

אוריאל מילר

35

קולף
מלחמה קולף וכוונות

אם כוונתם וכו' בקצרה באי 4

אריה סגל
1.11.86 אצק

כרך ב'

באופן זה באו הנשיאות והתאחדות לכתובת
 ולראות אצל הצמנת התל אונגה (האירועים,
 ואשר יק אפוא הפוכאט האלחצ שלום
 (פונדאט ויבנניה) היה נלח יארי אכרפכ בניק
 מילח.

הוספת דברי אלה שתגאמא מונדע
 ושלטינו ע"י אשה גנאלסקו וראו אצל
 ה"דפניס". כ"כ הוספת פניו אהלת
 כבדג מיער צייתתן איאלק אפאלת
 ממות האצות אל הגוהים.

הדיבליגנאפיה מדברי אכתבו טבנקו
 האנסג יק א - 3 מניני האולס
 נעג מלום להיא חסרה אי.

דפוי לטאמ זלור האנסג אטמ גאלן ונ

אריה פיאלקוב
 אריה

- 14 קטלונת אוסולק
- 16 בעקולו הימני ההם...
- 36 בימי אילני והרע
- 50 אין פארענטאג אין פ"ן
- 75 בביג אבצ"ר
- 81 עבול חם על הרע
- 100 הלוואה ועלום ההפסד
- 118 מרה ושנה במחלצות חבולות
- 125 על נתנו ה. בולוב
- 129 ספר מאור צדק (על "צדקים" א"ל)
- 137 אמיש לכתל על הארץ
- 142 מחקר הסטלי המצור ישיהור
- 158 והתשוהו בציון עומד
- 169 בציון אמנה טבקין ג-1921 על הסטנול
- 172 איתוח התנועה הקבוצתית אולת?
- 189 צברי יצחק טבקין (ביבולוגיאפיה)
- 225 אמת הוחדול הולטנו על טבקין
- 238 עם טבקין בצרובת נתנו
- 238 הכול אמנה טבקין "על אמולוג" 1921
- 240 הקצאה "צדקים" נק"ב
- 242 החברה הילובולוג, חנא העולאים והקול
- 260 העבודה והטחום

199 אברהם חזנצ'וק
199 אברהם חזנצ'וק
200 רבקה נפתלין
201 נניה שיבק'סיקמן
204 בת לאה
208 אליצור פרלשטיין

ר' ניסן ברי מאיר לופטה
לזכר אבא
משפחת רובינ
משפחת פיקמן וויניק
על קהילת ויסוצק שאיננה
משפחתנו במילאץ

על הנעדרים בארץ

210 חברים
211 נחום, חנה, ז. ס.
213 צבי גודרשטיין
213 שרגא מימון
214 ישראל
215 חבריו
216 משה מורבניק, שרה פטרוך
218 דב טק, דינה
219 ישראל גוטמן
219 חנה סלדמן-ליפשיץ
220 רבקה דן

מיכאל בן דוד (גלמן)
יצחק ריוני
משה נפתן
חנה לופטין
רחל קריבורוצ'קה-מימון
עטל וקסיצקובי
חיים פרל
שרה לופטה
דב ליכטיגשטיין
יצחק ליב טק
סטיסיה איזונברג
לייבל בורוביץ
גרשון קצמן

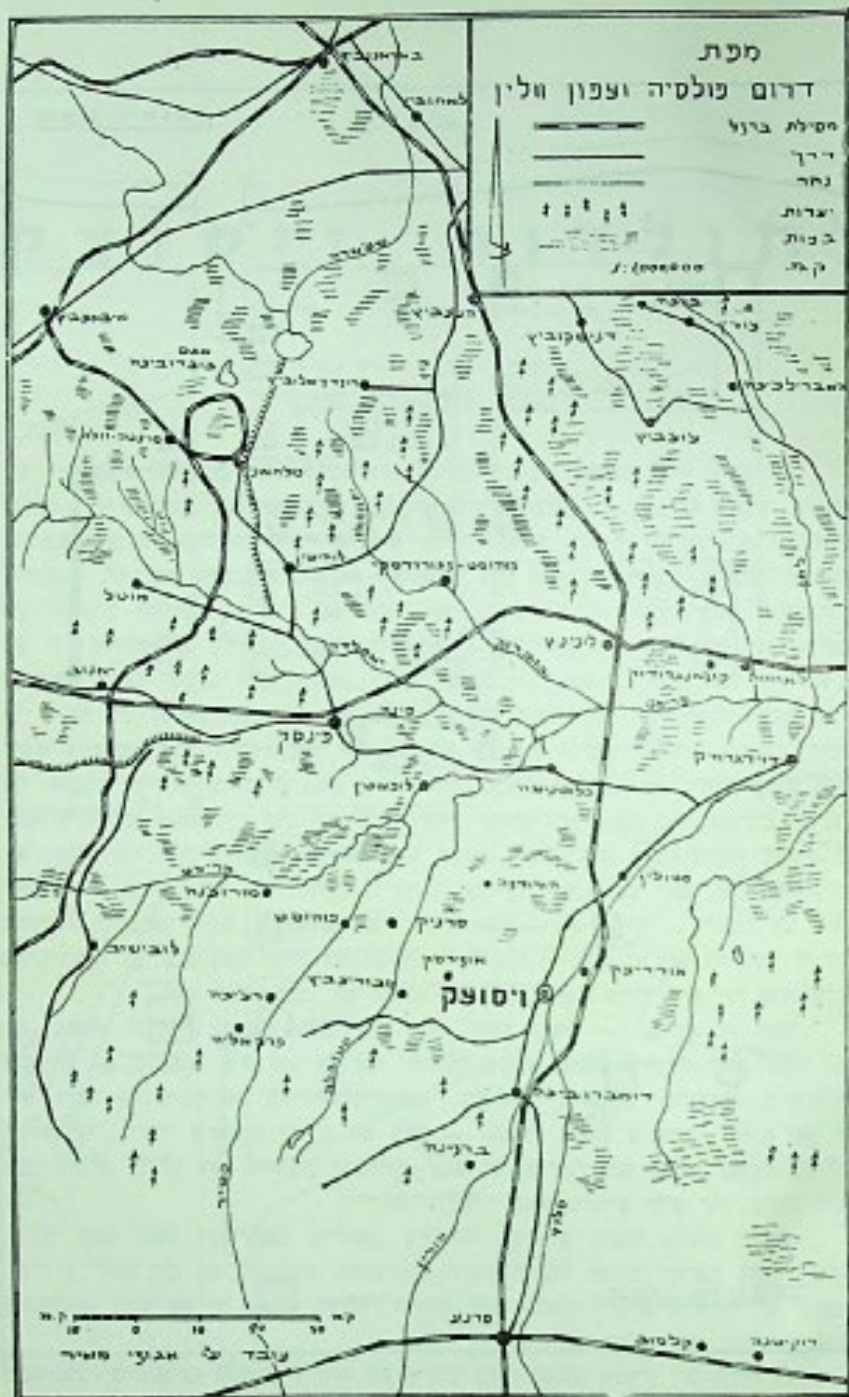
נזכור

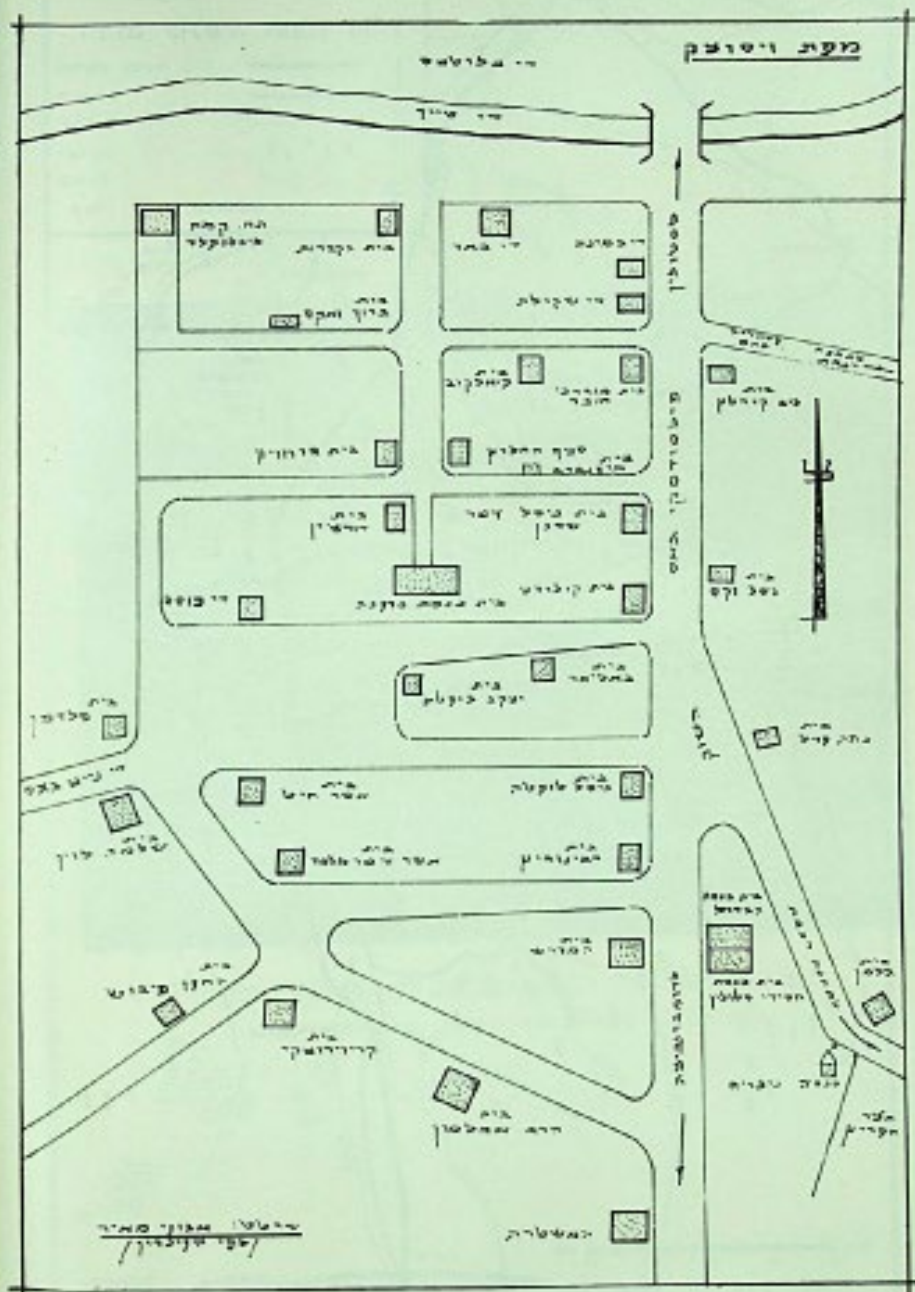
222 רשימת הללי הטבח בוויסוצק וסביבתה
225 רשימת יוצאי ויסוצק שנפטרו בארץ

228 רשימת יוצאי ויסוצק החיים בארץ
230 בשולי הספר

קבר האחים של יהודי ויסוצק והטביבה, בקצה רחוב פודויסוציה
 ליד הקבר — מטרידי יהודי ויסוצק, במזי הצבא האדום

לתולדות ויסוצק

ויסוצק בתמורות הזמן

מן הדין היה שנפתח את ספרנו על עיירתנו ויסוצק בסקירה היסטורית על העיירה. עברה ומוצאה; ראשית הישוב בה וכו'. אכן, אין אנו מניחים שלא היתה לעיירתנו „היסטוריה“ משלה. היתה והיתה. סימנים רבים מעידים על כך: הבתים הישנים המטים לנפול, ששרדו בה, המצבות העתיקות בבית הקברות, האגדות והסיפורים שבפי זקני העיירה וכו'. מכל אלה אנו למדים שעיירה עתיקה, עם „היסטוריה“ משלה, היתה עיירתנו — אלא שבבואנו להעלות „היסטוריה“ זו על הכתב אין לנו במה להיאחז. אין בידנו חומר מספיק כדי „בנין“ שלם. העיירה היתה קטנה למדי, מוסדות ציבור מפותחים לא היו בה, עתון מקומי כל שהוא לא הופיע בתוכה, ספרים ואנשי שם לא הקימה, לא כתבו עליה בעתונים ולא ספרו עליה ב„זכרונות“, אף „פנקס“ קהלה, כזה שהיה נהוג בקהלות יהודיות שונות, לא היה בה כנראה, ואם גם סיפרו שאחד מיהודי העיירה היה רשם את מאורעות הזמן של יהודי העיירה — הרי יותר מאשר את הלידות ואת המיתות לא רשם, אך גם „פנקס“ זה אבד עם אבדן העיירה היהודית כולה וזכר ממנו, וגם מי שיספר עליו, לא נשאר... היתה זה, איפוא, עיירה יהודית קטנה אשר, כעשרות וכמאות עיירות יהודיות אחרות בזהלצין ובפולסיה, חיתה את חייה האפורים, על שמתותיהם ויגונותיהם ועל אירועיהם השונים — ללא השאר זכר בכתב לכל אלה.

ואף על פי כן — משהו ישנו, מעט מן המעט, חפשנו וחקרנו וחטטנו מה ושם ומכל אלה מצטרף משהו, אמנם לא היו לנו לא זמן ולא אמצעים — להרכות בחיפושים ובחיטוט בספרים עתיקים, באנציקלופדיות ובלקסיקונים וכו', אך אף אם היינו מחשבים כהנה וכהנה — ספק אם היינו מוצאים יותר, רק שורות בודדות מצאנו ומהם אנו למדים, כי אכן „מושכת“ העיירה את עברה מלפני כמה מאות שנים, ואי אלה ציונים באנו להציב כאן.

בספר „1000 שנות פינסק“, שהופיע באידיש באמריקה לפני כמה שנים, נמצאת ספת האיזור במאה השבע־עשרה כשויסוצק משוכצת בה בין שאר עיירות, במאמר על תולדות פינסק באותו ספר נזכרת ויסוצק כאחת מן העיירות המסוגנות למחוז פינסק, וכך נאמר שם:

„גידולה של פינסק במאה השש־עשרה בא הודות למצבה הגיאוגרפית, ממושבה בריסקאית צנועה, גדלה פינסק בתקופה קצרה למטרופולין בעלת השפעה הרחק

מעבר לגבולות פולסיה. השפעת פינסק באה לה מתוך זה שיסדה מושבות (קולוניות) בפולסיה, אשר היו קשורות עם פינסק המטרופולין בשטח המשפטי והמיסוי. בשנת 1623, בישיבה הראשונה של הועד הליטאי, בזמן שליטת חולקה לשלשה מחוזות — השתיכו למחוז פינסק: לחוביץ, כוסק, בראהין, דוברוויטש, ויסוצק, טורוב, ניו. בעובדה הקיפה פינסק שטח יותר משקבע הועד..."

ובהמשך המאמר באותו ספר, מסופר על מרד ה"קולוניות" במטרופולין פינסק, היה זה בשנת 1764, בקירוב. ה"קולוניות" סרבו לשלם מיסים לפינסק ובין העירות המתפרדות נמנית גם ויסוצק.

ובאותו מאמר, בטבלא על מספר היהודים באיזור במחצית המאה ה-18, נזכרת ויסוצק כישוב המונה 85 נפשות יהודיות.

מאז הקמת השלטון הרוסי-הצארי בחבלי פולסיה-והלין השתייכה ויסוצק מבחינה אדמיניסטרטיבית לוהלין והיתה קשורה למחוז רוכנה. עם כינון השלטון הפולני באיזור (1920) סונפה ויסוצק למחוז סטולין בז'ואוודסטבו של בריסק, חבל פולסיה.

עם מפלת פולין, בימיה הראשונים של מלחמת העולם השניה וחלוקתה בין ברית המועצות וגרמניה הנאצית סופחה ויסוצק, יחד עם האיזור כולו, לברית המועצות. ימים מספר לאחר פרוץ המלחמה הרוסית-גרמנית (יוני 1941) השתלטו על ויסוצק, כמו על האיזור כולו, הכובשים הגרמנים נאצים, ששלטו בה עד שגורשו ממנה ומן האיזור ע"י הצבא האדום בתחילת שנת 1944. מאז כלולה ויסוצק, כפולסיה כולה, בברית המועצות כרפובליקה של רוסיה הלבנה.

בחיפושיו אחר מקורות לתולדות העירה מצאנו את הערך ויסוצק במילון הגיאוגרפי-פולני שהוצא בשנת 1895 בעריכתו של ברונו הליבווסקי. במאמר-ערך זה יש כבר משהו יותר יסודי ויותר מקיף על עברה ומצאה של ויסוצק ואותו אנו מפרסמים בספרנו זה.

.99K

א. פאלקוב

בשבילי הימים ההם...

עיירה ככל העיירות. "ערמת" בתי עץ על פני גבעה נישאה. רחובות קצרים ושמות להם ארוכים. פולגיים באופן רשמי. אך למעשה אותם השפות הרוסיים, כבימים מאז. אך מה צורך בשם רחוב? פלונג בן פלונג, פלונית אשת פלונג והכל ידוע: האיש, משפחתו, מלאכתו, קשריו ועניניו. אין גם צורך בשם משפחה, מספיק תבנוי בלבד, יודעו גם ילד בעריסה: משה פלובקה, יאנקל דער האז, איצ'ה דער בוראק וכו'. ואשר אין לו כינוי — ייקרא על שם משלוח ידו: ברוך דער קאוואל, יאסל דער שערער. סתם יהודי — יהודי פשוט הוא ומסתפק ב"מועט" שלו.

והפרנסות — כמוהן ככל פרנסות היהודים. הנוגים, סוחרים זעירים, קצבים ובעלי מלאכות. השכיחים שבבעלי-מלאכה הם: סנדלרים, חייטים, נגרים ובטאים. כל אלה במספר רבים. אך יש כמה מלאכות, מתלאשכחות, ולכן "בנים יחידים": ספר אחד, פחה אחד, רוקח אחד, כובעני אחד, בלן אחד ולהכדיל — רב אחד. אך — אל נא יפקד מקומם — גם רופא אחד וגם צלם אחד. ברם, אלה השנים משל ה"גוים" הם, והלואי ולא יודקטו להם יהודים... רופא — סימן למחלה, וצלם — סימן לתעודות-מלכות, וישמרנו אלוהים משניהם.

מסביב לגבעת-עיירה זו — מרחבי אין סוף, ובמרחבים אלה — כל טוב: שדות ירוקים, יערות זבוחים, נהרות זורמים, אנמים שקטים וכרי-דשא פורחים. בשבתות-הקיץ ירום הנה הנוער כנופיות וזוגות ויחידים. נהרות שוקקים ממרחצים, גני-אילנות הומים מטילים, כרי-דשא רוחשים זוגות מתעלסים. רוחש חיים תמיד הוא במיוחד הנהר: בחורף הבורות מגלשים על גבי מנורות ועל גבי גשי-קרח סתם, באביב — חבורות שטים בסירות-דוגה, על פני מרחבי מים נאים ועולים ומשתפכים, ובקיץ — המון מרחצים שוחים בצורות שחיה רבות ושונות. פה, על פני אפרים נרחבים אלה, לא מעט הלומות-נעורים טופחו בשבתות הקיץ הארוכות: לא מעט שיבוי מאויים כמוסים השתלבה עם קריאה בשירת ביאליק, באידיליות של שמעונוביץ, ב"מסדה" של למדן, או בסוילים השוכבים בשבילי שדות מוריקים: לא מעט ניצוצות אש נדלקו בלבבות למראה-אכרים גוים, חורשים חורעים וקוצרים... על פני אפרים אלה היו תינוקות של בית רבן מדליקים את מדורותיהם לצלות אנטי-בר, פרו עצי בית הקברות שעל שפת הנהר, ואתם התינוקות היו בשנים שלאחר כך מעלים שוב אותן המדורות בליג בעומר ובכי תמוה, שרים ורוקדים סביבן וחולמים את חלום שיבת ציון...

עולם האבות

עיירה יהודית ככל העיירות היהודיות. יראת-שמים ויראת-הבריות מרחפות בחללו של עולם האבות החרדים. כתות חסידים, ולכל כת — בית כנסת משלה, "רבי" משלה וחזן משלה. ואין שמחה בעיירה כשמחת ימי ביקור הרבי, ובעיקר בשבת: הרבה אורחים חסידים, סעודות משותפות, תפילות חגיגות, ריקודים נלהבים ומשתאות מצוה. ילדים ונוער בכנופיות וביחידות אחוזים בכנף בגדי אבא, לוטשים עינים, פוערים פיות, מרימים רגלים ורוקדים אף הם, רוקעים, חוטפים "שיריים" ותמקים. ו"חדדים" לתינוקות של בית רבן. כל "חדר" ודרגתו, אחד — למתחילים, ל"עבריי", שני ל"חוטש ורשי", שלישי — לגמרא. יש שמתאחדים כל החדרים וטהווים

התלמוד-תורה, בו גם מורה לבמה לימודים כלליים-אלמנטריים — חשבון, עברית, פולנית היסטוריה וכו'. גם בית ספר "תרבות" קיים מכמה שנים, אך הוא מיוחד לבנות. כל "חדר" לו מורשת-אבות משלו באופן התורה וכלם יחד מין נציגות של כל טיפוסי החינוך בישראל בדורות האחרונים. ועל הכל מרתף רוח ישראל סבא-ישראל, ארץ-ישראל, אורייתא וקודשא בריך הוא — חד הם. רחוק הוא אלוהים, מעל לרקיע השביעי — ובכל זאת ישנו, אהב אותו, ירא מפניו וקיים מצוותיה. ההורה היא בארון-הקודש — כבדנה ושמור עליה. וב"שמחת-תורה" אם זכית להחזיק בה גרעיקט כדורעותיך — אשריך וטוב לך... ישראל — אלה הם היהודים בעיירה זו ובעיירות השכנות. אבל ארץ-ישראל — מה היא? איפה היא ומה בה? — היתה היא קרובה ורחוקה כאחד. יום-יום ושעה-שעה הכרת אותה, קראת בשמה בתפילות, בלימודים ובפזמונים — אך יחד עם זה היתה גם בלתי נתפסת, מוזרה, רחוקה, מעוטפת ומעורבת בהמון מושגים מעורפלים כמוהו: הרי-חושך, סמבטיון, תחית המתים, נלגול מחילות, משיח וכו'. בתום לב האמנת, כי ארץ-ישראל זו — רחוקה בתכלית המרחקים, מעבר לשבעת הימים, ששמה היא ושולט בה הערבי השחור ואין לצאת ולבוא בה, רק עם קץ הימים יביאנו המשיח לשם בתרופה ובקול שופר... ופחד ורחב הלב למקרא סיפורי התנ"ך על ישראל היושב לבטח בארצו — איש החת גפנו ואיש תחת תאנתו... ובכה הלב והדמיצו העינים למשמע אנדות החורבן מפי הרבי בערב תשעה באב — וכן שוב עלה גאה הכל עם צילילי חזון אחרית הימים, ונשא הר ציון מסל ההרים... והלכו גויים לאורך... אך בין העבר הרחוק ההוא, שנחילתו אושר ושלוח וסופו אסון וחורבן וגולה ובין העתיד הרחוק תבא של אחרית הימים — לא היה גשר. הלב נקרע בין העבר והעתיד ולא תתה על התה. רק משהו סתום כרסם במעמקים. באלה אוכרה ואהמיה, בראותי כל עיר על תלה בניה ועיר האלוהים מושפלת עד שאול תחתיה" היה משהו מהד הכאב ההוא. משהו של כלות הנפש צמח ועלה ללא פתרונים.

ורוח הרשעה באה...

ונפל דבר בישראל: הצהרת בלפור... אישור המנדט, הנשמת ה"ציוניזמוס"... התחיל הדבר בעיירה כבישראל ככלל. נאומים, הפגנות, קערות בבית כנסת, ספריה וכו'. רעשה העיירה. ה"ציוניסטן" עלו למעלה ראש. ה"אינטליגנציה" היתה לציונים, צעירי דלת העם ושוליות בעלי מלאכה היו בונדאים. ופרץ הריב בין הצדדים כראוי לישראל בימים ההם. אלה עם ארץ-ישראל ואלה — עם פולין; אלה עם הרצל ואלה — עם מערעם, אלה עם עברית ואלה — עם אידיש, אלה עם ה"היינט" ואלה עם ה"פאלקס-צייטונג" וכך לרוחב כל החזית, ריב השפתיים שלט בכל רחוב בבית ובבית-הכנסת, ולהבדיל — במרחץ, הצד השלישי במחלוקת זו — ה"דור הישן", אבות ואמהות חסידים ויראי-שמים — עמד בתחילה כאילו מרחוק והמשיך בדרכו, אך במרוצת הזמן נגרר אף הוא למחלוקת, ועילה ראשונה לכך — כספי ה"עליות" כתגים וה"קערות" בבית-הכנסת, אלה דורשים למען הקק"ל, אלה — לצרכי דלת העם ואלה לתשמישי קדושה, ומעשה והכניסו בימים ההם "ספר-תורה" לאחד מבתי הכנסת ולא יכלו הצדדים להתפשר ביניהם. ואו הפגין כל "צד" לחוד את יחס כבודו ל"ספר-התורה", בתהלוכה ארוכה ליוו אז את ספר התורה למקום-קדשו ובתהלוכה זו כל "מחנה" על דגלו וסימניו. הציונים בשלהם: בדגל האומי, כתבות עבריות

ופנסי"אש תכלת-לבן, הבונדאים בשלהם: הדגל האדום, כתובות באידיש ופנסי אש אדומים, ואילו ה"דור הישן" המקורבים ביותר לשמחה, בשלהם: ספר התורה עצמו מתחת לחופה הקדושה. אך כולם, כולם מפזים ומכרכרים לכבוד התורה... ומעשה שהיה: בשמחת-תורה פרצה בבית-הכנסת המחלוקת בכל עזה והגיעה לתגרת ידים לפני ארון-הקודש. הרב בהמתו קרא: "תמות נפשי עם פלטיים", ציונים שרו "תחוקנה" ותינוקות של בית רבן הריעו ומחו כף... אז עלה אחד מן הציונים על הבמה ונאם קבל עם ועדה על ה"שטריימלאך" וה"פרומע קעץ" המתירם לשלוט בציבור ולא יהיה כדבר הזה בישראל במאה העשרים... ותזו העיירה כמרקחה.

אך זה היה בשכבר הימים, בשנים הראשונות להצהרת בלפור. בשנים שלאחרי כן, עמדו, כנראה, הצדדים על טעותם ולאט לאט עובו "הכלי נעורים" ויהיו כאחד האדם מתמול שלשום, בחורים ובתורות, הן ציונים טובים והן בונדאים אדוקים, הסבו "בעלי-בית-לאך" יפים, איש איש למשארומתנו, לטליתו ותפיליו, לרכו ולבית-כנסתו כמימים ימימה...

ה"עליה הרביעית"

פרצה העליה הרביעית, ואתה — שנוי ערבין גדול, צץ ועלה ה"חלוץ" היהודי, משהו מזור בא לעיירה, מזור ותמותה, לעולם היה בן בעל-מלאכה לבעל-מלאכה ובן הנווני — לחנווני, זה אף זה נשאו עיניהם לכלה ונדוניה ראויה לשמה למען לפתוח חנות... על פי-רוב לא עלתה אמנם בידם לשנות בהרבה ממעשי אבות שבידיהם גם לאחרי החתונה, אך ראה זה הדש — בני בעלי-ביתים הופכים פתאום להיות פועלים... תברה נפלה, כי יש עבודת-בנין («אופבו ארבייט») בארץ, ולמי זקוקה עבודת בנין אם לא לבנאים, נגרים וטייחים? ויהיו איפה החלוצים לנגרים ולבנאים ולטייחים, ולא עוד אלא שיצאו גם לפעמים ל"עבודת חוץ" (לכסוי הוצאות מיוחדות של הארגון שלהם) בתוך העיירה: לחטוב עצים ולשאוב מים... והנה עלו צצו קבוצות ההכשרה הראשונות בכפרים שמסביב. במחצבות ובמשרויות עובדים החלוצים יחד עם ה"גויים" בכל העבודות הקשות, שיוון ושיתוף בין כולם, והחברה שותפה ושווה לכולם, ויהי הדבר לשיחה בפי כל ולחידה, חלוץ כי בא לעיירה והיו מצביעים עליו... ואגב-כך — סניף מתארגן, והוא מחולק לשניים — החלוץ הבוגר וה"חלוץ-הצעיר", אך כאלה כן אלה שרים ורוקדים ונאמים ומשוחחים, מסדרים נשפים ועורכים הצגות, יוצאים בחבורות לטוילים ונוסעים בכנסיות לעיירות ולערים קרובות ולועידות, מבקרים מן המרכז ומן המועצה הגלילית באים ומספרים ונאמים על ארץ ישראל ועל החלוץ ועל הקיבוץ...

והנה עולים גם הראשונים לארץ, תחילה עובר הקול בלחש: הנה פלוני בן פלוני קבל "אישורי" לעליה לארץ, והקול גובר ועולה: הוא מכין כבר נירות, והנה נשף הפרידה: משתה ושמחה, נאמים ושירה וריקודים עד אורי-הבוקר, ובבוקר היציאה: "בל העיירה" — עלייד בית העולה, בכיית נשים, שירת חלוצים וצחלת ילדים מתערבות יחד לקול המולה גדולה ומפלאה, עגלות ורכבי-אופניים והולכי-רגל אצוים-רצים ללות את העולה, היוצא לתחנת-הרכבת הקרובה, ובתחנת-הרכבת חזרת התמונה: בכיית ושירה ונאמים וצחלה משמשים בערכוביה, והנה המכתבים הראשונים של העולים הראשונים, נשים על מפתן בתיהן, גברים בבית-הכנסת וחלוצים "במעונם" — מדברים, מספרים ומקריאים את המכתבים, ההתלהבות לארץ גדלה והולכת, כל

סניף החלוץ הצעיר — 1925

סימין לסטאל, שורה א' (נעומדים) : סימציה, אליהו וקס, מלכה ביגון, שייקה אבולסון, ראובן קולקובסקי, שיינדל חובר, יצחק מאיר וקס, מינדל קולזוני, מרדכי קולקובסקי, ראובן חובר, אשראהרן טר ;

שורה ב' : רחל וינר, ברכה קורטץ, חנה לופטין, חמה בורוביק, פנחס גלמן, לאה קורטץ, חיה וקס, אליהו באליר ;

שורה ג' : שרה מרים כץ, גולדה שטופר, וולפל אורטן, נישקה בורוביק, שיינדל גוסמן, פנחס רויז לייבז נפתן

בחור וטוב בעיירה, ללא פדות מוצא ו"יתום" ומשלוח"יד, הוא "חלוץ". הגדולים — בשם ה"חלוץ-הבוגר", והצעירים בשם ה"חלוץ-הצעיר". אך בעיני העיירה אין כל הבחנה ביניהם וכולם שווים לפניה. מעון החלוצים הופך למרכז העיירה ובו אורה ושמחה ושירה ומחול בכל ערב ובכל שבת וחג. ילדים וקטנים, בני "חדרים" ותלמוד-תורה מציצים מאחורי החלונות והדלתות, מחקים מעשי גדולים, גואמים, רוקדים, ושרים אף הם :

בין איך מיר א חלוצל
 א חלוצל פון פולין.
 ביי איך מיר אין שיכאלאך,
 שיכאלאך אן זווילין.

ובנוסח העברי :

חלוץ, חלוץ הנני,
 חלוץ רועה-הרות,
 בלי כנר וכלי נעל
 וכלי "דג'מלוח".

וכך — עד שהחלה תקופת הידידה.

ברממה דקה החלה. המכתב מהארץ היה מבשרה. בלחש נמסר ספה לאון על מכתב אחד ושני מהארץ. בו יסופר על חוסר עבודה. על הפסקה בעבודת-הבנין וכו'. אח"כ גבר הקול: משבר בארץ. שונאי ציון — בונזאים ויהודים אדוקים — זרימו ראש. אלה בשלהם: חלום ציון הוא דבר... אוטופיה... ואלה בשלהם: עונש אלוהים על דחיקת הקק, ומקרא מפורש לדבר: "ולא תקרא הארץ אתכם בטמאכם אותה". החלוצים נסו לעמוד בשער. דיברו וחזרו וחזרו על כן-לילה תבנה ארץ וכו'. אך גם בתוכם ניבע הפרץ. אחד ושני ושלישי פנו צורף וילכו כאשר ילכו. האחד — להמשך מקח וממכר בבית-אבא. השני — לבטלה סתם. השלישי — לקומוניזם. והנה באו ה"יורדים" הראשונים בעצמם, ובפיהם — דבת הארץ רעה. אלו, יהודים פשוטים-שקטים שעלו לארץ "לעשות חיים". חזרו עם ספה נפש ופיהם מלא אלה וקללה על הארץ האוכלת את יושביה... ופרח וצף הקומוניזם ברחוב. ושוב הפכה העיירה לזירת ויכוחים. ה"יורד", הקומוניסט והיהודי האדוק עשו כולם אגודה אחת — להרף ולגדף ולהשמיק את הציונים, וביחוד את החלוצים. סניפי החלוצים והח"צ לא עצרו כוח והתפוררו; רק מעט מוציר שמרו אמונים. קיבוצי ההכשרה כסביבה — אף הם התפוררו. נהרס בית-הספר העברי. נדם הדיבור העברי. הספריה חדלה להזמין ספרים עבריים ושקדה בעיקר על הזמנת ספרי אידיש. ולא עוד, אלא שנוסדה גם ספריה חדשה על-ידי הקומוניסטים, וזוכן — כולה אידיש. ירד ערך הקרנות הציוניות, ונאם ציוני, לכשיופיע בעיירה בנאום, וישוסע בחוצפה על-ידי המון קולות. ואך בקושי רב את נאומו יגמור ויש אשר לא יגמרנו כלל. שנאת-ציון חגגה את בצחונה כרמה רק איפה הבהבו ניצוצות מתוך צפייה להשתלבות חדשה — אלו היו שרידים מבין החלוצים והח"צ ששמרו במסתרים על הגחלת שלא תכבה. בשעת בין הערבים בפינת רחוב או בקצה הספסל בבית-הכנסת היו מספרים זה עם זה ומתלחשים על קיבוץ ההכשרה האחד של חוצבי אבנים בקלוסובה. החי וקיים, עובד ושר ומחכה לאות. וכך עברו שנתים של ידידה ציונית בעיירה. בינתיים גרלו הילדים ויהיו לנערים. תינוקות של בית רבן אלו, שבילדותם הציצו דרך סדקי החלונות למעון החלוצים ומאחורי דלת ובריה חיקו מעשי חלוצים בוגרים, רקדו ושרו: "בין איך מיר אהלוצ'לי" — תינוקות אלו עומדים עתה, לכשגדלו, ותהוים על גורלם וגורל עם וגורל האנושיות כולה... והשתלבה תהיתם זו בתהייה אחרת אשר אף היא מנת-גורל נצחית לבני-הנעורים — התהייה הקשורה בהתבגרות, בהתעורר המשיכה המינית. תהייה כפולה ומשולשת זאת הפגישה יחד נערים ונערות לדעת ולתבין עם ואדם, שאלות בנין הארץ ותקומת העם. וכך קם לתחייה דרך גלגולים שונים, הארגון החלוצי החדש של בני-הנעורים בעיירה ושמו — השם התייב הנודע: "החלוצ הצעיר".

נערים ונערות.

נערים ונערות בעיירה — שני עולמות נפרדים מיוחדים. טובב-טובב כל "עולם" במסלולו. נערים לומדים ב"חדרים" ובתלמוד תורה, ונערות בבית-הספר. נערים "הומכים עולמות" בעיירה — עורכים "מלחמות" עם שקצים, "סוחבים" פירות

בגנים, שולים דגים בנהר, שטים בסירות, ונערות — שרות על פני מרפסות, משחקות במשחקים שקטים וקוראות בספרים. נערים משתובבים בשחיה בגלי נהר עמוק, ונערות מרחוק במימיו הרדודים משתכשכות... נערים כי יתבגרו וקנו כדור־רגל ושטנו בשבתות אחר־הצהרים באפרים שמתוץ לעיירה והתלהבו במשחק עד כלות־הכוחות. ונערות באותה שעה — מי יודע מה הן עושות הנערות באותה שעה? וסבבו שני העולמות כל אחד במסלולו, ופתאום ראו והגה הם הולכים וקרבים איש לאחיו, עוד מעט — מציצים ונפנעים. נערות בטויליהן נגשות, דרך־אגב כאלו, לראות במשחקי כדור־רגל של חבורת הנערים. לב נערים פחד ורחב והמשחק גאה ועלה, ונערים מבלי־משים כאילו, נגשים לחבורת נערות השרות על פני מרפסת, והשירה גוברת ועולה... כי יגשו על פני המדרכה חבורות נערים בנערות — לא תעבור הפנישה בשקט: זריקת כדור־ישלג, תזות מים משלולית קרובה, חילופי דברים, קומפלימנטים ועלבונות — משני הצדדים, וכי יעלה בידי אחד הנערים „לחטוף שיחה רצינית“ עם אחת הנערות — והיה הדבר למאורע, ספר יספר בלאט לחבריו על הצורה ועל התוכן ועל הענין שבשיחה, וכן תעשה אף היא בין חברותיה, וכך פנישה לפנישה ושיחה לשיחה — עד לטוילי בין־העריבים, לבבות צעירים הלמו ונמשכו זה לזה, ולא ידעו על מה הלמו ולמה נמשכו, וגעגועים סתומים נעורו למשהו מופלא, רחוק וקרוב כאחד.

„טרומפלדור“

שליש־ארבע שנים התגלגל שמע מאורע תליחי ומות טרומפלדור וחבריו עד שהגיע גם לתינוקות של בית רבן בעיירה. טרם ידעו מי הוא זה ומתו הענין, אך את שמו שמעו ואת תמונתו ראו. כפלוש של בית הכנסת היו חלוצים בוגרים מוציאים מכיסיהם עתונים מצוירים, והיו מראים עליו באצבע: הנה זה! אחד בין יחידים מול רבים וחזקים... נערים וילדים היו נדהמים בחשאי ודוחקים עצמם לתוך סגליו הסבוכים, מתרוממים על בהונות רגליהם, נועצים עינים סקרניות בתמונה ובאימרה המפורסמת שמתחת: „טוב למות בעד ארצנו“. הוא היה פלאי בעיני הנערים, הכל היה תמוה נתפס ולא נתפס. הלב דפק ונמשך למשהו שאין לו שם... וכך השתלבו געגועים בגעגועים והיו לאחד. הזדעזעות־הנפש למשמע תליחי וטרומפלדור וכיסופי־הלב לחיים בחברותא — נפגשו יחד; רעיון תליחי וטרומפלדור היה למרכז השאיפה שבלב החבריה הצעירה. השם הכולל שטמן בחובו התגלמות השאיפה לרעיון ואת המשיכה לחיים חברתיים עצמיים היה נישא כפי כל בקיצור: „הסתדרות“, כלומר — הסתדרות נוער.

והרנה עברה במחנה הנערים והנערות: בעיירה הקרובה ישנו „טרומפלדור“, כלומר: הסתדרות־נוער בשם זה. בה נערים ונערות יחד — משוחחים, מטיילים, רוקדים משתובבים, אכן, זהו ההבר! צריך „לעשות טרומפלדור“, והזמן ובא אחד ה„טרומפלדורים“ מהעיירה הקרובה — לארגן אותנו, אותה שבת של חודש אלול נראתה כחגיגת ביותר, נערים בבית הכנסת ונערות על מרפסות התלחשו נלהבים ומסוערים וסיפרו באותה ההסתדרות ובאורח המארגן, אותו ה„חבר“ האורח היה מתהלך עם הנערים והנערות (היחידי שהתהלך עם הנערות בחוצות העיירה בעצם היום) ומספר בשבחה של ההסתדרות שבעיירתו. פני נערים ונערות השתלהבו:

עוד מעט והיתה גם להם הסתדרות „טרומפלדור“, ואין קץ לשמחה ולתכונה אין סוף. נקבע המקום והשעה. הנערים הקדימו ובאו מעבר מזה לרחוב, והנערות לאחריי כן מעבר מזה. הנערים עומדים צפופים בפינות הבית, והנערות יושבות רוחים מסביב לשלחן, פתיחה, דברים, ארגון ועד — תוקמה ההסתדרות, מתפורים: כל מין לחוד, כל אחד — לדרכו.

נתפרסם הדבר בעיירה, ולאזני הרב — הוא רבם-מלמד של הנערים בנמרא — הגיע, ובעת השעור למחרת היום רטט קולו: „אי לכם, שקצים! מה לכם ולטרומפ (הכוונה לטרומפלדור) אפיקורס זה? הן אלול החדש וטוב שתגידו תהלים ותחזרו בתשובה“ וכנהה כנהה. הנערים השפילו עיניהם, ניסו לתצטדק, אך ללא תועיל. קולו של הרב רטט ועלה עד כדי הטלת אימים. ונדע הדבר בעיירה, ונצטרפו למלחמה אבות ואמהות. לא הספיק כוחם של הנערים והנערות — ונצחו.

ה„ספריה הקטנה“

ענין „טרומפלדור“ נשתתק, אך לבבות צעירים אינם יודעים שתיקה, נסתם המבוע מזה ופרץ מזה. ספריה ישנה בעיירה, וידועה בשמה: ה„ביבליוטיקה הגדולה“ וספרים לה בעברית ובאידיש, מתמיד היתה בידי הציונים ועברה „מדור לדור“ עד שהגיעה לידי החלוצים, ומשהכויבה „העליה הרביעית“ וירדו ה„יורדים“ לעיירה ורבו בה הקומוניסטים — פרץ הריב גם בשל הספריה, הללו אומרים: הספריה ציונית היא ול„תרבות“ שיוכת, והללו אומרים: לא, כי הספריה כללית היא וכולה של העיירה, והיו אספות, ויכוחים והצבעות — וגברה לבסוף יד הציונים: ניצחו את הקומוניסטים והספריה המשיכה כספרית „תרבות“, נערים ונערות עקבו אחרי הויכוח הזה, ובלבם ננצץ רעיון... עד עתה קראו אך בספרים קטנים, גם טעמו כבר מספרות ההשכלה: „אהבת ציון“, „ואשמתי שומרון“ ו„קבורת חמור“ וכיוצא בהם, אך כה מעטים הספרים מסוג זה בספריה והלב יוצא לקריאה, כל ספר נבלע מיד, נדרש שני — ואין, ויצא הקול: הבה ונייסד גם אנו ספריה משלנו, והיתה אספה משותפת לנערים ולנערות, והוטלו טסים על כולם, ונבחר ועד ונאסף כסף, ולאחר זמן קצר הגיעו הספרים הראשונים, כולם בעברית, ותקרא „הספריה הקטנה“, הוטל מס קריאה חודשי, אסור היה לקרוא בספריה אחרת, וכשלא הספיקו הספרים לכל הקוראים החברים החליטו על קריאה בקבוצות, מקודם בחמישה ואחר־כך בארבעה, שלשה ושניים בספר אחד, ולא הסתפקו בכספי המס החדשי של הקוראים וביקשו מקורות־כסף נוספים, היו חוטבים עצים בחורף בחצרות של בעלי הבתים, שואכים מים לבורסקאות וההכנסה קודש לספריה, מקור חשוב ביותר היה ה„פורים-שפיל“, מסורת מימים קדומים היתה בעיירה לצאת ולבוא בפורים בבתי יהודים עם „משחק פורים“, ונתקבלה מסורת זו גם על דעת הנערים: למען הספריה אם לא למעננו, ולא הסתפקו בסבוב מקומי בתוך העיירה והיו יוצאים תבורות משחקים לכפרים הסמוכים, בשני ימי הפורים היו נודדים מכפר לכפר בדרכי אביב משובשות, בשלגים מפשירים ועל פני נהרות רפודים קרח ומציגים את „דוד וגלית“ או את „דוד ושאול“ — לטובת הספריה.

„קרימת“

תחילה היה שמה של הסתדרות הנוער החדשה „קרימה“, לאמור: הסתדרות נוער ציונית עברית להתפתחות עצמית ול„התחיות“ חברתית. קרא אותה בשם זה המארגן שלה, מרת מעיירה קרובה, אך הפעולה החינוכית והתרבותית היתה מראשיתה רצופה תוכן חלוצי, המדריכים, יותר נכון: המדריכות, חברות משרידי „החלוץ הצעיר“ הקודם, ראו בהסתדרות החדשה מעין המשך ישר ל„החלוץ הצעיר“ והן אשר שוו לה את דמותה החלוצית, תוכן השיחות, ספרות הקריאה, צורת הארגון — הכול היה טבוע בחותם זה, אך משהוצג כאחד הימים לפני האירגון שאלת ההגדרה הברורה עד כדי סיפוח לארגון נוער ארצי, נתעורר ויכוח: „החלוץ הצעיר“ או „השומר הצעיר“, קבוצת נערים ונערות מהשוה"צ של העיירה הקרובה — היא אשר הטילה ברא יודעין את הויכוח הזה. קבוצה זו שבאה לעיירה „לטיול“ לבושה תלבושת אחידה, ענודה סימני שרד שונים, מזוינת בדגלים ובמקלות ובחצוצרות, הולכת בסך ומברכת בקוליקולות — היא אשר קסמה לחלק מהחבריא, בקשר עם זה פרץ הויכוח על „חיצוניות“ ו„פנימיות“, הללו אומרים: כל זה „חיצוניות“ הוא, בזה מצטיין „השומר הצעיר“, ואין לנו חלק בכמו אלה, כי התהיץ — נפשו ל„פנימיות“, להתפתחות עצמית, ל„התחיות“, ללימוד וקריאה וכו', ועל כן נהיה אנו ל„החלוץ הצעיר“, והללו אומרים: דווקא משום כך — לבנו להשוה"צ שכולו יופי, משמעת, צורה — בקיצור: „חיצוניות“, ובה דווקא חשקה נפשנו, והיו שיחות, בירורים וויכוחים, ובא אחד מאנשי קיבוץ קלוטובה ובאו שניים מקיבוץ ההכשרה גרוכוב והם מסבירים ומדברים — על המאחד והמפריד שבין שתי ההסתדרויות האלו, על צורה ותוכן, על פנימיות וחיצוניות, על חלוציות ושומריות — והוכרעה הבף: ניצחו „החלוצים“ את „השומרים“ והוכרה, תוך נשף חגיגי צוהל — „החלוץ הצעיר“.

החלוץ הצעיר.

החלוץ הצעיר היא הסתדרות הנוער היחידה שידעה ציירה זו מאז ומעולם, כל הנוער שבעיירה — להחייצ, תחילה היוותה את הסניף שככת נוער אחת בגיל 16—17, היא שככת הבחרות, אך בהמשך הזמן נצטרפו גם יתר הגילים, והסניף הקיף את כל השכבות, שהיוו את התנועה בכללה: מגיל 9—10 עד 18—19, כל גיל — שכבה, והיא גם היחידה החינוכית הרחבה, חלוקה לקבוצות לא היתה ולא יכלה גם להיות, גם באשר מספר המשתיכים לשכבה לא היה גדול מדי (25—20) וגם באשר כל הנוער שבשכבה היו בבחינת „מעור אחד“ לא רק בגיל, כי אם גם ברמה ההשכלתית והתרבותית, עד שכל חלוקה לקבוצות היתה מתקבלת כמלאכותית וכמפלה בין חברים, והוקם הסניף דווקא בימי שפל לחלוציות ולציוניות, בימי המשבר שבין העליה הרכיבית והחמישית, רגזו אבות ואמהות, אף ציונים תמהו: בימי משבר אלה בארץ — חלוציות על שום מה? האם יצאו מדעתם נערים ונערות אלה? אלא שיחד עם הרוגה והתמהון היה משהו מיחס של ביטול: סוף־סוף אינם אלא ילדים — ישחקו להם מעט, אי? חלוציות? הכשרה? — יתבגרו קצת ויתפכחו, אך „ילדים“ אלה נרסו את הדבר בכל הרצינות, היו שוקדים על הספרות והעתונות החלוצית, מתוכחים בהתלהבות עם הורים ועם מתנגדים ומקשיבים במתיחות נפש לדבר ארץ־ישראל, במרחק כמה עשרות ק"מ היתה קלוטובה, ולעתים קרובות היה

מישהו מהעיריה נקלע אליה, אם לרגל עבודה ומסחר ואם בכוננת מתכוון לראות ב-פלא". והם שהיו מספרים לקבוצות נערים ונערות מן ה"חלוץ הצעיר" על זה הפלא המיוחד במינו: 80—100 בחורים ובחורות מכל קצוי פולין חיים בצותא, נפולים "טמעס" לרגלים עובדים במחצבה ומשוריה יחד עם ה"גויים". ורוחש חיים הוא הקיבוץ הזה: אספות, שירה, רקודים — למרות הנכר מסביב וחוסר התקה לעליה קרובה. והיו נערים ונערות מאזינים, המהים וחולמים... ואף התחילו לדבר באותו ענין בקול רם באוני תורים ויהודים סתם למען ישימו אל לב, כי "אקטואלי" הרבר גם בשבילם. והללו רוגזים ורועמים: במה הם עוסקים פרחים אלה? ענין

סניף "החלוץ הצעיר" — 1929

סימין לטסאל, שורה א' (עומדים): נחמן מונקל, יונה קסן, גיה ויניק, דבורה נפון, סיכלה ליכמן, בריינדל קסן, אברהם בר רייז, אהרן טבשי, יונה חנוציק, לייבל בורוביק, אהרן לופסה, שורה ב': דבורה בורוביק, רות וקס, יצחק רייז, ניסל לופסה, רושקה וקס, ינסל לופסה, בלה בייזמן, בלה קונקובסקי, רושקה גולדברג, חנה פלומן, שרה פטרון, מלכה חנוציק, רבקה נפון, שורה ג': וולפל כץ, פסל לופסה, הסורה מלומן, חנה לופסה, רבקה בורוביק, דוד ציפריק, מאשא לופסי, יצחק לופסה;

שורה ד': אסתר מלומן, דבורה בורוביק, שרה ריבה בורוביק, ביל סקץ, אריה פאלקוב, חמה סמופרי, ברוך לחנוציק, יעקב וקס, זינה כארא, ושע בייזמן, לייבל ביינד

קלוטובה — שבעון גמור הוא, ומה תהיה הזאת ומה ה"שמחה" הזאת בה? וקרה ובא אחד "שליח" משם "לקחת" חברים תוספת לקלוטובה. וסיפר אותו שליח עליה, חייה, עניניה ותקוותיה — וקמו שני בחורים, משרידי סניף הח"צ הקודם, ויצאו

לקלוסוכה, ויהיו הם וקלוסוכה למרכזי-משיכה עבור הנוער שב-החלוץ הצעירי ולאבן נגף להורים ולעיריה כולה.

שאלות רבות ושונות העסיקו את הסניף, שמע שמעו החברים, ואף קראו על ענינים ומושגים ושאלות ואת פשרם לא ידעו, דחופות ומבוהלות באו השאלות, הצטופפו ולא היה סיפק בידי הזמן והפעולה התרבותית לפתור אותן, שמעו כי יש מפלגות וזרמים בעולם ובישראל ובציונות (ובועיר-אנפין התקיימו גם בעיירה) ולכל מפלגה מגמה משלה ותכנית משלה, ויש ויכוחים וריב-דברים בין מפלגות, ואף הציונות עצמה כמה וכמה מפלגות בתוכה, ולקונגרס ציוני מופיעות שש-שבע רשימות, ולא עוד אלא שאף בעיירה „בצינים“ ותמיכים לכל רשימה — וגדולה התהיה ואתה הרצון לדעת: זרמים אלה מה טיבם ומה תורתם? שמע שמעו — ואף זה בחוצות העיירה — כי יש מעמדות בעמים ותנועות פועלים ולה תורה משלה ואף לה פירושים שונים; סוציאליזם וקומוניזם ואנרכיזם, ובתוך אלה — תורות משנה שאלה: דמוקרטית ודיקטטורית, רפורמה ומהפכה, אגודות מקצועיות וקואופרציה וכי' וכי' ושוב — תמיחה, ופריה — צמאון לדעת, שמע שמעו, כי בתוך הזרמים בציונות ישנו זרם-העבודה, והחלוץ והח"צ — הם ב„תוך“ הזרם, אך גם זרם זה אינו „משוטט“ כל כך, בתוכו: פוע"צ ימין ופוע"צ שמאל, התאחדות והשת"צ ומה הם, איפוא ההבדלים? רבים מאתנו עוד היו קשורים במנהגי דת ומסורת ובשמעם כי יש זרם דתי בציונות וניעורו רגשות מעורפלים לארץ-ישראל לא-חילונית, לעומת זה קטמו לעתים גם דברי-הרהב הרביזיוניסטיים שבעתונות: „ברם ובאש יהודה נפלה“, הרי קראו כולם את „בר כוכבא“ ו„גר דוד“, „דוד אלראי“ ו„בירוניקה“ אכן, אולי בחרב תכבש הארץ כאשר נפלה... וכך פרו ורבו שאלות ההבדלים: מה ההבדל בין פוע"צ ימין ופוע"צ שמאל? ומה בין „על המשטר“, ועת לבנות? ומה בין סוציאליזם וקומוניזם? ומה ההבדל בין סוציאליזם רפורמיסטי לבין סוציאליזם רבולוציוני? ומהנה ומהנה, והיו השאלות מסוג זה שופעות ביחוד ב„שיחה חופשית“, ב„נשף תיבה“ ובשעת „ביקור“, שיחה חפשית היא אומר: שיחת שאלות-ותשובות חפשית וגלויה, אחד שואל וכל הרוצה עונה, וכך מתפתחת שיחה, נשף-תיבה היו אומר: ערב לשאלות בצורה לא-גלויה, רבים „זורקים“ את שאלותיהם לתוך ארגו, אחר-כך פותחים את הארגו, „מפצנחים“ את השאלות ומתחילות התשובות — השיחה, אך מבורך ביותר היה ערב ה„ביקור“, מבקר, והוא אחד מה„מרכזי“ או מן המועצה הגלילית שבקיבוץ הקרוב או גם „שליח“ מאי — בתוך החבריא, כאחד מהם הוא, אך כל העינים וכל תשומת-הלב מופנות אליו, כאל אחד „מורם מעם“, שאלות רבות ושונות מוצגות, והוא, המבקר, ה„פוסק האחרון“, דבריו נבלעים, מבטיו נספגים והרבה, הרבה זמן יזכור לו ציבור-הנערים והנערות את חסד-ביקורו, את דבריו וזכרו, על אימרתיו יחורו, בהתנהגותו ישוחחו ובכל הליכותיו יראו דוגמא ומלל, ובהתעורר לפעמים שוב ויכוח באחת השאלות והזכיר אחד דברי המבקר באותה סוגיא — ונסתתמו כל הטענות...

הנוער בעבודה.

נעים ונערות בעיירה במה עוסקים? — הוא אומר — באומנות הוריהם, כלל הוא מ„דורי דורות“ בעיירה; מעשי בנים כמעשי אבות, ומעשי אבות, כמעשי

יהודים בכלל בעיירות נולה: חנונים, סחורים, נגרים, חיטים, סנדלרים וסתם בעלי מלאכות. בשנים האחרונות חל גם בזה שנוי פורע: רבו נגרים ופחהו חיטים וכמעט אולו סנדלרים בין נערי העיירה, וכולי האי — על שום מה? — לנערים פתרונים. רוח היא באנוש ולכל מלאכה בעיירה טעמה ונמוקה אתה. מעין חכה מיוחדת היתה נודעת לנערים בעיירה למלאכת הנגרות, אלה הנערים, שרוח הזמן ורית ארץ־ישראל הפיחו בהם איוז כמיהה למשהו חדש ושונה — ראו, משום מה, במלאכת הנגרות משהו של יותר היקף, של יותר כוח פיסי, של דבר יותר „גויי“, ולא עוד, אלא שמלאכה זו קשורה לבנין בתים חזקה לה כלשהי לעבודת הבנין בארץ־ישראל, אשר במציאות העיירה לא היו מלאכות יותר קרובות ממנה ל„בנין הארץ“. בדיוק הפוך מזה, היה היחס למלאכת הסנדלרות. סנדלרים יהודים מבוגרים היו רבים בעיירה, אך יחידים היו הסנדלרים הצעירים ואף אחד מבין נערי הסניף לא עבד במלאכה זו. היה משהו מיחס של בטול אליה, היו רואים בה את המלאכה הטפוסית ביותר שבין המלאכות היהודיות הגלותיות, שכל שחזר משהו חדש ושונה ירחק ממנה, וחשו בזה „שקצים“ גויים והתחילו ללמוד מלאכה זו ונהפך הגלגל: המלאכה ה„יהודית“ ביותר התחילה לעבוד לידי גויים...

מעטים היו החיטים והנפתים מבין הנערים אך לעומת זה רבות היו התופרות בין הנערות. זו מלאכה יחידה ממש שנתייחדה להן בעיירה, אם להוציא מכלל מלאכה את העבודה במשק הבית שנערה יהודיה בעיירה עסוקה בה במילא. רבות הן צרכי נערה מתבגרת בעיירה ובאין יד הורים עניים משגת לספקם היא מחפשת לה דרך לספקם בידי עצמה, ואין דרך אחרת — אלא התפירה. עבודה חמירה ישנה בשפע, בנות ישראל, אף כי עניות הן ואף כי בעיירה נדחת תגורנה, זקוקות, כידוע, להרבה שמלות, מכל המינים ומכל האופנות. ולא עוד: הזמן „גויים“ בתוך העיירה ובכפרים מסביבה ולמדו אף הן ה„שיקצעס“, כרגיל, להתפוס ולהתקשט, במקצת מתוך שמירה על הלבוש הבילורוסי המסורתי ובמקצת מתוך חקוי לנערות היהודיות. כך רבתה ועלתה העבודה אצל תופרות ישראל ובאותה מדה רב והלך מספר התופרות בעיירה. על כן בת ישראל בעיירה כי תגמור חוק למודיה בבית הספר הפולני והפכה על פי רב לתופרת. תנאי העבודה ושעות העבודה כשל הבחורים: הרבה שעות ושכר, בשנה הראשונה, לא כלום ולאחרי כן — זעום ביותר, כי על כן מנהג הוא בעולם הגדול: שכר העבודה של אשה קטן הוא משכר העבודה של גבר ולא כל שכן — אצל יהודים בעיירה הקטנה.

תנאי העבודה, של הנערים והנערות גם יחד, היו קשים ובלתי נורמליים. היו עובדים כמאמר הכריות בעירה: „מחוישך עד חושך“, מהשכמת הבוקר עד השכמת הערב ועד בכלל, ובערבי החורף לאור מנורת נפט, 14—15 שעות ביום, ה„בעלי־הבית“ ושוליתו גם יחד, סוף־סוף היה גם נותן העבודה „בעלי־הבית“, קבצן עלוב וחי בדוחק ואין תימה אם לא היה בעירה כל סימן של איבוד מקצועי, של ארגוני פועלים ומוסדות סוציאליים כל־שהם, ומעשה והתקומם פעם הנוער העובד על גיליו וארגונו ההסתדרותיים־מפלגתיים השונים כנגד „בעלי־ביתו“, חלוצים וכונדאים וקומוניסטים חברו יחדיו „להלחם במשותף“ על תנאי עבודה הוגנים, הכריזו שביתה תוך דרישות

מינימליות: קצוץ שעות העבודה, שכר מינימלי וכו' וללא הועיל. הבעלי בתים עמדו במרים, לא הכירו בשום ארגון ולא קבלו שום דרישה והכל מתוך יחסים ידידותיים ביותר עם השוכתים כשרק טענה אחת בניהם: אינם יכולים, ימים רבים נמשכה השביתה ונגמרה בלא כלום. השוכתים ותרו והכל שב לקדמותו: שכר עבודה ועום, שעות עבודה מרובות וכל איש, שוליא כבעל תבות", לנפשו ידאג.

החלוץ הצעיר - שכבת צעירים, 1952

- סימון לשמאד, שורה א' (מלמעלה): . . . יצחק גוסמן, רחל חונצ'יק, גיטל סקץ, מלכה לופטה, פרידל שורמן, אסנה'גולדה כץ, חנה'מירל רייכמן, איצל לופטה;
- שורה ב': . . . שושנה גלמן, אליעזר לופטה, פסל שניידר, פייגל מייזל, חנה ופמן, לאה לופטין, גיטל שיינמן, דבורה בורוביק, יעקב ויניק;
- שורה ג': בריינדל לופטה, אסתר שורמן, דבקה פילעקוב, בריינדל לופטה, ברל . . .
- שורה ד': סייבל פילקוב, ליפשה בורוביק, ובסיה שופר, נישקה לופטה, ברנה פלדמן, אסתר שוסטר, שרה חונצ'יק;
- שורה ה': . . . באליאר, גיטל . . . אסתר גלמן, פייגל ברמן

ואסיכי רגילים היו נערים ונערות אלו בעבודה ובמקצועותיהם - לא היו מונעים עצמם גם מעבודות אחרות. "חלוציות" בלשונם. ואת אלה העבודות עשו במשותף, כראוי לחלוצים, ולמטרות כלליות. חטיבת עצים אצל יהודים, עבודה "גויית" מפורסמת היא אך לעתים ונערי הסניף יעטו עליה. שכר דירה בעד מעון

הסניף כי יחסר; מפעל כספי כי יבוצע בתנועה; עזרה לעולה לארץ, כי תהיה בתוצה; כסף להשתתפות ב"מושבות" ולקודסים כי לא יספיק וכו' — ויזכרו על יום עבודה מיוחד ומשותף, שתמורתו קודש למטרות הנ"ל. אז אוספים גרוזנים ומשורים ויוצאים לחצרות, כ"שקצים" הללו, לחטוב עצים, ונתפרסם הדבר בעירה; חוטבי עצים חדשים אלו יודעים היטב את העבודה... והיו ברצון מוסרים להם עבודה זו, ובערוב היום היו באים ישר מן העבודה, הגרוזנים בחגורות והמשורים על השכם, אל מעון הסניף ורבתה השמחה, וגאו הרקודים והתפשטה השירה על פני כל העיירה.

שטח אדמה של כמה עשרות דסטינים, מרעה לפרות היתה ליהודים בסמוך לעיירה בין כרי המרעה הנרחבים אשר ל"גוויים", ונקנתה החלקה מתוך הרצון להפטר אחת ולתמיד ממנישות ה"גוויים" בעוני מרעה לפרות היהודים, ומשכח הקניה כעשר שנים, בכל האמצעים שבידם, בכוח ידם, במלשינות ובתביעות משפטיות חתרו ה"גוויים" לבלי לתת להעברה סופית של השטח ליהודים, על כל משפט שנגמר לטובת היהודים היו הגוים מערערים ומעבירים את הענין לבית-משפט יותר גבוה, ובינתיים כספים נסחטים, משפטים נערכים נסיעות מתרבות, תעודות נכתבות והשטח כשלעצמו... סטטצום והולך, ומסכים לכל זה רבתה ההמולה בעיירה; אספות ושיבות וועדות, דיונים ובחירות, אוספי כספים, ביקורים ומחלוקת פנימית, סוף-סוף עברה האדמה, בחלקה המכריע, לידי היהודים ונוספה על ידי זה עבודה ליהודים, עבודה שלא ידעו אבותיהם ואבות אבותיהם; קציר ואסיף שחת, אמנם לאחר כך נמסרה גם עבודה זאת לידי ה"גוויים", אך גם יהודים נסו לפעמים את כוחם בעבודה זו וראשונים לכך נערי הסניף, ביום קיץ הם אחד יצאה חבורת נערים של "החלוץ-הצעיר" לאסיף השחת, קמת מיוחד עבודה זו כי על כן עבודת "גוויים" היא ובארץ — עבודת חלוצים, עבדו במרץ והיועו כהוגן וכלות היום — הלכו בסף, מגרפות וקלשונים על הגב ושירת עליזה כפה, על כבוש העבודה החדשה ועל הנצחון על עצמם... כך, ישר למעון הסניף לסיום ב"הורה" סוערת.

היציאה להכשרה

נערים ונערות — כיצד היו יוצאים להכשרה? מקובל היה בתנועה בפולין; עד גיל 18 — "החלוץ-הצעיר", ומכאן ואילך "החלוץ", עניני הכשרה, היציאה להכשרה — אלה — בידי "החלוץ", חלוקה מקובלת זו לא ידע הסניף בימים ההם, כולם בני 15—16 באופן רשמי, משמע "החלוץ-הצעיר", אך למעשה גם כל עניני "החלוץ" מצאו כאן באופן טבעי את מקומם, כלל לא נכרת ולא מורגשת היתה החלוקה בין החלוץ ובין החלוץ-הצעיר, השם הכללי והיחיד של נערי הסניף לגבי עצמם ולגבי העיירה; חלוצים, וחסל, ואמנם בכל מה, שהיה ענין מה, קשר מה לחלוצים — התעסק סניף החלוץ-הצעיר; שלח חברים להכשרה, עזר לחברים בעליה, חתם והפיץ וקרא עתונות וספרות חלוצית, השתתף בקרן-החלוץ ובכל מפעלים חלוציים אחרים, היה קשור לשני "המרכזים" ומלא, במדה שמלא, את הוראות שניהם כאחד, היו מבקרים אותו שליחים מן "המרכז" ומארץ ישראל — ובפגישתם עם חברי הסניף היו אף הם כאילו "שוכחים"

אם ל"החלוק" או ל"החלוק-הצעיר" — באו. מאי נפקא מינא? הרי הרעיון אחד הוא- והתפקיד אחד הוא, ומשום מה ולשם מה ההפרדה?

כאמור, השפעה מיוחדת היתה נודעת לעיירה ולסניף מקיבוצי הסביבה. הלא הם קודם כל, שני הקבוצים הגדולים, קלוסובה ודומברוביצה. אותם היו חברי הסניף. ביחידות ובקבוצות, במיוחד ובהזדמנויות שונות, מבקרים לעתים קרובות, ומעשה שהיה עם קבוצת נערים מן הסניף שביום ששי אחד עקרו מבתיהם והלכו ברגל לדומברוביצה הסמוכה, לקיבוץ הכשרה וכלו בו כל יום-השבת כ"חלוצים" לכל דבר ובשובם ברגל משולהבים ומסוערים אל העיירה — לא פסקו לשיר ולרקוד כל הדרך עד מועדון הסניף ובתוכו עד כלות הכוחות... והיה הבקור מקור לחיות, לזכרונות לרשמים, ולהשפעה למשך שנים.

גם מהם, מהקבוצים, היו באים לסניף לבקורים, להרצאות, "לקחת" אנשים לקבוצ ולהעברת מפעלי עזרה כספית להכשרה ולעליה. כינוס של סניפים כי יתכנס והיה מקומו בדומברוביצה הקבוץ; טיול של הסניף כי יצרך בימי התג היתה מטרתו הקבוץ הקרוב, וכך להיפך; כי היה זקוק הקבוץ לאנשים ויד "המרכז" לא היתה משגת לספק אותם — היו שליחי הקבוץ יוצאים לעיירות הקרובות, "לשלול שלל" חמשי מהסניפים; כי צריך היה להעלות מספר חברים לארץ וכספי ה"קופה המשוהפת" לא הספיקו — היו שוב שליחי הקבוץ מופיעים בעיירה לבקשת עזרה, ובניתיים — שיחות, שאלות ותשובות, הרצאות — מתקומות בסניף, מתקמים קשרים, נוצרים יחסי תברות הדדיים.

וכך התחילה היציאה המחודשת להכשרה על סף העליה החמישית, ימים קשים היו אז לקבוצי ההכשרה וסימנם העיקרי — חוסר עליה, ובא שלית קלוסובה לסניף לבקש ממנו חברים לקבוץ — למלא מקום עוזבים ועולים מעטים, והיה אותו חורף בשנת 1928/29, קשה במיוחד, קוד וכפור ושלגים עזים לא פסקו במשך כל החורף, ואיך יצאו נערים ונערות צעירים ודוקא בחורף זה, לעבודת מחצבה ומשוריה בקלוסובה? ורבחה המבוכה בסניף, וקמו שנים, מבין המבוגרים ביותר, ובאותו יום עקרו מבתיהם ויחד עם השליח שמו פעמיהם לקלוסובה, ולא די בכך, וכעבור כמה שבועות בא שליח שני, "לשלול שלל" בשנית, שוב רבתה המבוכה בסניף, עכשיו — כולם בני תמשיעשרה, ששיעשרה ומי בניל זה יעצור כוח, בחורף זה ובתנאי העבודה והחיים הקשים של קלוסובה, ולא יכשל לחרפתו ולחרפת הסניף כולו? והלכת, גברה ההתרגשות וגאו הויכוחים, אלה בכה ואלה בכה, השליח מנסה לעודד, לעורר, להוכיח — נדמה, הוא צודק, אך גם נערים ונערות צעירים נפחדים האינסטנקטיבי ובדבריהם המגוממים והתמימים, גם הם צודקים, ואי המוצא? וקם אחד, והוא מבין הצעירים ביותר ומודיע על התנדבותו... והיתה הקלה בציבור, הערצה לזה הנער המתנדב, אך בכל זאת — כרסם הספק, החשש, על הכנותיו ליציאה אסור היה להודע לשום איש בעיירה מחוץ לאנשי הסניף, ביחוד אסור שיוודע הדבר להוריו, הרי יסגרו אותו על מנעול ויהפכו את הסניף על פיו, ונשמר הדבר היטב בסוד, וגם באותו לילה, בו אורגנה היציאה, משהו מתגייגות סודית שרתה במועדון הסניף, רקדו ושרו — כאלו בערב רגיל, אף כפנות התלחשו ועסקו בארגון היציאה, היה ליל חורף בהיר וקר.

המתיחות התניגית. עם היציאה מהמועדון הלכה וגברה. שירות שירות הלכו כדממת הליל אחרי האחד היוצא ברגל לתחנת הרכבת. עם הפרידה גברה המתיחות. האח הבכור, שכרגע האחרון נודע לו על יציאת אחיו הצעיר, השיגו בדרך כדי להפריד ממנו. נרגש וקשה היה רגע הפרידה בין שני האחים. הבכור מסר לצעיר ונג "תפיליך, לרבריו, סמן וסמל לזכר בית אבא ואמא שלעולם כבר לא ישוב אליו... לבבות צעירים הלמו, רעדו, כאילו לקצו תבל יוצא הנער. ידיים נלחצו בחזקה ושפתי כולם דוכבות ברכה ותפילה רק לבל יחזור, לבל יעזוב...

אחרי שבועיים חזר. לא עצר כזה.

אך אשר נודע בימים אלה — לא היה לשוא. עם גמר החורף וזו רבים. כל יוצא לתכשרה — היה ענין לסניף לענות בו. בישיבות ובאספות. לאשורו. לפעולת עזרה. לארגון יציאתו וכו'. מחוץ לכתלי הסניף אסור היה הדבר להודע, ובעיקר להורים. אלה לחמו בתוקף ובכל האמצעים נגד יציאת בניהם ובנותיהם להכשרה. רבות וקשות היו מתרינים אתם. היו מסתירים את הבגדים. מונעים כל פרוטה מהם ואפילו עד כדי מסירת הדבר למשטרה זה הגיע. ומעשה באחד, שימים על ימים התכוון ליציאתו, העביר בצנעה את בגדיו לבית חברו להצפינם עד בוא מועד. יצא כחשאי מהעיררה בדרך לתחנת הרכבת ואחרי, אחד אחד במסתרים. חברי הסניף המלויים וגושאים את חפציו. עם כל רשרוש צעדים וקשקוש עגלות באותה דרך — היו כולם מסתתרים בבורות שבצדו הדרך לבל ישגוהו עיבורים ושכים בחבורה הולכי רגל חשודה כחשכת לילת... אך בכל זאת — נודע הדבר להורים שעה אחת אחרי יציאת כנם מביתם ומחר האב ורדף אחרי בנו ולא יכול לו. אז הוציא ממנו את מזודתו וחפציו וללא הועיל. בחוסר כל הגיע הבן לקלוסובה ובגדיו וחפציו חזרו עם אביו לביתו בעיררה. ומעשה בשני, שהוריו השיגוהו בתוך הקיבוץ על מנת להחזירו הביתה — ולא עלה בידם... ומעשה בשלישי, שהצליח להתחמק מביתו רק באמתלא שהוא יוצא לחפש עבודה בעיר הקרובה... וכך ברביעי ובחמישי וכו'. אבות ואמהות התרגשו. רגזו והתגעשו וקללו את הבנים. את הסניף. את התנועה ואת ארץ ישראל כולה. שם הסניף נשא בחרפה כפי התורים ותיו כאלה אשר היו יורקים בעברם על פני מועדון הסניף. כאילו על יד "משכן הטומאת" הם עובדים. קשה ומרה היתה המלחמה בין אבות ובנים. אך לא ארוכה ביותר. נוכחו אבות. כי לא יוכלו לבנים עקשנים וישבו לבנם והשלימו. בנים ובנות חזרו מן ההכשרה ונתקבלו ברצון ע"י הוריהם וגם נעזרו ככל האפשר בעלייתם לארץ. ועם עליית הראשונים לארץ. ועם קבלת המכתבים הראשונים, גברה ההתענינות. כל שליח איי היה מוזמן לבית הורים ובצמאון בלעז דבריו על איי. הקיבוץ וכו'. אנשי הסניף היו מבאי ביתם של הורים שבניהם בארץ ובהכשרה "מכובדים" עליהם ביותר. אבות ואמהות היו מלויים עולים לארץ וברטט שולחים את ברכתם. מאחורי חלונות ודלתות היו לעתים, מקשיבים לאשר דובר שם בפנים מועדון הסניף על המצב בארץ מפי השליח או המבקר.

במשך הזמן גברה תחרדה ביותר לאשר נעשה בארץ. עוד בימי מאורעות 1929 היו דואנים ומתפללים לשלום הארץ. ונמוצה או השמועה על עליית רבים לארץ

לעזרת המתנני
 ננים והיו יהי
 דים פשוטים
 מוכנים להצי
 טרף. ולא כל
 שכן גברה ה
 חרדה בימי מ
 אורעות 1936.
 כל מסגרת ש
 חורה בעתון
 — כאילו חת
 כה במשר החי
 של יהודי העי
 יירה וכל על
 ית נקודה חד
 שה על הקר

עם בקורה של צפורה לוקוב בסניף

סורה א' (למעלה) : לייבל וסס, צפורה לוקוב, רבקה פילקוב, יהושע לופטין ;
 טורה ב' : אליהו גולדברג, ברוד ויניץ, גרשון גולדברג, שלום ויניץ

קע נתקבלה בתרועת שמחה. קופסאות הקקיל, שהיו בשנים הקודמות מותרות
 בהרבה בתים הוכנסו לבתים. עם גבור העליה פסה גם כליל ההתנגדות ליציאה
 להכשרה. לא היה כמעט בית בעירה. אשר לא היה ממנו בן או בת בארץ או בקבוץ
 ההכשרה. כך הפכה העיירה, בזכות הבנים, לכולה ציונית-חלוצית. בימי בחירות
 לקונגרס — היתה העיירה פודה. באופן יחסי, הרבה שקלים וכמעט כל הקולות
 בבחירות נמסרו לרשימת ארץ ישראל העובדת.

העיירה בשנים שלפני המלחמה

בתים חדשים ורחובות רחבים, השריפות שהיו פוקדות את העיירה, כמעט מידי
 קיץ בקיץ מחו כמעט לגמרי את כל בתי העץ הנמוכים והישנים, בעלי גגות הקש,
 ובמקומם צצו בתי מידות רמים, אשר בחלונותיהם הגדולים וברלתות הזכוכית הרחבות
 הביטו בנאוה אל פני הרחוב המתחדש. הרחובות הפכו רחבים יותר ואף מדרכות
 בצדיהם. ואם כי למראה בתים חדשים אלה היה יסוד לשער כי קטנה דחקת ופחתה
 עניות — ולא כן הדבר. אלה גדלו ושגשגו כאילו במקביל עם הבתים החדשים. רבו
 התנויות בעיירה ופחת „הפדיון“. בעלי מלאכה עסקו במלאכתם, אך שכר העבודה
 ירד פלאים. מסים שונים ורבים הוסיפו משלהם לדלדול סוחרים זעירים ולהתרוששותם
 של בעלי מלאכה אביונים. בבתים הגדולים והחדשים גרו כדירים מורים ופקידים
 פולנים בעוד ש-בעלי הבתים היו גרים באחד או שנים מהדרי הבית. בככר השוק
 התנוסס פסל פילסודסקי (הוא „הגיבור הלאומי“ וראש ממשלת פולין דאז) כסמל
 וכאות למקור השינויים האלו. עם כניסה לעיירה התנוסס בית מידות לתפארת —
 הוא בית הספר הפולני העממי ובתים סניפים לו בכל קצות העיירה. בבית-ספר זה
 למדו כעת כל ילדי ישראל יחד עם ילדי ה„גויים“. ואכן בשטח זה, שטח החנוך בלטה

במיוחד. המהפכה בעיירה. אן, לפני 8—10 שנים, היה החינוך העברי בבחינת יסוד שאין להרהר אחריו. אבן פינה שאין להזיח. או התקומו "חדרים" ו"תלמוד תורה" — לנערים ובית ספר עממי עברי "תרבות" שעל פי רוב בקרו בו נערות. הורים מסרו ממש את נפשם על מנת לתת חינוך יהודי לבניהם. ואם מחמת דחקות חוסל בית הספר "תרבות" — לא מסקו שעורים עבריים, פרטיים בהם למדו נערים ונערות למודים עבריים. אך כעת חוסל, כמעט, הכל מכל זה. ואם עוד התקומו כמה שעורים פרטיים — הרי היה זה רק למשך שעה ביום לאחר הלימודים בבית הספר הפולני. כיום נערים ונערות מכל הגילים ומכל השכבות, לומדים בבית־הספר הפולני. במקום השפה העברית שבשנים קודמות היה צלצולה נשמע הכופות מפי נערים ונערות ברחובות העיירה. נשמעה כעת לפעמים קרובות השפה הפולנית. ולא די בזה — אלא גם לא ניתן לילדים לבקר במועדון הסניף. בית הספר הפולני שם כמו הכבדה על תלמידיו ובכל האמצעים ותוך כל מיני אמתלאות לא ניתן לילדים לבקר במועדון. כך נעקר מהסניף רובו של נוער העיירה ונשארה רק השכבה המבוגרת. אמנם נערים ונערות לא תמיד נשמעו לפקודות בית־הספר ולעתים קרובות היו מתאספים במסתרים, בבית פרטי בסמטא צדדית או בשדה פתוח הרחק מהעיירה. מתחת לאילנות מצילים — לשיחה ולשירה בצותא. אך יד בית־הספר השיגתם גם במקומות אלה.

קבוצת חברי החלוצי, 1936

מימין לשמאל, עומדים: מינרל שיינביץ, צפורה שוסטר, יוסקה ויניק, נחמה גוסליב;
שורה בי: דוד שוסטר, אהרן טבשי, אסתר גולדשטיין, לייבל וקס, זינה בורוביק, יהושע לומפין

«החלוץ הצעיר» — שכבות בחורות, 1936

מימין לשמאל, שורה א' (שומדים): שמואל קפטן, אורחת, פייגל מייזל, נישל שיינמן, אורח, אסתר מורחן, דבוסיה שטופר, יצחק גוסמן, רחל חונציק, יהושע גוסליב שלום ויניק, אסתר גלחן, בריינדל לפינסקה, דינה ברטן ;
 שורה ב' : סלנה לופסה, שרה חונציק, ברבה מלדמן, סלל שניידר, מייבל מיאלקוב, נישקה לופסה, דבקה מיאלקוב, בריינדל לופסה, ליפשה בורוביץ ;
 שורה ג' : לייבל וקס, תנה'פסל ליברטן, 'מוזחיל מורחן, אליעזר לופסה

מורים ופקידים ושוטרים ותלמידים «גויים» — היו עוקבים בהתמדה אחרי תנועות ומעשי התלמידים היהודים, אחרי השיעורים, ואזי לנערים ולנערות אם נתפסו בקלקלתם... גם ציונים גרועים, גם עונשי כספים וגם מעצר בית היו מנת עונשם של תלמידים סוררים ומורים אלה, אך על אף הכל היו ממשיכים להתכנס ביותר סודיות וביותר זהירות. השיתות האלו והפעולות תזאת של הסניף — הרי היתה בשבילם מקור כמעט יחיד, לחינוך יהודי עברי כלשהו ולא מחו על כך אפילו הודים זהירים.

בית הספר הפולני מחד, חוסר חינוך עברי מאידך, השפעת הסביבה בכללה — עשו את שלהם להשפעה גם על הנוער המבוגר יותר. ה«דור» הקודם היה כולו בארץ ובקבוצי ההכשרה וזה ה«דור» החדש, שלא כקודמו — לא הסניף, עניינו, פעולותיו, מעונו — היה מרכז מעיניו. כעת — עסוקים נערים ונערות ראשם ורובם בכל מיני ענינים אחרים, בשבתות מצטופפים על גבי מרפסות בתים תוך שיחות תפלות, ובערבים, בעיקר בערבי שבתות ויום ראשון, יש מהם מבליים בנשפי מחולות במשותף עם נערים ונערות משל ה«גויים». אולם גדול בנו השלטונות במרכז העיירה, משכן למכבי האש וכליהם, אנב כך משמש הוא אולם לרקודים ונשפים והצגות מכל המינים

המאורגנים עיי הגוים" ובעיקר על ידי הפקידים והמורים הפולניים — הם כבר לא מעטים בעיירה. ואם כי לא חסרו אינצידנטים ופגיעות אנטי-שמיות ביהודים בנשפים אלו — לא נמנעו בחורים ובחורות יהודיות מלהשתתף בהן. נשפים עצמיים יהודיים התקמו רק לעתים רחוקות. הפרעות שונות היו לכך; חוסר אמצעים, חוסר רשיון, חוסר אולם וכו'. ומה יעשו איפוא בחודים ובחורות בערבי קיץ יפים ובלילות חורף ארוכים? — אלא מאי? מה לכם אנשי "החלוץ-הצעיר" בנשפים אלה? והיתה התשובה — לא תשובה. "תיקו".

בחדשים האחרונים שלפני המלחמה נכרת היתה תוחת מה בנוער הסניף. גברה העליה לארץ, קצרה תקופת ההכשרה, עלתה ושוכללה הפעולה המרכזית של התנועה: יותר בקורים, יותר סמינרים, מושבות ושבועות למודים, יותר קשרים ויותר הדרכה חנוכית ישירה. כל אלה עשו את שלהם בעיירה ובסניף. החלה יציאה מתמדת לקיבוצי ההכשרה. סכתבי אנשי ההכשרה מהקיבוצים הלהיבו ומשכו. נדמה, קבל הגלגל תנופה חדשה ושוב התחיל להתנועע ככות... היציאה להכשרה גברה יותר ויותר וחוגים וקבוצות יצאו מדי פעם ודוקא לקיבוצים הרחוקים ובעקבות זה התעורר הסניף ליתר פעולה וליתר צרות חיים. נדמה היה — עוד קצת וישובו ימים כקדם. והנה פרצה המלחמה. — — —

עם הקיץ הביר

עם הכיבוש הסובייטי של העיירה הגיעו הדים ממנה: נתחדשו החיים בעיירה. הוכנס חשמל והוארו רחובות בחוץ ובתים מבפנים. נבנה בית ספר חדש נוסף ולומדים בו בשלום ילדים יהודים וגוים" ביחד. פלוגי נעשה קומיסר, אלמוני — ראש המשטרה ופלמוני — טורה בבית-הספר. שוטרים ופקידים קודמים סולקו, גורשו וחדשים מבני המקום יהודים ולא-יהודים, טובים ואדיבים — במקומם וכו' וכו'. אך ראה זה פלא! אף על פי כן קמה קבוצת נערים ונערות משל הסניף, מאלה שבאו מקיבוצי ההכשרה שבשטח הכיבוש הנרמני ומאלה שטרם היו בהכשרה בכלל, צעירים ותמימים, ועקרו לווילנה — מרכז שארית הפליטה של התנועה.

עוד הגיע קולם גם מווילנה. ספרו על ההכשרה ועל התנועה ועל הפעולה ובעיקר על התקוה ועל הכמיהה לארץ, ולפתע, עם פרוץ המלחמה הנרמנית-רוסית, נדמו הקולות. לא קול ולא חד לא מהעיירה ולא משרידי פיזוריה השונים.

איכה חרבת עיירה יהודית זערערת? ויהודיך האם הוגלו גורשו לאי שם "בכיוון הבלתי ידוע" ושם מצאו את מותם? או אולי הומתו בו במקום, באותו ככר" השוק המועד לפורענויות עוד מאז ימי פטלורה ובלטוביך? אולי הושלכו חיים אלי בורות כבר מאוימים על ידי לועי רובים ומכונות ירייה? אולי הונסו אל הרוץ הנגה, וטבעו במצולותיו? האם הצליח מישהו מצעיריך להמלט ולהצטרף לצבא האדום או אולי אף שריד ופליט לא נשאר? ובתיך, החדשים והישנים, בתי כנסת ובתי ספר, האם הפכו משכן לפריצי חילות אויב אכזר או אולי עלו כולם באש השריפה הגדולה והאיומה מכל השריפות אשר ידעת?

איך, איך עיירה זענען?

ועם שחרור המחנות ההם על ידי הצבא האדום הוטו הלוח השחור ובמכתבים המעטים שתגיעו משם זעקו שורות ספורות את סופה המר והנמהר של העיירה: עם כל בית ישראל בפולין עלה הכורת גם עליה. רק מעטים שרדו מפורדים ומפורדים ברחבי רוסיה ובצבא האדום, ביערות הסביבה ובפלוגות הפרטיזנים ומאלה — רובם ככולם שבו, באו אל תחוף האחרון — לארץ ישראל.

א. פיאנקוב

(משמר הים 1945) אק 99.

בשיחה במושבת קיץ של החלוץ הצעיר "ע"י ויסוצק

ישיבה 15 ג'אנארי ה'ת"פ - אחרונה 28
 "הנאצי בצפון" נכתב ב'אומדן ג'אנארי ספר
 "החלוץ ה'ת"פ" עלו הוא ה'אומדן. האחרונה
 השנייה נכתב אומדן אק ב'אומדן, אומדן
 ויסוצק." פ"פ אומדן ה'אומדן ב'אומדן.

עם אחותו נטלקה, יצחק קענלסון ושני בניה, לודו' 1931

בוורשה, 1934

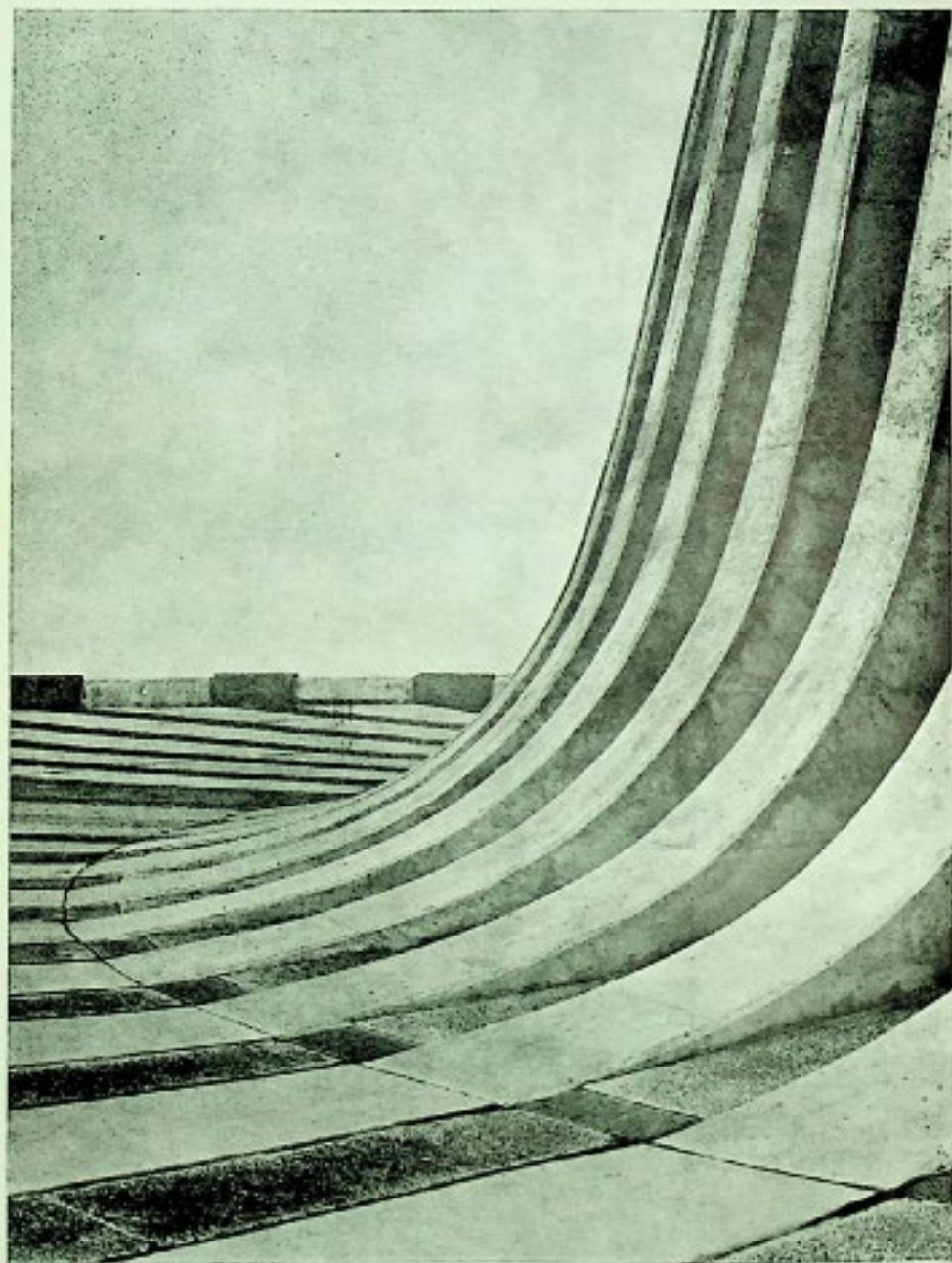
כספונין. החלוצי בודשה. 1930. סגנון בורה המציעה. השני מסמל

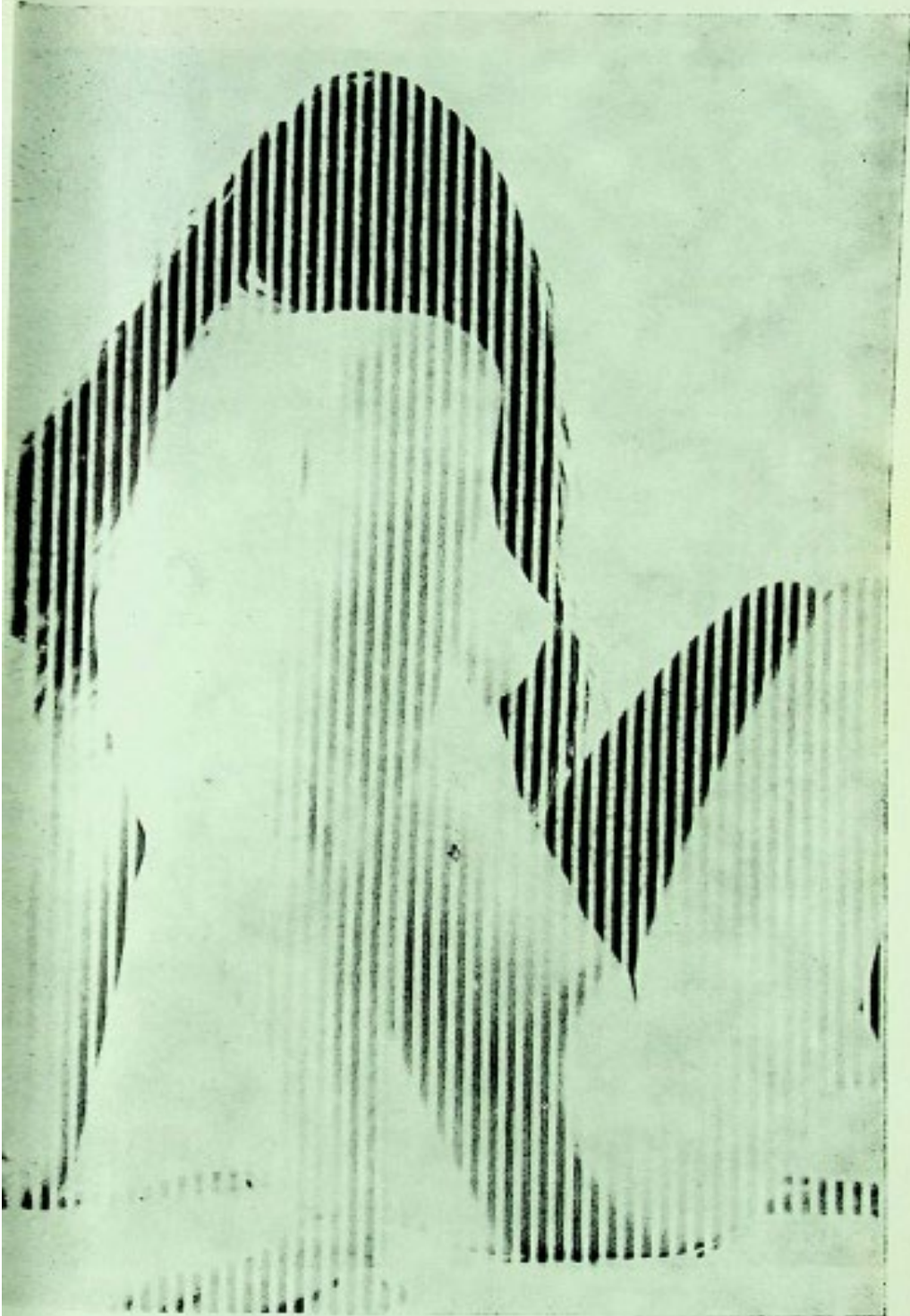
עם חברי הקיבוץ בקונרס השני, ליצון 1935. סגניו בין הנוכחים: משהאל

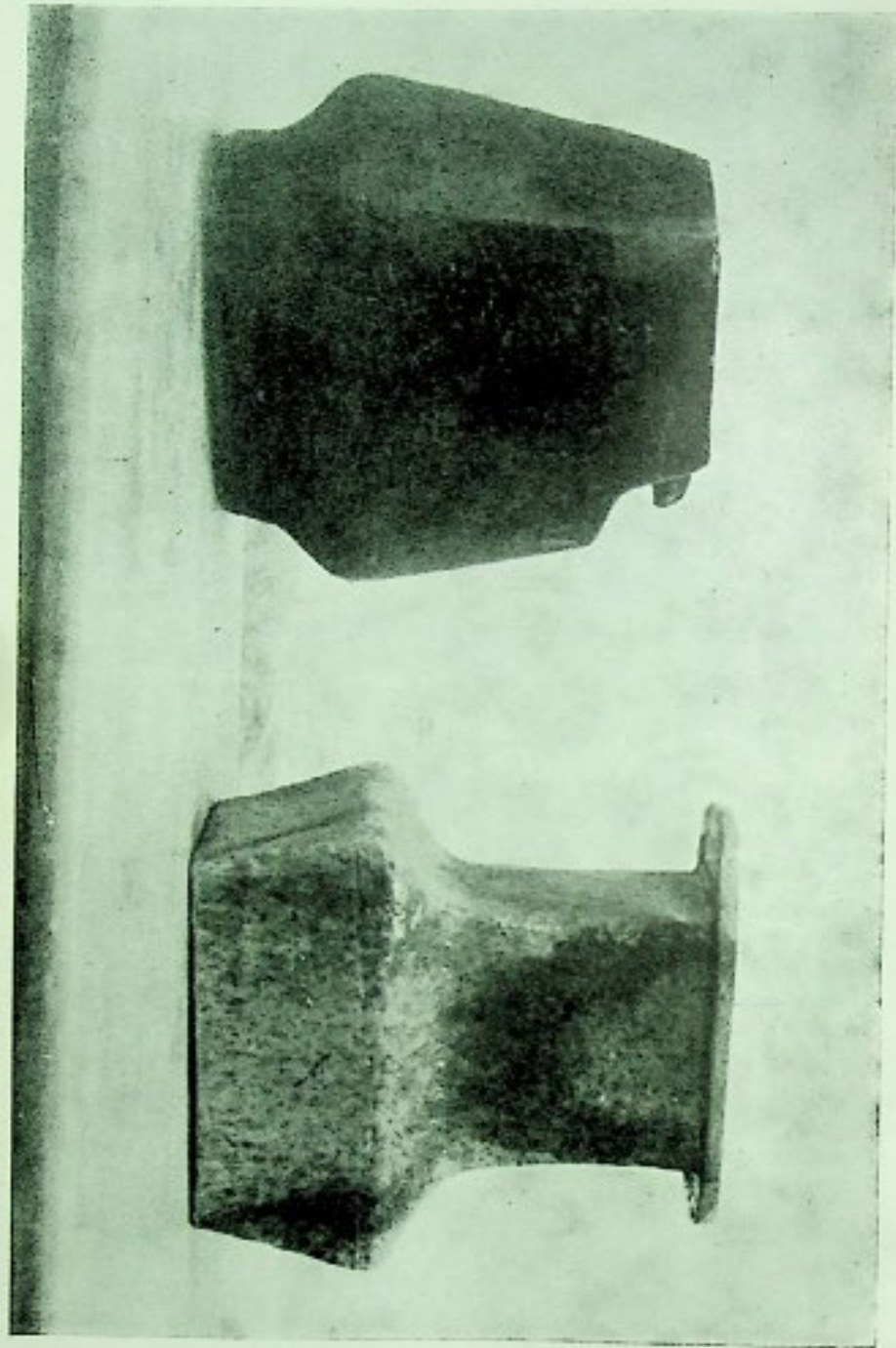

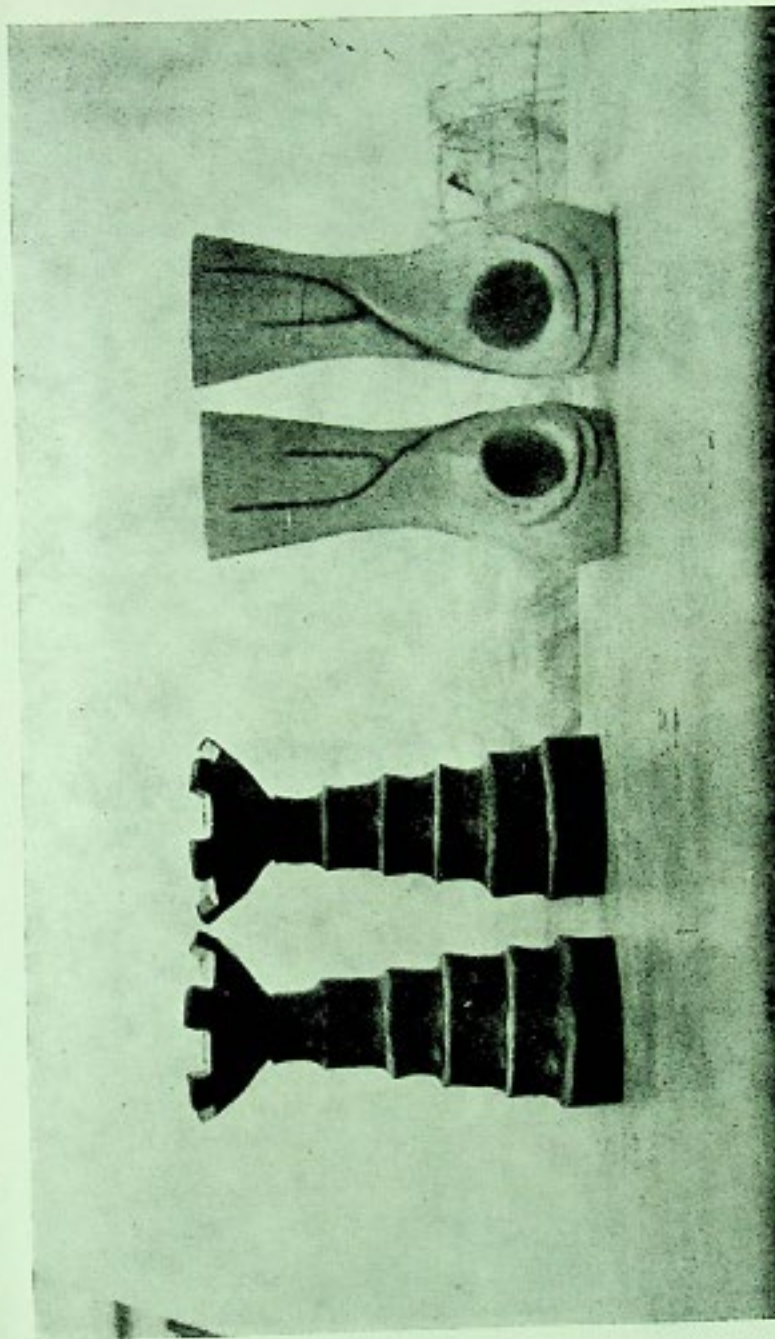
כריזום קיבוץ, יולי 1955

סצ'י [מסג'רים]

בימי אימים והרג

ימים מספר לאחר פרוץ המלחמה בין רוסיה לגרמניה קמו בל אנשי הרשות הסובייטית בויסוצק עיירתנו — פקודים, מורים ושוטרים — אדונו את המצויים והפלינו. יהודים מועטים בעיקר צעירים וקומוניסטים, נלוו אליהם לדרך. תהו יהודי העיירה ושאלום כחודה: על מי אתם עוזבים אותנו? — הרגיזו הרוסים וענו: אל דאגה, בקרוב נחזור אליכם!

נשארתי העיירה ללא שלטון. הרוסים נסוגו והגרמנים טרם נראו. אחזה חרדה את היטוים מפחד ה"גויים", אך ראשי הגויים הרגיזו את הלבבות החודרים. ואכן בימים אלה לא אונה ליהודים כל רע.

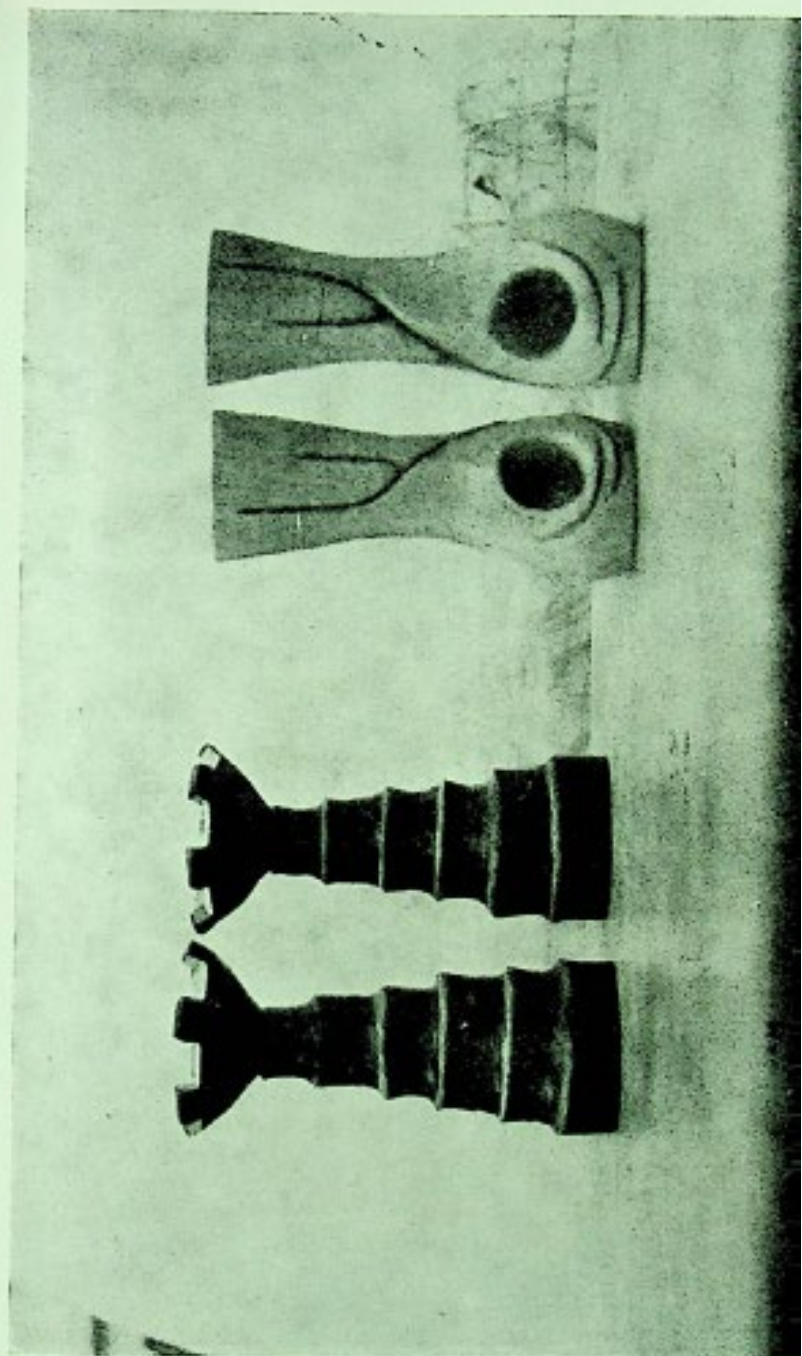
עמדה צפיה בחלל העיירה לבוא הגרמנים.

גרמנים בעיירה

שבת אחת פשטה שמועה: הם קרבים ובאים! ביערו היהודים כל דבר חשוב, שרפו את הספרים הרוסיים והעבריים, השתדלו למחות עקבות קשריהם עם הרוסים. נמצאת יהודיה דוברת גרמנית שהעזרה לצאת ולקדם את בני הגרמנים בלחם ומלח — אך באותה שבת לא באו. רק כעבור כמה ימים באה קבוצת גרמנים קטנה. יצאו הגויים לקבל פניהם בשערי העיירה בלחם ומלח כמקובל. היהודים לא העזו לצאת. רבנו בחוריהם ולבם הולם מפחד. טבעו לסקרי התריסים ראו בריון אחד מוכר, בלן ביותהמרחק, נלווה אליהם ומתרוועע עמהם. ידענו שהוא מבקש את קרבנם כשנאה ובהסתה כלפי היהודים.

לא עברו ימים רבים והגרמנים הקימו את השלטון המקומי. בעיקר נסמכו על הגויים שכעידה. הגרמנים עצמם עדיין לא העזו ביותר, אבל הגויים המסויגים הם התחילו להתעלל בנו. נורות חדשות למקרים הרצאו ביו אחר זו. נערך מפקד כל היהודים בעיירה. בקמדות נרשם כל רכושם, נאסרה על היהודים התנועה החמסית ממקום למקום. נאסר הפקד ומספר החפשי. אכילתיבשך נאסרה. כל מצרכי המזון הועברו לרשות השלטונית והיהודים השיגום רק באין רואה. כתייחבנסיות הותרמו והפכו מחסינתבואה לשלטונית. כל התקלות היתה אסורה. המגן"ף לחפילה החכנס כתייחבא, במתחרת. כן אסרו על היהודים להלך על המדרכה, אבל עדיין לא הקפידו כל כך על סילוח הגנרות. באחד הימים יצאה גזירה לעגוד טרם כחולילבן עם מגן"דוד על התרוע. וסיפני מגן"דוד גם על כל בית יהודי. לאחר ההטים מספר — בערב יום כיפורים (ראשית תשי"ב) היה הורב — כטל המגן"דוד וכל יהודי נתחייב לשאת סלוא צהוב על החזה ועל הגב.

גיצלו הגויים את המצב החדש והתחילו במלאכתהשוש. תחילה היו באים לבתי היהודים בהזדירות, אחר"כך נתחצפו ועשו את מעשיהם בראש כל חצות. בווקים בארונות ובארגונים ונטלים מה שחשקה נפשם ומסתלקים אבב אזהרה לבלי ספר דבר לשלטונית הגרמניים. צייתו התנוגים ולא גילו דבר. מפחד נקטת גויים. המסיסה המקומית, שנתארגנה מיד מוחשיבי המקום, רוסיים לבנים, עיקר תפקודה היה להציק ליהודים. היו נטסלים בכל מיני תואנות — למען לסחיס כסף ורכוש. היו פורצים לבית יהודי באמתלא של חיטוש שליטים, או עבירה על חוקי האיסול וכדומה, דורשים. כופר נשפי והיהודים — באין ברירה נוהגים ומחשיבים. מפעם לפעם היו היהודים בעיירה אוספים סכומיכסף וחפצי"צרך ומסורים למשטרה. ה"גויית", בלי ידיעת הגרמנים, למען לפנות אותם; אך השותר כוחו היה יפה רק לימים מועטים. אכזרו, לילה אחד נתחפשו על הדלת. ירד בעלי

בימי אימים והרג

ימים מספר לאחר פרוץ המלחמה בין רוסיה לגרמניה קמו כל אנשי הרשות הסובייטית בוויסוצק עיירתנו — מקדוים, מורים ושומרים — ארזו את הפציהם והמלימו. יהודים מועטים, בעיקר צעירים וקומוניסטים, נלוו אליהם לדרך. זהו יהודי העיירה ושאלום בחדה: על מי אתם עוזבים אותנו? — הרניעו הרוסים וענו: אל דאגה, בקרוב נתזור אליכם!

נשארה העיירה ללא שלטון. הרוסים נסוגו והגרמנים טרם נראו. אחזה חרדה את היהודים מפחד ה"גויים", אך ראשי הגויים הרניעו את הלכבות החודים. ואכן בימים אלה לא אונה ליהודים כל רע.

עמדה צפיה בחלל העיירה לבוא הגרמנים.

גרמנים בעיירה

שבת אחת ששטה שמועה: הם קרבים ובאים! ביצעו היהודים כל דבר חשוד, שרפו את המספרים הרוסיים והעבריים, הסתדלו למחית עקבות קשריהם עם הרוסים. נמצאה יהודיה זוכרת גרמנית שהגיעה לצאת ולקדם את פני הגרמנים בלחם ומלח — אך באותה שבת לא באו. רק כעבור כמה ימים באה קבוצת גרמנים קטנה. יצאו הגויים לקבל פניהם בשערי העיירה בלחם ומלח כמקובל. היהודים לא הגיעו לצאת, רבצו בחוריהם ולבם הולם ספחה. מבעד לסדקי התריסים ראו בריון אחד מוכר, בלן ביתהמרחץ, נלווה אליהם ומתרועע עמדם. ידענו שהוא מבקש את קרבנם בשנאה ובחמתה כלפי היהודים.

לא עברו ימים רבים והגרמנים הקימו את השלטון המקומי, בעיקר נמסכו על הגויים שבעיירה. הגרמנים עצמם עדיין לא הציקו ביותר, אבל הגויים המפגועים הם התחילו להתעלל בני. נורות חרשות לבקרים הוצאו בזו אחר זו. נערך מסקד כל היהודים בעיירה. בקטגוריות גרשם כל רכושם. נאסרה על היהודים התנועה החפשית ממקום למקום. נאסר הפקח ומסכר החמשי. אכילה'בשר נאסרה. כל מצרכי המזון הועברו לרשות השלטונות והיהודים השיגום רק באין רואה. בתי'הבנסיות הוזרמו והפכו מחסני'בזואה לשלטונות. כל התקהלות היתה אסורה. המניין' לתפילה התכנס בתחבא, במחותרת. כן אסרו על היהודים להלך על המדוכה. אבל עדיין לא הקפידו כל כך על מילוי הגזרות. מאחד הימים יצאה גזירה לעגור סרט כחילובן עם מנדיוד על החרוץ. וסימני מנדיוד גם על כל בית יהודי. לאחר החשים מספר — בעקום יום כיפורים (ראשית תשי"ב) היה הרבר — ככל המנדיוד וכל יהודי נתחייב לשאת שלאי צהוב על החזה ועל הבג.

ניצלו הגויים את הפגז החדש והתחילו במלאכת'השוד. תחילה היו באים לבתי היהודים בזהירות, אחר'כך נתחצפו ועשו את מעשיהם בראש כל חוצות. בודקים בארונות ובארצנים ונולפים מה שחשקה נפשם ומסתלקים אנב אזהרה לכלי ספר ודבר לשלטונות הגרמניים. עייתו היהודים ולא גילו דבר, מסתו נקמת הגויים. המשטרה המקומית, שנאחרגה מיד מתישבי המקום, רוסים לבנים, עיקר הפקידה היה להצוק ליהודים. היו נמסלים בכל מיני תאונות — למען לחסות כסף ורכוש. היו מוצעים לבית יהודי באמתלא של חיפוש פליטים, או צבירת על חוקי האיפול וכדומה, דורשים. כופר נפשי' והיהודים — באין ברירה נוהגים ומחשכים. מפעם לפעם היו היהודים בעיירה אוספים סכומי'כסף וחפציר'כך ומסורים למשטרה. הגוייה, בלי דיעה גרמנית, למען לפנות אותם; אך השונד כוחו היה יפה רק לימים מועטים. אכזור, לילה אחד נתוספו על הדלת. ירד בעלי

ופתח. נכנס גוי מקומי שעלה לגדולה ואחריו עשרה מיליציאנים ובידיהם רובים, בבית נמצאו פליטים שנמלטו מהרדוק ומצאו כאן מחסה. נזף בנו הגוי והתרה: "הם באו מהרדוק, אבל את כולכם ישא סכאן הרח בקרובי". למחרת בבוקר, משנודע הדבר בקהילה, נתנו לו לאורו גוי אדוק יפה, שיחברוהו ונשתחק לימים אחרים.

לא עברו ימים מרובים והיהודי העירה גוייסו (בשנת 1942) לעבודות הציבוריות. כל יהודי נדרש להפריש מחצית זמנו לעבודת השלטונות. משמחה שהיו בה שני עובדים היה אחד עובד בקביעות בעבודות הציבוריות והאחר "חפשי" לעבודתו ולביתו. העבודה היתה מחיבת אבנים מסקום למקום, ישר גבעות חול מחוץ לעירה, הבקעת קרח על פני הנהרות, בעלי-מקצוע עבדו בבתי המלאכה ובמפעלים לצרכים צבאיים — בניה, נגרות, נסחות וכו'. מחוץ לעבודות הקבועות נדרשו מדי פעם קבוצות יהודיים לעבודות חד-פעמיות. כל צרכ נערכה בקהילה רשימת תוצאים לעבודה. בוקר בוקר היו מתכנסים העובדים לבית הקהילה, סקדום והולכום לעבודה.

כתחאם לצו השלטונות אורגנו היהודים בקהילה שבראשה עמדה מועצת הקהילה. היתה מתווכת בין השלטונות ובין היהודים. באמצעותה בוצעו הפקודות וההוראות של השלטונות. לרשות המועצה עמדה קבוצת צעירים יהודים ששימשה מעין מיליציה יהודית, והיתה משימה כל אותן פקודות השלטון לגבי יהודים. אף הם עמדו את המסר על נדוים. הרבה צרות נגרמו לנו ע"י אותה מיליציה יהודית.

את מחייבת מצאו היהודים בהמשך הפקודות, מותר ואסור, בקשרי עבודה עם גויי המקום והסביבה וביום לבין עצמם. בעלי-המלאכה המשיכו לבקר בכפרים הסמוכים ולעשות את עבודתם בנגרות, בבניה, בסנדלרות וכו'. המורת צרכי-מחיה שונים. כל יציאה מן העירה היתה זקוקה רישון כפול, ממועצת הקהילה והשלטון המקומי כאחד. נותני העבודה ה"גויים" היו משינים בנקל רישון כזה עבור בעלי-המלאכה היהודי שלהם.

למרות כל הקשיים "שפרי" חלקם של היהודים כעידת מאשר בעיירות והערים בסביבה. מקרי רצח מוח מרעב, מאסרים — לא היו כמעט בעיירה. לא ייצלא שהעירה נתמלאה פליטים יהודים לרוב, 170 נפש. נשים וילדים, בהרדוק, מצאו אצלנו מקלט, הבעלים, אבות המשפחה, נלקחו ע"י הגרמנים ופקודיהם לא נודעו. כן מצאו אצלנו מקלט כ-150 יהודים שוכני הכפרים הגויים בסביבה. הקהילה שיכנה את הבאים. בכל בית דרו כמה פליטים וגם משפחות שלמות, רבים קיבלו את מונותיהם בבתי מאכסניהם ללא תשלום. יהודים ויהודיות סרחו ודאגו לאסוף צרכי-מוון לאלה שגרו בבתים מיוזמים. לימים נפתח בית-המחוי, למען לא ינודעו ברעב.

יום אחד נגזרה על כל יהודי העירה גזרת נלות לסטולין. ומעשה שהיה כך היה: לשלטונות נודע שצעיר יהודי, קומוניסט, מסתתר בעיירה, דרשו להסגירו ולא הסגירוהו. אייפו על העירה בהרג והבחור לא נתגלה. נצטוו כולם לצאת לדרך. הלך יהודי, אחד מעשירי העירה, לישול במחסן חבוי בעלייתו צידה לדרך. אותה שעה נתגלה המסתתר והגזרה כסלה. אנביכך הושם הגביר ובנו עפו בצנוק בשל המחורה החכירה שהעלימה מהשלטונות.

עברה שנה. מתערים והעירות השכנות מגיעות שמעות רעות וקשות על רציחות, רעב, מאסרים, על גישאות מוקמים. כאן עדיין לא נגעה עד כדי כך הרעה. יהודי העירה חרדים לגורלם, נוהרים לבלי לעורר עליהם את חמת השלטון. מציתים ומפלאים את הפקודות כפגזות. ה"מליציה" היהודית עומדת על המשמר, לכל ימרה חס ושלוש איש את פי השלטונות. כך הסבה המיליציה היהודית, מתוך כוונות טובות, שותפה למעשי ההתעללות.

כאב חשיב הוקם בעיירתנו הגישה. כמה רחובות צדדיים נודדו נדרו-חיל, ואסור היה ליהודים לצאת מחובם. היה ליבוט מוצא לנהר המשתרע מאחורי העירה. כל יציאה מהגיטו לצרכי עבודה ומחיה זקוקה לרישון.

שישה שבועות החקים הגישו עד שחוסל על וישיבו. הנא הודים היו בו נוחים יותר משבשאר הגיטאות. לא היו סדקקים עמנו והיונו עובדים מבעד לחומרת-חיל גם כלי רישון ומתנודעים

מתוך לבולותיו, אמצעי-החיה היו עדין. מקררצה או התעללות בתודים — עדין לא אירעו. מצב זה הסיה בתודים תקוה, ישא יעברו בכלואת איך-שהיא את שיהרעה ועוד יוכו לראות בגאולה... אבל מכל עבר מנועות שמועות על חיסול גיטאות, על הרג רב ביהודים, היהודים שומעים, חרדים, ובכלואת מוסמים להשלות את עצמם לשבואת לא יקום, הן כך מנטיחים להם הגויים, מכרים ויודים... אמנם החרדה גוברת וצמח גם התקוה, שהוכחה כעבור זמן קצר, כאשליית שאו.

הסבה

באחד הימים, שבועים לפני הסבה, חוסל עליידי שבת המוני הגיטו התודי בדומברובצה הסמוכה. ידענו על כך, והחרדה שהנה הניע תודנו לשחייה גברה. הוצאה מקורה שעל כל היהודים להישאר בעיירה. איש כל יהיו לצאת מתוכה, ומל רצ לא יאונה לו. והיה אם ייעלמו יהודים יוכאו כל יהודי העירה על ענינם. מועצת הקהילה השלתה עצמה ואחרים שאכן כך הוא הרבר, ויש לציית בקפדנות אחר הוראה זו ולכלו לצאת את העיירה. יהודים שעברו בכשרי הסביבה בשמיע את מעשי הסבה בדומברובצה, נשאר שם ולא חזרו במנהגם מדי שבת לביתם בעיירה, מתוך חשש לסבה. ערכה המיליציה היהודית בליל שבת הימים מדוקדק בבתי היהודים החשודים, וכל בית שחשד היה בו אחד מבניו, נצטווה במספרים לפגוע את הנקוד ולהביאו. בעלי אף הוא לא חזר אותה שבת הביתה. הדבר נודע למיליציה היהודית ובשעה מאוחרת בלילה ניתפסקה כולת. לא ירדתי לסמות, אימו במריצה הרלה ולא עניתי. אך שבני, דייר בביתי, קם ומתח להם, נכנסו, בדקו ופשפשו במיטות ומשלא מצאו את בעלי הביתו אותי ללכת הכפרה ולהביאו. לא היתה לי ברירה. בשבת, השכם בבוקר, קמתי ויצאתי כובל לכפר, מרחק 10 ק"מ מן העיירה, וחזרתי בצווא עם בעלי. הוא חשב לתודו שאנו, אני והילדים, נבוא אליו הכפרה וכך נישלם מן הסבה המאיים. כך אירע לעוד כמה יהודים שנעדרו או המיליציה היהודית כפתה עליהם לחזור. כעבור עשרה ימים נתחולל האסון, ובוצע הסבה הגדול גם בעיירתנו.

יומים לפני הסבה אירעו חלק מחפצנו וצמדנו לצאת, שתי משפחות היינו. לאחד הכפרים בסביבה, יצאו אל התוד, מוכנים לדרך, ברצו זה פנה אלינו אחד ממירי הבית, שלים יהודי מורשה, עלם לפי מקצועו, שהיו לו קשרי צבדה עם השלטונות (היו מצטלמים אצלו) ושילד אותו להישאר, סיפר שגוייודי הכסית לתודע לו מראש, במקרה שסכנה צפויה לחיי היהודים, ועליכן עצתו לכלו עזוב עוד את העיירה. הוא זכר את המצב ואם צפויה באמת סכנה לחיי היהודים — הרי יצטרף גם הוא אלינו ונצא בצווא. נראו לנו דבריו וחזרנו הביתה.

למחרת באה אל השלים תוד מכרתו המילנית וסיפרה לו שכבר חוסרים בורות ליהודים ססוך לעירה ופי מתקרבת שעת הסבה. הלך השלים הורשאי ומסר את הרברים למועצת הקהילה היהודית.

שלחו אנשי הקהילה את אנשיהם לתודע, המכונים הדברים על הבורות התחסיים. חזרו הללו וסיפרו מפי גויים שהתכוונו להלובים שולל, כי אלו הן הפירות שלחמה ותו לא. זה היה ביום שלישי, יום לפני הסבה הכללי בעיירה. בו ביום נכנסו לעיירה כלירכב גרמניים עם נשק מסוכן, תותחים ומכונות-יריה, רק ששה גרמנים בלבד נישחו על הכבודה הזאת. כל השאר היו גויימי מבני הסביבה... למשמע סרטור המכונות הבינונו כי „משהו יתרחש בימים הקרובים.

אחת ערב, אור ליום הסבה כיו אולו השייב, לא קיבלה הקהילה „המפנות“ לעבודה. חרדה גדולה שררה בניסו. שכבו לישון והלב פועם מבלות הפחד. בלילה יצא שכננו הצלם להיודע על הנקשה. חזר ובסור „בשורות“ רעות. התלבשנו וישבנו מתוחים וחרדים. חזר ויצא התוצה ובשובו הרגיע: „שקט ברחובי. חזרנו לשכב ובגדינו עלינו.

הדייר הוסיף וצמד על המשמר. מפעם לפעם היה יוצא התוצה. לבסוף חזר ומסר מפי מכרו המילני שנעשות הכנות לשבת ביום הבא. טען אליו על שום מה לא הודיע לו בעוד מועד, כפי שהכסית. צנה לו המכר המילני, שהוא עצמו לא ידע על כך. לימים נתברר שאותו פולני שיקר, הוא ידע על הדבר ובכד ככולם.

התחלנו ארורים את חפצינו בכדי להמלט — אך היה כבר מאוחר. כל מי שנישא אותו לילה לצאת מן הגיטו נורה ונהרג במקום. כך נודו באותו לילה בשעת נסיון כריחה מן הגיטו

ששה יהודים. עם אור היום ניסו יהודים לפרוץ מן הגיטו, אבל הגיטו היה מוקף מכל עבר שוטרים מקומיים, נשקם בידם, וארבו לכל יהודי. כך נהרגה אותו בוקר חנה לופטין לעיני שתי בנותיה, ילדות קטנות, על סף ביתה, בנסותה לצאת מתוכו. כך נהרג אחריה צעיר יהודי. כמו עיני ראיתי מבעד לחלון גברים וגשים שתניטקותיהם כזרועותיהן, וכן צעירים וצעירות בני סתם לפרוץ את גדריהתיל והשוטרים הגויים כיוונו כלפיהם את רובהיהם והללו חזרו ונמלטו פנימה.

פתאום נדחקו בבהלה לביתנו אנשים, גשים וסף עד שנחמלא מטה אל פה. שוטרים מכהוץ כיוונו רובהיהם לחוך חלונות הבית. פרצה יללת-כבית גדולה. אשה אחת מבין הנאספים קראה: יהודים! לא יעזרו לנו דבר, צריך ללכת לשחיטה!...

חלק מהנאספים ובתוכם אני ומשפחתי יצאנו דרך הדלת האחורית לחצר. (זו הייתה חצר סגורה, בחלקה מאחורי הבית). אסרתי לבני בן ה'18: צא מכאן לפינה זו וזו, אולי תצליח להימלט. תחילת סיור לעזוב אותנו, אך כאשר המצאתי בו יצא וכעבור כמה רגעים חזר והודיע שבפינה הגיטו, סמוך לביתו של ס. קסטן

משחזים את המליצה ויוצאים. נתתי לו מכל מה שנשתייר בידיו ויצא. כעבור רגעים מספר חזר והודיע שאין מנוס. הוא ינסה ללכת לכיכר השוק, למקום שהולכים כל היהודים, אולי יוכל להתחמק משם. נסל מכין ארוכה והסחירה מתחת לבגדיו, מילא כוסיו צבריאוכל ויצא... מאו לא ראיתי יותר. טופר לי אחיכ שראוהו בין הבורחים מההריגה, שקפצו לנהר ונורו שם עיי רודניהם.

אותה שעה גדלה המהומה ברחוב. מבוהלים רצו אנשים, נדחקו לחוך הבתים. ביתנו שעמד במרכז הרחוב קלט המוני יהודים נרדפים. הבית החמלא עד אפס מקום. אני ובתי בת ה'16 ירדנו למרתף ואחרינו — רבים מנאספי הבית. גם המרתף החמלא בין רגע מקצה אל קצה. בעומק המרתף הייתה פינה גדורה לאיסוס תפוחי-אדמה. נכנסנו אני ובתי לפינת'סחבוא זו. אסא אחת, פליטה מורדשא, החכה אלינו לפינה שנים מילדיה. בנחיים פרצה המשטרה למרתף — כנראה לאחר שגירשה את היהודים מן הבית — ופקדה לעזוב, ולא — איימה ביריות. עזבו כולם את המרתף ורק אנתנו החבויים. בפתיה' הגדורה נשארו ושני הילדים עטנו. אטם ענתה לשוטרים שאין איש במרתף והיא עצמה יצאה עם היוצאים. כעבור רגעים מספר חזרה המשטרה, נעצה בפתח המרתף, תבעה לצאת ואימה לירות. לא ענינו להם. הסתלקו, חזרו לבית עלו עליה, חיפשו בכל המינות והמחבואים (כל זאת שמענו בהיותנו במרתף) והסתלקו. כעבור שעת קלה שוב הופיעה משטרה בפתח המרתף. רצו להזליק אור אך בטרורים לא היו עמהם. איימו שיפוצצו את המרתף במקש. רבצנו אילמים ודוממים ללא הגה. הסתלקו ושוב חזרו, הפעם, לאחר איומים, ירו לחוך המרתף, אך החשיאו את מטרפתם. ואנו, ישבנו וזמם, עצורי נשימה וחרדים. אותו יום המשיכו ובאו פעם בפעם קבוצות שוטרים וחילים, גם נרמנים, לחוך הבית, חיטטו וחיפשו. מתוך מחבואנו שמענו איך הם מספסים על עליה הגג. חודרים לתור ומאחורי התנור. בהערב היום, בהשתרר השקט בחוץ, נכנסה הבת לבית פנימה, ארזה את חפצי-השפחה היקרים לה ביותר: תמונות, כתובות, דברי זכרון וחזרה למרתף.

אנג'ל פ'אלקוב

עם השכה החליטו שני הילדים לצאת מן המרתף וללכת למכירתם הפולנית. כנחמם היו שהיא תאסוף אותם לביתה. הרי היתה ידידתם הטובה ביותר וכל רכושם חבוי ומסתור אצלה. נסיתו למנוע בעדם מלכת, אך לא שפצו לעצתי. מתוך שנדמו לפולנים האמינו שלא יפגעו בהם לרעה — הילדה בת ה-8 נראתה אמנם כילדה גויית, גם אידיש לא ידעו ולעומת זאת הסיכו לזכר פולנית. האכלתים ויצאו לדרך. לא עברה שעה קלה והאח הקטן בא מבוהל, נרעש ובוכה. שאלתי היכן ליומה אחרת. סיפר שבגשום שוטרים וצונו עליהם לעמוד. הוא, הנער, ברח בכיוון למכירתם הפולנית והאחות נשארה לעמוד, בתקוה להוכיח להם כי פולנית היא... אבל הם ירו בה והרגוה במקום. הוא הצליח להגיע למכירת הפולנית, אך היא סרבה לקבלו וחזר למרתף. לילה, השעות וחלוחת, עוברות. מה יהיה? הן מחרמחמתיים יגלו את מקום מחבואנו ויציאונו להרגו, אך גם הריצאה התוצה כרוכה בסכנת מות. מה איפוא לעשות? בה ישבנו במרתף נבוכים ומיואשים. ולבסוף החלטנו — מה שיהיה יהיה — לצאת. יצאנו בדיעה שאנו הולכים לקראת מות בטוח. מתוך מבוהה ומתוך ספקות בדרך הטובה ביותר לא עצרנו כוח מנפשנו לקחת איתנו את הילד, שבנחמיהם שקע בשינה עמוקה.

שייבל, אהרן'שמואל ופיגל פאלקוב

יצאנו מן המרתף, עברנו בחשאי דרך אחת, נכנסנו לחצר שניה, ובעוד אנו רוצות לחצות סמטא אחת בין החצרות שמענו קול קורא באוקראינית: צ'ו ר'ו קשאנו על עמדנו. ניגש שומר אוקראיני מזוין, סקר על הבת למשטם מיד את המעיל ולבחרו באחת משתי המיתות: בעמידה, הפנים אל הקיר והימים למעלה, או בשכיבה והפנים אל האדמה. התחלתי מתחננת ומבקשת רחמים על הבת, רציתי למסור כל מה שהיה בידי בדברייךך וכסף. אך הוא הקשיח לבו, סקר עלי להגות כל מה שהיה בידי, ושל אחי! ואת בתי בשתי ידיו מזה ופזה על גנות להוביל אותנו כזכריו אל הרמנים. צעד כמה צעדים ועמד מלכת. חזרתי והתחננתי לפניו שיתן לנו לצאת מן הגיטו. הריש את רובוהו וחבט בי בקת. מניתי לבתי ואמרתיו לה: הבה ננסה לברוח, ותוך כדי כך התחלתי בורחת. אך לתמחנתי לא זזה בתי מסקומה, ואני חזרתי אליה. לא ידעתי את נסתי והתחלתי צועקת בקול, קוראת לעזרה...

לקריאתי התאספו שוטרים מזוינים, והיו אנו מקפידים לא נזיז אחד, כי אם רבים... היינו אובדות-צנות, סביבנו שוטרים צמאיים ואנו שחי נשים יהודיות בתוכם... פנתה אליהם הבת ואמרה: בבתינו סמונים בגדים ותפוצים רבים, בואו ותמסור לכם הכל וכלבד שתניחוני לצאת מבאן. נאמנו להך, תורנו כולנו יחדיו פלוגים שוטרים מזוינים אל חצר ביתי. לאחר דו־דבריהם בקשר לתפוצים הסמונים הוסיף פתאום לעניינו ב' ל' י. כיצד? מאין? וכך היה טענה: בשעת המהומה הגדולה באותו בוקר התחבא בעלי בפניה נסתרת ברפת, ושכב שם כל אותן השעות. ובשבעו עכשיו את קולי וקול בתו יצא ממחבואו. היינו איפוא שלושה יחדיו. אנו חוטרים בארמה עד שנתללו התפוצים הסמונים. בנתיים הסתלקו השוטרים המקומיים ונשארו עמנו רק השומר הראשון, מחבת לשללו... והיהו מאין בבעלי שיחיש מלאכתו, מאיים עליו כחפירת קבר לעצמו... מן הכור הוצא ארזו בגדים והגוי כחר כסוב בענינו, במידה שיכול לשאת על גבו. מה אלינו וציווה שנוך אתו הוא יעבידנו מחוץ לגיטו. לא רחשנו לו אמון וביקשנוהו שיניח לנו ויעזבנו לנפשנו. אך הוא לא נעתה לנו והיינו מוכרחים ללכת בלוחנו. עצדנו שלושתנו למנוח, הוא, ורבהו מישש לפנינו, מאחורינו. חוץ כדי הליכה ירה, אך החטיא את המטרה. אינו יודעת אם בסוונה או לא. כעבור רגעים מספר נתעכבנו עוד פעם ושוב ביקשתי צנחתי לארץ, וכך נשארתי לשכב באפסיכות... בעלי ובתי המשיכו ללכת כליות השומר שהאריך בהם. לאחר רגעים שמעתי שחי יריות מפלוחת את האויר. הבינתי במר נפשו כי יקריו אינם יורדו בתוכם.

אני מבקשת מלט

שעה ארוכה שכחתי על הקרקע ביסוריאיים בלב ולא ידעתי מה אעשה. יש וחשבתי לקום, לצאת אל המרצחים ולהירג על דם וסוף הא לכל הצרות... נחלתי ונגררתי אל רפת סמוכה ושכחתי בערמת חציר. כעבור זמן קצר קמתי ופניתי ללכת בדרך הפרכה מזו הקדומה, דוקא לנו המובילה מן הגיטו אל השוק הגלוי. בחשכת הלילה הבחנתי בגושות אנשים מתגוללים. כרעתי ומיטשתי אותם. אלה היו גזיות מתים. כל רוח חיים לא היתה בהם. עברתי ליד עומת'עפר החות, שלרנלנו בגדי אנשים. הבנתי כי כאן נקברו האנשים שנורו בעצם היום הזה... הנעתי לגדרהחיל שפגרו על הגיטו. נסיתי לעבור אותו ולא יכולתי. נסיתי לחזר החתיו, נפצעתי ולא הצלחתי. מרס'סוף עלי בודו לחזל ולעבור. היתה קעת מחוץ לגיטו, ברחוב הפתוח, שבשכבר הימים דרו בו יהודים. התנהלתי בחשכה. סרתי לרחוב המזוינים וממנו לשכונת בתים בקצה הצנייה. נדפקתי בולתו של גוי מבר, פתח את תולה, אך משראני סרב לאספני — ירא היה. כל המסתיר יהודים בביתו צפו למיתה. יעצתי ללכת לכפר הסמוך, ההורוני לכל אלך לכפר שאליו פתחתי ללכת, כי בדרך חונים ברסובים... לא שמעתי לעצתי והמשכתי ללכת, בכיוון לאותו כפר. מרוב יסורים ומבוכה לא ידעתי להיכן נושא את רגלי. ולאחר זמן קצר נוכחתי לתמונני הרב שחנרתי לעיירת שמשנה יצאתי. לא ראיתי איש בדרכי ואיש לא השגיח בי.

חזרתי והלכתי לכפר. לאחר שעת הליכה בלילה הנעתי לנהר. ידעתי, כי בדרך לאותו כפר משתרע נהר שסמוני בעונה זו רדודים ואפשר לחצות אותו ברגל. נכנסתי לנהר על מלבושי ונעלי מתוך בטחון שיקל לי לעבור. ומה גולה מבוכתי כשהמים עסקו והלכו ועד לצואר הגיעו. נסיתי לחזור, אך רום המים סחטני קדימה, מכלי שאעצור כוח לחזור. ידעתי לשחות וזה עמד לי. עברתי בשחיה את הנהר, בתנועה לעבור השני נוכחתי לדעת כי יעיתי בדרך. חזרתי ועברתי בשחיה את הנהר. רטובה, עייסה ורצועה צנחתי לרגלי ערימת חציר ושכחתי עד עלות השחר.

עם שחר יצאתי שנית לדרך והנעתי לאותו כפר, פרטובוקה, נדפקתי על פתחו של גויי'מבר. הלה לא רצה לקבלני. הלכתי לנזיז אחר — וזה קיבלני סוד. ראני שחופה ורטובה, נתן לי בגדים אחרים, עד אשר ייבשו בגדי. האבילני, השקני והביאני אל עלית הגג. יומיים שהיתי שם, ואחרי-זה באה אלי הגבויחה, מסרה לי את בגדי שיבשו ובקשתני ללכת — יראה הוא, קמתי והלכתי לחפש מקלט בכפר אחר, ל' ר' ו' ג' י' ה. מרחק של 5 ק"מ מהכפר הזה ר"ס ק"מ פעיורתנו. הכרתי איכרים רבים במכיבה זו וידעתי את מקום מטריהם. גוי'מבר הובילני לחורשה סמוכה ובה מצאתי את בת'אחתי. שהינו יחדיו בחורשה שני ימים. אך היינו גלויים מדי לעוברי'ישובים ובעלי'החורשה חשש להשאירנו בה וציווה עלינו להסתלק. יצאנו ודרכנו נפרדה. כיתתה בת'אחתי רגליה מניו לנו

ואיש לא רצה לאסוף אותה עד שסוף־סוף פגש בה גוי אחד ממכירתה, הוליכה שולל, והמגדה ליד הנגעים ובעיירת מגוריה, ששמנה ברחמי, שם מצאה את מותה.

מצאתי מחסה בביתו של גוי אחד בעלות הגג של הרפת. לאחר ארבעה ימים באה אלי אשתו וביקשתני להסתלק מביתה, כי יראה הוא, לא יכולתי להמרות את פיה, אבל ביקשתי להוראות לפני בעלה, במרם אלף. אותו גוי טוב ורחום, יקבב שמו, שהכיר יפה את בעלי, ידע שעם צאתי ממחבואי סופי להדרג, יצץ לי לעבור לקצה השני של עלית הגג, להסתתר שם בחצרו, והוא יעלים את הדבר מאשתו ומבני משפחתו. ארבעה שבועות רצופים שכנתי שם ואיש מבני־הבית המרובים, מחוץ לבעלה־הבית, לא ידע על כך. הוא, הוודי, דאג לשלוטי, הביא לי אחת ליום מרופט לחם יבש — יותר לא יכול היה להוציא מביתו, לכל ימגלה הדבר — לפתים גם מעט סוּם.

תמו ארבעה שבועות של שכיבה בוד בעליה. והגוי הזה חרדה אחרתו מפני הגרמנים, ובא אלי וביקשני להסתלק. באותם הימים ערכו הגרמנים בכפרים חפשיים אחר צרכיהן ובהמות. בוקר אחד בא הגוי בבחלה ופקד עלי לעזובי, כי בקרבת מקום עורכים חיפוש ואזי להם לכולם אם ימצאוני. גלשתי מן העלית והסתתרתי בגן הירק, בין שיחי שעועית בבוהים. עם השיכה יצאתי ממחבואי, לגוי אחד, גם הוא מכיר שלנו, והוא הבטיחני שבאם אחיה אנוסה לעזוב את מקום מקלטו הראשון יאספני אליו.

לאחר ימים אחדים הייתי אנוסה לבוא אל האבר הזה, אך הוא סירב לקבלני. יצא עמי להובילני אל גיסו שהיה דר בודד במרחק 4 ק"מ מהכפר. בדרך חזר בו, עזבני לנפשי, ציווה לי להמשיך את הדרך ביחודות והיגיא לי עצתו להיכנס להצר הגיס כהשאי, להסתתר בגורני — וכך עשיתו. עם בוקר מצאני הגוי בגורני. נחרתה ופקד עלי להסתלק מיד, אך אשתו המצירה בו לאבטן אותו עד הערב. בערב יצאתי וחזרתי באי־ברירה לבית הגוי שאצלו שהיתי תחילה ארבעה שבועות רצופים עליתי בעצמי לעלית־הגג, למקום מחבואי הקודם. עם בוקר פגשני בעלה־הבית ולא אמר לי משוב ועד רע. רק התחנתי לכל אתגלה לאביו הזקן הישן למטה ברפת. ואותו גוי טוב המשיך לכלכלני בלחם צר ומים. זה היה המזון היחידי שבא אל פי במשך חרשי מחבואי.

שוב עברו שבועות מספר, עד שיום אחד פנה אלי סודי ומצילי בבקשה ומקודה כאחת לעזוב את ביתו. ביקשתי צידה לדרך כמה ק"מ מלה. באותם הימים היה המלח מצורך יקר־מציאות ורק גויים עשירים וכו' להשיגו. ואבר זה שעשיר היה השוב מלה למכביר. קימתי להשיג מקלט בעזרת המלח. הביא לי בעלה־הבית שקוק מלה, ומחנות יצאתי ובאתי לבית הגוי הקודם. בשכר המלח אספני לשני ימים ושוב פקד עלי להסתלק. חזרתי לבית מטיבתי ובאתי סמוך לביתו. יצא אלי החוצה וסיפרתי לו את הקורות. הקשיב ושוב נעזרו חסותו. יחידו היה מבין רבים שלא מלאו לבו להפקיר אדם. יעצני להיכנס בינתיים לרפת וזוהו ולעצ לילה לעלות לעלית הגג שבאחזה רפת והוא יאסיד לכלכלני בבת־חילה...

בנסותי לרפת דווח ושכנתי בחור ערופת שחת. עברה שעה קלה והאיכר בא לאכיל את פרותיו. נצץ קלטון שכריו בערסת החציר שתחתה שכנתי, אך לא נלחתי והוא לא השגיח בו. כצאתו מן הרפת מיהרתי ועליתי לעלית־הגג והגוי "שלי" המשיך לכלכלני בלחם ומים. עם ערב היה בא, עולה בסולם סמוך לגג, מוקט נקישות קלות, ואני הייתי מוסיטה את ידי מבעד לחור שנקבתי בגג הקט, מקבלת מידו את הלחם היבש, ולפתים רחוקות גם את מעט המים. יש שהיה מביא את בקבוק־החלב שהכינה לו אשתו לשדה, והוא, עצמו, היה מסתפק בלחם בלבד. מבעד למרובה לאניכרת בקט הייתי רואה אותו כעבור בחצר, ויש שהייתי מרשרשת בקט, למען ישמע וידע שדבר לי אליו.

בגוון דשו מועלים שכריו את תבואתו של האיכר. עם גמר הרישה העלו את כל הקט לעלית־הגג שבה שכנתי. הם דחפו וצופפו את הקט מנימה, מכלו לדעת שמישהו מוסיג שם. אחר כך עלו לעלית, ודרכו מרגליהם הלך ושוב, בקושי רב נחלצתי מערסת הקט שנתגבבה עלי עד למחנק...

שלושה שבועות שהיתי בעלית־הגג מבלי שאיש, פרט לאיש סודי האחד, ידע על כך. באחד הימים בא אלי מיטיב והודיע לי שהוא מסלק ידו ממני. אין הוא יכול להמשיך במימול זה.

קפתי למחרת בבוקר וירדתי באי־ברירה מן עלית הגג בבוא בעלה־הבית לאכיל את פרותיו ראני מתאים. נדהם. רעדו אחרתו משמחה ופחד כאחד. שאלני האם יחידה אני, או יש

שישה אתי מבני ביתי. בשמעו שנשארו לבדי — פרץ בבכי מר והתחיל תולש שערות ראשו מצער. מיד הביא לי אוכל. אך הוך כזי כך הודיע לי שעלי לעזוב את ביתו עם ערוב, כי פחד הוא... שלח אלי את כלתי שאף אותה חברתי היטב. שמחה לקראתי ולא הניחה לחותנה לשלחני. הוזרתי לכל אתגלה לפני תוקנה, חותנתה. בבית הזה דרו או הזקן והזקנה והיא הכלה בעלה שירת בצבא.

חזרתי למקלטי, על עליית הגג, ושהיתי שם שלושה חודשים רצופים. יום אחד סר אלי הוקן בעלהיבית ופקד עלי להסתלק, אחרת יאלץ למסור אותי לשלטונות הכפר. ענית לו שישא הוא לעשות כי בעולה על רוחו ואסירת-נורה אחיה לו אם ישיגני לשלטונות. קצתי בחיי, ופוטב לי למות מאשר להתענות ביסורים אלו... שינוע הדבר לכלתו, עלתה אלי לעליית-הגג, נשבעה בפני שלא חתן לי להתגלות ואף לא חתן לחותנה למסור אותי לשלטונות. המשיכה לכללתי ובגם הגוי הקודם הוסיף להביא לי לפעמים אוכל חם.

יום אחד עלה הוקן במולם העליה וקרא אלי: «גו, יוכלה את כבר לצאת לחפשי. הגרמנים נסתלקו ומשטרה אינה כבר בויוצקי... עם שמיצת הבשורה נסתחרר עלי ראשי, נעשה לי לא טוב והתעלפתי. ההרדור הראשון האיום היה: נשארתי לבדי, והוא עינה ללא גבול. ולמה נשארו אני וקא? פקחתי את עיני וראיתי את מיטבי עומדים עלי ומשיבים את נפשו. אמרתי לקרם וללכת לביתי לעיירה... עצרו בעדי: הכי קצת. נחקור, נברר אם אמת הדבר... נתברר שעדיין סוקרים הדבר.

וארע שפתאום נשבר «מטה לחמי». גרמנים הסקרו את הוסיס מהאבר הוקן ונסלו עמהם את הצעיר. בשוב הוקן לביתו גברה הלילה. היו בטוחים שהצעיר והוסיס לא יחזרו לעולם. יום אחד חזר בלוויית חילים גרמנים. התחילו טוברים ומחפשים בבית. כל וברצוך שמצא חן בעיניהם — נשלחו לצעמם. הם חיפשו בעליית הבית, כמרתף, בארונות, וגם ברפת שבה נחבאתי באו. מפתחבאי ראחוס היטב. אלה היו שלושה גרמנים רפיקומה, מווינים, לבושים מרוות-כבשים וחבושים טובערי-מלה. אחד מהם עמד לעלות לעליה. אך האחרים שיחו בידי. הם יללו וסבאו בבית ובעמדם לצאת לדור החתנו בפניהם הגוי הצעיר ואשתו שישחררו אותו ויקחו ממחילי את הוקן בעלה-הוסיס, שהיא כבעלם מיטיב להתנהג אתם... לאחר דיבורים נעזרו הגרמנים להפתחם, הוקן יצא עמהם והצעיר שנשארה בבית וזכרני והביא לי עוד באות ערב את מנת-הלחם.

הידדו של הוקן והפקעת הוסיס הכבירו על חייה של הגויה הצעירה וגם העבירו את יחסה אלי. התחילה מגלה אותה אירצון לתוסף ולהחזיקי ברשותה, מרובי הטירות וספוד השלוסיים. לילה אחד קמתי, עזבתי את עליית הגג, והלכתי לאותו גוי שהלחן אותי קודם ויסיים רצוסיים. בעלהיבית עצמו לא היה ובעלת-הבית הסתירה אותי לפי שעה, עד בוא בעלה. בערסות-שחת גדולה בחצר, נכנסתי לתוך העריפה, שכבתי בה כל הלילה. למנת בוקר הכניסתי הגויה לביתה, בית קטן ודל, והסתירה אותי בפריחוד, מאחורי ארנו גדול. בשוב בעלה הצעיר בו שלא יגרשני והוא נאות לכך, לאות תודה מסרתי להם כמה מפלבושי, כן הבטחתי למסור להם עם בוא הוקן את מעלי החם. אכרסם עניים היו ותיו וקוקים מאוד למתגני זו. והחקן לי מקום מסבב בין הארנו והקיר. עממיים ביום הגישו לי לכאן תפוחי-אדמה ארויים, להם לא היה אצלם בנפשא. באותו זמן החלה נסיגת הגרמנים מסביבה זו. גם אנשי הפיליציה ביוסדעק מהחשו בחולסת הגרמנים קמו וברחו אל הפרסינים. האבר היה חוזר ואומר שהוא מתווק אותי רק מפני שהגרמנים אינם כעת בסביבה, אך אם יחזור לכאן יאלץ לשלחני מביתו.

אחר ששהיתי שבועיים בבית זה הלכתי לביתו של גוי סבר שהיה חייב לבעלי שבר בעד עבודת גדרוה, מרחק 2 ק"מ. מבעד לחלון ביתו הבחתי באנשים זרים ולא נכנסתי מנימה. הבחין הגוי באדם שמתחבב בחוק עלידי ביתו, נשל גרון ומס ברזל ויצא. כסבור, ששודדים מתחילים לו ויצא להתגונן. הלכתי לקראתו ותחזקתי אליו. אך ראני, וק את כליוני, קיבלני ברצון ושרץ בבכי. לא עצרתי ברווחי והתייחסתי בכבי אף אני. כך עמדנו שינוי בחשכת-הערב, נעימים בבכתי... הכניסני לביתו, נתן לי גרעיני שיפון כל כמה שיכולתי לשאת הפציר כי שאלון בביתו — אך לא הסכמתי לכך. ביתו עמד על אם הדרך ולא יכולתי למצוא שם מקלט. הצממתי על גבי את שק השיפון ויצאתי לדרך. על מרידה אבר לי, שכל זמן שאהיה זקוקה למשהו, אבא אליהם והם יתנו לי ככל שידם משנה.

ליל חושך, בחורש אור השיג, ימי המסרת השלנו, עלי לחזור ולעבור ברגל נהר קפוא
 למלטה וסוף גורמים למעלה. תעוה בדרוכי, בעלי מלאך מים, רגלי מעדו מדי פעם על פני
 הקרח הרטוב, השק צנח מדי פעם למטה ונרטב, ועם כל נסיון להריסו הייתי מחליקה ונוטלת. כך
 הלכתי, מחבת אחרי את השק, נוטלת וקמה, נוטלת וקמה כמפוך כל הלילה. לפנות בוקר הגעתי
 סוף־סוף לבית מחבואי. החלפתי בגוי לייבושם, קליתי על התנור ושוב חזרתי למקלטי מאחורי
 הארגז שבפרוזדור הבית.

ערב אחד חזר הגוי מן הכפר ובסוף הבשורה: הגרמנים חזרו והוא תובע ממני לצאת
 את ביתו מיד. שאלתי: ובכן, לאן עלי ללכת? — להיכן שאת רוצה — היתה תשובתו —
 אך סבאן את מוכרתה להמלך.

לאן?

לאן? — אני מהלכת בחורש מחשבים. שעת לילה מאוחרת. בקרבת בית זה התנור גוי שאת
 אמו הכרתי. נכנסתי כחשאי לחצר ועליתי ישר לעליית־הגג של הרפת. עם בוקר, כשנכנס האבר
 להאכיל את בהמותי, פגשתי, ביקשתי לעזוב את ביתו, שמועה אמרה שהיום ייערך חיפוש אחרי
 אנשי היערות (הפרטיזנים), קמתי ללכת. נכמרו עלי רחמייה של אשת האיכר ואמרה: „לאן
 תלכי בעת, לאור היום? הן ימנעו, יובלדך לעיניה ושם יתנוודי. עניתי לה: ולכן אמנם אני
 מחבונת. די לי ביטורי נודים אלה... פנה אלי בעלהבית ואמר: „לא! אם נשארת בחיים עד
 עכשיו, צר שתחזירי בעת, עליך להינצל. כאן ביער הקרוב נמצאים יהודים, הם גרים בסוכות,
 נודדים הם ממקום למקום, נטלים מסדה האויבים... עליך להגיע ליהודים אלה שביערי. אבל כיצד
 להגיע אליהם בעת, לאור היום? הנוים הגוי ענלת־חורף לגורן, השתמחתי בעגלה והוא צרם עלי
 ערסת הציר גדולה, רתם את סיסיו והוציאני בעגלה עמוסת חציר זו מחצרו בדרך לכפר מוניה,
 סמוך לארתי יער. בקרבת הכפר הוציאני, הכניסני לתורסת־שיחים קטנה מחוץ לכפר ואמר לי להמתין
 כאן עד שיהשיך, ובערב איכנס לכפר והגויים ששיג ושיח להם עם הפרטיזנים יובילוני אל
 היהודים ביער. שהיחי כל אותו יום בחורשה. עם חשבה פרחי לגוי סבר בכפר, החילה נכנסתי
 ברכי ישר לרפת. הגוי הבחין כי ברפת, הכירני, היה מיצר על סר גורלי ועל אבן בעלי והולדים
 שהבינם יפה. אך סאן לתת לי מחסה, הובילוני לחצרו של סכן, ירץ לי להישאר שם ועם אור
 הבוקר יבוא יובילוני אל היהודים ביער. בבוקר השתמט מלקיים את הבטחתו. כיתתי רגלי מאיכר
 לאיכר וללא תועיל. בעודי מהלכת בשולי הכפר יצאת גויה איכרה מסתה־ביתה וקראה לי לטור אליה.
 משום מה חששתי שגרמנים בביתה והיא מוליכה אותי שולל, כשם שקרה הרבר ליהודים רבים,
 נעתי לקראתה מתוך איש: אם גם יש יסוד לחששוני אין כל רע. הן צריך פעם אחת להיטטר
 מן החיים הללו וחלל!

נכנסתי לביתה ונדהמתי: ליד השולחן ישב יהודי צעיר בן־יערותי. הוא השגיח כי סבד
 לחלוץ וביקש את בעלת־הבית לקרוא לי. אין מלים כפי לספר מה שעבר על שינוי ברגעי פגישה
 זו. הן יחידה נדדתי בין הגויים ומני יהודי לא היהו מאו. מתוך כבי שבהרגשות סיפרנו זה
 לזה כל מה שעבר עלינו. הוא, הצעיר, כבר היה ביער עם חברות יהודים, אך עזבם, בא להסתתר
 כאן. ביקשתי שיובילוני היערה אל חברות היהודים משום מה סירב לעשות זאת. (בבואי אחר כך
 יער סופר לי שאותו צעיר יהודי נטסגר אחר כך עיי מארחי ליד הבלובצבים * ואלה כפתוהו
 בחבלים והובילוהו אתם, עינוהו ציניים שאין לתאר... קרעו נחשים מבשרו בעודנו חי, תלשו את
 לשונו, קיצצו את הסטו ולבסוף נזרו את ראשו בסכין מצד הצורך עד הגרון, למען להאריך
 את פרפורי יסוריו. את גופו תלו ברחובו של הכפר לראיה).

בתחיים נכנס האיכר ופקד עלי לעזוב מיד את ביתו. שירכתי את רדכי ללא סרה. פגשתי
 איכר שלא הכרתי, אך הוא כנראה הכירני וביקשני לטור לביתו לימים אחרים. אבל רק
 בשעות הערב יבוא ויטלני, בצדי הדרך עמד בית פטוב ללא גג וחלונות. אך נכנסתי לחוכו,

* חברות הליפטיים ופרצחי יהודים מבין האוקראינים ששיחפו פעולה עם הגרמנים; וקראו
 כך עיט מנהיג המהפכנים האוקראיני הידוע סטאטס בולנא.

פרצו אחרי שני כלבים ואחריהם ב"י צעיר, שהכירני והרשה לי לשהות בבית עד מחוץ. נשארתו לבדו בבית המבודד והשוטם. רועדת מקור ומרטיבות ומסתכלת מבעד החלון אל חשכת הלילה. פתאים, מבלי שאבחין מאין וכיצד ניחכו על ראשי מכות בנו אחד זו, הרגשתי כי ראשי ומני זכים הם יהדום ניגר בכר על הפנים, הבגדים, הידים... המוסה קראתי לתוך החשכה: "ושצאו ווי מינא בינא" (על שום מה אתם מכים אותי), אז הפסיקו להכותני והסתלקו.

פעוזה דוודיה ובאפסיכותות יצאתי מן הבית וניגרתרתי ברממת הערב בדרך אל הכפר. סביבי אין נפש חיה. פתאים צ"ן לגנדי נוי, מקל עכה על שכמו מזה ומעילו על שכמו מזה והוא מונה אלי ישר בקול מצוה: סקודי פאלטו טיפער טאקו מוטאנט (ורקני את המעיל מעליך. תקופה בואת מעתה). אמרתי לו: על שום מה הסתפקת רק במחיצת ראשי, מוסב היה לך להרגע... ענה לי: לא אהרנך, אבל את מעילך הבי סודי, שסמתי את מעילי וזרקתי לו. בכיסי המעיל היו תחריבים חפצים קטנים, שמלה, כותנת, והכל זרקתי לו. (זה היה הגוי שהיכני בחשכה ואת מעילו שטט למען לא אכירנו).

נכנסתי לביתו של איכר, רחצתי את פני וראשי מכתמי הדם, אך ללא הועיל. היום שחל לא הפוגות ובעליהבית מאין בי לצאת. סרתי לביתו של איכר אחר, ראוני ילדי האיכר ואני פעוזה ומנואלת בדם התחילו מיללים מפחד... הבניטני האיכר לגורן אחד האיכרים, לא שלו. סגרי עלי את השער והסתלק. שכבתי עייפה ורצועה בתוך החציר והדם זורם. הוצאתי מכיסי פרוסתילתם ובעזרת הלחם הרך נסיתי לסחום את החור בראש — וללא הועיל. הדם זב מבעד לפתימות הלחם. שלושה ימים נאכתי עם פעצי השותתים עד שסוףסוף עמד הדם מרזום. השערות, הלחם והדם הקרש התלכדו יחד וסתמו את החורים. אך בזה עוד לא רפא לפעמי עם כל פירור לחם שניתק מהסתימה היתה פירצת מוגלה דום. הצי טנה נוסך הרבר עד שהפעצם הגלדו.

עם בוקר נכנס האיכר לגורן ואני שומעת כיצד הוא אומר לחבריו: כנראה, היה כאן מישהו בשעות הלילה. התחיל גובר ומחטט בגורן, בחציר ובכל הפינות, גם למקום ששכני נגסה ולא הבחין בי. שכבתי כך בגורן עד הצהריים, כצהרים עמד לבוא אלי האיכר שהבניטני לכאן בכדי להובילני היערה אל היהודים. כך בכל אופן הבטיח לי, אך הוא לא בא. יצאתי בצהריהיום מן הגורן, הסתובבתי בכפר, ביקשתי מן האיכרים שיוכילוני היערה, איש מהם לא נענה לי. ישבתי לבדי בצדו הרחוב כאסם כוח זכאין ורך.

כך נישללתי שבוע ימים מטרון אחת למשניה: איש אינו רוצה לאספני מפחד הבולבובצים המטוסטיים ככפרים, טבערים אחרי הפרטיננים וכל יהודי שנפל בידיהם עונה והוצא להורג. נתעוררה איכרת שלא יכלה לראות בצערי הלבישתני מבגדי סחבותיה, העניקה לי לחם במיטם וביקשה מכתה שתצדף אליה עוד נערהחברה ויחדיו יוכילוני אל היהודים ביער. אנב סיפרה לבתה ולי שהיהודים מסתובבים כל היום בעומק היער, ורק בלילה הם חוזרים לסוכתם. מוסב איפוא שאבוא אל הסוכה ושם אמתין עד הערב לשובם.

ליער

יצאנו שלושתנו, אני ושתי נערות אוקראיניות, בדרך אל סוכת היהודים ביער, מרחק של 5 ק"מ מהכפר. היה זה יער עבות, האדמה מכוסה שלג עסוק ובחוף קור וכפור כרגיל בחורף. בדרך אין נפש חיה, אין סימן לדרך, ואנו הולכות ובוטסות ברגלינו כשלג העומק בסבך העצים הקטואים... כך הנענו אל הסוכה. הנערות ענבוני לנפשי, ואני נכנסתי אל הסוכה וצמרמורת אחרונה למראיה: סוכה אפלה-שחורה, ריקה ועזובה. עליזו הקירות היה מפונר מעט קש. כנראה למשכב. בתוך נתלגלו החיכות עץ, שירי-מזורה שכבתה. פתחי-הסוכה סתום בשק קש. ואני לבדי בסוכה. העצים מאושיים. שלג, קור, אטמון ואימה.

ישבתי כל היום מצפה לכוא הערב. רד הערב ואיש איננו. שעות הלילה עוברות ואיש איננו. שינה נגולת מעפעפי. לפנות בוקר אני קולסת קילות אנשים קרבים. חשבתי שיהודי הסוכה חוזרים. לביחיים. ואמנם יהודים היו אלה, אך לא שוכני סוכה זו, אלא יהודי סוכה אחרת מהיער הסמוך שנמלטו על נפשם לאחר התקפת בולבובצים על סוכתם. רבים מהם נהרגו בהתקפה זו, רבים

נפלו בדרך, והם השירונים, ציפיים, דצוים ופצוים באו לכאן במרוצה מרחק של 25 ק"מ, לבקש כאן מלט. מטרתי להם את הלחם והסוּדו האדמה שהיו בחיפוי ותשיבו נפשם.

יום אחד יצאנו לכפר הסמוך, שלפי השמועה שכנה בו חבורת פרטיזנים, סמוך לכפר פגש בנו איכר ובמשורקות שבפיו הועיק את חבריו, הקיפה אותנו חבורת ליססים גדולה, מצינים רזבים, ופקדו עלינו לעמוד. רובם הספיקו להימלט ורק שלושה יהודים ואני כתיבם נעצרנו על ידם. סקדו עלינו לתורף הבילותינו והתחילו חוקרים: מאין ולאן? תוך כדי דיניבורים הירשו רוביהם וכיווננו לירות בנו. נגשתי לאחד מהם ושאלתי: הגד לי מאין אתה? — ענה לי: אני מחקוב. שאלתי את חברו, וקנה לי שהוא מהכפר הזה ומרוצ'אניה. שאלתי ההכיר יהודי בשם אנשל שהוא גם בעלי. כן — ענה — הכרתיו היטב, היה עובד אצלנו בכפר בנגרוח. ששפספתי שהכיר את בעלי אחריו לו: אני הגנו אשתו, וביקשתו להשאירנו בחיים, הפכו בחבילותינו, פשטו מן לוחי את מנסיו, נמלו מיטם בגדנו ועזבונו לנפשנו. זו היתה חבורת בולבובים.

חורנו לאנשי החבורה ויחיו צעדנו למחוז הפצנו. בטוחים שהללו יעקבו אחרנו ויהרגנו. לפנות בוקר הגענו לכפר. בסערייהכפר, נתקלנו במשטר. לא ידענו אם הפרטיזנים הם או בולבובים מרצוים. הביאונו למסרקטין שהרבה איכרים מרזוים ישבו בו, ישבנו כלאים במעצר עד שעת הצהרים. בצהרים הגיע המשטר והוציאנו לחפשי.

יום אחד הגיעו לאונגו קולות-מחמה ושארן מצד הכפר. נודע לנו שהגרמנים חזרו לכפר, ערכו קרב עם הפרטיזנים והשתלפו על הכפר. תרחקנו ללכת משם לכפר אחר לכברז'יביץ. מרחק ראינו את הכפר עולה באש ואת יושביו האיכרים ראינו כשהם רצים במהלה אל הרץ. שוטטנו ביצר מבלי לדעת היכן לחנות. איכריידי הציע לנו להעמיק לכת בחוף הרץ, מפני שבקירוב מקום נצות חבורת בולבובים שרק לפני ימים משפר הוציאו לתורג כסביבה זו 40 יהודים, בתוכם נשים, אחיות מצעירותנו. הכניח לנו לחגור ולהחזיק בשריקה כשהסכנה תרחק והבולבובים ידוכו את המקום. שמענו בקולו והפלגנו לעבר הרץ. המישה ימים שהינו שם עד שאולו הפותיהאדמה כילה. היהודי מחבורתנו, אשר מפונתה, בלויה בנו ואדם שלישי, קוסל מוומברוביצה, יצאו והתקרבו לדרך החוצה את הרץ, למען לפגוש רועה-עדרים ולהודיע מסו מה נשמע מסביב. לאסוים נתקלו בחבורת הבולבובים ואלו חסוים, רתמיו לעגלותיהם מלפנים ותאיצו בהם כמסוסים... כך הביאים בקרל המון חוגג הכפרה. כאן כפתו ארמם בחבלים וזרקום לאוירות אהה. באקפו השלושה עם כבליהם ויכלו להם. ניתקו את הכבלים ונמלפו מהאוורות. אך טוב נהססו עיי אנשי המשטר של הבולבובים ונהרגו כמישה משונה ואכזרית ביותר. אברים אברים חתכו מניסם החי, כאשר היו ניהנים המרצוים הפראים לעשות בקרבניהם היהודים. די אשר ביציק מפונתה — יהודי יקר היה עודנו זוכרת כיצד הלכנו יום אחד, לאחר פסח, בשילוי הרץ וראינו את השדות מרחוק. היה יום יפה, אביבי, פתח ואמר: רבינו של עולם, הקיילם עולם, העצים מלבלבים, השדות מוריקים, ואילו אנחנו... — וסרן בבכייה גדולה. הוא היה מסור לשלושת היהודים, ילדו אחותו, מסירות אין קץ. כשהיה מחלק את מכתת הפותיהאדמה הקטנה, היה נוטל לעצמו פחות משדויה ניתן לקטן שביניהם, בן ה'י' ביום זה שבו מצא את מותו כובסתי לו כבוקר את כותנתי העליונה. הרחחתי מים על נבי האש, כריתי נוטה, היטלתי אל תוכה את הכותנתה, ושכחתי עליה את המים הרותחים ואת האבן הלוהטת שמתו בתוכה, למען רדתה היטב את הכותנתה המגואלה... הוא התגלה, לבש את חולצתו המכובסה ויצא... לקראת מותו.

באזורספך פגשתי את דוד שטופר בן צעירותי. ניסו הכיבוש הנאצי שירת כמיליציה היהודית. יהודי אסיף, עשוי ללא חת, והצליח להימלט ולמלט את נכריכותו עמו לעירות. מפעם לפעם הציג לבוא לעיירה, לחפור בחצרות היהודים, להוציא המצים שונים, ובתם היה עושה חליפין עם הגוים בצרכי מחיה. הגיע שמועה לאוני הגוים שסוכתי ביצר מלאת מכל טוב, זממו לשדוד אותה, לילה אחד קרבו ובאו לטובה וירר מרחק, למען יימלפו יושביה ויוכלו לשדוד באין מפריע, כולם כרחו על נפשם והם קרבו בעגלה, העמיסו ונתחלקו. דוד שטופר לא יכול היה להינענע, ורצה לתעת מי מהגוים עולל לו זמא. קם ויצא כחשאי לקראתם. נער אחד נלווה אליו והלך מאחוריו. מתאום השנית הנער ששטופר הרקף גוים, היו מורטות והם בודקים אותו. כנראה מצא שם את מותו. אשתו ניצלה והגיעה אף היא. לאחר שלפולים רבים, לאשליה, ולארץ ישראל.

בעקבות פרטיזנים

פלוגת פרטיזנים זו שאחריה נגררתי היתה נודדת ביצרות. חוגים במקום ימים מסורים, ושוב קמים וממשיכים לנוע. חוץ כדי כך, אנב הנהודים, ביצעו פעולות חבלה וקרב. איתנו לא קיבלו אל החמה — רק לוחמים ומצוידים בנשק היו בו — והיינו נגדרים אחרי המלמה בכל זריכה, חוגים בריחוק מקום לכל ישינתו בנו. יהודים מהפלוגה היו באים ומצויצים לנו בלחשה שהפלוגה יוצאת לדרך, והיינו קמים והולכים בעקבותיהם מרחוק. לרוב היו נודדים בלילות, לילה לילה היו עוברים 20-25 ק"מ. נעו דרך יערות, נהרות, שוחות ובורות, בפגניאוויר רטוב וקץ של סוף החורף, וכל הבבורה של הענלות והבקר מתנהלת עממה. מלטולים אלה הוגיעו אותנו עד מזה.

לילה אחד הגענו לכפר וויציבקה. הפלוגה נכנסה לכפר ואנו, כ־200 יהודים היינו אז נשארו תבויים בבורות ובשיחים, מחוץ לכפר. הפרטיזנים בכפר שחו לשכרה ושקעו בשניה עמוקה. בו כומץ התקיעו אותם הכולובוצים, ניתקו תחילה את הטלפון למנוע מהם עזרה. אותו לילה נהרגו ונפצעו רבים מהפרטיזנים, גם רבים שהנו מחוץ לכפר. הכדורים נפוצו ויצפו מעל ראשינו כמטר סוחף, נפוצונו לכל רוח. ואני ועוד ארבעה יהודים רצנו שלושה ימים רצופים ללא כל מטרה לחוש לנו פלט. משנדע שהכולובוצים נסוגו חזרנו אל הכפר, ושם סיפר לנו שהכולובוצים כבשו באותה התקפה את הכפר, לקחו בשבי רבים מהפרטיזנים, וכן חספו את נשקם, מונחיהם ועזריבקרם.

פלוגת הפרטיזנים התערה חיש ממפלגתה. איירוני הסובייטים הביאו להם נשק והם התארגנו וחיזשו את פעילותיהם. הריסו לנדוד ממקום למקום, ביצעו פעולות חבלה ואחריהם נגררנו אנתנו, היהודים, מוגנים עלידם.

עוברים ימים וחודשים. שמיעות מספרות שהצבא האדום הולך מחיל אל חיל, מתקדם ומא. הגרמנים נסוגים, שטחי הסביבה הפקר וביצרות ובכפרים נטושים קרובים בין הפרטיזנים והכולובוצים. לרוב נמרים הפרטיזנים. כפרים עוברים מיד ליד ויש שהם עולים באיש. אני נמצאים בקוי החזית הנעה. כך נמשך הדבר עד שלבסוף שוחררו המחוזות והחזית רחקה. זה היה בימי הסתיו של שנת 1943.

יהודים התחילו מניחים, יחידים וקבוצות, מרים לכפרים ומהם גם משתקפים שם. חמה תקיפת היערות האיומה, אשר נמשכה למעלה מ־8 חודשים, מסרץ עד נובמבר 1943. חודשים רבים לא התרחצנו, לא החלמנו כוחותנו, רק לפעמים, בישיבנו מסביב למחורה ביעד שהיתה בוערת כל שעות הלילה, היינו פושטים את הכוחות ומחוקים בה על תאש ליבשה. אמנם הנוצר שהיה יצא להשיג מזון היה חוזר לפעמים עם כוחות או עם זרימכנסים שהיו גרובים מאחת הגדרות.

עם השחרור

חמה תקיפת היערות. אבל טרם באנו אל המנוחה. אני ועוד מספר יהודים עמי באנו לכפר נישוביץ. נכנסנו יחדיו לאחד הכתים. מחלה שישים פשטה אז בסביבה ואף אני נפלתי למשכב. שלושה שבועות שכבתי ללא כל טיפול ושוא על גבי מספל קשה ולמראשותי רק אלומתקש. אוכל לא בא לפי — רק מים לנפתי. בקוסי מחלתי ואני חלשה ורופפה באה אלי איכרה אחת והציעה לי לסרוג כסיות וגרבים עבור הפרטיזנים ובשכר זה להתסרנט. עברתי לכיתה והתחלתי סרוגת גרבים וכסיות — ובשכר זה נזונתי.

החזית לא היתה רחוקה ביותר מן הכפר. 6 ק"מ מכאן השתרע נהר הססיר שמעברו חנו הגרמנים ומעבר מזה חנו הפרטיזנים והצבא האדום. הצבא הגרמני התפרץ פעם בפעם אל עבר הנהר, והצבא האדום הרפס. ביים וששי אחד קשה מהימה בכפר: ל ב ר ו ח I — הגרמנים חצו את הנהר ומתקרבים. היה זה חרש ימים אחד מחלתי, טרם התאישישתי מנג האוויר רטוב וקשה — ימי הפשרת השלגים. התאספו כל ייודי הכפר והלכו יחדיו בכיוון לרפולובקה העיירה — מרחק של 120 ק"מ.

ברפולובקה חזרנו לראשונה לחיי ישוב. כפראים דמינו וכשוכנייערות, מחותלים בסחכות. בחפיהו המהכלנו כרפכות שלא ראינון כבר שנים. כאן הלכה הרכבת כסדרה ואומובוסים כבר היו מחלטים

בין העיר ובין הערים הסמוכות. כאן ראינו רבבות חיילים נותרים הליוך ושוב. בקרונת החרום הובלו חיילים רבים איקראיניס ובלובוצים שלא רצו לשרת בשורות הצבא האדום והיו בורחים מן החזית. בלובוצים רבים הובלו אסורים כבולים ונשים היו רצות אחרי השוירה, מהסמרת ומפדרות כבדי. ראינו גרמנים שבויים, עיניים ומצנזים, ניכשים מבצע לקרונות. כשהיו יורדים לרחבת התחנה, היו מהם שליטני פיזורים מן האדמה להשיקם רעבונם. לא היו בלבנו רחמים עליהם. אמרנו: אילו היו בידנו — נחרים היינו קורעים מבשרם, נקם בעד כל מה שעיללו לנו.

העזירה עצמה הייתה בחלקה הרוסה, והקרבות שהתנהלו בסביבה הסיפו ועשו בה שמות. מדי פעם התחוללו קרבות אזור, פצצות נוספות בשאון, כחים עולים באש, אנשים מתרסקים ונחרים ובשחון ביום שחר צ'ין. אני, קבוצה של 12 יהודים, התקנו בית הרוס ונכנסנו לדור בו. השלטונות המובייטים הרשו לנו לקחת המתיאדמה מהבויות שהשאירו הגרמנים באותו ינפשו. האדמה הייתה קפואה. כלי הסירה לא היו אהנו. כך, שהוצאת המתיאדמה מהסירות הייתה כרוכה בעמל רב. אבל זהו נסלת פתאים פצצה סמוך לדירתנו. אנשים נחרים, כחים נחרים וגם מדירתנו נעקרות הוללות והחלונות והתנורים מתנפצים. פצצה בראשי לבנה מתהווה שהתמוטט ורק בגם נצלתי. מנסים לצאת החוצה ובחוף — הרס לא יתואר. כחים מתמוטטים ונופלים, שכרו עצים ולבנים עצים בחלל וכל האזור מלא אבק סמוך ושחור, ואין האחד רואה את חברו לאור היום...

ששה חודשים חייתי ברסלובקה. ביום — בעזירה ובלילות היינו יוצאים ליער הסמוך. האזרונים הנרמנים הרבו להפצין בלילות. לפרקים התפתחו קרבות אזור אדירים בשמי העזירה. היתה סכנה לגור בה. דרי העזירה היו עובדים לשעות הלילה ליער הסמוך.

עם שחרורה של סינסק עליידי הצבא האדום, עקרתי אליה. בסינסק נתלקטו יהודים מוצעים שרודים מהסביבה. לאחר השחרור לא היה ליהודי בעזירות הקטנות בשחון בחייו. על כן כיבדו את העיר המרולה.

יהודים שחרו לתור לעזירותיהם. הבלובוצים עוד השתלילו בורכים וביערות. יהודים נרצחו בדרך בנסעם לעזירותיהם. אני עצמי לא נסעתי לעזירותנו. יחידה נשארת מכולם — אל מי אסע? ולסם מה אסע? מה אעשה עם הבית? נדע לי שרק יהודי אחד מבני העזירה חזר אליה. משאתינפש אחת הביאת איתי לשם — לנקום את נקמת דמני השמוך. במכתבו יעץ לי לכל אחזור לעזירה. אני להם לעינים הרוואתי, מסר לי שלום מביתי העומד סרוך, ללא חלונות וללא דלתות ומסוץ תורתי. הגויים עסקים שם בכדיקבית אבל בשביל מי — הוא עצמו אינו יודע.

בדרך לארץ

החלה הריסרטיצה של אזורי סולין. נרשמתי באורחות למען אוכל לצאת מסאן. שתי שירות גדולות של אורתיפולין יצאו לדרך ואני התספתי אותן. תורי היה בשירות השלישית שמועצ צאתה נדחה כמה פעמים. שמועצת היא מהלכות בקרב היהודים שאפשר להגיע מפולין לארץ ישראל באין מסרע. שלודי נוסעים לרוסניה וכל מי שיסע רובל זהו בידו יכול להסרוב שסם לאי. התאספתי וחספתי 50 רובל זהו בכדי שאוכל אף אני להגיע לארץ ישראל, אל בני.

האנשים שנסעו בשירות ראים היו ליטול עמהם הצעים, כל כמה שהיו להם. הנסיעה כולה על חשבון הממשלה. היו פולנים שחזרו בכרכוש גדול, משקל כמה טונות. היו שהובילו עמהם בהמות בקרונות הרכבת. כשרשמתי אחי שאלני כמה משאות אני נוטלת עמי. ענית: אין לי ולא כלום. בכל זאת רשמתי לי 100 קילו.

מסראתי שהשוירה השלישית אינה יוצאת חיפשוי דרכים משלי להגיע לפולין. התגלגלתי בורכים משונות לקיבל ופסם הגלחתי להגיע בשוירה בת 25 יהודים ללודז. היה הדבר בתמוז תשי"ה (1945).

עזובה ובודדה לא ידעתי לחיכן אמה. משסיפורתי ליהודים כל מה שעבר עלי ושננים לי בקיבוץ בארץ ישראל, אמרו לי: הנה בלודז קיבוץ. היכנסו לשם וספדי, אולי יקלו עליך את הידי. יום אחד סרתי אל הקיבוץ. היו שם אנשים צעירים וקיבולוני במאורפינים. אחד ממנהלי הקיבוץ אף אמר לי שמכיר הוא את בני בארץ. ביקשוני לגשת שנית סחר, כי יבוא משהיה

מורשה ואחו ניוצק מה לעשות כך. בבואי כיום המחרת הרגשתי כאדם נבזה. כעל שמש, שהיה סוקף אנשי הקיבוץ. משראני יצא לקראתי, לחץ את ידי ושאל לשלומי, זה היה אנסק (יצחק צ.) סיפורי לו כל מה שעבר עלי. הקשיב לדברי והבטיח שיראנו לי.

הייתי מרה לפעמים אל הקיבוץ. נעים היה לשבת עם ולהסתכל בבני-הנעורים. ביקשוני לאכול ולא רציתי. חששתי שהאוכל אינו כשר.

לאחר שבועים חור וזא מורשה יצחק צ. ושלחו לקרוא לי לקיבוץ. באותם הימים גנבו ממני תבילה ויראתי לצאת ולעזוב את מעט חפצי ללא השגחה. בא אלי בחור מהקיבוץ וביקשני ללכת והוא עצמו נשאר לשים עין על חפצי. באתי לקיבוץ והתחילו מספלים בעניני בדאגה. לאחר ימים מועטים יצאתי לדרך, במגמה להגיע לאשיליה. חברה אחת מ-החלודי סופחה אלי לדאוג לי בדרך.

החלה פרשת טלמולים ממושכת על פני ארצות ודרך גבולות. ברכבת. באונו וברגל. ארבעה חרשים נדדו כך. נאספו במחנות-פליטים ושוב המשכנו ונסענו. בערים הגדולות נמצא תמיד מי שדאג לנו. איני יכולה לזכור יותר את שמות התחנות והמקומות שבהם עברנו. באחד הגבולות הוחזקנו. רבים התמסקו ושוב יצאו לדרך. הוחזרו ושוב יצאו. אף אנו נסיתו לעבור את הגבול ודרך הרים נישאים וחלולים ולא הצלחנו. הובלנו בקרונות חזרה כאסירים. אבל בקפונברג נודמנו לנו יוונים-גויים שחזרו ממחנות בגרמניה. הוציאו את מניהם תחילה לאשיליה בכדי לנסיע משם לדרך סולדת. אלה היו, כמזומה לי, יהודים מבין הרויים שנודמנו לנו, שהאירו לנו פנים ומגשגשו בשמחה ובאווירה: יהודים! יהודים! ביניהם לבין עצמם היו רבים ומתכתשים, אבל אלינו התיחסו יפה. ביקשו מאתנו שנסיר שירים יהודיים. הם הציצו לנו להיללות אליהם לדרך כיהודים יוצאי יוון. ואף השתדלו על כך אצל האנגלים. הם ידעו שרצוננו להגיע לארץ. ואמנם יחד עמם הגענו לבארי שבאשיליה.

באשיליה הוכאנו למחנות אוטרדיא וכאן דאנו לנו. היינו כל הדרך בצוותא עם בנות מ-החלודי משקפו ונסעו לקיבוץ-הכשרה. לא רציתי להיסדר מרן. ואף אני יצאתי עמהן לקיבוץ. במריה-דולקא. ידעתי שאנשי הבריגדה דואנים גם לעלייתי.

שבת אחת בא לקיבוץ חייל עברי עמוס ילקוט על שכמו. נכנס לתרד-האוכל ושאל לתנה ב. זו טענה עשיתי את דרכי מלודי עד כאן. לאחר שיחה קצרה נתברר שאותי הוא מבקש. מכתבים הביאו לי, מבני בארץ. כשנפרד מאתנו רציתי למסור לו מכתבים לארץ. אמר לי: את תבואי שם לפני. ואמנם לאחר ימים מועטים אושרתי לעליה. יחד עם שירת-הילדים הגדולה.

בבואי לבארי לסדר את עניני עלייתי מנסנו הווינים, שאף הם לא הפליגו עדיין. הרעיו לקראתנו בשמחת-אחים. הם ידעו שהחוזרים מעריה-השדה לבארי בודאי הניע תורם לקלות לפלשתתה. ושמתו בשמחתנו.

ביום חמישי אחד, ב'9 לנובמבר 1945, חטו נדודי. האניה שבה הפלגנו, אניה בריטית צבאית, הניעה באותו יום לחופי הארץ ואני ירדתי לחוף ועיני מבקשות את בני ששרדו לי כאן והיחי לבואי.

גיטל פאלקוב

[10]

תרגם מיוריש אריה פאלקוב

אין פארניכטונג און פיין

עטלעכע טעג נאכן אויסברוך פון דער מלחמה צווישן סאוועט רוסלאנד און דייטשלאנד האבן אלע מענטשן פון דער מאכט — בעאטטע, לערערס, פאליציי-לייט — געפאקט זייערע זאכן און ארויסגעפארן. ווייניגע יידן, איבערהויפט יוגענטליכע און קאמוניסטן, זענען מיט זיי מיטגעפארן. די יידן פון שטעטל האבן געשטימט און זיי מיט שרעק געפרעגט: אויף וועמען סערלאזט איר אונז? — האבן די רוסן זיי בערוואיקט און געענטפערט: נייט געזארגט, אין גיכן וועלן מיר זיך צו אייך אומקערן!

אין די שטעטל געבליבן אן קיין הערשענדע מאכט. די רוסן האבן זיך צוריק-געצויגן און דייטשן זענען נאך ניט דערשינען. ס'איז אנגעפאלן א שרעק אויף די יידן מורא—האבנדיג פאר די „גויים“, אבער די פארשטייער פון די גויים האבן זיי בערוואיקט און ווירקליך איז אין יענע טעג ניט געשען די יידן קיין שלעכטס. דאס שטעטל האט געווארט אויפן אנקומען פון די דייטשן. איין שבת האט זיך פארשפרייט א ידיעה: זיי קומען אן: האבן די יידן אויסגעראמט יעדע פארדעכטיגטע זאך, מהאט פארברענט רוסישע און העברעאישע ביכער, מהאט געזען פארטושן יעדן שפור פון פארבינדונגען מיט די רוסן. מהאט זיך געפונען א דייטש-רעדענדע יידישע פרוי וואס האט געוואנט ארויסצוגיין אנטקעגן די דייטשן מיט ברויט און זאלץ אבער יענעם שבת זענען זיי ניט געקומען. בלויז אין עטלעכע טעג ארום איז געקומען א קליין דייטשע גרויסע. זענען די גויים זיי אנטקעגן געגאנגען צום פארשטאט מיט ברויט און זאלץ לויט דער טראדיציע. די יידן האבן ניט געוואנט זיי באגעגענען. מען איז געלעגן אין די צימערן מיט קלאפענדיגע הערצער פון שרעק. דורך די שפאלטן פון די לאדענס האט מען געזען א באקאנטן כוליגאן, א בעדער פון בית-מרחץ, באגלייט זיי און חברט זיך מיט זיי. מיר האבן געוואוסט, אז ער ווזט זייער קאנטשאפט דורך פיינטשאפט און העצע קעגן יידן.

ס'זענען ניט פאראיבער פיל טעג און די דייטשן האבן אויפגעשטעלט די היגע מאכט, איבערהויפט האבן זיי זיך געשטיצט אויף די ארטיקע גויים. די דייטשן זעלבסט האבן נישט איבעריק געדריקט, אבער די אנגעשטעלטע גויים האבן אנגעהויבן מיט אונז זיך טשעפען, יעדן טאג נייע גזרות, איינע נאך דער צווייטער. ס'איז איינגעארדנט געווארן א ציילונג פון אלע יידן אין שטאט. ס'איז מיט שטרענגער פינקטלעכקייט איבערגעשריבען געווארען זייער גאנצער פארמעגען. ס'איז פארבאטן געווארען פאר די יידן יעדע פרייע באוועגונג פון איין ארט צום צווייטן, ווי אויך קויפן און פארקויפן פריי. ס'איז פארבאטן עסן פלייש. אלע שפייז-ארטיקלעך זענען איבערגעגאנגען צו דער מאכט און די יידן האבן עס באקומען אין געהיים, די שולן, בחי מדרשים קאנפיקירט און פארוואנדלט זיי אין תבואה מאגאויען פאר דער מאכט. יעדע מענטשן פארוואנדלט איז פערבאטן געווארן. דער „מנין" צום דאווענען

האט זיך צוזאמענגעקליבן באהאלטענערהייט אין געהיים. שאין פערבאטן געווארן די יידן צו גיין אויפן טראטואר. אבער מ'האט נאך נישט אזוי שטארק אכט-געלייגט אויפן אויספיר פון די גזרות. אין איין טאג איז ארויס א גורה אנצובינדען א ווייס בלויע לענטע אויפן ארעם. ס'זענען אויך געצייכנט געווארן מיט א מגן-דוד אלע יידישע הייזער. נאך עטליכע מאנאטן, ערב יום-ספורים אנהויב תשי"ב — 1942 איז בטל געווארן דער מגן-דוד און יעדער ייד איז פערמליכטעט געווארן טראגען אויפן ברוסט און אויפן רוקן א גלעז לאטע.

האבן די גויים אויסגענוצט די נייע לאגע און אנגעהויבן רויבן. אין אנפאנג פלעגן זיי קומען אין די יידישע הייזער פארזוכטיג, נאכהער זיינען זיי געווארן הוצמעהדיקער און געטאן זייער ארבעט פריי, נישטערן אין די שאפעס און אין די קאסטנס, געמען וואס זיי ווילן און פערשווינדען ווארענדיג נישט דערצוילן קיין זאך די דייטשע מאכט. די יידן זענען געווען געהארנאט נישט דערצוילן מורה האבנדיג פאר דער נקמה פון די גויים. די ארטיקע פאליציי, ארגאניזירט כאלד פון די ארטיקע ווייס רוסן, זייער הייסט אויפגאבע איז געווען דריקן די יידן. פלעגן זיי זיך צוטרעפען מיט פארשידענע אויסריידן, בכדי צו אויספרעסן געלט און גוטס. פלעגן אריינדרוינגען אין א יידישער הויז מיט א אויסרייד פון ווכן פליטים, א.ד.ג. פאדערן אויסלייז געלט און די יידן, כאין בריחה פלעגן געבן און שוויגען. פון צייט צו צייט פלעגן די יידן זאמלען סומען געלט אדער ווערט-זאכן און געבן דער גוייטער פאליציי, אן די דייטשע ווייסן כדי זיי צו בעפרידיגן. אבער דער האבאר איז געווען גילטיג בלויז עטליכע טעג. איר געדיינק איין נאכט מ'קלאפט אין טיר, מיין מאן האט געעפנט ס'איז אריינגעקומען איין ארטיקער גוי וועלכער איז לעצטנס גרויס געווארן, מיט אים 10 מיליציאנטן מיט בוקסן אין די הענט. אין שטוב זענען דאן זיך אויסגעבאהאלטן פליטים פון האראדאק, האט דער גוי אויף אונז געשריגען און געווארנט: „זיי זענען געקומען פון האראדאק אבער אינזיכען וועט איר אלע גיין צו אלע רוחות“. צומארגנס ווען די קהילה האט דאס געהערט האט מען דעם גוי געגעבן א שיינעם שראנק און אזוי איז ער פארשוויגען געווארן אויף עטליכע טעג.

אין עטליכע טעג ארום זענען די יידן אין שטעטל מאבאליזירט געווארן אויף עפנטליכע ארבעט. יעדער ייד איז אויפגעמאדערט געווארן אפגעבן אהעלפט פון זיין צייט פאר די מאכט-ארבעט. אין א פאמיליע פון 2 ארבעטער האט איינער געארבעט סטאביל ביי די רעזירונגס ארבעט און דער צווייטער איז געווען "פריי". צו ארבעטן פאר זיין פאמיליע און ויין שטוב.

די ארבעט איז בעשטאנען אין איבערטראגען שטיינער פון איין ארט צום צווייטן, אויסגלייכן בערגלאך וואס אונטערן זטאט, צוברעכן דעם אייז אויף די טייכן, די פאך-לייט האבן געארבעט אין די ווערקשטאטן פאר די מיליטער געברויך: מויעריי, סטאלעריי, שמידעריי א.ו.ו. אויסער די סטאבילע ארבעט זיינען אפטער געפאדערט געווארן יידישע גרופן צו איינמאליקע ארבעט. יעדן אונט איז אין דער קהילה געמאכט געווארן א צעטל פון די ארויסגעזעצט צו דער ארבעט. יעדן פרימארגן האבן זיך די ארבעטער פערזאמלט אין קהילה, זיך רעגיסטרירט און אוועקגעפירט געווארן צו דער ארבעט.

לויטן באפעל פון דער מאכט זענען די יידן ארגאניזירט געווארן אין א קהילה וועלכע איז איר שטיץ איז געשטאנען א קהילה-ראט, וואס האט פארמיטלט צווישן

דער מאכט און די יידן. דורך איר זיינען אויסגעפירט געווארן די באפעלן און אנווייזונגען פון דער מאכט.

צו דער דיספאזיציע פון דעם קהילה-ראט איז געשטאנען א גרופע יידישע יוגענטלעכע וואס האט געדינט אלס ענליכע יידישע מיליך, און האט פערזויקליכט אלע געהעריגע באפעלן פון דער מאכט אויף די יידן. אויך זיי האבן אנגעבונדן די לענטע אויפן ארעם, פיל צרות זיינען אויף אונז געקומען דורך דער יידישער פאליציע. זייער ערנערונג האבן די יידן באקומען דורך פארזעצן זייער האנדלען און די ארבעטס פארבינדונגען מיט די גויים ווי אויך צווישן זיך. די בעלי-מלאכהס האבן פארגעזעצט צו בעזוכן די נאענטע דערפער און דארט ארבעטן זייער ארבעט, סטאלעריי מויעריי, שוסטעריי א.א.וו. און דערפאר האבן זיי באקומען פערשידענע לעבענס מיטלען. יעדער ארויסגיין פון שטעטל האט בעדארפט א דאפל דערלויבניש: פון דעם קהילה-ראט און פון דער ארטיקער מאכט. די גויישע ארבעטס-געבער האבן גאנץ לייכט באקומען אז דערלויבניש פאר זייערע יידישע בעלי מלאכות.

טראץ אלע שוועריקייטן איז די לאגע פון די יידן אין שטעטל געווען אביסל "בעסער", ווי די יידישע לאגע אין די ארומיקע שטעט און שטעטלאך. מארד-פאלן, הונגער טויט און ארעסטן זענען כמעט ניט געווען אין שטעטל. סאיז דעריבער ניט קיין וואונדער וואס סאיז שנעל אנגעפילט געווארן די שטעטל מיט פיל יידישע פליטים, 170 נפשות, ווייבער און קינדער פון האראדאק, האבן ביי אונז באקומען א בעהעלטעניש. זייערע מענער, די פאטערס פון די פאמיליעס, זענען צוגענומען געווארן דורך די דייטשן, ניט וויסנדיג וואו זיי זענען אהינגעקומען. ס'האבן זיך אויך ביי אונז בעהאלטן א 150 יידן איינוווינערס פון די ארומיקע גויישע דערפער. די קהילה האט זיי פערטיילט אין די יידישע הייזער, אין יעדער שטוב עטלעכע פליטים ווי אויך גאנצע פאמיליעס. פיל פון זיי האבן באקומען זייער שפייז פון זייערע הויזווירטן אומזיסט. מענער און פרויען האבן זיך באמיט צונויפואטלען שפייז-מיטלען פאר די וואס האבן געווינט אין באוונדערע הייזער, אין א צייט ארום איז פאר זיי געשאפן געווארן א מין רעסטאראן בכדי זיי זאלן ניט אויסגיין פון הונגער.

סאיז אריבער א יאר, פון די ארומיקע שטעט און שטעטלאך קומען אן שלעכטע און שווערע ידיעות וועגן מארדן, הונגער, פיין, ארעסטן, און וועגן נייע אויפגעשטעלטע געטאס. דא אין שטעטל איז נאך ניט אזוי דערגאנגען די שלעכטס. די יידן זיינען געווען זייער אומרוהיג וועגן זייער גורל. מ'הייט זיך, נישט אויפדעגן די מאכט, מאיז געהארבזאם און מיפירט אויס פינקטליך יעדן באפעל. די יידישע מיליציע שטייט אויפן וואך כדי קיין מענטש זאל זיך חלילה ניט געגנשטעלן די מאכט. אזוי אז ערליכערהייט איז די מיליציע געווארן א שותף צו יעדן שפאט און פייניגן.

אין חודש אב תש"ב (1942) איז אין אונזער שטעטל אויפגעשטעלט געווארן דער געטא. עטליכע זייטיקע געסלאך זענען ארומגעצאמט געווארן מיט שטעכיקע דראט און סאיז געווארן פערבאטן די יידן פון זיי ארויס צוגיין. פון געטא איז געווען א ארויסגאנג צום טייך וואס ליגט אונטערן שטאט. יעדער ארויסגאנג פון געטא וועגן ארבעט אדער שפייז האט זיך גענויטיגט אין א דערלויבניש.

6 וואכן האט עקזיסטירט דער געטא ביז ער איז ליקוידירט געווארן מיט זיינע איינוווינער. . . די לעבענסבעדינגונגען זענען אין אונזער געטא געווען מער בעקוועמער ווי אין די אנדערע געטאס. מ'האט מיט אונז ניט איבעריק מדקדק געווען

און מיר שלעגן דורכגיין דורך די דראטן אויך אן א דערלויבניש און מ'האט זיך בעוועגט אויסער זיינע גרענעצן, לעבענסמיטלען איז נאך פארלויפטיג געווען. קיין מארד אדער פייניגונג איז נאך בא אונזערע יידן ניט געווען. די לאגע האט אונזערע יידן אריינגעגעבן א האפנונג, אז ווי עס איז, וועלן דורכגיין די שלעכטע טעג און זיי וועלן נאך דערלעבן אויסגעלייזט צו ווערען... אבער פון יעדען זייט הערט מען וועגן ליקווידירן געסאס, וועגן פיל געהארגעטע יידן. די יידן הערן עס, מ'שרעקט זיך, און דאך אילוירט מען אז מיט זיי וועט עס ניט געשען. אווי פערזיכערן זיי דאך די גוים, בעקאנטע און פריינט... די שרעק איז ווירקליך שטארק אבער מיט איר אויך די האפנונג, וואס אין אקורצער צייט ארום, האט זיך ארויסגעוויזן פאר א פאלשער אילוויז.

די שחיטה.

2 וואכן פאר אונזער פארניכטונג איז ליקווידירט געווארן אין א מאסן-מארד דער יידישע געטא אין דער נאענטער שטאט דאמבראוויץ. מיר האבן וועגן דעם געווסט, און ס'האט זיך פארגרעסערט די שרעק אז ס'דערנאהענט זיך ווער טאג פון אונזער פארניכטונג. ס'איז ארויס אבאפעל אז אלע יידן זאלן בלייבן אין שטעטל, קיינער זאל ניט וואגן פין איר ארויסצוגיין, און קיין שלעכטס וועט ניט טרעפן קיינעם. אבער אויב יידן וועלן פארשווינדן וועלן באשטראפט ווערן אלע יידן פין שטעטל. דער יידן-ראט האט בעגלויבט און האט אויך בעווירקט אנדערע צו גלויבן, אז אזוי איז דאס און מ'דארף פינקטלעך געהארקזאם זיין און ניט ארויסגיין פין שטעטל. יידן וועלע האבן געארבעט אין די דערפער, דערהערענדיק וועגן מאסן מארד אין דאמבראוויץ, האבן דארט בעגליבן און אפילו ניט געקומען אהיים אויף שבת ווי שטענדיג, מורא האבנדיק פאר פארניכטונג. די מיליציע האט פרייטיק צו נאכט באזוכט אלע פערדעכטיקטע יידישע הייזער און וואו ס'האט איינער געפעלט האבן זיי שטרענג געפאדערט בריינגען דעם פעלנדן פערואן. מיין מאן איז אויך יענעם שבת ניט געקומען אהיים, דערוויסנדיק זיך, האט די מיליציע געקלאפט אין סיר שפעט ביינאכט און איך האב ניט געעפנט. זיי האבן געדראט צוברעכן די טיר און כ'האב ניט געענטפערט. אבער מיין לאקאטאר האט זיי געעפנט. זיי זיינען אריין, געזוכט אין די בעטן און ניט געפינענדיק מיין מאן האבן זיי מיר געצוונגען גיין אין דארף אריין אים בריינגען. איך האב ניט געהאט קיין ברירה, אויפגעשטאנען שבת פרי און אוועק אין דארף, 10 קילאמעטער פין שטעטל, און כ'האב זיך אומגעקערט צוזאמען מיט מיין מאן. ער האט געמיינט, אז מיר, די גאנצע פאמיליע, וועלן קומען צו אים אין דארף און אזוי ארום געראטעוועט ווערן. און אזוי האבן נאך עטליכע געמיינט. אבער די מיליציע האט זיי געצוונגען קומען אין שטאט. אין 10 טעג ארום איז דער אומגליק געשען, און אויך אין אונזער שטעטל איז אויסגעפירט געווארן די שחיטה פין די יידן.

צוויי טעג פאר דער שחיטה האבן מיר, צוויי פאמיליעס, געפאקט א טייל פון אונזערע זאכן און געפלאנעוועט ארויסגיין אין איינעם פין די דערפער. גרייט אין וועג זיינען מיר ארויס אין הויף. אין דעם מאמענט האט געפרוהט ווירקן אויף אונז א ווארשאווער יידישער פליט, וואס האט ביי אונז געוויינט און געארבעט פאר דער מאכט ביי פאטאגראפיע ארבעט — מיר זאלן בלייבן, ווייל א פריינטליכער גוי האט אים פערזיכערט אז ער וועט אים שטענדיג צו וויסן געבן וועגן יעדער סכנה פארויס.

אין ווען ס'וועט זיך קליין ווין א געפאר וועט ער אויך מיט אונז צוזאמען אוועק גיין.
און אויך האבן מיר זיך אומגעקערט צוריק אין שטוב.

צו מארגענס האט דעם פליט דערציילט זיינע אבעקאנטע, א פוילישע פרוי,
אז מ'גראבט שוין גריבער פאר די יידן אונטן שטעטל און ס'דערנאנט זיך אונזער
פארניכטונג. איז דער ווארשאווער פליט אוועק און דאס אלץ דערציילט דעם יידן ראט.
האט דער ראט געפרווט זיך דערוויסן צי איז דאס ריכטיג. האבן די גויים, וועלנדיק
זיי פארפירן, געזאגט, אז דאס איז בלויז קיינס גראבנס און גיט מער. דאס איז געווען
דינסטיק, איין טאג פארן דער אלגעמיינער שחיטה אין שטעטל. יענעם טאג זיינען
געקומען אין שטעטל דייטשע וואגנס מיט פארשידענע מאשין-געווער. בלויז 6
דייטשן האבן איבער דעם דעריגירט, און אלע איבעריקע זיינען געווען גויים פון
אומגעגנד. . . צום רויש פון די מאשינען האבן מיר פארשטאנען אז "פעס", וועט
געשען אין די נאענטסטע טעג.

יענעם אוונט פארן שחיטה טאג האט די קהילה גיט באקומען קיינע באשטעלונגען
אויף ארבעט. א גרויס שרעק האט געהערשט אין געטא. מ'האט זיך געלייגט שלאפן
און דאס הארץ האט געקלאפט פון שרעק. ביינאכט איז אונזער לאקאטאר, דער
פאטאגראפסט, ארויס זיך דערוויסן וועגן דער לאגע און האט געבראכט שלעכטע
"בשורות", מיר האבן זיך אנגעקליידעט און געזעסן אנגעצויגען אין שרעק. ער האט
ווידער ארויס און אונז בעראיקט: "איין גאס איז שטיל", מיר האבן זיך ווידער געלייגט
אין די קליידער.

דער לאקאטאר איז געווען אויף דער וואך. פון צייט צו צייט איז ער ארויס אין
דרויסן און ענדליך געקומען און איבערגעגעבן, אין נאמען פון זיין באקאנטן פאליאק,
אז ענדליך ווערט צוגעגרייט אויף מארגן די שחיטה. אויף זיין טענה פארוואס האט
ער אים פריער גישט דערציילט, לויט ווי ער האט אים פערזיכערט, האט דער פאליאק
אים געזענטפערט, אז ער אליין האט ביז יעצט גיט געוואוסט. אבער דערנאך האט זיך
ארויסגעוויזן, אז דער פאליאק האט יא געוואוסט פריער וועגן דעם, נאר ער האט
אלעמען פערטאן.

מיר האבן אנגעהויבן פאקן אונזערע זאכן צו אנטלויפן אבער ס'איז שוין געווען
צו שפעט. ווער ס'האט געפרווט יענע נאכט ארויס צו גיין פון געטא איז דערשטאן
געווארן אויפן ארט. אזוי איז אין יענער נאכט דערשטאן געווארן 6 יידן וועלכע האבן
געפרווט אנטלויפן. פארטאג האבן יידן געפרווט דורכרייסן דעם געטא. אבער ער
איז געווען ארומגערינגעלט פון אלע ווייטן מיט ארטיקע באוואפנטע פאליציי וועלכע
האבן געלאקערט יעדן יידן. אזוי איז אין יענעם פרימארגן דערמארדעט געווארן חנה
לאפאטא, אין אנוועזנהייט פון אירע צוויי קליינע טעכטערלאך אויפן שוועל פון שטוב
פרוונדיק ארויסצוגיין. אזוי איז דאן אויך דערמארדעט געווארן א יונגעראן. כ'האב
געזען דורכן פענסטער מענער און פרויען מיט זייערע קליינע קינדער אויף די הענט,
ווי אויך מיידלעך און יינגלעך וועלנדיק אדורכרייסן די דראטן און ווען די גויישע
פאליצייאנטן האבן אנגעווענדעט אויף זיי זייערע ביקסן זיינען אלע זיך אומגעקערט
אין זייערע הייזער.

פלוצלונג האבן זיך אין א גרויסער פאניקע אריינגעשפארט צו אונז א פולע
שטוב מיט מענטשן, אלט און יונג. פון דרויסן האבן פאליצייאנטן אנגעשטעלט זייערע
ביקסן אין די פענסטער. ס'איז אויסגעבראכן א גרויסער יאמער און געוויין. איין פרוי

האט ארויסגעשריען: יידן! ס'וועט אונז גארניט העלסען, מ'דארף גיין צו דער שחיטה!
 א טייל פון די פאראמעלטע, ווי אויך איך און מיין פאמיליע, זענען ארויס
 דורך דער אונטערשטער טיר אין הויף, כ'האב באלד געזאגט צו מיין 18 יעריקן זון:
 כ'האלט זיך דארט, איך יענעם ווינקל, אפשר וועסטו בעווייזן אנטלויפן, צום אנהויב
 האט ער זיך אביסל פערעקשנט — נישט וועלענדיק אונז צו פערלאזן אבער נאך מיין
 ליינגן בעטן אים איז ער ארויס אבער באלד זיך אומגעקערט, און דערציילט אז נעבן
 א געוויסן ארט, ביים הויז פון סענדער קאפטאן קויפט מען איבער די מיליציע און
 מ'גייט ארויס פון געטא. כ'האב אים געגעבן פון וואס מיר האבן געהאט ביי זיך און
 ער איז ארויס. אין עטליכע מינוט האט ער זיך ווידער אומגעקערט און דערציילט אז
 ס'איז נישטא קיין ברירה, ער וועט גיין צום מארק פלאץ וואוהין אלע יידן גייען, אפשר
 וועט ער דארטן קענען אפציען. ער האט גענומען א לאנגן מעסער, אנגעפילט די טאשן
 מיט עסן-ווארג און איז ארויס. . . .

פון דאן אן האב איך אים שוין מער נישט געזען. . . . מ'האט מיר דערנאך דערציילט
 אז מ'האט אים געזען צווישן די אנטלאפענע פון וועג צו דער שחיטה וואס זיינען
 געשפרונגען אין טייך אריין און דארט דערשאסן געווארן דורך זייערע יאגערס.
 די פאניקע אין גאס איז געווארן גרעסער. צושראקענע זיינען מענטשן געלאפן
 אריינשפארנדיק זיך אין די הייזער. אונזער שטוב, אין צענטער פון גאס, האט זיך
 אנגעפילט מיט מענטשן ביו ענגשאפט. איך, און מיין 16 יאריקע טאכטער זיינען אראפ
 אין קעלער און מיט אונז פיל פון די פאראמעלטע. איך דער קעלער האט זיך שנעל
 אין גאנצן אנגעפילט. איך און מיין טאכטער האבן זיך באהאלטן דארטן אין א
 פארצאמטן ווינקל פאר קארטאפל. איין מוטער, א פליטה פון ווארשע, האט אריינגעשטעקט
 אין אונזער ווינקל, צווישן די קארטאפל, אירע 2 קינדער. דערזווייל איז די פאליציי
 אריין אין קעלער, ווייט ארויס נאכן ארויס טרייבן די יידן פון שטוב, און באפעלן צו
 פארלאזן, דעם קעלער און אויב נישט האט זי געדראט מיט שיסן. האבן אלע פארלאזן
 דעם קעלער און בלויז מיר זיינען געבליבען אין א פארשטעלטן ווינקל, און אויך די
 צוויי קינדער מיט אונז. זייער מוטער האט געענטפערט די פאליציי, אז אין קעלער איז
 שוין קיין מענטש נישט געבליבען און זי אליין איז ארויס מיט אלעמען. אין עטליכע
 מינוט ארום האט זיך די פאליציי אומגעקערט, זיך פארהאלטן ביים אריינגינג פון
 קעלער און האט געפארערט ארויסצוגיין דראענדיג מיט שיסן. מיר האבן זיי נישט
 געענטפערט. זיי האבן זיך אפגעטראגן און זיינען אריין אין שטוב, ארויף אויפן בוידעם,
 האבן געזוכט אין אלע ווינקלען און בעהעלטענישן (מיר האבן דאס אלץ געהערט
 זיינענדיג אין קעלער) און זיי זיינען אוועקגעגינגען. אין א שעה ארום איז די
 פאליציי ווידער דערשינען ביים אריינגינג פון קעלער. זיי האבן געוואלט אנצוינדן
 ליכט אבער זיי האבן נישט געהאט קיין שוועבלאר. האבן זיי געדראט אויפרייסן דעם
 קעלער מיט א מינע. מיר זיינען געלעגן שטום און שוויגענדיק, האבן זיי ווידער אוועק
 און ווידער געקומען און דאס מאל, נאך דראאונגען, געשאסן אין קעלער אריין, אבער
 האבן נישט געטראפן. און מיר זיינען געבליבן שטיל, מיט איינגעהאלטענעם אטעם און
 געציטערט פון שרעק.

יענעם טאג זיינען אפטער געקומען אין אונזער הויז גרופן פאליציי לייט און
 זעלבנער, אויך דייטשן, האבן גענישטערט און געזוכט. פון אונזער באהעלטעניש האבן מיר
 געהערט ווי זיי קלעטערן אויפן בוידעם, דרינגן אריין אין אויוון און אנטערן אויוון.

וען ס'האט זיך אין דרויסן אלעס איינגעשטילט אזוי די טאכטער אריין אין הויז, איינגעפאקט אלע פאמיליען זאכן וואס זיינען געווען בא איר באזונדערס טייער: בילדער, אדרעסן, אנדייקונגס זאכן און זיך אומגעקערט אין קעלער.

ווערנדיק פינסטער האבן די צוויי קינדער באשלאסן ארויסצוגיין פון קעלער און גיין צו זייער באקאנטע פוילישע פרוי, זיינענדיק זיכער אז זי וועט זיי אריין נעמען צו איר אין הויז: זי איז דאך געווען זייער בעסטע פריינדין און זייער גאנצער גוטס איז ביי איר געווען באהאלטן. כ'האב געפרובירט זיי פעמיידן פון גיין, אבער זיי האבן מיר ניט געפאלגט. זיינענדיג ענליך צו פאליאקן האבן זיי געגלויבט אז ס'וועט זיי ניט געשען קיין שלעכטס. די 8 יאריקע מיידעלע איז ווירקליך אויסגעווען ווי א גוישע. זיי האבן אויך די יידישע שפראך ניט געקענט, דאקעגן האבן זיי גוט גערעדט פויליש. איך האב זיי אנגעצערט און זיי זיינען ארויס אין וועג. אין אקליין וויילע ארום קומט דער קליין ברודערל דערשטראקן און זיינענדיק אויף מיין פראגע: וואו איז די שוועסטער ליוסא? האט ער דערציילט, אז די פאליציי האט זיי באגענגט און באפוילן בלייבן שטיין, איז ער דער יינגלעל, אנטלאפן צו דער פוילישער פרוי און די שוועסטער איז געבליבן שטיין האפנדיק צו איבערצייגן זיי אז זי איז א פוילישע... אבער זיי האבן דערמארדעט איר אויפן ארט. ער איז געקומען צו לויפן צו דער פוילישער פרוי אבער זי האט אים ניט געוואלט ארייננעמען אין הויז און דערפאר האט ער זיך אומגעקערט אין קעלער.

בייאכט, די שעהן קריכן און גייען פארביי. וואס וועט זיין? מארגן, אדער איבערמארגן. וועט מען ענטדעקן אונזער באהעלטעניש און מ'וועט אונז דערמארדן. אבער דאס ארויסגיין אין דרויסן איז פארבונדן מיט טויט געפאר. איז וואס טוט מען? און אזוי ויצנדיק אין קעלער פארטומלט און פארצווייפלט האבן מיר ענדליך באשלאסן ארויסצוגיין, טראץ אלעס וואס מען געשען. מיר זענען ארויס מיטן בעוואוסטזיין אז מיר גייען צו א זיכערן טויט. פון צווייפֿל און פחד אין אונזער ארויסגיין האבן מיר ניט געוואנט מיט נעמען דעם יינגל וואס איז דערווייל טיף איינגעשלאפן.

מיר זיינען ארויס פון קעלער, דורכגעגינגען שטיל איין הויף, אריין אין א צווייטן הויף און וועלענדיק דורכגיין א געסעלע צווישן די הויפן האבן מיר דערהערט א באפעל אין אוקראיניש: שטיי! מיר זיינען שטיין געבליבן פארגליווערטע. ס'איז צוגעגינגען א באוואוסטער אוקראינישער פאליציאנט, באפעלן באלד דער טאכטער צו אויסטאן דעם טאגטל און אויסוויילן איינעם פון די 2 טויטן: שטייענדיק מיטן פנים צו דער וואנט און די הענט אין דער הויף, אדער ליגענדיק מיטן פנים צו דער ערד. כ'האב אנגעהויבן בעטן רחמים אויף דער טאכטער. כ'האב געוואלט אפנעבן אים וואס איך האב געהאט, ווערט זאכן און געלט. אבער ער האט זיך פעהארטעוועט, באפעלן אוועקלייגן אלץ וואס איך האב געהאט, מיר גענומען מיט דער טאכטער און זיינע ביידע הענט פון ביידע זייטן כדי אונז צו פירן, לויט זיינע רייד, צו די דייטשן. ער איז אפגעגאנגען עטליכע טריט און געבליבן שטיין. כ'האב ווידער זיך ביי אים געבעטן ער זאל אונז לאזן ארויס גיין פון דעם געטא, האט ער אויפגעהויבן דעם קיקס און מיר מיט אים געשלאגן. רוף איך זיך אן צו מיין טאכטער: לאמיר פרובירן אנטלויפן און איך האב שוין אנגעהויבן לויפן. אבער זענענדיק אז די טאכטער האט זיך ניט געפירט פון ארט האב איך זיך צו איר אומגעקערט און ניט וויסנדיק וואס מיר איז, האב איך אנגעהויבן רופן צו הילף... האבן זיך אויף מיין געשריי אנגעזאמלט

באואפנטע פאליציאנטן און מיר זיינען שוין ארומגערינגלט ניט איין גוי נאר פיל גויים. מיר האבן זיך גלייך פארלארן: ארום אונז בלוט דורשטיקע פאליציאנטן און מיר צוויי יידישע פרויען אינמיטן. . . זאגט זיי מיין טאכטער: „קומט צו אונז אין דעם וואו ס'זענען באהאלטן פיל קליידער און אנדערע ווערטפולע זאכן, מיר וועלן דאס אלץ אייך אפגעבן איר זאלט אונז בלויז לאזן פון דא ארויסצוגיין.“ האבן זיי דערויף באשטאנען. האבן מיר זיך אומגעקערט צוזאמען, צו אינזער הויף, אנטערהאנדלענדיק וועגן די בעהאלטענע זאכן איז פלוצלונג דערשינען מיין מאן, ניט וויסנדיק פון וואו. ס'האט זיך ארויסגעוויזן, אין יענעם טומלדיקן פרימארגן, האט ער זיך באהאלטן אין שטאל אין א ווינקל און דארט געלעגן די גאנצע צייט און דערהערנדיק יעצט אונזערע געשרייען איז ער ארויס פון זיין בעהעלטעניש. זיינען מיר, אלזא, געווען אלע דריי צוזאמען. מיר האבן געגראבן אין דער ערד ביז ס'האט זיך אנטדעקט אונזערע זאכן, דערווייל האבן זיך אפגעטראגן די ארטיקע פאליציאנטן און ס'איז געבליבן מיט אונז דער ערשטער פאליציאנט ווארטנדיק אויף זיין רויב. . . און ער דריקט אויף מיין מאן ער זאל פארשנעלערן זיין ארבעט, דראהענדיק אויף אים מיט גראבן פאר אים אליין א קבר. . . ס'איז ארויסגענומען געווארן א קאסטן קליידער און דער גוי האט זיך אויסגעקליבן וואס ס'איז אים געפעלן און גענומען מיט זיך וויפל ער האט געקענט טראגן אויף זיינע פלייצעס באפעלנדיק מיר זאלן גיין נאך אים און ער וועט אונז ארויספירן אויסערן געטא. מיר האבן ניט געהאט צו אים קיין צוטרוי און אים געבעטן ער זאל אונז פריי לאזן. אבער ער איז ניט באשטאנען און מיר האבן געמוזט גיין אין זיין באגלייטונג. האבן מיר מארשירט אלע דריי פאר אים, און ער, זיין ביקס אויסגע- שטרעקט פאראויס, נאך אונז. גייענדיק האט ער אויסגעשאסן אבער ניט געטראפן כ'האב ניט געוואוסט צי האט ער דאס געטון ספעציעל אדער אן כונה. אין עטליכע מינוט ארום ווידער זיך פארהאלטן און ווידער בעט איך אים רחמים ער זאל אונז באפרייען. אבער ער איז צוגעלאפן צו מיר ביז און מיר א קלאפ געטון מיט דער ביקס. פון שטארקן קלאפ בין איך אומגעפאלן און געבליבן לעגן מאכט-לאז. מיין מאן און טאכטער האבן פארגעזעצט גיין מיטן פאליציאנט וואס האט זיי געשטויסן צו גיין שנעלער. אין עטליכע מינוט ארום האב איך געהערט 2 שאסן דורכגעריסן די לופט. כ'האב פערשטאנען, אין מיין ביטער הארץ, אז מיינע טייערע לעבן שוין ניט מער.

אין וואנדערונג . . .

כהאב לייג געלעגן אויף דער ערד מיט שרעקליכע יסורים אין הארצן און ניט געוואוסט וואס כ'זאל טאן. א וויילע האב איך א קלער געטאן אויפשטיין ארויס- גיין צו די מערדערס, דערמארדעט ווערן און טאכן א סוף צו אלע צרות. . . כ'האב געקראכן און זיך דערשלעפט צו א נאענטן שטאל און געבליבן ליגן אין א הויפן היי. אין א קורצער צייט ארום האב איך אויפגעשטאנען און גענומען גיין אין א פארקערטער וועג, דוקא די וואס פירט פון געטא צו דער אפענער גאס. אין דער פינסטערער נאכט האב איך דערפילט מענטשישע קערפערס וואלגערן זיך. כ'האב זיי אנגערירט. ס'איז געווען טויטע קערפערס. כ'האב פארבייגעגיינגען א בערגעלע פרישע ערד און דערגעבן מענטשישע קליידער. כ'האב פערשטאנען אז דא איז באגראבן געווארן מענטשן וואס זיינען ערשט היינט דערשאסן געווארן. . .

כיהאב דערגרייכט צו די שטעכונג דראטן וואס האבן פארשלאסן דעם געטא,
 געפרוהט אדורכגיין און ניט געקאנט. כיהאב געפרוהט אונטערקריכן, זיך פערוואונדעט
 און ניט באוויזן. ענדליך האב איך
 באוויזן ארויסצוקריכן. יעצט בין איך
 געווען אויסערן געטא אין דער אפענער
 גאס. וואס מיט א צייט צוריק האבן
 דא געווינט יידן. כיהאב זיך גע-
 שלעפט אין דער פינסטער, ביו צו א
 קווארטאל היידער אין עק שטעטל.
 כיהאב אנגעקלאפט אין טיר בי א בער
 קאנטן גוי. אבער ווען ער האט מיר דער-
 זען האט ער זיך דערשראקן מורא
 האבנדיק מיר אריינלאזן אין שטוב,
 ווייל ווער ס'האט באהאלטן יידן, האט
 אים געדראט טויט-שטראף. ער האט
 מיר געראטן גיין אין באקענטן דארף.
 פון גרויס יסורים און צוטומלסקייט
 האב איך ניט געוואוסט וואהן מיינע
 פיס טראגן מיר. אין א קורצער וויילע
 איז מיר קלאר געווארן, צו מיין ער-
 שטייגונג, אז איך האב זיך אומגעקערט
 צוריק אין אונזער שטעטל. כיהאב קיינעם
 ניט געזען אין וועג און קיינער האט
 מיר ניט באמערקט.

אריה פילקוב בבקורו בעיירה
 כשליח מהארץ. עם אחותו פייגל
 ואחיו אהרן שמואל ליד הגשר,
 חורף, 1939

כיהאב זיך אומגעקערט און געגיינגען אין דארף. נאך א שעה ארומגיין בינאכט
 האב איך דערגרייכט צו א טיך. כיהאב געוואוסט אז די טיך איז פלאך און מ'קען איר
 אריבער גיין צופוס. כיהאב אריין אין טיך מיט די טיך און קליידער זייענדיק זיכער אז
 איך וועל לייכט אריבערגיין, אבער ווי דערשטיינט בין איך געבליבן ווען די וואסער
 האט מיר דערגרייכט ביון האלו. כיהאב געפרוהט צוריקגיין אבער דער שטראם וואסער
 האט מיר געשלעפט פאראויס. כיהאב איבער געשוומען די טיך. דא האב איך דערזען,
 אז כיהאב פארבלאנדעט. האב איך צוריק איבערגעשוואמען די טיך. א פייכטע,
 סערמאטערע און צעבראכענע בין איך א נידערגעפאלן ביי א בערגעל היי און דארט
 געלעגן ביו פארטאג.

פארטאג בין איך ווידער ארויס אין וועג און דערגרייכט צום דארף פראסאדווקע.
 כיהאב אנגעקלאפט ביי א בעקאנטן גוי האט ער מיר ניט געוואלט אריין לאזן אין שטוב.
 כיהאב אוועק צו א אנדער גוי וועלכער האט מיר באלד אריינגענומען, מיר געגעבן
 אנדערע קליידער, ביו מיינע וועלן זיך אויסטריקענען. ער האט מיר אנגעצערט,
 אנגעטרונקען און מיר ארויפגעפירט אויפן בוידעם. כיהאב דארט געזאמט צוויי טעג,
 דאן איז צו מיר געקומען די גויע, געבראכט מיר מיינע טרוקענע קליידער און מיר
 געבעטן גיין. זי האט מורא. האב איך אוועק זוכן א בעהעלטעניש אין א אנדער דארף,
 ווידיני, 8 קילאמעטער ווייט פון אונזער שטעטל. כיהאב געקענט פיל גוים אין דעם

געגנט און זייערע הייזער. א באקאנטער גוי האט מיר געפירט אין א נאענטן וועלדל און דארט האט איך געטראפן מיין שוועסטערס טאכטער. מיר האבן ביידע געזאגט אין וועלדל צוויי טעג. אבער מיר זיינען געווען צופיל מערקזאם פאר די דורכגייערס און דער ווירט פונם וועלדל האט מורא געהאט אונז לאזן מערער און באפעלט מיר זאלן זיך אפטראגן. זיינען מיר ארויס און זיך צושיידט אין באזונדערע וועגן.

מיין שוועסטערס טאכטער האט זיך געשלעפט פון איין גוי צום צווייטן און קיינער האט איר נישט אריינגענומען ביו ס'האט איר געטראפן א באקאנטער גוי, האט איר אפגענארט און איר איבערגעגעבן צו די נאציס און אין דעם שטעטל פון וואנען זי איז אנטלאפן האט זי געפונען איר טויט.

כ'האב זיך באהאלטן ביי א גוי אויפן בוידעם פון שטאל. אין פיר טעג ארום איז געקומען צו מיר זיין פרוי און מיר געבעטן אוועקגיין ווייל זי האט מורא. כ'האב נישט געקענט זיך שפארן מיט איר אבער כ'האב איר געבעטן צו זען איר מאן איידער איך וועל אוועק גיין. יענער גוי, יאקאוו, א גוטער און דערבארעמדיקער וואס האט גוט געקענט מיין מאן, און האט געוואוסט אז ווען כ'וועל ארויס פון מיין באהעלטעניש וועל איך זיכער דערמאנדעט ווערן, האט מיר געראטן צו איבערגיין אין צווייטן עק בוידעם, זיך דארט באהאלטן אין היי, נישט דערצוילנדיק דאס זיין פאמיליע. פיר וואכן נאכאנאנד בין איך דארט געלעגן און קיינער פון די פיל מענטשן אין הייז האבן דערפון נישט געוואסט. ער איינער אליין האט פאר מיר געזארגט, מיר געבראכט אין מאל אין טאג א שטיקל טרוקענעם ברויט — און אפטער איר א ביסל וואסער. מערער האט ער נישט געקענט ארויס טראגן פון שטוב כדי די זאך זאל זיך נישט ענטדעקן.

נאך פיר וואכן ליגענדיג אויפן בוידעם איז געקומען צו מיר דער גוי, אויס גרויסער שרעק פאר די דייטשן, און מיר געבעטן איך זאל אפציען פון אים. אין יענע טעג פלעגן די דייטשן ווכן שפיון ארטיקלען ווי אריך בהמות, איין פרימארגן איז דער גוי געקומען א דערשראקענער מיט א באפעל כ'זאל באלד אוועק גיין, ווייל נישט ווייט ווכן די דייטשן און שלעכט וועט זיין פאר זיי אלעמען ווען זיי וועלן מיר דא געפינען. כ'האב אראפגעקראכן פון בוידעם און זיך באהאלטן אין גארטן צווישן הויכע בעבלאך — גרינסן, ווען ס'איז פינסטער געווארן בין איך ארויס פון מיין באהעלטעניש און זיך באהאלטן ביי א אנדער בעקאנטן גוי.

איך עטליכע טעג ארום האט ער מיר אוועקגעפירט צו זיין שוואגער וועלכער האט געווינט איינער אליין ווייט פיר קילאמעטער פון דארף. אין וועג האט ער חרטה געהאט און מיר געראטן אריינגיין אין זיין שוואגערס הייז אין דער שטיל און זיך באהאלטן אין שיער. כ'האב אזוי געטאן. אין דער פרי האט מיר דער גוי געטראפן אין זיין שיער. האט ער זיך זייער אויפגערעגט און באפוילן כ'זאל באלד זיך אפטראגן. אבער זיין פרוי האט זיך ביי אים איינגעבעטן מיר לאזן דארטן ביזן אונט. אין אונט בין איך, נישט האבנדיק קיין אנדער אויסוועג, אוועק צום ערשטן גוי וואו כ'האב פריער געווען פיר וואכן נאכאנאנד. כ'האב אליין ארויף אויפן בוידעם. אין דער פרי האט מיר באגעגנט דער גוי און האט מיר בלויז געזאגט, אז זיין אלטער פאטער וואס שלאפט אונטן אין זעלבן שטאל, טאר זיך נישט דערוויסן וועגן מיר. ער האט פארגעזעט מיר שפיון מיט טרוקענעם ברויט און וואסער. דאס איז געווען מיין איינציקער שפיון און ס'זיינען היידער אהרד עטליכע וואכן ביו ס'האט זיך געווענדעט צו מיר

מיון רעטער מיט א ביטע און באפעל כוזאל פארלאזן זיין הויז. כ'האב געבעטן איך וועג אריין עטליכע קיילא זאלץ וואס איז דאן געווען א זייער זעלטן דערגרייכבארער ארטיקל. כ'האב געהאפט צו קריגן א באהעלטעניש אלס פרייז פאר די זאלץ. ער האט געבראכט פאר מיר א זעקעלע זאלץ און ביינאכט בין איך אוועק צום פריערדיקן גוי. פאר די זאלץ האט ער מיר געהאלטן צוויי טעג און ווידער באפעלט אוועקגיין. כ'האב זיך אומגעקערט צו מיין גוטן גוי. ער איז געווען איינער פון די וואס האבן ניט געקענט ספקיר זיין מענטשן. ער האט מיר געראטן כוזאל דערווייל ארויפגיין אויפן בוידעם פון זיין פעטערס שטאל און ער, דער רעטער מיינער, וועט מיר ווידער שפייזן ווי פריער.

כ'האב אריין אין זיין פעטערס שטאל און זיך אריינגעלייגט אין א הויסן היי. אין א שעה ארום איז דער פויער געקומען אנצערן זיינע קי אבער ער האט מיר ניט באמערקט. נאך זיין ארויסגיין האב איך, איילנדיג ארויף אויפן בוידעם און "מיין" גוי האט פארגעזעצט מיר שפייזן מיט ברויט און וואסער. אין אונט פלעגט ער קומען, ארויפגיין אויף א לייטער ביים דאך, שטיל אנקלאפן און איך פלעג אויסשטרעקן מיין האנט דורך דער לאך וואס איך האב געמאכט אין שטרויענעם דאך. נעמען פון זיין האנט דעם שטרויענעם ברויט און זעלטן ווען אויך א ביסל וואסער. א מאל פלעגט ער מיר בריינגען די פלאש מילך וואס זיין שרוי פלעגט אים מיטגעבן אין פעלד צו דער ארבעט און אליין פלעגט ער זיך באנוגענען בלויז מיטן ברויט. דורך א אונבאקאנטער לעכעלע אין שטרויענעם דאך פלעג איך אים זען דורכגיין אין הויף און ס'פלעגט טרעפן, ווען כ'האב געוואלט עפעס, פלעג איך א רויט טאן איז די שטרוי פון דאך — און דאן פלעגט ער צו גיין צו מיר.

דריי וואכן האב איך אזוי געלעבט אויפן בוידעם און קיינער, אויסער מיין גוטער גוי, האט ניט געוואוסט דערפון. איין טאג קומט ער צו מיר און מעלדעט מיר מיט צער אז ער איז געצוונגען זיך אפצוזאגען פון מיר ענטגילטיק, ער קען שוין ניט מער מיר אזוי פלעגן.

כ'האב אויפגעשטאנען גאנץ פרי און אראפגעגאנגען פון בוידעם. ווען דער בעלהבית איז געקומען געבן עסן די קי און האט מיר צוטומעלדיק איינגעזען איז ער דערציטערט געווארן פון פרייד און שרעק צו גלייך. ער האט מיר געפרעגט, צו בין איך אליין אדער איז נאך ווער פון מיין פאמיליע מיט מיר. ווען ער האט דערהערט אז איך בין געבליבן איינע אליין האט ער אויסגעבראכן אין א נעוויין און געריסן די האר פון קאפ פון צער. ער האט באלד געבראכט עסן פאר מיר, אבער גלייכצייטיק מיר געמאלדן אז כ'מוז פארלאזן זיין הויז אין אונט ווייל ער האט מורא. ער האט צו מיר געשיקט זיין שטור, וועלכע איך האב אויך געקענט גוט. זי האט זיך מיט מיר זייער געפרייט און ניט געלאזן איר שווער מיר אוועקשיקן. גלייכצייטיק האט זי מיר געווארנט איך זאל זיך ניט ארויסווייזן פאר דער אלטער שרוי, איר שוויגער.

כ'האב זיך אומגעקערט אין מיין בעהעלטעניש אויפן בוידעם און דארט געזאמט דריי חדשים נאכאנאנד. איין טאג באפעלט דער אלטער בעל הבית, איך זאל אוועקגיין, אנדערש וועט ער געצוונגען מיר איבערגעבן צום פערזאנלעכע פון דארף. כ'האב אים געענטפערט אז ער מעג טאן מיט מיר וואס ער וויל ווייל ס'איז מיר נמאס געווארן דער לעבן און די פיון און ס'איז מיר בעסער שטארבן . . . ווען די שטור האט זיך דערוואוסט איז זי ארויף צו מיר אויפן בוידעם און געשווארן אז זי וועט ניט לאזן דעם

שווער מיר איבערגעבן. זי האט פארגעזעצט מיר שפייזן, און דער פריערדיקער גוי האט מיר געבראכט ברויט.

איין טאג איז צו מיר ארויף דער אלטער און מיר געואגט: נו, דו קענסט שוין ארויסגיין פריי, די דייטשן האבן אפגעצויגן און אין וויסאצק איז שוין ניטא קיין פאליציי... הערענדיק דעם אנוואג האט זיך מיר פערדרייט די קאפ און כהאב געחלשט. דער ערשטער שרעקליכער געדאנק איז געווען: כ'בין געבליבן אליין. און דער געדאנק האט געפייניקט אן אויפהער, און פארוואס האב איך גראד געבליבן? כ'האב געעפנט די אויגן און געזען ווי מיינע גוטע גויים שטייען און מונטערן מיר. כ'האב געוואלט אויסשטיין אוועקגיין צו מיר א הויס, צו מיין שטעטל... אבער ווי האבן מיר פארהאלטן: "ווארט אביסל, מיר וועלן אויספארשן..." ס'האט זיך ארויסגעוויזן אז ס'איז נאך צו פרי.

און ס'איז געשען אז פלוצלונג איז צובראכן געווארן מיין שטיצע. די דייטשן האבן צוגענומען דעם אלטן פריער און זיינע פערד און דאס האט פארשווערט דעם לעבן פון דער יונגער גויע און האט אויך פארערגערט איר באציוואונג צו מיר. זי האט אנגעהויבן בעווייזן אומגעדולד צו האלטן מיר. איין נאכט האב איך פארלאזן דעם בידעם און אריבער צו יענעם גוי וואס האט מיר געהאלטן פריער 2 טעג נאכאנאנד. די בעלת הבית האט מיר דערווייל באהאלטן אין א הויפן היי אין הויף בין איר מאן וועט קומען. גאנץ פרי האט זי מיר אריינגענומען אין איר קליין ארימער שטיבל און האט מיר באהאלטן אין קארידאר אונטער א גרויסן קאסטן. אן איר מאן איז געקומען האט זי אים שטארק געבעטן ער זאל מיר ניט אוועק טרייבן, אלס דאנק האב איך זי אפגעגעבן עטליכע פון מיינע קליידער און האב זי אויך צוגעואגט אפגעבן זיי מיין היינטערדיקן מאנטל ווען ס'וועט קומען דער זומער. זיי זיינען זייער ארעמע פריער און האבן זיך גענויטיקט צו דעם געשאנק.

אפווינענדיק צוויי וואכן אין דעם הויז בין איך אוועקגעגיינגען צו א פריער וואס איז שולדיק געבליבן מיין מאן געלט פאר סטאלעריי ארבעט, א שטרעקע פון 2 קילאמעטער, דורכן פענסטער האב איך באמערקט פרעמדע מענטשן אין הויז און כ'האב ניט אריינגעקומען. דער גוי דערפילנדיק א פרעמדן מענטשן אין דרויסן האט גענומען א האק און א שטיק אייזן און איז ארויסגעקומען מיינענדיק אז דאס זיינען רויבערס. איך בין אים געקומען אנטקעגן און האב זיך פארגעשטעלט. ער האט מיר אויפגענומען און אויסגעבראכן אין א געווייז, איך האב זיך אויך ניט באהערשט און אויך שטארק געוויינט. אזוי האבן מיר געשטאנען אין דער פינסטערער נאכט היינענדיק. ער האט מיר אריינגעלאזן אין שטוב און מיר געגעבן קארן וויפל איך האב געקענט נאר טראגן. ער האט מיר שטארק געבעטן כ'וואל נעכטיגן אין זיין הויז אבער כ'האב ניט געוואלט, ווייל זיין שטוב איז געווען אין מיטן וועג. כ'האב גענומען אויף די פלייצע דעם זעקל קארן און ארויס אין וועג. ביים געזעגענען האט ער מיר געזאגט אז ווען נאר כ'זעל זיך גויטיקן אין עפעס זאל איך קומען צו זיי וועלכע וועלן מיר געבן אלץ וואס וועט נאר מעגליך זיין.

וואהיין?

וואהיין? — איך גיי אין דרויסן. ס'איז פינסטער, שפעט ביינאכט. נעבן דער שטוב האט געוואוינט א גוי וואס כ'האב געקענט זיין מוטער. כ'האב שטיל אריין אין

הויף, ארויף אויפן בוידעם פין שטאל. אינדערפרי ווען דער פויער איז אריין געבן עסן זיינע קי האט ער מיר דערזען און געפאדערט כ'זאל באלד פארלאזן זיין שטוב. ס'איז ארויס א קלאנג אז היינט וועט מען דא זוכן פארטיזאנער. כ'האב אויפגעשטאנען גיין האט זיך אויף מיר דערבארעמט דעם פויערס פרוי: "וואו וועסטו יעצט גיין אין דער ליכטיק? מ'וועט דיר באגעגענען פירן דיר אין שטעטל און דארט דערמארדן". אויף מיין ענטפער אז דאס איז דוקא וואס איך וויל האט געזאגט דער גוי: "ניין, אויב ביז יעצט ביסטו געבליבן לעבן איז א שאד אז יעצט זאלסטו דערמארדעט ווערן. דא אין נאענטן וואלד געפינען זיך יידן זיי ווינען אין ביידלאך. זיי וואנדערן פון איין ארט צום צווייטן, אנטלויפנדיק פון די פיינט. . . . דו דארפט קומען צו די יידן אין וואלד, אבער ווי אזוי דערגרייכט מען צו זיי יעצט אין ליכטיקן טאג? האט דער גוי אריינגע- פירט זיין שליטן אין שיינער. כ'האב זיך אין אים אריינגעלייגט און דער גוי האט אויף מיר ארויף געלייגט פיל דרי און מיר אוועקגעפירט אויסן וועג פון דארף "פוזניגע". געבן יענעם וואלד האט ער מיר ארויס גענומען, אריינגעפירט אין א וועלדל אונטערן דארף און מיר געהויסן ווארטן דא ביז ס'וועט פינסטער ווערן, דעמאלט זאל איך אריין גיין אין דארף און די גוים וואס האנדלען מיט די פארטיזאנער וועלן מיר אוועקפירן צו די יידן אין וואלד. כ'האב דעם נאנען יענעם טאג געזאמט אין וועלדל. אין אונטן בין איך אריין אין א שטאל פון א בעקאנטן גוי אין דארף. דער גוי ווען ער האט מיר דערזען אין שטאל האט זיך זייער געערגערט אויסן טויט פון מיין מאן און מיינע קינדער וועלכע ער האט גוט געקענט, אבער ער האט מיר ניט געוואלט געבן קיין שוץ און באהעלטעניש. האב איך זיך געשלעפט פון איין גוי צום צווייטן אן נוצן. אזוי ארומגייענדיג ביי דעם דארף איז ארויס פון א שטוב א גויע רופענדיק מיר אריינגיין. טראץ די מורא אפשר זיינען בא איר אין שטוב דייטשן און זי וויל מיר פערטען ווי ס'האט פאסירט מיט פיל אנדערע יידן בין איך דאך אריין צו איר קלערנדיג אז מ'דארף א מאל פטור ווערן פון די צרות. . . .

אריינגייענדיג אין שטוב בין איך דערשטוינט געווארן זעענדיג פאר זיך א יונגן מאן פון מיין שטעטל. ער האט מיר דערזען פריער דורכן פענסטער און האט גע- בעטן מיר אריינרופן. ס'איז נישט צו באשילדערן וואס ס'איז אריבער אויף אונז ביידע ביי דער בעגעגעניש. כ'האב דאך איינע אליין געוואנדערט צווישן גוים און קיין יידישן פנים ניט געזען ביז יעצט, וויינענדיק האבן מיר, איינער דעם צווייטן אויסדערציילט אלע איבערלעבנישן. ער דער יונגער, איז שוין געווען אין וואלד מיט א גרופע יידן, האט זי פארלאזן און געקומען דא זיך באהאלטן. כ'האב אים געבעטן ער זאל מיר פירן צו יענע יידן און ער האט, צוליב עפעס ניט געוואלט. (נאכדעם ווען איך בין געקומען אין וואלד האט מען מיר דערציילט אז זיינע כאשיצער די גוים האבן אים איבערגעגעבן צו די בעווסטע אוקראינישע חוליגאנעס די בולבאוועס (א. ג. פון טאראס בולבא) וועלכע האבן אים געבונדן און געפייניקט אונגעשילדערטע פיינען. מ'האט פון אים געריסן שטיקער לעבעדיקערהייט, ארויסגעריסן דעם צונג, אפגעהאקט אים דעם נאז, און צום ענדע אפגישינטן דעם קאפ. און זיין קערפער אויפגעהאנגען אין מיטן דארף).

דערווייל איז אריין דער גוי און באפעלן כ'זאל פארלאזן באלד זיין הויז. האב איך זיך אזוי ארומגעשלעפט אן קיין ציל. אין מיין וועג האב איך געטראפן א פוסטע הויז אן פענסטער און אן א דאך און אריין אין איר. באלד נאך מיר האבן זיך אריינגע- ריסן צוויי הינט און א יונגער גוי וועלכער האט מיר געקענט און מיר געלאזן זיין דא

בין מארגן. איך בין געבליבן אין דעם וויסטן הויז ציטערנדיג פון קעלט און פייכטקייט
און קוק דורכן פינסטערע אין דער פינסטערער נאכט. פלוצם ניט וויסנדיק פון וואו און
ווי אזוי זענען געפאלן אויף מיין קאפ קלעפ איינער נאכן צווייטן, איך האב דערפילט
אז פון מיין קאפ און פנים רינט בלוט און רינט אויף די קליידער און די הענט . . .
אצטלאגענע האב איך געשריען אין דער פינסטערניש: "פארוואס שלאגט איר מיר
דאמאלט האט מען מיר אויפגעהערט צו שלאגן און מיהאט אפגעצויגן.

א פארוואנדעטע און צעווייטאקטע און אנמעכטיג בין איך ארויס פון הויז און
זיך געשלעפט אין דער פינסטער אין דארף אריין. פלוצם דערשיינט פאר מיר א גוי,
אין איין האנט א שטעקן און אין דער צווייטער האנט א מאנטל און באפעלט אויף
מיר באלד: ווארף אראפ פון זיך דעם מאנטל, אזא צייט איז יעצט. זאג איך אים:
פארוואס האסט זיך בענוגט בלויז מיט צוקלאפן מיין קאפ, פארוואס האסטו מיר ניט
דערמארדעט? "ניין, זאגט ער, כוועל דיר ניט דערמארדן אבער דעם מאנטל גיב
מיר באלד". כ'האב אויסגעטון דעם מאנטל און אים געווארפן, צוזאמען מיט קליינע
אנדערע זאכן וואס זיינען געווען אין די טאשן. (דאס איז געווען דער זעלבער גוי
וואס האט מיר געשלאגן.)

כ'האב אריין אין א פויעריש הויז אפגעוואשן מיין קאפ און פנים אבער די
בלוט האט געפלאסן ווידער און דער פויער איילט מיר איך זאל ארויסגיין. כ'האב
אריין אין א צווייטן פויעריש הויז, האבן די פויערישע קינדער אנגעהויבן וויינען און
יאמערן פון שרעק קוקנדיק אויף מייע וואונדן און בלוט . . . האט מיר דער פויער
אריינגעלאזן אין אפרעמדן שיער פארשלאסן דעם טויער און אפגעצויגן. כ'ליג א
מידע און א צעבראכענע אין היי און דאס בלוט שטראמט. כ'האב ארויסגענומען פון
טאש שטיקלאך ווייכע ברויט, געפרוהט פארשטאפן די לאך אין קאפ אבער דאס האט
ניט געהאלפן. דאס בלוט האט געשטראמט דורך די ברויט. דרוי טעג האב איך זיך
געראנגעלט מיט די רינגענע וואונדן ביו ס'האט ענדליך אויפגעהערט צורייגען דאס
בלוט. ס'האט געדויערט א האלב יאר ביז די וואונדן זענען פערגליווערט געווארן.

אזוי האב איך זיך געווארפן א גאנצע וואך פון איין שיער צום צווייטן. קיינער
האט מיר ניט געוואלט האלטן, מורא האבנדיק פאר די בולבאוועס וואס גייען אום
איבער די דערפער און יעדער ייד וואס איז צו זיי אריינגעפאלן איז געפויניקט און
דערמארדעט געווארן. האט זיך דערוועקט א גויע וואס האט ניט געקענט צו זען מייע
צרות, האט מיר אנגעקליידעט פון אירע צוטרעפטע קליידער, ארייגעלייגט ברויט
אין מייע טאשן און געבעטן איר טאכטער זי זאל צוזאמען מיט איר חברטע מיר
אזוועקפירן צו די יידן און וואלד.

אין וואלד.

מיר זיינען ארויס אין דרייען, איך און צוויי אוקראינישע מיידלאך אין דער
ריכטונג צו די יידן און וואלד א שטרעקע פון 5 קילאמעטער פון דארף. און אזוי
טרעטנדיג אין טיפן שניי זענען מיר געקומען צו דער ביידל. די מיידלאך האבן מיר
איבערגעלאזן, און איך בין אריין אין ביידל וואו איך בין דערשטיינט געווארן: א
פינסטערע, שווארצע ליידיקע און פערנאכלעסיגטע ביידל. ביי די ווענט איז געווען
פערשפרייט ביסלאך שמרוי, ווייט אויס פאר א געלעגער. אין מיטן געוואלבערט זיך

שטיקלאך אפגעברענטע האלץ. דער אריינגאנג פערשטאפט מיט א זאק שטרוי. די בויער רויען, א שניי, קאלט, פוסט און א שרעק.

כיבן געזעסן א גאנצן טאג אויסקוקנדיק אויפן אונט. ס'איז נאכט געווארן. ס'פערשוואונדן די נאכט שעהן און קיינער איז ניטא. ס'נעמט מיר ניט קיין שלאף. גאנץ פרי האב איך דערהערט מענטשן דערנענטערן זיך רעדנדיק. כ'חאב געמיינט אז די יידן פון דער ביידל קומען "אהיים". זענען דאס געווען ווירקליך יידן אבער פון א אנדער ביידל, פון נאענטן וואלד, אנטלויפנדיג, נאך א אנגריף פון בולבאוועס אויף זייער ביידל. פיל פון זיי זיינען אין אנגריף דערמארדעט, געווארן, פיל זיינען געפאלן אין וועג און זיי די איבערגעבליבענע, מידע, פערזאנלעכע און צובראכענע זיינען געקומען אהער צו לויפן, א שטרעקע פון 25 קילאמעטער, זוכן א באהעלטעניש. כ'חאב זיי אפגעגעבן מיין ברויט מיט די קארטאפל און זיי האבן זיך דערמיט דערקויקט. צווישן די אריינגעלאפענע אין ביידל איז געווען א פרוי וואס האט פארלוירן אינם אנגריף איר מאן און איר 19 יעריקע טאכטער, און זי, און איר 15 יעריקער און 8 יעריקע טאכטער זענען אנטלאפן לעבעדיקע. אינם אנטלויפן איז איר, די טאכטער פערלוירן געזייגנען און די מוטער האט געמיינט אז זי איז שוין דערמארדעט געווארן, אבער אין פערלוירן פון 3 טאג איז די טאכטער געפונען געווארן דורך יידן און זיי האבן איר געבראכט אין ביידל צו איר מוטער. די 3 טעג האט די מיידעלע געבלאנדעט אין וואלד אן עסן און אן טרונקען ביז די יידן, זוכנדיק די טויטע בריינגען צו קבורה, האבן זי געפונען. פון די יידן איז מיר קלאר געווארן אז די פריערדיקע איינוווינער פון דעם ביידל וועלן זיך שוין צו איר ניט אומקערן ווייל זי איז צו פיל אנטפלעקט און בעקאנט ביי די ארטיקע גוים און ביי די באנדעס — מערדער. האבן זיי געמאכט א נייע ביידל אין א צווייטן ארט אין וואלד, ווען זיי האבן זיך דערוואוסט וועגן דעם אנגריף און וועגן די יידן וואס האבן זיך צונופגעקליבן אין זייער פריערדיגער ביידל זענען זיי געקומען דא זיי באזוכן. איך האב זיך צוגעבונדן צו דער גרופע און געוויינט מיט זיי אין זייער ביידל.

איין טאג האבן מיר זיך געווענדעט צום נאענטן דארף וואס איז געווען באוואוסט אז ס'געפינען זיך אין אים א גרופע פארטיואנער. נאענט פון דארף, בעגענענט אונז א פריער און מיט זיין פייפל אין מויל האט ער ערליארט זיינע תברים. ס'האט אונז באלד ארומגערינגלט א גרויסע באוואפנטע באנדע רויבערס און באפעלט אונז צו בלייבן שטיין. די מערהייט פון אונז האט בעוויזן צו אנטלויפן און בלויז איך מיט 3 יידן זיינען דורך זיי פעהאלטן געווארן. זיי האבן באפעלן אראפלאזן אונזערע פעקלאך און אנגעפאנגען פארשן: פון וואו, און וואוהין? אין די רייד האבן זיי אנגעווענדעט די ביקסן וועלנדיק זייסן אויף אונז. כ'חאב זיך דערנענטערט צו איינעם פון זיי און געפרעגט אים: זאג מיר פון וואנען ביסטו? ענטפערט ער: פון הארקאו. כ'חאב געפרעגט דעם צווייטן, און ער האט מיר געענטפערט אז ער איז פון דעם דארף זאמראציעניע. כ'חאב אים געפרעגט צו האט ער געקענט איינעם אנשל (מיין מאן . . .) "יא, זאגט ער, כ'חאב אים געקענט גוט. ער פלעגט ארבעטן אין אונזער דארף ביי סטאלעריי. זאג איך אים: איך בין זיין פרוי" און דערביי אים געבעטן ער זאל אונז לאזן ביים לעבן. זיי האבן געזוכט אין אונזערע פעקלאך, אויסגעטאן פון מיין בעגלייטער זיינע שטייבל, צוגענומען ביי אונז די בעסטע קליידער און אונז בעפרייט. דאס איז געווען א באנדע בולבאוועס.

שטיקלאך אפגעברענטע האלץ. דער אריינגאנג פערשטאפט מיט א זאק שטרוי. די בוימער רוישן, א שניי, קאלט, פוסט און א שרעק.

כיבין געווען א גאנצן טאג אויסקוקנדיק אויפן אוונט. ס'איז נאכט געווארן. ס'פערשוואונדן די נאכט שעהן און קיינער איז ניטא. ס'נעמט מיר ניט קיין שלאף. גאנץ פרי האב איך דערהערט מענטשן דערנענטערן זיך רעדנדיק. כ'האב געמיינט אז די יידן פון דער ביידל קומען "אהיים". זענען דאס געווען ווירקליך יידן אבער פון א אנדער ביידל, פון נאענטן וואלד, אנטלויפנדיג, נאך א אנגריף פון בולבאוועסט אויף זייער ביידל. פיל פון זיי זיינען אין אנגריף דערמארדעט, געווארן, פיל זיינען געפאלן אין וועג און זיי די איבערגעבליבענע, מידע, פערוואונדעטע און צובראכענע זיינען געקומען אהער צו לויפן, א שטרעקע פון 25 קילאמעטער, זוכן א באהעלטעניש. כ'האב זיי אפגעגעבן מיין ברויט מיט די קארטאפל און זיי האבן זיך דערמיט דערקויקט. צווישן די אריינגעלאפענע אין ביידל איז געווען א פרוי וואס האט פארלוירן אינם אנגריף איר מאן און איר 19 יעריקע טאכטער, און זי, און איר 15 יעריקער און 8 יעריקע טאכטער ווענען אנטלאפן לעבעדיקע. אינם אנטלויפן איז איר, די טאכטער פערלוירן געזיינגען און די מוטער האט געמיינט אז זי איז שוין דערמארדעט געווארן, אבער אין פערלויף פון 3 טאג איז די טאכטער געפונען געווארן דורך יידן און זיי האבן איר געבראכט אין ביידל צו איר מוטער. די 3 טעג האט די מיידעלע געבלאנדזט אין וואלד אן עסן און אן טרינקען ביז די יידן, זוכנדיק די טויטע בריינגען צו קבורה, האבן זי געפונען. פון די יידן איז מיר קלאר געווארן אז די פריערדיקע איינוויינער פון דעם ביידל וועלן זיך שוין צו איר ניט אומקערן ווייל זי איז צו פיל אנטפלעקט און בעקאנט ביי די ארטיקע גוים און ביי די באנדעס — מערדער. האבן זיי געמאכט א נייע ביידל אין א צווייטן ארט אין וואלד, ווען זיי האבן זיך דערוואוסט וועגן דעם אנגריף און וועגן די יידן וואס האבן זיך צוגעפנעקליבן אין זייער פריערדיגער ביידל זענען זיי געקומען דא זיי באזוכן. איך האב זיך צוגעבונדן צו דער גרופע און געוויינט מיט זיי אין זייער ביידל.

איין טאג האבן מיר זיך געווענדעט צום נאענטן דארף וואס איז געווען באוואוסט אז ס'געפינען זיך אין אים א גרופע פארטיזאנער. נאענט פון דארף, בעגעגענט אונז א פויער און מיט זיין פיפל אין מויל האט ער ערליארמט זיינע חברים. ס'האט אונז כאלד ארומגערינגלט א גרויסע באוואפנטע באנדע רויבערס און באפעלט אונז צו בלייבן שטיין. די מערהייט פון אונז האט בעוויזן צו אנטלויפן און בלויז איך מיט 3 יידן זיינען דורך זיי פעהרהאלטן געווארן. זיי האבן באפעלן אראפלאזן אונזערע פעקלאך און אנגעפאנגען פארשן: פון וואו, און וואוהין? אין די רייד האבן זיי אנגעווענדעט די ביקסן וועלנדיק שיסן אויף אונז. כ'האב זיך דערנענטערט צו איינעם פון זיי און געפרעגט אים: זאג מיר פון וואנען ביסטו? ענטפערט ער: פון תארקאו. כ'האב געפרעגט דעם צווייטן, און ער האט מיר געענטפערט אז ער איז פון דעם דארף זאמראציעניע. כ'האב אים געפרעגט צו האט ער געקענט איינעם אנשל (מיין מאן . . .) "יא, זאגט ער, כ'האב אים געקענט גוט. ער פלעגט ארבעטן אין אונזער דארף ביי סטאלעריי. זאג איך אים: איך בין זיין פרוי" און דערביי אים געבעטן ער זאל אונז לאזן ביים לעבן. זיי האבן געזוכט אין אונזערע פעקלאך, אויסגעטאן פון מיין בעגלייטער זיינע שטיבל, צוגענומען ביי אונז די בעסטע קליידער און אונז בעפרייט. דאס איז געווען א באנדע בולבאוועסט.

באנדעס בולבאוועס וואס האבן זיי געכאפט, זיי איינגעשפאנט פארנט פאר זייערע וואגנס און זיי געטריבן ווי פערד . . . אווי האט מען זיי געבראכט פייערליך אין דארף אריין. דא האט מען זיי געבונדן מיט שטריק און אריינגעווארפן אין שטאל. די דריי האבן זיך געראנגלט מיט די שטריק, זיי צעריסן און אנטלאפן. אבער זיי זיינען ווידער געכאפט געווארן דורך א וואך פון די בולבאוועס און דערמארדעט געווארן נאך לייגע יסורים און משונהדיקע פיין. מ'האט פון זיי געשיטן איינציקע אברים. אווי פלעגן זיך אויפירן די בולבאוועס מיט זייערע יידישע קרבנות.

דער ריאטר ביטיטיק פון פונזע איז געווען א טייערער ייד: כ'געדיינק ווי איין טאג נאך פסח, אין א שיינעם זומערדיקן פריילינג טאג; גייענדיק אזוי ביים זייט וואלד, און ארום אונז פון דער ווייטנס די גרינע פעלדער, האט ער געזאגט: רבונו של עולם, די וועלט איז א וועלט די בויער בליען, די פעלדער גרינען, אבער מיר . . . און האט אויסגעבראכן מיט א גרויס געוויין. ער איז געווען זייער איבערגעגעבן צו זיין שוועסטערס 3 יתומים. אז ער פלעגט צוטיילן די קארטאפל פלעגט ער פאר אים נעמען ווינציקער ווי פאר דעם ניין יעריקן פון די דריי. אינם טאג פאר זיין טויט, האב איך געוואסן פאר אים זיין אויבער העמד. כ'האב פערזאסן וואסער אין א גריבל, אריינגע-ווארפן די העמד און אויף א אנגעברענגטן שטיין געגאסן די וואסער אויף דער העמד זי זאל זיך גוט אויסוואשן פון דעם שמוץ . . . ער האט זיך געראוירט, אנגעטאן די אויסגעוואשענע העמד און ארויס . . . אנטקעגן זיין טויט.

דער דריטער וואס איז מיט אים דערמארדעט געווארן איז געווען קאפל פון דאמבראוויץ, א שוחט, יעדן טאג מיט גרויס כונה אונטער א בוים געדאוונט. ער האט אויך געהאט הייליקע ספרים וועלכע מיר האבן געפונען אין גוי'ישע הייזער. פון צייט צו צייט פלעגט ער גיין צו זיין פאטערס קבר דא אין וואלד. די סדר- נאכט תשי"ג (1943) האט ער געמאכט, צוואמען מיט אונז אין וואלד, אונטערן פרייען הימל. ריאטר האט פון א הויף קארענע מעל, געכאקן אויסן פייער א דין שטיקל טייג אלס אנדיינק צו מצה, און ער קאפל, האט פאר אונז געלייענט די גאנצע הגדה. די גאנצע יענע שעה איז געפאלן א וויכער טניי און מיר זיינען געווען פערזוויקלט די פיס מיט שטאטעס, און אונזערע אויגן טרערן צו דער געשיכטע פון יציאת מצרים . . .

דער בעפריינדעטער פויער האט געהאלטן ווארט: אין 2 טעג ארום האבן מיר געהערט זיין פייף און דאס בילן פון זיינע הינט. מיר האבן אים דערציילט דעם סוף פון די דריי יידן פון אונזער קאספאניע. האט דער פויער אויסגעבראכן אין א געוויין און געריסן די האר פון קאפ פון גרויס צער: ער האט דאך ספעציעל געקומען אונז ווארענען צו ראטעווען אונז און מיר האבן אים גיט געהערט. מיר זיינען געבליבן זעקס מענטשן אן קיין דערוואקסענעם מאן: 3 יתומים, די פרוי מיט איר יונגער טאכטער און איד. ביז יעצט האבן די דערמארדעטע געווען אונזער באשיצער און אנפירערס אין געדיכטן וואלד, און יעצט וואס וועט זיין מיט אונז? האבן מיר געוואנדערט אין וואלד ביז מיר זיינען געקומען צום דארף זאלאטיע, זעקס קילאמעטער פונם וואלד. מיר האבן געהערט אז אין דארף האלטן זיך אויף פארטיזאנער אונטער דער אנפירונג פון מיסארא. דאס איז געווען א אפטיילונג פארטיזאנער אונטערן אנפירונג פון א יונגן פויער — פארטיזאן וואס איז בערימט געווארן מיט זיין קאמף קעגן די דייטשן און מיט זיין פערטידיקן יידן. ער איז געווען א איינפאכער גוי פון אזארסק, כ'האב אים געקענט און איינמאל געווען ביי אים אין שטוב. פיל יידן זענען געווען אין זיין אפטיי-

לונג. ווען זיי האבן זיך דערוואוסט וועגן דעם טויט פון די דריי יידן האבן זיי געשיקט מענטשן ווען די איבעריקע יידן אין וואלד, און אזוי האבן מיר זיך מיט זיי באגעגנט און מיט זיי מיטגעגיינגען אין זייער דארף.

דא, אין אזארסק האב איך אויך געטראפן דוד שטאפער (שלמה'ס זון) פון וויסאצק. אין צייט פון דער נאצישער אקופאציע האט ער געדינט אין דער יידישער מיליציע. א שטאלצער ייד, האט באוויזן אנטלויפן מיט זיין פאמיליע אין די וועלדער. ער האט געוואגט פון צייט צו צייט קומען אין שטעטל, גראבן אין די יידישע הויפן ארויסנעמען פארשידענע זאכן און דאס פערבייטן ביי די גויים אויף שפיזן. די גויים האבן גערעדט צווישן זיך אז זיין ביידל אין וואלד איז פול מיט אלעס בעסטן און זיי האבן געפלאנעוועט זי בארויבן. איין נאכט האבן זיי זיך דערנענטערט צו דער ביידל און געשאסן אויף איר פון ווייטן, כדי די מענטשן אין איר זאלן זיך צולויפן. . . אלע זיינען טאקי אנטלאפן, האבן זיי געקומען מיט א וואגן ארויפגעלייגט אלעס און אוועק. דוד שטאפער האט זיך ניט געקענט בערוואיקן און געוואלט וויסן ווער פון די גויים האט דאס געטאן. איז ער ארויס אין דער שטיל קעגן זיי און א יינגעל איז אים נאכגע- באנגען. פלוצום האט דער יינגל איינגעזען אז שטאפער איז ארומגערינגלט מיט גויים. וועלכע באזוכן אים, אזוי האט ער, ווייזט אויס, דארט געפונען זיין טויט. זיין פרוי איז געראטעוועט געווארן און איז אויך נאך ליינגע וואנדערונגען געקומען קיין איטאליע. און דערנאך קיין ארץ-ישראל.

און ווידער וועגן דער שחיטה.

אין דער אפטיילונג פון די פארטיזאנען האב איך באגעגנט איינעם פון דאם- בראוויץ וועלכער איז געווען אין וויסאצק אין דער צייט פון דער שחיטה און האט באוויזן צו אנטלויפן ממש פון די טויט גריבער. ער האט מיר דערציילט אלע איינצל- הייטן פון דער שחיטה.

אינם פרימארגן פון שחיטה טאג זענען אלע יידן פון וויסאצק באפעלט געווארן צו דערשיינען אויפן מארק פלאץ, די יידן האבן דערפילט דעם געפאר און זיך ניט געהיילט דערפילן דעם באפעל. האבן די גיישע פאליצייאנטן אנגעהויבן טרייבן די יידן פון די גאסן און פון די הייזער. מיט געווער אין די הענט האבן זיי געגאנגען פון שטוב צו שטוב און געטריבן די יידן צו דעם בעשטימטן פלאץ. (דאן איז אונזער שטוב אנגעפילט געווארן מיט אנטלאפענע פון געיעג פון די מערדער.) אויפן מארק-פלאץ אויסערן געטא, זענען די יידן בעוועגט געווארן אין ליינגע רייען. אין די זייטן פון גאס איז געווען גרייט מאשין געווער און הארמאטן. . . צום ערשטן זענען גענומען געווארן 100 יידן, פון דער ערשטער ריי, מיטן אויסרייד אז זיי ווערן גענומען צו דער ארבעט. אין א שעה ארום זענען איינגעלאדן געווארן נאך 300 יידן און אויך די זענען בעגלייט געווארן דורך בעוואפענטע פאליצייאנטן. דערנענטערנדיק צום טויט פלאץ האבן זיי גייענדיק פערשטאנען וואס עס ווארט זיי: טויט דורך שיסען גלייך אין בענראבענע גריבער. דער ארטיקער רב האט אנגעשנגען זאגן וידוי און נאך אים דער ארטיקער דאקטאר. באלד האט זיך אנגעהויבן א גרויסער יאמער און ווידערשטאנד געשרייען און פיל האבן אנגעפאנגען אנטלויפן. די ביקסן און מאשין געווער ארום האבן אנגע- פאנגען ארבעטן. די געשרייען האבן זיך נאך מער געשטארקט. די יידן וואס האבן

אין מארק שרעקנדיק געווארט דערהערנדיק די געשרייען און גוואלדן האבן אויך אנגעפאנגען לויפן. ס'איז געווארן א גרויס טומל און געשרייען אין א געלויף אין ריכטונג צום גאנצן טייך הארין. א מאסע פאליציאנטן און בעוואפנטע גויים האבן נאכגעיאגט די אנטלאפענע שיסנדיק אויף זיי מיט זייער געווער. די אנטלאפענע יידן האבן געשפרונגען גלייך אין טייך אריין צו איבער שווימען אים. אבער די גויים האבן נאכגעשאסן נאך זיי אין טייך אריין. דאס איז געווען א שוידער בילד וואס איז גיט צו באשרייבן. שרעקנדיק האבן יידן געשפרונגען אין טייך, און שווימענדיק געפונען זייער טויט, ווער אויפן וואסער ווער אונטערן וואסער און ווער פון יענער זייט טייך. די וואסער אין טייך איז ממש רויט געווען פון די בלוט פון די דערשאסענע יידן. ס'זענען געטראפן געווארן פון די טויט קוילן אויך אזעלכע וואס זענען אריבער די טייך אויף דער צווייטער זייט. ווער ס'האט זיך באהאלטן אין די בויםלאך פון יענער זייט טייך איז נאכדעם דערמארדעט געווארן זוכנדיג עסן. 23 יידישע מיידלאך וואס האבן באוויזן אריבערשווימען צו דער צווייטער זייט טייך האבן געוואנדערט צווישן די בויםלאך דריי טעג נאכאנאנד און גיט האבענדיק קיין שוץ און קיין ציל האבן זיי זיך אומגעקערט אין שטעטל, הונגעריק און צובראכן און דארט געפונען זייער טויט.

די איבעריקע יידן, וואס האבן נישט באוויזן צו אנטלויפן צום טייך, זענען געפירט געווארן, צו די גריבער, אונטערן שטעטל און דארט דערשאסן געווארן.

מיט די פארטיזאנער.

די פארטיזאנער אפטיילונג האט געוואנדערט אין די וועלדער. ס'פלעגט שטיין אין א ארט עטליכע טעג און וואנדערן ווייטער און אין די וואנדערונגען פלעגט מען אויספירן פערשיידענע סאבאטאזש אקציעס און אנגרייפן. אונז האט מען גיט אנגענומען אין לאגער, וואו ס'זענען געווען בלויז באוואפענטע קריגס מענטשן. מיר פלעגן זיך נאכשלעפן נאך דער אפטיילונג אין אלע אירע וועגן. מיר פלעגן רוען פונדערווייטנס ס'זאל אונז גיט באמערקן. יידן פון דער אפטיילונג פלעגן קומען אין אונז צווישן געבן אין דער שטיל ווען די אפטיילונג דארף ארויס גיין אין וועג. פלעגן מיר אויפשטיין און גיין נאך זיי פון דער ווייטנס. אממערסטן פלעגט מען וואנדערן אין די נעכט. יעדן נאכט גיין 20—25 קילאמעטער, דורך וועלדער, טייכן און גריבער אין קאלטע, נאסע וועטערן פון ענדע ווינטער. מיט זיי האט זיך געשלעפט א גאנצער טראנספארט פון קעלבער און בהמות. די וואנדערונגען האבן אונז פערמאטערט צום טויט.

איין נאכט זענען מיר געקומען אין א דארף וויט שיווקע. די אפטיילונג איז אריין אין דארף און מיר, 200 יידן, זענען געבליבן בעהאלטן אין גריבער און בויםלאך, אויסערן דארף. די פארטיזאנער אין דארף האבן זיך אנגעשיכערט און פארזונקען אין א טיפן שלאף. דאמאלט האבן זיי די בולבאוועס אנגעגריפן. יענע נאכט זענען דערמארדערט און פערזאונדערט פיל פון די פארטיזאנער ווי אויך אזעלכע וועלכע זענען געווען אויסערן דארף. די קוילן האבן געפליגן איבער אונזערע קעפ ווי א רעגן. מיר זענען צולאפן אין אלע זייטן. איך און נאך פיר יידן זענען געלאפן 3 טעג נאכאנאנד. דערווייטערדיק אז די בולבאוועס זענען צוריק געניינגען האבן מיר זיך אומגעקערט אין דארף אריין, און דארט האט מען אונז דערציילט אז די בולבאוועס

האבן איינגענומען דעם דארף, האבן גענומען אין געפענגעניש פיל פארטזאנער, צוגראבירט זייער געווער, שפיון און זייערע בהמות.

א מוטער וואס מיט איר זענען אויך געווען צוויי טעכטער און דריי אייניקלאך איז לויסנדיק אין אנגריף אומגעפאלן אויף דער ערד און דערפילט אז זי ליגט אויף א מענטשן-קערפער אבער זי האט ניט געוואגט זיך רירן אין דעם סומל. אויפשטייענדיק נאכן אנגריף האט זי דערוען, צו איר גרויס אומגליק, אז זי האט געלעגן אויפן טויטן קערפער פון איר טאכטער וואס איז צוריסן געווארן דורך א דומדום-קויל. אויך א אייניקל איז דערמארדעט געווארן אין דעם אנגריף.

די פארטזאנער אפטיילונג האט זיך שנעל אויפגעלעבט נאך איר דורכפאל. סאוועטישע עראפלאנען האבן זיי געבריינגט געווער און זיי האבן פון דאס גיי זיך ארגאניזירט און בענייט זייערע אקציעס. ווידער געוואנדערט, אויסגעפירט סאבטאזש אקציעס, און מיר, יידן, האבן זיך נאכגעשלעפט און געשיצט געווען דורך זיי.

איין טאג, אין דארף לוסעצקא, קומט צו אונז דער יידישער דאקטאר ערליך (דער פאר מלחמהדיקער דאקטאר און אפטייקער פון דאסבראוויץ) פון די פארטזאנער און מעלדעט אונז, אז אונזער אפטיילונג גייט יעצט ארויס אויך א לייגערע אקציע פון צען טעג און מיר, יידן, דארפן דא ווארטן אויף זייער צוריקקומען. ס'זענען פאריבער פיל וואכן און זיי זענען ניט געקומען. דערווייל איז אנגעקומען ידיעות וועגן באנדעס בולבאוועס ווי אויך דייטשע מיליטער וואס בוטשעווען אין דעם געגענט. האבן מיר פערלאזן דעם דארף. אין וועג האבן מיר בעגעגנט א קאראוואן פאליאקן מיט זייערע ווייבער און קינדער. נאך זיי האבן זיך געשלעפט ציגיינער. אויך די פאליאקן זענען אנטלאפן פון די בולבאוועס. (די דייטשן האבן זיי קיין שלעכטס ניט געטאן) מיר האבן זיך, אלזא, געשלעפט נאך די פאליאקן און גערוט געבן זיי אין וואלד.

סיגייץ דורך טעג און מאנאטן, קלאנגן דערציילן וועגן נצחונות און דערנעב-סערונג פון סאוועטישן מיליטער. די דייטשן טרעטן אפ. דער גאנצער געגנט איז הפקר. אין די וועלדער, און די דערפער, קומען פאר גרויסע שלאכטן צווישן פארטי-זאנער און בולבאוועס. אממערסטן שטארקן זיך די פארטזאנער. דערפער גייען איבער פון איינעם צום צווייטן. אנדערע דערפער ברענען. מיר געפינען זיך אין די ליניעס פון דעם בעוועגליכן פראנט. אזוי האט זיך דאס געצויגן ביז ס'איז ענדליך בעפרייט געווארן די גאנצע געגנט און דער פראנט איז דערווייטערט געווארן. דאס איז געווען אין הערבסט 1943.

די פאליאקן זענען ארויס פון די וועלדער און אוועקגעפארן. אויך יידן האבן אנגעהויבן דערשיינען איינצעלע און אין גרופן גייען אריין אין די דערפער און אנדערע אויך באזעצן זיך דארט. ס'האט זיך געענדיקט די שרעקליכע תקופה פון די וועלדער וועלכע האט געדויערט פאר אונז 8 מאנאטן פון מערץ ביז נאוועמבער 1943. פיל מאנאטן האבן מיר זיך ניט געוואשן און ניט געביטן קיין העמד. נאר צייטנווייז, בינאכט זיצענדיק ארום פייער פלעגן מיר אויסטון די העמד צום טריקענען. כלריז די יונגנטליכע, גייענדיק אין דארף זוכענדיק שפיון, פלעגן מיטבריינגן מיט זיך א העמד אדער א פאר הויזן וואס זיי פלעגן מיטשלעפן פון די הויפן.

ס'האט זיך געענדיקט די וועלדער תקופה אבער צו קיין רו זענען מיר נאך ניט געקומען.

איך און נאך עטליכע יידן זענען געקומען אין דארף נימאוויטש. מיר האבן צוזאמען אריין אין איינעם פון די הייזער. ס'האט געבושעוועט א טיפוס-עפידעמיע אינם געגנט, און אויך איך בין געלעגן קרייגן 3 וואכן, אן קיין שום מעדיצינישע הילף, אויף אהארטן באנק, און צוקאפט בלוז א בינדל שטרוי. קיין עסן איז אין מיין מויל ניט געקומען אויסער וואסער. ווען כ'האב אויפגעשטאנען פון דער קרענק א שוואכע און א צעבראכענע, איז צו מיר געקומען א פירערטע און מיר פארגעלייגט כ'זאל שטריקן הענטשקעס און שקארפעסן פאר די פארטיוואנער און דערפון זיך שפייזן. כ'האב דאס אנגענומען און זיך דערנערט.

דער פראנט איז ניט ווייט געווען פון דארף. זעקס קילאמעטער פון דארף געפינט זיך די טייך סטיר. פון יענער זייט זענען געווען די דייטשן און פון דער זייט די פארטיוואנער און די סאוויעטישע מיליטער. די דייטשע מיליטער האט זיך, פון צייט צו צייט, אריבערגערויסן איבער דעם טייך און די רוסישע מיליטער האט צוריק געשטויסן. איין פרייטאג איז געווארן א טומל אין דארף: „אנטלויסן זי די דייטשן זענען אריבער די טייך און דערנענטערן זיך, איך בין נאך ניט גענוג שטארק געווען נאך מיין קרענק, דער וועטער איז געווען שווער און סייכט נאכן צוגיין פון שניי. האבן זיך פערזאמלט אלע יידן פון דארף און אוועקגעגינגן אין שטעטל ראפאלאוקע - א שטרעקע פון 120 קילאמעטער.

דא אין דארף נימאוויטש זענען אויך געווען מיט אונז די 3 יחומים וועלכע זענען ווידער פעריתומט געווארן נאכן דערמארדן פון זייער פעטער ר' אשר ביטשיק דער פוהניער. ביטער איז געווען זייער גורל, נאך אין וואלד זענען זיי געווען באדעקט מיט וואונדן און ביילן. דער יונגסטער פון זיי, אהרלע, 9 יאהר אלט, שעמענדיק זיך מיט זיינע וואונדן, איז ער געלעגן א גאנצן טאג טרויעריק, צוגעדעקט מיט שמאטעס. איך פלעג אנווארטען וואסער און גאנץ פארויכטיג ארומוואשן די וואונדן אויף זיינע הענט. קיין זייף איז ניט געווען צו קריגן. איין טאג בין איך געגינגען מיט זיין 13 יאריקער שוועסטער און 12 יאריקן ברודער בעטן שפייז אינם געגנט. האט זיך דערבראמט א גוי אויפן יינגל און אים פארגעלייגט ער זאל בלייבן ביי אים אין שטוב פאשען זיינע בהמות און ער וועט שוין זארגן פאר זיין עסן און קליידן. דאס דער יינגל, ווי אויך זיין שוועסטער, מסכים געווען. פלעגט דער יינגל אויפשטיין 3 פארטאג ארויסגיין פאשען ביו 9 אין דערפרי, פלעגט עסן און שלאפן אביסל און ווידער ארויס גיין פאשען ביו פינסטער. אין קאלטע טעג פלעגט ער ארויס גיין אין דער פרי ביו פינסטער אבער אויך דא איז אים ניט לייכט געווארן ווייל די גויישע יינגלאך האבן אים זייער געדריקט.

כ'פלעג צוזאמען מיט זיין שוועסטער, אים קומען באזוכן. ער פלעגט זיך ווארפן אויף אונז קוישן און האלן. די עלנטקייט פונם יינגל צווישן די גוים איז געווען זייער גרויס. ער פלעגט בעטן מיר זאלן ברענגען צו אים זיין קלענערן ברודערל ווייל ער האט זייער געביינקט נאך אים. איינמאל האבן מיר אים געבראכט, און ווען די

צוויי ברודערלאך האבן זיך איינגעזען פון ווייטן האבן זיי געלאפן, ארויפגעפאלן
איינער אויפן צווייטן און וויינענדיג זיך געקושט און געהאלטן ביז ס'איז שווער געווען
זיי צושיידן.

ארויסגייענדיק פון די וועלדער האבן מיר מיטגענומען דעם יינגל און געקומען
מיט אים אין נימאויטיש. קיינער פון די פויערן האט ניט געוואלט אריינלאזן אין שטוב
די יינגלאך צוליב זייערע רינענדיגע וואונדן. האבן מיר זיי אריינגעברענגט אין א
שייער, דארט זענען זיי געלעגן אפגעזונדערט, בארויפט און נאקעט, אין די קאלטע
טעג. די מיידל פלעגט אריינגיין און זיין ביי אונז ביז מיר זענען בעגינגען שלאפן
און דאן פלעגט זי זיך אומקערן אין שייער צו אירע ברודערלאך. אזוי איז געווען דער
גורל פון די יתומים. הימל און ערד האבן געדארפט קלאגן און שרייען געוואלד דערויף.

אין נימאויטיש האבן מיר צוזאמען זיך באהאלטן בא א אלמנה וואס איר מאן
איז דערמארדעט געווארן אין די שלאכטן. זי האט ניט געקאנט באארבעטן איר
ווירטשאפט. האט זי אונז צוגענומען און מיר האבן אלץ געטאן אין הויף און אין שטוב.
זי האט גאנצע טעג און נעכט זיך ארוםגעדייט צווישן מיליטער און פארטיזאנער
און מיר האבן אנגעזעעט אירע 4 קינדער, געזארגט פארן שטאל, אנגעגרייט האלץ
און ריין געמאכט די שטוב וואס איז געווען פארנאכלעסיגט. אין יענעם שטוב האט
זוה פעלדטאן פון לינקע געבוירן לינגדיק אויף א באנק אויף א ביסל שטרוי. צוזאמען האבן
מיר אדורכגעמאכט די לאנגע וועג קיין ראפאלאווקע, ווען דאס ניי געבוירענע קינד איז
איינגעוויקלט און צוגעבונדן צו דער מוטערס שויס. די מוטער האלט מיר פון איין
זייט און איר מאן שטיצט איר פון דער צווייטער זייט. אזוי האבן מיר געמארשירט.
דאס קינד פלעגט שטארק וויינען און די קאמפאניע, צארענדיק אויף די עלטערן האט
געפאדערט איבערלאזן דאס קינד. האט זי געוואלט אנזען דאס קינד האבן זיי זיך
נישט געוואלט פארהאלטן. קומענדיק קיין ראפאלאווקע איז דאס קינד געווען כמעט
אן א טראפן לעבן, ניט געוואלט עסן און ניט טרינקען. אין צוויי מאנאטן ארום איז ער
געקומען צו זיך. אין 11 מאנאטן ארום, ווען מיר זענען געקומען קיין פינסק, איז דאס
קינד געמאלט געווארן.

מיר זענען געגאנגען 7 טעג און נעכט נאכאנאנד בכדי זיך צו דערווייטערן
פון די דייטשען וועלכע האבן זיך דערנענטערט. האלב וועג זענען מיר געגאנגען אויף
אייז פון טייך וואס האט אנגעפאנגען צו צווייגן. אונזערע פיס פלעגן טרעטן אין וואסער
און אזוי, אין קעלט און אין סכנות, ביז מיר זענען געקומען קיין ראפאלאווקע. אויפן
וועג האבן זיך געוואלגערט טויטע קערפערס פון דייטשן, ווי אויך אברים אויסגעמישט
מיט שטיקער עראפלאנען, קרבנות פון די סאוויעיטישע באמבעס.

צום ערשטן האל האבן מיר זיך אומגעקערט צו אלעכן פון א ישוב. מיר האבן
אויסגעזען ווילד ווי וואלד מענטשן, געוויקעלטע אין שמאטעס. דא זענען די באנען ווי
אויך די אוטאבוסן געגאנגען רעגולער צווישן די שטעט. דא האבן מיר געזען טויענטער
סאלדאטן מארשירן היין און צוריק. אין פארסטעמפעלטע וואגאנען זענען טראנספארטירט
געווארן אוקראינישע בולבאוועס, ניט וועלענדע דינען אין דער רויטער ארמיי און
אנטלאפענע פון פראנט. דורך די וואגאנעס קוקן ארויס אויך געפאנגענע דייטשן,

מידע און געפיניקטע. די אראפגייענדיג אין סטאנציע פלעגן קלייבן ברעקלאך ברויט, מיר האבן ניט רחמנות געהאט אויף זיי. מיר פלעגן זאגן: ווען זיי זאלן זיין ביי אונז אין די הענט וואלטן מיר גערויפן פון זיי שטיקער, אויס נקמת פאר אלעס וואס זיי האבן מיט אונז געטאן.

די שטעטל איז געווען טיילווייז רואנירט. האט אפט געליטן פון לופט שלאכטן און באמבארדירונגען. הייזער האבן געברענט און צוריסענע מענטשן קערפערס האבן זיך געוואלנערט. מיר 2 יידן, האבן פאריכט א רואנירט הויז און אריין וווינען אין אים. די סאוויצען מאכט האט אונז דערלויבט נעמען קארטאפל פון די גריבער וואס די דייטשן האבן אנגעברייט, וויפל מיר האבן געוואלט. מאטערנדיק ארויס נעמען די קארטאפל פון דער הארט פארפרוירענע ערד, ניט האבנדיק מיט וואס גראבן איז פלוצלונג געפאלן א באמבע נעבן אונזער ווינונג. ס'זענען געהארגעט געווארן מענטשן הייזער זענען רואנירט געווארן און פון אונזער ווינונג איז אפגעריסן געווארן די פענסטער און די טירן און אויך די אייווענס זינען צושטויסן געווארן. אויך אויף מיין קאפ איז געפאלן א ציגל. מיר גייען ארום אין גאס. א תורבן. ניט צו שילדערן. הייזר פאלן אויס. די גאנצע לופט איז שטויביק און פינסטער. מ'זעט ניט איינער דעם צווייטן.

זעקס מאנאטן בין איך געווען אין ראפאלאווקע. בייטאג אין שטעטל און ביינאכט אין גאנעטן וואלד. די דייטשע ארעפלאנען פלעגן ביינאכט פיל באמבארדירן צייטנווייז פלעגן אויך די שטאטישע איינוווינער ארויס גיין אין וואלד אויף ביינאכט ניט קענענדיק זיין אין שטאט.

מיטן בעפרייען פון פינסק דורך דער סאוועטישער ארמיי האב איך זיך דערלויבנט אהין. ס'האבן זיך צוזאמען געקליבן יידן פון דער סביבה פון פינסקער יידן זעלבסט זענען געקומען דענסמאל בלויז 18. נאכן בעפרייען איז קיין ייד ניט געווען זיכער מיטן לעבן אין די שטעטלאך. דערפאר פלעגט מען זיך קאנצענטרירן אין דער גרויסער שטאט.

די יוגנט האט געקריגן ארבעט אין שטאט אדער פאסטנס ביי דער מאכט. די אנגעקומענע יידן האבן געמוזט נעמען האנדלען וואס די נ.ק.וו.ד. האט שטרענג פארבאטן. פלעגן יידן פרעגן: פון וואס וועלן מיר לעבן? האט די נ.ק.וו.ד. זיך געמאכט ניט ווענדיק. כ'האב אנגעהויבן ארבעטן בכדי צו באשפיון און אויך כדי ווי ס'איז צו פארגעסן מיינע אומגליקן. כ'האב געבאקן זעפעלאך און סערקויסט אין מארק.

יידן פלעגן מורא האבן זיך אומקערן אין די שטעטלאך. די בולבאוועס האבן געבושעוועט אויף די וועגן און אין די וועלדער. יידן פלעגן דערמארדעט ווערן פארנדיק צו זייערע שטעטלאך. איך זעלבסט האב ניט באזוכט אונזער שטעטל. א איינציקע ביז איך געבליבן פון אלע מיינע טייערע. צו וועמען און נאכואס זאל איך פארן? וואס וועל איך טאן מיט מיין הויז? כ'האב זיך דערוואוסט אז בלויז איין ייד האט זיך אומגעקערט צו אונז אין שטעטל. איין געדאנק האט אים אהין געבראכט: זיך נוקם זיין פאר אונזער סערגאסענעם בלוט. ער האט מיר געטריבן אז איך זאל זיך ניט

אומקערן אין שטעטל "חיי איז צו די אויגן וואס זעהען דאס". ער האט מיר געשריבן וועגן מיין פוסטער שטוב, אז פענסטער און אן טירן און מיט צושטויסענע אויוונט, די בוים פערכיכטן דארט די הויז, ער ווייס אליין ניט פאר וועמען.

אויפן וועג קיין ארץ-ישראל.

ס'האט זיך אנגעהויבן די רעפארטאזיע פון די פוילישע בירגער. כ'האב זיך פארשריבן אלעס פוילישע בירגערין כדי צו קענען ארויס גיין פון דאנען. צוויי גרויסע טראנספארטן פוילישע בירגער זענען ארויס אין וועג און איד האב עס פערנאכלעסיקט. מיין ריי איז געווען צום דריטן טראנספארט וואס זיין ארויסגיין איז אפגעלייגט געווארן עטליכע מאל. ס'איז אומגעגינגען קלאנגען צווישן יידן אז מ'קען דערגרייכן קיין ארץ-ישראל גלייך פון פוילן אומגעשטערט. פון לאדזש פארט מען קיין רומעניע און ווער ס'האט 50 רובל גאלד קען פון דארט אפפארן קיין ארץ-ישראל. כ'האב מיר אנגעשטרענגט און אפגעשפארט 50 רובל גאלד איד ואל אויך קענען זיך דערליינגען קיין ארץ-ישראל.

זעענדיק, אז דער דריטער טראנספארט גייט ניט ארויס, האב איך געזוכט אנדערע וועגן ווי צו קומען קיין פוילן. כ'האב דורכגעמאכט פערשידענע משוגעהדיקע וועגן ביז קאוועל, און פון דארט מיט א קאמפאניע פון 25 יידן קיין לאדזש. דאס איז געווען אין תמוז תשי"ה (1945).

א עלענדע און פארלאזענע האב איך ניט געוואוסט וואוהין זיך ווענדן. אז כ'האב דערציילט יידן אז כ'האב קינדער אין קיבוץ אין ארץ-ישראל האט מען מיר געראטן כ'זאל זיך ווענדן אין קיבוץ וואס עקזיסטירט אין סטאט. אין קיבוץ האט מען מיר שוין אויפגענומען, כ'האב זיך געטראפן מיט אנטק (יצחק צ.) ער האט מיר גוט אויסגעהערט, דערמוטיגט און צוגעזאגט אז מ'וועט פאר מיר זארגן. כ'פילעג אפסטער אריינקומען אין קיבוץ. ס'איז געווען איינגענעם דארטן זיצן, צווישן די יונגווארג.

אין צוויי וואכן ארום האט מען מיר געשיקט רופן אין קיבוץ. מ'האט אנגעהויבן טון אין מיין ענין מיט זארג. אין עטליכע טעג ארום בין איך ארויס אין וועג מיטן זיל צו דערגרייכן קיין איטאליע. איין מיידל פון "ה'חלוץ" חנה ג. איז צוגעגעבן געווארן צו מיר, זארגן פאר מיר אין וועג.

האבן זיך אנגעפאנגען פלאגענישן איכער לענדער און גרעניצן, מיט דער באן און מיטן אויטאמאביל און צופוס. מיר האבן געוואנדערט פיר מאנאטן. אין די גרויסע שטעט האט זיך שטענדיק געפונען ווער ס'האט געזארגט פאר אונז, איך געדענק שוין ניט מער די אלע סטאציעס און ערטער וואס מיר האבן דורכגעפארן. ווירקליך האבן מיר דערגרייכט קיין בארי אין איטאליע.

אין איטאליע האבן מיר זיך אויפגעהאלטן אין די אונדריי לאגערן און דא האט מען פאר אונז געזארגט. א באנצן וועג בין איך געווען צוזאמען מיט מיידלאך פון "ה'חלוץ". ניט וועלענדיק זיך שוין מיט זיי האב איך צוזאמען מיט זיי אוועק אין קיבוץ הכשרה אין מאריא-דלוקא. כ'האב געוואוסט אז יידישע היילים פון דער ארץ-ישראלדיקער בריגאדע זארגן אויך פאר מיין עליה קיין ארץ-ישראל.

איין שבת איז געקומען אין קיבוץ א סאלדאט וואס האט פאר מיר געבראכט
 בריוו פון מיינע קינדער אין ארץ-ישראל. אין עטליכע טעג ארום בין איך באשטעטיקט
 געווארן צו פארן, צוזאמען מיט א גרויסן קינדער טראנספארט קיין ארץ-ישראל.
 איין דאנערשטיק, 9-טן נאוועמבער 1945, האבן זיך מיינע וואנדערונגען
 געענדיקט. אונזער שוף, א ענגליש מיליטערישע, איז יענעם טאג געקומען צום ברעג
 פון ארץ-ישראל. כ'בין אראפגעניינגען צום ברעג און מיינע אויגן זוכן מיינע קינדער
 וואס זענען מיר דא געבליבן און ווארטן אויף מיין אנקומען.

ניטל פאלקאוו

איבערזעצט פון העברעאיש דורך ישראל גוטמאן.

עס גלוי העלט של "חורשת ויסוצק" ביער הקדושים של קרן הקימת במבואות ירושלים
 (אגנתאור), כ"ז ניסן תש"ו 1957

סימן לשמאל, שורה א' למעלה : רבקה פאלקוב, אהרן שטופר, יצחק זוליאד, רבקה נסמן,

ישראל גוטמן, לאה לופסיץ, מרים גוטמן, ססל לופסיץ ;

שורה ב' : זלמן גוטמן, גיטל פאלקוב ;

עומדים : שרה רבינוביץ, טושנה וקס, שרה מסרון, אורחוז, ישראל יעקובי, נורה אברסוביץ-נעטס

מ ש פ ח ו ת י נ

לזכרם

לפני 20 שנה מאז השואה. אנסה להעלות על הגיר את אשר חרשנו בו
ובכורנו כל ביתי בעיירת מולדתי ויסוצק, וכואת להציב מצבת עד ליקרנו משפחה
קרובי השואה, הטמונים בקבר אחים גדול אי שם מאחץ לעיירה. קבר עזוב, מצב
קוץ ודרדר, זו אולי חרוש ורוע וצוררי ישראל נהנים מפריו....

למעלה מי-20 שנה חייתי בגבולותיה, התפלשתי בעפרה, התרוצצתי להבג
בשלוליותיה, כחסתי בביצותיה, נתניתי את מלוא הדרה כשהיתה עוטה מצב
לבן, וכדורי השלג המה אשר הוו את ראשית אימוני בקליעה. בה עוצבה דמיו
דמות הבת של העיירה היהודית העסיסית.

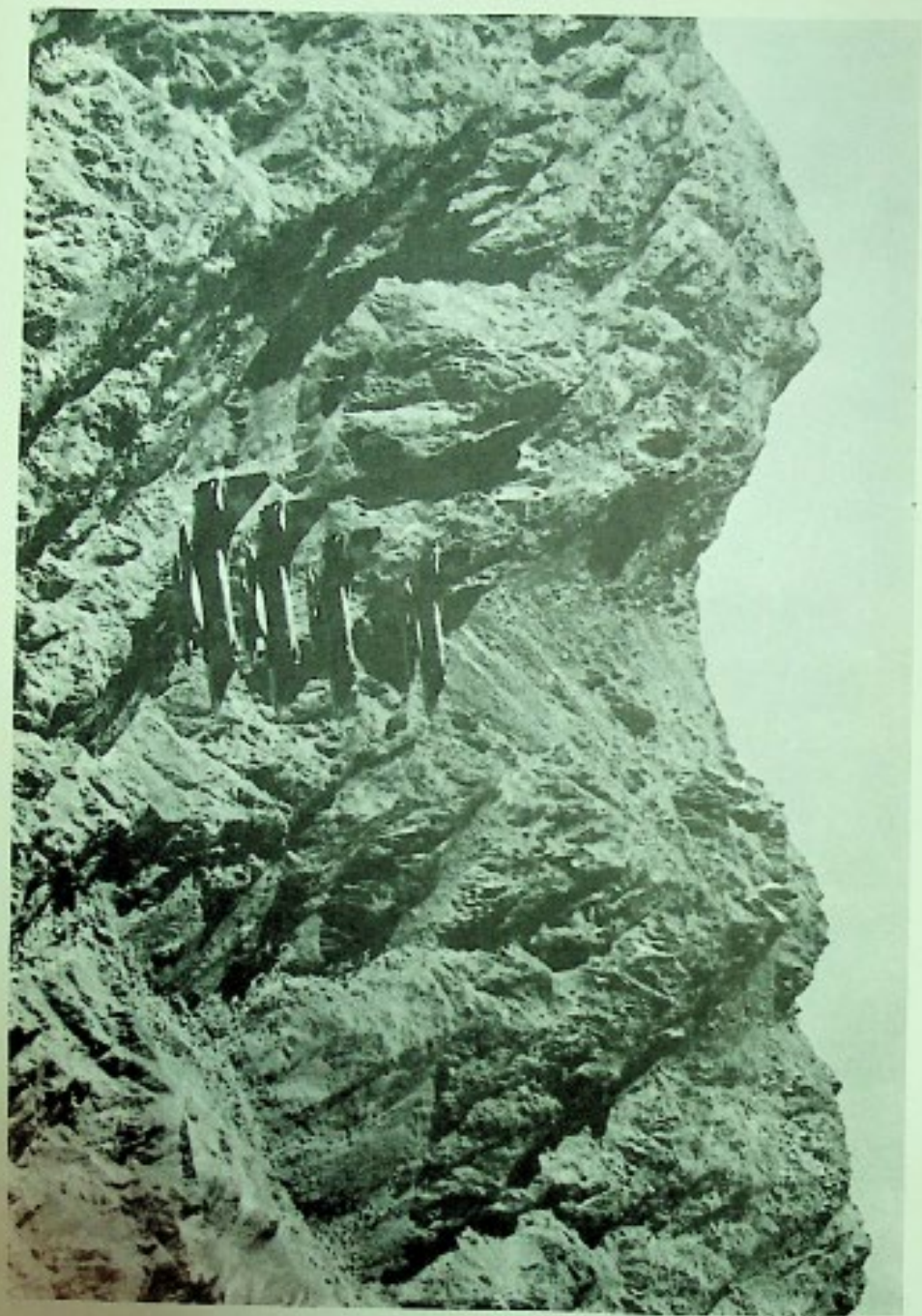
ובכן, ויסוצק אחת העיירות הקטנות ברחבי פולין, שכנה תסמו חיים יהודי
עם הוי של מסורת דתית, בה גם נוער חלוצי ציוני, בי"ס "תרבות", בתי כב
ותפילה בצבור בימי חול מועד. עיירה, שבכלל ספק הוא אם עיירה היא או כפר גד
עיירה השוכנת על גדות הוורין מצד מזרח ובמערב 4 נהרות וגשרים מעליהם.

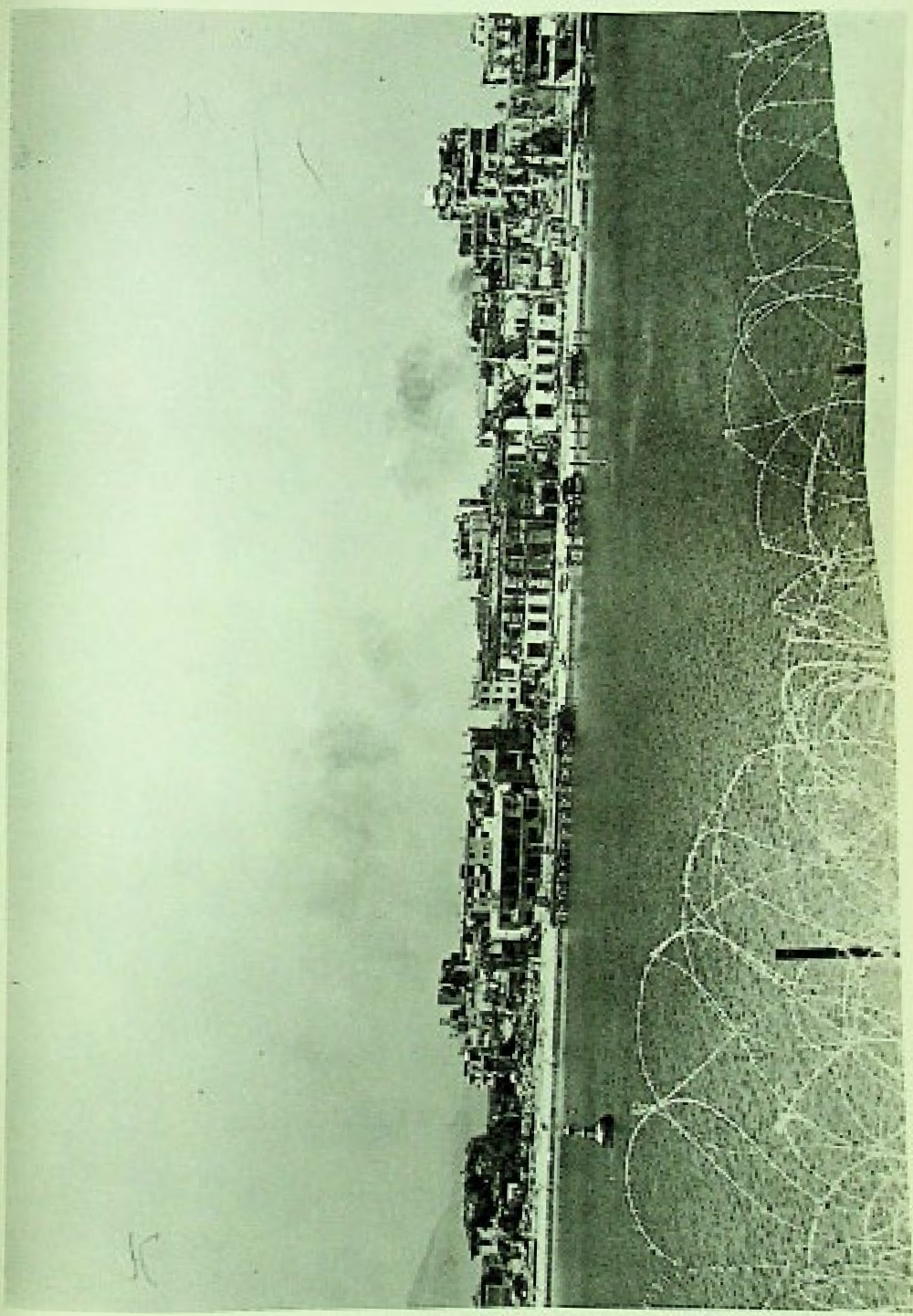
העשרת השלגים וגאות המים והשטפויות, נראתה העיירה כאי במרחבי סים. מר
של 7 קילומטר מתחנת הרכבת לעיירה ובדרך אליה וממנה הכרחי היה לעבור
הוורין ע"י דוברת וכאן היו תמיד האנשים נהוגים לחסדו של הגוי. המצב
בדוכרה", שרוב זמנו היה שקוע מתרדמה ולא קל היה להעירו משנתו. הקשר העיי
עם עיירות הסביבה — דומברובצה וסולין — היה בקיץ ע"י הסוס והעג
ובחורף ע"י המוחלת ורתומה לסוסים. העיירה כולה היתה מוקפת כפרים. גררי

שוני ישראל, ששמשו כרב חסנים קנים לכנוסות למיניהן.
שינויים פוליטיים וכלכליים כתוצאה משנויי משטרים, לא עברו ל
השפעת גם על עיירתנו, אך יהודי ויסוצק על אף הכל, תכו שורש במקום, ומצאו
מחייתם ממסחר זעיר וממלאכה — חיסים סנדלרים, נגרים וכדומה.

המשפחה

בקהילת ויסוצק זו שכנה משפחתנו המסופעת. לסבי אשר בר' גרשון נב
(אשר-גרשנסקי) ולסבתי צפורה היו 4 בנות ו-2 בנים; אחד מהם הוא אבי, ישר
אשתו רחל בת רב אליעזר פיקמן מדומברובצה. שני אחי לייבלה וגרשלה (י
האח הבוגר יוסף לייב ושם האב הצעיר גרשון), אני ואחותי הצעירה שרה מיבק
דודי חיים אהרן נפתח, אשתו בלומה עם בניהם לייבוש דוד, והבנות רבקה ומר
היגרו לאמריקה; הדודה פסיה בעלה שלמה קולודני עם 7 בנותיה ובנה יחי
גרשון נרו בכיתם באותו רחוב מולנו; דודתי השניה מלכה, בעלה נתמן פרל, ולתם
בנים ובת יחידה, ריכלה, קנו את משכנם גם כן באותו רחוב מרחק 3 בתים מביח

הגרמני אקסטר. כמעט שנה שלמה היה בחזית עבר יסורי גיהנום של החזית הרוסית ונוסף לכך שבע שנה ועלבונות כחיל יהודי. דאגת המדינה למשפחה. לאשה ולילדים היתה ועומה ביותר.

בפרעות ושוד שהיו בעיירה — נשדדה גם החנות שלנו. בגמר המלחמה חזר אבא והנה הוא נכה. שערותיו הלביונו. היה עליו להתחיל הכל מחדש. והוא כבר עייף משנות הסבל במלחמה. ככל יהודי העיירה — עברה משפחתנו את יסורי הגיהנום של כנופיות המרצחים שצצו אחרי המלחמה. כל היצורים האפלים מצאו להם פוזקן ברדיפות ובפרעות ביהודים. שונות היו הנושיות בשמותיהן פטלורובצים, בלכובצים, וכו'. בבתינו „התארחו” כשבת אחת אהרן הבלכו-ובצים ועשה בו כבתוך שלו. את סוסיו הכניס לרפת. הפך את הבית חפש וחטט בכל פינה כשפיו לא פוסק מלדבר על הרג ושחיטות ביהודים. סבתא שהיתה אמיצה

מטבעה העיזה לענות לו שהמות לא יפסח על אף אחד... על כך ענה בלעג ש„המות אינו אלא משחק ילדים לעומת הגורל המר הצפוי ליהודים”. הודך כדי כך הפגין את טוב לבו בעצתו לעזוב את הבית ולהסתתר. ואמנם ביום ראשון הגיעה כנופית הבל-כובצים ושיד נשמעו בעיירה צעקות. הצליחנו לעזוב את הבית ולהסתתר אצל אחד הגרמנים שגרו בקרבת העיירה ושכאולם הימים היו בידידות עם היהודים (אנכי ספרו כי בימי שלטונו של היטלר הפכו אלה לנאצים נאמנים). אצל הגרמני נפגשנו עם משפחת רטנר ויחד הסתתרנו בעלית הגג של הארוזה בה שרצו עכברו-שים ותולדות... והנה מגיע לאזנינו שעת פרסות. סוס דוהר. אנו עוצרים נשימתנו; הנה יגלו אותנו ומה יהיה? אך מארחנו הגיע ברנע הנכון והצליח לשכנע את הפורעים שאין פה יהודים... עם הסתלקותם

סנתא מינקא קוויטץ

של הפורעים הופיע לפנינו מארחנו ובפיו חדשות: יהודים הוכו! אייזנברג נרצח והנה הם מחפשים את אביה של ביולקה... חיו אלה ימים גוראים שתמיד אזכור אותם. וזכרון רודף וזכרון. הנה מהדהדת באוזני תפילה „כל נדרי” אחת. היה זה כימים שהשלטון בסביבתנו עבר מיד ליד מהרוסים לפולנים וחזר חלילה. משפחתנו ומשפחות חברי וקולקובסקי שכרו יחד „נו” אחד מהידידים שישמור עלינו, הילדים. דרך החלונות ראינו כנופיות חיילים משוטטות והנה דפקו על דלתנו. האימה גברה אך לא ציתנו וכנראה אצה להם הדרך והסתלקו! אנו נתחמים ומפחדים והגוי „השומר” בינתיים נעלם. פתאם שומעים אנו קולות בכי ויללה מכיוון בית הכנסת... נודע אחר-כך כי חיילים, בני הכנופיות, נכנסו עם סוסיהם לבית-הכנסת בעצת יום הכפורים...

ואזכר, בערבי החרף הארוכים, עת חיינו מסובים, כל המשפחה יחד, סב
 התנור החם אך במטיבות שבת וחג. אבא היה מספר על אירועים שונים מוסן היו
 בחיות ובשבי, ספר על העבודה הקשה ומספרת, על ציבונות שונים ומשונים, ז
 סבלותיו כיהודי כנגד חבריו לצרה השבויים. אך כל זעזוע המלחמה לא הצלי
 למק בו את צלם האדם. היה איש ישר וטוב לב בת צחוקו הטובה לא משה מפ
 אמא, אבא וסבתא ואחותי הקטנה, חיה נשחטו יחד עם אנשי העיירה כי
 ביום המר הוא כיו אלוק תש"ב... מסתבר שיוסוצק הרוויה והרעבה קלטה מא
 יהודים אחים לצרה מהעיירות הקרובות, הודים אלה שוכנו בבתי העיירה ואף התחיל
 בלחמם, לא לחנם היה אבא גאה תמיד על "עמך" ישראל. בימי המלחמה הסבל והש
 בלטה מאד אחות היהודים, עזר האחים שהיהודים בכל מקום הנישו לשבור
 היהודים היתה רבה ביותר, רק הנישו לנבול הנרמני כך ספר אבא, וכבר בתה
 הראשונה חתה להם משלחת יהודית נמנה להניש עזרה לשבויים יהודים. במשך
 שנות השבי עורדה והקלה דאגת האחים היהודית, ואנו הילדים ספגנו וקלטנו
 סיפוריו על העזרה היהודית ואף מהם למדנו וספגנו אהבת העם והאדם.
 יחא זכרם צרור בצרור חיינו לעד!

דמת הכובש

לאה קורטשיכהו

בבית ובעיירה

וזכרת אני :

בית נמוך ומט לנפול, חלונות שקועים, כמעט, עד לארץ. תנור חם ועל י
 ספסל עץ נמוך, ביום חורף קר, אני עומדת על הספסל ליד התנור ואמא מלביב
 אותי והנה — פתאום נפתחת הדלת ואיש נמוך קומה, עטוף מעיל צבאי אר
 וחבוש כובע רוסי, כשהוא נושא על גבו תרמיל צבאי — נכנס הביתה ב"בוקר סו
 מפתיע — — היה זה אבי.

ארבע שנים שהה כמלחמה, כמלחמת העולם הראשונה, רק בת כמה חדש
 הייתי כשעזב את הבית ואת המשפחה והלך לאשר הלך בפקודת ה"צאר" הרוסי וה
 שב בריא ושלם ואנכי, בת ארבע, כלל לא הכרתי אותו.

והיו השנים שלאחר המלחמה קשות ביותר, היו ימי רעב, פרעות ורדיפו
 כנופיות שוטטו בעיירות ובדרכים, רצחו ושדדו. פלוגות צבא שונות שהתחלפו לנקרי
 היו סוקדים גם את עיירתנו ומשתכנים בבתי היהודים לחדתם ולפחדם. וזוכרת א
 3 חילים כאלה, אפילו את שמותיהם אזכור: אבעל, פושקרוב וניקולי. היו אלה דו
 חיילים טובים ועזרו לנו ככל שהשיגה ידם בימים הקשים ההם...

נפתח או בעיירה מטבח צבורי (ככספי ה"דז'ונטי") ואליו היו נוהרים, בו
 וערב, בני העיירה לקבל מנת לחם וספל קקאו. זכורתני שבקבלי בפעם הראשו
 פרוסת לחם לבן והיה — הלחם הלבן שראיתיו לראשונה בחיי, כיכ זר בעיני
 שורקתיו לארץ כדבר שאין חפץ בו...

כאמור — היו ימי פרעות ופחדים בסביבה כולה ובעיירה. כנוסות היו פוקדות את העיירה, נכנסים לבתים, בודקים מחפשים ושודדים. פעם בערב קשר איש כנוסיה את סוסו ליד גדר ביתנו, נכנס לבית ושאל לאבי, אבי היה או במחבוא בעלית הגג ועד אשר אותו איש כנוסיה תהה על המצב — הותר סוסו והחל לזוז ומיד אחריו בעל דברינו... כך נצלנו אותו בוקר.

וזכרני ליל וזעות אחד-כנוסות בלחובצים — התישבה בעיירה ואחת דרישתה: מגפים לאנשיה ומספוא לסוסיה, והתאספו כל סנדלרי העיירה בבית אחד הסנדלרים, שכן ביתנו, בשם זליג אשר, לתפור מגפים לכנוסיה. הוך כדי כך שמש הבית הזה מגן ומחסה ליהודים מפני הפורעים, והתמלא הבית גברים ונשים ושף יהודים, יושבים ושוכבים בצפיפות ומחכים לאור הבוקר ולהסתלקותם, ואמנם — לפנות בוקר קצלו מגפיהם והסתלקו ולכולנו היתה הרוחה.

...אך לא רק ימי רעב ופחדים היו הימים ההם. גם ימי תקוה ושאיפות נעלות היו. היו אלה ימי המהפכה הרוסית וימי "הצהרת בלפור". כבכל צעירות הסביבה — התעורר גם הנוער בעירתנו לשאיפות ולפעולה ציונית. קם "בית העם" הציוני והוא כביתו של בנימין שניידר, צ"י ביתנו. אנו הילדים "מת-גברים" לאט לאט לתוכו, מצטופפים ליד הדלת ומסתכלים בתמונה, דגל הכלת לבן, תמונת הרצל, סיסמאות עבריות, והנה יש גם אספות, נאומים, דברי אוזרה וכו'. עם ישראל, ארץ ישראל, עברית, זויים חדשים, הכל מלהיב את הדמיון מעורר הלומות ושאיפות...

10 בחת במיה פאלקוב

וחנה העלית הרביעית, גאות בארץ, רבים מבני העיירה ובהם "סחם" יהודים צולים לארץ, ומגיעים הרים, הארץ נבנית, יש עבודה, יש חיים חדשים, ההתעוררות בעיירה גוברת, קם סניף "החלוץ" ובעקבותיו "החלוץ הצעיר", יוצאים להכשרה, צולים ראשוני החלוצים...

ובא משבר ה"עלית הרביעית" ואתו — ה"ירידה" מן הארץ, גם של חלק מבני עיירתנו, ירדה גם הרוח הציונית החוצית בעיירה וגברו ה"סתנגדים" והם רבים ומגוונים, הורים, בוגדים וקומוניסטים חברו יחד ללעוג ל"חלוצים" ולמלחמה בהם בכל הדרכים והאמצעים, אולם תוך כדי כך התארגן מחדש "החלוץ הצעיר" ועם חדוש "העלית החמישית" גברה העלית החלוצית. לסניף "החלוץ הצעיר" הצטרפו שכבות נוער חדשות מגילים צעירים יותר והם אשר נקראו בסניף "הצעירים" שכעבור

זמן קצר, עם היציאה להכשרה של "הבוגרים" קבלו הם עליהם את ה"ענינים" וה
האחריות והמשיכו את השרשרת...

דואב הלב להעלות זכרונות על חיים תוססים שנגדעו ואינם עוד, על משפחה
יהודיות מסועפות שנעקרו והושמדו, על אבי, אחי ושתי אחיותי שנמספו בשואה הגדולה
אבי, יהודי פשוט, נגר במקצועו, בעל מזג טוב ונחל לבריות אהוב על ה
ומוכן תמיד להגיש עזרתו לזולת, גם לגויי. חי חיים קשים, עובד יום עבודה ארו
מחושך עד חושך. את מרבית ימי השבוע עושה בכפרים בעבודה אצל הגויי
ביום ששי היה חוזר הביתה ומאציל עלינו, הילדים, מרוחו הטובה, לא ידע כש
לא גער בנו, תמיד בחיוך הטוב, ללא תלונה.

משפחה פיאלקוב (1939)

עומדים : מינג, אריה, טייבל ואהרן טמאל ; יושבים : גיסל ואנזל פיאלקוב
(עם ביקורו של אריה פיאלקוב בשליח האו"ם בעיירה ובסניף)

אזכור ואזכיר את אחי ואחיותי השתיים, אחותי טייבל, בת 22 יצאה להכשר
לקבוץ בלודז, ידעה לכושר, לתקן ובאלה עסקה גם בהכשרה. כמה כמהה לעל
לארץ, ואמנם היחה כבר על סף העלייה ופרצה המלחמה נדרה לוילנה, לקיב
ההכשרה, לרכווי החלוצים המחבונים לעלייה מוילנה — נדדה לליטא לקיב
ההכשרה בשבלי, עם פרוץ המלחמה הרוסית—גרמנית הלכה עם הנודדים ולא ר
יתר...

ואחי אהרון שמואל בן התשע עשרה, גמר לימודיו ועזר לאבא בעבודתו כנגרות, נשא בעול פרנסת המשפחה. עסוק הרבה בספורט. בילדותו היה מתחמק מן הכית אל שפת הנהר לדוג דגים. אמא דאגה לו מאד כי היה אז צנום ורזה. הייתי יוצאת לחפשו על שפת הנהר ומוצאו שקוע בעבודתו. אחר כך גדל וגבה והיה לבחור חסון, עובד ונושא בעול. ופתאום — — עלה הכורת עליו, כעל כל חבריו בני העיירה. הלך עם השיירה אל המוות ובעברם קרוב לנהר החורין פרצה מהומת מרד בתוך השיירה ורכים התחילו לברוח והוא, אהרון שמואל בתוכם אל החורין, לתוך הנהר רצו הבורחים והוא אהם. בכל הכוחות התרו בשחיה אל עברו השני של הנהר. אך כדורי חיות הטרף הרודפים אחריהם — השיגום בתוך הנהר... הנהר אדם מרם הירויים בתוכו — ספרו לאחר מכן עדי ראייה הגויים.

על מה ולמה נרצחת אחי הטהור?

ואת פייגלה, בת הזקונים, אוכרה ואוכירה. פייגלה בת השש עשרה, היפה. העליזה המוכשרת. מלאת חיים ותקות. כמה כמתה נפשה לחיים, לאושר ליופי. והנת... יחד עם אבא צמודים אחד לשני. על הגבעה סול בית הקברות — נרצחתם ונפלתם מאחוריהם בנבנם ירו ככם הרוצחים והפילוסים לארץ. על ידכם נפלה אפיים ארצה, אמא. מעולפת, חסרת אונים ודם נוזל מראשה מן המחלומות שקבלה מקתות של הרוצחים, שאף אותה חסכו למתה...

וכרונכם, יקרים, ישאר לעד בלבנו.

רבקה פואלקוב

101.

בסיל ומשה כץ ובתם שרה־מרים

ציון לנפשות בית-אבות

תאם רחל בת ר' זלמן ובתה (אחותנו) פייגה הולכות בסך — — היתה משפחה בת 6 נפשות: הבנים ישראל וזלמן עלו ארצה ישראל ועם פרוץ המלחמה פסקה כל שמועה מהם — — נעבי המשפחה ר' אשר ב"ר יעקב גורש ע"י הסובייטים לארץ גזרה ועקבותיו לא נודעו. הבן הצעיר במשפחה יצחק, הלך גם הוא כמגויס עם צבאות הסובייטים ועקבותיו לא נודעו אף הן — והן השתים הולכות למסור את נפשתיהן על היותן יהודיות...
האחיות והצעירות... גם בסותן לא נפדו...

משפחת גוסמן

ח'מ"ו לשמאל, יושבים: אשר גוסמן, אשתו רחל, הסבתא לאה לוססה, ישראל גוסמן;
עומדים: זלמן ופייגל גוסמן, גיטל בת משה לוססה, יצחק גוסמן

אמא, אמא! — — מי לא ידע את טוב לבך? מי לא הוקסם מיפוך בימי זהרך? מה יסו הליכותיך עם העכויות ובשדה המצוות, כמה דבוקה היית בבניך, ימים אחדים לפני עלייתי ארצה אמת, לי כשבתנו יחד בחצר: "ראה בני, הגה כאן דוגרת מנקרת בראשי אפרוחה, שגדלו כמו שכבר יפרדו ממנה לעצמאות, ואני הלא לא מנקרת בראשכם", אם כי לא התנגדת לעליית ארצה.

תושבי אוזרי שנספו בטבח בויוצק

ליכטנפלו יתרה ופרידל, וילדיהם חסל ועקב (נרצח ביצרות אחרי שכרם מהגיסו).	שפירא מסת. ...ברושקה.
וינאר נחום אשתו ריזה וילדיה חיים והנציק. קריסל אברהם (בעלה של מניה ליכטנפלו) ובתה ביילה.	...ברבקה שפירא מרדכי, אשתו חיה ר'צ בנחיהם. שפירא אסתר (אשתו של שמואל שנרצח אחרי המלחמה ביצרות).
בנן משה, אשתו אסתר וחמשת ילדיהם. בנן רחל ובנה בועז.	אחור ואב, אשתו נילדה, בנם יוסף, ובתם חסל (נרצחו אחרי המלחמה ביצרות).
וינאר מרקה ושני ילדיה חיה'שרה וצבי. וינאר אהרן ושתי בנותיו. בויכרץ יוסף ואשתו זלדה ובתם. פרקלסקי חסל, מרומה. צול פרץ שתי בנותיו ובני.	מוסורין דוניה ושלושת בניה. מרקוביץ דיר. ישראל צ'חמרינק גפסק מרים ושלוש בנותיה.

יוצאי ויוצק שנפטרו בארץ

אייזנברג ספסיה.
 אייזנברג חיים.
 אורמן דרבושיסקי.
 בורוביץ שמואל-הירש.
 בורוביץ שיינה זלדה.
 בורוביץ אריה.
 בורוביץ ישינובסקי תמה.
 בורוביץ שלמה.
 בורוביץ מרל.
 בר דוד (נלמן) מיכאל.
 בייזמן וולסל.
 גולדברג אסתר.
 וקסיצקובי עטל.
 סקק יצחק-ליב.
 בנן יעקב.
 לוטסה שרה.
 לוחנצ'ק ברוד.
 לופטת חוה.
 ליכטנפלו מישה.
 נפתן משה.
 נפתן שיינדל.
 מרל חיים.
 קאצן רסקין הינדל.
 קאצן ברשון.
 צ'יניצ'וקה-פיטמן רחל.
 רדוי יצחק.

עלִיד קנר האחים ב'1945

ח'ידו למסעל : מברום למטיח (ימאמ), יצחק מנס, ס'ינג סיבובז ויצחק ליכטנשטיין (אח'ר)
בסדו רמבא האחים

ביער הקדושים נגד קרן הקיימת במבואות ירושלים

רשימת יוצאי ויטוצק הנמצאים בארץ

יעקב צבי — פתח תקוה
 זליאק יצחק — כפר ורבורג
 זולטאר רוסברג מינה — עינת
 זולטאר שמוקלרמן נחמה — תל אביב

חזקיהו יהושע — חיפה
 חנניאל יונה — חיפה
 חנניאל מרדכי — כפר אצא
 חנניאל אברהם — תל אביב
 חנניאל צבי — תל אביב
 חנניאל שלוםסקי מלכה — ירושלים
 חנניאל גולדברג אסתר — תל אביב

סקר רב — חיפה
 סקס אילן זונה — דגניה א'
 סקס חיה — דפנה
 סקס בנאל — קריית עמל
 סקס שמואל — דפנה
 טרנר ראובן — חיפה

חניוקה יוניאל זאב — קריית שלום

כץ משה — נבעתיים
 כץ זאב — רמת הובוש

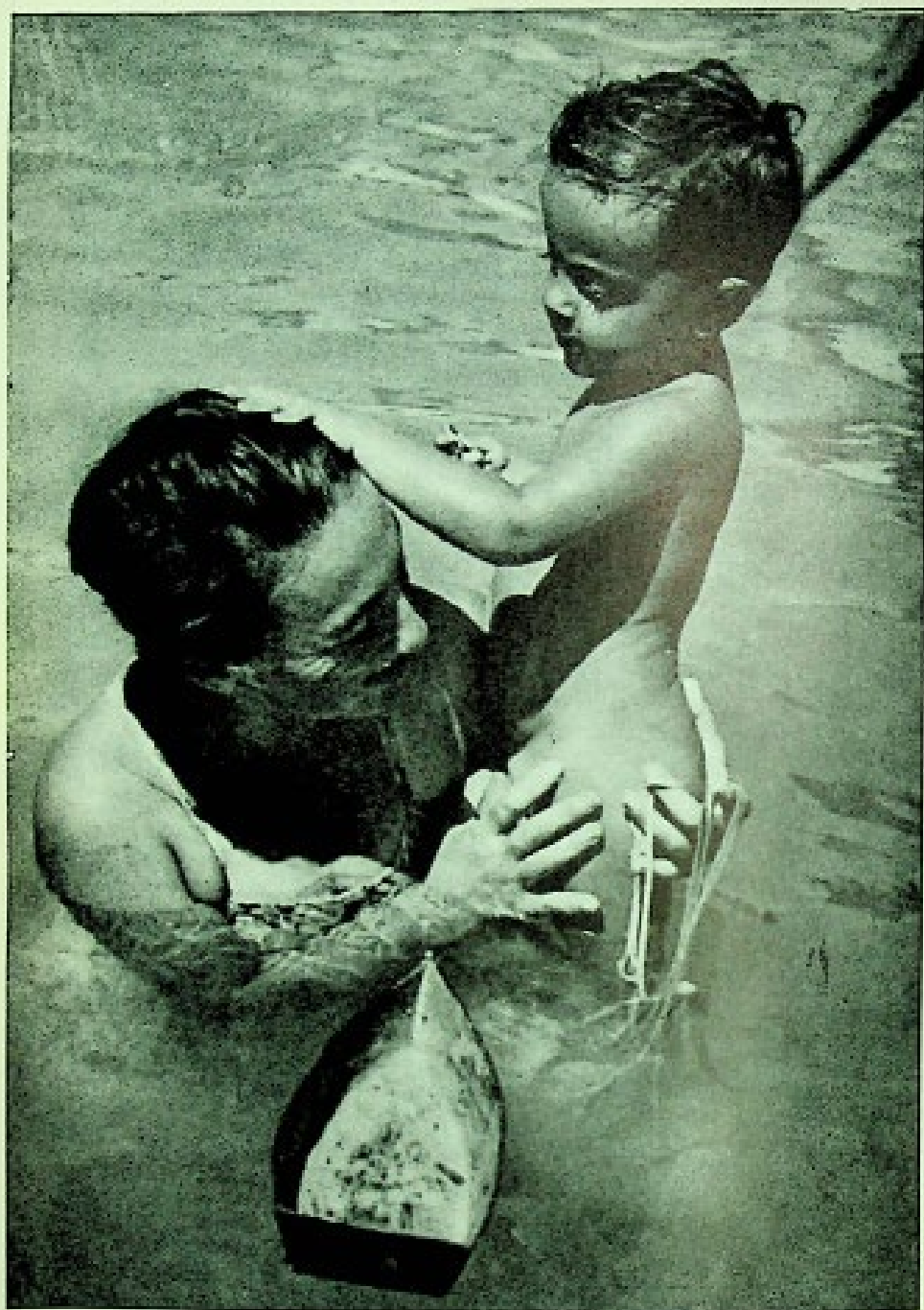
לוסטה אהרן — שפיים
 לוסטה יצחק — חיפה
 לוסטין רחל — קריית מוצקין
 לוסטין יהושע — קריית ביאליק
 לוסטין רובינשטיין פנינה — יזר
 לוסטטה רייסקוביץ גיטל — מעוז
 לוסטטה פרייה גיטל — ראשון לציון
 לוסטטה צרליך חביבה — שפיים
 לוסטטה מרדכי — עין זרד
 לוסטטה מנדלבוים בריינדל — רמת הובוש
 לוסטטה פריינדל יהודית — חדרה
 ליכטנפלד רב — קריית ביאליק
 ליכטנפלד יצחק — חיפה (?)
 ליברמן משה — רמת גן
 ליברמן מלנס מיכלה — תל אביב
 ליברמן פרייקס כלה — נטניה
 ליברמן יעקב — רמת גן
 לוי מרדכי הרש — תל אביב
 נסחן זן רבקה — עינת

אבלסון חיים — חדרה
 אבלסון ראובן — תל אביב
 אורמן זאב — רמת גן
 אורמן לאה — נהריה
 אורמן שרה — קרית חיים
 אייזנברג צבי ראובן רחל — תל אביב
 אייזנברג מנדלבוים רינה — רחובות
 אייזנברג חנה — טולון

בורוביק אפרים — חיפה
 בורוביק שמואל — חיפה
 בורוביק שלמה — חיפה
 בורוביק שרה ריינה — תל אביב
 בורוביק נגל דבורה — תל אביב
 בורוביק ולנסקי לאה — הרצליה
 בורוביק אהרן רבקה — חיפה
 בורוביק ניסן — חיפה
 בורוביק יוסקוביץ חיה — הרצליה
 בייזמן רחל — תל אביב
 בייזמן נתן — תל אביב
 בייזמן הלל — תל אביב
 בורוביק רחובות איסקה — חיפה
 בורוביק הלפרין רבקה — צהלה
 באלטאר אליהו — רחובות

נמסל ולרשטיין שושנה — חיפה
 גוסמן ישראל — רחובות
 גוסמן זלמן — כפר נטר
 גולדברג יעקב — רמת חיים
 גולדברג אליש — פתח תקוה
 גקלמן צבי יפה — קרית חיים
 גקלמן צבי רחל — חיפה
 גקלמן פרייז צמורה — קרית חיים
 גלמן פנחס — נתניה
 גרבור מלכה — תל אביב
 גושליב יצחק — נהר יצחק
 גושליב אריה — באר שבע
 גוסמן דבורה שרה — רמת השרון
 גושליב פנינה — משמר העמק

קס יוסקוביץ חיה — חיפה
 קס יעקב — רחובות
 קס אהרן מאיר — רחובות
 קס שושנה — רחובות
 קסילורט רות — אילת השחר

נחמן יודין [גיטסר]

אסיולד (ביס'גיטסר) [פולום]

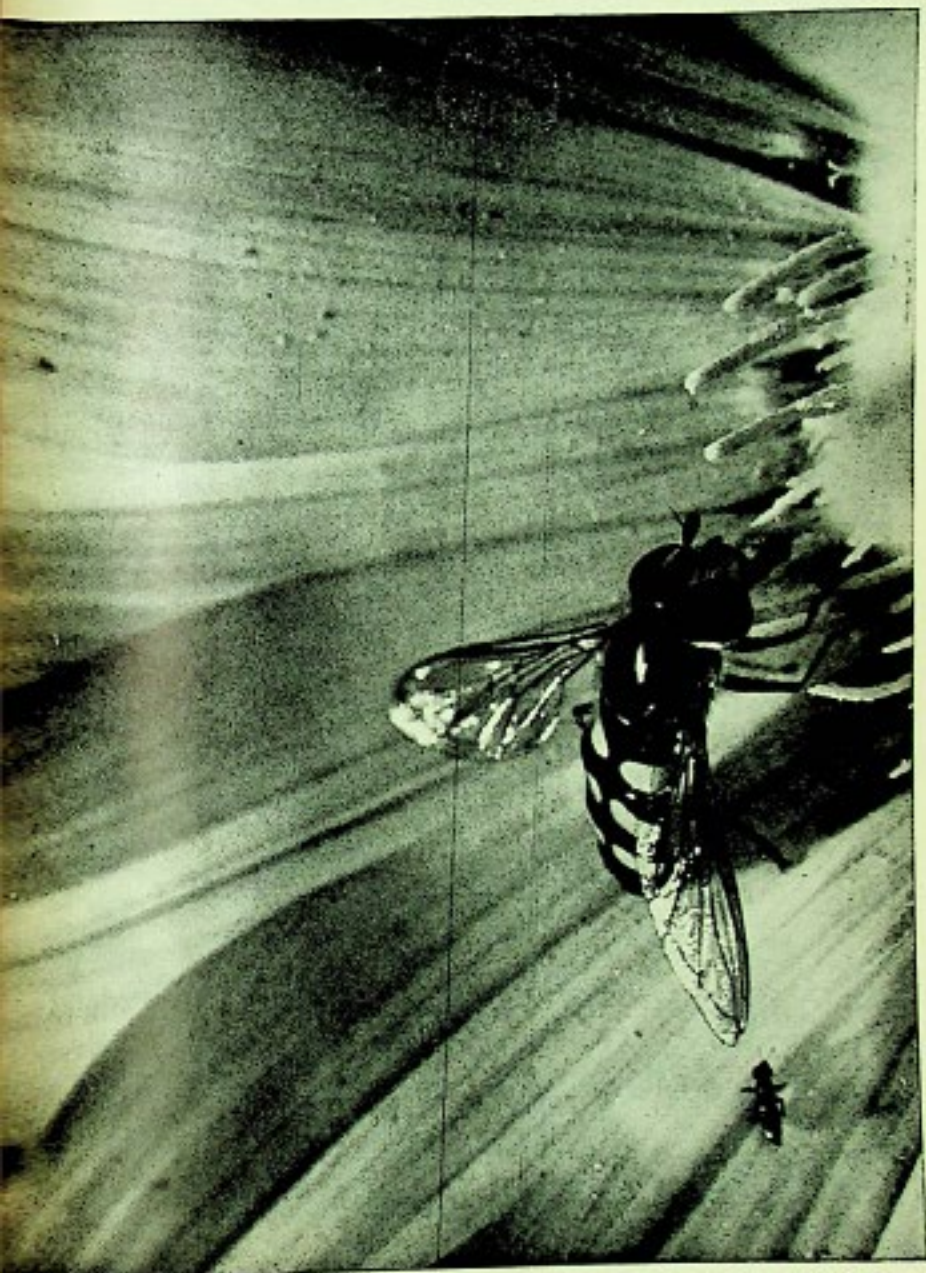
ילדות [צילום]

תמונה 100. "מחלת המעיים", [מחלה]

[מחלה] 100. תמונה

כלב חמור [צילום]

עורד ש. [צילום]

עדות אם על ההרג

בוניצק

ימים מספר לאחר פרוץ המלחמה בין רוסיה לגרמניה קמו כל אנשי הרשות הסובייטית בוניצק עירדתנו — פקידים, מורים, שוטרים — ארזו את הפציהם והפליגו. יהודים מועטים, בעקב צעירים וקומוניסטים, נלוו אליהם לדרך. תהו יהודי העיירה ושאלום בהרדה: על מי אתם עוזבים אותנו? — הרגישו הרוסים וענו: אל דאגה, בקרוב נחזור אליכם!

נשארה העיירה ללא שלטון. הרוסים נסוגו וגרמנים שרם נראו. אחיה חרדה את היהודים מפחד הגויים, אך ראשי הגוים הרגישו את הלבבות החרדים, ואכן בימים אלה לא אנה ליהודים כל רע.

עמדה צפיה בחלל העיירה לבוא הגרמנים.

שבת אחת פסטה שמועה: הם קרבים ובאים! ביערו היהודים כל דבר חשוד, שרפו את הספרים הרוסיים והעבריים, השתדלו למחות עקבות קשריהם עם הרוסים, נמצאה אשה יהודיה דוברת גרמנית שהציעה לצאת ולקדם את פני הגרמנים בלחם ומלח — אך באותה שבת לא באו, רק כעבור כמה ימים באה קבוצת גרמנים קטנה, יצאו הגוים לקבל פניהם כשערי העיירה בלחם ומלח כמקופל. היהודים לא הציעו לצאת, רכבו בחדריהם ולבם הולם מפחד, מכער לסדקי התרוסים ראו בריון אחד מוכר, בלן בית'הסראץ, גלוה אליהם ומתריעע עמהם. ידענו שהוא מבקש את קרבתם בשנאה וביחסות כלפי היהודים, לא עברו ימים רבים והגרמנים הקיפו את השלטון המקומי, בעיקר נספחו על הגוים שבעיירה, הגרמנים עצמם עדיין לא הציקו כיותר, אבל הגוים הסמוכים הם התחילו להתעלל בנו, גזרות חרשות לבקרים הוצאו בנו אחד זו, נערך מסקר כל היהודים בעירה, בקפדנות גרסם כל רכושם, נאסרה על היהודים התנועה החפסית מסקום לסקום, נאסר המקק ומסכר החפסי, אכילת'בישר נאסרה, כל מצרכי הטון הועברו לרשות השלטונות היהודים הסינים רק באין רואה, בתי'הכנסיות הוחרסו והשכו מחסי'תבואה לשלטונות, כל התקהלות היתה אסורה, ה'סניץ' לתשילה התכנס בהיחבא, במסתרת, כן אסרו על היהודים להלך על הסדרכה, אבל עדיין לא הקפידו כל כך על סילק' הגזרות, באחד הימים יצאה גזרה לעגור שרש כחול'לבן עם מגן'דוד על חרוץ, וסימני מגן'דוד נהלו גם על כל בית יהודי, לאחר הרשים מספר — בערב יומי'כיסורים (ראשית תש"ב) היה הדבר — בטל המגן'דוד וכל יהודי נתחייב לשאת שלא צהוב על התזה ועל הגב.

ניצלו הגוים את המצב החרש והתחילו כטלאכת'השוד, תחילה היו באים לבתי היהודים בהירות, אחרי'כך נתחצפו ועשו את פשטיהם בראש כל חצות, בודקים בארונות ובארנוים ונוטלים מה שחשקה נפשם ומסתלקים אנב אחרה לבלו לספר דבר לשלטונות הגרמניים, צייתו היהודים ולא גילו דבר, מפחד נקמת הגוים, המסטרה המקומית, שנתארגנה סיד מועטבי המקום, רוסיים לבנים, עיקר תפקודה היה להציק ליהודים, היו נספלים בכל סיני תאונות — למען לכווס ספך ורכוש, היו פורצים לבית יהודי באמתלא של היפוש פליטים, או עבירה על חוקי האיטל וכדומה, דורשים, כופר נפסי, והיהודים — באין ברירה נוחנים ומחשים, מפעם לפעם היו היהודים בעירה אוספים סכור'כספ' והספרי'ערך וסוסיים למסטרה הגויית, בלי ידיעת הגרמנים, למען לפצות אותם; אך השוחד כוחו היה יפה רק לימים מועטים, אזכור, לילה אחד ניתרפקו על הדלת, ירד בעלי ופתח, נכנס גוי סקובי שעלה לגדולה ואחריו עמדה סיליציאנטים ובידיהם רובים, בבית נמצאו פליטים שנשלטו מהודוק ומצאו כאן מחסה, נזף בנו הגוי החרש: הם באו מהורודוק, אבל

את כולכם ישא סכאן הרוח בקרובי. למחרת בבוקר, משנודע הדבר בקהילה, נתנו לו לאותו נוי ארון יפה, שיחזוהו ונשתתק לימים אחרים.

לא עברו ימים מרובים ויהודי העיירה נוייסו (בשנת 1942) לעבודות הציבוריות. כל יהודי נדרש להפריש מהצית ומנו לעבודות השלטונות, ששפתה שהיו בה שני עובדים היה אחד מהם עובד בקביעות בעבודות הציבוריות האחר, השפיר לעבודתו ולביתו. העבודה הייתה מחיבת אבנים מסקים לסקום, יסוך נבנות חול מחוץ לעיירה, הבקעת קרח על פני הנהרות, בעליהםקצוץ עברו בבחי המלאכה ובמפעלים לצרכים צבאיים — בניה, נגרות, נפחות וכו'. מחוץ לעבודות הקבועות נדרשו מדי פעם קבוצות יהודים לעבודות הרעפמיות. כל ערב נערכה בקהילה רשימת היוצאים לעבודה. בוקר היה מתכנסים העובדים לבית הקהילה, פקודם והחליטום לעבודה.

בתחאם לצו השלטונות אורגנו היהודים בקהילה שבראשה עמדה מועצת הקהילה, הייתה מחויבת בין השלטונות ובין היהודים, באמצעותה בוצעו הפקודות וההוראות של השלטונות, לרשות המועצה עמדה קבוצת צעירים יהודים ששימשה מעין מיליציה יהודית, הייתה מגייסה כל אותן פקודות השלטון לנבי יהודים, אף הם ענדו את הסרט על זרועם, הרבה צרות נגרמו לנו עיי אותה מיליציה יהודית.

את מהייתם מצאו היהודים בהמשך הסקרדומסבר, מותר ואסור, בקשרי עבודה עם גויי הסקום והסביבה ובינם לבין עצמם, בעליהםמלאכה המשיכו לבקר במסרים הסמוכים ולעשות את עבודתם בנגרות, בבניה, בסנדלרות וכו', המורת צרכיהמהיה שונים, כל יציאה מן העיירה הייתה זקוקה רישון כסול, ממועצת הקהילה והשלטון הסקומי כאחד, נתחיי העבודה הנויסי היו מסיגים בנקל רישון כזה עבור בעליהםמלאכה היהודי שלהם.

למרות כל הקשיים, שפרו חלקם של היהודים בעיירה מאשר בעיירות והערים מסביבה, שקרי רצח, טות מרעב, מאסרים — לא היו כמעט בעיירה, לא יפלא שהעיירה נתמלאה מליטים יהודים לרוב, 170 נפש, נשים וילדים, מהרודוק, מצאו אצלנו מקלט, הבעלים, אבות המשפחה, נלקחו עיי הגרמנים ועקבותיהם לא נודעו, כן מצאו אצלנו מקלט כ-150 יהודים שוכני הכפרים הגויים מסביב, הקהילה שיכנה את הבאים, בכל בית דרו כמה מליטים וגם משפחות שלמות, רבים קיבלו את מוזהותיהם בבתי פאנסניהם ללא תשלום, יהודים ויהודיות טרוו ודאנו לאסוף צרכיהמון לאלה שגרו בבתים מיוחדים, לימים נפתח להם בית-חמחי, למען לא יגועו ברעב.

יום אחד נגזרה על כל יהודי העיירה גורת נלות למסולק, ומעשה שהיה כך היה: לשלטונות נודע שצעיר יהודי, קוסטניסט, מסתתר בעיירה, דרשו להסנירו ולא הסנירוהו, איימו על העיירה בדרג והבחור לא נתגלה, בצטוו כולם לצאת לדרך, הלך יהודי, אחד מעשירי העיירה, ליטול במסן חבוי בעלייתו צידה לדרך, אותה שעה נתגלה המסתתר והגורה בסלה, אנביכך הוסם הגביר ובנו עמו בעניק בשל הסחורה החבויה שהעליסה מהשלטונות.

עברה שנה, מהפרים העיירות הסכנות מניעות שסופות רעות וקשות על רציחות, רעב, עינויים, מאסרים, על גיטאות מקמים, כאן עדיין לא ננעה עד כדי כך הרעה, יהודי העיירה חרדים לגורלם, נזהרים לכלי לשורר עליהם את המת השלטון, מצייטים ומסלאים את הפקודות בקפדנות, ה-מיליציה היהודית עומדת על המשמר, לבל ימרה הם ושלום איש את פי השלטונות, כך הפכה המיליציה היהודית, מתוך כוונות טובות, שותפה למעשי ההתעללות.

כאב תשי"ב (1942) הוקם בעירתנו הגיטו, כמה רחובות צדדיים גודרו נדריחיל.

ואסור היה ליהודים לצאת מתוכם. היה לניטו מצא לנהר המשתרע מאחורי העיירה. כל יציאה מהניטו לצרכי עבודה ומחיה זקוקה לרשיון.

ששה שבועות התקיים הניטו עד שהוסל על יושביו. הנאי החיים היו בו נוחים יותר מסבשאר הניסאות. לא היו מדקדקים עמנו והיינו עובדים מבעד לחוסייהחיל גם בלי רשיון ומתנועעים מחוץ לגבולותיו. אמצעי-מחיה היו עדין. מקריריצה או התעללות ביהודים — עדין לא אירעו. מנב זה הפיה ביהודים תקוה. שפא יעברו בכליזאת איך-שהוא את יסירהרעה ועוד יוכו לראות בנאולה... אבל סכל עבר מניעות שמועות על חיכול ניסאות. על הרג רב ביהודים. היהודים שומעים. הרדים. ובכליזאת מוסיפים להשלות את עצמם שכזאת לא יקרה. הן כך מבטחים להם הגויים. סברים וידידים... אמנם החרדה גוברת ועמה גם התקוה. שהוכחה כעבור זמן קצר. כאשליה שא.

הסבה

באחד הימים, שמונים לפני הסבת, הוסל עליידי טבה המוני הניטו היהודי בדומברוביצה הסמיכה. ידענו על כך, והחרדה שהנה הגיע תורנו לשיחיה גברה. הוצאה פקודה שעל כל היהודים להיטאר בעיירה. איש בל יחזן לצאת מתוכה. וכל רע לא יאונה לו. והיה אם ייעלמו יהודים יבואו כל יהודי העירה על ענשם. מועצת הקהילה השלתה עצמה ואחרים שאכן כך הוא הרבר, ויש לציית בקפדנות אחר הודאה זו ולכלי לצאת את העיירה. יהודים שעברו בכפרי הסביבה. במסעם את מעשי הסבת בדומברוביצה. נשארו שם ולא חזרו כמנהגם כדי שבת לביתם לעיירה. מחוץ השט לסבת. ערכה המיליציה היהודית בליל שבת היחיש מדוקדק בבתי היהודים החסודים. וכל בית שחסר, היה בו אחד מבניו. נצטווה במסגיו למצוא את הנעדר ולהביאו. בעלי אף הוא לא חזר אותה שבת הביתה. הרבר נודע לטיליציה היהודית ובטעה מאוחרת בלילה ניתדסקה בדת. לא ירדתי לפתוח. אייכו במריצת הדלת ולא ענית. אך שכני, דיירי בביתי, קם ופתח להם. נכנסו, בדקו ושפטשו במיטות ומסלס מצאו את בעלי הכריחו אותי ללכת הכפרה ולהביאו. לא היתה לי ברירה. בסבת. השכם בבוקר, קמתי ויצאתי ברגל לכפר. מרחק 10 ק"מ מן העיירה. והורתי בצותא עם בעלי. הוא הטב להוזמו שאנו. אני היילדים. נבוא אליו הכפרה וכן נימלט מן הטבח המאיים. כך אירע לעוד כמה יהודים שנעדרו או המיליציה היהודית כפתה עליהם לחזור. כעבור עשרה ימים נתחולל האסון. ובוצע הטבח הגדול גם בעיירתנו. יומים לפני הטבח ארזנו חלק מהפצינו ועמדנו לצאת. שתי משפחות היינו. לאחד הכפרים בסביבה. יצאנו אל החצר. מוכנים לדרך. ברבע זה סנה אלינו אחד מדיירי הבית. פליט יהודי מורטטה. צלם לפי מקצועו. שהיו לו קטרי עבודה עם השלסונות (היו מצלמטים אצלו) וסידל אותנו להיטאר. סיפר שגויידיד הבטיח להודיע לו מראש. במקרה שסכנת צפויה לחיי היהודים. ועליכן עצתו לבלי לעזוב. עוד את העיירה. הוא יברר את המצב ואם צפויה באמת סכנה לחיי היהודים — הרי יצטרף גם הוא אלינו ונצא בצותא. נרא לנו דבריו וחורנו הביתה.

למחרת באה אל הפליט הנה מפרתו הפולנית וסיפרה לו שכבר הופרים בורות ליהודים מסוך לעיירה וכי מתקרבת ששת הטבח. הלך הפליט הורשאי ומסר את הדברים למועצת הקהילה היהודית.

שלחו אנשי הקהילה את אנשיהם להודיע. הנכונים הדברים על הבורות הנחפרים. חזרו הללו וסיפרו מסי גויים שהתכוונו להוליכם שולל. כי אלו הן הסירות מלחמה ותו לא. זה היה ביום שלישי. יום לפני הטבח הכללי בעיירה. בו ביום נכנסו לעיירה כלי-רכב גרמניים עם נשק ממוכן. התחזים ומבונות-יירה. רק ששה גרמנים בלבד ניצחו על הכבודה

הזאת. כל השאר היו נתיימי מבני הסניבה... למשמע שטרוד הסבוכיות הבינונו כי
"כשהו" יתרחש בימים הקרובים.

אותו ערב, אור ליום הפכה (כיח אלול תשי"ב), לא קיבלה הקהילה "הומנות" לעבודה.
חרדה גדולה שררה בנינו. שכבו לישון חלב פועם סבלות הפחד. כלילה יצא שכנינו
הצלם לחידוש על הנעשה. חור ובסיו. בשורות" רעות. התלבשנו וישבנו מתוחים וחרדים.
חור ויצא החוצה ובשובו הרגיע: "שקט ברחובי", חורנו לשכב ובגרנו עלינו.

הידיד חוסיף ועמר על המסמר. מפעם לפעם היה יוצא החוצה. לבסוף חור וסטר
ספי סברו המולני שנעשות הכנות לשבת כיום הבא. טען אליו על שום מה לא הודיע לו
בשוד מועד. כפי שהבטיח. ענה לו המבר הפולני. שהוא עצמו לא ידע על כך. לימים
נתברר שאותו פולני שיקר. הוא ידע על הדבר ובגד ככולם.

התחלנו אורזים את הפצינו בכדי להימלט — אך היה כבר מאוחר. כל מי שניסה
אותו לילה לצאת מן הגיטו נורה במקום. כך נורו באותו הלילה כשעת נסיון בריחה מן
הגיטו טסה יהודים. עם אור היום ניסו יהודים לפרוץ את הגיטו, אבל הגיטו היה סוקף
מכל צבר שוטרים מקומיים. נשקם בידם, וארבו לכל יהודי. כך נחרמה אותו בוקר הנה
לוספין לעיני שתי בנותיה, ילדות קטנות. על סף ביתה. בנסותה לצאת מתוכו. כך נהרג
אהרית צעיר יהודי. במו עיני ראיתי מבעד לחלון נבריים ונשים שתיוקות בורזווחיותן, וכן
צעצעים וצעציות בנסותם לפרוץ את גדריהחיל והשוטרים הנתיים כיוונו כלפיהם את
רוביהם היללו חורו ונמלטו פנימה.

פתאום נדחקו ככהלה לכיתנו אנשים. נשים וטף עד שתמלא טפה אל פה. שוטרים
מבחוץ כיוונו רוביהם לתוך חלונות הבית. פרצה יללת-בכייה גדולה. אשה אחת מבין
הנאספים קראה: "יהודים! לא יעזרו לנו דבר. צריך ללכת לטהיטה..."

חלק מהנאספים ובתוכם אני ומספחתי יצאנו דרך הדלת האחורית לחצר. (זו הייתה
חצר סגורה. בחלקה מאחורי הבית). אסרתי לבני בן ה-18: "צא מכאן לפינה זו וזו, אולי
תצליח להימלט. החילה סירב לעזוב אותנו, אך כאשר הפצתי בו יצא וכעבור כמה רגעים
חור הודיע שבפינת הגיטו, סמוך לביתו של ט. ק., מסתתרים את המיליציה ויוצאים.
נתתי לו מכל מה נשתייר בידינו ויצא. כעבור רגעים מספר חור והודיע שאין מנוס.
הוא ינסה ללכת לכיכר השוק. לסקום שתולכים כל היהודים, אולי יוכל להתחמק משם.
נסל סבין ארוכה והסתירה מתחת לבגדיו. מילא כיסיו צרכי-אוכל ויצא... מאז לא ראיתיו
יותר. סופר לי אחי-כ שאותו בין הבורחים שהחריגה, קפצו לנהר ונורו עם עיני רודפיהם.
אותה שעה גדלה המרומה ברחוב. מכהלים רצו אנשים, נדחקים לתוך הבתים.

ביתנו שעמד במרכז הרחוב קלט המוני יהודים נרדפים. הבית התמלא עד אסם סקום.
אני ובתי בת ה-16 ירדנו למרתף ואחרינו — רבים מנאספי הבית. גם המרתף התמלא בין
רגע מן הקצה אל הקצה. בעומק המרתף הייתה פינה גדורה לאיסום המזרי-אדמה. נתכנסנו
אני ובתי לפינת-מתבוא זו. אפא אחת. פליטה מזודטה. תחבה אלינו לפינה שנים מילידת.
בינתים פרצה המשטרה למרתף — כנראה לאחר שגודשה את היהודים מן הבית — ופקדה
לעזוב, ולא — איימה בירות. עזבו כולם את המרתף ורק אנחנו החבויים "בפינה" הנדורה
נשארו ושני הילדים עמנו. אפם עתה לשוטרים שאין איש במרתף והיא עצמה יצאה
עם היוצאים. כעבור רגעים מספר חורה המשטרה. נעצרה בפתח המרתף, תבעה לצאת
ואיימה לירות. לא ענינו להם. התחלקו. חורו לבית. עלו לעליה. חיטטו בכל הפינות
המחבואים (כל זאת שמענו בהיותנו במרתף) המתלקו. כעבור שעה קלה שוב הופיעה
משטרה בפתח המרתף. רצו להדליק אור אך נמרודים לא היו עממם. איימו שיפוצצו
את המרתף במקום. רבצנו אילטים ודופמים ללא הגה. המתלקו ושוב חורו. הפעם, לאחר

איומים, ירו לתוך המרחף, אך החסיאו את ספרתם, ואנו, ישבנו דומם, עצורי נשימה וחרידים, אותו יום המשיכו ובאו פעם בפעם קבוצות שוטרים והיילים, גם גרמנים, לתוך הבית, חיטטו והיפשו, מתוך המבואנו שמענו איך הם מספסים על עלית הגג, חוזרים לתנור ומאחורי התנור, בהערב היום, בהשתרר השקט בחוץ, נכנסה הבת לבית פנימה, ארזה את הפציה המספחה היקרים לה ביותר: המונות, כתובות, דברי זכרון וחזרה למרחף, עם השכה החליטו שני הילדים לצאת מן המרחף וללכת למכירתם הפולנית, בסוחים היו שהיא תאסוף אותם לביתה, הרי היתה ידידתם הטובה ביותר וכל רכושם הבוי ומסותר אצלה, נסיתי למנוע בעדם סלכת, אך לא שמעו לעצתי, מתוך שנדשו לפולנים האמינו שלא יפגעו בהם לרעה — הילדה בת ה־8 נראתה אמנם כילדה גויית, גם אידיש לא ידעו ולעומת זאת היטיבו לדבר פולנית, האכלתים ויצאו לדרך, לא עברה שעה קלה והאח הקטן בא מבואל, נרעש ובוכה, שאלתיו היכן ליוסה, אחותו, סיפר שפגשום השוטרים וציוו עליהם לעמוד, הוא, הנער, ברח בכיוון למכירתם הפולנית והאחות נשארה לעמוד, בתקופת להוכיח להם כי פולנית היא... אבל הם ירו בה הרגזה במקום, הוא הצליח להגיע למכירה הפולנית, אך היא טרבה לקבלו וחזר למרחף.

לילה, השעות נוחלות, עוברות, מה יהיה? הן סחרחחרתיים יצלו את מקום מחבואנו ויוציאונו להורג, אך גם היציאה החוצה כרוכה בסכנת מות, מה איפוא לפשות? כה ישבנו במרחף נבוכים ומיואשים, לבסוף החלטנו — יהיה מה שיהיה — לצאת, יצאנו ביריעה שאנו הולכים לקראת מות בנות, מתוך מרובה ומתוך סקופת בדרך הטובה ביותר לא עצרנו כוח בנפשנו לקחת אתנו את הילד, טיפנית שקע בשינה עמוקה.

יצאנו מן המרחף, עברנו בחסיאי הצר אהת, נכנסנו לחצר שנית, וכעוד אנו רוצות לחצות סמטא אחת בין החצרות שמענו קול קורא באוקראינית: ע ס ו ד! קפאנו על עצמנו, ניגש שוטר אוקראיני מוזק, שקד על הבת לפשוט מיד את המעיל ולבחור אחת כסתי המיתות: בעמידה, הפנים אל הקיר הידיים למעלה, או בככיבה והפנים אל האדמה, התחלתי מתהננה ומבקשת רחמים על הבת, רציתי לספור לו סבל מה שהיה בידי בדבריי ערך וכסף, אך הוא הקטייל לבו, שקד עלי להניח כל מה שהיה בידי, נסל אותי ואת בתי בשתי ידיו מה ומה על מנת להוביל אותנו כדבריו אל הגרמנים, צעד כמה צעדים ועמד סלכת, הזרתי והתחננתי לפניו שיתן לנו לצאת מן הנישו, הרים את רובצו וחבס בי בקת, פניתי לבתי ואמרתי לה: הבת ננסה לברוח, ותוך כדי כך התחלתי בורחת, אך לתסונו לא זזה בתי ממקומה, ואני הזרתי אליה, לא ידעתי את נפסי והתחלתי צועקת בקול, קוראת לעזרה... לקריאתי התאספו שוטרים מוזנים, והרי אנו מוקשים לא נוי אחד, כי אם רבים... היינו אובדות עצות, סביבנו שוטרים צמא־דם ואנו שהי נשים יהודיות בתווך... פנתה אליהם הבת ואסרה: בכיתנו סמונים בגדים והפצים רבים, בואו ונמסוד לכם הכל ובלבו שהניחונו לצאת מכאן, נאותו לכך, חזרנו כולנו יהודי, מלווים שוטרים מוזנים אל הצרה־בית, לאחר דיון ודברים בקשר להפצים הסמנים הושפע תאמום לעינינו כעל ל, סיוד? סאין? וכך היה מעשה: בשעת המלחמה הגדולה באותו בוקר התחבא בעלי בפניה נסתרת ברפת, ושכב עם כל איתן השעות, ובסמטו עכסיו את קולי וקול בתו יצא מסחבואו, היינו איפוא שלושה יהודי, אנו חוטרים באדמה צר שנתגלו ההפצים הסמונים, בינתים הסתלק השוטרים הסקומיים ונשאף עמנו רק השוטר הראשון, מחכה לשללו... והריחו מאיך בעצלי שיחיס מלאכתו, מאים עליו בחפירת קבר לעצמו... מן הכור הוצא ארגו בגדים והגוי בהר לו כטוב בעיניו, בסידה שיכול לשאת על גבו, פנת אלינו וציווה שנלך אהו הוא יעבירנו מחוץ לגישה, לא רחשנו לו אטון וביקשנוהו שיניח לנו ויעזובנו לנפשנו, אך הוא לא נענה לנו והיינו מוכרחים ללכת בלויחה, צעדנו שלושתנו לפניו, הוא, רובבו

משמש לפניו, מאחורינו, חוץ כדי הליכה ירה, אך החטיא את המטרה, ואיני יודעת אם בכונה או לא, כעבור רגעים מספר נתעכבנו עוד פעם ושוב ביקשתי רחמים שיצובנו לנפשנו, אך הוא ניגס אלי בקצה המיל עלי את קת הרובה, מעוצם הסכה צנחתי לארץ, וכך נסארתי לשכב באפסרכוח... בעלי ובתי המשיכו ללכת בלויט השוסר שהאויץ בהם, לאחר רגעים אחדים שמעתי שתי יריות מלחמת את האויר, הבינותי במד נפשי כי יקרתי אינם יותר בחיים.

אי סבקסת מלט

שעה ארוכה שכבתי על הקרקע ביסוריאיתם בלב ולא ידעתי מה אעשה, יש חשבתי לקום, לצאת אל המרצחים ולהירג על ידם וסוף יהא לכל הצרות... וחלתי ונגררתי אל רפת סמוכה וסכבתי בערמת חציר, כעבור זמן קצר קפתי ופניתי ללכת בדרך הפוכה מזו הקודמת, דוקא לזו המובילה סן הניסו אל השוק הגלוי, בחשכת לילה הבחנתי בגופות אנשים מתגוללים, כרעתי ומיששתי אותם, אלה היו גויות מתים, כל רוח היית לא היתה בהם, עברתי ליד ערמת־עפר תמות, שרנלנו נערמד בגדי־אנשים, הבינותי כי כאן נקברו האנשים שנורו בעצם היום הזה... הגעתי לגדר־החיל שסגר על הניסו, נסיתי לעבור אותו ולא יכולתי, נסיתי לחזול תחתיו, נפצעתי ולא הצלחתי, סוף־סוף עלה בירי לחזול ולעבור, הייתו כעת מחוץ לניסו, כרוחב הפתוח, שבשכבר הימים דרו בו יהודים, התנהלתי בחשכת, סרתי לרוחב הגוים ומטנו לשכונת בחים בקצה העיירה, דסקתי בולתו של גוי־מכר, פתח את הדלת, אך מסרנאי סרב לאספני — ירא הויל כל המסתרי יהודים בביתו צפוי למיתת, יעצני ללכת לכפר הסמוך, הוורירני לבל אלך לכפר שאליו בחרתי ללכת, כי בדרך חונים גרמנים... לא שמעתי לעצתו המסכתי ללכת, בכיוון לאותו ספר, מרוב יסורים ומבוכה לא ידעתי להיכן נושאות אותי רגלי, ולאחר זמן קצר נוכחתי לתפוגני הרב שחזרתי לעיירה שפסגה יצאתי, לא ראיתי איש בדרכי ואיש לא הפגית בו.

הורתי הולכתי לכפר, לאחר שעת הליכה בלילה הגעתי לנהר, ידעתי, כי בדרך לאותו כפר מותרע נהר שסיסו בעונה זו רדודים ואפשר לתצות אותו ברגל, נכנסתי לנהר על מלבושי ועלי מתוך בטחון שיקל לי לעברו, ומה גדלה מבוכתי כשהמים צמקו הולכו ועד לצואר הגישו, נסיתי לחזור, אך זרם המים מחפני קדימה, מבלי שאעצור כוח לחזור, ידעתי לשחות וזה עמד לי, עברתי בשחיה את הנהר, בהגיעי לעברו השני נוכחתי לדעת כי העיני בדרך, חזרתי ועברתי בשחיה את הנהר, רטובה, עייסה ורצועה צנחתי לרגלי ערימת חציר וסכבתי עד עלות השחר.

עם שחר יצאתי שנית לדרך והגעתי לאותו כפר, פרסודובקה, נידסקתי על פתחו של גוי־מכר, הלה לא רצה לקבלני, הלכתי לגוי אחר — וזה קיבלני מיד, רגעי סחוסה ורטובה, נתן לי בגדים אחרים, עד אשר ייבשו בגדי, תאכילני, השקני והביאני אל עלית הגב, יומים שהייתי שם, ואחרי־הם באה אלי ה־גויה, מסרה לי את בגדי שיבושו ובקשתני ללכת — וראה היא, קטתי הולכתי לחפש מקלט בכפר אחר, לרוֹד־גויה, מרחק של 5 ק"מ מהכפר הזה רש ק"מ מעיר־תנו, הכרתי איכרים רבים נסבית זו וידעתי את מקום מגוריהם, גוי־מכר חובילני לחורשה סמוכה ובה מצאתי את בת־אחותי, שהינו יחדיו בחורשה שני ימים, אך היינו בלויט מדי לצורבים־ושבים ובעל־החורשה חשש להשאירנו בה וציווה עלינו להתחלק, יצאנו ודרכינו נמרוד, כיתת בת־אחותי רגליה מגוי לגוי ואיש לא רצה לאסוף אותה עד סוף־סוף פגע בה גוי אחר מסכדייה, הולוכה שולל, והמנירה לידו הנאצים ובעירת מגוריה, שפסגה ברוחה, שם מצאה את מותה.

מצאתי מחסה בביתו של גוי אחד בעלית הגב של הרפת, לאחר ארבעה ימים באה

אלי אשתו וביקשתני להסתלק מביתה, כי ידעתי היא לא יכולתי להמרות את פתי. אבל ביקשתי להיראות לפני בעלה, בטרם אלך, אותו גוי טוב ורחום, יעקב שמו, שהכיר יפה את בעלי, ידע שעם צאתי ממחבואי סופי להוחרג, יעץ לי לעבור לקצה השני של עלית הגג, להסתתר שם בחציר, והוא יעלים את הדבר מאשתו ומבני משפחתו. ארבעה שבועות רצופים שכבתי שם ואיש מבני-הבית הפרובים, מחוץ לבעל-הבית, לא ידע על כך. הוא, היחיד, דאג לשלומי, הביא לי אהת ליום מרוסה לחם יבש — יותר לא יכול היה להוציא מביתו, לכל יתגלה הדבר — ולשתים גם משש מים.

הטו ארבעה שבועות של שכיבה לבדד בעלית, והגוי הזה חרדה אחרתו מפני הגרמנים, ובא אלי וביקשני להסתלק, באותם הימים ערכו הגרמנים בכפרים היסודיים אחר צרכי מזון ובהמות, בוקר אחד בא הגוי בבהלה ופקד עלי לעזוב, כי בקרבת מקום עורכים חיפוש, ואוי להם לכולם אם ימצאוני. גלשתי מן העלית והסתתרתי בגן-הירק, בין שיחי ששועית גבוהים, עם השיכה יצאתי ממחבואי, לגוי אחר, גם הוא מכיר שלנו, והוא הבטיחני שבאם אחיה אנוסה לעזוב את מקום מקלטי הראשון יאספני אליו.

לאחר ימים אחדים הייתי אנוסה לבוא אל האכר הזה, אך הוא סירב לקבלני, יצא עמי להובילני אל גימו שהיה רח בודד ויחיד במרחק 4 ק"מ מהכפר, בדרך חוד בו, עזבני לנפשי, ציחה לי להמשיך את הדרך ביוחדות חסיא לי עצתי להיכנס לחצר הגיס בחשאי, להסתתר בגורן — וכך עשיתי, עם בוקר מצאני הגוי בגרנו, נהרתח ופקד עלי להסתלק מיד, אך אשתו הפצירה בו לאכסן אותי עד הערב, בערב יצאתי וחזרתי באין-כריזה לבית הגוי טאצלו שהייתי תחילה ארבעה שבועות רצופים, נכנסתי בעצמי לעליית-הגג, למקום מחבואי הקודם, עם בוקר מצאני בעל-הבית ולא אמר לי למטוב ועד רע, רק הזהירני לכלל אתגלה לאביו הזקן הישן למטה באותה רפת, ואותו גוי טוב המשיך לכלכלני בלחם צר ומים, זה היה המזון היחידי שבא אל פי במשך חרשי מחבואי.

וטוב עברו שבועות מספר, עד שיום אחד פנה אלי סודי ומצילי בבקשה ופקודה באחה לעזוב את ביתו, ביקשתי צידה לדרך כמה ק"ג מלח, באותם הימים היה המלח מצרך יקר-המציאות ורק גויים עשירים זכו להשיגו, ואכר זה שעשיר היה השיג מלח למכירה, קיווה להשיג מקלס בעזרה המלח, הביא לי בעל-הבית שקיק מלח, ובחצות יצאתי ובאתי לבית הגוי הקודם, בשכר המלח אספני לשני ימים וטוב פקד עלי להסתלק, חזרתי לבית מיטובי ובאתי סמוך לביתו, יצא אלי החוגזה וטיפרתי לו את הקורות, הקטיב וטוב נעזרו דחמיו, יחידו היה מבין רבים שלא מלאו לבו להפקיר אדם, יעצני להיכנס בינתיים לרפת ודוד ולעת לילה לעלות לעלית הגג שבאותה רפת והוא ימשיך לכלכלני כבהחילה...

נכנסתי לרפת ודודו ושכבתי בתוך עריסת שחת, עברה שעה קלה והאיכר בא להאכיל את פרותיו, נעץ קלשון שבידו בערסת החציר שתחתה שכבתי, אך לא נגליתו ותא לא חשניה בו, בצאתו מן הרפת מיהרתי ועליתי לעליית-הגג והגוי, שלי המשיך לכלכלני בלחם ומים, עם ערב היה בא, עולה במולם סמוך לגג, מנקש בקיסות קלות, ואני הייתי מוסיפה את ידי מבעד לחור שנכבתי בנג הקט, מקבלת מידו את הלחם היבש, ולשתים דחוקות גם את משש המים, יש שהיה מביא את בקבוקי-החלב שהכינה לו אשתו לשתה, והוא, עצמו, היה מסתפק בלחם בלבד, מבעד לפירצה לא-ניכרת בקט הייתי רואה אותו בעברו חצרו, ויש שהייתי מרטרטת בקט, לטען ישמע וידע שדבר לי אליו.

בגורן זו דמו פועלים שכירים את הבואחו של האיכר, עם גמר הדישה העלו את כל הקט לעליית-הגג, זו שבה שכבתי, הם דחמו וצופפו את הקט פנימה, מבלי לדעת שמישהו מוטל שם, אחר כך עלו לעלית, דרכו בדגליות הלוח וטוב, בקושי רב נחלצתי מטרסת הקט שנתגבבה עלי עד לחוגק...

שלושה שביעות שהיו בעלייתגג זו מבלי שאיש פרט לאיש חסדי האחר, ירש על כך, באחד הימים בא אלי מיטיבי וחודש לי בצער שהוא מסלק ידו ממני. אין הוא יכול להמשיך בטיפול זה.

קמתי למחרת בבוקר וירדתי באיךבירית מן עליית הגג. כבוא בעליהבית להאכיל את פרותי ראני מתאונם נדהם, רצה אחותו משסחה ופחד כאחד, שאלני האם יחידה אני, או יש עוד מישהו אתי מפני ביתי. בשמעו שנשארו לבדי — פרץ בכבי מר ותחיל תלש שעזות ראשו מצער. מיד הביא לי אוכל, אך תוך כדי כך הודיע לי שעלי לעזוב את ביתו עם ערב, כי סידר הוא... שלח אלי את כלתו שאף אותה הכרתי היטב, שסחה לקראתי ולא הניחה לחוננת לשלזני. הזוירתי לכל אתגלה לפני הזקנה, חותנתה. בבית הזה דרו אז הזקן הזקנה והיא הכלה, בעלה שירת בצבא.

חזרתי למקלטי, על עליית הגג, ושהיתי שם שלושה חדשים רצופים. יום אחד פר אלי הזקן בעליהבית וספר עלי להסתלק, אחרת יואלץ למסור אותי לשלטונות בכפר. עניתי לו שרשאי הוא לעשות בי כעולה על רוחו ואסירת-תורה אהיה לו אם יסגירני לשלטונות. קצתי בחיי, וסוסב לי למות מאשר להתענות ביסורים אלו... משנדע הדבר לכלתו, עלתה אלי ללעלייתגג, נסבחה בפני שלא תתן לי להתגלות ואף לא תתן לחונתה למסור אותי לשלטונות. המשיכה לכלכלני וגם הגוי הקודם הוסיף להביא לי לפעמים לחם לאכול.

יום אחד עלה הזקן כסולם העלה וקרא אלי: גו, יכולה את כבר לצאת להספיק. הגרמנים נסתלקו ומספרת אינה כבר בייסוצק... עם ששיפת הבשורה נסתחרר עלי ראשי, נעשה לי לא טוב והתעלפתי. התחרור הראשון האיום היה: נשארתי לבדי, והוא עינה ללא גבול, ולמה נשארוני אני דוקא? פקחתי את עיני וראיתי את מיטיבי עומדים עלי ומשיבים את נפסי. אסרתי לקום וללכת לביתי לעיררה... צערו בעדי: הכי קצת. נחקרו, נברר אם אפת הדבר... נתברר שעדיין סוקדם הדבר.

ואירע שפתאום נסבר, משה לחסר, גרמנים הפקיעו את המוסים מהאבר הזקן ונסלו עמהם את הצעיר. כשוב הזקן לביתו גברה הלילה, היו בטוחים שהצעיר והמוסים לא יחזרו לעולם. יום אחד חזר בלויית חיילים גרמנים, התחילו נזכרים ומתפשים בבית, כל דברציר שמבא מן בענייהם — נטלוהו לעצמם. הם חיששו בעליית הבית, במרתף, בארונות, וגם ברפת שבה נתבאתי באי, מהחבואי ראיתים היטב, אלה היו שלושה גרמנים רטרקומה, מאוינים, לבישים פרוזה כבשים וחבושים כובעי-פלדה, אחד מהם עמד לפלות לעלה, אך האחרים סווח בידו, הם זללו וסבאו בבית ובעמדם לצאת לדרך התהננו בפניהם הגוי הצעיר ואסתר שישחררו אותו ויקחו תחתיו את הזקן בעליהמוסים, שהוא כבעלם מיטיב להתנהג אתם... לאחר דיןדבורים נעתרו הגרמנים להפצרותם, הזקן יצא עמהם והצעיר שנשאר בבית וזרני הביא לי עוד באותו ערב את סנת-הלחם, ויעדו של הזקן והקפת המוסים הכבידו על חייה של הגויה הצעירה וגם העבירו את יחמה אלי, התחילה מגלה אותה אירצון לתוסף ולתחזיקי ברשותה, מריבוי הסירחה ומפחד השליטים, לילה אחד קמתי, עזבתי את עליית הגג, והלכתי לאותו גוי שהליו אותי קודם יומים רצופים, בעליהבית עצמו לא היה ובעלת-הבית הסתירה אותי לפי שעה, עד בוא בעלה, בעריפת-שחח גדולה בתצר, נתכנסתי לתוך הערימה, שכנתי בה כל הלילה ולפנות בוקר הכניסתי הגויה לביתו, בית קטן ודל, והסתירה אותי בפרוודור, מאחורי ארנו גדול, כשוב בעלה המצירה בו שלא יגרשני הוא נאות לכך, לאות תורה מסרתי לחם כמה סמלבוטי, כן הבסחתי למסור לחם עם בוא הקיץ את מעילי החם, איכרים עניים היו והיו זקיקים מאוד למחנתי זו, והתקן לי מקום משכב בין הארנו הקיר, פעמים ביום הניסו לי לכאן תמוח'אדסה אפויים, לחם לא היה אצלם בנמצא, באותו זמן החלה נסיגת

הגרמנים מנכיחה זה. גם אנשי המליציה בוילנא משחשו בחולשת הגרמנים קמו וברחו אל הפרטיונים. האבר היה חוזר ואומר שהוא מחזיק אותי רק מפני שהגרמנים אינם כעת בסביבה, אך אם יחזרו לכאן יישלח לשלחני מביתו.

לאחר ששהיתי שבועיים בבית זה הלכתי לביתו של גוי ספר שהיה חייב לבעלי ספר בעד עבודת נגרות. מרחק של 2 ק"מ. מבעד הלהן ביתו הבחנתי באנשים זרים ולא נכנסתי פנימה. הבחין הגוי באדם שסמכותב בחוק על-יד ביתו. נפל גרון ומש ברזל ויצא. נסבור, ש"רדים מתנכלים לו ויצא להתנונן. הלכתי לקראתו והתוודעתי אליו. אך ראני, זרק את כליזינו, קיבלני ברצון ופרץ בבכי. לא עצרתי ברוחי והתייפחתי בבכי אף אני. כך עמדנו שנינו בהשכחת-הערב, נושים בבכיה... הכניסני לביתו. נתן לי גרעיני שיפון כל כמה סיכולתי לשאת. הפציר בי שאלון בביתו — אך לא הסכמתי לכך. ביתו עמד על אם הדרך ולא יכולתי למצוא שם מקלט. העשתי "פל גבי את שק השיפון ויצאתי לדרך. עם פרידה אמר לי, שכל זמן שאחיה זקוקה לפסוה, אבוא אליהם והם יתנו לי ככל שידם משגת.

ליל הושך, בתודע אור תשיב, ימי הפסות שלגים. עלי לחזור ולעבור ברגל גור קפוא מלמטה ומים זורמים למעלה, תעיתי בדרכי. נעלי מלאו מים. רגלי מעוד מדי פעם על פני הקרח הרטוב. הטק צנת מדי פעם לטשה ונרטה. ועם כל נסיון להרישו הייתו מחליקה ונושלת. כך הלכתי, סוחבת אחרי את הטק, נושלת וקפת. נושלת וקפת במסך כל הלילה. למפת בוקר הגעתי סוף-סוף לבית מחבואי. החלפתי בגדי לייבשם, עליתי על התנור ושבו הזרתי לסקלטי סאחורי הארגו שבפרחודוי הבית.

ערב אחד חזר הגוי סן הכפר ובפיו הבשורה: הגרמנים חזרו והוא תובע מפני לצאת את ביתו מיד. שאלתי: ובכן, לאן עלי ללכת? — לחיכן שאת הוצה — היתה תשובתו — אך מכאן את מוכרחה להסתלק.

לאן? — אני מחלכת בחיץ. מהשכים. שעת לילה מאוחרת. בקרבת בית זה התגורר גוי שאת אמו הכרתי. נכנסתי בחשאי לחצר ועליתי ישר לעליית-הגג של הרפת. עם בוקר, כשנכנס האבר להאכיל את בהמותיה, פגשני, ביקסני לעומת את ביתו, שמעה אמרה שהיום ייערך חיפוש אחרי אנשי היערות (הפרטיונים), קמתי ללכת. נכמדו עלי רחמים של אשת האכר ואמרה: „לאן תלכי כעת. לאור היום? הן יפנטוך, יובילוך לעפירה ועם יהרגוך". ענית לה: ולכן אמנם אני מתכוונת, די לי ביסודי נדודים אלה... פנה אלי בעלי-הבית ואמר: „לאן אם נשארת בחיים עד עכשיו, צר שתיהרגי כעת. עליך להינצל, כאן ביער הקרוב נמצאים יהודים, הם גרים בסוכות, נודדים הם ממקום למקום, נמלטים מסחר האויבים... עליך להגיע ליהודים אלה שביער". אבל כיצד להגיע אליהם כעת. לאור היום? הננים הגוי פעלת-החורף לגורן, השתטחתי בעגלה והוא ערם עלי ערמת חציר גדולה, רחם את סוסיו וחוציאני בעגלה עמוסת חציר זו מהצרו בדרך לכפר פוזניה. סוף לאותו יער. בקרבת הכפר הוציאני, הכניסני לתורשת-שיחים קטנה שמתוך לכפר ואמר לי להסתין כאן עד שיחשיך, ובערב איכנס לכפר והגויים ששיג ושיח להם עם הפרטיונים יובילוני אל היהודים ביער. שהייתי כל אותו יום בחורשה, עם השכח סרתי לגוי ספר בכפר. החילה נכנסתי כדרכי יער לרפת. הגוי הבחין בי ברפת, חכירני, היה שיצר על סר גורלי ועל אברן בעלי והילדים שהכירים יפה, אך טאן לתת לי מחסת. חובילני לחצרו של איכר שכן, יצץ לי להישאר שם ועם אור הבוקר יבוא ויובילני אל היהודים ביער, בבוקר השתמט מלקיים את הבטחתו. ביתתי רגלי מאיכר לאיכר וללא הועיל, בעודי מחלכת בסולי הכפר יצאה גויה איכרה מסתח-ביתה וקראה לי לטור אליה. מסום מה הששתי שגרמנים בביתם היא מליכה אותי שולל, כשם שקרה הרבה ליהודים רבים. נעניתי לקריאתה מתוך יאוש:

אם גם יש יסוד להפשותי אין כל רע. הן צריך טעם אחת להוסיף מן החיים הללו ומסל!
 נכנסתי לביתה ונהמתי: ליד השולחן ישב יהודי צעיר בני צעירותי. הוא השנית
 בי מבניו להלן וביקש את בעלת הבית לקרוא לי. אין מלים בפי לספר מה שעבר על
 שנינו ברצפי פגישה זו. הן יחידה נדדתי בין הגוים לפני יהודי לא ראיתי מאז. מתוך בני
 שבהתרגשות סיפרנו זה לזה כל מה שעבר עלינו. הוא, הצעיר, כבר היה ביער עם הבורת
 יהודים. אך עובט, בא להסתתר כאן. ביקשתיו שיובילני הישרה אל הבורת היוודים,
 מסוים מה סירב לעשות זאת. (בבואי אחי כך ליער סופר לי שאותו צעיר יהודי הוסגר
 אחי כך ע"י מאורו הגוי לידו הבלובוצים * ואלה כפתוהו בחבלים והובילוהו אתם.
 עינוהו עינויים שאין לתאר... קרעו נתחים מבשרו כעודנו חי, תלשו את לשונו, קיצצו
 את הסמו ולבסוף נזרו את ראשו בסכין מצד העורף עד הגרון. למען להאריך את פרפורי
 יסוריו, את גופו תלו ברחובו של הכפר לראות. זאת עשו הבלובוצים ולא הגרמנים).
 בינתיים נכנס האיכר ופקד עלי לעזוב מיד את ביתו. שירכתי את דרכי ללא מטרה.
 פגשתי איכר שלא הכרתיו. אך הוא כנראה הכירני, וביקשני לסוד לביתו לימים אחרים.
 אבל רק בשעות הערב יבוא וישלני. בצדי הדרך עמד בית צווב ללא גג והלונות.
 אך נכנסתי לתוכה. פרצו אחרי שני כלבים ואחריהם גוי צעיר, שהכירני והרשה לי לשהות
 בבית עד סהר. נסאתרתי לברד בבית הבורד והשוסס. רועדת מקור ומרטיבות ומסתכלת
 מבניו התלון אל השכת הלילה. פתאום, מבלי שאבחין שאין וכיוד, ניתכו על ראשי סבות
 בזו אחר זו. הרגשתי כי ראשי לפני זבים רם, והרם ניגר כבר על הפנים. הבגדים, היודים...
 המיטה קראתי לתוך החשכה: "זשצ'א ווי מינצ'א בויטא? (על סום מה אתם מכים אותי).
 אז הפסיקו להכותני והסתלקו.

פצועה ודויה ובאפסיכיות יצאתי מן הבית וניגרתרתי בדממת הערב בדרך אל
 הכפר סביבי אין נפש חיה. פתאים צץ לנפדי גוי, שקל עבה על שכמו מזה ומעילו על
 שכמו מזה והוא פונה אלי ישר בקול מצוה: סקודי פאלטו טיאר טאקס סומאנט (זרקי
 את המעיל מעליך. תקופה כזאת בעת), אמרתי לו: על שום מה הסתפקת רק במהירות ראשי.
 מדם היה לך להרגני... ענה לי: לא אהרגך. אבל את מעילך הבי מיד. פשטתי את מעילי
 וזרקתי לו. כביסי המעיל הוו תהובים חפצים קטנים, סמלה, כותנת, והכל זרקתי לו. (זה
 היה הגוי שהיכני בחשכה ואת מעילו פשט למען לא אכירנו).

נכנסתי לביתו של איכר, רחצתי את פני וראשי מכתמי הדם, אך ללא הועיל.
 הדם שתת ללא הפגות ובעלת הבית שאיץ בי לצאת. סרתי לביתו של איכר אחר, ראוני
 ילדי האיכר ואני פצועה ומנואלת ברם התחילו טייללים מפחד... הכניסני האיכר לגורן
 אחד האיכרים, לא שלו. סגר עלי את השער והסתלק. שכנתי צייפה ורצועה בתוך החציר
 והרם זורם. הוצאתי מסיסי פרוסת להם וכעזרה בשד הלחם הרך נסיתי לסתום את החור
 בראש — וללא הועיל. הדם זב סבעד לסתימות הלחם. שלושה ימים נאבקתי עם פצעי
 השתהותים עד שסופיטוף עמד הדם מורום. השערות, הלחם והדם הקרוש התלבדו יחד
 וסתמו את החורים. אך כזה עוד לא רפא לפצע. עם כל פירוד לחם שניתק מהמתימה
 היתה פורצת מוגלה רם. חצי שנה נמשך הדבר עד שהפצעים הגלדו.

עם בוקר נכנס האיכר לגורן ואני שומעת כיצד הוא אומר לחבור: כנראה, היה
 כאן מישהו בשעות הלילה. התחיל גובר ומחסס בגורן, בחציר ובכל הפינות. גם למקום
 מסכבי ניגש. ולא הבחין בי. שכנתי כך בגורן עד הצהרים. בעהרים עמד לבוא אלי
 האיכר שהכניסני לכאן בכדי להובילני הישרה אל היהודים. כך בכל אופן הבטיח לי. אך

* חבורות הליטטיס ומרצחי יהודים מבין האוקראינים שניחפו פעולה עם הגרמנים;
 נקראו כך ע"ש מנהיג המתקוממים האוקראיני הידוע סקאנס בולבצ.

וזה לא בא. יצאתי בצהריהיום מן הגורן, המשובתי בכפר, ביקשתי מן האיכרים שיובילוני הישרה. איש מהם לא נענה לי. ישבתי לבדי בצדי הרועים באפס כוח ובאין דרך. כך ניטלטלתי שבוע ימים מגורן אחת למסניה; איש אינו רוצה לאספני ספוד הבלובבצים המסוטטים בכפרים, טבערים אחרי הפרטיונים וכל יהודי שנפל בידיהם עונה וחוצא להורג. נתעוררה איכרה שלא יכלה לראות בצערי, הלבישתני סבדני מחבותיה, העניקה לי להם בכיסים וביקשה מבתה שתצרף אליה עוד נערה-חברה ויהדיו יובילוני אל היהודים ביער. אנב סיפרה לכתה ולי שהיהודים מסתובבים כל היום בעומק היער, ורק בלילה הם חוזרים לסוכתם. מוטב איפוא שאבוא אל הסוכה ושם אסתק עד הערב לסוכת.

ל י ע ר

יצאנו שלוש-הגו, אני ושתי נערות אוקראיניות, בדרך אל סוכת היהודים ביער, סרחק של 5 ק"מ מהכפר. היה זה יער עבות, האדמה מכוסה שלג עמוק ובחוץ קור וכסוד כרגיל בחורף. בדרך אין נפש חיה. אין סימן לדרך, ואנו הולכות ובוססות רגלנו בשלג העמוק בסכך העצים הקטנים... כך הגענו אל הסוכה, הנערות עובוני לנפסי, ואני נכנסתי אל הסוכה וצמרמורת אחרונה למראה: סוכה אפלה-סתורה, ריקה ועזובה. עלייד הקירות היה ספור מעט קט, כנראה למשכב. בחוץ נתגלגלו החיות עץ, שיירי-כדורה שכבתה, פתח-הסוכה סתום בעק קט, ואני לבדי בסוכה, העצים ספורים, שלג, קור, טמסון ואימה. ישבתי כל היום מצפה לבוא הערב, רד הערב ואיש איננו. שעות הלילה עוברות ואיש איננו, סינה נגלת מעשמי, לפנות בוקר אני קולעת קולות אנשים קרבים. חשבתי שיהודי הסוכה חוזרים ל-ביתם, ואטנם יהודים היו אלה, אך לא שוכני סוכה זו, אלא יהודי סוכה אחרת שהיער הסמוך שנמלטו על נפשם לאחר התקפת חבורת בולבובצים על סוכתם. רבים מהם נהרגו בהתקפה זו, רבים נשלו בדרך והם, השרידים, עייפים, רצוצים ופצועים באו לכאן במרוצה סרחק של 25 ק"מ, לבקש כאן מלט. סטרתי להם את הלחם והספודי-האדמה שהיו ברשותי והסיבו נפסם.

בין הנמלטים לסוכה היתה אשה ששיכלה בהתקפה זו את בעלה ובהת בת ה-19. היא ובנה בן ה-15 ובת בגיל 8 נמלטו היים. במנוסתם נתפרדה החבילה והבת אבדה. סבורה היתה האם שנהרגה, כעבור שלושה ימים נמצאה הבת ביער עליידי יהודים והביאה לסוכה, לאמה. ימים אלה העתה הילדה הקטנה ביער, ללא אוכל וללא מים, עד שמצאה היהודים שהלכו לאסוף את מתיהם ולהביאם לקבורה. ספי יהודים אלה נודע לי שסוכניה הקודמים של הסוכה לא יהזרו אליה — סוכה אחרת הקימו להם בעבי היער, כי זו גלויה מדי ומזורה לאיברי הכפרים ולחבורות המרצחים. בהיודע להם על טעשה ההתקפה ששרידיה נתלקטו אל סוכתם הקודמת — באו לבקרה. בשובם הצטרפתי אליהם לסוכתם החדשה, הכרתני מהם תחילה יהודי אחד כלבו, בן הכפר הסמוך ובנו בן ה-15 היה עמו כאן. אשתו ובתו בת 10 ניספו בהרג.

בסוכה זו דרה גם אחותו של יהודי זה, היא ובעלה ושלושת ילדיהם ועוד אשה ושני ילדיה שבעלה מת בסוכה רק לפני ימים מעטים. באותו זמן בצקר רגלי ושלושה שבועות לא יכולתי כמעט לעמוד על רגלי. יום יום היו יוצאים יהודי הסוכה לכפר הסמוך, להשיג צרפיראובל, כנמוכן שהיו מורטים גם לי מלחם.

סמוך ליער היתה גבעה שגודלה גרנדירר אדומים, בוקר אחד יצאו הורי שלושת הילדים לאותה גבעה ללקט גרגרים ולא חזרו. יצאו יהודי הסוכה לחפש אחריהם, קראו בקול, הסתובבו, שוטטו והיפשו וחזרו ריקם. עקבותיהם נעלמו ונותרו שלושה ילדים יתושים וגלמודים, רק הודו שאר להם.

יום אחד יצאנו לכפר הסמוך, שלפי השמועה שכנה בו חבורת פרטיונים, סמוך

לכפר פוש בנו איבר ובמסורוקית שבסור הוציק את חבריו. הקיפת אותנו הבורת ליססים גדולה, מוזינים רובים, וקדו עלנו לשמור. רובם הספיקו להימלט ורק שלושה יהודים ואני בחוסם נעצרנו עליהם. קדו עלנו להוריד את תבילותינו והתחילו חוקרים: סאן ולקן? תוך כדי דיקדוקים חרישו רוביתם וכיוונם לירות בנו. ניגשתי לאחד מהם ושאלתי: הגד לי סאן אהה? — גנה לי: אני מתקרב. שאלתי את חברו, וענה לי שהוא הבכור הוא ומרוצקני. שאלתי הבכיר יהודי בשם פלוגי ונקבתי בשם בעלי. כן — גנה — הכרתיו היטב. היה עובר אצלנו בכפר בנגרות. משפספתי שהכיר את בעלי אפרתי לו: אני הגני אשתו, וביקשתיו להשאירנו בחיים. הסכו בתבילותינו. פשמו סכן לוחי את מנפאי, נסלו מיטב בגרתי ועזבונו. לנפסנו. זו הייתה הבורת בולבובצים. הורנו לאנשי הבורתנו ויהודי צדנו לפתח הפצנו. בשוחים היינו שהללן יעקבו אחרנו ויהרגנו. לפנות בוקר הגענו לכפר. בפעריהכסר נתקלנו במשמר. לא ידענו אם פרסחנים הם או בולבובצים-פרסחנים. הביאונו לקרסמין אחד שהרבה איכרים מוזינים ישבו בו. ישבנו כלואים במעצר עד שעת הצהריים. בצהריים הגיע הסקר והוציאנו לחפשי. באותו כפר שכן מהנה פרשיזים, אך יעצו לנו לכל נחנה בכפר. אלא ביער הספרד. שלושה שבועות הינו ביער זה. כאן פגשנו אשה ובנה, מחוסים היו וצנומים, תיזים ביער. מדומברוביצה הסמוכה היו. כל משפחתה — בעלה, היא ושבעת ילדיהם, שהצעיר בהם היה בן 11 שנה — יצאה ליער. בדרך שדרום איכרים, הקום והם נמו בעירום ובחוסר כל. בנודדים כלילות אבהה להם בת. הבעל ושהי בנות נתפסו. נשארה האשה וארבעה מילדיה — שני בנים ושהי בנות. הקימו להם סוכה ביער ויהודי שלא הכירוהו תחילה נסמח אליהם. כלילות היו יוצאים לכפרים מוכרים לבקש פונות. לילה אחד יצאת האם ובנה הצעיר לכפר לבקש מזון כדרכם. ושלוחת בניה ויהודי הור נשארו בסוכה. לשחזורו היערה. לאחר ארבע שעות הלילה, הבחינו במשכת הלילה אור גדול ובתניעם אל האור השכו עיניהם — הסוכה, סוכתם, בושרת ושלוחת בניה ויהודי הור משלים בתוך האש. הרגום הציטו עליהם את הסוכה, אספו האם והבן אברים אברים מגיות וקריתם, השמיטום בתעלה שבבד. כיסוף עלים ומחלקו מסקום האסון לבקש יהודים, ועצאו אותנו. וסופה של אותה משפחה כך היה: הבן היהודי נויס אחריכך לצבא האדום, סם נכשל במשהו ובאז הוא יושב כלוא במסקבת. והאם השכולה, בודדה ויחידה נשארה ברפולובקה העיירה. יום אחד הגיעו לקזנינו קולות-מהומה ושאוץ מצד הכפר. נודע לנו שהגרסנים חדרו לכפר. ערכו קרב עם הפרטוזנים והשתלמו על הכפר. הרחקנו ללסת משם לכפר אחר לסוריציביניץ. מרחוק ראינו את הכפר עולה באש ואת יושביו האיכרים ראינו כשהם רצים במהלה אל היער. שוטטנו ביער מבלי לדעת היכן הנחנה. איכריידיד הציטו לנו להעסיק לכת בתוך היער. מפני שבקירוב סקום נעות הבורות בולבובצים שרק לפני ימים מספר הוציאו להורג בסביבה זו 40 יהודים, בתוכם נשים, אחיות פעיירחננו, הבטיח לנו לחזור ולהודיע בשריקה כשהסכנה רחקה הובולבובצים יצובו את הסקים. שפסנו בקולו והפלגנו לעבי היער. המישה ימים שהינו סם עד שאולו תפחיה-אדמה כליל. היהודי מהבורתנו, אשר מפוננה, כלוית בנו וארם שלישי, קימל מדומברוביצה, יצא והתקרב לדרך החוצה את היער. לכאן לפגוש רועיה-עדרים ולהיודע מפיו מה נספס מפניו. לאסמם נתקלו בתבורות הובולבובצים ואלו תססום, רתסום לענולותיהם סלפנים תאצו בהם כבסוטים... כך הביאוים בקול המיך תונג הכפרת. כאן כפתו אותם בהבלים וורקום לאריות אתה. נאבק השלושה עם כבליהם ויכלו להם. ניתקו את הכבלים ונסלסו מהארזות. אך טוב נתסמו עיי אנשי המשמר של הובולבובצים ונהרגו במיתה פשוטה ואכזרית ביותר. אברים אברים התכו מנופם חחי, כאשר היו נוהגים המרצחים הפראים לעשות בקרבנותיהם היהודים, רי אשר זה

ספרותה — את שם משפחתו שכתתי — יהודי וקר היה. עדינו זוכרת כיצד הלכנו יום אחד, לאחר פסח, בשולי היער וראינו את השדות הרחוק, היה יום יפה, אביב, פתח ואמר: רבנו של עולם, העולם עולם, הצנים מלכלבים, הסדות מריקים, ואילו אנתנו... — ופרץ בבכי גדולה, הוא היה סבור לשלושה ויהושים, ילדי אחותו, פסירות אין קץ, כשהיה מולק את סכסכת תמותה האדמה הקטנה, היה נוכל לעצמו פתוח פתוח נותן לקטן שביניהם, בן ה'ל, ביום זה שבו מצא את מותו כינסתי לו במוקד את כוחותו העליונה, הרתחתי מים על גבי האש, פריחי בוסה, היטלתי אל תוכה את הכוחות, וסכסכתי עליה את המים הרותחים ואת האבן הלוהטת שפתי בתוכה, לפען הרתח הישב את הכוחות הגבולת... הוא התבלה, לכש את חולצתו הסכוכסה ויצא... לקראת מותו.

השלישי שנרצח יחד עמו היה קופל מרומברויצה — שוחם היה, יום יום היה פועל בדחילו ליד עץ, בתללל וסופר סיחו לפני אלוהים, היו עמו ספריו קודש שמצאנום בבתי הגויים, מפעם לפעם היה הולך להסתתח על קבר אביו, כאן ביצר, בליל הסדר (בתשיב) הסב עמנו ביצר, הרתח כיפת הסמים, ר' אשר אשה על גבי האש מקוקם קסחידן שהושג בקר רחוק, זכר למצות, ותוא, קופל, קרא באונינו את כל התגות, כל אותה שעה ירד שלב רך, ואנו ישכנו, הגלינו עמוקות סחכות, ועינינו דומעות לשפס המעשה ביציאת מצרים... האינרדיד ספר לנו אמנים, כעבור ימים שפענו את שריקתי ואת נבחת כלביו, כפי שהבטיח לנו, יצאנו לקראתו וסיפרנו לו מה שנודע לנו על אחריותם של שלושת היהודים מחבורתנו, פרץ האכיר בבכי, הלש לשורות ראשו מרוב צער, הן במיוחד בא אן להתחילו ולהצילנו תמה לא צייתו לו, נסארנו סשה אנשים בודדים ועומים ללא גבר מבורל, שלושה יתומים, האסכה, בתח הצעירה ואני, עד עכשיו הוא השלושה שנהרגו מרדיכינו ופנינו ביצר העבות, וכעת מה יהיה עמנו? שוסכנו ביצר עד שקמנו והלכנו לכפר בשם זלוצניה, מרחק 6 ק"מ מהיצר, שפענו שסכסכר הונים מרסונים בפיקודו של סיסורה, זו היתה פלוגת מרסונים נודעת בתהנת איכר צעיר, פרטיקן, שנתחלסם באופק לבו נגד הגרמנים וכתנתו על היהודים, גוי פסוס היה מאחורסן, הכרתיו ואף הייתי פעם בביתו, יהודים רבים היו במלוגתו, בחודש להם מה שעוללו לשלושה היהודים שלהם המלוגת מאנקהיה להפש את הנותרים ביצר, וכך נפגשנו עתה והלכנו אתם לכפרהייתם, כאן ביצר פגשתי את ליפטיק, מליזי מליין, שנסתקעה יחד עם בעלה בעיירתנו, בימי הרוסים שוסכו מורים בביתרספר, בימי הגרמנים היה בעלה מתרגם-מתווך בין הכובשים והיהודים, היו מרבים לבקר בביתנו, בעיקר אצל הציריהצלם, בבני סיסרה לי שהצליחה להימלט, היא ובעלה ועוד פליט צעיר, לנוכר שמה לייערות, אבל, יום אחת, יצאה לבקש מון, וכסובה מצאה את השנים סתים, היא היפשה דרך לצבא הפולני שבצבא האדום, להיות עם אחות רחמניה.

כאן באחורסן פגשתי גם את דוד שסופר בן עירתי, בימי הכיבוש הגאצי סירת במלוציה היהודית, יהודי אסיין, עשוי ללא חת, והצליח להימלט ולמס את בני-ביתו עמו לייערות, מפעם לפעם העיו לבוא לייערות, להפיר בחצרות היהודים, להוציא חפצים שונים, וכחם היה עושה הליפוק עם הגויים בצרכי מחיה, הציפה שמעיה לאוני הגויים שסוכנו ביצר מלאה סכל ערב, זממי לסדוד אותה, לילה אחד קרבו ובאו לסוכה ירד ססרדק, לפען יימלטו היסביה ויוכלו לסדוד באין ספריות, כולם ברתו על נפשם והם קרבו בעולה, הצמישו ונפתלקו, דוד שסופר לא יכול היה להורג, ורצה לדעת מי מהגויים שולל לו זאת, קם ויצא בחשאי לקראתם, נער אחד נלוח אליו הולך מאחוריו, מתאום השגות הנער שסופר סוקף גויים, ידיו מוצפות והם בודקים אותו, כנראה מצא שם את מותו, אשתו ניצלה הניעה אף היא, לאחר סלמולים רבים, לאיטליה.

המלונה זו פגשת את סופרוביבנה שהיה ביוסופ בעצת הסבת הנצליה להימלט תיים. ממש מתוך בורות המות. סיפר לי את קורות הסבת לפרטיו:

בבקר של יום הסבת נצטוו כל יהודי העירה להצית בכיכר השוק. היהודים חשו בסכנת ולא יתירו לצויה לפקודה. רכבו השוטרים תנויים ציד על היהודים ברחובות ובבתים. בנוסף ביד עברו מבית לבית וגירשו את היהודים למקום המיועד. (אותה שעה, בפרוץ המהומה ברחוב, נתמלא ביתנו ממה לפה יהודים מורדשים שביקשו מפלט מפני הצעידים המרדניים). בכיכר השוק, מתוך לניסה, מדרו היהודים בישיבה מרים ארוכים. בצדי הרחוב ניצבו הבן תותחים ומטונות יריה — מוכנים לפעולה... תחילה נלקחו מן הסדר הראשון כ־100 יהודים באסמאל שהם נלקחים לעבודה. קמו 100 יהודים אלה וחלכו. כעבור שעה קלה חממו ללכת לאותו כיוון עוד 300 יהודים. קמו גם אלה וחלכו בליות השוטרים המזוינים. כבואם סמוך למקום המעשה כבר הבינו מה צפוי להם: מות ביריה ישר לבורות החפורים. פתח רב העדה בדברי יודי אקרונים ואחריו רוצח המקום. ביד נשפשו קולות זעקה ומרי בקהל והמונים התחילו ברחים. מטונות היריה והתותחים הרדכים שמשכיב התחילו לפעול. הצעקות והקולות גברו שבעתים. היהודים המצפים חרדים בכיכר השוק שפצו את הקולות והזעקות והצטרפו אף הם לבריהם. התחילה מנוסה גדולה. תוך מנוסה ובהלה הצעקות. בכיוון לנהר הורין שבקרבת מקום. והמון שוטרים וגויים מזוינים רודפים אחרי הבורחים ומכלים בהם ביריות מכל כלי המות שברשותם: מטונות יריה ורובים. היהודים הנסים קפצו ישר לנהר כדי לעבור בשחיה. אבל הגויים המשיכו לירות בהם מתוך הנהר. זה היה מוחה אימים שאין לתאר. מבוהלים ומטורפים קפצו האנשים לנהר. לוחים ומפגעים. מי לפני המים. מי בתוך המים ומי מעבר לנהר. מיהנהר אדמו מהם היהודים הנרצחים. אף אלה שהגיעו לעברו השני של הנהר נפגעו מברורי המות. מי שהצליח להתחמק ולהסתתר בשיחים הסבוכים שמעבר לנהר — נהרג אחריכך בצאתו לחפש סרף לנפשו. עשרים ושלוש בחורות יהודיות שהצליחו לתנוע לעברו השני של הנהר סומסו ונשו בין שיחים ועצים שלווה ימים רצופים ובאין מחסה ומטרה לנשפן חורו לעיריה רעבות ומחופות ומצאו בה את מותן.

בשקבות פרטיזנים

מלונה פרטיזנים זו היתה נודדת ביערות. חונים במקום ימים ספורים, ושוב קמים וממשיכים לנוע. תוך כדי כך, אנב הנודדים, ביצעו פעולות חבלה וקרב. אותנו לא קיבלו אל המחנה — רק לוחים ומצויידים בנוסף היו בו — והיינו נגררים אחרי המלונה בכל דרכיה. חונים בריחוק מקום לכל ישנתו בנו. יהודים שהמלונה היו באים ומודיעים לנו בלחישה שהמלונה יוצאת לדרך. היינו קמים וחולכים בעקבותיהם מרחוק. לרוב היו נודדים בלילות. לילה לילה היו שוכרים 25—20 ק"מ. נעו דרך יערות, נהרות, שוחות ובורות, במגויאור רטוב וקר של סוף חורף. וכל הבחורה של העגלות והבקר מתנהלת עמהם. פלסולים אלה הונינו אותנו עד מות.

לילה אחד הצענו לכפר בשם וייצובקה. המלונה נכנסה לכפר ואנו, כ־200 יהודים היינו אז, נשארנו חבויים בבורות ובשיחים. מתוך לכפר הפרטיזנים בכפר שהו לשכרה וישפו בשינה עמוקה. בו בזמן התקישו אותם הפולבובצים. ניתקו תחילה את הסלסוף למנוע מהם עזרה. אחת לילה נהרגו ונמצעו רבים מהפרטיזנים. גם רבים שחנו מתוך לכפר. הכדורים ומחשו ועפו פעל לראשינו כסער מתחף. נפוצנו לכל רוח. אני ועוד ארבעה יהודים רצנו שלווה ימים רצופים ללא כל מפנה לחוס לנו מפלט. משורדע שהפולבובצים נסוגו חזרנו אל הכפר. ושם סיפר לנו שהפולבובצים כבשו באותה התקפה

את הכפר. לקחו בשבי רבים מהפריזונים, וכן חסכו את נשקם. מזונותיהם ועדרי-בקרם. אם ששתי בנותיה ושלשה מנכדיה היו עמה (הורי הנכדים לא היו כבר בחיים) נסה בשעת ההתקפה ובסרוצתה צנחה על האדמה. הרגישה שהיא שוכבת על גופת-אדם, אך לא היינה להניע אבר בשעת המחומה. בגמר ההתקפה ראתה להרדתה הגדולה שהגופה היא גופת בתה שכדור דומדום פגע בה בשעת המנוסה וריסס את כסנה. גם אחד משלושת הנכדים נהרג באותה התקפה.

פלוגת הפריזונים התנערה חיש ממבלתה. איוורני הסובייטים הביאו להם נשק הם התארגנו וחידשו את פעולותיהם. הוסיפו לגרוד טקום לטקום. ביצעו פעולות-חבלה ואחריהם נגרדנו אנהנו. והיהודים, סוגנים עלייכם.

יום אחד, בתחנתנו בלוסאצקה בא אלינו הרופא היהודי ארליך סלוגת הפריזונים — לפני המלחמה היה רופא ורוקח בדומברוביצה — והודיע לנו שהפלוגה יוצאת כעת לפעולות סמוכות ל-10 ימים ועלינו להכות להם כאן עד שובם. עברו שבועות רבים והפריזונים לא חזרו. בינתיים הגיעו סמועות על הכורות בולבובצים המשוטטת בסביבה וכן גם על פלוגת-צבא גרמניות. עזבנו את המקום ופגשנו בדרך שיירת-פולנים שהתנהלו בעגלות. הם, נשיהם וילדיהם. אחריהם סירכו דרכם צוענים. גם הפולנים ברחו מחמת הבולבובצים. (הגרמנים לא נגעו בהם לרעה). נגרדנו אחרי הפולנים והגיעו בקרבתם ביער.

עברים ימים והרשיים. סמועות מספרות שהצבא האדום הולך מחיל אל חיל, מתקדם ובא. הגרמנים נסוגים. ששתי הסביבה הפקר וביערות ובכפרים נשויים קרבות בין הפריזונים והבולבובצים. לרוב גוברים הפריזונים. כפרים עוזבים סוד ליר ויש שהם עולים באש. אנו נמצאים בקוי החזית הנעה. כך נמשך הדבר עד שלבסוף שוחררו המהחות והחזית רחקה. זה ה"ה בימי הסתיו של שנת 1943.

הפולנים יצאו מתוך היערות והפליגו. גם יהודים התחילו מיהודים. יהודים וקבוצות. כרים לכפרים ומהם גם משתקעים שם. תמה תקופת היערות האיומה. אשר נמשכה למעלה מ-8 חודשים. ממרץ עד נובמבר 1943. חודשים רבים לא התרחצנו. לא החלפנו כוחות. רק לפעמים, ביטבנו סביב לפדורה ביער שהיתה בוערת כל שעות הלילה. היינו פושטים את הכוחות ומחזיקים בה על גבי האש ליבשה. אפנים הנוער שהיה יוצא להשיג מזון היה חוזר לפעמים גם עם כוחות או עם זוגי-מכנסים שהיו גוברים מאחת הגדרות.

עם השחרור

תמה תקופת היערות. אבל טרם באנו אל המנוחה.

אני ועוד מספר יהודים עמי באנו לכפר ניהוביץ. נכנסנו יחדיו לאחד הבתים. מחלת טיפוס פשטה או בסביבה ואף אני נשלתי למשכב. שלושה שבועות שכבתי ללא כל טיפול רפואי על גבי ספסל קשה ולמראשותי רק אלוהת-קיס. אוכל לא בא לפי — רק סים לגמתי. בקושי מחלי ואני חלטה ורפופה באה אלי איכרה אתה והגיעה לי לפרוג כסיות וגרבים עבור הפריזונים ובשכר זה להתפרנס. עברתי לביתה והתחלתי סורגת גרבים וכסיות — ובשכר זה נזונתי.

החזית לא היתה רחוקה ביותר מן הכפר. 6 ק"מ מכאן השתרע נהר הסטיר שמעברו חנו הגרמנים ומעבר מזה חנו הפריזונים והצבא האדום. הצבא הגרמני התפרץ פעם בפעם אל עבר הנהר. והצבא האדום הדפס. ביום ששי אחד קמה מהומה בכפר: לברוח! — הגרמנים חצו את הנהר ומתקרבים. וזיה זה חודש ימים אחר המחלה. וטרם התאוששתי. סוג האויר רפוב וקשה — ימי הפשרת שלגים. התאספו כל יהודי הכפר והלכו יחדיו בכיוון לרשלובק העיירה — מרחק של 120 ק"מ.

כאן, בניהוביץ, היו עמנו גם שלושת היהודים שנתייתמו מחוץ בהירצת דודם ר' אשר ספונות, רצ ומר היה גורלם. עוד ביצר נחמנו פצעים חבורות. הצעיר מהם, אהר'לה, בן 9, בוש בפצעי, היה שוכב כל היום עצוב, מכוסה במסלית שגוררחהו ורק לו, הייתי מרחיחה פים ורחמנה לאם ובחירות את ידיו הננוצות. סבון לא היה במצא. יום אחד הלכתי בלוויית האחות הבכירה, בת 13 היתה, והאח בן 12 לבקש סונוות בסכיבת. נכמרו רחמיו של גוי אחד על הנער וציעו לו להישאר בביתו, לרעות את פרחיו. והוא יראג לסונוותיו ולבושו. נחרצה הנער ואף האחות הסכימה לכך. היה הנער קם ביצ אחד הצות. יצא למרעה עד 9 בבוקר, אוכל וישן וחוזר וידבא ביצ אהליצ עד החשיכה. בימי הקור היה יוצא עם בוקר ושוחה עד שיחשיך, גם כאן לא הונח לו. הנצרים הנזים הציקו לו מאוד.

הייתי באה לבקרו יחד עם אחותו. היה משתער עלינו, מתבקנו ומנשקנו. גדולה היתה מידות הנער בין הנזים. הפציר בנו שביא את אחי הקטן — פה רבו בעצויר אלו. באחד הימים הבאנו אותו, משראו שני האחים זה את זה מרחוק, רצו ונפלו איש על צואר אחיו, נצמדו ותתייתמו בבכי של אהבה, עד שאייאפשר היה להפריד ביניהם. בבאתנו מן היערות נמלטו את הנער עמנו ובאנו לניהוביץ. איש מהאיכרים לא רצה לתת מחסה לילדים בביתו. בשל פציעתם חזים. הנכנסו אותם לאחת הגרנות, שם רבצו כמגורים בימי הקור והכפור, יחיים וערומים כסעם. הנערה היתה סרה אלינו, שחה במחיצתנו עד אשר היינו שוכבים לישון וחוזרת לגורן, אל אחיות. סר היה גורלם של היהודים האלה — שמים וארץ היה צריכים לקנו ולזשוק חסם על כך.

ערב אחד, בשבת הצערה עמנו נכנס פרסיון, רובחו על כחם. תוך כדי שיחה סיפרנו לו על הנערה ואחיה, קם, לקח את שלושת היהודים, וכפה על איכר אחד להכניסם לביתו, קבצו על הארץ, אבל הם היה להם בביתו. למחרת חזר הפרסיון והביא לילדים בגדים וגם להם, כסד והמאה, אז נודע לנו שיתודי הוא פרסיון זה, הוסיף וראג להם, חילקם בין שלושה איכרים בקרבת הכפר, והיה סר פעם בשבוע, שואל לשלוטם ומתחזיו כיצד מתנהגים עמם. לשגפל עלינו פחד הגרמנים ויצאנו לרפולובקה, נשתתרו יהודי המקום הסמוך ביצר ושלושת היהודים עמם. היו מצטרפים אלינו לדרך, אלא שחלה בנו של אחד היהודים, חיים זילברברג מהגרוזק, ונשארו היהודים עמו לבלי לעזבו ביחידות. בינתים נכנסו הגרמנים לכפר והיהודים חיכו למותם, החליטו לצאת מן היצר, אלא שהנערה הבכירה נמחתה אז ברעלה ולא יכלה ללכת. נשלות על כפים וכך יצאו. בבאתם המטירו עליהם אש, נמלטו וברחו לתוך היצר, לאחר תלאות ויסורים, הגיעו אף הם לרפולובקה והילדים עמם, אחד הילדים נתגלגל הגיע לאיעליה, גורל השנים הנותרים — לא אדע. ואוסיף ואספר על סיפתה אתה שעתה ארחתי לדרך לרפולובקה — פנתם חזרה פלדמן ובנם בן ה'14, יום אחד פגשתיים ביצר בלסובקה, בימים שהכינו לשוב הפרסינים. האשה, שהרתה אז ללדת, סיפרה לי שהם פלינקת הסמוכה לסולין, ביים הסבה במסולין — ערב ראשיהסנה — חטר בעלה בורג, נתבנס בו והיא כיסתהו ואסרת: היתה שלום, פנתם, אני והילדים הולכים לבירות... הבעל ניצל ובמקרה ניצלה גם היא ובנה, שלוש בנות הוצאו להורג, מאז נרדו יחדיו ביצרות עד שבאו לכאן, נחרועתי עמם ודותי במכותם. תשעה שבועות הינו יחדיו, ערב אחד באה פלינית אתה בהולה וקראה: ברהו, בולבובצים באים! במחצת הבריחה לא נמצאה לי בחשיכה בעל אחת ונשארתו יחידה להפשה. השגיחה האשה ביעדרי וחזרה למצאנו, זו הייתה באלתישוא, לא בולבובצים היו אלה, כי אם פרסינים שיששו ביצר לבקש נשים...

בניהוביץ מצאנו יחד מקלם בבית אלפנהאיכרה — בעלה נחרג בקרבות. לא יכלה

הנדרש בעיר יצא לעבוד או קיבל משרות בשלטון. ליהודים הבאים לא היתה ברירה אלא לשלוח יריעה בססחר, הנק.ג.ה. אסרה על הססחר. היו יהודים עומדים ושואלים בגלוי: כמה איפוא אציה? — שתקו אנשי הנק.ג.ה. ולא נתנו בחומרה כלפי העוסקים בססחר. התחלתי לעבוד כדי לכלכל את עצמי וכן להסית במקצת את דעתי מאיסת הסנים האחרונות וסבלות אסוני. אציתי להסניות ורקיקים ומכרותים בשוק.

תחילה לא היה עם זכר לשוק. העיר היתה רובה חרבת. עמדו במרססת הבתים. או שיטחו סתורה על הקרקע ומברו. לימים סיררו השלטונות בשוק שולחנות, ויקעום סחים. וכאן עמדו ומכרו.

פולנים רבים, אף הם עמדו כאן בשוק ומכרו. התחילו הללו מוציאים לסכירה בזירות חושים, ספתורים, נביעייכסס מבית היהודים. תחילה הססו. יום אחד קראה יהודיה כלפיהם: ראו, סתורים כרם יהודים! ססעה זאת הפולניה הסתגרה ברכוש יהודים שרוד והספיקה את הפניה. אבל לימים נבר הססחר הוה. בראש כל חוצות הונגו קיי הפולנים גבורים, ספעותיהוב, ססויים, ססות, סעילים, ואחיי גם רהיטים — כל מה שהסה יכול לסלל — ואיס שהשלטונות הסוכייים לא סתה בהם. כסביי השלטון ניסו לסנע כיהודים שעסקו בססחר אסור. אסרו אליהם יהודים: השולנים מוכרים רכוש יהודי שרוד בפומבי ואתם ססטים, ואילו אני, בעד קילו סלה או מעט שיסודים אתם סרעייטים עולם! היו אנשי הנק.ג.ה. סרעייטים ואוסרים: חבו, עוד יכוד יוסס! הסבירו ספניותם להם לפולנים לססור לפי עעה ברכוש יהודי שרוד לסען ללכוד אותם אחריוך בסת. שנה הסיה עשיתי בפיוסס ולא פגעו בהם כלל ועיקר.

יהודים סיוסקיים סתכידו רהיטים סשלהם אצל גויים הגיישו את עוסותיהם לססססס והצליחו לקבל בחורל מעט סרוסס שרוד. אבל, כאסור רק 18 סיהודי העיר חורל, יהודים סחרו לחצור לעיירותיהם, הולובופיים עוד השתוללו בדרכים וביערות. יהודים נרצחו בדרך בנוסעם לעיירותיהם, אני עצמי לא נספתי לעיירתנו. יחידה בסארתי סכולס — אל מי אסע ולסס מה אסע? מה אסעה עם הבית? נודע לי שרק יהודי אחד סבני העיירה חזר אליה. ססאטינסס אחת הובאה אותו לסס — נקום את נקסס רסנו השפוק. בסכתבו יצק לי לבל אחזור לעיירה. אני לתן לעינים הרואות, ססר לי שלום סביתי העוסד פרוק, ללא חלונות וללא דלתות ומנוסן תגודו. הגיים עוסקים עם סבדק' הבית אבל בסביל מי — הוא עצמו אינו יודע. שלטולים בדרך לארק

החלה הריפורסטיה של אורחי פולין, נרססתי כאסרחית פולין לסען אוכל לצאת סכאן. סתי סיירות גדולות של אורחייפולין יצאו לדרך ואני החספתי אותן. תודי היה בעיירה הסליסית שסוד צאתה נדחה כמה פעמים. ססועות היו סהלכות בקרב היהודים סאססר להגיע ספולין לארקישראל באין ססרית. סלודו נוסעים לרופניה וכל מי ש'50 רובל זהב בידו יכול להפליג ססס לאיי. החספסתי וססכתי 50 רובל זהב בסדי שאוכל אף אני להגיע לארקישראל, אל בני.

האנשים שנסעו בעיירות רשאים היו ליסול עססם חסנים, כל סמה שהיו להם הניסעה כולה על חסבן הססעלת. היו פולנים סחורו ברכוש גדול, מיקל כמה סונות. היו שהובילו עססם בהסות בקרונות הרכבת. כסרששו אותי סאלוני כמה ססאלות אני נוסלת עמי. ענית: אין לי ולא כלום, בכל זאת רססו לי 100 קילה.

ססררררתי שהסעירה הסליסית אינה יוצאת היספתי דרכים ססלי להגיע לפולין. התנללחתי בדרכים ססונות לקובל ומסס הצלחתי להגיע ססירה בת 25 יהודים ללודו. היה חרבר בתמוז תשי"ה (1945).

עובדה ובחידה לא ידעתי להיכן אפנה. משסיפורי היהודים כל מה שעבר עלי ושכנים לי בקיבוץ בארץ-ישראל. אמרו לי: "הנה יש בלודז קיבוץ. היכנסו לשם ושפרי, אולי יקלו עליך את הייך". יום אחד פרחו אל הקיבוץ. היו שם אנשים צעירים וקיבולני במאורסינים. אחד מנהולי הקיבוץ אף אמר לי שמכיר הוא את בני בארץ. ביקשוני לגשת שנית סתה, כי יבוא "מישהו" מורשה ואחר ניוצח מה לעשות בה. בבואי ביום המחרת הרגשתי נאדם גבוה. בעל שפת, יושב סוקף אנשי הקיבוץ. משראני יצא לקראתי. לחץ את ידי ושאל לסלומי. זה היה אנסק (יצחק ז.) משרתי לו כל מה שעבר עלי. הקשיב לרובי, עזרתי ומבטיח שידאגו לי. מסר את עניני לחבר בקיבוץ הסקופי, אף שכו יצחק. הייתי מרה לשעמים אל הקיבוץ. נעים היה לשבת שם ולהסתכל בבני-הצעירים. ביקשוני לאכול ולא רציתי. השטחי שהאוכל אינו כשר.

לאחר שבועים חזר ובא מורשה יצחק ז. ושלחו לקרוא לי לקיבוץ. באותם הימים נבנו מסני הבילה וירצתי לצאת ולעזוב את משם הפני ללא השגחה. בא אלי בחזר מהקיבוץ וביקשני ללכת והוא עצמו נסאר לסיים עין של הסני. באתי לקיבוץ והתחילו מסללים בעניני בדאגה. לאחר ימים מעטים יצאתי לדרך. במסגה להגיע לאיטליה. הברה אתה פ.ה.חלוקי". הנה ג. ג. סופחה אלי לראוב לי בדרך.

החלה פרשת סלטולים מסוככת על פני ארצות ודרך גבולות. ברכבת. באושר ובחבל. ארבעה חרשים נדדנו כך. נאספנו במחנות-פליטים וסוב המסכנו ונעטנו. בערים הגדולות נמצא המיד פני שדאג לנו. אינו יכולה לזכור יותר את שמות התחנות והמקומות שבהם עברנו. באחד הגבולות החזרנו. רבים התחמקו ושוב יצאו לדרך. החזרו ושוב יצאו. אף אנו נסינו לעבור את הגבול דרך הרים נישאים ותלולים ולא הצלחנו. חובלנו בקרונות חורה כאסורים. אבל בקמפברג נודדנו לנו יונוסינגויים שהזרו מסחנות ברגמניה. הועירו את פניהם תחילה לאיטליה בכדי לנסות מסס ליוון מולדתם. אלה היו. כמזכרה לי, היהודים מבין הנתיים שנודדנו לנו. שהאירו לנו פנים ומסרנו במסמחה ובאחרת: היהודים! היהודים! ביניהם לבין עצמם יש והיו רבים ומתכתשים. אבל אלינו החיחסו יפה. ביקשו מאתנו שנסיר להם שירים ויהודים. הם הציגו לנו להיללות אליהם לדרך כיהודים וצאי יתן. ואף השתדלו על כך אצל האנגלים. הם ידעו שרצוננו להגיע לארץ. ואננם יחד עקמם הגענו לבארי שבאיטליה.

באיטליה הובאנו למחנות אונר"א וכאן דאנו לנו. הייתי כל הדרך בעזתא עם בנות פ.ה.חלוקי". משקפו ונמשו לקיבוץ-הכשרה. לא רציתי להישרד סתן. ואף אני יצאתי עמוק לקיבוץ. במריה-דלוקא. ידעתי שאנשי המריגדה דואנים גם לעלייתו. שבת אחת בא לקיבוץ חייל עברי עמוס וליקום על שכמו. נכנסו להודיה-האוכל ושאל להנה ג. זו עמסה עשיתי את דרכי מלודז עד כאן. לאחר שיהה קצרה נחברר שאותי הוא סקטש. סכתבים הביא לי. מבני בארץ. כשנפטר מאתנו רציתי לספור לו סכתבים לארץ. אמר לי: את תבואי שם לפני. ואננם לאחר ימים מעטים אושרתי לעליה. יחד עם שייחה-הילדים הגדולה.

בבואי לבארי לסדר את עניני עלייתי פניסונו חיוונים. שאף הם לא הפלינו עדיין. הרישו לקראתנו במסמחה-אחים. הם ידעו שהתחזים ספרייה-הסדה לבארי בודאי הגיע תורם לעלות לאלשחינה. וסמחו במסמחתנו.

ביום חמישי אחד, ב"ח לנובמבר 1945, תפז נודדי. האניה שבה הפלגנו. אניה בריסיה צבאית. הגיעה באותו יום לחופי הארץ ואני ירדתי לחוף וניני ספקשות את בני שפררו לי כאן הייכו לבואי.

ניסל סיאלקוב

תרגום חידושי אריה פיאלקוב

בימי שחרור

במבנים כרך יא חובי אי נחמה רשימתו של אבי מ. בשליחות לארץ אויב, ובה נספרה ראשית הנגיחה של שני הנדים שיצאו בימי המלחמה בשליחות לאחת מארצות הבלקן. נתפסו בידהם, נחקרו, הניספו במתחסיביים, הוציאו לקשור פהוה קשרים עם התנועה הפעם אתו נתנים פרשה אחרונה, כתובה די החבר העמו לשליחות. על הימים האחרונים לשבי, כשאחזה ארץ מטהה עורף לכוננים, לכאנים בני־מריחה ולקבויים קודא דודו.

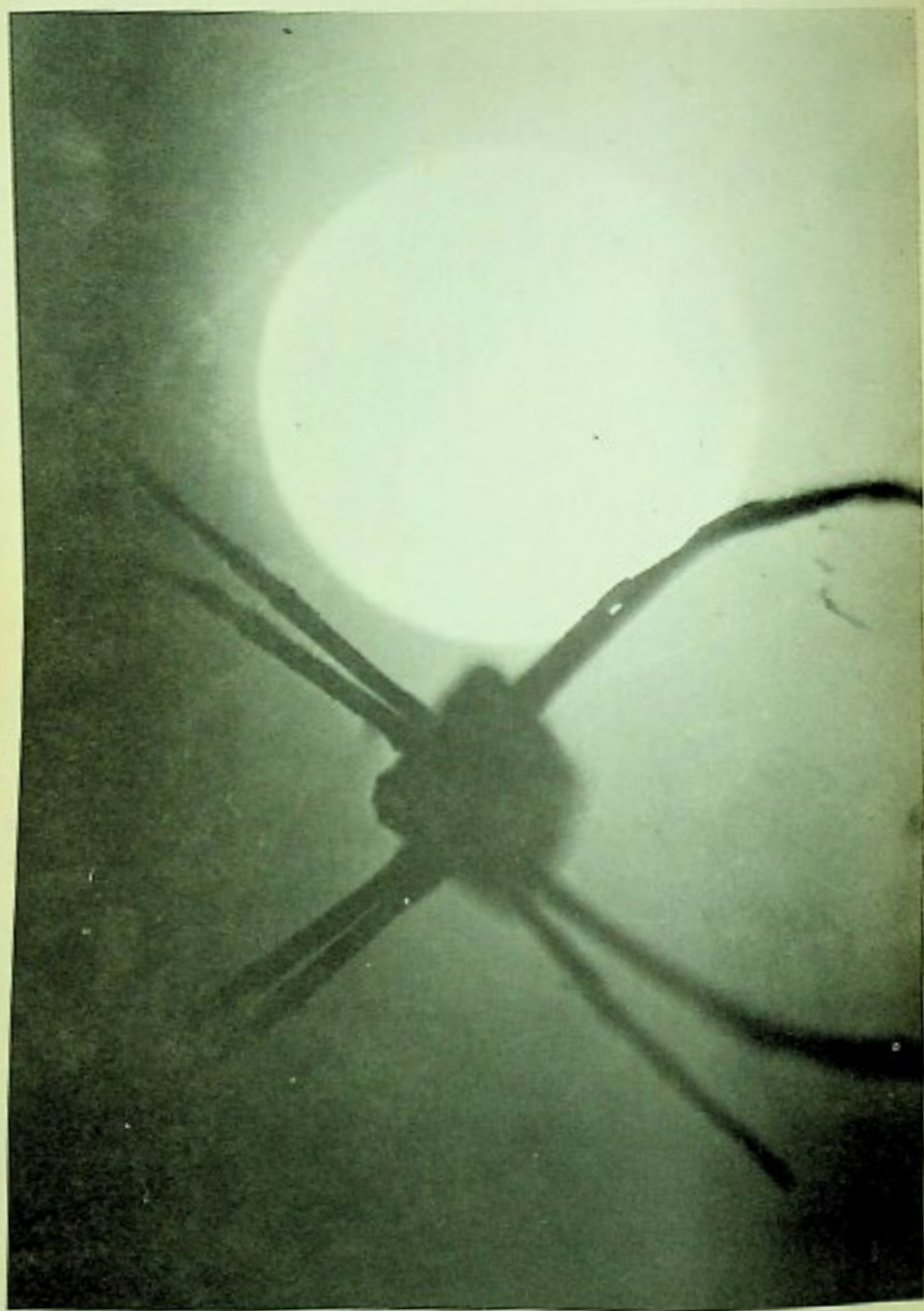
האצירה פביב מבשרה המרות. על אף נדריהחיל סכס סחננו, מנהה הסבויים. את כבושים באוהה תפורה, הרכבות העוברות נדושה פליטים מערי כולובה הררושית. גם כבושים משתרכות שירות פליטים. הרזים החלו נשים בקצב בחזית הרומנית. אל תוך הארץ פנינה, גם המפוצים האנגליים־אמריקאיים פוקים את ערי הארץ הנאת תכופות. התוצאות קטניות.

במנה צפה ועולה פחדם בכל הריסחה שאלה הסינה הרומנית וכל הכרוך בה לגבינו. אתו שוכנים בצומת־דרכים המכה, ליד שני עורקים ראשיים של רשת התחבורה המלחמתית הרומנית. בקלות רבה אפשר להגיע לחנו מה, או גם להספיד את המחנה בסכנת־הידיה ולו גם מתוך קרובות הרכבת הספיקה הרומנים פרינעים אותנו, שפדין הם שולטים במצב, שכעת הנורך יגנו עלינו בנשקם ולא יתנונו למשיפה, אך על הבטחותיהם תן אי אלה יכול לספור.

בימים האחרונים פשטה בין תחילים, הסמורה שעוסדים להשיענו למחנה אחר, במקום מבודד בהרי הקרפטים, אם אמת כפי השמעה, הרי אין זה אלא מה שאננו רוצים.

ובימים הקודם שלנו עם התבצע בארץ זו ועם השליחים בה עדין הקין הוא ומסודר. פרי שבות, ולפנינו גם פליטים בריבוע, אתו סבויים ואף סקבלים דואר בדרכי־המתרחות. גם סכבים פן הארץ ומקושה מניעים לעתים יותר קרובות, ואשר להסמנת הסכתים עד למשלוח אתו פליטים כל פעם תמצאות הממצאות הרשות, פוסלאת. בתנאי הפעולה הללו מתחדדים התנאים וכיון שהם סקבלים תחת לחץ מתמיד של היפושים ועין בולשת בחור, מתחשל בנו כשרון־התחבולה להכות ולהספין דברים מפני העין החד הבורקת. לשוא מתאמץ זה לצדן הבטחון לגלות בכבש הארסי, איזו פתקאי בהדרגה, חדר המסוכנים, לשוא יתאמץ הוא ועוזריו להפחית אותנו ביקורים, לא פעם אתו מתאמצים בכל הכוחות שלא להתפייק בחוק על זעמו ועל נדחפו לגבי עוזריו, שעל אף כל יגיעם העלו חרם בראשיתיהם.

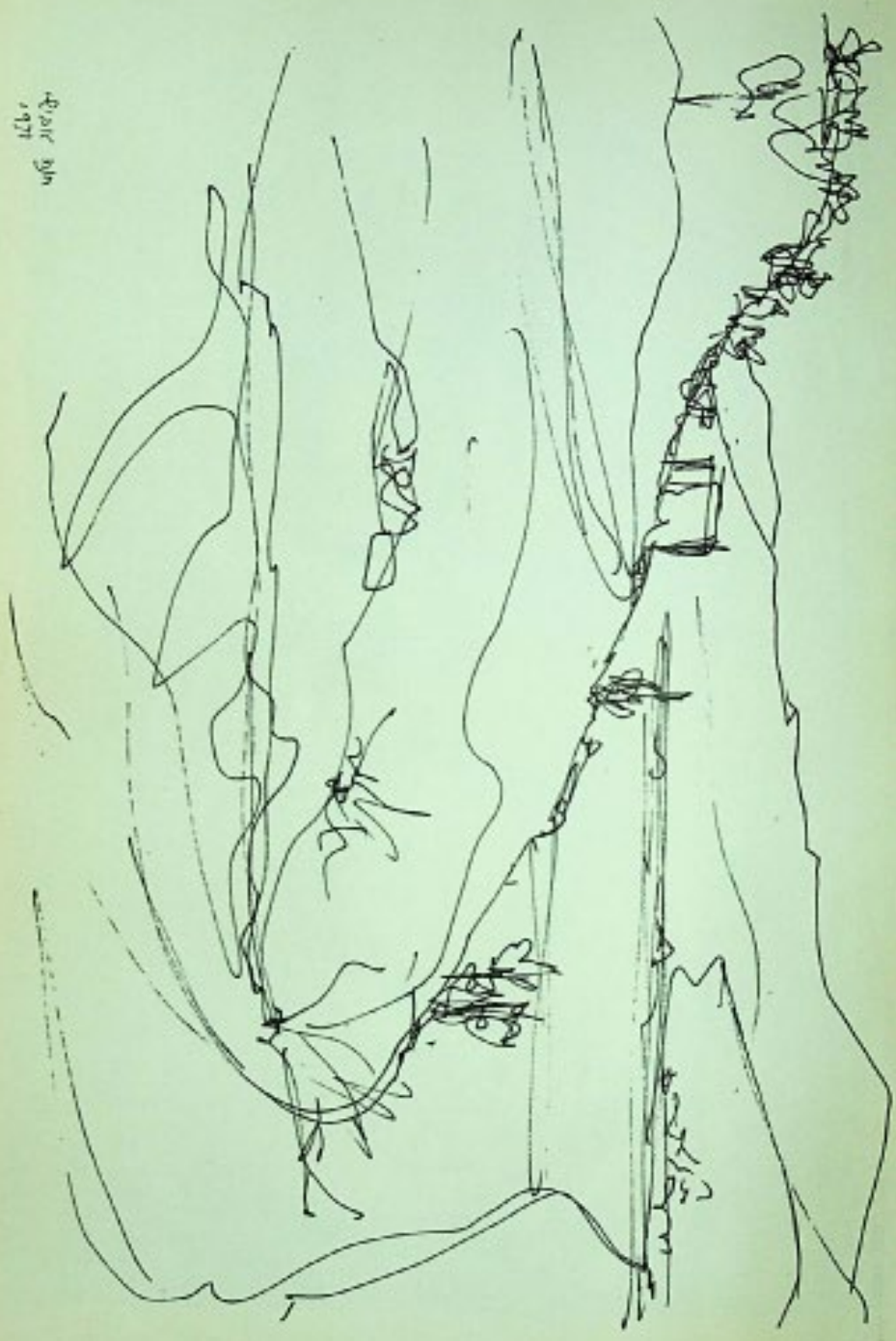
לשפתחנו את הבילה הסכתים האחרונה הכרתי פוד בין היתר את כתב ידו של חברי ד. סוף־סוף נכר גם הוא לכתוב כמה שורות, אך לא... מה זה? הסכתב כלל אינו מארץ־ישראל, הוא סכאן, מעיר־הבירה ובכן הגיעו עד שנים ודי, אחר פן השנים־נראת, סוף־סוף התגברנו על השגיאות והמסכולים, לדעתי פדק בהלכות ההדירה ומצאנו את הדרך הנכונה לארץ זו. מאוד רוצה הייתי לדעת כיצד הם עושים זאת כעת, אך לא זה חשוב! העיקר: השליחים הגיעו תמצאים כעת בתוך היהדות ועם התנועה, הם כותבים שכבר נגיעו לפעולה ממש בכל השטחים, שוב ליבלנו עליהו דרישת־שלום מפורשת ממשפחותינו, ואני במיוחד, וגם על הצעה בבית, אני מנזיק את האגרת ומחבולנו באותיות, בסבחידי המוסר כליכר — נחמה, רק אמול קראתי סבבירד זה בעת שירחתי

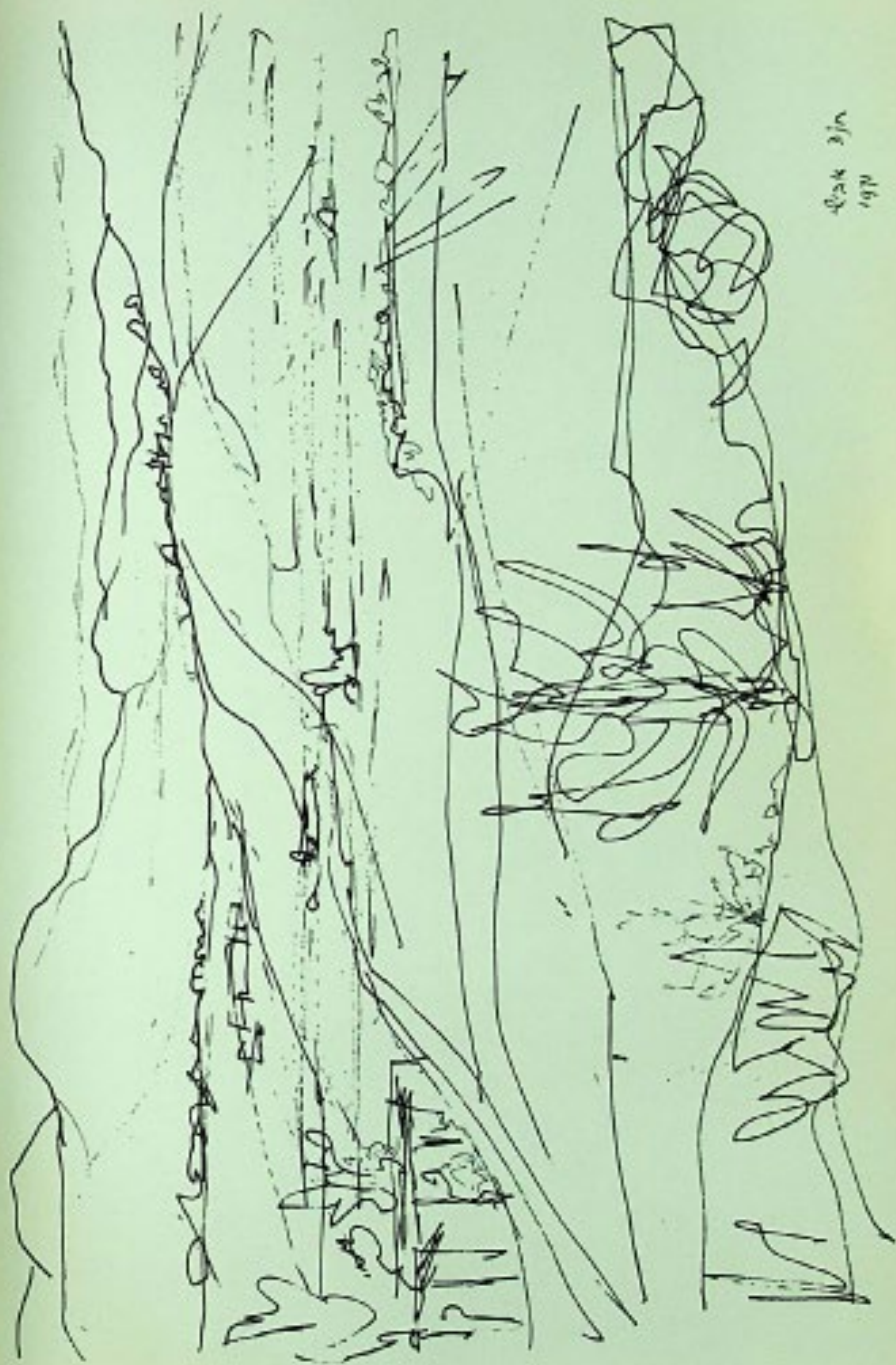

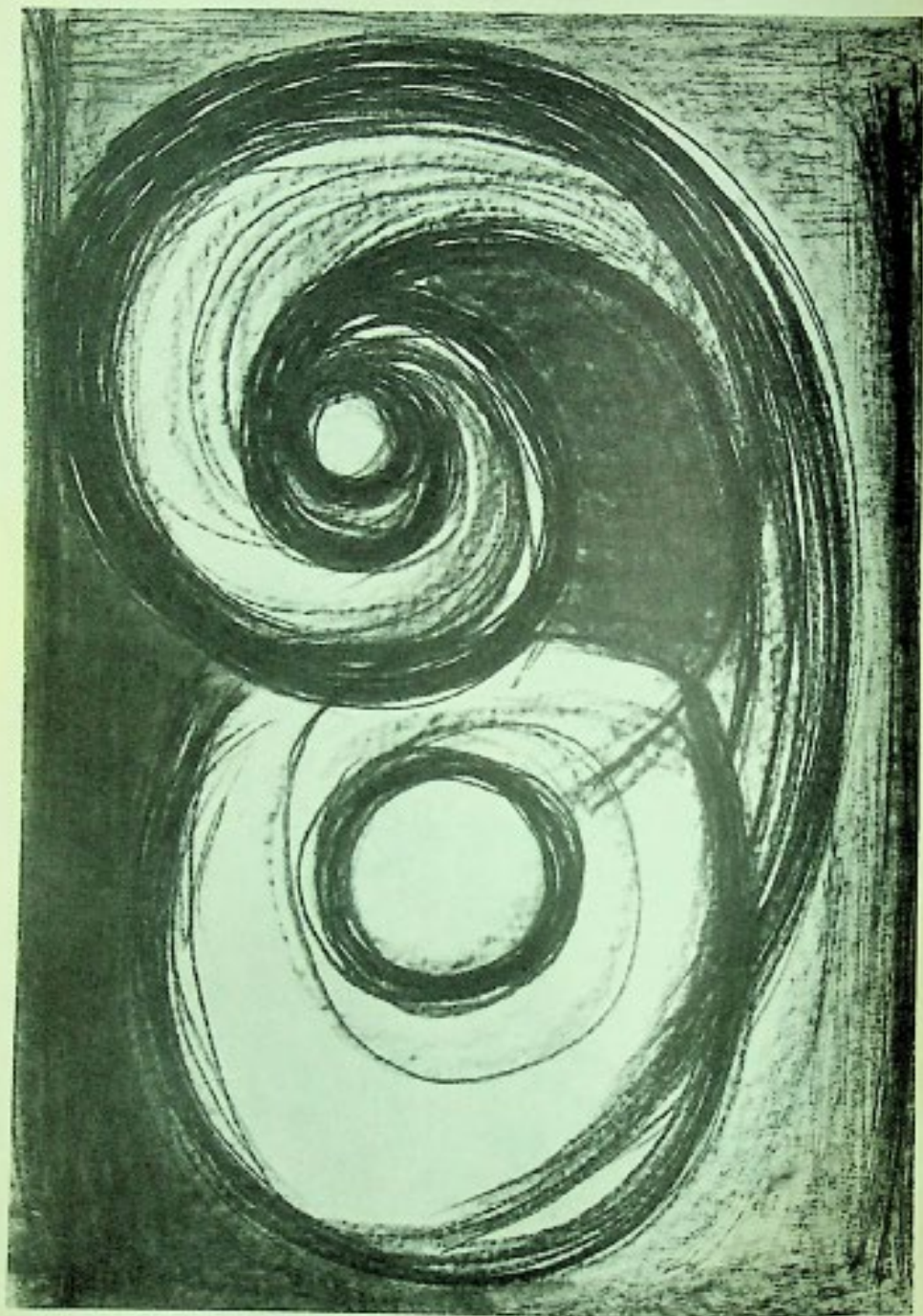
מאגרי-המים [במחנות] יבואה המז

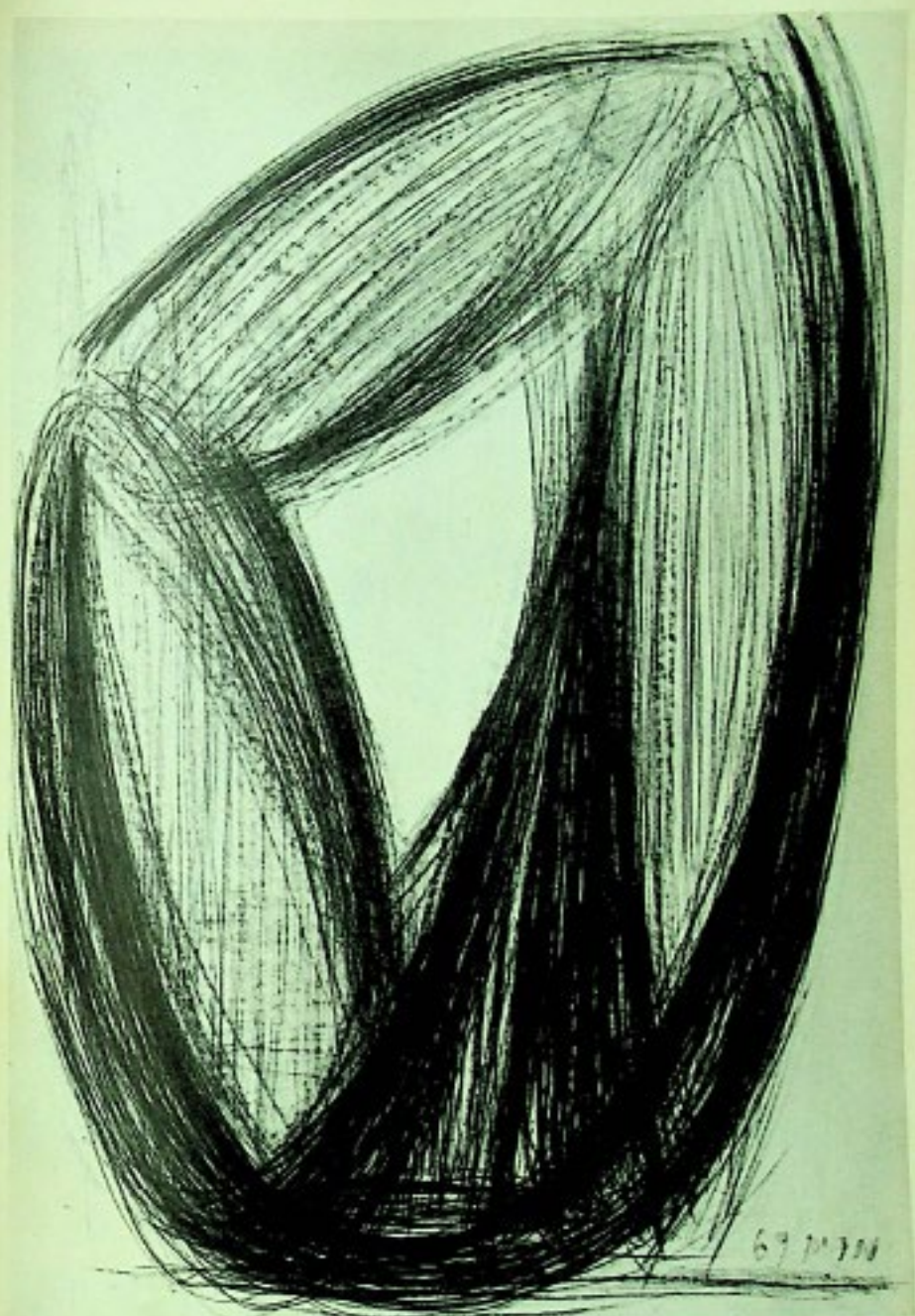
מלך ארמיה
1917

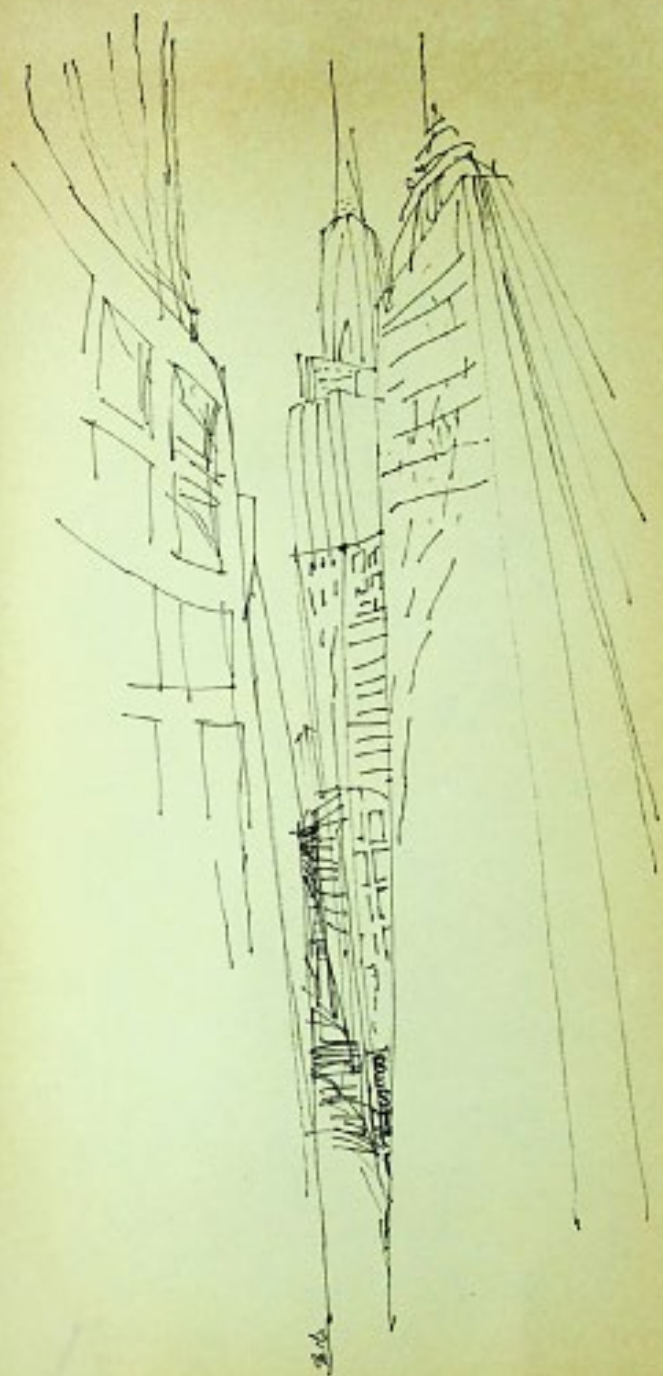
מין אבן
1971

רישום בגראפית

מרים מאיר [יראון]

גלי הוס [עיר-כרמל]

יהודים. אם יקרה אסון — פה או שם — יהיה מאוחר לתקן את המעוות. נאמן עלינו חזון אחרית הימים, אך אם לא ירוכזו העם היהודי במדינתו — מי יערוב לנו? זוהי השאלה. זוהי שאלת היום והמחר הקובעים בגורלו של העם. אין להתחמק מסבנה כבדריחה אל הנצח. שאלה זו אין לקרף, כי ההווה היהודית מעלה אותה יום יום בכל אתר ואתר.

יש מחפשים ומצואים בתולדות עמנו זה ארבעת אלפים שנה במזרח ואמנה בנצח ישראל. ואין זו אהבה לנצח ישראל מופשט. שהיא זמנית של כל יתד. כאהבה למרוסקה, פרחים או פילוסופיה עתיקה גם חדשה. אלא כפרוגרמה לעם בדרך הכרעה בתולדותיה, כתשובה לשאלה הנקבת לעתיד הגולה ומדינת ישראל. לגולה היהודית אין עתיד, העתיד של העם היהודי הוא בארץ ישראל. על כך יש להילחם ולהיאבק. אמת זו אין להצטיף ולא לערפל. הניאורציונות היא ציונות של קראים, המסייעת לנכותיות של קבע וללאומיות של כנענים. ההיסטוריה הארוכה של הגלות היהודית ושל התקופה היהודית שקדמה לגלות אינה ערובה להמשך קיומו של העם היהודי אם לא יתרכזו בארץ ישראל. אשר היה לא מן הזכרה הוא שהיה. אין קוריקימות של נצח ישראל. זהו יכוח נוקב עד תהום. חובה ציונית מפורגה ראשונה היא לפרוץ את בטחון היהודים בעתים הגלות. מלחמה כבדה היא, וצד מאוד כי הפכו נכחי ההיסטוריה היהודית סקלט לעיני מלחמה זו.

אין עתיד לקיומנו הלאומי בכל גולה יהודית, לא בגולה הקפיטליסטית, בה קיימת סכנה גם לקיומנו הפיזי ולא בגולה הקומוניסטית, בה קיימת סכנה לקיומנו הלאומי. עובדה היא שההחלטה שנתקבלה בזמנה של בירובידואן אף היא משמעותה וזתה לכאורה הודאה ב"שלילת הגולה" בברית המועצות. יורד הועד הפועל של ברית המועצות קלינק הסביר את הרעיון ואמר שהיהודים... זהו הקיבוץ הלאומי היחידי. שהוא בן 3 מיליון נפש — ואין לו עיצוב לאומי. אני סבור כי יצירת גולה כזו הוא כתנאים שלנו האמצעי היחידי להתפתחות הטלכתית הגורמלית של הקיבוץ הלאומי. אני דומה, כי בעוד 10 שנים תהיה בירובידואן המשמר החשוב ביותר ואולי גם היחידי של התרבות הסוציאליסטית היהודית הלאומית. מוסקבה, למשל, אינה עשויה לקיים סגולות לאומיות — אבל בירובידואן, שהיא בה משום עיצוב ממלכתי, תתן ליהודים אפשרות לחזור גם לתעסיה וגם לתקלאות. ומתוך כך יעלה הדבר — למרות התבוללות הכרחית של חלק מהישוב היהודי — לחשל שם קיבוץ לאומי יהודי טוביטי בריא. מובא בספר היהודים בברייתם של י. לרשינאק. ההחלטה על בירובידואן מוכיחה, גם מנקודת השקפה קומוניסטית, שאין אפשרות לקיים את הקיבוץ הלאומי היהודי בברית המועצות בלי ירכוז טרטרוביאלי וכלי מעבר יהודים לעבודה בתעסיה והקלאות. ושאלת היהודים וקיומם הלאומי בברית המועצות עומדת וקיימת עד היום — וללא פתרון, לא בלבד שהיא קיימת. אלא גם מחמירה נוכח העיצוב הלאומי לתרבות הסוציאליסטית בברייתם ועקב אי-הפרולטריוציה של היהודים שם. המושג שלילת הגולה מתיחס לכל הגלויות. המושג קיבוץ הגלויות מתייחס גם הוא לכל הגלויות. תנועה סוליטית צריכה לקבוע איד. מתי וכיצד יתבצע תהליך זה והיא חייבת במקצת כוחות לכוון ולהשפיע עליו, אולם בשום תנאי ואופן אין להכניסו למיטת הסדום רעיונית ואין לתת לשום גולה אסמכתא פרינציפיונית לגלותיותה.

ייתכן שאין לחזות מראש את אשר יקרה לעמנו במאה השנים הקרובות. נניח שהחזון הצפוי יתבדה. לא קל להיות משיח ונביא בישראל ולצפות מראשית אחרית. אולם אשר ארע אנו יודעים וחובה עלינו להניח כי אשר ארע עלול לחזור (ונגזית, עלול ולא מוכרח, ששא ולא ברי). כלום האפשרות המצננה ביותר שתחזור על עמנו תנועה האיומה של דורנו לא דיה לחולל תמורה במחשבת ובהיים של הגולה ולקדם את עליית התנועות לארץ ישראל בטרם בוא אסון. זוהי הכרת דור העצרה כאש בנשמתו. זוהי שליחות, התמודדות עם אינרציה גלוית רבת שנים ומסורת. אשר רק לרצון מרוכז נחרש סיכוי לעמוד בו. במאבק זה עלולה כל סטייה להכריע את הכף להבא או להשם. אין להירגע ואין להרגיע את הגולה.

יש פרטים המרתקים את היהודים לגולה. האמנציפציה החוקית היא האחרונה בחשיבותה לעומת הגורמים הכלכליים והפסיכולוגיים הגלוית. אין הכנה לפגוע בכבודם של יהודים, אולם כל נתעלם מרציפותו של... זכרנו את הדגה. בראי שהדבר משתקף אחרת במחשבותיהם של יהודי הגולה. בצורה מעודנת, רוחנית יותר יעודית. כל תחשוש הציונות והיאבק עם הגולה, זו לא תפנה לה עורף. יש לומר לה אין כל האמת. הגולה מסנה לנו עורף. אם הציונות תמציא לה הכסר ועוד.

הציונות היא מלחמה לקיום עם ישראל בארץ-ישראל. הרחבת מושג הציונות להנעת קיומו של העם, באשר הוא מסתמך את עיקרה של הציונות ומסלכה במשיחיות. כזה הוא הרעיון: ראשית התמורות שחלו בעולם ובמצב העם היהודי במאת השנים האחרונות. איש לא יכול היה לראות מראש המורות אלה לפני מאה שנים, ואין איש יכול לדעת מה יקרה במאת השנים הבאות. אחת אנו יודעים: היינו עם צעיר עולם ועם עולם עליזו להישאר. היינו עם שמילא של חות היסטורית בעולם, ושליחות לא קטנה מזה שסורה לנו גם בבת-ידי (ד. בן-גוריון) — שנתן הממשלה החדשה.

ייתכן ובן-גוריון ייפגע אישית, אם מייחסים לתורה זו דובנבזוס, אולם אי אפשר שלא לראות אסר יש בת. מקוריותו של רעיון זה מסוקפת ביותר. כולנו קוראים תנ"ך יודעים מה כתב ישעיהו בן אמוץ, אולם אנו גם יודעים מה ועיי מי הועלתה תורת היעוד אסר לישראל בתקופה יותר קרובה אלינו ובזיקה לויכוח על עתידו של העם היהודי בגולה. תורת השליחות הועלתה במשם המיד כתכליתת העליונה של התפוצה בגוים, אפילו בימינו נאמר: "מי ידע אם אין ערכו המופי של קיום היהדות הפלאי לתור על צעקת הנבזית של איוב לאהלים, שלא תישכח לגמרי עלי ארפות" (מ. זרע, עולם של אמול). רבים מוגים (מתוך גבויאים) ראו שליחות ייעוד לעשירולם בעבר ולפחד — ומראית השליחות לא הגיעו לציונות, אלא נשארנו מעבר לה או שלחה. בימינו נעשה נסיון למצוא ציונות עם שליחות היסטורית של עשירולם ולומר שהמשיחית היא היא הציונות. מיצוקיץ דוסטויבסקי, היו גם הם משיחית ובעמים שונים הלכו על כנר זה ואנו לא למשיחית פנינו, אלא לתום גורמליים של עם על ארפתו היעוד את הרבות מתוך חרות וחינוך. כאלה ניתן את חלקנו, כפי יכלתנו, להרבות הגנטית. הציונות היא המאסף ההיסטורי להביא את העם למצב זה, כי הן עוד בשעתו אסר ברנז: "אין משיח לישראל — לעבודה".

אריה סגולי

הציונות ועולם התהפכה

— — — אין זו אמת של המודל הארצישראלי לכלי לראות במדינת המודלים האזורים, בהשכלת מיליונים מבני העם, בעליה התרבותית, החברית והרוחנית של העמים ברובה — מהאוקראינים עד לצרפתים — במישור בילה, ביצירת הצבא האדום, עם התרבות הרוחנית של החיל, בעירוע כל אנטישמיות וכל שנאה גזנית, בעליית ערך האשקה בחברה, וכל מלם מבני העמית והקלאות קולקטיבית מסקרתה — אין זה נכון לכלי לראות בכל אלה ערכים אנושיים גדולים, אין זה נכון שחובתנו החלוצית והמעשית ומתהווה המוסרית מתייבות אותנו לומר: "ישפר כל זה לתום, נקדש על זה מלחמה" — — —

י. סבנקין, דצמבר 1939

— — — הכרת, תחילה והוד לכרית המועצות! אבל ברית המועצות חייבת גם לתקן אמת, את פריזתנו, את ציונותנו, את נפש קיומנו הלאומי — — —
 — — — אם להגיד על רגל אחת חירותנו כולה פה — הרי הוא זאת: עם ישראל כולו בארץ ישראל השלמה, רובה ככולה קוממונת, מתוך ברית עמים קומוניסטיים בעולם כולו, וזו הנצחה כולה על רגל אחת, אבל היא מתחילה משם ישראל רובו ככולו בארץ ישראל — — —
 י. סבנקין — דצמבר 1939

שאלת החם בין הציונות הסוציאליסטית ובין עולם התהפכה הסוציאליטית המתגלם בעיקר במחשבת אוקטובר ובברית-המועצות — אינה חדשה אהנו. אפשר לומר שהשאלה בניסוחה זה — אינה אלא הספק לשאלת החם בין הציונות-הסוציאליסטית לבין הסוציאליזם והגותת המופלטים הבין-לאומית.

בראשיתה קטורה הציונות הסוציאליסטית קשר מניפי עמוק עם האיריאה הסוציאליסטית הכללית — קשר של תקווה, של חוכן וגם קשר של הנושא. הציונות עלתה באופק ההיסטורי ומתגשמת בתקופת של זעזועים סוציאליים גדולים, בתקופת המאבק בין המספר הקאפיטליסטי והמספר הסוציאליסטי, גידולה והתפתחותה השתלבו במאבקים סוציאליים גדולים בין המסדות והשקפות-עולם, גלי העליה לארץ, שנאו בעיקר בימים של משברים המדיום במדי היהודים, ימים לפרעות ולגזירות קשות, היו מושפעים גם פעליית גלים שהפכוים במים הכלליים מסביב, אין זה מקרה שהעליות החשובות ביותר לארץ חלו בימים שגורי

מהכנה הקוסה זו של חילופי משטרים, שידור מערכות ובניה מחדש של ההכרה והעולם לא יכלה שלא להאציל מרוחה ומערכותיה על עיצוב הכנה ומגמותיה של הציונות הסוציאליסטית במוקד לבנות את החברה החדשה בא"י.

התוכן הממשי של הציונות נגזר מהמציאות המיוחדת של העם היהודי בגולה: התמימות הכלכלית; אנומליה סוציאלית; מבנה חברתי מיוחד במינו של העם בגולה, כעם נטול קרקע ומחסר מעשרות עובדים בענפי הייצור הראסונים והייסודיים; ריכוז המוני יהודים בערים במקצועות פרנסה מסודרגה שניה ושלישית; עסקי תיווך, מסחר ופקידות וכר — אלה שיוו בהכרה לציונות אופי של תנועה, לא לתמורה גיאוגראפית בלבד, אלא באותה מידה גם לתמורה סוציאלית-כלכלית בדרך העבודה והחתישות. ומאידך, התליך בנין הארץ, עיצוב כלכלה חדשה, ההכרה בישובם של המונים יהודים בארץ קטנה — כל אלה בצירוחם סילאו את המפעל הציוני בהכרה תוכן חברתי ואנושי כללי, שכתוצאה התקופתית ותדור לא יכול היה להיות אלא תוכן סוציאליסטי. העבודה והחתישות הן שהורמו בו במרכז ההגשמה הציונית ושימשו וזליית קשר מרכזית בין הציונות ובין הסוציאליזם, להיתרכם לאידיאה אחת.

בדרך הטבע ובגזירת המציאות היה נושא ההגשמה הציונית תדור הצעיר, מחנות צעירים וחלוצים, הניכי תקופתם, ספוגים הרבות של כימושי גאולה אנושית ושיחרור חברתי — הם אשר היוו את לוח העליות הראשונות, הפועל העברי, הנושא היראלי של המפעל הציוני וההגשמה הציונית — הוא שהיה בפועל, בחיקוף הויתו החברתית והיחולי, גם נושא לאידיאות סוציאליסטיות, טבעי, איפוא, שהוא היה הנושא לציונות הסוציאליסטית, הציונות הסוציאליזם, שתי אידיאות, שבדרך כלל הן יכולות להיות בעולם ובישראל גם בנפרד ובלתי תלויות אחת בחברתה — התאחדו, כגודרתו של י. טנקין, בהכרתו ובנפשו של הפועל העברי לשאת נגד אחת, ללא הפרד לשלבים ותקופות.

התנועה הציונית הסוציאליסטית, על שלותותיה בארץ ובגולה, לא התמורה פעולם טקטיים ופוליריות עם תנועת הפועלים בעולם, כל העוקב אחרי ספרות תנועתה ימצא בה ביטוי למאבק מתמיד להתגלמות הקשרים האלה במציאות היתה ע"י ההצטרפות לאינטרנציונל הסוציאליסטי, וכן ע"י פעולות עזרה וסולידריות לתנועות פועלים בארצות שונות במזרח ובמאבקן, ייחוסו נא המאמצים המתמידים של ברית פועלי ציון והצטרפות לאינטרנציונל הסוציאליסטי לפני מלחמת העולם הראשונה, והצטרפותה לאחר מכן, ומפעלי העזרה של פועלי ארץ ישראל לפועלי ארצות אחרות — לננועי הרעב לאחר המהפכה ברוסיה (1921), לזורים השוכחים באנגליה (1926), למורדי וינה (1934), ללוחמי שהור ספרד (1937), לחיילי הצבא האדום במלחמת העולם השנייה (1944) — במסגרת הליגה לנצות ברית הפועלות) וכדומה, בכל אלה התגלמה שותפות גורל וסולידריות בין לאומית סוציאליסטית של תנועת הפועלים הא"י עם תנועת הפועלים בעולם.

התנועה הציונית סוציאליסטית היתה צרה מאד ומתמיד לשאלות הסוציאליזם הבין לאומי, היא עקבה אחרי הגשמה בעולם, דנה ובררה בשאלות ואף נקטה בהן עמדה, יש ואנו נדנים כיסם לננוי אותה [מחנות ששלטה ברחוב היהודי בשאלות עולם, נקיסת ה-שטעלונג] היתה בעינינו ל-סם דברי של תלישות וזרות, אולם אם אמת בה בהאשמה זו הרי היא מופנית בראש וראשונה כלפי אותם חוגים שנכחנות זו היתה להם עיקר ותכלית, מעין מטרה כשלעצמה, ללא קשר לפעולה עצמית ריאלית במציאות היהודית, הרבה אינטליגנטיים סוציאליסטים יהודים דשו בשאלות עולם מתוך תלישות, מתוך מחשבה שדומה לגבי המציאות היהודית, אולם הן היו חוגים בתחום הציונות הסוציאליסטית, שלחם אין ליתם תלישות ועקרונות מחשבה בעלמא, הללו הן היו נתונים ראשם ורובם, נוף נפשם, בבעיות החויה היהודית ובהיפוש דרכים לפתרונה, ואם הללו היו באינטנסיביות את שאלות העולם — הרי לא מסוים שהתכירו לעצמם ולחוייתם אלא מתוך ראיית הקשר ותחלות שבין החויה היהודית ובין החויה העולם.

המהפכה הרוסית, מהפכת אוקטובר — מאורע בעל משמעות היסטורית עצומה בתולדות העולם ובתולדות תנועת הפועלים — לא זו בלבד שהיא שינתה סדרי עולם, משטר וצורות חיים בתוך רוסיה גוטה, אלא אף שידדה מערכות, רעות, שאימה ויחסים בכל ארצות תבל, תנועת הפועלים האיתת לא נשארה מחוץ למעגל השפעתה, המחשבה מצאת את התנועה הציונית הסוצי בעצם התגבשותה, אלה היו לה ימי קמה ומבון, בארץ קמה אחדות העבודה ולאחריה ההסתדרות הכללית של העובדים העברים, ובגולה — הוישלה ונתגבשה ברית פועלי ציון לאחר השילוג ביניה (1920), גם התנועה בארץ (אחדות העבודה) וגם בגולה (פועלי ציון) יחסם למהפכת אוקטובר היה אז יחס של סולידריות, יחס זה בא לידי גילוי ברורים שבעליהם ובכתב ע"י מורי דרכה של התנועה בימים תחם, ובהתגלמות מפורשות של התנועה בבינוסיה ובנדידותיה הרשמיים.

סירקין וברנר על מהפכת אוקטובר

לא מקרה היה הדבר שהמפכה אוקטובר התקוות הגדולות להגשמה ציונית הלו בתקופה זאת. תקופה של שאיפות גדולות רציניות כבירים בעולם לאחר מלחמת העולם הראשונה. ואף לא מקרה הוא שאותו שילוב גורלות בין המהפכה החברתית ובין הציונות המתגשמת מצא את ביטוי דווקא בדברי אותו האיש שנשא בחובו את תחושת המהפכה הגדולה, את כשורתה הגדולה של הציונות הסוציאליסטית ואת להם תזונה של תנועת המפעלים תאיי במאוייה הציבוריתם וחשייתוים כאחד. — נתמן סירקין. זה האיש החווה, שהעמיק ראות, ביטא בדבריו ובכתביו על מהפכת אוקטובר, הקומוניזם והאינטרנציונל השלישי — אם לא את דעת התנועה כולה הרי בודאי את רוב רובה במנין ובניין. אם נדפדף בגליונות ה"קונטרסט" בשנים שלאחר המהפכה נמצא סדרת מאפרים, רשימות ומכתבים משל סירקין, שהתגורר אז בגולה אירופה, וכולם רצופים להם עז בהערכה, בהסברה ובהנחה על המהפכה, דרכיה בשלטון ומדיניותה באירופה — תוך גינוי נמרץ ושלילה חריפה של דרכי המפלגות הסוציאליסטיות הרפורמיסטיות בארצותיהן. החיבור המפורד של ב. כצנלסון על סירקין — אחד במערכה — הקיף רק את התקופה הראשונה בחייו ולא הגיע להערכת אישיותו, תורתו ופעלו בתקופה האחרונה. תקופת הזעזועים והתקוות הגדולות בעולם ובאישראל, על כל פנים, מי שירצה להמשיך בהערכת סירקין בתקופה יותר מאוחרת, בתקופת חייתו אחד מרבים במערכה, לא יוכל לטעות על פרק מזוהר בחייו ובחיית התנועה — בראשית שנות העשרים למאה הזאת — ימי סער ומהפכה בעולם ובאישראל.

במועצת הברית העולמית של סוציאל-דמוקרטיה בשטוקהולם בספטמבר 1919 אמר סירקין בהצגתו את הדברים הבאים:

— — — — —
 ליות המלמה, העובדת, עתה על סף התגשמותה, קומוניזמוס חסיי ואססטי בצרכנות, מבלי אונם, מחדות יצירה ואהבת הברה ייצרו בני האדם באומן קומוניסטי את כל ערכי החיים וישתחו לרוחה את כל מקורות החיים, אשר ישפיעו משובם על כל בני האדם. זהו האידיאה הסטרית של החברה החדשה, התולדת וגולתה סתוך עוני ומכל בחיק זמננו רב העלילה.

הקומוניזמוס, האידיאה היתה שבכל התורות הסוציאליסטיות הנסיונות המעשיים של זמננו, הוא הוא גם הרוח היתה והיוצרת בציונות הסוציאליטית.
 (כתבים, יידיש — כרך ב', עמ' 291)

ועל הרוח שבין המהפכה הסוציאליטית בעולם ובין היהודים כתב סירקין כך:

— — — — —
 כל ארצות החבל כי בחורבן החברה הרוסית — נאלתם האזרחית והלאומית. היהודים בכל העולם הנב קומוניסטים, בולשבקים, סוציאליים, סמסכניים, אל תסחרו לבטא את זה בספורט, אהם סוגי הלב! גם בעלי הרכוש היהודים נוטים יותר אל לבין מאשר אל קולצ'אק. באשר לבין עליל לקחה את פרנסתם, אולם קולצ'אק יקוב את הגולגולת במספר — — — — —
 ואל סתד, שמא תערער התגשמות הסוציאליטות את יסודות התחיה היהודית וקיבוץ הגלויות, הסוציאליטות אינה באה לחסר כלום מן העולם כי אם להוסיף עליו.
 (קונטרסט, י"ד)

יחסו של ברנר למהפכת אוקטובר היה יחס פורענב ביותר ומן הנמצע כמעט להכניסו לדפוסים סקובלים של חיוב ושלילה, מבחינה זו ימלנו שלא לננו על כלל ברשימה זו, אלא שבומן האחרון נמצאו לו לברנר משרשים העושים את דבריו קדניים לננה בו את המהפכה הרוסית, ויש בכך משום סילוף. כל מי שיעיין עיון רציני ברשימי של ברנר הכלולים במאמר "לפנים ולאחור" (כרך ז') ימצא בהם התלבטות רבה ובה כשעה רוח אהרה למהפכה וצדיק דינת אכן, ברשימות אלו מצויים דברים שהם כבוהות דבר והיפוכו, דברים לחיוב ודברים לשלילה, הערכה אהרת ודברי בקורת קשים, כתיבה "משתלה" זו ניתנת להסברה גם בתנאי המרחק והניתוק בהם היתה לתונה הארץ סקן מלחמת העולם הראשונה, ביריעות הסותרות והמקופעות שהיו מניעות לארץ מרוסיה באותו זמן, ובעיקר, אולי, במהות הנוחו של ברנר עצמו. אפשר לומר שגם דברי הבקורת וגם דברי ההערכה — ספורים אחד: הרהר לגורל האדם, למות דרכו, לאמת חייו, לא ייפלא, איסוא, אם בתוך דבריו בשאלה זו משתרבבים כיכ חרבה שאלות ותמימות, התמיהה הגדולה אוסינית לו כשם שהיא מצויה אצלו גם בשפתים אחרים, האקזיסטנטיסטי כן? ברנר ביהמו למהפכה חוזר כאן — במילים אחרות:

— — — — —
 אבל מי יודע... אולי לא כן הדבר באמת... — — —
 הו, מי יכלה לנו את האמת!

על כל פנים במידה שאנו באים לדון את יחסו של ברנר לערכי היסוד של המהפכה, אין ספק שלמרות כל התסתייגויות והחששות והחרדות שלו, הוא היה יחסי. עם כל חרדתו וחששותיו שלמד ברנר זכות על הפיכת השלטון בכוח ע"י הבולשביקים. הוא מעסיק להבין את רוח התקופה, את טעורת הוּסן, את צרכי ההמונים:

לאחר שהקצרה התגברה בכוח הסכסוך, אחרי שהמונים עצומים עמדו ודרשו להם חוקים מחד אחר, וכמד שני עמדו בעלי פריבילגיות קטנות ונדולות ורצו לעצב כעד הקץ, האם לא טבעי היה שבעלי הרצון הרבולוציוני לא רצו להכות עור, לא רצו להשאיר את המדינה בידי הבורזעוקים, שהיא תפתח את הקפיטליזם, ותכשיר את חלבוות ברודה, ודחופים מן החסון המוער הרציני בקול חזק: הקץ לפריבילגיות! לכל מיני פריבילגיות! ומיד:

— — — שלטון אחד לא ניסה כלום. כל מעשה תוספת ופגל לידי הבולשביקים. הם אחזו באמצעייהם, גרשו את האסיפה המייסדת, ביטלו את ההרואי המדינית, שללו את כל הזכויות הפוליטיות מאלו שהיו בורגנים לפני, יסדו את הוועדים המיוחדים למלחמה בקונטרברבולוציונרים וסקולנטים, הפועל הוא העיקר, ומעמדו צריך לבדו לשלוט במדינה. בעלי האינטרסים המתנגדים אל יספיקו את קולם, אל יחזו את דעתם.

בדואי, הרוד חרד ברנר למעשה הטיהור ולתוצאותיו, ברישומותיו נאבק קשות בשאלה זו, ולירי ארבעת עצמית לא הגיע. הוא לא יכול היה להסלים עם שמיכות דמים שהמהפכה עלולה לגרום ואף גרסה, אך גם לא יכול היה להסלים עם משטר-חיים שהעוסק הניגול וסמיכות הדמים התפתחה הם לו בנייליה קבועים. על כן כתב:

הטיהור... אמנם צריך לשער שכמה שנורא ואיום היה הטיהור הבולשביקי נגד כל מי שאינו בולשביקי, שאינו מודה בקוטנו, כמה שנשכחו גם דפי נקיים במלחמה אחרים אירעה זו, ודאי שאינו דומת הטיהור האחרון של הסטולישנים והקולצ'אקים. זה הורג המונים ומכסה; זה הורג יחידים ומגלה. — — —

— — — ודאי עד כמה שהבולשביקים באו להפגיש את יסודי העם הרעב, המנוצל, מחוסר-הקרקע, הנבצר, הטיהור, יכופר להם ה'כל. ואולם אי הבטחון שהם לא ייתפכו לשליטים לשם שלטון? — — —

— — — המוציאילים בלי מלחמת ארוכים לא יבוא לעלב. בעלי הפריבילגיות לא ייתרו בנקל על הענגיהם, רוחיהם ושלטונם, ובמלחמה ייספה צורך עם רשע. על ראש מי החול האשמתו? למי טאנתו, הרחוקים מסקים המעשה, השוקטים על שמריהם, יש רשות להאשים. לזאת אליהם בדישיות הנידוקת המוחלטת?

מתוך ראייתו הכללית את העבודה ואת העובדים כיסוד החיים, הבין לרוחם ולסעלם של בעמדות העובדים ברוסיה בקחתם את השלטון בידיהם להריסת הרקוב והמוסחת שבמשטר הישן ולכינון חברה חדשה, לא ההרס כשלעצמו המחזור, ולא הדיקטטורה הפרולטרית לבניה מחדש, על אלה כתב:

— — — ההרס יבוא, ולא בו הסטע, לא בפרינציפ סבו הפשע, הפרינציפ סבו הוא: צדק ואישר לכל. — — — תעשיה שעושה סמלות משי לרבעה ואף לא כתנת בד אחת ללצא, תעשיה כזו הרוס היתה — — — כי הכל צריך להיות גזירת הכלל, כל השלטון על החיים צריך להיות בידי הכלל, כלל עומי החיים העובדים. הם המוד הרוב, אם גם אינם רוב קילות — — — אם ההכנעה לגזירת הרוב של הפועלים הוא טעות הרי זה טעות שאין לתקנה, כי כל ה"יסקין" למעוה זה הוא קילקול יותר גדול, קילקול ואי צדק.

ואילו את חיי ההמונים היהודים בארץ המהפכה ראתה איתה טעה כחמיד בהתנוונותם הגדולה, ועל רקע המהפכה הכללית בלטה זו עוד יותר, עם כל סלחנותו לגבי ההמונים העובדים מבני עם הארץ לא סלה להמונים היהודים: רק הסקיד ההמונים היהודים במהפכת הבולשביסטית קשה הוא, קשה ועלוב ורע. — — — תסקיד ההמונים היהודים, כמו תמיד — אי ואבוי לנו.

וליסוד התרדות מלחיים הספק, התסיהה והרצון לדעת את האמת:

— — — כן, הבולשביקים אינו נופל, הוא מכנה, ובצחנות רוסיה הסובייטית הם, יש להסוב, נצחנות על הרע, על החושך, ועל הכיעור, ואולם אם הם גם נצחנות הסוב, האד והחסד — הרי, לו ידענו, לו ידענו מה נושא הבולשביקים ככופים... מה נעשה שמה עכשיו ברוסיה... מה נעשה באמת — לא מה שסמסאים הפהונים למסרה זו או אחרת..."

בוועידת הפילוב ב-1920

הצרכים חיונית למהפכה אקסטר ולכוחות שהגיעו וניצחו עליה באה לידי ביטוי במשך הימים גם כהחלטות פגורטה של "אחרות-העבודה" בארץ ושל הברית העולמית של "פועלי ציון-ש"אחרות העבודה" ויתה מנומנת אליה, בוועידה הראשונה של "אחרות העבודה" (מכרות, תריף) והחלט לאמר:

העדה מכירה כי לא האינטרנציונל השני ולא השלישי אינם מסוגלים לאחד את כל תנועת הפועלים הסוציאליסטית ומציעה לכרות העולמית של פועלי ציון כי במסעדת נני (נצונס) הקרובה הוא מתוך האינטרנציונל השני ותשתתף בפועלת עם שאר מכללת הפועלים השמונת ליצירת אינטרנציונל אחד, ריבולוציוני ופעיל, הבנוי על יסוד זכויות האזרחים המכלל בחובו את כל המפלגות המאוחדות באינטרנציונל השלישי יחד עם אלה אשר יבואו מן האינטרנציונל השני ולא נכנסו לשלישי. (קונגרס פריז).

החלטת זו נתקבלה כדוראט מחייבת את צירי "אחדות העבודה" בוועידת ברית, פועלי ציון העולמית, ששמה להקיים אותה שנה. ראוי להתעכב על אותה ועידה שנתקיימה בווינה בשנת 1920, הידועה בתולדות תנועת פועלי בשם "ועידת המילובי".

ידיעה נרחב היה נכחו בוועידה זו על יחסה של התנועה לעבודה הארץ-ישראלית, להסתדרות הציונית, לקונקול, לקונגרס הצעיר וכו' — ויחסה שפילג את התנועה ל"פועלי" ול"סמאלי". אין זה המקום לנבוא את פרי הימנח ואת חילוקי הדעות העמוקים שהתגלו בוועידה זו בין חלקי ה"ברית" השונים. למדוך טענו דיים הדומים ששאמדו ציי שליחו איי מ"אחדות העבודה" דוברי התברים מן העלה הקטנים בה ודורסת, אין בידנו הרצאה המקורית של ש. קלנסקי ז"ל באותה ועידה על היהט לאינטרנציונל, במכתב מן הועידה שנתקיים ב"קונגרס" בחוב עליה לאמר:

אח, כל הרצאה כזו על התנועה כי היים את בתקופת המהפכה הסוציאליסטית ולכן הוא בעיקר כער האינטרנציונל השלישי, שנקודה שנתנו היא הדיקטטורה של המרוליסטיון, הדרך הני טובה להגשמת הדיקטטורה הנו היא שיטת המעשנות, אולם הדיקטטורה צריכה להיות של כל המרוליסטיון ולא של חלק סמנו. בתוך מעמד הפועלים מן הזכחה שתסודר והמוקדשות הצעירות, הוא מסיק כי להישפת לאינטרנציונל השלישי אשר לנו רק בתנאים יודעים ובצורת עם המפלגות המהאיות הקרובות לנו. (קונגרס ג' אילור הרייס)

דברי ארזים רשומים בקונגרס ב"קונגרס" הוצי קטעים מהם:

ב"בנקין": באינטרנציונל השלישי הנונו רואים את ביסוד הרצון לכוח, גם יחס פעיל איז אלו קבט מתוך הרצון הגדול להיות לכוח, ולכן הארץ-ישראלית האקטיבית שלטו כיז קשורה עם האינטרנציונל. — ולסוכך חשבו לנו, שבשרם נחלים על האינטרנציונל, ימכרו לנו היחס אל האקטיביות הארץ-ישראלית, מצד החלקים השונים של התנועה, ושאלת האינטרנציונל תוצג רק בקשר עם עבודתנו בתוך ישראל".

ה"בן-נוריון": — כמה שנגוע לשאלת האינטרנציונל, וכלל גם אנו, צירי ארץ-ישראל, לבוא להספנת מרכז הייחודיים חילוקי הדעות בינינו הוא יחסנו לעבודת ארץ-ישראל, שאלה זו חנה כוד הסבחה לתנועתנו, הן לאחדות והן לשירוד.

— לא מכל לקבל באהבה להיות רק נשואי המהפכה הסוציאליסטית, אנו רוצים להיות נשואי... — לצנינו, סוציאליסטים יודעים, שודד תסקיד מיוחד במינו: בנין עבודתנו. — יחד מדי אנו מתייחסים בריצנות אל האינטרנציונל השלישי ולמהפכה הסוציאליסטית מהתחב כרולוציונית ממשותפת האינטרנציונל השלישי הנהנו בפינונו המסקנה הראשית של הצבא האדום העולמי ובחורו כזה הריחו בעל אופי מסקר, ואולם אנו אין אנו יכולים להיפטר מכושים, — אנו יודעים כי לאינטרנציונל יש שיטת פעולה יודעה במדות המהפכאית במתיפת המייסילים ושאר האפנדים האימפריאליסטים, למען קום את המצוה לעבר המהפכה צריך להיחנך מרכז עבודה עצמי באיז אשר יודע תנועה מסכית של המהפכה במדות... — אנו חולמים לאינטרנציונל מתוך תכנתנונו ושישנונו שיטת פעולתיון.

בר"ל לוקר: העשנה אומרת: ראשית שאנחנו יוצאים את האינטרנציונל השני ואנחנו לוקחים על עצמנו את ההעדה ליצור אינטרנציונל מכל המפלגות המהפכניות, אשר היתה פעולתם את האוטוריתטיים ועמדו על דרך הדיקטטורה של הפרולטריות, אבל אין זאת אומרת — יצירת אינטרנציונל רביעי ולא הרחבתו של השלישי, בכדי להכלל אותו, שיכל להכלל בקרבו את באיכותו של כל המרוליסטיון המהפכני, יחד עם זה אנו קובעים את המייסדות כחם לפרולטריון היהודי. (קונגרס ג')

לא חילוקי הדעות בשאלות תנועת הפועלים הבין לאומית היו, איפוא, המקור העיקרי לסילוב שני חלקים שללו את האינטרנציונל השני, הייחבו את מהפכת אקטובר ואת דרכה בשלטון באמצעות הדיקטטורה המרוליסטית, אגם היו בין חלקים חילוקי דעות רציניים לגבי ההצטרפות הארגונית הקונקרטית הישית לאינטרנציונל השלישי, בעוד שהמלגים שהתרכבו מסביב לפועלי הרוסים (הפרקציה הקומוניסטית ו"סמאלי") חשבו לאפשר, כי בתנאים מסוימים אולימטיביים ומי ללא תנאים מסוג זה, להצטרף מדי לאינטרנציונל השלישי, הרי יחתה דעתו של המלג השני שהתרכבו ייתה מוכן לקבל לתוה את כל המפלגות של האינטרנציונל השלישי רק אם הוא יודה לדעות של אוטוריתטיה, במכתב מן הועידה מסוויים במרישה זו בדברים האלה:

לפי הצעה קטלניקי שהוקראה על ידי בן-גוריון בשם אחדות העבודה באיי המפלגות באמריקה, אנגליה וארגנטינה — על הבריה להיכנס לאינטרנציונל השלישי אבל רק כידוע עם שאר המפלגות שהתפנית המהפכנית העומדות על בסיס הדיקטטורה של הפרולטריון באמצעות שיטת המועצות. (קונגרס נ').

ועל גורמי הפילוג האמיתיים יעידו דבריהם של חברים שהשתתפו בפעילות באותה ועידה (קונגרס נ"ג):

ללא חלוקי הערות ביחס לאינטרנציונל נרמנו לצעד הזה" (ס. קטלניקי);
נפרדנו ונבדלנו לשתיהם הסדרויות, לא סמני הקונגרס הציוני ולא סמני האינטרנציונל השלישי — אלא סמני הבדל המושגים והבדל היחסים אל העבודה הארצישראלית הממסית. (י. בן-צבי).
אילו היו שיבות ההתפלגות? השאלה בדבר האינטרנציונל כמו שחושבים ה"מסאליים" המושבעים שלנו? לא ולא! הריוולוציה שלנו מכירה בעיקרים היסודיים של מוסקבה. אף שאין היא הותמה בעירון תהה כל אותיות הקטנוניות. (יארבלום).

סקור הפילוג בבריות. פועלי ציון העולמית בשנת 1930 לא היה נפוץ, כגריסת שיבה מסיימת בשאלות בין-לאומיות, אלא בעיקר בחילוקי הדעות ביחס לפעולה ציונית קטנונית בארץ. סכאן גם המתעורר חילוקי הדעות לגבי היחס הקונקרטי לכלים ולמסגרות הארצון של הפעולה הציונית: ההסתדרות הציונית, הקונגרס, קרן הקיימת וכו'. פלגי ה"מסאל" שללו, בניואנסים שונים ומנקודות מוצא שונות, את ההסתמכות בהסתדרות הציונית על ארגוניה, מוסדותיה ופעולותיה, והקטנוניות החלוצית המשימה בארץ היתה מהם והלאה.

עם הפילוג התכנסו צירי, אחדות העבודה מאיי וצירי מפלגות פועלי אמריקה, אנגליה וארגנטינה לעידה נפרדת. בעידה זו נתקבלו, בין היתר, גם החלטות כספיק שנוסח או בשם ההסתמכות העולמית האינטרנציונל. בהחלטה אלו, שצירי ארץ-ישראל השתתפו בפעילות בהכנתן ובניסוחן, באה לידי ביטוי בהיר ומפורט עמדתה של התנועה בשאלות הסוציאליזם והאורינטציה הבינלאומית. בהחלטות נאמר:

— — — קבלת השלטון על ידי הפרולטריון היא הפרולמית הראשונה של המהפכה העולמית, כאשר רק ברכישת השלטון המבוטה יוכל מעמד הפועלים לשלל את התפקיד הקטנה והארצון של בנין החברה מחדש.

— — — זכותה התיסטרית הגדולה של המהפכה הרוכית היא שיצרה בצורה מועצות פועלים כליזון אדיר הרש לפרולטריון במלחמתו בשליטה היתוד של הבורגנות וארצון של הממסלה הפרולטרית בימי המעבר לדמוקרטיה הסוציאליסטית.

בכדי לאחר להנהל את המלחמה המהפכנית של הפרולטריון העולמי מוכרה להיבנות מחדש האינטרנציונל המהפכני, שיזית מוכשר לפעולות בקנה-ידה בין-לאומי.

הנסיגות לאחד באינטרנציונל השני את המפלגות המהפכניות הסוציאליסטיות ולעשותן לארצון המנהל של הפעולה הפרולטרית בין-לאומית — לא הצליחו. העידה מצויתה, אישוא, שריות הפועלים היתודית הסוציאליסטית העולמית, פועלי ציון יוצאת מהוך האינטרנציונל השני.

העידה רואה באינטרנציונל השלישי את ההסתדרות של הפרולטריון המהפכני, אשר מכינה יכולות להתאחד כל המפלגות העומדות על בסיס הסוציאליזם המהפכני. בכדי להשיג את המטרה הזו מוכרה שיהיה זה התפקיד המשותף של כל אותן המפלגות ליצור את פורגמט הפעולה והכללים המהפכניים של האינטרנציונל הפרולטרני. (קונגרס נ"ה)

הנקודה היהודית.

אולם בכל הנאמר לעיל — אין עדיין מסוים מציגי, הנקודה היהודית, היא נקודה מברעת. המאבק להכרת יהדות של השאלה היהודית ופותרתה הציוני היה שנת חלקה של התנועה הציונית-סוציאליסטית כל הימים והיא הוצגה על כל במות הסוציאליזם הבינלאומי. לפני מלחמת העולם הראשונה ראו רבי הסוציאליזם והאינטרנציונל, ללא הבדל זרם והשקפת, בציונות וגם בציונות-סוציאליסטית תנועה, שוביניסטית וציר-בורגנית, תנועה, פועלי ציון לא נתקבלה שנים רבות לאינטרנציונל, גם לאחר המלחמה העולמית, כשהוהרה סוף סוף, לאחר מאבק ממושך, לשעלי ציון הכניסה לאינטרנציונל באמצעות ה"סקציה" האית, אחדות העבודה" — גם אז המשיכו בחוגי האינטרנציונל השני כיהם עיון או אדיש לציונות. האינטרנציונל עצמו, כגוף מאורגן, היה משולל עמדה ברורה. היה גורסאלי, לא האינטרנציונל השלישי התנכר ראשון לספעל הציוני. בשטח זה ירש את מסורתו האנטי-ציונית של האינטרנציונל השני, וכשם שהמאבק להכרת הציונות במסגרת האינטרנציונל השני לא נבע משלילת העקרונות הכלליים של האינטרנציונל, אלא לחיפך: בשם העקרונות הללו נאבקה הציונות-סוציאליסטית על הכרתה ועל זכויותיה — כך נמצאו חוגים סקרבי מצדדי האינטרנציונל השלישי שלא העלו בדעתם אף רגע לוותר על מאבקם להכרת הציונות גם על ידי. ג. סידקין — עם כל הערכתו העמוקה את מהפכת אוקטובר ואת הנובלשיזם —

הסיה קשות בפני האינטרנציונל השלישי על חסו הממשלה לשאלה היהודית ולפתרונה הציוני. אך את זאת עשה לא כשולל עקרונותיה, אלא להיפך: בשם אותם העקרונות תבע את עלבון היתום לעם היהודי ולציונות. בשם חסו הלאומים וחוסס הגדרה הצמצית של כל לאום בארצו. עיקרים שבהם דגל דונגל הקומוניזם. חסו סירקין מאת האינטרנציונל השלישי את הכרתו בתנועת התחייה הלאומית היהודית. בציונות. כיהסו השלילי לציונות ראה סירקין קוצר ראות. ולא עוד אלא שהוא, סירקין, לא הטיל תחילה את האשם באדיאה הקומוניסטית ובנטיאיה האנטישית והתנועתיים— מפלגתו ומנהיגיה. את מקור האשמה ראה ביהודים שבמחנה הקומוניסטי. בימים ההם. ימי יסוד האינטרנציונל השלישי. עדיין לא התקיימה ה"ייבסקציה" היהודית ככוח מסית ומשטין — אך סירקין כבר הבחין אז את ה"ייבסקציה" שלעתיד לבוא. וכו' ראה את מקור הנבע של שלילת הציונות. סירקין שואל ושנה:

מה הוא מקור השנאה של רבים, רבים מן הסוציאליסטים היהודים למיניהם אל הציונות ואל כל הטובע לכלל ישראל? —

— דברי סטוניס לא כלפי רוסיה הסובייטית. בארץ היהודה שבה היהודים יושבים לבסוף. כי אם אל הסוציאליסטים מגזע היהודים שבאמריקה. פולין. רומניה. הגרמניה וכו'. האם ניסו פעם הם בעצמם. בחתימתם. ככוח רצונם הם ובכשרונותיהם לקום. לו רגל להגנת החיים והקיום היהודיים שבמקומותיהם — — זה שנים שארתו היהודי המכוון פניו בגבורה כלפי הנכרים ונתנה עורף ליהודים. רותח כמקרהה. מעלה קצף ושנאה לציוניות ולא ידע מנוח.

זה הכלל: כל מקום שסמנו מנוקץ בין הנכרים הידיעות על אודותינו כזונות — יד ישראל באמצע.

(קונטרס ג"ח)

גם אם לא נקבל את דעת סירקין על המקור. היהודי כמקור יחיד של שלילת הציונות בקומוניזם — הן לשלילה זו הדי שותפים סוציאליסטים מכל הורטוס. גם קאוסטיקי. ארטו באזאר ואחרים — הרי אין כל ספק שעצם קיומו של זרם גדול וחשוב בתנועת הפועלים היהודית כמו מסדה של הציונות בתנועת הפועלים הבינלאומית. באותו מאסר. הציונות והאינטרנציונל השלישי יוצא סירקין הוצף כנגד לנח בשאלה היהודית. ובועטו הרב הוא קורא. ש"המחשבה העולמית בשעה שהיא מוחלטת והרי את עצמה היא מבטלת. הגרעין היסודי של הדין זה ניתן להתפרס כך: הקטר המניסו בין הציונות ובין המחשבה העולמית היא לבני סירקין אמיץ ואורגאני עד כדי כך. שבשלילה האחת את הברחה את עצמה היא מבטלת. בשלילה את הציונות מאבדת המחשבה יסוד מרכזי. הטובע במותה. — יסוד השחרור של עם מדוכא ומפחד בללויות. בארתה מידה נכונה לעומתה גם התנחה האוסרת שהציונות. בשלילה את המחשבה העולמית. חסרה יסוד מרכזי של זכות העמים לתחיה לאומית. לשחרור ולשיון סוציאלי.

ועידת. פועלי ציון. שלאחר השילוב ההיחדת אף היא עם ה"נקודה היהודית" בסוציאליזם הבינלאומי. ההחלטה בנידון זה אומרת:

האינטרנציונל החדש טוברה להיות האירגון המחיק והמוציא לפועל העליון של הפרוולטריון העולמי. אולם הוא מוכרח להתחשב גם בתנאים המיוחדים של מלחמת השחרור הפרולטרית של כל לאום וארץ ולתת לכל חלקיו את האוטונומיה הנחוצה בשלולותיהם עצמם. שחרור הלאומים הנלחמים והמלחמה להבטחת הזכויות של המיעוטים הלאומיים מוכרחים להיות אחד בתפקידי הראשיים של האינטרנציונל החדש. בתוך חלק הפרולטריון הבינלאומי מצהיית ברית הפועלים היהודית והציוניסטית פועלי ציון. כי חוב חקוף של עמדת הפועלים הבינלאומי הוא לעזור בכוחו הגדול לבני מחדש של חיי העם היהודי על יסודה עברת יצירה חפשית. ובמלחמת הפרולטריון היהודי העולמי לזכות הגדרתו העצמית הלאומית בכל הארצות וליצירת חברה סוציאליסטית עברית בארץ ישראל.

ברוח זו מצהירה העידת העולמית לפני מסדר הברית לעמוד בקשרים עם האינטרנציונל השלישי ועם המפלגות הסמכניות הסוציאליסטיות שבכל הארצות כדי לקסטר את הכניסה לתוך האינטרנציונל השלישי.

(קונטרס ג"ח)

עמדת הקומוניסטרן

פיסקה אחרונה זו שבתחלום. המחייבת את מסדר הברית לעמוד בקשרים עם האינטרנציונל השלישי וכו'. לעולם לא הגיעה אפילו לירי נסיון של מיטוס. קורות החישים בין האינטרנציונל השלישי ובין פועלי ציון שמאל בשעה זה הן משלמות ביותר. החלטותיהם של אלה בוועידתם (לאחר השילוב) להצטרף לאינטרנציונל השלישי — היו חד-משמעיות ביותר חייבו הנשמה לאלתר.

אבל המרים שהתחנל בין פועיצ'סמאל ובין תועד הפועל של האינטרנציונל השלישי (הקומוניסטרן) נגמר ללא תוצאות. הקומוניסטרן דרש מפועיצ'סמאל כתנאי להצטרפותו ויתור מהותי על עקרונותיהם הציוניים, וכך נסחם הגולל על עצם המסיון לקשרים כל-שהם בין מחנה פועל-ציוני זה ובין האינטרנציונל השלישי. במכתב התשובה של הקומוניסטרן (26 באוגוסט 1921) לפועיצ'סמאל מקופלת נטתו השלילית של האינטרנציונל השלישי לציונות ברברים הבאים:

— — — בתנועתכם קיימה נטת שאין ליישב עם עקרונות האינטרנציונל הקומוניסטי. הרעיון שרובו המגוים היהודים הפרולטריום בארץ ישראל הוא הבסיס לשחרור הסוציאלי והלאומי של העם היהודי העובד — הוא רעיון אוטופי, רפורמיסטי וגם קונטרבולוציוני בהגשמתו המעשית. כי הוא מכוון לעבודה התיבותית בארץ ישראל המבטרת בסופו של דבר רק את עמדותיו של האימפריאליזם האנגלי בא"י. חיסול גמור של האידיאלוגיה הזאת היא התנאי החשוב ביותר שאנו מוכרחים להעמידו לפניכם.

— — — היהודים הפועל (של הקומוניסטרן) דרש מאת משרד-הברייה שלכם לכנס ועדה גולמית של כל ארגוני פועל-ציון הקומוניסטיים תוך חמשה חודשים, ותוך חודשים התא חיבת לפרק באופן מהותי את הברית-העולמית ולצרף את הארגונים שלכם לסקציית הצרפית של האינטרנציונל הקומוניסטי.

מכתב זה פעל לפינוי גורם נוסף לאנטרציונליו של הקומוניסטרן. אם בחקוזה שלפני מהפכת אוקטובר ניתנה השגנה לציונות בהנחה הסוג, הכללית מתפזלת ה"בונד" פחד וסאיך מסיבת אפה הבגל-ביתו הריאקציוני של הציונות הכללית — הרי שלאחר המהפכה, בתקופה יסודו של האינטרנציונל השלישי, הוחמד היחס לציונות כעובדת מציאותה של ארץ-ישראל בתחום השפעתה של האימפריה הבריטית. הקשר המחתי של הציונות לא"י לא היה מותנה כל עיקר באימפריאליזם העולמי — אבל התנסות התיסטריות, שהפגישו את הציונות עם שליטי הארץ לאחר מלחמת העולם הראשונה, גם לתן יד בסילוף היחס מצד הקומוניזם לציונות. מבחינה עקרונית ובהתאם להסקפתו בשאלה הלאומית הן היה צריך הקומוניזם להתייחס יחס חיובי למהפכה הלאומית היהודית. אך היות גורמי ההתנגדות לציונות אשר יהיו — התנגדות עצמה יהיה עובדה ושום גוף ציוני לא יכול היה להתעלם ממנה.

ועידת פועל-ציון-סמאל בדנציג (קיץ 1922) לא קיבלה את תנאי הקומוניסטרן ובה נסתהסה פרשה היחסים בין פועיצ'סמאל ובין הקומוניסטרן. ברית-פועיצ' (מה שכונה בלסון השיגרה, פועל-ציון-סיון) אפילו לא ניסתה לבוא בקשרים עם האינטרנציונל השלישי. עמדתו העוינת הלווחמת של האינטרנציונל השלישי כלפי הציונות, שהתמידה כל השנים, הרדיקלית על הציונות בברית-המועצות וכ"י — אלה רופפו את הנטת לקשרים ארגוניים כל-שהם, הציונות, כאידיאה לאחדת העם היהודי והתיזו הלאומית בארץ-ישראל, היתה ונשארה זרה ולא סובלת במחנה הקומוניזם.

אך למרות העדר קשרים משייכים בין התנועה הציונית-סוציאליסטית ובין ברית-המועצות ומחנה הקומוניזם — לא ראתה או התנועה הציונית, הסוג, לזרמית העיקריים, כל ניגוד מהותי בינה, בין עקרונותיה וסאיסותיה, לבין עולם המהפכה, הציונות הסוציאליסטית לרוב דגלה באתרות האידיאה הציונית והאידיאה הסוציאליסטית, גם אם נוטאי האידיאות האלה בהנחה לה, כל אחד מנקודת הסקפתו הוא, כפרו באחדות זו. הציונים הכלליים למוניזם גרסו, רק ציונות, וכל סילוב של תכנים חברתיים-סוציאליים בציונות ססלו כ"טענות", וכך גם גרסו הרבה סוציאליסטים יהודים ולא"י-זרים, וכמוכן במסקנת הפוכה: רק סוציאליזם, ומטום מה הוסקפו מ"רק סוציאליזם" זה, שבמהותו אינו עוקף את השאלה הלאומית שתרוונה, השאלה היהודית המפנישית ושהתרונה הציונית, המוני פועלים ובערים יהודים לא השלימו עם ה"ניגוד" הזה. הם הרגישו בעליל שניגוד מדושה הוא; באשר הם, בנוסם ובנפשם, היו עזות הית לאפשרות המיוגה בין אלה השנים; הציונות והסוציאליזם, הם היו גם ציונים וגם סוציאליסטים. ציונותם היתה סוציאליסטית והסוציאליזם שלהם היה ציוני, וכשם שהיכוירו זאת בנוסם ובנפשם כן היכוירו זאת בשכלם, בהכרתם, בהסברתם, סותחה היאוריה ציונית סוציאליסטית אתה, מעוננת במציאות היהודית ובתנאי חייהם ומאבקם של המוני העם היהודי, שלא היתה מטיית ומבוססת פחות מבחינת היאורית ומעשית מן היאוריה הסוציאליסטית ה"טהורה" בעמים אחרים ובמציאות אחרת.

+

למלחמה של התנועה הציונית-סוציאליסטית בהתנכרותו של מחנה המהפכה בעולם לתנועת השחרור של העם היהודי, לא היתה איפוא משמעות סוללת את עקרונותיו ודרכיו בהגשמה הסוציאליסטית, נחסך הוא; בשם אותם העקרונות תבעה את הכרתה ואת הכרת הציונות, החלטות רבות נתקבלו בוטנים שונים בהנחה לארגוניה, התוכנית מאת ברית-המועצות את שחרור אסירי-ציון, הפסקת הרדיקלית על הציונות וכ"י, ובדרך כלל לא נתלווה לכך כל גינוי או שילוח של המשפר הסובייטי ודרכי שלמונו. התנועה ידעה להבחין בין המשטר הסובייטי בדרך כלל לבין מצבה

של הציונות באותו משטר, יתר על כן: במידה שנשמעו במחנה הציוני הכללי, בקשר או בלי קשר עם מצב הציונות בברית המועצות, דברו קטרוג והשמצה על המשטר, ידעה הציונות הסוציאליסטית להסיב לחורשים דבר כראוי להם, ללא פגיעה בחוקף הסוסרי בהגנתה על הציונות.

*

להמחשת הנחתנו ראינו להיות אי אלו עובדות ותפוזות מחקרים השנים 1921—1931:

א. בשנת 1921 שרר רעב כבד ברוסיה, מלחמת האזרחים, האינפלציה והבלוקדה. הבלוקדה — היא מגורמי הפיקלים. העולם הפועלים הסוציאליסטי נחלץ או לעזרה, ובעקבותיה התעוררה גם תנועת עזרה מתנדבת של פעילי ארץ ישראל, בעיקר של "אחדות העבודה". (המועלה הצעיר" הסתייג מכך). א. ה. רבינוביץ, הסופר הישיבי, ומ. קושניר הקרישו לכך רשימות נלהבות ב. קונטרס". הוצד הפועל של ההסתדרות פרסם כרוז מיוחד לפועלים ובין השאר נאמר בו: "עם מלחמת של רוסיה צפוי אסון לכל הפועלים בעולם ולכל לראש — לעם ישראל שכרוסיה, בדם ישראל, בפרעות, בגזרות ובדם הפועלים תיכרת ברית המסמלה החדשה אשר תוקם ברוסיה". (קונטרס, צ"ב).

ב. בסוף שנת 1923 השתלחה ההסתדרות בתערוכה הקלאית של ברית המועצות, שהתקיימה במוסקבה. ד. בן גוריון, שהיה חבר המשלחת (יחד עם מ. רוטנברג) כתב לעד הפועל של ההסתדרות: — — — נתהגגרות לעבודתנו ולהנעתנו מצד רוסיה הסובייטית אינה כרוכה בעצם השיטה הסובייטית ואינה נובעת מתוך האינטרסים של רוסיה הסובייטית, מוכרחים למצוא דרך לדעת הקהל של רוסיה השלמה. זוהי העזרה מדינית גדולה של התנועה הציונית. — — — כל הבדוות העשיות המתסממות מופן לזמן בחוץ — — — מעוררות זה רק צחוק, אולם כשכל השקרים האלה מסופקים בתנאים סיחדת וכשמתנה בעתונות הציונית — הרי הם מחוקים את כל היבסקציה ונחמים בידה נסק להילחם בנו. הם מבירים את הענות האילוית שהציונות כשהיא לעצמה, בתוך תנועה, איבט ועזרת מסוכנת לרוסיה הסובייטית". (מהוך יסגנו שנתפרסם ב"מבנים", יוני 1944)

ג. עם שובו של בן גוריון מהתערוכה במוסקבה הרצה באספת פועלים סוביית על ברית המועצות והיהודים בתוכה. עתון "הארץ" סגר בגליתו מיום 24.12.23 את המציתת של הרצאה זו. "במובן" כרוז עוינת כלפי ברית המועצות, בן גוריון התרעם על כך, ובמכתב למערכת "הארץ" כתב:

גדהמתי לקראו ב"הארץ" (34.12.1923) את הרשימה בשם "עוד על הרצאתו של בן גוריון", שמתחילתה ועד סופה אינה אלא סירוס וזיוף של דברי שהשמעתי על המצב ברוסיה באיספת הפועלים הפוביט בשבת, כאלה הם החוספות לדברי וביתוד ההשמצות של כל המומנטים המרכזיים בהרצאתי הסבארים את תולדות המצב הקשה שהמשטר הצעיר, המלחמה והבלוקדה נתחילו לשלטון הפועלים, את ההכרח בשלטון קהץ ומרכזי שרק הוא הציל את רוסיה מתתפוררות, חורבן וכליון, את ההתאבקות הקשה והנאטפה של השלטון נגד האויבים הציוניים והפוביטים במשך כמה שנים וכך.

סירוס זה שכונתו יכולה להיות רק להבאיש את השלטון הסועצתי אינו רק פשע כבד נגד האוביקטיביות והישרות הדיונוליסטית והתעללות קשה במרצה — אלא פורבוקציה ביהדות הרוסית, כל הקמפניה של עלילות וזיכות נגד המשטר הקומוניסטי שהמאה השחורה" הרוסית והברית ככל הארצות מנהלת נגד רוסיה הסועצתית היא סכוונת לא רק נגד שלטון הפועלים אלא גם נגד היהדות הרוסית כולה. כל עזר וסעד לקמפניה זו היא המיכה בעורכי הפרעות ושואפי דם העם העברי, והעזינות המתמימות להיות לארסית וציונית חוסאת חסא כבד ליהדות הרוסית ולהנעתה הלארסית (מלבד החסא נגד האספת התיאטרית) אם היא נגדרת מתוך נסיות מעטירות אחרי שיננת מששלת הפועלים ברוסיה, שרק היא מבטחה שזין גמור לעם היהודי בתוך כל עמי רוסיה ונלחמת באסונה נגד התנועה האנטיסית ככל האמצעים שבידה". (הארץ" 25.12.1923)

ד. בשנת 1925 הוזמנה ההסתדרות להשתתף בוועידת הקואופרטיבים הסובייטים ("צנטרוסיוז"), ההסתדרות נענתה להזמנה. ד. רמז דיל, שהיה במשלחת (יחד עם ל. שקולניק-אשכול) ברך את הוועידה בדברים אלה:

תנועה הפועלים העברים בארץ ישראל אשר עיקר כוחה במשק הקואופרטיבי והקולקטיבי, מלוזה במרכה את דרך בנין החברה הרוסית החדשה רבת מיליוני העובדים, אנו מאמינים כי מוסקבה הפרולטרית וירושלים המוקפת בעשרה עברית, הלוצית קואופרטיבית וקומוניסטית — רעיון אחד אנושי מחייה את שנינו ושורשיהם יונקים במשקיים". (קונטרס ר"ג: "טורים")

ה. בשנת 1927, בקונגרס הציוני החמישי עשר, נתקבלה החלטה מהאזה כנגד רדיפת הציונות בברית המועצות, בעד שחזור אסירי ציון וכך, צירי "אחדות העבודה" סאיי ד. בן גוריון, ד. רמז וי. מרינסקי לא הצביעו בעד החלטה זו, "דברי מאותם הימים מוסר על הצבעת זו לפרסיה:

להחלטה המחאה נגד הרדיפות על הציונות ועל הצבירת ברוסיה הקדומה. ה. סולד נאום ברכה לציונים ברוסיה וכו'. היה רעם של מחיאות כפיים. לימסקי הביע את התחלטה הרשמית. ה' בן-גוריון דרש רשות הדיבור לחיפון — להוסיף לגוף המחאה את הדברים האלה: הקונגרס עם העריכו את עמדת מסגרת המועצות בשאלת הפועל האומי של העם העברי במ. ס. ר. הנהר מביע את מחאתו וכו'. אך על הבמה נחלקו הדעות. מקולומב הסכים להצעת החיפון. אך הנשיאות ואחרים סתברו ההנהלה הלבנדונית הפרישו ביד ממן אפשרות להצבעתו. כתוצאה מזה נתקבלה התחלטה לא פה אחד כפי שדרוש היה וכפי שהיה בלי ספק רצון כל הקונגרס כולה. כי אם בהתנגדות של שלושה הבררים (בן גוריון, רמז ומרטינסקי). אחרי ההצבעה דרש בן גוריון רשות הדיבור להודעה. כי לא נגד המחאה הצביעו אלא נגד הנוסח. כי לפי דעתו עלול נוסח זה לעשות רושם של שיסוי נגד ממשלת המביטרים ולחזיק לציונות ברוסיה. אבל בסיום אישן לא ניתנה לו האפשרות למסירת ההודעה. (דבר" 9.9.1927)

הצבעת הנגד של השלושה עוררה גל עכור של סענה בעתונות הבורגנית בארץ. הארץ כתב או כי בהצבעה זו נבדלו מעל עדת ישראל קונגרסי וכי בזה נתנו סאנקציה לעיקר הימסקי שרם ציונים מותר, אופייני שגם. הפועל הצעיר הצטרף להתקפה על נציגי אחדות הצבירה בענין זה. הקונגרס הסיכ למסקרטיס. א. גולומב הסביר שהצבעה זו היה מסוים. מחאה כנגד נוסח בלתי מוצלח שיכול היה. אולי, לתת מקום לפירוש של הבעת יחסי איבה לממשלת המביטרים ברוסיה בדרך כלל (קונגרס שייד).

ו. בהחלטת העידה השלישית של ההסתדרות הכללית שנתקיימה ב-1927 כלולה ברכה מיוחדת לברית המועצות למלאת עשר שנים למחשבת איקטובר. במסיים לאחר זה מובעת מחאה נגד סטטר הייכווי והסודרי וכנגד הרדיפות על הציונות בברית המועצות אלא שסעיפים אלה פותחים במסקה זו: מתוך אמונה במהפכה ובאדיאליים הנעלים החרותים על דגלת וכו'. על הצבעות ההחלטות מספר. דבר" כך:

במפק המוליטיקה הכללית הועמד ראשונה סעיף רוסיא — — — המסקה הראשונה מביעה ברכה לזמרי רוסיא למלאת 10 שנים למחשבת והקוה. כי הם יעמדו בפני כל מסינות הייסטורציה. ה' א. קסלן מציע להסיר מעל המרק את הרישא של פסקא זו. הוא נגד הרייסטורציה של הצאריים. אולם מתנגד הוא למחשבת הקומוניסטית ולשלתן הקומוניסטי. הצעת ה' קסלן נדחתה — המסקה כולה מתקבלת כש"ל מסימה. הפועל הצעיר מנעיט. (דבר, 24.7.27)

ג. עם פותו של לנין הקדיש הקונגרס הערכה נלהבת לאיש ולפעלו. ואילו א. ז. גרינברג הסודרי. שדבריו נתפרסמו אז בקביעות בבמה זו. מסיים את רשימתו בדברים אופייניים אלה: ייאמר: הנגלים שהודרו לאות אבל במוסקבה הוא סאָרג העובדים הנאמנים בכל הארצות. — — — המדולטרים העברים של האי העברי עומדים אל עבר מוסקבה כסלוס ללוויית לנין.

ה. ביום השנה הראשון למותו של לנין נתפרסם ב. קונגרס מאמר הערכה שכולו סיר הלל והערצה לאישיותו של לנין ולמחשבת איקטובר. וכמה אירוניה של הזמן יש בעובדה. שאותו מאמר נכתב בידי א. ליבונשטיץ (כעת לבונה). המאמר פותח בשורות הבאות: לנין — בשתי הברות אלה התפתלו והתרכזו בשבילנו תכונות אישיות יקרות וכוחות אנושיים כבירים אשר הגם הכוח המוטורי היותר קדימה את האנושיות ואת הרבולוציה. (את שתיהן גם יחד, כי אין לאנושיות בתקופה זאת פלטס אחר מאשר במחשבת). הוא כולו היה כעין כניע גדול אשר כל חלקיו והלקי חלקיו שימשו וכתבו למטרה האחת והיחידה (היחידה): כי אין מטרת אחרת בתקופתנו הרוסית לה בהכרחיותה וחשיבותה לקרב ולהגשים ועד כמה שאפשר במקסימום הצלחה ובמינימום כוחות. את תפקיד דורנו. תפקיד שאי אפשר להיסנע ממנו. אם לא לבגוד בו, את הרבולוציה המוציאילית. (קונגרס ריי"ג)

(אכן חודאת בעל-דין — כמאה עזים דמי. ליבונשטיין של אז מתחה את תפקיד דורנו לקרב ולהגשים את הרבולוציה המוציאילית. ואשר טונע עצמו מתפקידו לא אינו אלא בוגד בו... אכן, לא חל ולא הניש או ליבונשטיין כי על א. ליבנת של היום הוא חורץ מש"ס...) מסתבר, אשור, שחשמה של התנועה הציונית-מוציאיליסית בחלקיה העיקריים. בגולה ובארץ כאחד, אל ברית המועצות ומתנה המחשבת בעולם. במשך רבות בשנים שני פנים היו לו: א. יחס חיובי לעצם המחשבת. לערכים האנושיים הפועליים הכלולים בה. ב. עמידה איתנה על בסיס הציונות. מאבק מתמיד ונעזז להכרת זכות קיימה והתפתחותה כפתרון יחיד לשאלה היסודית בכל הארצות ובכל המסטרס.

בדאי, אין לומר שיהם זה, על שני חלקיה, היה נחלת תנועת הפועלים כולה בארץ. המיד נמצאו הונים וקבוצות, שמלכתחילה התייחסו בהתיינות ואף בהתנגדות גלויה למהפכה ולברית-המועצות. בלשו ביחסם זה אנשי "הפועל הצעיר", אבל ראוי לציין ששילחתם את התנועה הסוציאליסטית באירופה היתה אילו גדולה ששילחתם את המהפכה. ששה ועם גם תרמו לה מילת חסד. גם בחוגי "אחיהת-העבודה" נמצאו הונים ואישים, שעם כל הערכתם את עצם המהפכה — התייחסו כשלילה להוצאותיה ולמשטרה. דומה שאח אלה ביטא מ. ב. בילינסון בדבריו:
 - בין הקונצפציה של ארץ ישראל הסוציאליסטית ובין הקונצפציה של הלנינגים אין כל נקודות מגע — לפני תנועת הפועלים בארץ-ישראל עומדת הבחירה — עם לנין ובגד ארץ-ישראל עברית או בעד ארץ-ישראל ובגד לנין,
 (במסמך העולם, עמ' 54)

דברים אלה נכתבו על ידי מ. בילינסון בשנת 1925 — כלומר בתקופה כאשר בחוגי "אחדות העבודה" עוד נמשכו דברי הערכה חיוביים על המהפכה, ועל "נקודות המגע" שביניה ובין תנועת הפועלים בא"י, ואין ספק שיהם זה של בילינסון למהפכה היה באותם הימים רק נחלת מייעים בתנועה.

החשבון הציוני

ההליך התמורה, מתייב לשלילה, שחל בחלק גדול של תנועת הפועלים הארץית ביחסה לברית המועצות. היה ההליך מטייך ואטי, חלקים גדולים של התנועה פנו עורף למהפכה ולערכיה, ויחס החיובי במידה שנתקשר מצא את ביטויו בעיקר בתנועת הקיבוצים, וכן בחוגי פועלים בעיר ובמלשבה, אשר מסכות שונות, אם ספאת מעמד הסוציאלי ואם ספאת מוצאם וחונכם התנועתי — שברו אמנים לסוציאליזם שאפכני, היום הנאמן העמוק לערכים סוציאליסטיים ולמהפכה לא היה מעולם על השבן הנואמנות הציונית, להיפך, סאו ומתמיד למדנו לרעה שכל מסתיילים ציוני וחלוצי נתעלה והפך את יהדותו באופק סוציאלי המבשר מהפכה בחיי עולם, והקייבויץ המאוחד יוכת' הוא היה גוף תנועתי חלוצי בארץ, שהיחס החיובי למהפכה הרוסית היה טבוע בו באופן טבעי ושתלבו אורגנות באסקפת עולמו הקיבוצית, החלוצית והסוציאליסטית. אחר-כך נתחוסף לכך גם השומר הצעיר.

מועצה הקיבוץ המאוחד ביגור בשנת 1936 סימלה מעין פרשה דרמטית בתנועה כולה, הופעתה העומת של ליבנסטיין-לבנה לברית-המועצות באיתה המועצה סימנה מפנה ביחס זה מצד חלקים מסוימים בתנועת הפועלים הארץית, כשם שתנועתו של רוב שבין ובנין באותה מועצה היתה חר' משמעות בראיית ערכה המכריע של ברית המועצות בקביעת גורלות אדם ועולם גם בימי שלום וגם בהיערכות הסודית הקוטבית העצומה לקראת מלחמת-העולם השנית שכבר נסתמנה באופק, היתה איפוא, כשום ביטוי אמתי לתחושת התקופה ולהכרת תנועת הפועלים בארץ בהחלטה הבאה של המועצה (ד"א, 1936):

מתוך ההתאכזות הסוציאליטית הגדולה בעולם בין פשיום הסוציאליזם, בין הרבות ליראקטיים, נוכח הפשיזם המתגבר לדכא את תנועת הפועלים, לרדות בעמים החלשים ובמיעוטים הלאומיים, למגד את ברית המועצות, להסמיד את היהדות — לקראת סבך עולם חדש, נגזר על מעמד הפועלים צו האחדות, צו הסולידריות והעזרה ההדדית הסוציאליסטית החיוני כוח איתנים במלחמה ובחננה על דרמוקרטיה, על חוסש וחכמות האדם העובד, על ברית המועצות, בהחיתה לשתדור העמים וקוסמוזום לטשען במלחמה על זכויות המוני העם העברי וגאולתו — לקראת התערדות גדולה להגשמת הסוציאליזם.

מה אירע, איפוא, מאז שחלקים גדולים בתנועת הפועלים הארץית נקלצו לשנאה עיוורת לברית המועצות, למהפכה ולערכיה, שרק מועטות שבין תנועות הפועלים בעולם הניעו לשכמתחה? היכן נעוצים שרשיה של הסורה יסודית זו — בברית המועצות, בעולם או בהם עצמם? לא ייטלא, כמובן, שמוהיגיה של מפא"י יסבירו את המצבר מיהם חיובי ליהם שלילי מוחלט בשינוי פני המציאות בברית המועצות, מאז, ואמנם כך מטביר זאת ש. ס. ריב במאמרו על "הקוסמוזום והציונות של השומר הצעיר":

יש ויש סתירה והסתירה פשוט משובעת בקולי קולות ומכריחה על התחום שבין רוסיית בשנת 1923 ובין רוסיית בשנת 1953.

אין להכחיש, גדול הוא ההבדל במציאותה ובחיה של ברית-המועצות מאז השנים הראשונות שלאחר המהפכה ועד היום, אלא שנבדל זה אינו דוקא בצורת השלטון, כל האלימנטים של המשטר המנימי כמו הדיקטטורה, שלילה החירות הפוליטית של ריבוי מפלגות וכדומה — התקיומו אז, ואולי עוד ביתר תוסרה, מאשר היום, התמורה העיקרת בברית-המועצות הן היא מתגלמת בשינוי ובחידוש פני החיים הכלכליים, החברתיים והתרבותיים של מולדונו אנשים על פני שסחי ארץ עצומים; אבל

על כך כנראה לא כראי להשחית דברים. נקודת המוצא העיקרית היא כנראה, הנקודה היהודית, וממנה משקפים על כל שאר התופעות.

כדאי, אין להתעלם מן הנקודה היהודית בבריית-המועצות, שהיא נקודה כראשית וסראשית ביותר לטולט. אדרבא, יש לומר בכל השטות ובכל גילוי חלב כלפי עצמנו. כלפי העולם וכלפי בריית-המועצות: יש שאלה יהודית גם בבריית-המועצות ואין לה סתרון אלא אחד — וזו המהפכה עצמה. יתר על כן: דוקא במקום ובזמן בהם עולים ומתפתחים חיים לאומיים ותרבותיים לאומיים סגורים מיוחדות של כל האומות, העמים והעצמים. כבבריית-המועצות בזמננו — דוקא שם טובלת האנושיות המיוחדת והסגורה הלאומית של עם סמוך טריטוריה, ובשל כך הוא משולל חיים לאומיים עצמיים. דוקא בארץ בה פוקעת לנגאי ההתבוללות והקוסמופוליטיות — בלש ביותר יתרון המראגי של בן העם היהודי, שבתוקף נסיבות אובייקטיביות נודד להתבוללות ולטפיחה לאומית. ליהודים בבריית-המועצות, כמו ליהודי כל העולם, אין מוצא אחר לחיים לאומיים ולקיום לאומי אלא המוצא האחד, המוצא הציוני.

ואף-על-פי-כן אין להפנות על שינוי החיים לבריית-המועצות, מחיובי לשלילי, על יסוד התבונה כן המציאות היהודית בבריית-המועצות לפני עש שנה, בראשית המהפכה, ובין זו של עכשיו, ואין בה אמת, אמנם, כסגב היהודים הלו שם סאז המהפכה הסודות עצמות, ולא רק בשטח הרוחני תרבותי. עובדה היא שבימי המהפכה, ובשנים הראשונות אחריה, הייתה הכלכלה היהודית המפעמית ברוסיה נתונה בתהליך של חורבן. דוקא ימי המער של המהפכה, שינוי הערכים בכלכלה, שינוי יחסי הקנין והרכוש — כלומר: המהפכה בפרהתה — היא שהבליטה ביותר שאת את טראגיות מצבם של הממונים היהודים ואת חוסר הבסיס של הכלכלה היהודית.

לעין כל הודקה או כל האוריינות, ההליכות והריקנות של המציאות היהודית, היהודים, כציבור בעל מנגנון טיפוסי של מעמדות ביניים, ראשונים היו לסבל בימי המהפכה, באשר מעמדם פרנסותיהם וכלכלתם — נתערערו על ידי המהפכה ערער מוחלט. אמנם בשטח התרבותי-רוחני, צדין נשתפרו במידה-מה חיים לאומיים יהודיים עצמאיים: כיום נשתנה המצב בתכלית: כשטח הכלכלי-חומרי, שהתלבו יהודים בחיים הכלכליים סתוך סתגלות למסטר החדש, הנטיה הישדית הטיפוסית לפרנסות, קלות ונקיות מצאה את טיפוסה ע"י הדירה סהרבה והולכת לסקירות פרנסה, אינטליגנטיים, כמו: סקירות, תהלה וכו', האנושיות היהודית גלולית בשטחי היצור והכלכלה נשארה, איש, בעינה, היהודים בבריית-המועצות שכיהודים טובתחים להם כל האפשרויות הסמיות והסמיות האורחיות, היו מבחינה לאומית-תרבותית — והיא בחונה ספרית דוקא בארצות הסוציאליזם — הם נדונים אובייקטיבית להפליה ולקיעות. בעד כל עם בבריית-המועצות חי בארצו, סדרב כשפתו, שפתה את תרבותו הלאומית — הרי הסוגי העם היהודי, ספורים ומסודרים, ללא חיים עצמיים וללא תרבות לאומית. נבלעים במלוא הקצב בקרב העמים העצמאיים ומצופים הלאומי היהודי מיספסס והולך... סגנת המסיעה הלאומית, פרי המציאות הגלולית המיוחדת, נשארה, אישוא, לגבי היהודים שרירה וקיימת אף בבריית-המועצות.

הן זהו קללתה של הגלות, נסופעה חולנית, — דוקא התנועות הגדולות, העולמיות, שקידמו את בני העולם האנושיות, דוקא הן מביאות לידי ערעור צורית החיים הישנות של הממונים היהודים, שבהעדר בסיס ארצי וסרטים איתנים בחיי יצירה, הרי עסדותיהם הכלכלית נסחפות, ורכיב מהם גורפים עם הזרם הכללי עד כדי אבדן עצמיותם הלאומית. כך היה בימי תנועת ההשכלה המקדמת באירופה, שבחיי היהודים העלתה גל גדול ראשון של התבוללות; התנועה הסוציאליסטית הכללית קידמה את מעמד הפועלים ואילו בחיי האינטליגנציה הסוציאליסטית היהודית טיפסה אף היא בראשיתה גורם להתבוללות, גילויים הם אלה לאנושיות היהודית בגולה, שהציונות חותרת להשתחרר מפנה, ובתמידה לשהרור זה אין טמום שיליה או התנגדות לעצם האידיאליים והתנועות הפועלות בארצותיהם. נחפזת וסחרור, נחפזת היא: הציונות השתלבה ברעיונות מתקדמים, אירופיים: הציונות הסוציאליסטית היא שלוחה כחוסך בחיי עמנו, זוהי הודעה ברעיון אנושי גדול, שסותף לכל סחרי שחרור בעמים, ללא סחיקת הצלם העצמאי הלאומי.

לא עובת הריסתם של החיים הכלכליים בתוקף המהפכה, היא שהכריעה בקביעת החיים החיובי של רבים ושלמים בתנועת הפועלים בארץ-ישראל לבריית-המועצות ולמהפכה, עובדה זו לכשעצמה הייתה כדי לחזק ביותר עוז את האמת הציונית ואת הכרה המתרון היחיד, אולם לא היה בה כדי לערער את עצם החיים למהפכה ולבריהם, חורבן החיים הלאומיים העצמאיים של היהודים בבריית-המועצות אינו, אישוא, שבבילינו אלא סיבה נוספת לחיזוק האמת הציונית, אולם סכאן ועד לידי ערעורה ושיליתה של עצם המהפכה ומסטר החיים שקם בעקבותיה — אין נשר ואין קשר.

המועצות, למפעלה ולתנועה שנישאה אותה, קנאות הסמירה על ערכיה העצמאיים של התנועה הפועלים חאיית והיחס הסולידארי לבריית'המועצות — זה כן זה ינקו מאותו מקור. הוא מקור הנאמנות למוציאאולם ולציונות'סוציאליסטית.

*

חלק רב בתמורה שחלה ביחס לבריית' בקרב חלקים ניכרים בציבור הפועלים, יש לוקוף גם לזכותה של המפלגה הקומוניסטית הארץ, על כל גילגוליה — החל מ.ס.ס. ועד ל.מ.ק.ס. — ק.י. וכיו"ב. סאן קיומה, מימי העלייה השלישית ואילך, זרעה וזרעה מפלגה זו בהתמדה במדיניות ובתכניסיה. נדעיר'שננה לבריית'המועצות, בעקבות שפתיעה כורכת היא את הנוהרות המוחלטת עם העקרונות והמדיניות של המחנה הקומוניסטי בעולם, בהתנכרות עיקשת ועיונת למפעל הסיטוריו, לציונות ולתנועה הנושאת את דגלה.

התנכרות זו עוברת כחוט השני בכל תולדותיה, היא אשר מיוחדת אותה כחטיבה תלושה ונלעגת בקרב העם היהודי וגם בקרב המפלגות הקומוניסטיות בעולם. שלא כמפלגות קומוניסטיות בעמים אחרים, שהתייצבו בראש המאבק של עמיהן לשחרור ולעצמאות — עמדו כצד למפעל של "חורו של העם היהודי, בשלילתם את רעיון קיבוץ העלויות, במלחמתם כנגד ההתיישבות היהודית בארץ, כפעולת גישול ערבים מהקרע, בעקרותם המוחלטת כשרה היצירה בארץ, בערותם ליסודותיה ולמפעלה של תנועת הפועלים העברית שימשו קולט לברי'נפשו, מיאשים, רסרררה ורגנים בקצות המחנה, באיבתם למפעל הציוני — הפכו ביה'מועד לכל חסלונה ציונית.

כך נתמנה דמותה של המפלגה הקומוניסטית בארץ כצורת הישוב היהודי ותנועת הפועלים העברית; בתקופות סטיוסוף אף נתנה ידה, במתכוון ובהכרה תחילה, לחוגי פורעים ומחבלים (המופתי ושכמתו) מקרב הערבים. האסיפות הערביות החסותיות ביותר וכו לעידודה ולתמיכתה. גם בימי המלחמה העולמית השנייה נשארו הקומוניסטים היהודים זרים ותלושים משאיותיה, מאבקו ומעולותיו של חייטיב בארץ, בראשית המלחמה, במסד התקפה בריית'המועצות, ניהלו העמלה בגד ההשתתפות במלחמה כנאצים, באשר זו היא מלחמה אימפריאליסטית, כלי שרת, לעזרת הקאפיטאל הברי'לאומי, ואילו לאחר התקפתם של הנאצים על בריית'המועצות עברו לתסיכה בלתי ססוגת כבריטניה ובכל פעולותיה, גם כשאלה היו מכונות נגד העלייה, התעפלה והמפעל היהודי בארץ, עם התבקורת העצמית" בקרב פ.ק.ס. בסימום של מלחמת העולם השנייה, עם הריאורניצויה" כשודותיה וביהוד — עם השתתפותה האקטיבית במלחמת השחרור — דומה היה שספלגה זו משנה את עממה, אבל עד שרתה נתברר שספלגה זו לא למדה כלום ולא שכחה כלום, במיוחד נתבלט הדבר בימי "משפט פראג" ובהאשמות על הרומאים במוסקבה.

לא ישלא, איומה, שספלגה זו נשארה סבודדת ומנודה בישוב ובציבור הפועלים ולא העלתה את קרן הקומוניזם בישראל, בניסיונות אלו יש בעובדת קשריה הארגוניים והמעשיים של סקיי עם ארגון המפלגות הקומוניסטיות בעולם משום שליות שליות שאינה עשויה לתרום אהדה, הנהגה ויחס לבריית'המועצות. הנוסף הוא: כדמותה והליכותיה היא מחללת את שמה וכבודה של בריית'המועצות בישוב ובציבור הפועלים, ואת כבודת הוא לישוב שלמרות קיומה של סקיי עוד רווחים המונים גדולים בארץ אהדה וסולידריות עם מנשימי המסכה בבריית'המועצות, סין וארצות הדומינטרית העצמית.

במלחמת העולם השנייה

תמורה ניכרת וכולטת במערכת היחסים לעולמה של בריית'המועצות חלה בימי מלחמת העולם השנייה. הגורל הטיל אותנו ואת עמי בריית'המועצות בחות, דמים אחת, וההיטלריוס ראה בסופו של דבר בקומוניזם וביחודת את אייבו העיקרי, שאחד דינם — כל ייה, מלחמת הגבורה של עמי בריית'המועצות כנאצים עוררה בנו גלי אהדה והערבה, גם אויבים מרשעים בישוב ובתנועת הפועלים נאלמו דום מול ההקרבה התירויות של המונים עצומים במאבק נועז ונאש בפולטים הנאצים. ידענו: גורלנו כעם, מוטל על כף המאזניים, הוא יוכרע במאבק הגדול כנאציזם, שלבריית'המועצות חלק מכריע בו, בעיצומה של מלחמת'העולם נוסדה הליגה למען בריית'המועצות והיא הקיפה בסנטרית חוגים רבים ורחבים מכל שכבות הישוב, כל מפלגות הפועלים השתייכו לה במארגן. היא סיחה פעולת עזרה לבריית'המועצות ולצבא האדום בארץ נערט מנכיות ובעזרתן נשלחו לשרת, מקום המיפנש עם הצבא האדום, אמבולנסים, קרונות ניתוח, ציוד רפואי מגוון, ילקוטי שדה ומטרים אחרים, כולם מתוצרת ארץ'ישראל, תערוכות עצרות הן, סטיובות הסברה, הפניו את יחס האהדה וסולידריות, בארץ ביקרה משלחת רשמית של בריית'המועצות שנתקבלה בהתלהבות, בעיקר בתנועת הפועלים ובהתיישבות העובדת; והחלף חומר אינפורמטיבי, ספרותי, מדעי ואמנותי, ככל אלה היה משום ביטוי ליחס העמוק של הישוב, ובעיקר של תנועת הפועלים בארץ לבריית'המועצות, מלחמה ומפעלה.

במצע שלה לקראת ועידת ההסתדרות החמישית 1942 עוד ידעה מפא"י להתגבר על גילויי התעבדות לבריית'המועצות היא ביטאה בו את מבוכה לכסיהתה לאחדות מלאה של מעמד הפועלים בעולם עם בריית'המועצות. בנידון זה נוטה בו לאמור:

יש להצביע כי משקלן התברתי של הפועל, שעלה תוך כדי השתתפותו באחריות להנהלת מלחמת בוויילר, לא ירד עם הנצחון כי אם יעלה. וכי גם ברוסיה המיכיסית, לאחר כל מה שעבר עליה — ולאחר רעשי הסולידריות והחרדה העמוקה שתנועה הפועלים בעולם ללא הברדל שיסות, גילתה כלסיה — תמצא את מקומה הראוי לה במסגרת פועלי העולם.

ועל הרצון ליצירת קשרים בין תנועת הפועלים ובין בריית'המועצות אמר אותו מצע: עתה באה גם שעת הקוזה ליצירת קשרים עם בריית'המועצות על יסוד הכרת המפעל הציוני והיצירה העצמית של תנועת הפועלים בארץ. שותפות הגורל של רוסיה הסובייטית עם ארצות הדמוקרטיה פותחת פתח להקמת היות סולידרית שלמה של פועלי כל העולם, בה יתפוס הפועל האי את המקום הראוי.

ועידת החמישית של ההסתדרות העבריים ויתה פוקדסת בחלקה העיקרי לתחיית דרכה הפועלת של תנועת הפועלים בארץ לאחר מלחמת העולם השנייה. ביחוד שנשכ על בעיית האריינטציה במציאות המדינית החדשה וביתול הכוחות הבינלאומיים המשתנים בעולם — ראויים לציון דברי י. שפרינצק, כיום קטל העולות על הדעת שדברים אלה יוכלו להיאמר ע"י איש מפא"י:

לבי כל ימי עם אסירי ציון, ובכל זאת כשאני לעצמי לא נחפזתי ביותר להאשים בנד אסירי ציון ולשטול את הכל, כי נכונה ההגדרה שהיחסות כי היה עם הסגר עצמי ובתוך ההסגר הזה נתקנים כל המגורים בו, לרבות היהודים, הבנה כאמת כזאת יכולת להיות לבני מצב מדא זה ברוסיה.

— — — אינתי היתה לתנועת הפועלים האי אריינטציה אויבת ליצירה הרוסית הסוציאליסטית האמיתית? אינתי מוכנה היתה היצירה שלנו על גדות הירדן לשלול את היצירה על גדות הוולגה?

— — — ואם שדברים כבר על אריינטציה, כל יושב התנאי: קודם כל האינטרס הערץ העצמי; קודם שתחי מהצד השני גם כן אריינטציה ושיתוכר היצירה על גדות הירדן?

— — — הבנת הדרית — דמעות פילוניים, דפי פילוניים מאדומים את פסי איי, ואת האריינטציה הוואת צריכים החייל שלנו, החיילת שלנו להקנות לחיילים היהודים שבהם יושגו כעבא הפולני, כעבא היווני, כעבא הרוסי, וכשתוכן אריינטציה זאת גם כן הצד השני — לא תהא שום מתיחה בין יצירת הוולגה ובין יצירת עמק הירדן. (ספר ועידת החמישית, 1942)

כן היתה שעת הסד וערצן ביחסה של תנועת הפועלים האיית לבריית'המועצות, ואף וכינו לשעת'הנבול מצידה כימי המאבק ומלחמת השחרור בהצהרת גרוסיקו, בעזרת בריית'המועצות באוים, בעזרת ובסולידריות של פסיה והדמוקרטיה העממיות בימי מלחמת השחרור, נעזרה תקוה ליחסים נוסליון סיהמיר.

עם תקופת מדינת ישראל והחרכת המלחמה הקרה בין המזרח המערב עלה ונשא גם בארץ גל שנאה לבריית'המועצות, והוא טופח בעיקר ע"י מפא"י, שבשטת זה עמדה שכם אחד עם אחיותה, התנועות הס. ד. באירוסה, ואף עלתה עליהן, בעצם היתה תמורה זו פרי חילשה מדינית, כלכלית וחברתית; שנאה זו ניוונה מן החלות במערב, מהשלכת היהב על ארצות'הבריות, שהיא תושית לנו, ועם הגברת החלות הזאת גם טופח פילוח של צרכים זרים לנו, להתייתנו, אקספורט מארצות'המערב, היתה גם בהת מסום סילוף דמות תנועתנו מאן.

ש ת י מ ג מ ר ת

ניתן, איפוא, לסכם, כי בתהליך התמלגותה של תנועת הפועלים התמלג גם היחס לסוציאליזם מהפכני ולביטויי המהפכי — בריית'המועצות, חלק גדול בתנועה, המרוכז במפא"י של עכשיו, סטה בדרכה החיסטרית של תנועת הפועלים האי, משתלב רעיונית ונפשית במחנה המסלגות הסוציאל-דפרטיסטיות במערב, שבתהליך התפתחותן אבד להן חוטי'שרדתן המהפכני, השקפה זו רואה, גיבד תוצרי" בין הציונות הסוציאליסטית ובין בריית'המועצות (הקומוניזם, את ביטוייה השלם מצאה במאמרי ס. ט. יריב, ובניטוח המסעה של ד. כרנוריון: פועלי ארץ ישראל צריכים להבריע: "קרסלין" או, ירושלים).

ומאידך, עוד נאכפת על נפשנו השקפת'השלם שיהא המטף המסורת החיסטרית של תנועת הפועלים האיית ביחסה לבריית'המועצות מאן, השקפה זו לא כלבר שאינה רואה גיבד בין הצניעות

הסוציאליסטית לבין עולם המהפכה ובניית המועצות, אלא שזוהי ממנוגת ערכים ויחסות של עולם המהפכה עם אוצר הערכים של הציונות הסוציאליסטית תוך כדי מאבק במחנה המהפכה עצמו להכרת חזרה, יעודה ומשימותיה של הציונות הסוציאליסטית בעם היהודי ובארץ ישראל, נושאי השקפה זו לא אבדה תקוותם —

ש. מצפון אנושי אשר צורף בכור של מהפכה סוציאליסטית גדולה, בהנחית חיים של עם עובד ושל כמיהה לחיים של שוויון — הוא מצפון אנושי אשר יהיה מוכן יותר מכל מצפון אנושי אחר סוף־סוף להבין אותנו.

(ל. לויטה, ספר העזרה החמישית)

ותקוה זו הכרח שתישען על גידול הכוח העצמי של מעמד הפועלים תאריך־ישראלי בעצמו ובארצו; על זכות הפעולה העצמית המתפרדת והמתרחבת כדרך לגידול הכוח הזה; על חובת המסברה והשכנוע בניצול כל האמצעים האפשריים; על עצמאות המחשבה ודרך התגשמה הסוציאליסטית ללא התבסלות עצמית באשר —

אין ערך לסוציאליזם ואין ערך לאנושיות אם הם מצריכים ביטול אומה, ביטול זכות קיומה, — — — נצח קיום האנושיות הוא גם נצח קיומנו, נצח קיום האנושיות איננו נצח קיום של עם אחד, אלא נצח קיום של כל העמים, — — — אין ערך לקיום סוציאליסטי, אם איננו לאומי ואין עתיד לקיום לאומי אם איננו סוציאליסטי, אין ערך להיי חופש של האדם היהודי אם תנאי לחייו הוא שלא יהיה יהודי, אין ערך לחופש המסלף את דמות האדם.

— — — חזיתנו היא חזית מיוחדת במינה, התפקידים שחזית זאת מטילה עלינו הם: יצירת כוח פועלים יהודי, הנושח חלוציות התחרות לעצמאות יהודית, טיפת הערכים האנושיים המתגשמים על ידי החלוציות של האיש היהודי; עליה של המונים לארץ והכשרתם לעליה הזאת — — —

— — — חזיתנו היא חזית פועלית עברית, ארץ ישראל, חלוצית, סוציאליסטית.
(יצחק טבנקין — מבפנים, דצמבר 1939)

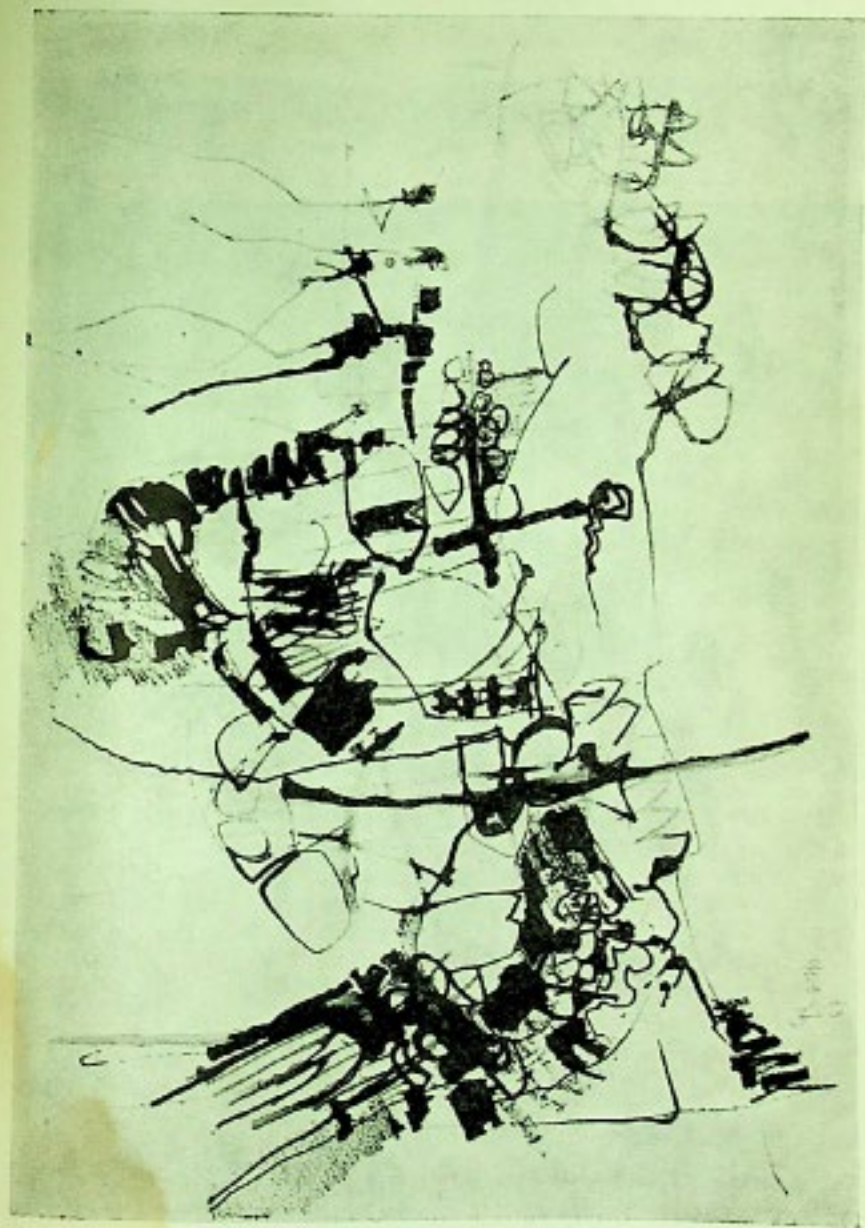
המציאות החדשה בעולם, המתבסאת בעיקרה בעובדת קיומו של שלטון קומוניסטי על סני שטחי ארץ עצומים באירופה ובאסיה, מאוכלסים קרוב למחציתה של האנושיות; המציאות החדשה של עם ישראל באיי המתבסאת בעיקר בעובדת קיומה של מדינת ישראל ובתהליך קיבוץ הגלויות — אלה מעמידים מחדש ובחריפות יתירה את בעיית היחסים שבין הציונות ומדינת ישראל ובין בריה"ם והקומוניזם העולמי, הציונות שמגמת שניה קיבוץ כל הגלויות ומכל המשטרים לרבות בריה"ם, במדינת ישראל השוכנת באסיה — אינה יכולה שלא לקחת בחשבון את הכוחות והגורמים העולים בקביעת גורלות העולם, אסיה וישראל.

המציאות רבת הסתירות של הפרובלמטיקה היהודית ושל המאבק הציוני נגד בדידות ישראל מחייבת את תנועתנו לעסוד בכל התנאים על הענין היהודי הציוני, יחד עם זאת אין להתייחס להשפעות, לעובדות ולכוחות ציוריים בעולם בחינת סידה כנגד מידת הבעיית במציאות זו אינה מלחמה עם הכל ועם כולם, אלא כיבוש הכל וכולם לענין הציוני ולמפעל האי, ובפעולת כיבוש זו יש ערך להסברה, לשכנוע, לפעילות פוליטית, אך מעל לכל — רבוי הכוח והתעצמות מפעל ההגשמה הממשי בארץ ישראל.

בתי-שבע שפולן (הפנייבה)

חסנגנים (קרטיקה. פיסול)

ה'תש"ח (1947)

סוכות ב' (תק"ב)

אורי רייזמן (כברי)

טורטרט (רישום)

רתי איתן ובסוה, מבחינת יכולתו ומבחינת כושרו להתקדם עם התפתחותו. זהו הישג גדול שיש לשמרו ולהעלותו והנושא האנושי הזה זקוק לטיפוח מתמיד.

חלו וחלים שינויים. בנושא האנושי שלנו, מבחינת ההרכב והגיל. ב־23 הישבים הוותיקים של הקיבוץ, שחיים בהם, כאמור, כ־7000 חברים — כ־2500 מהם הם בני הדור השני. בעוד 5 שנים יתחספו לאלה עוד 2500 בנינים ואז יהוו בני הדור השני למעלה מסחצית החברים של הקיבוץ המאוחד. אם גם לא נצרך לאלה את חופת העולים ובוגרי תנועות הנוער שיגיעו אלינו, נראה, כי תמליך זה ישנה את פני החברה כולה.

אך, מסרידה אותנו השאלה כיצד לקנות לבנים את הערכים האידיאולוגיים שלנו. הן אלה הם הערכים ה"משקיים" כדאחר, שכן, הס'הם המנבירים את עצמך התפתחותנו ושרשיות תברותינו הקיבוציות. במסגרת הקיבוץ יש לאדם, לכל אדם, ולאדם הצעיר במיוחד, שבר וערך סכסימלי לחייו. מפעל החתישבות הקיבוץ, המעשה — הוא החשוב ביותר בבניית של הארץ, המבטיח ביותר את עתידנו, והבנים שלנו, הנוער הבא אלינו, תתוח לפנייהם כרפועלה עצום לגילוי ספרים האישי ויכולתם התברתית והמשקית.

על הבנים לדעת לומר זאה לעצמם, עליהם, לספוג זאה בבית הספר, במסיניריר

נים המשקיים והעיוניים באפעל, במדרשה, בקורסים הנבחים ברחובות, בכל מקום של לימוד והשתלמות יש להקנות להם הורה קיבוצית זו, בטיפוח, החברה הקיבוצית הזאת ערובה, כי הנושא הצעיר של הקיבוץ, בני הדור השני — תפתח, ימשיך ויעלה את הקיבוץ לשלבים נבחים יותר של התפתחות, שינה לצרכי האדם, החברה והארץ.

ומשהו על רמת החיים. עלינו לחתור לרמת חיים השכלתית, ואם אנו טוענים, לסלל, לפיקוח על תקציב התוצאות, כוונתנו, לפיקוח על טעיף הוצאה חטריים — לא לעבור על תקציבי הכלכלה וההלבשה — כדי שישארו בדינו אמצעים רבים יותר להשכלה ולפעולות תרבות, ובשלב זה, אומר הדבר: שליחת תברים רבים, ככל האפשר — ובני הדור השני כמיוחד — לקורסים הנבר חיים למדעי החברה באפעל, להכשרה להוראה מארנים, ללימודי אגרו־טכניקה ואירגון המסק ברחובות, נוסף לכך, יש להתמיד בשיתוף חברינו בקורסים ובמסיגור יונים מקצועיים, יש להמשיך באירגון מסגרות לימוד והסקיית השכלה ודע בכל ישוב וישוב, כל אלה, פירושם — להקדיש אמצעים רבים כדי לסטח את הלימודים בקרב חברינו, עלידי כך נעשר את חיי האדם בתוכנו, נעלה את חיי החברה, נגביר את ההתקדמות המשקית, התברתית והתנועתית. [עידהרוד]

המסכת החדשה. חסידים רחוקים ירחיקו

המסכתה. כי מקשה עליהם המסכת

חדשות זכרתי שיש ימים גמירי להו

זמנם חסידים רחוקים הם ירחיקו ארבעה

ראלית, שכן זה לפי דבריה, שקועה באר

זיאות ובערכים שאבר עליהן הכלת, ר"ל,

בעידן הטכנולוגי החדש, המסכת החדשה

מה הם, איפוא, הנקודות העיקריות

שב, תורה זו? המסכת החדשה החדשה

א. הערכה גדולה של החלוציות בעבר,

וכלשונה: התקופה ההירואית, ושלייתה

בהנהגה. ב. ראיית הטכנולוגיה וההתפתחות ה

טכנית כמנגדת לערכי היסוד של תנועת

הפעלים: עבודה, שיתוף ושחיקה, שמכ

אן — שלילתם של ערכים אלה.

ג. שלילת משק העובדים המפעלים ה

ציבוריים, ותביעה לטיפול חוץ הפרטי

והמפעלים הפרטיים.

ד. וכפועל יוצא מכל זה — שלילת

הקיבוץ.

נקל להבחין בקו האחד המבריק את כל

הנקודות האלה, כי האחת משלימה את

חברתה וגם נובעת ממנה. הצד השווה

שבכולן: שלילתם, מכליכול, של הערכים,

היסודות, הפרטים והמסגרות של תנועת

הפעלים בבנין החברה הישראלית, וחויבה

של השיטה הקפיטאליסטית הטיפוסית ב

בנין המשק והחברה בישראל.

א- סגולי: תורה ישנה במחלצות

המסכת החדשה חסידים רחוקים ירחיקו

המסכתה. כי מקשה עליהם המסכת

חדשות זכרתי שיש ימים גמירי להו

זמנם חסידים רחוקים הם ירחיקו ארבעה

ראלית, שכן זה לפי דבריה, שקועה באר

זיאות ובערכים שאבר עליהן הכלת, ר"ל,

בעידן הטכנולוגי החדש, המסכת החדשה

מה הם, איפוא, הנקודות העיקריות

שב, תורה זו? המסכת החדשה החדשה

א. הערכה גדולה של החלוציות בעבר,

וכלשונה: התקופה ההירואית, ושלייתה

בהנהגה. ב. ראיית הטכנולוגיה וההתפתחות ה

טכנית כמנגדת לערכי היסוד של תנועת

הפעלים: עבודה, שיתוף ושחיקה, שמכ

אן — שלילתם של ערכים אלה.

ג. שלילת משק העובדים המפעלים ה

ציבוריים, ותביעה לטיפול חוץ הפרטי

והמפעלים הפרטיים.

ד. וכפועל יוצא מכל זה — שלילת

הקיבוץ.

נקל להבחין בקו האחד המבריק את כל

הנקודות האלה, כי האחת משלימה את

חברתה וגם נובעת ממנה. הצד השווה

שבכולן: שלילתם, מכליכול, של הערכים,

היסודות, הפרטים והמסגרות של תנועת

התפתחות, נהפך גם מייס למקור הש"קא, כדאי ורנסאבילי? ואם שפע הייצור התעשייתי, שהטכנולוגיה תשפיע עלינו, ייספג על-ידי יצוא נרחב — משום מה לא ישווק לת"ל גם מצרי הקלאות? ארצנו, שיתרונות מיוחדים לה — בטבע שלה, באקלימה וכר — על שום מה יהיה הייצור הקלאי שלה נזון להקפאה דווקא? ואם בגלל פרויקט העבודה הגבוה והמיכון המוגבר בחקלאות הישראלית, ובעיקר הקיבוצ' ציח, פוחת אחוז החקלאים הדרוש, כדי ש"פוק צרכי האוכלוסיה — היה זה בגלל על-יונותה של החקלאות הישראלית, שהיא צ"עדה עם זרם הזמ"י, העליה לארץ, הנמד'שנת, ועשויה להימשך, בקצב גובר וחולך, סחוד; והעלאת רמת החיים של השכבות הנחשלות בישוב, כדי שיעלה השימוש ב'תוצרת הקלאית, מאידך; ונוסף לכך, גם היצוא המוגבר של התוצרת הקלאית — כל אלה הלוא מפלים את ערכה של החק'לאות במשק הארץ ובכלכלתה, התקצבות העם, ייסוב הארץ, בסחון הגבולות מגבירים את ערכה וחשיבותה של החקלאות ומוסי'פים לה מיסנה ערך ותוסף, ואדרבה: דווקא עקב המשיכה הסטיכית למקצועות טכניים עירוניים, יש להעלות מחדש את החקלאות, כערך וכענף, שאינה שוללת את הסכניקה, כי אם שתמסכת בה ברטה הגבחה ביותר, ואם, בהתאם ל'אפנה' של ימינו, רב הכ"קרש ל'חידושים' ולתרבות 'חדשות', הרי יש להטעים, שהחקלאות בכלל, והחקלאות הסמוכנה, הטכנולוגית, בפרט, עוד רב בה תחדוש במצבה ובמציאותה של יש"ראל כיום.

לראות את החלוציות, כאילו עבר זמנה — יש בכך יסוד של קוצר-ראיה. ארצנו, הקטנה בלארציה, נתקצרה ונצטמצמה אצל אנשי ה'רביזיה' לאזור תל-אביב ורצועת החוף בלבד. בקוצר-ראייתם — אין הם רואים את הגנב, את הגליל, את הים, ג' לוסט, דומייה, מודים שההתישבות בא"רץ, והף המדינה לא היתה קמה אילו לא החלוציות, הקיבוצים, והמטרות הלאומיות והסוציאליות, שבכוחם וברוחם קם והיה כל החיל הזה, דומים האזורים הבלתי מיר'שבים כעת — בשמסוגם, בעריתם, בבדיר'דותם ובמאמצים הנדרשים ליישובם — דומים הם לאותם אזורים שהיו ריקים

נלוגות, הרי, ביסודם של דבר, יסיכנו במשלהידם, במרנסותיהם ובעיסוקיהם ש'גולה, והנה, אם תשבה המחברת הנכבדה שהיא מעלה, 'תורה' חדשה — הרי זה הוכח כהתימרות-שווא. אין כל חדש ב'תורה' זו, וימיה מימי ראשית הציונות בכלל. מאז ומתמיד היתה נטושה בציונות המחלוקת בין המחנות: המחנה האחד — הציוני-סוציאליסטי, הפועלי-חלוצי, שקשר את עליית היהודים לארץ בשינויים כל'כיים-חברתיים בחייהם, במעבר לעבודה, בחקלאות, ביצירת ערכים חומריים, כיסוד למיבנה הרוי, ותרבות-חיים יעודית חדשה ומלאה המחנה האחר היה — הציונות הבעל-ביתית, על כל הלוקי המגונים ה'כלליים' וה'רביזיוניסטיים', שגרס את המשך הקיום היהודי בארץ על יסוד ה'כל'לה היהודית הקיימת של הגולה: על מסחר ותיווך ופחיתות ערכה של העבודה, ד'בוטניסקי, עוד לפני עשרות שנים הסיף לכך, היה זה חלק מן ה'רביזיוני' הציונית שלה, מסתבר, שמבחינה זו ג' לופט, ביסוד לא חידשה דבר, — היא רק העלתה, 'תורה' זו על 'שלב גבוה יותר', לשלב הטכנולוגיה והאוטומציה, ו'הלבישה' תורה ישנה באיז'סלה חדשה, ומה עוד, שאת יתרונותיה של התורה היא נעצתה במציאות ובתנאים של מדינת ישראל: חוסר-מים, עדרת-תוצרת וכר וכר, ברם, ההנמקה שכולה בנייה על המצב הסטאטי, מתערבת מאליה על-ידי המציאות הדינאמית של מדינת ישראל, שהתקופה הטכנולוגית אך מאשרת אותה, אותה 'טכנולוגיה' כל-יכולה, המשנה הכל, ושלפיתוחה המזורז קוראת ג' לופט — משום מה אובר תקפה, כוחה ויכולתה, בכר'אח במגע עם הקרקע, עם המים ועם החק'לאות בישראל; משום-מה מסטיקה כאן לפעול הדינאמיקה המתפתחת של התקופה הטכנולוגית ונשארה שרירה וקפואה רק הסטאטיקה, האם באמת הגענו לנקודת'רוויה בניצול כל מקורות המים בישראל? על יסוד מה ניוואש מנילויים של מקורות'מים נוספים באזורים ובשטחים חדשים? האם נסיון העבר בחיפוש ובנילוי מקורות'מים היה יפה רק בזמנו, ב'תקופה ההירר'אות', אין ללמד מנסיון זה דווקא בתקופה הטכנולוגית? האם אין סיכוי וסבר, שדווקא בתקופה הטכנולוגית הדינאמית, בחמשך

מהו, איפוא, האידיאולוגיה המתאימה לקידום הייצור... וכו' ? סתמה המחברת ולא פירשה, אך מכלל השלילה הטוטאלית אתה שומע את החיובי, שפירושו — חזרה לשיטה קפיטאליסטית מובהקת. ישנה גר שנה.

אלא שביסודו של דבר, אין, תנאי היי צור המודרניים, שבתקופה הטכנולוגית נוגדים את השיתוף השוויון כי אם בתכרת מחייבים אותם. דווקא ההתפתחות הסכנר לוגית הגבוהה מביאה עמה שלל בעיות כלכליות וחברתיות, שבלי תיכנון, לפי מגמה סוציאליסטית, אין להתגבר עליהן. הבעיה הראשונה, והחמורה בבעיות, היא בעיית הנישול מעבודה של המוני פועלים, הנגרם כתוצאה מן התקדמות הטכנולוגית. בארצות הברית של אמריקה, למשל, מוצא אים כל שנה מן העבודה שני מיליונים עובדים, עם כל התרחבותו של המשק ע"י יצירת ענפי עבודה חדשים, בכל זאת אין המשק הזה יכול להתגבר על האבטלה, והוא מגיעה למסדרים עצומים — ל-5 מיליון איש, בערך, ואבטלה היא כרונית ומגיעה בשנים האחרונות לכדי 5-6% ואין המשק האמריקני המפותח, בשלבו הטכנולוגי, יכול להתגבר עליה.

הטכנולוגיה נמצאת, כידוע, בראשית התפתחותה, ולא קשה לחזות לאן תוביל בהמשך. שבה, האוטומציה פולטת המוני עובדים מתהליך הייצור הרבה יותר משיכולים לקלוט הענפים החדשים המוקמים.

נשאלה, איפוא, השאלה: האפשר לפתור את הבעיה הזאת במשטר, חפשי? הייתכן לפתור אותה ללא חכונת, בלא תיכנון והתערבות מלכתחילה?

בישראל מופיעה הבעיה מבחינה אחרת, בארץ קיימות משימות ציוניות של עליה, קליטה, התישבות, פיתוח, ישנו הכרח בקליטתם בעבודה של המוני עולים, שבי חלקם הרב היו לא עובדים, ובחלקם צפויים לשינוי משלח ידם בעבודה ובמקצוע; הכרחי פיתוח ענפי כלכלה יומשק לפי צרכי הארץ, (פיזור האוכלוסיה ובסחון הגובר לוח) — האם אפשר להשאיר את כל אלה בידי המשחק החפשי? מציאות זו, ומשרי מות אלה מתייבות, כאמור, תיכנון, והכ" וונה, בעיית האוטומציה בממדים, אמריקני ניים? ייתכן והיא אינה אקטואלית כלל

ושוממים בימי העלויות הראשונות, ושכנים הם מיושבים ושוקקים חיים, אם כן, בכוח מה יקומה, יחיו ויתפתחו אזורים חדשים בארץ? האם לא בכוח החלוציות?

ב

וכך מוסיפה ואומרת גרדה לופט: מסתבר שהכרח הוא למגל את המחשבה הסוציאליט לתנאי הייצור המודרניים — לסכניקה של המהפכה התעשייתית השניה של המחשב האלקטרוני האוטומציה, המ" טרה המרכזית של כל הארצות המתפתחות היא הגדלת הייצור, מבחינה זו נמנית יש ראל עם הארצות המתפתחות, לפיכך כל מה שמגדיל את הייצור ראוי לעידוד, אך למעשה — — עקרון אחר הוא הקובע את מדיניותה של הממשלה: חלוקה צודקת של ההכנסה הלאומית. — הבעיה המסקית המרכזית של זמננו ושל ישראל אינה, איפוא, חלוקת ההכנסה אלא גידולה המהיר, הערצה מושלגת זו לחלוקה הצודקת מקורה בכך שמנהיגי הפועלים, השולטים במשק, רובם ככולם הם בני — — תקופה בה עדיין היתה המטרה הסופית של התנועה — השוויון, מנהיגי הפועלים ביש ראל לא עמדו אף פעם בפני הצורך להתאים את מחשבתם לתנאים המשתנים.

הניסוח הרב שציטטנו הוא משום הרצון לשקף נאמנה את השקפתה של המחברת, מדבריה נמצאנו למדים שלוש קביעות ש" היא קובעת ושמשקנתן אחת: א' — שהמד שבה הסוציאליט צריכה להיות תואמת את הייצור המודרני, ב' — שמחשבה סוציא" לית זו, פרי הייצור המודרני, עיקרה הגדלת ההכנסה הלאומית ולא חלוקתה, כי חלוקה צודקת של ההכנסה הלאומית נראית כמגר גדת לגידולה המהיר; ג' — שהחלוקה הצר דקת מקורה בשאיפה לשוויון, ומכיוון שכך, (ואמנם כך הוא) הרי שגידול ההכנסה הלאומית מנוגד לשאיפת השוויון, ועל כן, יש לשלול אותה, את השוויון, מיסודו, כבלתי מתאים ל: תנאים המשתנים". והמסקנה מכל אלה היא: „מאידיאולוגיה המסורתית הרש" מית אינה מתאימה עוד לקידום הייצור ול" פתרון בעיותיה הסוציאליט של חברתנו.

* יש הקובעים בביטחה, שהאבטלה המלאה והחלקית באמריקה, מגיעה ל-5 מיליון איש.

הר"י, לאסתר־שלידבר, קיים קשר הדוק ביניהן, ולא עוד, אלא שאלה משמשים של־בים של תהליך אחד, העבודה היתה, מאז ומתמיד, פעולה משולבת ומחואמת של סאמצי גוף ורוח, של כוח ומוח, של שריר־ים ועצבים, בעת ובעונה אחת.

העבודה היא, קודם־כל, תהליך שבין האדם והטבע; בתהליך זה מתווך האדם, על־ידי מעשר־זמא בתילוף החושים, בינו לבין הטבע, מסדיר ומספק עליו, — הוא מניע את כוחות הטבע הטבעיים בנר, פו, הם זרועותיו ורגליו, מוחו וידו, כדי לנכס לעצמו את חומר הטבע בצורה נאותה לחייו של־י. בסוגריים ייאמר, שהגדרות דומות על העבודה נמצאות גם אצל א. ד. גורדון. עם היות העבודה, כאמור, תהליך של גוף ורוח גם יחד — שיעור היחס בין היסודות השונים שבאדם המשתתפים בתה־ליך העבודה השתנה במהלך ההיסטוריה ומסויף להשתנות עם התפתחות הייצור והטכניקה. התפתחות מעלה את חלקם של היסודות הרוחניים־השכליים על חשבון היסודות הגופניים־השריריים, ביסולה של העבודה הגופנית הקשה על־ידי הטכנולר גיה והאוטומציה, אין פירושו, איפוא, ייצור ללא עבודה, אלא עבודה בשלב התפתחות טכנית גבוהה יותר. השימוש בטכונה — אפילו אם הפעלתה נעשית רק על־ידי לחיצת כפתור סיקוח וביקורת — לעולם עבודה היא, עבודת גוף ורוח משולבת ומאומצת. הטכונה הרגילה משמשת לאדם גם כמקום עבודת־ידיים, ויחד עם זאת, כמחסך לה, מבחינה זו אין הבדל מהותי־איכותי בתנועות האדם בשעת עבודתו אלא הבדל של דרגת התפתחות ושל התוצאות הכמותיות. ההבדלים בין הפירע, באת, חריש בבהמות, עבודת טרקטור או חריש בעזרת לחיצת כפתור תשמלי — הם הבדלים עזר־כיים מבחינת השקעת הכוח הפיזי, ומבחינת כמות העבודה המושקעת ופריזונה. אולם יסוד העבודה קיים ככולם, הן כביצוע העבודה עצמה והן כביצירת הכלים והמכ־שירים לביצועה של אותה העבודה ושכל־עדם לא תיתכן, עם זאת, קיים הבדל בין צורות העבודה, והוא — רמת־השכלה, הכללית והמקצועית, הדרושה לביצועה, שהרי לא הידעיה, הכושר וההתמצאות הדרושים לחורש־בהמות מספיקים לחורש

בונאי הארץ גם משום סמדיה הקסנים יחסית, וגם משום שאינה וקוקה להחלפת ציוד ומכונות במתכונת גדולה, אך גם במסדים הישראלים המוגבלים ע"י המצי־אות — עליה, קליטה, תבלי הסתגלות ועוד, — האם אין תבעיה עלולה להתרף ככל שהתרוסף הוד המתכננת, המכוננת והמערבת?

אף בקיטרוגה על התנועה הקיבוצית אין גרדה לופס יכולה שלא להודות, כי מבחינת היעילות הכלכלית, הפיתוח המודרני וה־שיכול הטכני עולים הקיבוצים על סוגי המשק האחרים במדינה, בדברה על נחש־לוחו הטכנית של הסקטור הציבורי בישראל הוא אומר: „במידה מסוימת יוצאים מן הכלל הם הקיבוצים שהתנוגו בעשר השנים האחרונות מיכון מודרני ביותר.“ הוא גם מודה, שבחקלאות הלך המשק הישראלי, עם הזרם החדש־של מיכון מוגבר ושיכול טכני, והרי ידוע לכל שאלה קיי־מים בעיקר כחקלאות הקיבוצית ומתאפ־שרים תודות לשיטה ולמיבנה הקיבוציים, האין בכך עבודה נוספת המוכיחה את עדי־פותו הכלכלית ואת יתרונה הטכנולוגי של המשק המתוכנן הממוסד על שיתוף ושו־יך?

שפע המוצרים של שיטה האוטומציה והגברת הטכנולוגיה — אף הוא מחייב משטר המעלה בהתמדה את רמת־החיים הכללית כדי יכולת, אובייקטיבית, לספוג את השפע הזה, כי בלא אפשרות של ספ־גה עלול להיווצר מצב שיהיה לרועץ למשק ויביא לעוועז חברתי ולמשבר כלכלי, גם מבחינה זו, איפוא, מחייבת הטכנולוגיה שתיכון במשטר סוציאלי, המספח רמת־חיים גבוהה, כללית ושווה לכל האוכלוסיה.

ג

העלאת ערכה ומשקלה של הטכנולוגיה מתקשרת, משום מה, במשנתה של ג. ל. בהפחתה ערכה ומשקלה הסגולי של העבר דה הגופנית ובחפיקת שייכותה של הטכ־נולוגיה סתחומי העבודה וממשיגה בכלל, מדברי המחברת משתמע, כאילו קיים ניגוד בין הטכנולוגיה לבין העבודה הגופנית.

• ק. מאכנס: „קאפיטאלי“, כרך א', בתרגום העברי — עמ' 143.

בטרקטור. ולא דומה חריש בטרקטור כח רישה על ידי לחיצת כפתור. ע"י הכוונת הטרקטור ובקרה ממרחק. משמע, שרמת ההשכלה הדרושה לשימוש באמצעים טכניים חדישים היא גבוהה ועולה על כל שידענו עד עכשיו לגבי עבודת ייצור. רמת השכלה זו, בתוקף ההתקדמות הטכנולוגית — איך הובטח בלא משטר אשר יקדם ויפתח אותה שתהיה שווה לכל? והאידיאולוגיה של הפער, זו שג. ל. ואח"כ רים דוגלים בה — איך ליישב אותה עם המשימה הזאת? והאם אין אידיאולוגיה זו מעוררת מיסודה, דווקא במציאותה של חברה בעלת רמה השכלתית וטכנית גבוהה? קיימת גם בעיית הזמן הפנוי. הטכנולוגיה גיה והאוטומציה מקצרים את זמנה של העבודה היומית, או השבועית או את זמן שהיה גם יחד. כמה, איפוא, יתמלא זמן פנוי זה?

אם לחפש את התשובה על כך אצל אותם האנשים — בשכבות הבורגניות והאמריקאיות — שווה להם זמן פנוי למכביר, בעבר כבתוה. הרי שתהיה זאת תחזית קודמת ביותר. ה"חופש" הגובל בהפקרות בשימוש בזמן הפנוי — של השכבות האמידות, וביחוד של הנוער — הצמיח פרי באישים של הרפתקנות, של שעשועים, עבריינות, הפרות נפשיות וכו'. לכן, השאלה היא — האם להשאיר את תדאגת למילוי הזמן הפנוי ל"יוזמה הפרטית"? האין זו מחובתה של החברה המאורגנת, לקחת את העניין גם האלה בידיה? האין טובת החברה מחייבת, גם בשטח זה, הכוונה, תיכנון, חינוך לתרבות חיים ערכית?

רבות וטבוחות הן הבעיות שהטכנולוגיה ותאוטומציה מעוררות אותן בשטחי הכלכלה, החברה והתרבות. אך דווקא הן, במורכבות שבהן ובקושי שלהן, מחייבות שיושקעו בהן מושבה ציבורית ואחריות כללית. מדברי ג. לופט משתמע ההיפך מזה: כל איש לאוהלו — לבצע, לסבלות לבבו. זהו מין אינדיבידואליזם ליברליסטי, שאף בארצות הקאפיטליסטיות המובהקות לא יכירונו מקומו. אמנם, ג. ל. מכירה ש, לא נוכל לחזור למושגים של הליבראליזם, אך בעובדה היא תורת אליהם, באשר בשללה את צורות החיים, השיתוף האישי — נין של ה"תקופה הנירוואית" בישראל —

אין באמתחתה מושגים חדישים כלשהם. ובאשר, כדברי עדותה, ה"ניצוצות של מה שבה ניארליברלית חדשה" באירופה, זה התחלות על מחשבה טכנולוגית מענינית בארצות הברית — טרם יצרו, שיטה חברתית חדשה. הרי, שגם ג. לופט אין לה מה לומר בשטח זה ובינתיים? — בינתיים יש לעקור מן השורש את צורות החיים, והמושגים של "התקופה הנירוואית" ולצפות... לבאות.

ד
כוחות ג. לופט:
הנסיון בישראל בארבעים השנה האחרונות מלמדנו שאין ערובה כי מפעלים ציבוריים אם של המדינה, של המוסדות היהודית או של ההסתדרות — ישמשו כדוגמה ליעילות לפיתוח מודרני ולשכלול טכני. במידה מסוימת יוצאים מן הכלל הקיבוצים שתנוהגו בעשר השנים האחרונות. מן הסיכון מודרני ביותר — — — במפעלים של ההסתדרות ובמפעלים ובשירותים שב"סיקו הממשלה עדים אנו לנסיה לפורנות, למוראל"עבודה ירוד ולהשקעות סרק במידה גדולה — — — התחרות אמיתית בין מפעלים ציבוריים ופרטיים עשויה היתה להביא שינוי לטובה ואולי היתה גם מחזקת את הסקטור הפרטי שהוא היום חלש מדי — — — המעמד הבינוני, שצריך היה להיות המתנגד הטבעי לרוקטריזם הסוציאליסטי נכנע ללא מאבק — — — דוק טרינות סוציאליזם שאינן מתאימות למצב את המשתנית מעכבות את ההתפתחות הכלכלית והחברתית.

התקפה זו על הסקטור הציבורי וההסתדרותי במדינה, והתביעה לעידוד הסקטור הפרטי — שתי אלה שיצאו מתחת עטה של ג. ל. בנשימה אחת, על מה הן נסמכות ונשענות? אין ג. לופט טורחת כלל לבסס את קביעותיה בעובדות ובמספרים לשם השוואה בין שני הסקטורים — בתרומתם לכלכלת המדינה, ברמת השכר, בתנאים הסוציאליים של הפועלים, בגובה הפריזן של התוצר לעובד, בשיעור היצוא לחריג, בחלקם ליישובה של הארץ, בפיתוח ערים ועיירות חדשות, ואף לא מבחינת אפשרות ההתאמה וההסתגלות של שני הסקטורים להתקדמות הטכנולוגית. בעוד שענפי היי-

כנס לחקר הבעיה על כל צדדיה ותיקפה המלא. אולם, המחקר הנזיל מוכיח, כי הסיכונים התחלה חסרי-יעילות, כביכול, הקטנת פרויקט העבודה כבעלות על-אמצעי-הייצור השיתופית — הוא טוען אשר אין לו על מה שיסמוך וחסר-שחר.

לעומת זאת, המשק הפרטי בתעשייה, ועל-אחת כמה, בחקלאות, לא גילה עד כה יעילות וכשר התחרות — לא בייצור ולא בייצוא; מפעליו קטנים ומפוצלים הם, חסרי רים את הינאמיות — גידול וכיבוש ענפי יסוד במשק — המצליח את מפעלי ההסתדרות, אשר גדלים ומתרחבים, אף אם לא בשיעור הרצוי והדרוש**.

ואם האוטומציה מתרפסת בשערנו — ולו אפילו בשיעור מוגבל — אין ספק שזו תאומק, תחדור ותסתגל במשק השיתופי ההסתדרותי, זה הנתון לאחריית ולסמרת ציבורית, ביתר יעילות ובפחות משברים, מאשר בתעשייה הפרטית. הקטנה המפוצלת והמפורדת.

אין כוונת כל הדברים האלה — אמירת „הלל“ ב„סיטונות“ למשק השיתופי ההסתדרותי, המשק ההסתדרותי מתלבט בקשיים הרגילים של המשק הישראלי בכללו, ועוד נוסף לכן — בקשיים מיוחדים, שם קורם בעצם אופיו — שהוא משק פרעלי הסר-הון-עצמי; הוא מתרכז בענפי-ייצור בסיסיים, שהיווצחות שלהם היא פרובלית מטיית, מה שאין כן — המשק הפרטי, שהוא נמשך, בעיקר, לענפי-צריכה, המבטיחה ריווחיות יותר, ובפרק-זמן מהיר יותר, יחסית.

המשק ההסתדרותי יש בו ליקויים, ואף עיוותים מה רשם, לנוכח מושגיה החד-שיים של ג. ל. ייתכן והם אינם שליליים כלל, יש להשערים, כי ליקוייו של משק הפועלים האדמיניסטרטיבי אינם נעוצים ביסודותיו השיתופיים, אלא דווקא בסטייה מהם.

ג. לופט דנה את הקיבוץ ואת התנועה הקיבוצית בקיטונות-רווחיות, אולם גם היא אינה יכולה שלא להודות כי בתחומי המי-חוח המודרני והשיכלול הטכני הנמצאים, לרבריה, בפיגור כמשק הציבורי הכללי — הרי, יוצאים מן הכלל (הזה) הקיבוצים, שהנהיגו בעשר השנים האחרונות סיכון מודרני ביותר**.

צור בכלכלת הארץ בכלל מהווים 34%, הרי במשק הפועלים הם מהווים 44%. (הייצור התעשייתי של משק הפועלים, שעם קום המדינה הווה 10%, — סבלל הייצור התעשייתי, עלה עתה ל-23%). למעלה מ-50% של התוצרת החקלאית, (כולל החרדים) של משקי ההתיישבות העובדת, הלכו ליצוא. היצוא התעשייתי של המשק ההסתדרותי עלה בקצב מהיר הרגיע בשנת 1963 ל-35 מיליון דולר בערך, והוא מתווה כשביעית מכלל היצוא התעשייתי. משק הפועלים מעסיק 204000 עובדי-דים, שהם כ-40% מכלל המפרנסים, חברי ההסתדרות ו-25% מכלל כל המדעסקים במדינה.

הנה, לפי דריח של „מרכז פאלק למחקר כלכלי בישראל“, (דו"ח משנים 1961—63), עולה התוצר הממוצע לעובד לשנה בחרו-שת, בבניה ובשירותים (תחבורה, קשר וכר), שבסקטורים ההסתדרותי הציבורי על זה שבסקטור הפרטי*.

אין אפשרות, במסגרת רשימה זאת, להתייחס לתוצר לעובד, בחרושת, — בסקטור הפרטי הגיע ל-70% בלבד, מה שבסקטור ההסתדרותי; לכפתצית פוח שבסקטור הציבורי, (במספרים מוחלטים: לעובד לשנה — בלירות: בסקטור הפרטי — 4,205; בסקטור ההסתדרותי — 5,797; ובסקטור הציבורי — 8,378 ל"י). התוצר הגבוה, יחסית, לעובד לשנה, מציין את הסקטור הציבורי (בשירותים הציבוריים — סום וחשמל): 9,437 ל"י, וכן את הסקטור ההסתדרותי (בשירותים — תחבורה וקשר): 8,381 ל"י לעומת הסקטור הפרטי — 2,535 ל"י.

התוצר לעובד לשנה — בבניה: בסקטור ההסתדרותי — 4,438 ל"י; בסקטור הציבורי — 6,250; ובסקטור הפרטי — 3,161 ל"י. כו"ר שהעסיקה ב-1959 6000 עובדים, ב-1964 העסיקה 9000 עובדים — גידול ב-50%; והיצור גדל באותו פרק זמן פי 5. מפעלי המלט, ב„גשר“ וב„מלחה“, הגדילו את הפוקתם, בשנים האחרונות, פי ארבע, נדולו המפעלים, לפי חלקם בכלכלת הארץ, בתפוקה וביצוא — הם המפעלים ההסתדרותיים והציבוריים. התנאים הטובים ושכר-העבודה עולים כתוצאה מההסתדרותיות לפחות ב-10% על אלה שבמשק הפרטי, (העסקים הקטנים והבינוניים).

אם כן, לא הצורה השיתופית היא הסיבה ל"חוסר היעילות" במשק הציבורי. שהרי הקיבוץ הוא, כידוע, צורת-חיים שיתופית גבוהה ביותר. אלא דווקא מידה בלתי מספקת של שותפות ואחריות תודית, — היא היא הסיבה לכך. חוסר הודרות מלאה של העובדים עם המפעל הציבורי, או ההסתדרותי — הוא אשר פוגם ביעילות העבד דה בכופר הפיתוח ובאופן הניהול. הווי אומר, אישוא, שהפתרון הוא לא בסירוק היסודות השיתופיים של משק זה, כי אם, אדרבא, דווקא בהעמקתם ובהרחבתם. עיי שיתוף-יתר של העובדים בו, שיתופם באחד ריות, בניהול, ברווחים, וכן עיי הכשרת הנושא — משק זה, נושא שיהיה מעונין ונכון ליעודו.

ה

בשליחת את המשק הציבורי השיתופי. אן ג. לופט חוסכת בכיטוים כדי לגנות בהם את צורת-החיים השיתופית של הקר בוך; תברי הקיבוצים הם, לדעתה, האריס טוקראטים של ציבור הפרזליים. אריסטר קראטיים — על שום מה? האם בגלל מעמד מיוחד בחברה שיש להם? או על זכויות-יתר בשלטון? או על "יהוס אבות" שלהם?

אכן, יש לקיבוצים, "מעמד" מיוחד והוא — בהגשמה ובהוויית חיים. בעבר היה להם "מעמד" מיוחד במילוי תפקידים ומ" שימות: ככינוש העבודה, בקליטת-עלית, בהתישבות, בהגנה, בהעפלה, וגם כיום "מעמד" גבוה להם במדינה: בכללה בבסתון ובתרבות. — האם משום כך בשם "אריסטוקראטים" יכונה? בספרות המארכי סיסטית בשם "אריסטוקראטיה פעלית" נזנחה, בארצות הקאפיטאליסטיות המפותחות, השכבה המקצועית, שרמת-חיהה היתה הגבוהה ביותר, ושלפי השקפותיה היתה קרובה לבורגנות הועידה. אילו כזאת היתה ה"אריסטוקראטיה" הקיבוצית — הרי ודאי הוא שלא היתה סוקעת לגנאי עיי גדה לופט. אדרבא, היא היתה מסתופפת בצילה, אלא שכנראה, כי הקיבוצים, דווקא בשל היותם לא "אריסטוקראטיה"; בהיותם חלק בלתי-נפרד מציבור הפרזלים. — דווקא בשל כך הם מעניקים קצת את שלוחתם המצפונית של שכבות מסוימות בארץ, ועל

כן — מצווה להוקיעם לגנאי! והסיבה גרדה לופט אינה מסתפקת בכיטוים ובי גינויים של הקיבוצים, אלא היא גם מתיר מרת להינבא על עתידם. היא מייחדת, אמר גם, לקיבוצים, מקום-כבוד בתולדות ההת-ישבות הציונית בעבר, אך מלאה, ספקות לגבי מוסר עמידתם של הקיבוצים בחברה התעשייתית המתפתחת בישראל. את עוד כי הקיבוצים היא מעודדת, ואת מקור העי זיבה היא רואה ב"אינסטינקט הברוא" של העוובים, שאמר להם כי התנאים הכלכליים המשתנים דורשים היום מן הפרט סגולות שונות מאשר בתקופה ההירואית לא רק לשם הצלחתו הפרטית, אלא לשם הקידום הטכני והמפדעי, וממילא הקידום הכלכלי של הכלל". באחת, הקיבוצים — זמנם עבר, והכל בגלל המציאות החדשה, בשל "תנאי הייצור המודרניים" בתקופת הטכנולוגיה והאוטומציה.

אולם, כפי שצוין כבר — וג, ל, עצמה בעל-כרחיה ענתה, "אמך" — כי הקיבוצים הם הם הראשונים שהכניסו את המיכון המודרני ביותר, תחילה בחקלאות ואח"כ, בצעדים מזורזים גם בתעשייה המתרחבת ומתפתחת, התעשייה, החרושת והמלאכה — מעולם לא היו בבחינת, "זמורת זר" במשק הקיבוצי ובתנועה הקיבוצית, עוד בשנת 1923 חרת על דגלו קיבוץ עין-חרוד, קודמו של הקיבוץ המאוחד, כארגון קיבוצי ארצי, את, אגודות החקלאות, החרושת והמלאכה, כאחד מיסודותיו המשקים והחברתיים. אך גם הרבה שנים לפני-כן, ב"תכנית למוש" בות קומוניסטיות בארץ-ישראל, תכנית שנוסחה עיי יוסף טרוטסקי, ואשררה בוועידת רומני בשנת 1911 באוקראינה הרכנס, עקרון זה כיסוד לבנין "המוש" בה הקומוניסטית": "חקלאות, גידול-בקר, מלאכה ותעשייה".

הקיבוץ המאוחד היה זה שקבע אף הוא כיסוד לבנין המשק הקיבוצי את, "איחוד החקלאות, החרושת והמלאכה", ומאז היוו"ט דו, ב"1927, עמל ושקד, בלא שיפגע ביסוד החקלאי, על פיתוח התעשייה בישוביה וכמוהו נהגו גם האירגונים הקיבוציים האחרים, כיום נמצאת כבר התעשייה בקר בוצים בשלב עולה ומתקדם, באמצע לעצ" מה את השיטות החדשות ביותר בייצור

דשה" שבפיה, ושווא מביאה במקומם של אותם ערכים ומסורת?

על כך עונה גרדה לופט עצמה:

— — — מבוכה שוררת בחיינו הציבוריים, אולם גם אם נכיר באמת זו לא עשינו דבר מלבד עמעות זהרם של מושגים שעבר זמנם. עד היום אין אנו יודעים מה צריך לבוא במקומם — — —

הנה כי כן — עדות נאמנה של „בעל הדבר“ עצמו. אך ודאי הוא, שדברי מבוכה אלה לא יצליחו לעמעם „זהרם של מושגים“ ערכיים ובסיסיים בתנועת הפועלים הישראלית. וברוד הדבר, גם הוא, שאין אותה סופרת המתיימרת לחדש הלכות — יודעת מה להגיד...

בליימסים עולים בזכרון שורות השיר „על לבבכם ששמש“, לת. ג. ביאליק:

בְּחֶרֶת לְבַבְכֶם הַמְזוּנָה נִפְקְלוּ.

עַל כֵּן שֶׁם הַשָּׁדִים יִכְרְרוּ. יְהִימוּ...

[פאק]

ואת הסיכון המודרני, הווי אומר, שאין כמוה מיעדת להיענות ראשונה לאתגר הטכנולוגי ולחביעות האנטומציה. ושוב ייאמר, כי התיאור כאילו מנוגד הקיבוץ לטכנולוגיה, הוא תיאור מחוסר כל יסוד, גם להלכה וגם במציאות. להישך: הסכ" נולוגיה קוראת לקיבוץ להשתלב בה וב" עזרתה לפתור בעיות כלכליות, חברתיות וחשכלתיות של הישוב הקיבוצי בהתפתחותו. וכל הבעיות — כלכליות וחברתיות — שהטכנולוגיה מעוררת בתנאי משטר הקנין הפרטי — מקומן לא יכירן בקיבוץ.

בסיכום קריאת דבריה של גרדה לופט ב„אמות“, נשאלת השאלה: אם החברה הישראלית, בעידן הטכנולוגי החדש, לא תיפקה לסופרת הנכבדה כל חופעות אחרות להתגדר בהן ולהעבירן תחת שבט־ביקורתה המצליף, כי אם רק את ערכיה הסוציאליים ומסורתה החלוצית של תנועת הפועלים הישראלית, — מהי, איפוא, הבשורה ה"ח

שולמית כרמי : הערות-מספר ל"הערכת אדם בקיבוץ"

כמענה מננה בחיבורי הנוסד ה"תאורתיים" לזילא בנוסח — אם הקולקטיביזם אינו יצר שיסום אדם סטגנדרטי, הרי ראייה שאין בו שוויון, ואם הקולקטיביזם מטפס סטגנדרטיזציה אנטיית, הרי שהוא מעורר חרדה לגבי שאיפת האדם לכיטול העצמי והאנוסי — והוא שרצינו ל"הוכיח".

(ג) אף היתפסותו של החבר להכללתו הוסיף טורית של ר. מיכאלס, היא לא ברורה. אילון מסיק, לאור מחקרו של מיכאלס, כי ב"תור סט" גרת היים דינאמית והוספתה, נחיה את חייה היום יומיים, כמות אף הקיבוץ להוקיחברול של חיי בני אדם בצוותא, כככל חברה אחרת" (349). מיכאלס לא קבע כלל "חוקיברול" של "חיי בני אדם בצוותא" לא בחברה הקאפיטליסטית, אשר אחר מאירגוניה הפוליטיים תיחד מניא למחקרו, ולא "ככל חברה אחרת", ותוצרים הם כה ידועים, שאילמלא ראייה כאן פחה להכשלת הרבים, אשר אין זה הסתלמוד ושככל זאת תאכים לדעת באינו חברה הם היים, לא הייתי חוזרת עליהם, ספרו של מיכאלס עוסק, כראש וראשונה, בניתוח היס"ט סורי"חברתי של עלייתה והתדרדרותה הפוליטית הכללית והחברתית הפנימית של הספלנה הסוצ' יאלדומקראטית בנרספיה, כסאה הי"ט, מחקרו הראה, שבהתפתחות של ספלנה זאת השתלבו שתי נפשות סותרות זו את זו: המאבק לגידול מספרי ולצבירת כוח פרלמנטרי נעשה בדרך של פשרות אדיאיות וחברתיות, פשרות על חשבון הרמוקרטית הפנימית כספלנה ועל חשבון האי" דואולוגיה הסוציאליסטית, אשר כשמה ולמענה קטה הספלנה, שיטות המאבק על הגידול המס"ט פרי, הנאי התשפעה על הבחור והנאי המאבק והגישה לייצוג הפרלמנטרי, נקבעו, כמובן, על ידי הכוח השליט והספלנה הסוציאלידומקראטית סיגלה את עצמה, בהדרגה, לדרישות סיגולה הכוח הקיים, הסתגלות זאת יצרה כפילות אכסיסמאג" ציאלית — גידול ועצמה מספרית ואף הצלחה פרלמנטרית חלקית המלווים בריסון פוליטי וש"ט לנות אדיאיות כלפי חוץ, וקייסוב מנגנוני האספ"ט טיזציה רעיונית וחברתית של החמונים, בפנים, מיכאלס דאח בתהליך זה, ובנדק, את מחיר תה"ט אורחות של ספלנה פרולטארית ביסודה, במערכת השלטון הבורגנית, נצחונה והחיי של היסיד הברי

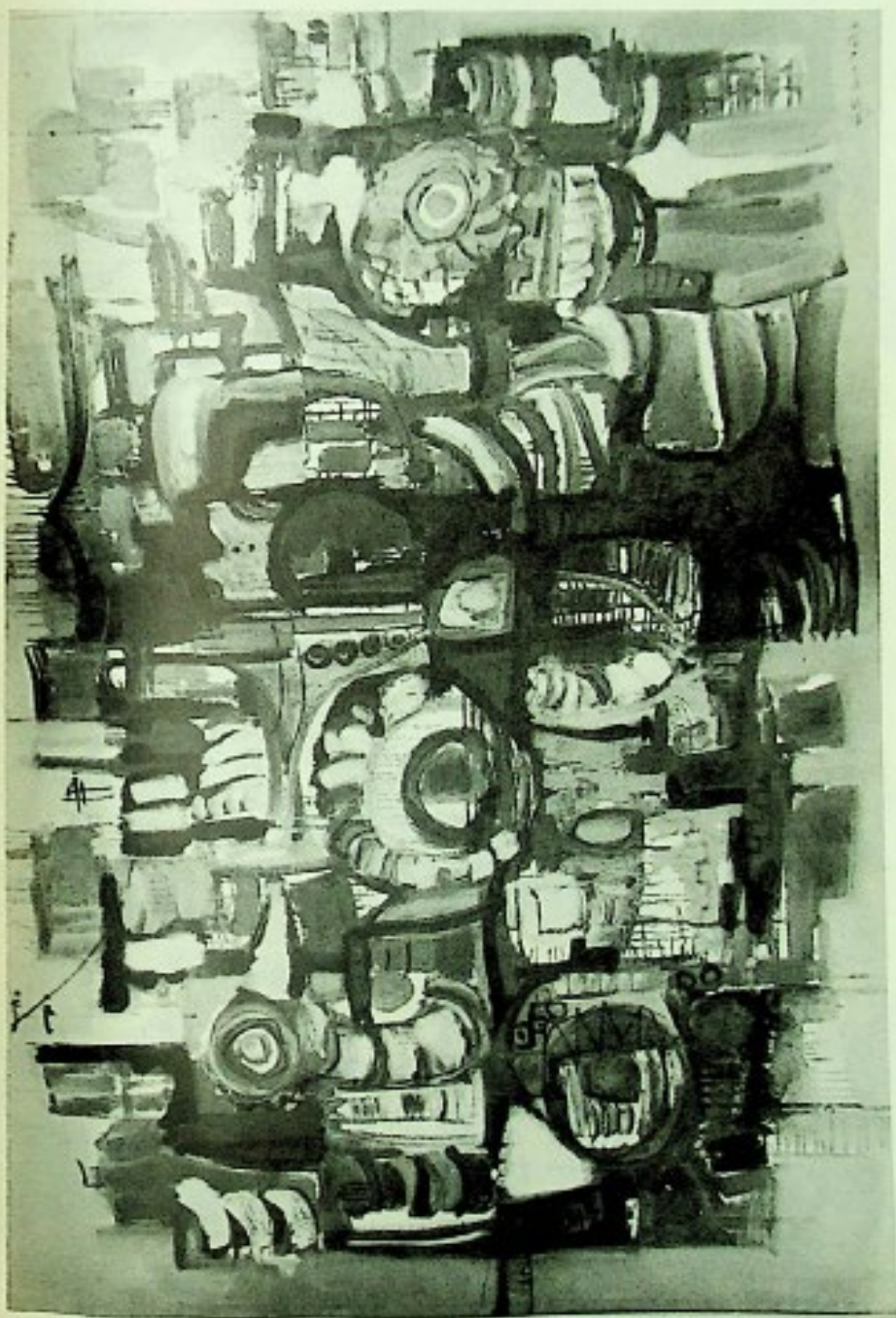
מקראית דברי המבוא של משה אילון לעבודתו, קשה לעמוד על נקודת המוצא העיונית שלו. והניתוח באילנות נבחרים כמלוקין וטיכאלס טייעה, ללא ספק, לרבות מבוכה מבוקשו של הכותב היה, כנראה, לחזן באופן כללי, האם ניתן להגדיר את הקיבוץ, באמצעות התאוריה הסוציר לוגית, כתצורה חברתית במידקס היסיה ולעמוד בצורה יותר ספציפית ובאופן אמפירי על העצ" כה העצמית והחברתית המאפיינת את הפרטים בה, אולם, עלימנת להבדיר את עצם הבעיה, יצא מגירסוה עיונית בלתי"רעיונית ומה שח" טוב יותר: גירסוה בלתי"רעיונית לענינו, בענין זה נסתפק במספר הערות:

(א) עבודת הקלאסיפיקציה במדעי החברה היא בראשיתה, גם העבודה המונגראפית של תיאור חבורות הסוציריות או פרימיטיביות וגם העבודה האנאלית של ניתוח מושגים ראשוניים ובלליים וקנה"מדיה סופסטיים, המאפשרים סיון והכללה, הן עדיין בשלב ראשוני ובחודאי שאין, תיאורית בדבר אנויברסאליות של אידה"שויון" (ראה גם עמ' 349), קיימות כיום, כבעבר, תיאוריות שונות, הקשורות להסקמות חברתיות"חברתיות שונות, אשר בחלקן נבדקו ע"י הוגיון במספר מקרים מצוטצם ובהלקן — לא נבדקו כלל.

(ב) גם השוויון, כמסוג סופסטי, כסיסמה, או כהתקפה רעיונית היסטורית, אינו נחנה, לרוב, כמובנה לוגי סחסי, במידה שהמונה הוא רעיונית, ניתנת הגדרה סיבנית והוכינה למושג, המוקיח אתו לתהליכי הייצור, החלוקה והבעלות על החוצרים, הנכסיו והערכים השונים, שיהם פת" קיימת ואותם פפתחה החברה המסויימת, פ. סר רוקין, למשל, בחר להגדיר חברה רעיונית לא כחברה של שוויון"ערך, אלא של שוויון"כמות, ולא של שוויון האפשרויות אלא של סטגנדרטיז"ט טיזציה שלהם: "בה נודעת לכל החברים אותה מידה של השפעה, עמדה חברתית שווה והתנהי גות זהה", ולכן, הוא מסכם ואומר: "שוויון מוחלט — עדיין הוא מיתוה, שלא התגשם מעד למ" (349). נראה, שאילון"הושעה ע"י הפשוטות הכמותיות שבציטאטה של סרוקין, אשר אין להן כל משמעות כהווייה חברתית ובחודאי שאיש לא דגל בהן כמיתוס, קבע זה יכול לשמש אך ורק

• מאת משה אילון, מבפני"ט 4/71.

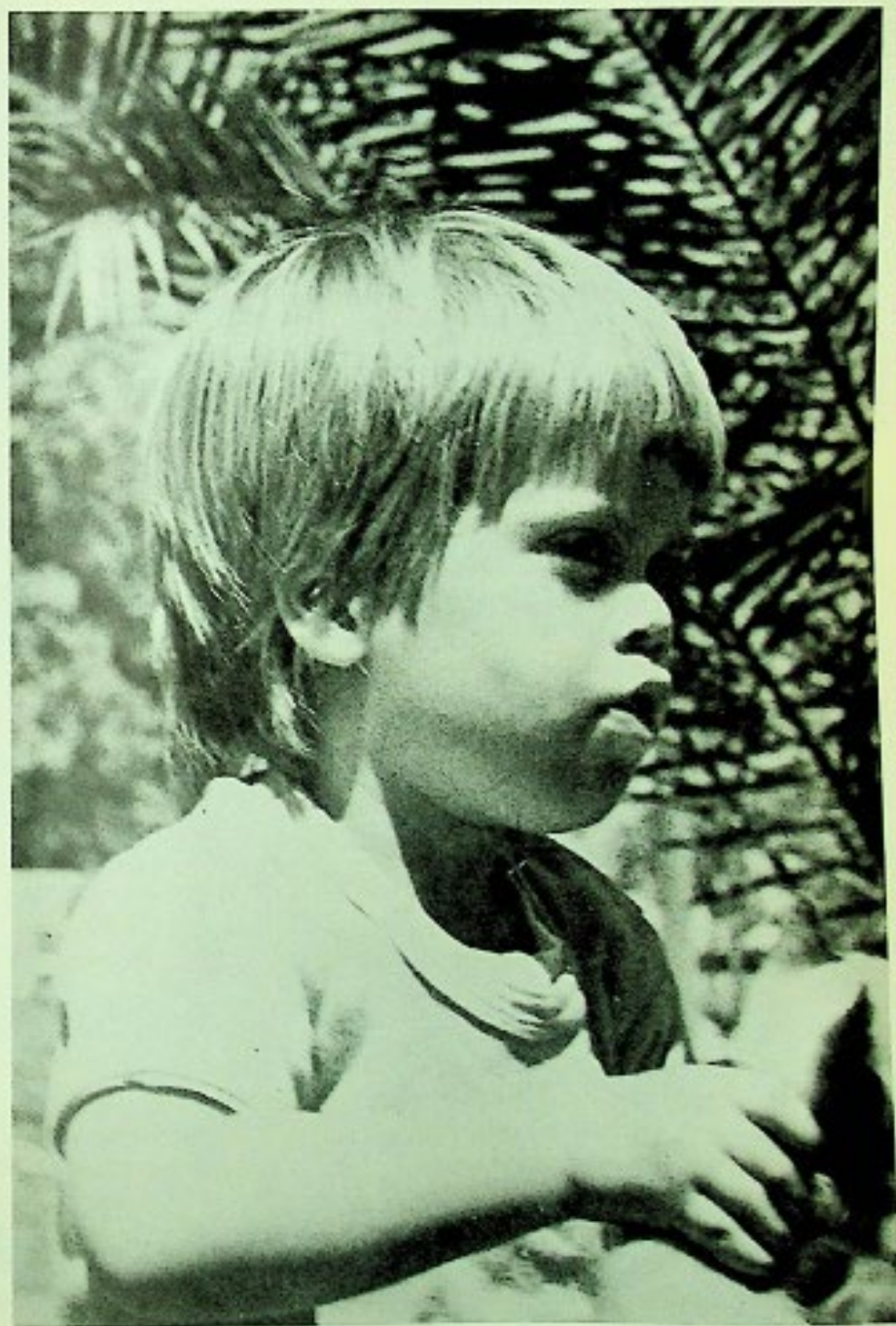

צילום

אביטל [מקוץ-חיים]

לחמט ותובעת עם הכלל היהודי לתיקונו ולהבראתו. שום דבר, שום חשבון פנימי, שום סמכות חיצונית, לא יכלה להוציא את ברוכב מתחום ההודחות הזו. ובאשר כך הודדה יכול היה, מחויב היה, ללכת עם היהודים ולהיות אתם במצוקותיהם ומאב"קיהם מבחין ומבפנים.

בחץ היתה זו המערכה הגדולה כנגד האנטישמיות שהתפשטה במזרח אירופה וב"מרכזה — ברחוב ובאוניברסיטאות, בספרות ובעתונות מבחינה זו ראוי לציון במיוחד המאמר על "תולדות הדמוקראטיה של המאה הששורה באוסטריה" שהיו מאמר ניתוח וביקורת האנטישמיות החדשה. ה"מודרנית", מקורותיה וגורמיה. מן המאמר אנו למדים כי ב"אנטישמיות המודרנית" לא שיגרה אוסטריה אחר גרמניה וכי עיקרי תורתו של היטלר נשמעו שנים רבות לפני עיי"ד"ר קארל לואיגר, מנהיג הנוצרים הסוציאליים באוסטריה וראש העיר האנטישמי של וינה ולא לחינם ראה בו היטלר את מורו ורבו.

ובסוגיה זו ראוי לציון מצבם של הסטודנטים היהודים באוניברסיטאות וינה, סבלר תיהם ומלחמת התגוננותם. רב היה מספר הסטודנטים היהודים באוניברסיטאות וינה, ואף כי היוו רבע ממספר הסטודנטים הכללי, גדולה היתה השנאה אליהם מצד הסטודנטים הלא-יהודים ואף מצד שלטונות האוניבר"סיטה, שנאה שהתבטאה בחוקים מעליבים, בפגיעות ובקיפוחים ובמכות, פשוטן כמש"מען. הסטודנטים, שרבים מהם היו ציונים ואף מאורגנים באגודה ציונית ("קדימה"), לא טמנו ידיהם בצלחת. גאים ביהדותם השייבו בהתגוננות פעילה ותקיפה. ברוכב מתאר בכשרון רב את מאבקי הסטודנטים, מזדהה עם מלחמתם, אף כי מבקר את התנהגותם התכסיסית ואת התנהגותה של ההסתדרות הציונית בווינה. אך מעוררת פליאה היא העובדה שאין הסטודנטים מגי-

כתבי ב. ברוכב המכונסים בכרך ג' סחויים הפתעה מסוימת לקרא בהם בעיון. הפ"תעה היא בנושאים שבספר, בצורת התגובה ואף ברעיונות. "יוצאי דופן" פה ושם. יש בספר משהו חדש ושונה לגבי הכתבים המכונסים בשני הכרכים הקודמים, שכן שני הכרכים הקודמים עוסקים בביסוסה של הציונות הסוציאליסטית, יותר מדויק: בביסוסה המדעי-המארכסיסטי של הציונות, בדרך המחשבה המנחתה, הבודקת, המעריכה והמסיקה מסקנות. מושגים שאובים מכתבי ברוכב הראשונים כמו "פרוצס סטיכ"י, "בסיס אסטרטגי", "כר עבודה", "הכרח היסטורי" ודומיהם, הפכו להיות שגורים, במובן הטוב של המילה, כמושגים מדעיים שלובים וקטורים עם הציונות הסוציאליסטית. ביסוסה והסברתה.

שני הכרכים הראשונים הם, איפוא, כתבים ציוניים-בורוכוביים טיפוסיים. בעוד שהכרך השלישי שלפנינו אינו "ציוני" ברוכובי במובן הרגיל, בהשוואה לשני הכרכים הקודמים, אין בספר זה לא, "פרוגרמות", לא "אידיאולוגיות", לא "תכניות-פעולה". כל אותו עולם המושגים והמונחים הידוע לנו משני הכרכים הקודמים כמעט שנפקד מקומו כאן. אך יש בספר השתקפות היים יהודיים רוטטים, על מצוקותיהם ובעיותיהם המבכות שלמען התרתן ופתרוןן אי אפשר בלי "פרוגרמות" ובלי "תכניות", שאף אם אינן כל"כ מפורטות בספר זה הן מתחייבות ומשתמעות מכל מאמר ומכל דף.

נשאי הספר הזה, ברובו הגדול, מוסבים על חי היהודים במזרח אירופה ובמרכזה בתקופת זמן מוגדרת מאוד, תקופת שלוש שנים ומחצה שלפני מלחמת העולם הראשון. גה. הרי זה ספר טבוע כולו בחותם ה"יהודי" דיות", אם אפשר לומר כן, שכן ה"נקודה היהודית" היא כאן עולם ומלואו הנישא בגאון ובכבוד, בקוסת זקופה ומתוך הודחות

את החזר של האינטרנציונל מיד לאחר שנתקבל וכשבאו אליהם לדבר על לבם פסק מנהיגם ויקטור אדלר בתקיפות: יהודים, ושוב יהודים, כאילו מסביב ליהודים ייסוב כדור הארץ והוא סירב לחלוטין לעשות משהו בענין האמור. כנגד סיפור מעשה זה שה שגנה עיי ברוכוב באחת מן הכתבות שלו, התקומם אחד סאמקובסקי, יהודי מתבולל ומגשביק רוסי שהתקיף את ברוכוב על „פגיעתו“ בויקטור אדלר. ברוכוב לא נסוג והשיב למתקיפיו דבר, תוך הדגשה חוזרת ונשנית של העובדה שאכן „לא הגיבו כלל הסוציאלי-דמוקראטים בווינה על הטרף גדיה האיומה שהתחוללה בקיבוץ“ (עמ' 279). את סאמקובסקי זה ואת ראשי הס.ד. הווינאים כרך ביחד בנגותו אותם בדברים הבאים: „הס.ד. הווינאים לא הואילו לכבד בהשתתפותם אף אסיפת-מחאה ולא עשו בעצמם דבר — — — וידידיהם היהודים יוסיפו לטרוד בשקרנות שאין עמה טובת הנאה למען המטררים והבוגדים הווינאים השונאים את העם היהודי מתוך חימה שפוכה והתחסדות, כפי שעריקים בלבד מסוגלים לשנא“ (280).

ב. באוגוסט 1912 התקיים בקראקוב שבגאליציה קונגרס של אספראנטיסטים. הדייר זאמנהוף, אבי שפת האספראנטו, נתפס לביטוי שהיה בו משום קביעת סתירה בין זהותו היהודית שלו עצמו כיוצר האספראנטו ראנטו, ובין שפת יידיש לבין האספראנטו עצמה. וכך מספר ברוכוב: „לפני פתיחת הקונגרס ביקשו ציריחו של עשרים ושתיים אומות שחינתן הזכות לכל אומה להעמיד נואמים משלה ומשאלתם זו ניתנה להם ללא קשיים מיוחדים אולם משבאו אספראנטיסטים יהודים בעלי הלך-רוח לאומי וביניהם אותה משאלה עצמה דחה אותם מזכירו של הקונגרס — — — פשוט משום שיהודים אין להם לשון משלהם ומשהלכו להתלונן על כך אצל זאמנהוף השיב להם: אני עצמי יהודי לאומי הנני ואותב אני את

עם, ולו מעטים מבין הציונים שבהם, לידי השבון נפש אישי יהודי, ואף ברוכוב אינו קורא אותם לחשבון נפש שכזה. והרי אנשי ההגנה העצמית, חברי „פועלי-ציון“ ברוסיה, עזבו הכל ועלו לארץ לאחר השתתפותם הפעילה בהגנה בפרעות חמסל. ובחקשר זה יתכן שעובדה זו מפתיעה פחות לאחר שאף הקונגרס הציוני השלושה עשר, שהתקיים באותה שנה (1913) בווינה אף שהיה קונגרס שעסק הרבה בפעולה המעשית בארץ ישראל, קיבל החלטות ובחר ועדות לצורך זה, לא קיבל אף החלטה אחת בזכות העליה לארץ. לעומת זה קיבל הקונגרס החלטה על הקמת אוניברסיטה עברית בארץ.

ומכאן — מזדקרת ביותר בכרך זה מלחמתו של ברוכוב בהתבוללות ובמתבוללים לסוגיהם השונים והמגוונים: מתבוללים בורנגיים ושמאליים, לשוניים ותרבותיים, עם אלה דיבר קשות, ללא רחמים וללא משוא פנים כלפי „גדולים“ ומנהיגים בעלי שם ובעלי-סמכות בארצותיהם ובעולם הבינלאומי, וביחוד אם ביחסם של אלה היה שמץ מה משום פגיעה ביהודים, בכבודם הלאומי או האישי. היה בכך בבחינת „למען היהודים לא אחשה“, וראויים לציון בהקשר זה, לשחות, שני מומנטים:

א. בתגובה למשפט בייליס הידוע ברוסיה, פנה משרד הברית העולמית של „פועלי-ציון“ אל הלשכה הסוציאליסטית הבין לאומית בבריסל בהצעה שהלשכה תניע את המפלגות הסוציאליסטיות הארציות השונות לפעולה ציבורית ועתונאית כנגד עלילת הדם ומשפט בייליס. ואמנם לשכה בריסל נענתה לבקשה ושיגרה חזר כזה, אלא בעוד שמספר מפלגות סוציאליסטיות וליבי ראליות באירופה נענו והגיבו בצורות שונות כנגד משפט בייליס, לא עשתה כן הסוציאלי-דמוקראטיה האוסטרית. זה, מסכם ברוכוב, „אטמה את ארזניה לקריאת בריסל“. ומספר ברוכוב: „הסוציאלי-דמוקראטים בווינה גנוז

מדי רוצה לומר: הפתרון הוא לכלל העם היהודי בטווח רחוק ולא ליחיד היהודי כחלק או כפרט מן הכלל הזה בטווח הקרוב. את מה שמחויב לעשות העם היהודי ככלל למען קיומו ועתידו — אין ברוכוב מטיל על היחיד היהודי, על הפרט, לעשותו מיד. בודאי צריך להעריך את הדברים על רקעם החיטטורי, על האווירה ששררה בצינות או שעדיין לא הגיעה לראיה המאחדת מטרות כלליות עם חובות אישיות, תכניות רחוקות עם משימות קרובות, פרוגרמות עם הגשמתן המחייבת, לא הכולל, לא המוגן, לא הפועל ולא הססודנט, שכולם כל אחד בתחומו, סבל בדרבו הוא מעובדת היותו זר ו"מיותר" בסביבתו, ושאת מצוקותיהם ומאבקייהם מתאר ברוכוב כמות רב תוך הודעות ועמידה בשער — אינם נקראים לחשבון נפש עם עצמם ועם סביבתם, אינם נתבעים לשינוי יסודי במצבם, במקורות מחייתם, במקום חייהם... ראיית הזרות של היהודי כסיבה ומקור לשנאת סביבתו אליו משותפת לברר כוב ולמורידוך אחרים בצינות, כמו פינס" קר, הרצל, ברנר ואחרים, אלא שבעוד הוא שותף לטניים הראשונים בראיית הסיבות ובהצעת הפתרון הכללי, אין הוא מעלה את החובה האישית כחברה אובייקטיבי של היחיד, ואדם היהודי, הנגזר מן הפתרון הכללי ובדרך אליו, כפי שמשמע מכתבי ברנר, שניהם, ברוכוב וברנר, כל אחד על-פי דרכו וצורת ביטוי, הודהו עם היהודים, הייחם ומאבקייהם, הודהוהו שיש עמה ביקורת ותביעה לשינוי, לתיקון ולחיודוש התיים, אלא בעוד שאצל ברנר מתפרסת התביעה הכלל-לאומית לתביעות מן היחיד היהודי לקום וללכת ולעשות... (נחמדל נא מהיות זרים בתוכם, ילכו נא בנינו מאתם"; "השא" לה העיקרית היא: מי ומי ההולכים ז" וכדומה) אין הדבר כן אצל ברוכוב, שבכל דבריו ומאמריו, גם בכרך זה, נשאר בתחום הכלל-לאומי או הכלל-מעמדי ללא תביעה מפורשת מן הפרט לעשות כמו גופו למען

הלשון היהודית — — אלא שאיני יכול לפעול כאן מאומה, כי בהופיעי יהודי אנרם נזק לאספראנטו". ברוכוב עשה פומבי להערה זו של זאמנהוף והסיק ממנה מסקנה "ציר גית" שהנה, בעצם השמחה הטחורה — — הורגשה בכאב הגלות היהודית" וכשד"ר זאמנהוף התנצל והצטדק וניסה להסביר את מעשהו, ואת טוונותיו, לא "התפעל" ברוכוב ביותר ולמרות הערכתו הגדולה את זאמנהוף התריע כנגדו בדברים קשים ואף לא נמנע מלהטיח בפניו בכתב, במאמר תשובה, בו הלשון: "לכן אומר אני לך בגלוי, מר זאמנהוף — לדבר זה איני מאמין ולא רק אני, גם אף אחד טטובי תלמידך — — היר"ר של קונגרס האספראנטיסטים אף הוא אינו מאמין לך" וכל זה משום שלא נתמלא מבוקשם של הצירים היהודים הלאומיים להטמיע דברים בידיים תוך השתקת הדבר מצד זאמנהוף עצמו.

ואם לגבי אלה כך — קל וחומר לגבי המתבללים היהודים מימין ומשמאל, מבין מנהיגי המפלגות הבורגניות והסוציאל-דמוקרטיות הפולניות, האוסטריות, האוקראיניות וכו', את אלה הוא דן ברותחין, בחמת זעם ומתוך כאב, ומטובן מאליו שאינו חושך שבת זעמו ממנהיגי ה"בונד", שדברי ביקורתו עליהם ועל טריניותם משלימים את הביקורת הנוקבת על האידיו-אולוגיה הבונדאית בכרכים הקודמים.

המציאות היהודית ניתנת בספר זה שלא כהכללה ככרכים הקודמים אלא מפורקת לתחומים, ארצות, עניינים ומאורעות, אף כי ביסודו של דבר זו אותה המציאות היהודית, אותה הבעיה הגדולה, שכשם כשהיא מופי עה בכללותה כך גם בהופיעה בפרקיה ובחלקיה אין לה פתרון אחר אלא הפתרון הציני הכללי.

אלא שכאן יש להגיד, אולי, מלה של ביקורת, אף שאין זה המקום לכך — שהפת" רון תה, הברור, המסקני, המובן מאליו, מופיע בסך זה ככרכים הקודמים ככללי

ציונים מעטים. זאת רק ביחס לחלק הראי
 שון של הספר. ואילו החלק האחר, השני,
 חריו קובע ברכה לעצמו. חלק זה שנכר
 חב בעיקרו ע"ל לוי טה. מסביר בשפע
 הערות ופירושים מאוירי-ענינים. המבחינים
 את גופיה-ענינים. כל אלה מהווים ספר
 לעצמו. שתומתו לידעת ההיסטוריה —
 המאבקים הציבוריים שהתחוללו בקרב
 יהודי מזרח-אירופה ובמרוכז. בראשית
 המאה העשרים. הסוציולוגיה המיוחדת
 שלהם. חיי הכלכלה שלהם וכו' — תרד
 מתו זו להבנת כל אלה — נכבדה ביותר.

[אפא]

הכלל היהודי ופתרון בעייתו. ואף שברוכוב
 דגל ופיתה את רציון הסינתזה של הערכים
 הלאומיים — הרי סינתזה זו שבין המטרה
 הכללית ובין תפקידו של היהודי והיהודי
 להשגת מטרה כללית זו — עדיין נפקד
 מקומה. באורה פרדוקסלי אפשר אולי לומר
 שהיעדרה של סינתזה זו מקורה בהדגשת
 יתר של הסינתזה היהודית בתורת ברוכוב.
 היא הסינתזה בין גולה וארץ. בין עברית
 ויידיש — אשר בהיעדר ההדגשה של
 הטרנזי בתוכה בתקופה נחונה, שימשה
 אולי, גורם עוצר לשילובה של החלוציות
 האישית בתוך הסינתזה.

כל הדברים שנכתבו לעיל, אינם אלא

ישראל אוטיקר: תורות ישנות וגולה חדשה

על חקר הנסיבות הפוליטיות ועל הערכות
 הנובעות מהן.

עובדה שאין עוררין עליה היא, שהיהודים
 בזמן העתיק לא באו לאף ארץ כנבשים
 או גמתיישיבים. ברוב המקרים היהודים לנו
 נפרס לאפחדות היסטוריות שוליות),
 הגיעו היהודים לארצות חדשות בעקבות
 עמים כובשים או מיישבים: היוונים, הרומי-
 אים, הערבים וכו'. מעולם לא היו להם,
 ליהודים, האפשרויות להנהיג יסודות לכלכלה
 חדשה בארצות-גלותם. הם נאלצו תמיד
 למצוא בארץ שהגיעו אליה בנדודיהם את
 מקומם בתוך מסכת כלכלית כללית קיימת
 אין ספק שבנסיבות אלו הם פיתחו בקרבם,
 במשך דורות-הרבות, כשרונות מיוחדים, כוח
 הסתגלות ויזמה להשתלבות במציאות חדשה.
 במאבק על הקיום ועל ההתבססות הגיעו
 היהודים, לא פעם, להתנגשויות חמורות עם
 שכניהם ואף לסכסוכים חריפים עמם. כמו
 באלכסנדריה של מצרים במאה הראשונה
 לספירה. גם במקומות אחרים בודעים ועולים
 אלינו הדיידיעות על שנאת השכנים אל

פרק ב. יסודות הכלכלה היהודית בגולה.

בקרב החוקרים ההיסטוריונים נטוש ויכוח
 על אפיה ועל מבנה של הכלכלה היהודית
 בראשית פזורי העם בארצות הגולה. דעות
 שונות נשמעות ביחס לשאלה כיצד ומתי
 הפכו יהודי הגולה לעם מובהק של סוחרים
 ואנשי מעמדות הביניים. יש הטוענים כי
 בראשית הגולה, עוד בזמן העתיק כללית
 בעמנו נטיה מיוחדת זו להתפתח מסחר
 ומתיווך. ויש החולקים על דעה זו ומסכימים,
 שזוהי רטרופקציה סטי-הביניים והזמן
 החדש. החומר הדוקומנטרי-היסטורי מאותה
 תקופה אינו מספיק כדי לפסוק בנוניה זו
 באורה דרמטי-שבי ומוסמן; מן התעודות
 המצויות בידינו קשה להסיק מסקנות מבוס-
 סות, כי הן נוגעות בנושא זה במקוטע.
 במרוכז ורק בדרך אגב. יתכן, שלא נדע
 לערם עובדות מדוייקות ויהא עלינו להס-
 תפק בתיאורים כלליים הבנויים בחלקם

* פרק א' — ראה, מבנים" כ"ח/4.

הושעתו של ספר ראשון מדברי יצחק שבנקין, בהוצאת הקיבוץ המאוחד * עשיר להעלות את השאלה השגורה: יהיו קוראים לספר זה, וטי יקרא בוז ויקרא בו הדור הצעיר? אכן, יש להודות, כי שאלות מסוג זה, בהקשר עם הופעת הספר הזה, הן לגיטימיות ומבירות בזמננו. אך לא רק לגבי ספר זה בלבד. השאלה קיימת לגבי כל הספרות הפובליציסטית התנועתית הענפה, שדנה ועסקה בביטוס האידיאירעיוני של הציונות, של הציונות הסוציאליסטית ואף של הסוציאליזם בכללו. השאלה גובלת עם עצם הצורך בדיון אידיאירעיוני בדור ובתקופה אשר הסכנוולוגיה והפראגמטיזם הנם סימנם ואליהם.

הנה, מבלי להיכנס לבירור השאלה, שנכבדה היא כשהיא לעצמה, אפשר להפיד על הספר הזה, שעם היותו ספרייסוד דרך בדרכים ביסודות ובמגמות של התנועה כפי שבאו לידי ביטוי בשנות העשרים וראשית השלושים, הרי הוא, כאילו להפתעתנו, גם ספר אקסואלי. משמע: הדברים שנשמעו לפני שנים רבות בשאלות הזמן של אז, שלפני חמישים וארבעים שנה, לא זו בלבד שלא פג טעמם, ריחם ומשמעותם ההיסטוריים אלא שטובים הם, חיים וקיימים גם לגבי בעיות זמננו. שגורה מדי היא הקביעה המקובלת בימינו, בפי צעירים ובפי לא כליך צעירים על הצורך ב„שינויים“ — שינויי רעיון, שינוי מגמות, שינויי דפוסי חינוך, הסברה ופעולה וכו' בעקבות התמורות שחלו במציאות של ימינו. ואף שברור הוא, שהמציאות והתנאים השתנו — אין חסדי התמורות במגמותייסוד ובדרכייפעולה מרבים להבהיר, לפרש ולפרט את מהותם של שינויים אלה, לעיתים דומה, שההספה לשינויים ולהודושים — אינה באה אלא משום הקושי ללכת בדרך הלא־סלולה, שבינתיים הוכיחה את עצמה כסלולה ביותר, ומשום התחמקות אל נוסחאות וניסוחים, שבהיותם מעורפלים ומפושטים מדי, הם מחייבים פחות ופחות מכבידים.

ובכן, הספר שלפנינו, „דברים“, כרך ראשון, אפשר ואינו „מודרני“, במובן המקובל. לגבי בן־דרוך, לגבי איש־התנועה, שחי את זו ותקופה המכונה „התקופה החלוצית“, שחי את קורות הימים האלה על עצמו ובשרו, והשתתף באירועים ובמעשים ובמאבקים הללו בגופו ובנפשו — לכאורה, אין בספר הזה לגביו שום חדש וחידוש, שוב תמצא כאן „התיישבות“ ו„חלוציות“, שוב „עבודה“ ו„מאבק“ וכדומה עניינים ומושגים, ש־דשנו בהם בעקב' והנה, הרורים הם בספר זה ונשנים בבחינת „קטגוריות מחלשות“, שכל שאין עליהם עררין הם בכל זאת מוכתמים לעתים קרובות, כ„ישנים“ או „מיושנים“ וכל שוחר חדש ומודרני, ראוי שקצת יתבייש בהם.

אלא שברצון תגודל הופיע הספר בתקופה שלאחר מלחמת ששת הימים וכל אשר מתלווה אליה בהישגים וקשיים, ליבוטים ובעיות, ומאליה כמו ניצבת לפנינו השאלה: היש דרך אחרת להתגבר על הקשיים החדשים והבעיות שהעלתה סדרת־הימים, שלא באותה דרך, ישנה? ובלתי־סלולה וסלולה כאחד? היש לנו פתרון אחר לבעיות מלבד הפתרון החלוצי־התיישבותי, ה„לא־מודרני“? האם יש אמצעים „חדשים ויעילים יותר“ להתחזק בהישגינו, מלבד אותם אמצעים הידועים ו„שגורים“, שמן „התקופה החלוצית“, שרבים כליך „קבוריה“?

הנה מתנהלים עכשיו בעולמנו ויחוסים וסיספחיונים ונכתבים מאמרים לרוב בקשר לעתיד השטחים המשוחררים במלחמת ששת הימים. מבלי להיכנס לעצם הדיון בנושא הזה — מה מפליא, ששני הצדדים בפולמוס הזה מגלים „פאוס“ את החלוציות, ההתיישבות, והניאחוזות בקרקע וכו' כערכים אשר הפצב החדש מחייב במיוחד את מיטעם והגשמתם הלכה למעשה, אלה הרואים את זכותו של עם ישראל — זכותו ההיסטורית, הלאומית, והמוסרית — בארץ־ישראל כולה, לשם הגשמת חזון שיבת ציון — בוודאי שמימושה של זכות זו על־ידי התיישבות חל ומחייב גם לגבי השטחים

* דברים, כרך ראשון (1918—1934), הוצאת הקיבוץ המאוחד, (552 עמ').

המשוחררים, ומדגישים זאת עכשיו גם אלה מתוך המחנה הציוני, שדרך כלל, לא כליך, להסיר לקראת התיישבות. לעומתם, אלה שאינם מכירים בזכות ההתיישבות היהודית, בתנאי ימינו, — בשטחים המשוחררים — אינם יכולים עכשיו, שלא להעלות את הצורך הדחוף של התיישבות בשטחים הריקים שבמסגרת המדינה שלפני 57 ביוני, ויש מהם, שבנדיבותם אף מתירים, ויש גם תובעים, התיישבות מהירה בשטחים, יהודיים" כגוש"עציון, ירושלים וסביבתה, איזור הבאניאס וכו', אך אלה כן אלה רואים בכך דרך לשלום ולבטחון, יתכן ובמצאותנו, אין זה מזור כלל, שאנשים מסויימים, מבני עליה" שבישוב, פרוסיסורים ומרצים באוניברסיטאות, עתונאים הגונים ומדענים מכובדים, שניבאו בשנים האחרונות, ללא הפסק, את קץ ההתיישבות העובדה בישראל, וקץ התקלאות בכללה, ברצותם עכשיו לקמש את ההישגים הצבאיים של ישראל, חוזרים ומודים — ולו רק הודאה מילולית, שאינה מחייבת הרבה — בדרך ה"מיזשנ" של התיישבות וישוב והיאחזות בקרקע, בדרך הגשמה ממשית, שמש כמו בימים הישנים משכבר, הימים הנשכחים והבלתי"מודרניים".

ספר "דברים" הוא ספר אקטואלי בה במידה, שערכים רעיוניים ומוסריים, נצחיים, הם בניהגשמה אקטואלית, לא תהיה, איפוא, משום הפרזה בקביעה, שהספר נושא בתוכו ביטוי עז לערכי התנועה וביסוס נאמן להכרח הגשמתם לאלתר, יתר"עליכן: כל שאלה אקטואלית, זמנית לכאורה, חוזרת ומופיעה בספר כשאלה קבועה ועומדת, נצחית, שאף פתרונה אינו זמני וחולף אלא קבוע, ערכי, סבוע באופיה ובתוכנה של הציונות בהגשמותה, ואכן, בצידה של ההתיישבות, מופיעה בספר כדרך ועיקר מתמיד, העליה כצמחה אל ההתיישבות, כגיבועת ממנה וכמחייבת אותה, בכחינת סיבה וסוכב גם יחד.

העליה לארץ מופיעה בספר בעין הרופה כוללת לכל המדווים, הקשים החולשות של התנועה, פעמים מתעוררת תמיהה למשמע צמידות זו, שבאנוי, זר לא יבין, יכולה היא להישמע אף כפאראדוקסאלית, בשעת משבר בארץ, ירידה והסר"עבודה בא י, טבנקין ותבע עליה, משום ש"הדרך לקיומנו בארץ, לשיפור תנאי החיים, לביזור עמדתנו בעבודה ואף לאירגון הערבים היא אך דרך העליה, בה גם התרופה נגד הדיפולטיסאריזציה שישנה בארץ" (עמ' 108). והעליה, בהיותה ככולה במסגרות צרות של מיכסות ו"שדוליים", בהכרח שתתרחב ותגדל ותפרוץ את הגבולות השרירותיים שקבעה לה ממשלת המאנדאט, ישנם דברים בספר, שהופיעו בדפוס לראשונה בימי שלטון המאנדאט ובהם הד לתביעה המפורשת, שנשמעה מפל טבנקין בישיבות סגורות, לעליה חפשית — להעפלה, באחת מישיבות מזכירות הקיבוץ המאוחד אמר בענין זה דברי ביקורת קשים על המדיניות הרשמית של ההנהלה הציונית:

הממשלה זיכתה אותנו במעט סרטיסיקאטים והיהודי כבר למד לעלות לארץ רק בדרך המתרת תוך קואופרציה עם הממשלה הקובעת את מיכסת הסרטיסיקאטים. אבל אם מיכסה זו אינה מספיקת עתה אין מצאים עוד דרך לעליה חפשית והן היו ימים, שעלו אנשים לארץ גם בלי רשיונות מידי הממשלה" (עמ' 326).

ראיית העליה במרכז המדיניות הציונית ביחסיה עם ממשלת המאנדאט בתוספת העפלה — נתלוותה לה תביעה להעדרתה של העליה החלוצית, מתוך הספר עולים חדים של ויכוח בפנים המחנה בנוגע לזכות העדיפות של סוגי עולים בתנאים של עליה מוגבלת, במקום עליית חלוצים היו שדרשו עליית יהודים, סתם, אנשי המעמד הבינוני וכדומה, כנגד דעות אלה מתריע טבנקין ובהצביעו על העולים החלוצים ועל הרבבות בהסתדרויות הנערך החלוציות, הוא שואל:

האם כל אלה — אינם יהודים? — כשעומדים זה מול זה שני יהודים — האחד נכסף לחיי"עבודה והשני — שנוי לא לעבודה, וזה כן זה אין להם סבלנות לשבת ולחכות אלא שהאחד הקדים באיסבלנותו ויצא להכשרה בעוד שהשני ממשיך

לסחור בעירתה. הרי באים עכשיו ופוסקים: איש החלוץ יוסיף לחכות כי יש מי שקודם לו. היש בפסקי דין זה אמת וצדק? (עמ' 136).

העדרתה של העליה החלוצית עלינו של "סתמי-יהודים", בתנאים של עליה סוגבלת, היתה כרוכה בתפיסה הכוללת על מרכזיותה של החלוציות האישית בהגשמת הציונות. יש דברים בספר שמהם נשמעת תשובה לדעות, שכבר או בשנות העשרים נשמעו, שהנה עברה כבר התקופה החלוצית, וכי החלוציות זכה ענין לנבחרים ולתקופת זמן קצרה. כנגד דעות אלה אנו קוראים בספר:

ויש אומרים, כי לא יתכן שהמעמד כולו יהיה חלוצי. אולם בתנאינו הכרח הוא כי המעמד כולו יהיה חלוץ! המציאות של ארץ-ישראל הנבנית, הנכספת, דורשת חלוציות מתמדת. — תקופה זו בארץ, ובתקופתנו בכלל, נדרשת חלוציותו של הפועל. — השיבה לחלוציות — זו צריכה להיות תשובתנו למטבת, ודרושה עוד הכרה מעמדית ברורה כי אין דרך אחרת, ואין מולדת אחרת ואין על מי להישען. — רק דרך העבודה הפרודוקטיבית, המאורגנת, עם הקנאות לעבודה גופנית, להשוואת תנאי החיים, ליחסי אנוש וקניון — היא הדרך לבנין ארץ ישראל" (עמ' 73).

ההגנה והחינוך אליה, ההכרה במרכזיות שאלת הבסתון בתנאי הארץ — בולטת מן הדפים הראשונים בספר. בבוא משלחת פועלי-ציון לארץ, בראשית 1920, העיד שבניה סבנקין כאחד מנציגייה של אחדות-העבודה. הוא אמר:

אנו נאחזים בארץ בדרכי שלום, ואף-על-פי-כן, אין יושביה מקבלים אותנו באהבה. חיים אנו בתוך עם שמוסר חייו הוא מוסר החרב. ההגנה היתה לנו הכרח. — ההגנה דרושה לכל יהודי בארץ. — המשטר הפוליטי בארץ לא ערב לחיי היהודים ולרכושם, לא הבטיח את התפתחות הישוב. הוכרחנו להטיל תפקיד זה על עצמנו. — הגנה עברית עצמית היא חיונית בכל התנאים" (עמ' 29).

ערך זהגנה העברית העצמית הובלט ביותר בימי מאורעות תל-חי. בישיבת הוועד הומני של הישוב, בה השתתף י. סבנקין כשליח אנשי תל-חי, השמיע דבריו. שהם חיוניים עד עצם היום הזה:

— אין שאלת ההגנה על הגליל העליון רק שאלה מקומית; ערכה גדול בשביל כל הארץ כולה. אם האויבים יוכלו להתגסל עלינו, יתגסלו עד בלי די. אם נישל שם, בצפון, אם נלך משם יגיע הר הדבר עד סוף המדבר. — צריך לשאת בהכרת האחריות שבתוצאות אם תהיה נסיגה, כי זאת תהיה הנסיגה הראשונה. — אין אנו מסקירים את מקומות ישובנו ואיננו מוותרים על שום נקודה" (עמ' 344).

ערכי השוויון, השיתוף והעזרה ההדדית מתגלים בספר כנושאים למאבק על הגשמתם ויישומם בחיי הפועלים ובפעולת ההסתדרות. אף כי בראשית ימי ההסתדרות היו ערכים אלה בבחינת "מושכל ראשון", שאין עליו צורך — בכל זאת, נתקלים אנו כבר אז בחיכוך על דרך הגשמתם ועל היקף הגשמתם. השאלה הופיעה בצורה בולטת בין פועלי הבנק בעיר. בהמשך תנועת הבניה צמחה שכבת של בעלי-מקצוע, שתבע לעצמם שכר-עבודה גבוה יותר כפי ש"מגיע" לבעלי-מקצוע, בניגוד לשיטת השוואת המעמדים. שההסתדרות התאמצה להנהיג, נמצאו כבר באותם הימים בהנהגת ההסתדרות חברים, ש"בשם המציאות" היו מוכנים להיכנע ללחץ. סבנקין התריע נגד המגמה לכניעה בענין זה ובישיבת מועצת ההסתדרות פועלי הבנין בשנת 1922, אמר:

אני רואה את ההסתלקות מעיקרון השוואת המעמדים כצעד בלתי אחראי. הוא ראה את הבעיה בכל היקפה ותחילת לפתרון כולל שביסונו ייראה דאי כאוטופי. לדעתו, צריך היה להביא כעת בפני ההסתדרות הכללית תכנית מורחבת של השוואת המעמדים אשר במרכזה תעמד המשפחה וזרכיה. — השוואת המעמדים צריכה לקבוע סדר-חיים אשר יבטל התבדל בין הרווק ובעל המשפחה או שעול המוצאות המשפחה יוטל לא רק על יחיד אלא על התברה" (עמ' 48).

ואף אם עיקרון זה, כדברי טבנקין עצמו, לא השיג את הצלחתו המלאה היה לו, ערך מסוּר־חינוכי, שהשפיע על כל דרכי עבודתנו, בהודמנות אחרת, בוועידת ההסתדרות השנייה, בדיון באותה שאלה טבנקין כמו, תיקן את עצמו באמרו: — לא בהשוואת מחירים הענין אלא בהשוואת תנאי החיים של הפועלים. — תנועתנו לא גרסה מעולם קאופרציה גרידה. המיד היה בה יסוד של קוטנה. — עלינו להשתחרר מן המנהג של השוואת מחירים ולומר — השוואת תנאי החיים. — והדבר הוא בלתי אפשרי כיום אם לא נעשה קוטנה כללית ולא נטיל את עול היחיד על הציבור כולו (עמ' 53).

הפחרון הוא, איפוא, סוציאליסטי כללי. נקודת המוצא היא החברה. ממנה בא לו, ליחיד, ה"ידיע" והסקצוּע וזה הוא חייב להתזיר לפי הצרכים של הכלל והפרט כאחד. צריך לזכור, שהדברים נשמעו בתקופת הפעילות של גודל־העבודה כשטרטו היא קוטנה כללית של פועלי ארץ־ישראל ובימי הקמתה של "חברת העובדים", זו שעל הקמתה וחולט בוועידת ההסתדרות השנייה ומטרותה, "לאחד על יסודות שיתופיים את הפועלים העברים בארץ־ישראל בכל מקצועות העבודה, בין בעבודה נופנית ובין בעבודה רוחנית" (מתוך "חוקת חברת העובדים"). עם זה לא גרס טבנקין הורדת שכר־עבודה של בעל המקצוע. כענין זה אמר:

לא נרדף את שכר עבודתו של בעל המקצוע אך נטיל מסיים על המשתכר יותר. את שאלת המשפחה, ליסוד המקצוע, חוסר־עבודה צריך לפתור הציבור כולו (עמ' 53). ואכן, באותה ועידה, הוועידה השנייה, אושר מחדש העיקרון של השוואת מחירים ותנאי החיים של ציבור הפועלים בארץ. מכוון החלטה זו, אף שבדרך כלל הלכה ונחלשה הגשמתה בחיים, נקבעה ונשארה קיימת במשך עשרות שנים. דרגת המשכורת המשותפתית — בניגוד לדרגה המקצועית — לגבי כל עובדי מוסדות ההסתדרות, עד שבטלה בשנת 1954 לפי החלטה הוצע הפועל של ההסתדרות והוחלטה בדרגת המשכורת המקצועית.

כפועל יוצא מעקרונות היסוד הכלליים, נובע מהם ומחייב אותם כאחד מודקדק — הקיבוץ. הוא הביטוי הממשי, המתגשם של העקרונות הכלליים. הוא מכשיר הגשמה וערך בפני עצמו גם יחד. ההתיישבות מחייבת אותו, כיבוש העבודה — מחייב אותו, קליטת העליה — מחייבת אותו; השוויון והעזרה ההדדית — מחייבים אותו; התגנה — מחייבת אותו. משמע: ההגשמה הציונית הסוציאליסטית מחייבת אותו. אין הקיבוץ, בתפיסתו של טבנקין, איזו פינת־חיים לקבוצות אנשים מסוימות, נבחרות, מיוחדות. הוא דרך להתיישבות הארץ; הוא צורת חיים להגשמה ציונית־סוציאליסטית מכסימלית. בוועידה הרביעית של אחדות־העבודה בעין־חרוד, בה הרצה י. טבנקין על "הקבוצה ככפר ובעיר", אמר בין השאר:

„מצבנו כיום בארץ הוא כך: צרכי ההתיישבות מרובים והאמצעים הכספיים דלים; וקוקים אנו לעליה ולגידול האוכלוסיה העברית. — ההכרח כופה עלינו כיבוש בלתי פוסק של מקצועות עבודה חדשים; הפער בין צרכינו ובין אפשרויותינו מחייב אירגון קולקטיבי של חינוך. מניע את אחדות־העבודה לדאוג להתארגנות של פועלים בדרך של קבוצה, שהיא המתאימה לתנועתנו. קליטת העליה והעכרתה לעבודה, שירות לעולים רבים ככל האפשר באמצעים מינימליים — זוהי נקודת המוצא של אחדות־העבודה לחיוב הקבוצה; בקבוצת הבנין, כמו בקבוצה הכפרית, בשכונת העובדים כמו בחבורות לכיבוש עבודה במושבה" (עמ' 56).

משמע, הקבוצה, לא רק בחקלאות אלא כצורת חיים והגשמה בכל המגורים, בכל הענפים ובכל צורות הישוב של פועלים; ככפר ובעיר, במושבה ובשכונה. משמע — הקיבוץ כדרך ליישובה של הארץ ולבנינה. אמנם, לא הדרך היחידה. בצד העלאתה של דרך־הקיבוץ החדשה וזאת הקיום וההתפתחות של כל צורות החיים הפועליות, „אולם דרך הקיבוץ, דרך ההתלכדות האישית והתלכדות בפעולות — היא הדרך" (עמ' 72). ואמנם כך ראתה את הקיבוץ בימים ההם אחדות־העבודה כולה. שכן באותה ועידה של אחדות־העבודה בעין־חרוד, וחולט מפרשות, כי, היסוד והנושא העיקרי של פעולתנו המשקית בארץ בין בחקלאות, בין בחרושת ובין בעבודות ציבוריות הוא הקיבוץ המאורגן

המאחד ברעיון ובמעשה... וכי „אחדות־העבודה רואה ביצירת קיבוצים גדולים רבי היכולת בעבודה ובהתיישבות את המגמה הטבעית של תנועת הפועלים בארץ“.

עם זאת, עם היות הקיבוץ מכשיר ומגוף להגשמת הציונות־הסוציאליסטית הרי הוא בחייו ובעצם קיומו גם ערך בפני עצמו. בקיבוץ הארצי מיסודו של השומר הצעיר, היה נטוש בימים ההם מעין דין ודברים על מהותו של הקיבוץ: האם הוא מכשיר בדרך למטרה או מטרה לעצמה. דברי טבנקין על הקיבוץ בספר, אינם גורסים את המונחים האלה לגבי הקיבוץ. לשונו היא אחרת:

הקיבוץ מהו? — היש לו ערך עצמי או אינו אלא מכשיר בלבד? ויכוח זה המתנהל עתה במערכות השומר הצעיר, הוא ויכוח של מלים. בדין פורמאלי, הגיוני, אפשר להפוך הכול למכשיר או הכול למטרה. הדבר תלוי בתפיסתנו. אין אנשים חיים חיי ארץ־ישראל, חיי טבע, חיי תרבות עברית, למען היות מכשיר למשהו. דברים מכריעים הקובעים את דמות החיים אינם נעשים מטעם זה שהם משמשים מכשיר“ (עמ' 242).

ובמקום אחר:

יש שואלים: הקיבוץ מהו? מכשיר או ערך בפני עצמו? בשביל החבר בקיבוץ הרי הוא ערך בפני עצמו. תופעה הלוצית חיי אדם כתנועה קיבוצית אינם קרוב למשהו או למישהו. מובן, בשילוב זה בין חיי הפרט ובין צרכיה של התנועה הרבים, נראית פעולה הפרט כמכשיר למגמת הכלל. — ללא הכרת הערך שיש לו לאדם בחייו בקיבוץ — לא יכול היה הקיבוץ לשמש מכשיר“ (עמ' 287).

דברים רבים מוקדשים בספר לביסוס רעיון ארציותו של הקיבוץ, רעיון שהיה בוויכוח מתמיד בקיבוץ ומחוצה לו מאז התחיל ישוב עין־חרוד להתגבש כקיבוץ עין־חרוד. היינו — קיבוץ ארצי. המאבק על ארציותו של הקיבוץ היה נטוש מבפנים ומבחוץ כאחד. מבפנים היתה זו ה„אופוזיציה“ בעין־חרוד, שבראשה עמד ש. לבקוביץ לביא. זו ראתה את העיקר בבנין עין־חרוד כישוב גדול ללא קשר עם תנועה להקמת ישובים דומים לו וללא תפקידים ארציים כלליים. עוד בגדוד־העבודה בטרם פילוגו הראשון, היתה ש. לבקוביץ תקיף בדעתו ש„על גדוד־העבודה היה לרכז את כל הכוחות בשביל הגברת המשק (עין־חרוד). הרחבתו ושיכלולו“ (ראה, דברים, הערה 1 בעמ' 182) היינו, שהפלוגת האחרות, תחילה של גדוד־העבודה ואחר־כך של קיבוץ עין־חרוד משמשות מילואים תזורה למשק הגדול עין־חרוד ולמענו הן קיימות. מאבק זה על הארציות של הקיבוץ, אפשר שהיה המאבק הגדול והמרכזי שבתוך הקיבוץ מאז ימיה הראשונים של עין־חרוד. היה זה ויכוח שהלך והתרחף, שטס צורה ולבש צורה, מתוך חריף לסידוגין עד שנגמר, בצירוף סיבות נוספות, בפילוגו של הקיבוץ המאוחד. גם מתוך לקיבוץ הותקף הרעיון בשעתו לא רק ע״י „הפעל הצעיר“ (ראה שם, הערה 2 עמ' 214) אלא גם ע״י חברים באחדות־העבודה. הד להתקפה זו נשמע בספר בדברי התגובה של י. טבנקין לרבריו של ש. יבניאלי בוועידה החמישית של אחדות־העבודה, באוקטובר 1926. בוועידה זו, שהתקיימה שנתיים לאחר הוועידה הרביעית בעין־חרוד, שבה הוכרו הקיבוץ הארצי כנושא העיקרי לפעולה ההתיישבותית המשקית של התנועה הפועלים, הצטרף ש. יבניאלי ללבקוביץ (לביא) בדרישתו, לשחרר את משק עין־חרוד במהירות הכי אפשרית מהקיבוץ הארצי“ (שם, הערה 8 עמ' 77) הוסיף הצעה משלו, שהקשרים בין עין־חרוד והקיבוץ הארצי (או — קיבוץ עין־חרוד) יהיו „בצורת קשרים אידיאולוגיים ואירגוניים גם אם יהיו דומים לקשרי מפלגה“ (שם). בספר „דברים“ מובא רעיון הקיבוץ הארצי כרעיון־יסוד, הנובע בצעם מהותו של הקיבוץ כתנועה יסודית, והוא חתר ונשנה בכל שיחה ובכל דיון של הקיבוץ.

יש לזכור, כי בימים הראשונים של התנועות הקיבוציות היה יסוד הארציות ייחודי ומיוחד לקיבוץ עין־חרוד, (שירש אותו מגדוד־העבודה) ואחר־כך לקיבוץ המאוחד, בעוד שהתנועות הקיבוציות האחרות — הקיבוץ הארצי מיסודו של השומר הצעיר וחבר הקבוצות, דגלו באבסטרומיזם מודגש. אך גם בקיבוץ המאוחד היה נטוש הוויכוח כשאלה זו עם קיבוצי השומר הצעיר־נציה שבתוכו. דוגמה בולטת להתגברות היסוד הארצי

ערי היותו מכריע ומחייב בקיבוץ. היא החלטת מועצת הקיבוץ המאוחד בינוי 1933 על איחוד משק יגור הפלוגת היסה-יגור, החלטה שנתגשמה בכל המהירות והשלמות מצד הגופים המתאחדים ואשר הלידה את הישוב הקיבוצי הגדול והמתפתח — יגור (עמ' 301).

ניתן לומר, שהספר מביא לידי ביטוי את יסודותיה ואת ערכיה הקבועים ועומדים של התנועה אך בהיותם מובעים בהקשר לשאלות הזמן והמקום הם כרוכים ושלובים בהן, אך גם האקטואלי. בתוקף התנאים והמסיבות, אינו מן הסוג החולף ועובר ללא שוב, אלא חוזר ונשנה בזמן ובמקום. כך דברים, שנשמעו בזמן מסויים ובתנאים מסויימים, חוזרים להיות אקטואליים בזמן ובתנאים אחרים והרשמים עליידי כך לדברים שביסוד. האקטואלי מעלה עלפני השטח את היסודי, את הערך הכלתי נשחק, את הקיים ועומד, את הדבר הסתנה את הקיים ואת ההתפתחות.

מכאן הוציבות והעיקבות של הרעיונות המובעים בספר, הדברים משתרעים עלפני מרחבזמן של 16 שנה והם נאמרו בתנאים שונים ובלחץ נסיבות שונות ומנוגדות — ויש בהם איתנות ומסקנות למופת. דומה שאין למצוא כאן סתירות לא בין הדברים עצמם, ולא סתיות מהותיות מעיקר הכתוב, בהתייחסות לשאלות המוקד של התנועה. יש מי שקופא על דעותיו בכוחנת, לא למד דבר ולא שכת דבר" בלחץ התנאים המשתנים ויש מי שמחליף דעותיו חרות לבקרים ושוב בלחץ אותם התנאים המשתנים. עם שני אלה — לא ייחד כבודו של הספר הזה. תנאים חדשים, זמנים אחרים — מעלים נימוקים מתאימים לאותם רעיונות היסוד, שהם עומדים וקבועים ככל שהבעיות היסודיות הכרוכות בתחית העם וביישוב הארץ קבועות וקיימות. הנה מתנהל עכשיו בארץ ויכוח אקטואלי ביחס לעתידם של השטחים המשוחררים, אנו עדים כיום לוויכוחים, שאפשר היה לחשוב, שמכבר נסתיימו. האפשר היה להעלות על הדעת, שעצם מקומה של ארץ-ישראל בתנועת החיה של העם היהודי — יחפך נושא לוויכוח ציבורי גדול ונוקב בישראל?

מי שיקרא את דבריו של סבנקין, המתפרסמים בספר, במני משלחת פועלי-ציון בשנת 1920, את דבריו בענין הגנת תל-חי באותה שנה, את דבריו לאחר מאורעות תרפ"ט, ויישווה אותם עם הדברים שנאמרו עליידו בתקופות מאוחרות יותר ואף בעצם הימים האלה, בתנאים שלאחר מלחמת ששת הימים — יזכה לדעת עד כמה קו אחד רצוף וצפוי מנחה דבריו ביחס לערבים שכנינו או למה שקרוי "השאלה הערבית".

כן אמר י. סבנקין, ב-1920 למשלחת פועלי-ציון שהעיד לפניה, באותו ענין: "רבים מתוכנו חוששים שמה נקפח את העם הערבי, לערבים — ארצות גדולות רחבות-ידיים מתוך ארץ-ישראל ולארץ עצמה אין ערך מכריע לגבי עתידם. — כל פתרון צריך להיות פרי הכרה היסטורי, ואם הוא ישנו, יש סיכוי להגשמה, רק התאחותנו והתבצרותנו בארץ צופנת בתוכה את אפשרות הפתרון בינינו ובין הערבים. — אם יתבצר עמנו בארץ עמי עבודה בנין והתיישבות — תיפתר גם בעיית היחסים בינינו לבין הערבים" (עמ' 33-34).

ובשיבת הוועד הזמני, בשאלת הגנת תל-חי אמר: "אנחנו היים בארץ שרק כוחנו העובדה יכריע בה ולא דקלרציה של סייצל או של אמיר אחר. בינתיים עובדה היא שישנה איבה מצד הערבים אלינו. הערבי הכפרי, שלא בצדק, מביט עלינו כעל כובשים ואין לנו ברידה אלא להתגונן. הכרה הוא שהערבי התי על השלל ועל הכרת הצדק של השלל ידע שאנו מגינים על עצמנו, ידע כי אי אפשר לבזול את היהודי ואי אפשר לגרש אותו וכי לא ניתן לקחת מאתנו דבר. זאת ידענו עד הצהרת בלפור ולא שכחנו גם לאחר ההצהרה. אבל בחוגים מסויימים בישוב שורר זה שנתיים הכסחון הכוזב, כי הממשלות תעשינה למיותר את הפעולה העצמית שלנו" (עמ' 343).

ולאחר מאורעות תרפ"ט, הוא אמר: "חשוב מכיל הוא לדעת את האמת, המדיניות היא ידיעת המצב לאמיתו. האמונה המופרות במשא ומתן הפוליטי היא שניאחזנו הגדולה. העובדות הממשיות הן

העובדות הפוליטיות. — אכן ההגנה הצילה אותנו. על כן כל נהיה שקטים. אל נפחד שמא נרגיזו גוי זה או אחר. הנכונות להגנה — היא שתביא לנו את השלום" (עמ' 367).

ומה היא דעתו ביחס לרעיון המדינה העברית?

רעיון המדינה נתון היה בוויכוח בתגרעה הציונית, בעיקר עם הרביזיוניסטים. לא על עצם הרעיון היה הוויכוח אלא על התוכן הגלום בו ועל עיתויו. בתוך תגרעת הפועלים פנימה נתגלע הוויכוח על רעיון המדינה בשנת 1937 — בהקשר להצעת החלוקה של רגעת פולי. רבים עד היום הוזהו, מי בתעם לב ומי בודח, ייחסו ומייחסים לסבנקין התנגדות לרעיון המדינה והנה, הספר הזה מעיד וודאי יעידו על כך גם הספרים הבאים — על קו רצוף, עקבי וקבוע, של י. סבנקין ביחס למדינה ולא עוד אלא שאף בעתות חולשה ורפיון רוח, אף בימים של משבר ושל דאכון לא נתפס לווייתור כלשהו על רעיון המדינה. אף בימים הקשים שבין העליה הרביעית החמישית, בימי משבר, חוסר עבודה וחוסר עליה לא נסתם החוץ ובהרצאה בסמינריון הקיבוץ המאוחד ב"1928, אמר: תנועתנו מעוגנת בשאיפה לשחרר את עם ישראל עלידי עבודה ויצירת מעמד פועלים. זוהי הציונות הסוציאליסטית. מטרתה — מדינה עברית סוציאליסטית בארץ שתביא עמה שיחרור לאומי מלא" (עמ' 93).

אל רעיון המדינה הוא חוזר גם בימים הקשים שלאחר פירסום, הספר הלבן של אספילד. במתעצת מפלגת פועלי א"י, בינואר 1933 הוא אומר: דרושה לנו גם עמדת יסוד לגבי מטרתנו המדינית, שהיא מדינה עברית סוציאליסטית המאפשרת בתחומיה גם את התפתחותם של הערבים המצויים בארץ" (עמ' 141).

דומה, אין צורך לעמוד במיוחד על ערך ההתיישבות בעיקר מרכזי קבוע ועומד בתפיסת עולמו של י. סבנקין כפי שבאה לביטוי בספרו, ההתיישבות מובאת כאן כיסוד טוסד, שעליו עומדת תנועת ההתחדשות היהודית בארץ ובלעדיה היא נופלת. ההתיישבות — כדרך לחידוש העם; ההתיישבות — כתיכון לחיים לאדם היהודי בעלייתו ובהתקדמותו; ההתיישבות — כמרכז בחיי הקיבוץ; בכלכלתו, בתרבותו, בחינוכו; ההתיישבות — כיסוד למדיניות חקתנה אותה, אכן, רעיון ההתיישבות משובץ בכל פרקי "דברים" ואין כמעט עמוד בספר החפשי ממנו, שכן, תפקידנו בארץ הוא בעיקר תפקיד כלכלי התיישבותי" (עמ' 28); "במרכז עניינינו בארץ עומדת שאלת ההתיישבות" (עמ' 30); "אבן היסוד בושקפתנו הציונית הסוציאליסטית היא ההתיישבות" (עמ' 40); "מה שמיוחד את קיבוצנו הוא המקום המרכזי שתופסת בו ההתיישבות כיסוד לבנין הארץ וכדרך להגשמה ציונית סוציאליסטית" (עמ' 199). ואין אלה אלא מעט מהרבת, ובהקשר לדברים הללו, ראוי להזכיר בזה את דברי סבנקין בוויכוח עם ת. ארלוזורוב, בוועידה השלישית של התסתדרות בשנת 1927. ארלוזורוב, כנציג, הפועל הצעיר באותה ועידה, התריס בהרצאתו כנגד התפיסה הציונית הסוציאליסטית המאכסימאליסטית של אחדות העבודה, בנקטו דרך לגלוג בסיפור, שסופר לו בהיותו בגולה, "כי הפועל הארץ-ישראלי כשהוא חולב פרה אינו חושב על חליבת ממש זו אלא מתכוון במעשה זה להגשמת הציונות" (שם עמ' 80). י. סבנקין מתקומם נגד דברי הלגלוג של ארלוזורוב, שכן, אליבא דסבנקין, באחדות העבודה של אז אמנם היה קיים קשר הדוק בין הפעולה ההתיישבותית והמשקית הקונקרטיה, לו אפילו זו שהתבטאה ב,חליבת פרה" וכיוצא באלה, ובין הגשמת הציונות.

הדברים שבספר פותחים במכתב, שנכתב ונשלח ע"י י. סבנקין בשנת 1918 לדר" א. רופין, בשם הסתדרות פועלי הגליל, המכתב מספר על מצב הפועלים בגליל בתקופת המלחמה ומסוד לאחריה, אף כי רובו של המכתב הוא אינפורמטיבי, מרומזים בו כבר כל האלמנטים העיקריים המהווים את הרעיונות המרכזיים, שבאו לידי ביטוי, בהמשך הימים בדבריו של סבנקין, יש להצטרף, כי לא נמצאו מדברי סבנקין בארץ בכתב מלפני שנת 1918, מלבד העדויות שבעליפה, אמנם, רבות הן העדויות בכתב, במאמרים ובכרונויות של אנשים בני תקופת העליה השנייה, על תופעותיו של סבנקין ודבריו

באסיפות ובפגישות של פועלים. יש גם מי שמצטט את דבריו ומביא אותם במרכאות כפולות. ללמדך, שזהו טובאה וכך כדיוק אמר טבנקין באותה אסיפה או פגישה. אולם בבדיקה קרובה של הדברים, ואף בבידוד עם הכיתב־המצטט עצמו, מתברר, שציטוט זה או אחר אינו אלא... סן הזכרון. פרוטוקולים ורשימות מאותן שנים בארץ לא נמצאו לצערנו עד היום.

עבודה רבה הישקעה בספר זה באיסוף החומר, בליווי בהערות והארות, בבדיקת הכתוב בדרך של ההשוואה בין מקורות שונים וכדומה. מפתחות העניינים, ההערות והשמות ורשימת המקורות — כל אלה עושים את הספר לבר־שימוש לקורא המעיין ולכל שוחר דעת התנועה במקורותיה.

ניתן בידינו ספרייסד מאיר־דרך. ועל כך נברך כפה מלא.

[קאק]

21.11.67

גולדה מאיר: „לעולם לא ישובו עוד הקווים והתנאים של

4 ביוני 1967”

מזוך מס' 17.2.68 בהצגת את הממשלה החדשה.

— — שאיפתנו לא היתה מעולם להשיג נצחונות אלא למנוע מלחמות. אבל כאשר נכפו עלינו מלחמת ידענו לעמד בהן ואין ספק שאם יכפו עלינו מלחמה נוספת נשוב וננצח גם בה.

הפעם, לאחר שלוש מלחמות, לא נקבל שום הסדר שאיננו שלום אמת ולא נסכים לשום פתרון שאיננו מבטיח, כי זו היתה המלחמה האחרונה.

השלום יקום אך ורק כאשר מדינות ערב יסכימו לניהול מריס ישיב לכריתת חוזה שלום.

— — לשום גורם מדיני אין זכות מוסרית לשלול מאתנו את הרשות וההצדקה להפעיל את זכותנו להגנה עצמית בפני מעשי רצח וחבלה. בין אם הם נעשים בידי צבאות סדירים ובין אם בידי ארגוני חבלנים.

שמירת השקט בקווי הפסקת האש חייבת להיות הדדית. כאשר לנסיון לזמן יחידיו אח ארבע המעצמות לדין והמצות בשאלות המזרחה-התיכון. הרי שתום מהן. ברית-המועצות וצרפת, אינן נייטרליות. גם ידידינו צריכים לזכור, כי כשם שאין הם מעלים על דעתם למסור לזולתם את פתרון בעיותיהם כך גם אין להחליט על בעיות קיומנו בלעדינו ולא להגיע להמלצות בלי הסכמתנו.

— — מניו וגמור עם הממשלה החדשה, כמו עם קודמתה, כי לעולם לא ישובו עוד הקווים והתנאים שהיו קיימים עד 4 ביוני 1967. אנו רוצים בשלום בתנאים אשר ישימו קץ לפתגמים של תוקפנות ערבית חדשה.

— — כל צד אין מן הצד השני כל סימן לנכונות להגיע לשלום. היטיבה הממשלה הקודמת לעשות והתמסרה לעשייה, לחיזוק כוחנו, לביטחון מעמדנו. תוך שמירת הליידי. לא חולשה. כי אם תבונה ואחריות חייבו התנהגות זו. ואין ספק כי בבוא תחת תחליט הממשלה על בסיס והסכם, אעשה כל שבידי. בעזרת עמיתי, שממשלה זו תסיף להתברך בליכוד הכוחות מבלי שתתקפה מסכות האכרעה הדימוקרטית ככל עת שיהיה הכרח בכך.

מדברי לי אשכול

...יכלתנו לבנות חברה חדשה, יכלתנו להנשים את גוף האומה ולהפית בו ערכים יהודיים חברתיים, כוחנו לקרוא להם. לטובי הבנים שבארצות הרחוקה. לבנות עמנו חברה יהודית חסידית חדשה, חברה עם עובד ויוצר על אדמתו — אלה יעמדו לנו כיום שקודה. לאלה נחבעת התנועה היהלץ במלוכד — —

(בוועידת היסוד למערך 20.5.65)

א. סגולי: למימוש זכותנו על הארץ

מלחמת ששת הימים, השטחים החדשים, האוכלוסיה הערבית הנוספת ופעולות החבלה, העלו מחדש בעיות שבי"ש שנות המדינה נדחקו, כאילו הצירה, ואשר נדמה היה שכבר נתישבו ונתיצבו, אך הכוונה לבעיות המדיניות החדשות אלא דוקא לבעיות רעיוניות ומסורתיות שנתעוררו מחדש כתוצאה מן המציאות החדשה.

ההירות של חלקים נכבדים בציבוריות היהודית בישראל מראית השטחים החדשים שבשלטון ישראל כשטחי ארץ-ישראל השונים בערכם ובשייכותם לעם ישראל, יש והיא מגיעה פה ושם, ואם רק בקצות המחנה, עד כדי הרהורי כפירה בזכות הכללית של היהודים על ארץ-ישראל. לכן מן הוצבה לחזור ולטפל בשאלה זו שוב ושוב אף אם ייראו הדברים כנרדפים.

עובדה היא שאף בין המתימרים להיות מתוודים למדינת ישראל ולתנועת הפרעלים, יש שכליאתיהם מיסרות אותם. כביכול, על שייכותם לדור ולתקופה בה שב ישראל לחבלי ארץ שאינם לגביהם, אלא, שטחי כיבוש" או סיפוח. לדידם הערבים שבשטחים, ולפי זה גם הערבים שבתחומי מדינת ישראל שמלפני מלחמת ששת הימים — אינם אלא עם ערבי-פלשתינאי שארץ-ישראל היא מולדתו ההיסטורית, ועל כן נזכותה ישראל בשטחים היא בבחינת נזכותה של עם מובש.

קרב אותם מסתייגים מצויים גם חלקים המפקקים בהכרחיותה של העליה ואף כסיכויי העליה של יהודים מארצות הנולה לארץ-ישראל. יש שהירחנות זו מתקשרת גם עם תהיה על עצם הזכות, הצורך האפשרות של קיום יהודי לאומי ייחודי בעולם הקוסמופוליטי והמעורב הזה שבימינו.

ואפשר שיש קשר בין הדברים: הנבדק והמפקק בזכות היהודית על ארץ-ישראל הוא המפקק גם בהכרחיות העליה ובסיכוייה. ומן המפקק בשני אלה — אך צעד אחד להתערעות הרעיונות הציוניים ולאבדן אמונה בעתיד היהודים.

הרבה נאמר ונכתב בסוגיה זו ואם להניח שצודקים אלה הרואים את כל הדיונים בסוגיה זו כמיותרים ומזיקים — צודקים הם רק מן הבחינה המעשית. שהרי מבחינה זו רחוקים אנו מאוד מבירור קונקרטי או ממשא ומתן עם הצד שכנגד על הנבולות המוסכמים והבטוחים" או על הסכם שלום, אך אם אין עדיין לבירור הזה ערך מעשי, יש ויש לו ערך רעיוני-מסרי: בהווייתנו, אין לשלול ערך מעשי גם מאספקטים רעיוניים מסוריים.

אנו והערבים

בעיית „אנו והערבים" אינה חדשה ויטיה כימי תקופה ההגשמה הציונית. אמנם התיאורטיקנים הציונים הראשונים לא חידבו לעסוק בה שכן לא נפגשו עמה במציאות. אבל מגשימי הציונות בפועל, העולים והמתישבים, נתקלו בבעיה זו מראשית צעדיהם בארץ והכל יודעים על ההתנגשויות, ההתנפלויות, ההתקפות, הפרעות וה„מאורעות" שליוו את המפעל הציוני מראשיתו ועד היום הזה.

ההתנגדות הערבית הולידה הלכי מחשבה שונים ומשונים ותכניות שונות לפתרון הבעיה היהודית-ערבית: התכנית הדרל-אמית, תכנית „ברית-שלום" שנבלה עם ויתורים מרחיקי לכת בקצב ובהיקף ההגשמה הציונית, ולעומתם רעיונות של „יד חזקה" וכיבוש צבאי. לזכותה של תנועת הפועלים ייאמר, כי ברובה לא חלשה דעתה ולא נתפתחה ללכת אחרי כל אותן תכניות. את תנועה הפועלים העסיקה בעיקר הבעיה היהודית ורק במה שקשור אליה היתה קיימת „הבעיה הערבית".

יש לחזור ולהדגיש: אין בעיה ערבית שאפשר להשוותה מאיו כחינה שהיא אל הבעיה היהודית. הבעיה היהודית יחידה ומוחזרת היא בעולם ואינה דומה לבעיות לאומיות אחרות, של ערבים או של עמים אחרים. וכשם שאין דומה הבעיה — כן לא יתכן גם פתרון דומה.

התפישה שקיים לאום ערבי-פלשתינאי בעל צביון מיוחד, מוצאת לה מהלכים, והיא הסקר למסקנה שכביכול זכאי הוא למדינה משלו בתחומי מולדתו, פלשתיין. מבחינה היסטורית — מופרכת הפיטה זו מיסודה, מאז הכיבוש הערבי לא היוו ערביי ארץ-ישראל יחידה מיוחדת משום בחינה שהיא, לאומית, מדינית, אתנית, לשונית, או גיאוגרפית, שהרי ארץ-ישראל לא היתה יחידה נפרדת ולתושביה לא היו חיים אוטונומיים נפרדים בשום תחום שהוא. ארץ-ישראל היתה מחולקת בין רשויות שונות כשחלפה הגדול מאוחד עם סוריה כמחוז בשם „סוריה הדרומית“. עובדה זו היא שקבעה את שייכותם ואת קשריהם של הערבים תושבי ארץ-ישראל אל הערבים תושבי השטחים השכנים והם היו כמוהם לכל דבר.

הנה יש אומרים: אכן, כך היה בעבר, ונשתנו הדברים. נשורת מאמים שפורסמו ב„דבר“ (6—13.12.68) ובחזרת מיוחדת בשם: „יעדים חדשים לישראל“, בפרק העוסק בשאלת „אנחנו והערבים“ קובע סגן שר הקליטה א. אליאב:

„... הן כדי מאבק נולד והופיע, כתאום לעם היהודי בארץ-ישראל, גם עם פלשתיני ערבי. יתכן שעם כזה כלל לא היה קיים לפני חמישים או ארבעים או אף עשרים שנה. אולי היה זה פרדוקס אירוני של הגורל וההיסטוריה, שהציונות היא סתרמה ליצירתה של העם הפלשתיני.“

משמע — בעבר אמנם לא היה קיים עם ערבי פלשתיני אך הוא קיים עכשיו כתוצר בן עשרים שנה בלבד... דומה שבעצם קביעה זו שמונה סתירה, עם אינו נולד הן עשרים שנה ואף לא הן ארבעים או חמישים שנה. דומה שאין אף תכונה מן התכונות המציינות כל עם, אשר תיחד והפריד את ערביי ארץ-ישראל מן הערבים שבארצות השכנות. לא השפה, לא התרבות, לא הדת, ואף לא שום דבר ממכלול המושגים, המסורות, המנהגים והמנטאליות, מיחדים את ערביי ארץ-ישראל מערביי הארצות השכנות. אם הציונות לבדה היא הסיבה להיווצרותה של לאומיות ערבית פלשתינאית, הרי מלבד היותה סיבה שיעקרה התנגדות, שלילה והיס אין היא מיוחדת לערביי ארץ-ישראל, להוותנו מאחדת ההתנגדות לציונות גם את הערבים שמחוץ לתחומי ארץ-ישראל ואין בה, בהתנגדות זו, משום ייחוד שעשוי להיות סימן-יחיד ומקור הזנה ללאומיות ערבית פלשתינאית מיוחדת.

אף היחסים הפנימיים שבקרב ערביי הארץ אינם מוכיחים שיש בהם איזו אחדות סינימאלית, פרט להתנגדות לציונות. מסתבר שלא הדיפריאנציאציה הסוציאלית הקיימת בין הערבים, ולא השקפות מדיניות או רוחניות מנוגדות הן הגורמות לפירודים ולפילוגים בקרבם. מקורות הפירוד הם דוקא היחסים השבטיים והמשפחתיים המסורתיים, המריבות שבין בית-חוסיני ובית-נאשאשיבי משנות המנדט נתחלפו בפילוגים אחרים, בין מרכיבים צירוניים וראשי ערים, ערביי ארץ-ישראל יותר משהם מבליטים את אחדותם ואת קשריהם ביניהם לבין עצמם — הם מפגינים את קשריהם אל הארצות השכנות. כל פלג וכל מרכיב משפחתי לפי קשריו, יחמו האוריינטציה שלו.

אין, איפוא, לראות כל פגם או קיסוח אם ערבי, מסיבה כל שהיא, עוקר מארץ ישראל אל אחת מן הארצות השכנות. לגביו אין ממלכת ירדן או סוריה או עיראק — בבחינת גלות, אם ערבי ארץ-ישראלי מוצא בארץ השכנה את פרנסתו ואת אשרו —

אין הוא מתקפה בכלום. לא מבחינה אישית ולא מבחינה לאומית. הוא ממשיך לחיות בקרב אחיו לדת, לשפה, לתרבות ולמגמגמוליות. ואין לראות בכך אף צל של סימן־הצדקה לסדיניות של דחיקה או נישול.

הציונות ובעיקר תנועת העבודה לא גרמו מעולם: יהודים במקום ערבים אלא יהודים בנוסף לערבים תושבי הארץ. מספר הערבים בארץ היה מרעט בהשוואה ליכולת הקליטה ולאפשרויות הפיתוח הנרחבות וניתן ללא־ספק להוסיף ולישב מיליוני יהודים בארץ. ללא דחיקה וללא נישול של הערבים תושבי הארץ. ואכן, כל עלילות הנישול שנקמו נגדנו על־ידי גורמים עוינים שונים מבית ומחוץ בתקופת המנדט, הופרכו.

זכותו של העם היהודי

יש להבחין הבחנה יסודית אחת: זכותם של הערבים היא מכוח היותם תושבים בארץ הזאת. בעוד שזכותם של היהודים על הארץ היא מכוח זכותו של העם היהודי כולה. כינון שווה הארץ היחידה בעולם שבה הפך לעם, בה יצר בעבר את תרבותו, ממנה נותק בכוח, אליה נשאר קשור בכל ימי גלותו, והיא התקווה היחידה לקיומו ולהתפתחותו בעתיד. כאן ההבדל הגדול!

אין בדברים אלה אלא חזרה על הנחה מוכרת ומקובלת בעולם המחשבה והמעשה של תנועת הפועלים הארץ־ישראלית והתנועה הציונית. ברוח זו נתקבלו החלטות בקונגרסים הציוניים ובוועידות שונות ורבות. ברוח זו דיברו וכתבו וחינכו אישיה ומוריה של תנועת העבודה מאז ומתמיד. קצר כאן המצע להבאת החלטות ומבואות לאישורה של הנחה זו. בעיקר מאשר אותה המעשה הציוני עצמו. בעליה ובהתישבות. שלא פסח על אף חלק של הארץ. על אף הר או עמק. כל מקום, בשכנות עם ערבים או בריחוק מהם — לא היה פסול להתישבות יהודית. אם רק אישירו זאת התנאים האובייקטיביים. התישבות היהודית התפשטה אל כל מרחבי הארץ וגבולותיה. וככל שאיימו גזירות והגבלות על תחומי ההתישבות היהודית בתקופת המנדט — כן גבר המאמץ היהודי להמרצת פעולת ההתישבות. דוקא איננו. הספר הלבן וגזירות הקרקע שהטילו השלטונות הבריטיים דירבנו את ההתישבות היהודית להיאחז בכל מקום וביחוד באזורים האסורים. ואם נותרו בארץ אזורים פנויים מהתישבות יהודית — הרי זה משום הקשיים שנגרמו ע"י ממשלת המנדט והערבים. שהכוח היהודי לא הספיק להתגבר עליהם. ולא בגלל מעצורים סובייקטיביים מוסריים או רעיוניים.

משום מה. והדבר נראה מוזר ביותר, יש המשייכים את ההשקפה על הקשר ועל הזכות של היהודים לעלות ולהתישב בארץ־ישראל כולה, דוקא אל מחנה מתנגדיה של תנועת הפועלים בארץ. ובמיוחד קושרים אותה אל המחנה הרביזיוניסטי. קביעה זו מופרכת היא מעיקרה מבחינת האמת ההיסטורית. המחלוקת בין תנועת הפועלים ובין הרביזיוניסטים היתה וישנה בתחום הסיצילי, הכלכלי, הבטחוני־מדיני ובשום אופן לא ביחס לזכות היהודית על ארץ־ישראל כולה — להתישבות ולשלטון מדיני ריבונני אפילו ביחס לזכותנו על עבר־הירדן — סיסמה שהרכבו להשתמש בה הרביזיוניסטים — לא נחלקו הדעות בתנועה הציונית. התנועה הציונית כולה. וביחוד תנועת הפועלים — התנגדו ומחו נמרצות כנגד קריעת עבר־הירדן מגופה של ארץ־ישראל המנדטורית על־ידי. הספר הלבן של צ'יצ'יל בשנת 1922. במרמ על התישבות יהודית בעבר־הירדן החלה לשאת ולתת, בשנות השלושים הראשונות. הנהלת המוכנות היהודית, שנציגי תנועת הפועלים וארלוזורוב בראשם היוו בה גורם

מחוק ומכריע. מ"מ זה נכשל בעטיה של טמטלת המנדט ולא משום מעצורים מדיניים. רעיונים או מוסריים יהודיים כל שהם.

וכשם שמופרכת הקביעה המזהה את חסידי הזכות היהודית על ארץ־ישראל כולה עם מחנה הציונות הדתית והרביזיוניסטית בעבר, כן מופרכת היום הקביעה המחלקת את תושבי ישראל ביחסם לשטחים הנמצאים היום בתחום שלטון ישראל לאחר מלחמת ששת הימים — ללאומנים, שנבניסטים, וריאקציונים מצד אחד ולמתקדמים, נאורים, שמאליים — מצד שני. אין כל יסוד לחלוקה כזו, וכשם שרובנים, אנשים בעלי נטיות ימניות מובהקות, עתונאים, מסחריים ופרופיטורים שונים נמצאים בין חסידי השיבה לארץ מחלוקה, כן נמנים אנשים כאלה בין חסידי שלימות הארץ. כל עיון ברשימת החתומים על גילויי הדעה, הנאומים, כתובי המאמרים, ומארגני המשאלים משני המחנות — יגלה בכל "בד" את כל הגוונים הסוציאליים והפוליטיים של החברה הישראלית. ואין הדבר מפתיע אם אף בקרב הקיבוץ־הארצי השומר הצעיר, שכלפי הוצ' הוא מופיע כבעל דעה מונוליתית בשאלת "השטחים" — רבים ושלמים בתוכו מחזיקים התישבות בכל השטחים (ראה חוברת, שנה לאחר המלחמה) — שיה צעירי עין־שחר).

הדימוגראפיה העליונה

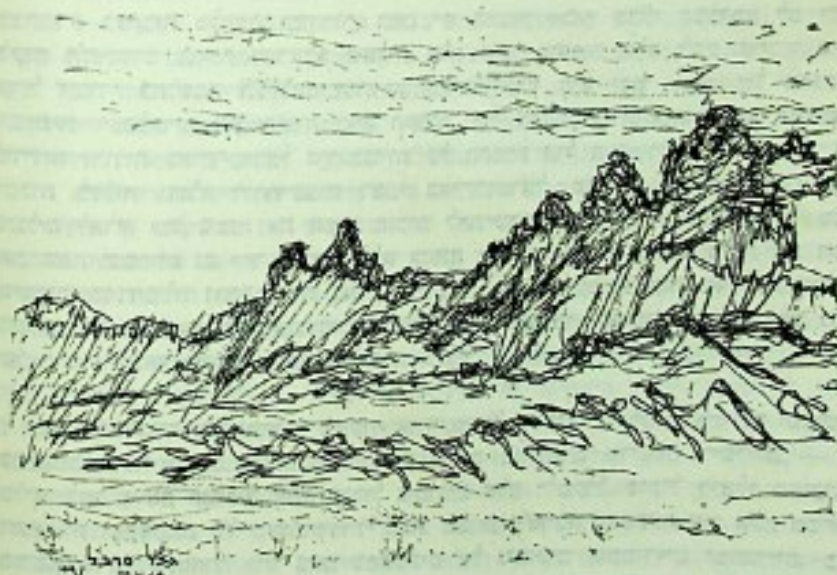
מאיימים עלינו ב"בעיה הדימוגראפית", כאילו לא ידענוה מתמול־שלשום. האם בעלייתנו לארץ ובהתישבותנו בה, לא ידענו שיושבים בה ערבים התולכים ומתרכיבים משנה לשנה? איך יכולנו לתבוע מדינה יהודית בארץ כולה בשנות 47—1946 כאשר כל הישוב היהודי בארץ מנה אז רק משהו יותר מחצי מיליון ואילו מספר הערבים הגיע ליותר ממיליון? ההחלטת החלוקה של האו"ם, כיצד יכלה להתקבל ולהתגשם כאשר לפי החלוקה המוצעת היו צריכים להישאר במדינת היהודית קרוב לחצי מיליון ערבים, כ־45% מתושבי המדינה המיועדת? הן יציאת הערבים מתחומי מדינת ישראל באה רק בעקבות מלחמת השחרור, האם יש להסיק מכאן שבלי המלחמה לא יכלה לקום ולהתקיים מדינת ישראל? שאלות אלה אינן מוצגות אלא לשם איזכור עיקר גדול ויסודי בהגשמת הציונות, והוא שהעליה לארץ היא יסוד מוסד של ההגשמה הציונית ושבליצדיה אין תקווה ואין תקומה. כל ההחלטות וכל החביעות לעצמאות מדינית יהודית בארץ־ישראל היו בנויות על ההכרה ועל האפשרות, על התקווה ועל הזכות לעליה גדולה ולהתישבות רבתו בארץ־ישראל, טול מן הציונות את עקרון העליה לארץ, טול ממנה את הכרת הזכות להתישבות בארץ — ונמצאת נוטל ממנה את גופה ונשמתה גם יחד. ציונות ללא אמונה בעליה, ציונות שאינה רואה את הכרת היציאה מן הגולה וההתישבות בארץ — במה היא נחשבת? האם אין בציונות זו משהו מזה המתקרא בלשון "מדרנית": "דהציוניזאציה", סיסמה שבצדק היא נדונה על דינו לגנאי כשהיא מועלית לפנינו מחוץ ומבית?

אילו היו האצים, להשתחרר" משטחי ארץ־ישראל שהוצאו משלטון הממלכה ההאשמית במלחמת ששת הימים מסתפקים בכיסוס דעתם בנימוקים מדיניים ריאליים — היה עלינו לחתום את הוויכוח אתם בגבול נימוקים אלה ולשקול שיקול ריאלי מסוכח את התוצאות והמסקנות של "השתחררות" מסוג זה. אך למרבה האפתעה אין אלה מסתפקים בסיוע מדיני אקטואלי ויש בהם שמפליגים אל נימוקים היסטוריים ומוסריים, בניסוח להוכיח ש"מעיקרא דדינא פירכא", כלומר — שאף מבחינות אלה זכות היהודים לעליה

ולהתישבות בכל שטחי ארץ־ישראל היא מופרכת מיסודה ושמעולם אף לא חלמה התנועה הציונית על כך. הלך־רוח זה המתגלה פה ושם ואף מוצא ביטוי בכתב־יעת מכובדים, עלול להצמיח, ואף כבר מצמיח, פרי באושים של התפרקות מציונות ואף מעלה ספיקות על עצם זכות הקיום של העם היהודי שווה בשווה עם כל עמי העולם (ראה: „סיח צעירי עין־שטר“). רעיונות ישנים־נושנים על התבוללות, על נצח הגולה ודומיהם החלו צצים אף בכמה מגזרים של הנוער היהודי בארץ. הירידה של נוער אינטלקטואלי מן הארץ, החיפוש אחרי האושר האישי מחוץ לתחומי הגורל היהודי, הקארייריזם וכד' עלולים למצוא לתן קרקע רשנה ב„לבטים“ הללו ובפסיחה על הסעיפים ויתר מכל, מופרכת גישה „מתלבטה“ זו נוכח המציאות המדינית הקיימת ביחסים שבין ישראל והערבים. אילו היתה ישראל קרובה למשא־ומתן על שלום־אמת, יציב ובטוח, עם כל היחסיות שבמושגים אלה — יתכן שהיה מקום ויסוד לווייתורים ולפשרות. למען השלום ראוי לשלם מחיר אף אם הוא גבוה מדי ובלתי־צודק, אבל למעשה — אין שלום, אין מרמ' לשלום ואף לא נראה כל סיכוי למרמ' כזה בעתיד הקרוב, מה, איפוא, הטעם מבחינה מוסרית, מדינית, ציבורית וחינוכית להתהלך ב„פיק־ברכנס“ של יסורי מצפון וברגשי „מוסר כליות“? האם לא נכון יותר ואמיתי יותר, להתחייק בקומה זקופה ובאיתנות מוסרית במה שיעד לנו גרלנו? ומהגם שאותה „החוקה“ תואמת במציאות הקיימת את האינטרס המדיני, את הצורך הבטחוני ואת הזכות ההיסטורית־המוסרית של העם והתנועה?

על כן — מירב המאמצים למימוש הזכות הזאת.

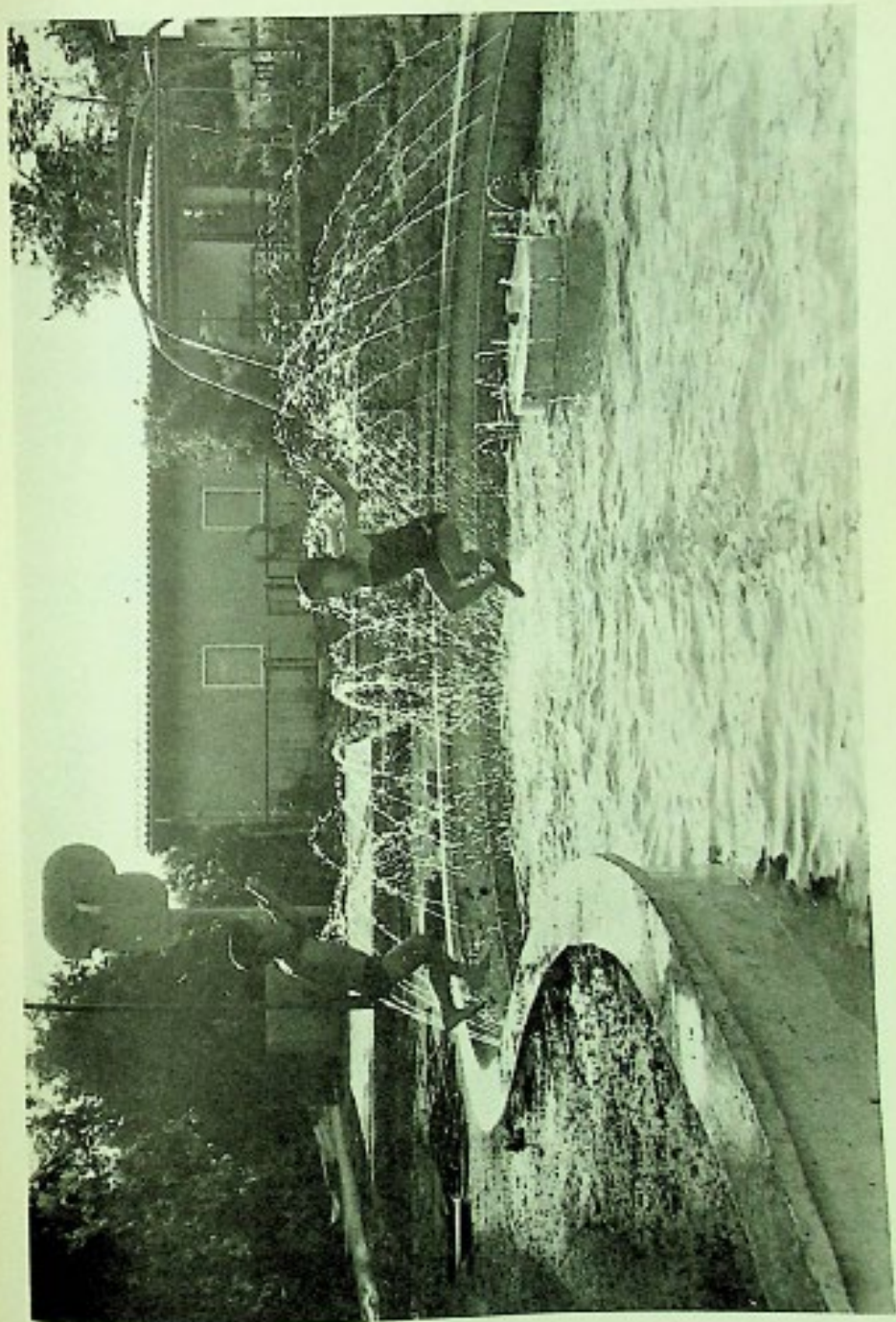
[אסק]

הר סרבל בסיני

עדי שרון (בית־השיטה)

5/17

א. סגולי

מחקר היסטורי המעורר תמיהות

בשולי החיבור "התפתחותו הפוליטית של נדוד הכבודה"

מחקר

היסטורי

המעורר

תמיהות

(כשולי החיבור "התפתחותו הפוליטית של גדוד העבודה")

דה עליו כותרת-המשנה. הוא חלק מע" בודת-גמר לתואר "מוסמך למדעי הרוח M. A. באוניברסיטת תל-אביב. כמוכן, ככל עבודת מחקר מסוג זה מסתמך הח"י בוד על חומר ותעודות וקטעי מאמרים שראו אור בכתבי-העת של התקופה. תקו" פת קיומו של גדוד העבודה וגם על עדויות שנבנו בזמן הזה מפי אנשים שהיו נוגעים ומעורבים בדבר בימים ההם.

אין בכונת הדברים הבאים לטפל בכל החיבור, שכן עבודה מסוג זה מחייבת לימוד, עיון ומחקר בכל החומר הרב הנר" גע בנושא, שלמרבית הצער אין בידי הומן והתנאים לעשותה. כונת הדברים — להעיר הערות מעטות לבחינת "נקודות" מסוימות בפרק אחד בלבד, פרק הנוגע לתקופתו הראשונה של הגדוד עד לחלר

"בדרך" הוא שמו של כתבי-עת המוגדר בשערו כיכתבים לחקר תנועת הפועלים היהודית" והוא יוצא לאור ב"הוצאת בית ברוך לין, מרכז לחקר תנועת הפועלים היהודית בנבצת-חביבה". מיסודו של הקיבוץ הארצי השומר הצעיר. עד כאן ראו אור בהוצאה זו ארבע חוברות ויש לצייק שהחומר המתפרסם בו הוא רב ענין וראוי לעיון על-ידי כל שומר דעת את תולדותיה ודרכיה של תנועת הפוע" לים היהודית.

בחבורות האחרונות (ג', דצמבר 1968 ו"ד, אוגוסט 1969) של כתבי-העת. תופס מקום נכבד חיבור בשם "החלום ושברו", שנושאו הוא "התפתחותו הפוליטית של גדוד העבודה", פרי עבודתה של אניטה שפירא. מוסמכת למדעי הרוח באוניבר"י סיטה של תל-אביב. החיבור, כפי שמעיי

קת המשק המאוחד עין-חרוד—תל-יוסף לשני משקים נפרדים, כלומר, להקפאת הפילוג הראשון של הגדוד. ויש להסתייג ולומר, כי אין ההערות הבאות מתגברות להקיף את כל העניינים וההתפתחויות אף בפרשה חלקית זו. אלא הן מעין הערות-קורא שיאיכפת לוי.

זו צדויותו של מחקר

"גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור" הוא אחד הנושאים בתולדות תנועת הפועלים בארץ, אשר עם היותו עטור הילת זהר של גוף הלוצי עדרצון ורבי-תנופה, כובש ומבגשים. ליוותו כל זמן קיומו גם כשלונות ואכזבות, ועזוים ומשברים קשים. כמעט מראשית היווסדו היה הגדוד נתון לליבוטים רעיוניים, לחילוקי דעות ולחילוקי זרמים בתוכו פנימה. ומתוך היתה הערכה אליו תמיד — ועד עצם היום הזה — שגויה אף היא במחלוקת.

החיבור שלפנינו מספר גם הוא על חילוקי-דעות, מאבקי זרמים ושוני אידיאולוגי בתוך הגדוד פנימה ובהערכת אחרים עליו. אלא שבחיבור זה ביחס המחברת לפרשת הפילוג הראשון של הגדוד בולטת הנטייה ל"צד" אחד באותו פולמוס. כל המובאות והעדויות שעליהן מסתמכת המחברת, שאובות ממקורות חד-צדדיים בלבד, בעוד שפרשה זו, מעצם טבעה, היא רבי-צדדית ורבת נפחולים. ה"צד" האחד, צד "הרוב" בגדוד מונח בחיבור היטב עליידי מובאות, עדויות, ציון מקורות וכדומה, בעוד שה"צד" השני, או ה"צדדים" האחרים השופים לכיון קורתה המחוצת, החפשית מדי, של המחברת, בדעות אותן ביטאו היא עושה כ"בתוך שלה", ללא הודקקות להוכחות עובדתיות, דוקומנטאריות או אחרות וללא הסתמכות על מקורות ועדויות כלשהן. התנגדות מעין זו בעבודת מחקר דיה, לפי ענינות דעתנו, כדי לפסול את אובייקט

טיביותו ומדעיותו של החיבור כולו. המחלוקת החמורה ביותר בגדוד, התורפת, בצדק, מקום רב בחיבור, היא זו שבטעיה באה חלוקת משק עין-חרוד—תל-יוסף והפילוג הראשון של הגדוד. במחלוקת זו מעורבים, כמוכח ממאילו, שני "צדדים" (אף כי בהמשך ההתפתחות יתברר כי ישנם כאן יותר משני צדדים); צד הרוב שבגדוד וצד המיעוט שבו, והנה, בעוד שצד הרוב "מכוסה" עליידי מובאות ועדויות מצד אנשיו הוא עצמו ובהעדר רות צויינו בפירוש שמתוהים של אנשים כמו ז. און, י. אלמוג, ח. רוכל, ע. בר-חיים, אשל, ואחרים, שמהם נגבו עדויות או צוטט מדבריהם בכתב — הרי הצד השני, המיעוט, "חשוף" לגמרי, המיעוט, שאף לפי החיבור היה מיוצג עליידי ש. לבקוביץ (לביא) וי. טבנקין — אין מובאות מדבריו שבכתב וממנו לא נגבתה שום עדות בעל-פה (פרט למאמר אחד של ש. לבקוביץ, שצוין בהערות והוא אינו נוגע למחלוקת הגדולה שבין הרוב והמיעוט). הדבר מוזר ביותר שהרי רב הוא החומר גם משל "צד המיעוט", שמחקר מדעי אובייקטיבי חייב להסתמך עליו והמחברת פשוט התעלמה ממנו. ולא רק לגבי סאמריים בעתונות ובתעודות הדבר אמור. ספרו של שלמה לביא — ספר אוטוביוגרפי, בשם "מגילתי בעין חרוד" הופיע כידוע לפני למעלה מעשרים וחמש שנים ובו סיפור המעשה על הפילוג הראשון בגדוד, שלביא היה מעורב בו באופן אקטיבי ביותר, והנה, אף-על-פי שבדרך-כלל אין נגרע חלקו של לבקוביץ-לביא בחיבור שלפנינו, בתכנית ובמעשה ההתנסבות של הגדוד בעסק — הרי ביחס לאותה מחלוקת שבה עוסק החיבור בהרחבה ובפרטי פרטים, אין שום הסתמכות על הספר הנ"ל, והוא אפ"ל לו אינו נזכר בהערות הביבליוגרפיות. שאלה היא, מה פסול מצאה המחברת בספר הזה שלא מצאה לנכון להזכירו?

הימים ההם. יותר מדי רתוקות, הפעילות וההתנהגות האנושית המתוארות בחיבור למניעים אישיים ולמושגים של הזמן הזה שהמחברת "הלבישה" אותם באורח שרירותי על הימים ההם. וטעות "אופ" טיח" זאת היא אולי עיקר כשלונה של החוקרת. הרי היתה זו תקופה הרת עולם, תקופה של מאורעות גדולים ומעשים גר" עיזם. לא זה המקום לגולל בו את הירר" עה לכל רוחבה. דינו אם נזכיר כאן, כציונים בלבד, כמה ממאורעות אותה תקופה: סיום המלחמה העולמית, המה" פיות ברוסיה ובארצות אירופה האחרות, שיתרום של עמים משועבדים והקמתן של מדינות עצמאיות חדשות, תצורת כלפור, תנועת ההתנדבות לגדודים העב" ריים, יצירת "ההלח"ק", תנועת האיחוד בקרב פועלי ארץ ישראל, תחילתה של העליה השלישית וכו'. כל אותן התנועות שנסודו באותה תקופה ושהחיבור שלפנינו עוסק בהן: גודד העבודה, אחדות העבר" דה, ההסתדרות, חברת העובדים — רוח אחת צנפתן ועל גל אחד ניסאו — גל השאיפות הגדולות והנבזות והנכונות למעשי הגשמה חלוציים. ואכן, הקבוצה בארץ בהתפתחותה החברתית והתנועתית, לא היתה מחוץ להשפעתה של אותה תקו" פה הרוח הגדולה שהקיפה או עם ועו" לם — צנפה גם אותה.

מאידך, גם התפתחה הפנימית של הקבוצה הוליכה אותה לקראת תמורות הכרחיות בהווייתה. האינטיסיפיקציה המשקית, המעבר למשק מעורב, ההרכב החברתי, הנדידה המתמדת, המשברים והגרעונות, שאלות המשפחה והחינוך, בעיית קליטת העליה החדשה — העמידו את "הקבוצה הקטנה" על פרשת דרכים. שלוש היו הדרכים: האחת היא המשך דרכה של הקבוצה הקטנה כדוגמת דגניה, בה החשם הדגש על יתר צמצום. על הק" טנה, על התרכזות פנימית. על כן הוקמו על אדמת דגניה שלוש דגניות — א', ב'

האם ענין שבמקרה הוא, או הדבר נעשה משום שהוא ספר של "צד" מעורב ישי" רות בפרשה? אם כך הוא הדבר, מדוע מביאה היא עדויותיהם ודבריהם של ג. און, ת. רוכל ואחרים, גם הם משל "צד" מעורב באותה פרשה, אלא ש"במקרה" הם "צד" שני...

הקבוצה הגדולה בתקופתה

בחיבור שלפנינו מובלטת ההשקפה שרעיון הקבוצה הגדולה הוא "רעיונו של ש. לבקוביץ", הוא אשר הגה אותו והר" לידו, ודאי, זכות ראשונים גדולה עומדת לש. לבקוביץ"לביא, שכן הוא היה הראשון שפרסם ב"קונטרס" של הימים ההם (שנת 1921) שורת מאמרים בשם "לעבודתנו", בהם העלה את רעיון "הקבוצה הגדולה" ושירטט שם קווים לתכנית הגשמתה. לביא היה האיש שהביא את תכנית "הקבוצה הגדולה" לפני הקונ" גרס הציוני הרי"ב בקארלסבאד ופעל לא" חר סכן להגשמתה, אולם ראוי להעיר שעוד בטרם פורסמו בדפוס, כבר היו רעיונות אלה מגולמים בעובדת עצם קיו" מה של "הקבוצה הגדולה" בכנרת, שנ" תיים לפנינו, קיומה של הקבוצה הגדו" לה בכנרת — שכללה 65 חברים — מס" פר שנחשב לגדול מאד במושגי הקבוצה של אז — שכאמור קדמה לפרסום מאמרי ש. לביא, היתה תוצאה בלתי אמצעית ממציאות החיים שבסוף שנות מלחמת העולם הראשונה ומן ההתפתחות הפני" מית של "הקבוצה הקטנה" בארץ. בדרך-כלל אין לתלוש איריאות, תנו" עות ומפעלים בימים ההם ובכלל — מן התקופה ההיסטורית שבמסגרתה וברוחה קמו ופעלו, דומה שחיבורה של א. ש. עוקף בחיסוח-הדעת את רקע התקופה בסובן הרחב של המושג ומשום כך אינו מגלה, ואינו מסוגל לגלות, את שורשי האיריאות והתנועות שפעלו אז ואת המא" בקים האידיאיים והתנועתיים הפנימיים של

יה כליכך לא היו דומים זה לזה בעב"ר
רמ. במוצאם. בהשכלתם, בהשקפותיהם".
(מסות ורשימות, עמ' 218).

ואלכס בין בספרו "תולדות ההתישבות
הציונית" מסכם את פרק הקבוצה הגדולה
בדברים הבאים (עמ' 218):

"הקבוצה הגדולה, שרעיונה ומציאותה
צמחו בשנות המעבר 1919—1920 היתה
יצירתם של בני העליה השנייה. שביקשו
צורה נאותה לקליטתה ולסידורה של הע'
לית השלישית".

המונחות הנ"ל לא באו אלא כדי להר'
סיף הדגשה לעובדה ההיסטורית שהקבו'
צה הגדולה היא אידיאה שבטרם הת'
גלמה בתכנית קונקרטיה ובטרם נכתב

ופורסם עליה בדפוס, כבר היתה עובדה
שצמחה על רקע מציאות הימים
ההם בארץ ובקבוצה. כאמור, "הקבוצה
הקטנה" בהתפתחותה ניוונה גם היא מן

האידיאות הגדולות של תקופת סוף המל'
חמה וראשית העליה השלישית. עובדת
קיומה התלחמה של "הקבוצה הגדולה"

בכנרת היא אשר גיבשה את הכנית
"הקבוצה הגדולה" כפתרון מודע מראש
למשבר "הקבוצה הקטנה". מאמרי ש.

לבקוביץ בשם "לעבודתנו", שהחפרסמו
ביקונטרס" (ב'1921), היה אפוא, ביטוי
לרעיונות שהבשילו על רקע התקופה.

עליסוד המציאות והנסיון של הקבוצה
דאז, ואין ספק, שמאמרים אלה ופעילותו
הרבה של מחברם, הרמו רבות לקידום
הנשמתו של רעיון "הקבוצה הגדולה".

ראוי להדגיש, שעבודת ייבוש הביצה
בחופי הירדן, בקרבת קבוצת כנרת בש'
נת 1919 — מילאה גם היא תפקיד ניכר
בגיבוש רעיון "הקבוצה הגדולה". עבודה

זו נמסרה עליידי ועד הצירים לקבוצת
כנרת אולם זו, מפאת המספר המועט של
חבריה, לא יכלה לבצעה לבדה והיה הכ'
רח להיעזר בפועלים שכירים מן העולים
החדשים שמקורב באו. עובדה זו העמידה
את קבוצת כנרת במני בעיות משקיות.

רבי"ג) בוטלה לאחר מכן) 3 קבוצות
קטנות. הדרך השנייה — היתה דרך מר'
שכ"העובדים, דרך ההתישבות האינדיבידו'
אלית המיוצגת אז עליידי נהלל. מנסיה

היו, כידוע, מאנשי דגניה ואל רעיון
המושב הגיעו מתוך משבר הקבוצה הקט'
נה. מתוך יאוש ואי-אמון בהתפתחותה

ובעתידה. הדרך השלישית — היתה דרך
הקבוצה הגדולה שזורתה ולידתה בכנרת
והמשכה בעין-חרוד. המשותף לרעיון

המושב ולרעיון הקבוצה הגדולה היה
היאוש מן הישוב הקטן, המצומצם והצר
והשאיפה לחקים ישוב גדול. גם נהלל
וגם עין-חרוד צמחו כחיק הקבוצה
הקטנה.

בו ציון ישראלי ממיסדי קבוצת כנרת
ומעמדי התווך שלה. לאחר תיאורו את
מצב קבוצת כנרת בימי סוף המלחמה
מסכם ואומר:

"...נתנה החצר את חלקה העיקרי בטי'
פוח ענפי החקלאות ובקביעת יסודות
ההתישבות ודרכיה. כנרת שמשוה אחת
מאבני היסוד במחפכה החקלאית בארץ.

משגאלו השטחים הרחבים בעמק'
ירדעאל ורצונות גדולים ריחונו כחלל עו'
למנו, לבשו התיסיות שבכנרת עוז וממ'
שות. היא נסחפה בלהט יצירת קבוצה

גדולה בעין-חרוד עם תגל החוק של
העליה השלישית וגדוד העבודה. רוב
החברים יצאו מן החצר-הבזרת והמאויים

שפיעמו בה תמיד מצאו את תיקונם
ביצירת עין-חרוד, אם הקיבוצים".
(בן-ציון, "כתבים ודברים", עמ' 53).

וכך כותבת רחל כצנלסון (אף היא חב'
רה בקבוצת כנרת בתקופת מלחמת העו'
לם הראשונה) על כנרת וקשריה עם
עין-חרוד:

"כנרת היא האם של הקיבוץ
הגדול. מתוך המבנה הרוחני שלה וגם
מפני זה שהעשרת הראשונות שבנו את
עין-חרוד היו יוצאי כנרת. כנרת היתה
פתוחה לקליטת אנשים שונים. חב'

העבודה. אין לראותם מנותקים מהשפעתה של העליה השנייה אשר הניעה אליהם בתוקף המציאות ונסיון החיים בארץ. רעיון "הקבוצה הגדולה" עצמה מתוך מציאותה של "הקבוצה הקטנה" והתחזק בלחץ הצרכים של התקופה החדשה בק"ל ייטה. בכיבוש, בהגנה וכו', טבעי ומחויב המציאות, שיחפש את מגשימו באותו המחנה שהתייחד בהסתפרותו החלוצית והכיבושית ובהעזתו למעשי הגשמה גדוד ליום והדשים — טחנה גדוד העבודה. מכאן, שהצטרפותם של אנשי "הקבוצה הגדולה" בכנרת אל "הגדוד" לא באה לגרוע או לשלול משהו ממסורתיו או תכניותיו המקוריות של "הגדוד". בעובד דה, הסיפוי אנשי העליה השנייה וחברי כנרת במיוחד ל"גדוד" אלמנט של אנשים שונים בגיל, בוותק ובמנטאליות — הוספה שהגבירה את הכוח. גיוונה מאד את ההר"כ האנטי והעשירה את תכניו האידוי"איים של "הגדוד" ברעיונות ההתיישבות והקבוצה הגדולה.

גירסתה של אניטה שפירא בענין זה, היא שונה לחלוטין. היא אומרת: "הכרית שנכרתה בעליה לעין-חרוד בין דור העליה השנייה ודור העליה השלישית היתה מלכתחילה ברית בין שני שותפים בעלי מטרות שונות אלו מאלו — הגדוד מצד אחד והשלמה לבקוביץ מצד שני" (עמ' 40).

חלוקה חדה זו לוקה בדיספרופורציה משפיעה. במידה שאפשר לראות את המי"עוץ בגדוד, רק בדמות היחיד של ש. לבקוביץ הרי באותה מידה אפשר לראות את הרוב בדמות היחיד של מ. אלקינד. האוטוריטה של אלקינד בחלק שהיוותה את הרוב בגדוד, באותה תקופה, היתה לא סחותה, ואולי עלתה פייכמה, מזו של לביא בתוך המיעוט של הגדוד. ואכן, מבלי לקפח את חלקו של לביא במאבק על קידום ההתיישבות של המשק המאוחד עין-חרוד—תל-יוסף, מוסרז לומר, שמא-

ת ומוטריות חדשות. מביכות ביר התלבטות בשאלות אלה — צמח בכיוון של הכנסת פועלי הביצה בקבוצה. רעיון זה בהתגשמותו לבו פתרון גם לבעיות הקליטה, עיית העבודה השכירה, גם לגבי המשק החקלאי, גם לגבי גיוונו חקלאיים. גם לגבי שינוי המבנה החברתי והתרבותי של הקבוצה. סיומה של עבודת ייבוש הביצה מקור עבודה גדול. כנרת עצמה, היתה מסוגלת ליצור ולהעסיק בתו"ל לבדה. מספר גדול של עובדים. גיוון המשמי של אותה שנה גיבש רעיונות החדשים והפכם לבני הג'ודיעיונות בסיכומם היו: קבוצה קולטת עליה, מיוסדת על משק יבוי מעורב, המאחד בתוכו חקל"בדה שכירה בחוץ; חברה גדולה, ממונת במקצועותיה ועשירה החברתיים והתרבותיים.

שה בין העליה השנייה והשלישית לכל ומלכתחילה לא היתה כמו של אנטוניוטיים מהנכרים הדרדית שהיתה, למשל, בין העליה הראשונה השנייה בשעתה, האיריאה הציר"ניאליסטית איתדה את שתי הע"ללו והפגישה הדרדית העלתה אותן צות הגשמת החוץ הציוני-סוציא"כפועל ממש, מבחינה זו היתה השלישית מעין המשך ישר לע"שניה, כסוכן תוך שוני המוצא, המנטאליות והמסדרים שהיו פרי החצרכים של כל אחת מהן בת"אין אפוא תימה, שקבוצות גרע"של העליה השנייה כמו אנשי יתק"גהגדולה" שכנרת, קבוצת חברים גרע"קבוצת "הרועים" ועוד נצטר"גדוד העבודה, שבעיקרו היה יציר רוחה של העליה השלישית. מאי"גם ערכי הכיבוש והקטונה שפ"עליה השלישית, ובמיוחד בגדוד

א. התישבות משותפת. ב. עזרה הדדית.
ג. אחריות הדדית. ד. השוואת תנאי החיים. ה. הפיקה הראשון בייסודות ותק"ן
נות הקיבוץ המאוחד" שנתקבלו במועצת
היסוד שלו באוגוסט 1927 אומר: "הת-
ישבות משותפת של כל חבריו בישובים
קומוניסטיים גדולים ופתוחים".

חצי שנה לאחר הפילוג בגדוד, באספה
הכללית של עין-חרוד (פברואר 1924).
מגדיר י. טבנקין, שהיה בין אנשי המיעוט
בגדוד את הסיבה לפילוג הגדוד במשפט
קצר ממצה: "נפרדנו מהגדוד משום
ששאפנו להתישבות משותפת ממשית ולא
הסתפקנו במורמולה סתמית של "חיים
בקומונה" (קובץ הקב"ט. עמ' 97).

ובשיחת חברים בעין-חרוד באותה
שנה, הוא חזר ואומר:

"הפילוג בגדוד העבודה בא משום
שאנחנו לא רק בקומונה רצינו אלא
בהתישבות וביצירה משקית. לא במרות
פוליטית על דעתם ומחשבתם של החבר-
רים ולא במרות אדמיניסטרטיבית באמ"-
צעות הקופה המרכזית שבדי מרכז
הגדוד. — — — מנמתנו לא כפר ולא
עיר כנבדל, לא חקלאות לחוד ומלאכה
לחוד, לא תחרות וניצול הדדי של העובד
דים בכפר ובחרושת כי אם התישבות
קבוצתית המאחדת את החקלאות עם המ"-
לאכה והחרושת בתוך הישוב האחד".
("דברים", כרך א', עמ' 190).

אלה שעמדו בראשו של הרוב בזמן
הפילוג בגדוד ואשר אלקינד היה מבטאם
העיקרי, התישבות לא היתה בראש
מעניניהם. אלקינד, שכאמור היה מראשי
הגדוד והאוטוריטה הראשית בו, אמנם
חייב גם קיומו של משק חקלאי במסגרת
הארצית של הגדוד אולם ראה הפקידו של
משק זה בהספקת תוצרת חקלאית לתצ"-
רוכתם העצמית של פלוגות הגדוד בלבד
ולא ככסיס ראשי לפיתוח הארץ ולהתיש"
של כל ישוב וישוב קיבוצי.

בוחה ואף לא כקסטור יסודי בפיתוחו

בכו היה מאבק יחיד כשם שמונח לראות
בצד השני את "הגדוד כולו". בשני הח"
לקים, הרוב המיעוט, היו קבוצות אנ-
שים שייצגו וביטאו זרמים ודרכים בת-
פיסת מקומה של התישבות בבנין הארץ.
בשני החלקים חפסו אישים מסוימים
מקומות מכריעים בהשתלשלות המאורעות
ובשניהם היו מצויות גם קבוצות חברים
שכרביל בכל ויכוח בין צדדים שונים —
עמדו מן הצד ללא התערבות אקטיבית
בוויכוח. אגב, עובדה זו מתאשרת בחיבור
עצמו בקביעה: "מאחורי ש. לבקוביץ
עמדו כל אותם 'חברים ותיקים' שבאו
עמו לגדוד ובראשם טבנקין" (עמ' 43)
ובעצם עובדת החלוקה ביחס של שני
שלישים לצד הרוב (הגדוד) ושליש אחד
לצד המיעוט (עין-חרוד).

הפילוג בגדוד העבודה

היו אפוא בשלב שלפנינו — שתי תפי-
סות בהתייחסות למקומה של התישבות
בבנין הארץ ובתנועת הפועלים. אמנם
הוויכוח מבחינת ביטוי החיצוני היה כראי-
שיתו ביחס לאבטונומיה הכספית של
המשק, ביהוד לגבי השימוש בתקציב
ההתישבותי שנועד לכנינו. אנשי המיעוט
חבצו אבטונומיה זו בעוד שמרכז הגדוד
שלל אותה תוך דרישה שכל הכספים
שברשות פלוגות הגדוד ירוכזו בקופה
הכללית של הגדוד לרשותו ולמרותו. אך
כאמור היה ויכוח זה רק ביטוי חיצוני
לוויכוח יותר עמוק ביחס למקומה ותפי-
קודה של התישבות בבנין הארץ ובתי-
נועת הפועלים. חלוקי דעות אלו באו
לידי ביטוי מגובש ובלט בניסוח הפרוי-
גרמות של שני החלקים לאחר הפילוג
בגדוד. באסיפת האיחוד של משק עין-
חרוד עם "חבורת העמק" שהתקיימה רק
חודש אחד לאחר פילוג הגדוד ושבה נוסד
קיבוץ עין-חרוד, הוגדר כסעיף ראשון
בתקנות הקיבוץ בנוסחה זו:
"חברי הקיבוץ מאוחדים על-ידי:

מתחולל פתאום... הפלא הגדול: לבקוביץ לביא נעלם מן האופק. מכתבו המפורסם למרכז התקלאי; הדרישה הרשמית מצד הרוב בגודל לחלוקת המשק; התחלטה המכרעת על חלוקת המשק שנתקבלה בפגישה המסוהפת של נציגי עידתורוד ותליוסף בהשתתפות נציגי הוועד הפועל של ההסתדרות והמרכז התקלאי — כל אלה אינם זוכים בחיבורה של א. ש. לתשרי מתילב ראוייה. בכלל. עצם חילוקי הדעות היסודיים בשאלות ההתישבות. בדבר היחס להסתדרות. הקיסוונה בהספקה. אבי טוניטיה כספית וכדומה. אינם נכללים בכלל סיכומה של הפרשה בחיבור הגדול. במקום כל אלה בא הקטע רבי-המשמעות כדלקמן:

"אין ספק כי לפרשת עידתורוד היתה השפעה רבה לגבי התפתחות הגדול. התנועה הקיבוצית בכללה ותנועת הפועלים בארץ. יש הטוענים שמכאן מקור הפליטה בתנועת העבודה בארץ. המתגלם בדמותם של יצחק טבנקין וקבוצתו. אותו טבנקין אשר פילג את גדול העבודה מסביב לבעיית הקבוצה הגדולה או קיבוץ כל-ארצי. הקים שנים אחדות לאחר-מכן את הקיבוץ הארצי בעידתורוד — לועמו הרב של שלמה לבקוביץ שקרא לעברו: אם כך, למה צריך היית לפלג את הגדול?" (עמ' 46).

אכן פסוקים נחמדים, ואין אתה יודע מה רב בהם יותר, שרירות-הלב או תמיכת הממון לשמה. למקרא דברים אלה מן התורה שתזכרנה כמה תמיהות:

א. "יש הטוענים..." מי הם הטוענים? בהערות המסופרות שבאות בסוף החיבור מביאה המחברת שתי עדויות. האחת של ג. און (הערה מס' 30) והשנייה של ע. ברייזיס (מס' 31) שתיהן בפרק 2. ומסתבר שאלו הם העדים ה"טוענים"... והן מזדאי ידוע לה למחברת ששני עדים אלה לא היו כלל וכלל "נייטראליים" באותו סכסוך. הם היו "צד" פעיל, בצדו

גם בהשקפת אלקינד על ההסתדרות לא הפסה ההתישבות מקום מרכזי בדרכה ובי תפקידיה. עמדתו זו מודקרת במיוחד לאחר הפילוג. במאמריו שראו אור ב"פתיח ייט" (גליון נ"ו תרפ"ד). הוא מודגיש שם את היסוד המעמדי-המלחמתי בהסתדרות תוך התעלמות מן היסוד ההתישבותי הקונסטרוקטיבי — השקפה שהעידה, שטרם הגיע להבנת דרכה המיוחדת של התנועה הפועלים בארץ.

במאמר אחר באותו זמן החתום ע"י ד. ג. ושארף הוא היה, כמסתבר, מראשי הגדול לאחר פילוגו. מוגדר הגדול כ"יחיד" דת המלחמה המעמדית הנלחמת לשחרור מעמד הפועלים" ואין ההתישבות תופסת בו את מקומה הראוי. גם הרעיונות שגרי קמו לאחר-מכן אצל אותו חלק מראשי הגדול שייצגו אותו בדבר "הפרדת הפונדקציות" בהסתדרות בין התפקידים המקצועיים מלחמתיים לבין התפקידים הקונסטרוקטיביים-ההתישבותיים כשעיקר הדגש מושם על הראשונים. מעידים על תודות ששררה בין אותו חלק מראשי הגדול ביחס לערך ההתישבות בתנועת הפועלים בארץ ישראלית.

כיצד ועל מה התגלג הגדול?

לאורך כל הפרק המספר על ההתישבות בעמק, על המאבק להגשמת תכנית "הקיבוצה הגדולה" וכו' משתדלת אניטה שפירא להוכיח בחיבורה את בדידותו הבלתי מזהירה של ש. לבקוביץ-לביא במערכה זו ושנאילו הוא לבדו עמד בה אך ככל שהענינים משתלשלים ומסתבכים עם עלייתו סכסוכים, חילוקי דעות ומאבקי צדדים לקראת פילוג מתברר מן החיבור שלפנינו דבר שבהתחלה, בתקופה הנוהרת של הגדול ושל ההתישבות בעמק, היה מובלע... מתברר. שלבקוביץ לביא אינו ניצב בודד במערכה. יש אתו "חברים ותומכים", טבנקין וקבוצתו וכו' דומה, ובהגיע הפרשה לכדי פילוג ממש

"מקור הפלגנות בתנועת העבודה בארץ".
 באמת, מחקר מדעי למופת!
 ג. זאת ועוד: אותו ז' און אשר לפי דברי עדותו (הערה מס' 30 פרק 2) הוא הוא בין "הטוענים", שסיבת פילוג הגדוד הוא "במקור הפלגנות בתנועת העבודה בארץ" של קבוצה מסוימת — הוא ולא אחר במאמרו (החתום ז' איסרזון יחד עם ש. ליפסקי) על תליוסף שנתפרסם ב"קו" בן גודד העבודה" (הוצאת "מצפה" הרצ"ב) מסכם את פרשת חלוקת תליוסף עין-חרוד בדברים הבאים:
 "נסכם את המסיבות. שגרמו למחלוקת ואשר במסופה, אחרי מלחמה ממושכת וק" שהי הביאה לחלוקת המשק המשותף:
 1. המצב הקשה של הגדוד. 2. הוסר סיכוי לביטוסו הקרוב של המשק. 3. מציאות חברים במשק, שבאו בעיקר למשק הגדול, והגדוד במהותו ויצירתו לא עניין אותם. 4. חלוקי דעות בדבר הקשרים שבין המשק והגדוד. הגדוד וההסתדרות. 5. התערבות ההסתדרות ומפלגת אחדות" העבודה לטובת המיעוט..." (קובץ "גדוד העבודה" עמ' 75).
 ובכן, המש "מסיבות" מונה ז' איסרזון (און) לפילוג הגדוד, ומבלי להיכנס לבי" רור אם אותן "מסיבות" אמנם ממצות את הסיבות לפילוג, אין אף אחת מהן אשר אומרת שסיבת הפילוג היא "במקור הפלגנות" וכו', מסתבר, שז'. און, בעת מסירת דברי עדותו על הפילוג בגדוד פשוט שכח לעיין במאמרו מלפני 35 שנה, ולו לפחות למען ליישר איך שהוא את ההודים...
 ז'. עובדה היא, שאותה קבוצה שה"יש טוענים" רואים בה את "מקור הפלגנות" הפכה להיות הנרעין המרכזי לשורת אי-חודים קיבוציים שבאו לאחר-מכן. חודש ימים לאחר פילוג הגדוד התאחד משק עין-חרוד (המיעוט בגדוד) עם חברת העמק ויחד הקימו את קיבוץ עין-חרוד. שמיד עם הקמתו החל לרכז סביבו מלגות

של הרוב שבראשו עמד מ. אלקינד. הא כיצד, אפוא כשרה ומוסמכת עדות זו למ" ען לבנות עליה מעין "השקפת עולם" על "מקור הפלגנות" וכו' וכו'? כיצד אפשר במחקר המתמזר להיות מדעי להוציא פסק-דין על סמך עדות של "צד" אחד מבלי לשמוע לפני כן את הצד השני? על שום מה לא נזקקה המחברת גם לעי דוחם של "שבנקין וקבוצתו" על שום מה לא נזקקה המחברת לעדותם של אנשי הוועדה שהחליטו על החלוקה, לנציגי הוועד הפועל ולנציגי המרכז החקלאי? האין כאן משום שרירות לב בשימוש בהבאת עדותו של צד אחד בלבד, המעורב בענין בצורה אקטיבית, בעוד שהצד השני — שגם ממנו ישנה עדות — מושחק וכו' אילו איננו קיים? מה שם יקרא למין מחקר כזה?

ב. "שבנקין אשר פילג את גדוד הע" בודה מסביב לבעיות הקבוצה הגדולה או קיבוץ כל ארצי..." היודעת המחברת מה שחיא כותבת? הן כל הזמן בחיבור זה, לפני קטע זה ולאחריה, היא עצמה מנסה להסביר לפי תפיסתה את הרקע, התנ" אים, חלוקי הדעות וכו' שהביאו לפילוג, ופתאום — הכל נעלם. כל עבודת המח" קר, הקריאה, ההתעמקות בניירות ובת-עודות, שמיצת עדויות וגר, הכל לשוא. החסבר הוא פשוט וחלק, איש אחד, לכל היותר, הוא ו"קבוצתו" (מה רישומה של אותה קבוצה באותה פרשה — אין איש יודע!) הוא אשר פילג, זהו זה! ולעומת זאת — האיש אשר לפי כל המתואר בחיבור, עמד בראש "הקבוצה הגדולה", מתכנן תכניתה, לוחם מלחמתה, יוצא במערכותיה, נציגה ומיצגה וכולי, הוא עצמו חף מכל אשמה של פילוג ואינו גר שא בכל אחריות לאותו פולמוס כאוב... ואכן, המחברת שלגו, החוקרת באופן "מד" פי ואובייקטיבי" פרשות היסטוריות מק" בלת "טיעון" זה כדברי אורים ותומים ועליו היא בונה את השקפתה בדבר

כו החקלאי והן: אני מסיר מעצמי כל אחריות בעד כספי המשק. מתחת למלים אלה חתמתי את שמי, סגרתי את המע"טפה ואשלהו למטרתו.

בהמשך סיפורו בפרשה זו כתב ש. לביא:

"עם בוקר כשאך יכולתי להגיע מתל-יוסף לעין-חרוד באתי לפני טבנקין ומי סרתי לו את כל מה שעשיתי ודיברתי. — — — טבנקין לא קיבל לא את הפעולה ולא את ההסכמה. את דבר כתיבת המכתב ראה כאיחולת ומה שלא באתי להתייעץ תחילה, ראה כצעד לא חברי ולא חברתי. הנויפה היתה די תמורה. קבלתה בתיבה בשיקפה מבלי שתעורר בי רגשי חרטה" ("מגילתי בעין-חרוד", עמ' 184—185).

אנב, לביא עצמו ש"ש טוענים" כא"י לו מסירים מעליו כל אחריות לפילוג — הוא עצמו אימר דברים שמשמע מהם הסכמה ואף שביעות רצון מן הפילוג הוא כתב באותו ספר (עמ' 187):

"עם כל הצער והיגון לזכרה של האסיפה ההיא, הנסערת, הפרועה לשמחה (הכוונה לאספה בה הודיע על מכתבו למרכז החקלאי כ"ל — א.ס.), ולמרות שתוצאותיה היו אסון החלוקה — אומר עליה כי היא הצילה את שתי הנקודות. היא שהביאה לידי הכרח אחרון, לחתוך בין שני הכיוונים. דומה ובלי ההתפרדות של אסיפה זו לא היה נמצא העוצ לניתוח".

אירען קיבוצי ארצי וקומונה באספה מכל החיבור הארוך של א.ש. מתקבל הרושם שכאילו לביא וטבנקין היו בזוי-כוח זה שנתגלע בגודו, תמימי דעים בכל מסתבר, שהמחברת לא התעמקה להבחין את נקודות המחלוקת שבין שני אלה לצדן של נקודות ההסכמה ביניהם. אכן, המיעוט בגודו היה מאוחד בראיית מקרה מה המרכזי המסריע של ההתיישבות בת-

קיבוציות בהתיישבות. בערים ובמושבות כמה שנים לאחר-מכן (1927) הוקם הקי"בן המאוחד שריכוז בתוכו את קיבוץ עין-חרוד על משקיו ופלוגותיו. קיבוצי עליה שונים וחלק מקיבוצי השומר הצעיר (לאחר-מכן נודעו אלה בשם נצ"ח); שני תיים לאחר זה התאחד עם הקיבוץ המאוחד גודו העבודה עצמו על משקיו שהיו לו; אל הקיבוץ המאוחד מצאו את דרכם קבוצות מתנועות הנוער העובד, מחנות העולים, הצופים, הבחורות הסוציאליסטיות בארץ ועולים רבים מ"החלוץ" ותנועות נוער רבות ושונות מחוץ לארץ. הוא עצמו הפך למרכז חינוכי להמוני חלוצים ונוער בארץ ובגולה. כיצד קרה כל זה? כיצד הפך "מקרה הפלגנות" למרכז של השפעה ושל אחדות קיבוצית?

ולענייננו — יצוין: אותו מכתב שמי" לא תפקיד פטאלי בהשתלשלות המאורעות לקראת פילוג הגודו וחלוקת המשק המאוחד נכתב בידו ש. לביא בעצמו. תרתי משמע: גם כמו ידיו וגם ללא ידיעה וללא כל התייעצות עם חברים אחרים. המחברת מביאה את דבריו לביא בישיבה משותפת של הוועד הפועל על עין-חרוד ותל-יוסף עם "ועדת סידור המשק" (2.12.22) כלשונם:

"לאחר שנבחר לוועדת ביקורת החשבונות איש שהשתתף בגניבת כסף — אני מדגיש: גניבת כסף עליידי מרכז הגודו — עשיתי פעולה שהגוברות לא תקבל כל כסף של המשק. כתבתי מכתב למרכז החקלאי שלא ישלמו עוד כספים למרכז הגודו ואני אלחם בכל האמצעים נגד מרכז הגודו" ("בדרך", עמ' 43). על מכתב זה, שצוין בדבריו לביא הנ"ל מעיד לביא בספרו "מגילתי בעין-חרוד":

"כך התלבטתי הלוך והתלבט. ולבסוף, בלי לפנות וכלי להתייעץ עם שום חבר ושום יוד — ידעתי כי כל שאילת עצה תביא עלי רק הכבדות ועיכובים — ישבתי ותבתי מכתב בן שמונה מילים למר"

הקומונה בצריכה, ולא היא! בסיפורה על הוויכוחים של הימים ההם במשק המאור חד מעידה תח' יפה זכאי:

"יצחק טבנקין התובע שוויון גמור ושי"ח תוך מלא בין פלוגות הגדוד. טוען שספק הניתן לבניית משק חקלאי אסור להכניסו לקופה הכללית של הגדוד. כל פלוגות הגדוד שואפות להתישב על הקרקע באמ"צ ע"י כספי הלאום ובניתיים עליהן להכ"שיר עצמן לכך. לעבוד במשק הפרטי או בעבודת הממשלה. רק על כספים אלה חלה השוואה והם יורטו לקופה הכללית. מה שאין כן המשק החקלאי, שהזריעה, הציוד החי וכלי העבוד הם היסוד לבי"סוטר ("ספר העליה השלישית", כרך א', עמ' 368).

באווה שיחת חברים בעין־חרוד הגד"כרת לעיל, הוזר טבנקין ואומר:

"היינו יחד בגדוד העבודה והדמיון בינינו רב. אין אנו מרגישים בניגודים מנימיים. על דגלנו כתוב, התישבות קומוניסטית. על דגלו של הגדוד: קומונה כללית של כל פועלי א"י. לא בנוסחה התבדל. אך אנתנו מאוחדים בע"קר על־ידי רעיון ההתישבות המ"שותפת... בשביל גדוד העבודה, המשק הוא רק מעין בסיס והשאיפה היא יצירת כוח חברתי־מדיני — — — הקופה הכללית בגדוד נודתה לחלוטין עם הקומונה ולה הובאו לקרבן תנאי בנין המשק ואס"ר שריות ההתישבות. לא רעיון הקומונה הארצית מבדיל בינינו ובין הגדוד, כי אם דרך הקומונה האבטונומית הטריטוריאלי"אלית בתוך הארגון הארצי" ("דברים א", עמ' 192).

אפשר אפוא, לסכם פרשה זו ולומר:
א. המיעוט בגדוד היה מאוחד בתוכו בדרישה לאבטונומיה כספית של המשק למען בנינו נביסוטו, וזאת — מתוך ראיות מקומה המרכזי של ההתישבות בבנין הארץ.

ב. המיעוט בגדוד היה מפולג בתוכו

נועת הפועלים ובקיבוץ ומתוך כך הייב את האבטונומיה הכספית של המשק אבל הוא היה מחולק בתוכו ביחסו ליסוד אחר שהיה קיים בגדוד, הוא יסוד הארגון הקיבוצי הארצי. כעוד שטבנקין חבריו חייבו את הארגון הקיבוצי הארצי ומתוך כך ראו את עין־חרוד כחלק של הקיבוץ הארצי הזה — הרי לביא חבריו שללו את הקיבוץ הארצי מכל וכל. בתוך הוויכוח הכללי בין הרוב והמיעוט בתוך הגדוד שלפני הפילוג כאילו נבלעו וטוש"טשו חילוקי הדעות שהיו בקרב המיעוט עצמו. הד"מה לחלוקי דעות ולחויבות בש"אלה זו נמצא בעתונות של הימים ההם. בפגישה חברים שהתקיימה ביוני 1922 בעין־חרוד ושהיתה מיועדת לבידור "לק" ראת מועצת גדוד העבודה הביע לביא את דעתו שיעל גדוד העבודה היה לרכו את כל הכוחות בשביל הגברת המשק (עין־חרוד) הרחבתו ושכלולו". על כך ענה לו טבנקין:

"רעיונו של החבר לבקוביץ — ריכז כל חברי גדוד העבודה בעין־חרוד — הוא אוטופי. אי־אפשר ש־700 איש יראו במשק הזה (עין־חרוד) עיקר יחיד... שג"אח הוא להפריד בין עין־חרוד לבין שאר הפלוגות שבגדוד העבודה ולראות כאילו בניגודים ביניהם" ("מחיינו", גל' ל"ב — "דברים" א', עמ' 128). ושנה אחת לאחר הפילוג ב־1924. בשיחת חברים בעין־חרוד מעיד י. טבנקין ואומר:

"לא רעיון הקומונה הארצית מבדיל בינינו ובין הגדוד כי אם דרך הקומונה הטריטוריאלי"אלית בתוך הארגון הארצי" ("דברים" א', עמ' 192).

חלוקי הדעות ביחס לארגון הקיבוצי הארצי התקשרו ממילא בחלוקי־דעות ביחס למקומה של הקומונה הכללית בצ"ריכה. לפי חיבורה של א. ש. "לענו לבקר" ביץ וטבנקין" לרעיון הקומונה הכללית בצריכה שאינה אלא אוטופית. משמע, לבקוביץ וטבנקין היו בדעה אחת כשאלת

הם — התחוללו לאחר־מכן בשנת ה'40 וה'50 ומה טעם לכרוך בהם כאילו "גי" בוי מלאי? ומה עם הפילוגים של שנות הששים? האם הם "מחץ לתחום" היסודי לוגים למיניהם" הראויים לגינוי? ומי הם האנשים ש"אהדות העבודה" הרחיקה ממנה עד כדי כך שעד היום הם קבילים על "הרחקה" ואת? ומדוע לא מנעה "הרחקתם" את התקרבותם היתירה של־ אחר מכן?

אכן, שאלות הן שאין לפטור אותן בכמה משפטים סתמיים, כוללניים, שאינם מסבירים דבר, וחוזרת השאלה: על שום מה לא גבתה המחברת הנכבדה עדות גם מן ה"מרחיקים" האלה עצמם שבחלקם עדיין חיים אהנו, לשנים ארוכות, וישנם מכתבים, תעודות ודברים בדפוס של חלק מאלה שאינם כבר בחיים. על שום מה לא נעזרה המחברת בכל העדות הללו? דומה, שכל הפרק או הפרקים בחיבור העוסקים באיחודים ופילוגים בתנועת הפועלים הארץית, נושא שרבים דשים והומכים בו ישר והפוך הוא ענין מורכב ומפותל מדי כדי שאפשר יהיה לפטור אותו במשפטים כוללניים אחרים אם לש" בח (במקרה של איחוד) ואם לגנאי (במקרה של פילוג) כדרך שנתנה א.ש. בעבודתה, ואם להעיר כאן הערה "אקטרי" אלית" אפשר לומר, כי דוקא נסיון הפילור־ גים והאיחודים בשנתיים האחרונות, מחייב כל העוסק בנושא זה באחריות ובוהירות מיוחדות בהערכת פילוגים ואיחודים. אכן, פרשת האיחודים והפילוגים בתנועת הפועלים בארץ ראויה למחקר שר־ טתי ואובייקטיבי. יש יסוד רב להנחה שמחקר מסוג זה, אם רק ייעשה בתום־ לב וביישר אינטלקטואלי, היה ממתן קצת את הפסקנות הפזיזה ה"רשמית" המקובלת בחוגים מסוימים, שמחברת החיבור שלפנינו, כנראה, קיבלה השראתה מהם בנושא זה. בסיכומה של הפרשה מחפשת המחברת

ביחסו לרעיון הארגון הקיבוצי הארצי, חלק מסגו חייב את הארגון הארצי ובוה לא נבדל מן הגדוד.

ג. חלק מן המיעוט לא זלזל ביסוד הקומונה בהספקה ובצריכה, אך לא בה ראה את מרכז הכובד אלא בהתייבות ובבנין המשק.

איחודים ופילוגים מאז ועד היום

אנטיסטיה מיוחדת נודעת לה, למחברת בחיבורה למפלגת "אהדות העבודה", המ־ קורית הראשונה, לזרחה ולמנהיגיה, אך כי היא מודה שמבחינה אידיאולוגית היה הגדוד קרוב ל"אהדות העבודה" הרי "אהד" דות העבודה" מצדה, ביחסה לגדוד היתה לרברי המחברת, לוקה בחוסר סבלנות, חשדנות, מורת־רוח, קשיחות וכדומה. היא בטוחה ש"אילו נהגו אז (בימי המחלוקת — א.א.ס.) ראשי ההסתדרות במעט יותר גמישות — ניתן היה למנוע את הקרע" (עמ' 50). אלא שלמסקולציות מחשבתיות בנוסח "אילו" — אפשר להמשיך ללא סוף, בתמשך הדברים היא מחריפה את האשמת כלפי "אהדות העבודה" ורואה שכאילו בחיקה ובטיפוחה צמחה וגדלה "קבוצת המפלגים", וכך היא כותבת שם על "אהדות העבודה":

"על אף שאיפתה לשמור על אחדות התנועה הקיבוצית, היא נתנה גיבוי מלא לקבוצת הברים, אשר מאז היוו בסיס לפילוגים למיניהם, יחד עם זאת הרחיקה מעליה אנשים שבהשקפת עולמם תפולי־ טית היו קרובים אליה" ("בדרך", חוב' ד', עמ' 50).

למקרא דברים אלה שוב מתעוררות כמה תמיהות ושאלות:

מי היא "קבוצת הברים" זו ומה הם הפילוגים למיניהם" שהמחברת מדברת עליהם? הן יש כאן ערוב ממשמש ומתעה שאין מקומו יפה כלל במחקר המתאר להיות מדעי? הן כל הפילוגים למיניהם" שהמחברת כלי־כך מצדה על־י

את ה"חטא הקדמון" שבצעו התפלגו ותרסור "גדוד העבודה" היא מחפשת ומרצאת אותו. ובהאי ליטנא היא פוסקת: "הסוד לסופו הטראגי של הגדוד טמון בראשיתו: הגדוד נשרף בלהבה הגדולה שבערה בו".

ומהי אותה הלהבה? — המחברת רואה אותה בדמות הסוציאליזם, המהפכה הקרמונה הכללית וכדומה — חלומות תמימים ואוטופיסטיים שהגדוד ראה הכרה להגשימם ב"דחיפות" ריבמטהרה, ואניטה שפירא נתעוררה בחיבורה לגנותו בשל כך. והרי הסטרה הציונית "אף היא תבצה הגשמה לאלתר", תביעה שאינה אלא פרי "הלהבה הגדולה" שהגדוד נשרף בה ועל כך, כמשתמע, הוא נידון ברותחין. אילו התעסקה המחברת להתבונן בתקופה הזאת, באזירתה ובשאיפותיה, ודאי היתה נוכחת לדעת שאותה "להבה" שנשאה בכנפיה מסרות גדולות, "תחרשת הדחיפות" ותביעה להגשמה לאלתר" לא בערה במחנה "גדוד העבודה" בלבד אלא בתנועת הפועלים כולה ובעיקר במפלגת "אחדות העבודה" ובהסתדרות הכללית שהודרכה על ידה. בהקשר זה ניתן שוב לציין שהרבה מן הקביעות שהחיבור שלפנינו קובע בפירוש זה לוקות בחוסר כפול: חוסר ראייה היסטורית של המאורעות והמעשים במסגרת תקופתם ובחוסר הערכה של התחורשה ההיסטורית אשר הפעימה את התנועות האיריאות של הימים ההם. דומה שלאור הלהבות האחרות ששרפו את בית ישראל לאחר כעשרים שנה, כמה מחר הוא להטיל דופי דוקא באלה שחשו ודחו קו בדחיפות ההגשמה לאלתר, ואמנם, בסיכום הדברים אין החיבור מסתפק במסקריון על הגדוד בלבד אלא פוסק את פסקו המרשיע על הציונות הסוציאליסטית כולה. והנה הסיכום כפסקים מעטים המחזיקים את המרובה:

"שורש הבעיה הוא בהתנגשות של האידיאלים הנפלאים עם המציאות האפורה

רה של שנות העשרים (או שנות הארבעים או החמישים), ובדואליזם האימננטי של התנועה הציונית-סוציאליסטית".

הנה כאן נמצא "מפתח הותב" לפשר ההיורדרות, התמיאשות, העזיבה, ההתפרדות וכזו, הלא-הוא: "הדואליזם האימננטי של התנועה הציונית הסוציאליסטית!" מלים אלה בלשון בני-אדם פשוטה — פירושם — שניות פנימית של שני יסודות הסותרים אחד את השני, בחינת שני הפכים בנישא אחד, אכן, אין תפיסה זו בהתיחסות לציונות הסוציאליסטית חדשה ואין היא מקורית ביותר. מצד אחד גרסה וגורסת אותה עד היום הציונות ה"כללית" והרביזיוניסטית ומצד שני גרסה אותה בעבר מנהיגים סוציאליסטיים בעלי שם כסוציאליזם הבין-לאומי וגורס אותה הלניניזם עד עצם היום הזה. מה שקרוי בחיבור שלפנינו "דואליזם אימננטי" אינו אלא הכינוי "שעטנז" שזאב בוטינסקי וסרעיו כינו בו בזמנו את כל המחנה הציוני-סוציאליסטי. מנהיגים סוציאליסטיים שהיו חלוקים בדעותיהם הכלליות, כמו קאוטסקי, באואר, רוחה לוכסמבורג, לנין ואחרים היו מאוחדים בראייתם "ניגוד" בין הציונות והסוציאליזם, ראייה שנשארה נחלתו של המחנה הקרוי מונסטי עד היום. באותה חוברת "ברדר" בה מתפרסם חיבורה של א.ש. מפרסס מ. יארבלום וזכרונות משיחותיו עם לנין בראשית המאה, באחת הן השיחות האלה, שנענו בשאלות האנטישמיות, הלאומיות היהודיות, הציונות וכדומה, הביע לנין את דעתו בתמצית:

"אני נשאר בדעתי בשאלה זאת, היינו שקיים ניגוד בין שני המושגים של הציונות והסוציאליזם. מסיבה זאת התנגדתי לקבלת הציונות הסוציאליסטית לאינטר-ציונל הסוציאליסטי" (חוב' ג', עמ' 112). אלא, שהמציאות בארץ הפריכה את התפיסה ה"ניגודית" הזאת, שבאה מימין ומשמאל כאחד, ואשר אניטה שפירא מחר

ובתקופה שלאחריו — הם היו והנם סחרי תים מהם בחלוציות, באידיאליזם ובנאמנינות. חלוציות זו, גם אם היא איננה מקריפה המונים כראוי לה וכנדרש בתנאי הזמן הזה — עדיין לא פסה מישראל ונרשאה מצויים עד היום — אף כי לא במספר הנדרש — כרמת־הגולן ובסיני, בערבה ובבקעת הירדן, לחוף ים וכמרי־חבי הנגב — בישובי־ספר מבודדים, ובמרומי הרים, ואף בישובים עובדים במרכזה של הארץ, ואנשים אלה, ברובם המכריע, הם דוקא ממחנה האידיאליזם האימנטי של הציונות הסוציאליסטית עד עצם היום הזה.

אכן, פרשת גדוד העבודה על הישגיו ואכידותיו, על נצחונותיו וכשלונותיו, על גדלותו והעיותיו, ראויה שתיחקר כראוי לה, ועדיין היא מחכה למחקר יסודי אובייקטיבי ומדעי באמת.

ולבסוף תמיהה נוספת, על "בדרך", הבטה בה נתפרסם החיבור שדנו בו, כתבי־עת זה, המיועד ליכתבים לחקר תנועת הפועלים היהודית" כמוגדר בשער רן, ומיסודה של תנועה ציונית סוציאליסטית — מה ראה לפרסם מחקר שהמדעי שבו מפוקפק ביותר ולעומת זאת מה רבה בו הזרות לציונות הסוציאליסטית?

[אפק]

רה"מחיקה אחריהם. אין היא מנסה להר" כיה שהציונות האחרת, שאינה נגועה חלילה ב"אידיאליזם אימנטי" זה של ציורינות וסוציאליזם, היא טהורה מכל "דואליזם" זה, אחר, דואליזם שכורך ציונות עם ניצול ואי־שוויון ובצע כסף, שמנושאיה כאילו לא נטשו את הארץ ואת הציונות ופנו לקארייריזם, להתבוללות, להתנכרות, אפשר דוקא אותם אנשי ה"שעטנז" וה"דואליזם האימנטי", אנשי ה"הגיגוד בין שני המושגים" — חלקם רב במעשה הציוני בארץ וביצירת צורות חיים סוציאליסטיות, ומי יודע מה היה גורל המעשה הציוני־הסוציאליסטי בארץ הזאת, כלעדיהם.

א.ש. סומכת ידיה על "נבואה" שנפלה מה מפיו של ב.צ. ישראלי לאחר ירידתה של קבוצה מ"גדוד העבודה" לברית המועצות כי "חלוצים נפלאים כאלה שוב לא יהיו לנו", לדעתה של א.ש. נתגשמה "נבואה" זו. בודאי היו אנשי "גדוד העבודה" "חלוצים נפלאים ומסורים" אבל אין כל אמת מציאותית בתפיסה שדוקא אלה שנטשו את הארץ, ורק אלה — ומספרם היה כמיה מ־50 עד 60 איש — הם לבדם היו "אידיאליסטים נלהבים" ו"חלוצים נפלאים" ואילו הרבים, המאות האלפים והרבבות, בין שהיו בגדוד העבודה ובתקופתו ובין שהיו מחוצה לו

929
הצגה
המספרים 4
כ"ג
המספרים 4
כ"ג
המספרים 4
כ"ג

לו להכיר כי איפכא מסתברא: לא שהפרק מנבא על משיח כלשהו. אלא הנצרים גורו את ספרם אודות משיחם שיהא תואם את מידותיו של הפרק, וכדי להאדיר ענין, אף חילקו הפרקים בישיעיהו כך, שהרמיון יהא בולט לעין-כל (עצם העובדה כי חלוקת מקרא לפרקים היא משל הנצרים. ראויה היתה אף היא להיות נזכרת בספר כי תופס ענין היחס בין שתי הדתות מקום נכבד). מבחינה זו גם מטוברת פחות מדי סכנת המעבר בין הרציונליות התת-היהודית, פרי האסכולות הניאיראסלטוניות האריאסטוליות בלבוסם המוסלמי, לבין הסכולסטיקה הנצרית, שאף היא ינקה משהו — ולו בדרך ההתנגדות בלבד — מאסכולות אלה. ללא הסבר זה קשה להבין כיצד נעשה הלורקי ממגניתי של דת ישראל בעשור שלאחר גזירות הקניא. להיות מגניף (סגיסר גרוניטו דה סנטה פידה) ראשי של דת ישראל בוויכוח טורטוסה שבסוף העשור השני לאחר אותן גזירות. פחות מדי מודגשת, לטעמי, ההדדיות הקיימת באותם דורות בין רציונליזם למיסטיקה — אברהם אבולעפיה כתב פירושו, שהיה מפורסם בדורו, כימורה נבוכים! — כשעל אחת הקטיות המרכזיות המעסיקות את היהודי המאמין, והמחזות בסיס להתקפת הנצרות עליו, שאלת אריכותה של הגלות, מתקשה הרציונליסט לפצוא תשובה מניחה את הדעת. ענין אחר שסבורני כי ראוי היה לתת עליו יותר את הדעת היא שאלת מספרם של ישראל. ידוע לכותב טורים אלה כי זקני בעיה קשה ולעתים אי-אפשר להניע מהמקורות למסקנות ברורות. דוגמה ידועה לכך הם המספרים שמביא בניסיון ממדלה ברשמי מסעיו. לא זו בלבד שקיים הבדל בולט בדיוק בין מקומות שביקר בהם לבין מקומות שרק עבר על ידם. נראה כי הוא עצמו לא תמיד תמיד בין מספר נפשות לבין מספר משפחות, ולעתים קרובות אין בידי המחקר להכריע בין שתי האפשרויות. אך דומה כי למחקר של היום יש דרכים משלו להניע למספרי אוכלוסין משוערים לפי נתונים שונים, ויש להניח כי הדבר יתכן גם לגבי מספרים של אוכלוסין יהודים, לפחות בחלקה האחרון של התקופה הגירונת על-כילפינים סבורני כי נזכה ההעדר המוחלט כמעט של מספרי תושבים בפרקים שונים של הספר, לא היה מקום לתת דוקא מספר אחד בודד של עשרים אלף יהודים יושבי פאס במאה הטי, מספר הנראה מוגזם למדי.

אלא שאין בידי פגמים אלה כדי להעיב על מעלותיו הגדולות של הספר, מה גם שאין הם בגדר טעויות יסודיות שלא ניתן לתקנן או לחזור בתן במהדורות הבאות. פרופיסור בן-ששון יצא להיאבק עם תקופה שמושיגיה רחוקים מאתנו, ועם תולדותיה של אומה שדרכה, דרך היסורים והגדולה, אינה נתפסת על נקלה באמנות-המידה הנקוטות בידינו כיום. הסכנות הגדולות האורבות לדרכו של היסטוריון העומד בפני שתי משימות כאלה הן כי מבלי משים יגלוש תיאור ותקופה אל תחומי האקוטיקה ותולדותיה של האומה ייראו כשרשרת ארוכה של מרטירולוגיה. גם אז עשויים הדברים להיות מעניינים ואף לגרום להערצה מסוימת אצל הקורא, אך ודאי שלא היינו יכולים להזדהות, לא עם התקופה ולא עם גיבוריה, ובלעדי זאת מאבדת ההיסטוריה הרבה משמעה, אם לא את כולה. המחבר הצליח להימלט משתי הסכנות הללו — ודאי לא במעט בזכות בקיאותו הרבה בכל המקורות, ולא רק של ההיסטוריה הישראלית, ניכר הדבר כי לא שנה אחת ולא שנתיים עושה תא במחיצתם של גיבוריו, מכרים ותיקים הם לו, ואי לואת יכול היה להציגם לפנינו כמת שהם, כשדרך היסטורים היהודית בה בחרו מרצון וכדעה צלולה, ודרך הגדולה בה מנזה האלהים את בראיו אשר בכל תנאי אינם מאבדים את צלם האנוש, נפרשים לפנינו במלוא הדרם, זאת מבלי שמוסתרם מפנינו חולשותיהם ומסוגותיהם של בני אדם דורות, כי לא מלאכים המה כי אם בשר ודם.

היודים הרבים הפזורים בין דפי הספר תורמים אף הם חלקם להבנת המסכת למעיין

שאין עולם זה של ימי הביניים בכלל, ושל חיי היהודים בהם בפרט, נהירים לו. ניכר בהם כי המחבר בחרם בקפידה רבה, והם מהווים חלק אורגני של הספר, כמוהם מקורות המצוטטים. ואף בהם ימצא המענין היודשים לא ידעם. דיה בכתיבת הבאה בתחתית ציור אמנותי בדהומן המתאר בית-כנסת ריק של קהילה אשר זה עתה גורשה מעיר בה ישבו דורות רבים, והיא מבשרת לנו על כך בשמחה ובסיפוק, כדי להאיר עינינו בכל הסך הרב של יחסי יהודים-נוצרים במאה ה-19, אולי יותר משיעשו זאת משפטי הנמקה ארוכים ומלומדים.

[נטטר]

✱ אניטה שפירא

בשולי תמיהות

שעורר מחקר היסטורי •

מתנובה על סמילה טיפאלית זו אחיחוס לגוף הב' קורת הכלולה בקטע זה: אין היסטוריון, שאינו טוחו לבקורת, במקום או במאחר, שלא השתמש בכל המקורות, שלא סיצה את כל הנושאים הקשורים לנישא בו הוא עוסק. זה אינו פוסל עבודת מחקר, אלא מצביע על מגבלותיה ופוחת מתח למחקרים נוספים באותו הנישא. אילו כל מחקר שנכתב היה בגדר סוף פסקו על אותו הנישא לא היה ספס לעסוק טוב בנישא הנוכח, אני מודה ר' מתווה — אכן, לא השתמשתי בעדויות של אנשי המיעוט מבין חברי צי"ח בגודד העבודה. יש בהחלט מקום למחקר נוסף בפרשה זו. יחכן מחקר השחאמי בין גודד העבודה לבין 'הקיבוץ המאוחד' — מ' בחינת המקורות, והתפתחות האידיאולוגיה, הפוליטית וכד'. אולם לא זאת היתה מטרת מחקרי. הנישא הית: 'התפתחותו הפוליטית של גודד העבודה' במסגרת עבודתי-נמר לתואר M. A. היה זה נושא רחב למדי, אילו היתה עבודה זו נכתבת בעבודת מחקר עצמאית או בעבודה לתואר דוקטור, יתכן שהיה מקום לבוא בטענות על איהתיחסות לנישאים המסתעפים מן הנישא, במסגרת הנישא שבו אני עסקתי, חשוב היה לי להביא את פרשת פילוג צי"ח בעבודת-מסגרת בהתפתחותו של הגודד, לעמוד על גורמיה (לפי צנזורה-דעת), על סמך המקורות ועל השפעתה לגבי ההתפתחותו של הגודד. בקני

מא נתפרסמו פרקים מקוצרים מעבודה ה' M. A. שכתבתי (בדורכטו של פרופ' ש. נאמן) בשנת 1967 על הנישא 'התפתחותו הפוליטית של גודד העבודה ע"ש סרוסלרוד, 1920—1927', בחוברות "בדרך" ג'-ד', וכיחי לקבל תשובות מתשובות שר נות על מחקרי זה. בחוקרת מחחילה, ראיתי לי לכבוד את עצם קבלתה של תנובה, לחיוב או לשי לילה על המאמרים, לא שיערתי שאחבד במאמרי תנובה שלם, ככתבי-עת נבדד כי-מבטנישי וצר לי, שמאמר שכזה, שבהחלט מן הראוי היה שיופיע, יצביע על חסרונות, ציחיים, יצוב עמדה מתנגדת, נגדר לסגנון פוליטיסי, שאינו נאה לכותב ולאכסניה שלו. אשתדל, כמיטב יכולתי, להיפגע מלהיכנס לפולמוס ולענות לנושו של ענין על הדברים שעודרו את הבקורת.

בהתייחסו להצגת הדעת צד המיעוט בגודד בפרשת צי"ח-חרוד, אימר המחבר: 'בדעות אוחן כינאו היא עושה יבתוך שלהי ללא הוועקת הנוכחות עובדהית, דוקומנטאריות או אחרות וללא הסתמי כות על מקורות ועדויות כל שהן. ההנהגות מפין זו בעבודת-מחקר ויה, לפי דעתנו, כדי לפטול את אובייקטיביותו ומדעיותו של המחקר כולו'. אמנע

• ראה מאמרו של א. סגולי 'מחקר היסטורי מעורר תמיהות', 'מבטנים' ל"ב/1—2 אביב תשל"ו.

לדעתו, וברצוני לדעת היכן הן "ההיכחות העובד" ודחיות, ודוקטרינות או אחרות" שהתעלמתי מהן, לדעתו, והמזיקות סמילת "אובייקטיביותו ומדיניותו של החיבור כו' לוי". עברתי (במסגרת מחקר שבו אני עוסקת כעת) על כרכי "מכפנים" ולא מצאתי בהם דברים אשר ישנו את השקפותי בנושא הגדון. יתכן שעדויות בעיני של "הגנאים בדברי" היו משנות את המצב; אני נמנעתי מהן מהסיבות שכבר הזכרתי — חוסר האפשרות הפיסית לראיין כל מי שיש לו גניעה לפרשת הגדוד — והצורך להתרכז בנושא. את "הצד שכנגדי", צד הגדוד, ראיתי, מהוך שזהו הדבר הסבפי לעשותו כשעוסקים בפרשת הגדוד. לא קיימתי ראיונות "סידוריים" לפרשת עי"ח.

בעמ' 111 ואילך מתייחס החי' מגולי להתפתחות רעיון הקבוצה הגדולה. אני בהחלט מסכימה עם הנהגה, שרעיון זה, כמו רעיון המושב, צמח בכנרת על רקע שמבר הקבוצה הקטנה ועל רקע החקופה הנמצרת. עובדה זאת אינה סותרת את דברי, שהיה זה רעיונו של לבקוביץ. כך גם התייחסו אליו בני תקופתו. לבקוביץ הפך רעיון זה לדגל, והתמסר ככל להטו להגשמתו, יותר מכל אדם אחר. ועי"כ מותר לראות בכך את רעיונו של לבקוביץ, אצ"בי ראשיתו בפציאות מסיימת בכנרת של סוף שנות העשרה של המאה. כאותו ענין אומר החי' מגולי: "דומה שהיבורה של א.ש. עוקף בהיסת'הודעת את רקע החקופה כמובן הרחב של המושב ומשום כך אינו מגלה חינוך מסוגל לגלות את שורשי התנועה שפעלו אז ואת המאבקים האידאיים והתנוע' תיים הפנימיים של הימים ההם. יותר מדי רחוקות הפעולות וההתנהגות האנושיות המתוארות בחיבור למניעים אישיים ולמסגרים של הזמן הזה שהמח' ברת הליבישה אחסם באופן שרירותי על הימים ההם. וטעות 'אופסית' זו היא אולי עיקר כשלונה של החוקרת". (עמ' 111). טענתו של החי' מגולי, כי החיבור אינו מעוקן בתקופה ואינו מסוגל, על-כן, לרדת לשורשי האידאיות והתנועות שפעלו אז, היא לגיטימית בהחלט וזכותו של כל מבקר לבקר זאת כאנת'גנסי.

מסוג שונה היא טענתו בדבר "אקסולאוזיה" שרירותיות של מניעי האנשים המועלים — כפי שהוא אומר: "מניעים אישיים" ו"מסגרים של הזמן הזה". טענה זו משמעה: האנשים דאגו היו מלאכי-שרת. מניעים אישיים. (בדור מכאן שמניעים כאלה הם שמיים...) לא היו להם. וכל ויכוח שהיה, וכל תק' ריח שהיתה, אין להמש שרשיה לא במישור האישי ולא במישור החסכוניות הפוליטיים, אלא במישור הגשמי של אידאיות. ובכן, יורשה לי להעיר, שהג' ברים ששום לא היו "אידאליים" כל-כך, ודאי, היתה זו תקופה של ויכוחים "לטש שמיים" (כביטוי של

סכסס זה, לא היה חשוב לי להראות בפירוט את צמדת המיפוע בגדוד. מיפוע זה יצא מן הגדוד, לא שיתק עוד הפקיד בהתפתחותו העתידה, ומניעו ומפשו כמנסבס זה אינם מעניני אלא במידה מוגבלת. ניתוחו הוא ניתוח מניעיהם ומפשיהם של אנשי הגדוד ובמישור זה, כמובן ההיסטורי ולא הסמלי, נכללים אנשי הרוב בגדוד (לפי הג' דרת החי' ס). על כן חשוב לי יותר להסביר את צמדתו של אלקינד מאשר את צמדתו של סבנקין. את תגובתם מבחינה פסיכולוגית של הגדודניקים למפשי' לבוא — מאשר ניגודים (חשובים כשלעצמם, אך לא רלבנטיים לענינו) בין ש. לבוא וסבנקין. הניגודים הללו שאליהם מתייחס החי' מגולי בעמ' 118 של מאמרו, מענינים לתולדותיו של הקיבוץ המאוחד-עי"ח — אך לא לענין ההתפתחות הפולריטית של הגדוד.

החי' מגולי קובע בפסקנות: "המחלוקת החסרה" רה ביותר (ההדגשה שלי — א.ש.) במדוד. היא זו שבכעיה באה חלוקת מסק עי"ח-ת"י והפילוג הראשון של הגדוד" (עמ' 118). לפי עניו דעתי, הגדרה שכזו את מקומה של המחלוקת סביב עי"ח כמכלול תולדותיו של הגדוד מוציאה את הדברים מן הפרופורציה הגבוהה לגבי הנישא הגדון — הגדוד. המחלוקת החסרה ביותר בגדוד, שנגעה בשאלות יסוד, שהחריבה בסופו של דבר את הגדוד, היתה המחלוקת בין הישמאלי והייסודי בגדוד, שסתחלה בי'24 1924 ומתגברת והולכת עד הפילוג המשי' בדצמבר 1926. ושוב: ייתכן שקביעתו של החי' מגולי היתה נכונה — אילו היה הורשא הגדון: "תולדות הורשים הקיבוציים בארץ" — אך לא כשהנושא הוא הגדוד.

בעמ' 111 של מאמרו מחשיד אותי החי' מגולי בהתעלמות מכוונת מסתור של ש. לבוא "מגילתי בעי"ח, כביכול משום שהוא מיצג צד שאיני חפצה ביקרו. לא אתייחס לחסר אבסורדי זה, המפסיד אותי כמצב של "בעלת-אונדס" בענין, שהדיו נש' כחו שזרם נולדה, באומר רק, שקראתי את דבריו של ש. לבוא במאמרו ב"מחיינו", ודברי, ובחוכרת "על עניני עי"ח" בהוצאת הגדוד (מקור, שאמנם השור בחר-צדדיות, אך מבוא תעודות ראשוניות, ניסנות של מכתבים, ויכוחים וכי' — ועי"כ אי אפשר להתעלם ממנו כמקור בעל חשיבות ראשונה כפעלה בפרשה זו) וכן כל המופיע בחי' עי"ח בין חי' הגדוד בארכיון העבודה. לא קראתי חומר נוסף, שנחבר לאחר הפרשה. מאותה הסיבה שצ' יתנו לעיל: התייחסותי לכל הפרשה היתה מהוך ראית התפתחות הגדוד ולא מהוך חפשו סיבות והמסקיות (מיתרות כוהלות) של אנשי המיפוע. מיט לשפר "מגילתי בעי"ח" אין החי' מגולי מביא כל מקורות נוספים שלא סימלתי בהם כראוי

הוא שמכין אנשי העליה השניה רוקק הוסד החשוד על אנשי העליה השניה, אנשי היישובים, מצאו שמה משותפת עם הגרועות, ושורב רובה של הקבוצה שכאה עם סנקין ולבוא לגדוד, עובד עם הפילוג — ואלה שנשארו בגדוד היו רובם ככולם אנשי העליה השלישית? האם ניתן להסביר זאת על רקע "אידיא"י טהור? אמנם, בני התקופה סברו כי הגרועים הם בתחום האידיאלי, וחשו שהמחלוקת היא "לשם שמיים" — אך לנו, כיום, מותר לראות את הדברים אחרת, ואין זה מוריד מכבודם ומטהרם כפייהם של האישים השונים.

בעמ' 113—114 מתלמט עמי החי מגולי על העמידה זה מול זה, את הגדוד מצד אחד ואת שלמה לבקוביץ מצד שני, ואומר שיש בכך משום חוסר פרופורציה, שהרי אנשי צעמי אומרת במקום אחר שמאחורי לבקוביץ עמדו "החברים החזקים ובי ראשם סנקין". יתכן שהניחה נראה בלתי מאוזן, אך אין הוא מקרי, נשאלת השאלה באיזה שלב של המאבק בין לבקוביץ לבין מרכז הגדוד נכנסו למח' לוקט סנקין וחבריו. ארשה לעצמי להשתמש בציטטה שפצטת החי ס. במאמרו בעמ' 117, מתוך "מגילתי בעיני", שבה אומר לבקוביץ בספורט, שראשית המאבק הייתה בפעולה של לבקוביץ על דעת עצמו, במימד לדעת סנקין, שהדגש בפני עובדה מוגמרת מצד חברו, ונחלץ להגן עליו ולהגיד דעות עמו במאבק נגד מרכז הגדוד כאשר התפרצה סערת הפולמוס.

החי מגולי (עמ' 114) מנתח את עמדתו של סבני קין והניגוד הבסיסי בינו לבין הגדוד. הוא שופך, שבראשיתו, אמנם היה החיכוך ביחס לאכטונגוויץ הבסיסי של עמק, כשהימיועו"ש דורש קיום אכטונגוויץ נוסף, זה המעוד, שסרכה הגדוד דורש צנטרליזם וריכוז כל כספי הפלוגות לרשותו ולמרותו, אך "היה יבוח זה רק ביטוי היצוני לזיכוח יותר עמוק ביחס למקומה ותפקידה של ההתיישבות בבנין הארץ ובתנועת הפועלים". (ההדגשה שלי — א.ש.), החי ס. מביא מספר ציטטות המזכירות, לדעתו, את שורש ההבדל ביחס להתיישבות. כל הציטטות הנזכרות על ידו הן מהתקופה שלאחר המלחמה ואין הוא מביא כל ראיה לדבריו מתקופת הפולמוס עצמו. אחזור על אותה טהן, מתוך "דבריו" לוי סנקין, א' עמ' 190. "הפילוג בגדוד העבודה בא טעום שאנחנו לא רק כקומונה רצינה אלא כהתיישבות וכיחיה משותפת. לא במרות פוליטית על דעתם ומחשבתם של החברים ולא במרות אומניטריסטיבית באמצעות הקופה המשותפת שבידי מרכז הגדוד... מפתנו לא כפר ולא עיר בנבדל, לא חקלאות לחוד ומלאכה לחוד... כי אם התיישבות קבוצתית המאחדת את החקלאות עם המלאכה והתורשת בתוך היישוב האחד".

ס. שרת ביובלו של ד. הורוביץ, אך המתחכמים היו ככל האדם, ולא פעם נתבשרו עמדות מתוך יריבות אישית ומוליטית. מה אם לא זה, הביא את הניגוד בין הגדוד ואחריה בראשיתו? האם לא שאיפת אחי"ע להביא את הגדוד תחת מרותה, ושאיפת הגדוד, ובציקר מנהיגו, למצוא דרך לכיבוש פוליטי-רעמי משלהם, שאיך ניצח? האם מוכן החי מגולי לאמר בהזדוה, שאליקוט היה הולך בדרך שהלך אילו היה יושב ב-יבול המורתי של היצעים של המטרדות? אכן, התיכוחים התנהלו לשם שר יים אך מוצבת הוויסטוריון למצוא גם את הנימוקים המסיכולוגיים להתנהגותם של הנטילים בהם חלק. מדבר החי מגולי משתפע כאלו אי אפשר להקיש מתופעות שאנו רדים להם היום על תופעות בעבר, כאלו השתנה הנזע האנושי תכלית שינוי תוך 50 שנה. ולא היא: היו גם בחקר היסטוריה עתיקה אנו משתמשים במתודות ובמסוימים שלמדנו אותם ממצאות חינו. והרי סבאן כל דור האימפרפרי סעה שלו את הוויסטוריה. החי מגולי חושש לומר שהאימפרפריעה שלי אינה נראית לו, אך לא לשלול את המתודה.

סגנתו הגיל של החי מגולי מוחכת לחימים בגדוד החי בני העליה השניה והשלישית. למי עדידות בני התקופה ולמי הניכרות הקונקרטיית, נראה שזוהם מניעים "אישיים" כדברי החי ס. "מסיכולר גייס" כדברי, מילוא תפקיד נכבד בין שאר הגורמים, בהתפתחות מערכת היחסים בתוך הגדוד, ערב הפרי לוב הראשון. אומר החי מגולי: "בעבודה, הוסיפו אנשי העליה השניה וחבריו כנרת במיוחד ליגודי אלמנט של אנשים שונים בגיל, בחתק ובמסלולות — הוסיפו שהביירה את הכוח, גישה מצד את ההרכב האנושי, והעשירה את תכנון האידיאליים של ה'גדוד'". (עמ' 113). אין ספק שהחי ס. זרק, והשפי נש בין העליה השניה והשלישית הפריה את הגדוד, ואין אף מזכירה זאת במאמרי. אך אותו השינוי הנזכר "בגיל, בחתק ובמסלוליות" הוליד גם התנגדות, החרדות והשדוה, כזורה, כדברי החי ס. "שהצטרפתי... אל הגדוד לא באה לגרוע או לשלול משהו מסגרותיו או מתכניותיו המקוריות של ה'גדוד'". (עמ' 113), אך כוונתם, במקרה זה, אינה סעלה או מרידה: לבני רוברירובם של הגרועות העצירים היה זה אלמנט זה, שלא התמזגו? סנקין חייו היה שונה, שגורת התנהגותו הייתה שונה, שהלמט היצוני-מפתני שלו אמנם לא נפל מזה של הגרועות, אך היה אחר, ריאליסטי יותר, אופטימיסטי יותר, תוצאות השנים הקשות של ימי העליה השניה ומלחמת הראשונה. טבעי היה שיחצר גינה בין שני אלמנטים אלה — על רקע השקפת עולם, על רקע קטנות של יום-יום, על רקע התפרצות הצעירים למחיותו וחרדות הבורגים כלפיהם. האם מקרה

לא טען זאת ועד כמה שניתן ללמוד מן המקורות. אלקינז לא הגיע להשקפתו זו אלא בימי העלייה הרביעית, כשהתאושש מן האמונה ביקציצה הררית, עם שינוי אופיה של העלייה רישונית הקודם בציונות. כל זה, כאמור, אירע לאחר ולא כגורם לפילוג בעיית.

הקטע במאמרי שעלו יצא הקטע, לאמיתו של דבר, הוא הקטע בעמ' 46 של "בדרך" ג: ייש הטוענים שאכן מקור המלגות בתנועת העבודה בארץ, המתגלם בדמותם של י. סבנקין וקבוצתו. אותו סבנקין אשר פילג את דוד העבודה מסכים לבעיית הקבוצה הגדולה או קיבוץ כל-ארצי, הקים שנים אחרות לאחר מכן את הקיבוץ הארצי בעיית לועזי הרב של י. לבקוביץ שקרא לעברו: אם כך, למה צריך היתן לפלג את הגדוד? וגומר.

ייתכן מראש, שלא היתה כל כוונה מצדו לפגוע ברגשותיו של איש ותנועה. כאשר עוסקים בחיסי סוריה של הדורות האחרונים, עלולים לפגוע באנשי שים למרות שטובים כל שינוי אמפירי-הירות להיפגע מכך, אני מכירה בעובדה שהניסוח אינו זהיר ומטושטש כראוי ויש מקום לתקנו. יתרה מזאת, כשאני קוראת חזום את הרברים, נראה לי שיש משום יסרנות בהכללת הסקפה כוללת שכנו על דרך תנועת הפועלים בארץ, בעבודה שאינה מתייחסת יותר מאשר להבין תופעה סוליסית חברתית טובה דרת בשנות השש, כגודו העבודה אילו ברוח זו נכתבה הביקורת הייתה מודה ומקבלת. אך לא על כך יצא הקטע? תורת הטענה על הדרגדיות, כי המקור של הייש טוענים הוא מאנשי הגדוד, וחו' דרת הטענה (עמ' 116) כי הגד השני "מוסחף" והסיכום: "מה שם קרא לטון מחקר כזה ד' יורשה לי להזכיר: לא הצגתי את טענת ייש הטוענים כתורה מסוינת, אלא כדעת "הטוענים" — כתורה לעיון נוסף. מה הייתי צריכה לכתוב כדי שלא "אשתקף" את הגד שכנגד "ויש הטוענים שלא" ברצף שאני אומרת ייש טוענים" אני מנבילה את תקפותה של הטענה הנכתבת, ואין צורך כאן ביצד שכנגד."

ההתקפה המרה הזאת, שיש בה משום השפעה מחייבת אותי להיכנס בעוביה של קורה, שלא התי כונתי להיכנס לתוכה, והיא: מידת אחריותם של סבנקין וחבריו לפילוג בעיית. אמנם לומר, שאילו הטעים הרוב בעיית לקבל את דין המיעוט ולהוציא את הגדוד — הקיבוץ — מתחשק, אינו לא היה קורה הפילוג. אך הדבר לא אירע ועייב אחריות הפילוג מוסלת על הגדוד. אך לא שינוי שהרוב חייב לקבל את דעת המיעוט, ומכאן נובע שהאחריות לפילוג מוסלת על אנשי המיעוט שסירבו לקבל מתוך נימוקים שלהם, את דעת הרוב (לחלקם של מוסדות ההסתדרות ואחריהם בפרשה התייחסתי במא' מרץ), אין ספק שי. סבנקין חסס עצמתי-מגויגות הן בין

מתוך קטע זה מתחשק, לכאורה, שהיה ניגוד בין שאיפת הגדוד לקיומה סתם לבין התיישובות ויצירה מסקית, וכאילו התנגד הגדוד לקונפסציה של הקבר זה הגדולה, הגרסת שילוב מלאכה, חרשת וחק' לאות כישוב אחד. לא מצאתי בשום מקור מסקורות הגדוד ("פחייני", חומר ארכיוני) רמז לכך, שאנשי הגדוד ראו ניגוד שכזה בין "קומונה" ריתתיישובות, בהקטן הגדוד נאמר במפורש: הגדוד ייסדר ענפי משק שונים תורשים להסתפק צרכיו ומסדר מסקים הקלאיים שלמים בשביל ה- סיוור הקבוצה של החברים. (ההרגשה שלי — א.ש., מן הראוי להדגיש במיוחד את המלים "הסיוור הקבוצי", כלומר משק הקלאי הוא הסיוור הקבוצי של אנשי הגדוד וקבוצות הכביש לפניהן) אך במר עבודות זמניות. הגדוד חי ברובו בישובים הקלאיים (תליוסף, תלמי, כפר-גלעד). סלוגותיו בעיר היה סלוגות-כביש, שהקיימו במידה רבה בגלל העובדה שלא היתה התיישובות נוספת באותן השנים, בדיוק כשם שהקיימו סלוגות הקבהים — עיית, חוך ציפיה להתיישובות, יתרה מזאת, אין ספק שאנשי הגדוד קשרו את הייתה בהתיישובות הקלאית. על מה יהיה המאבק בין "שמאלי ריוסני", לאחר הפילוג הסופי, אם לא על תליוסף? למה ישארו תורשים לבריהים ביאננו אם לא להתיישובות הקלאית קרמונוליות אילו היתה מטרם סתם קומונה, בלי התיישובות, בלי הקלאות, הלא יכלו להמשיך לחיות כ"קומונה" בתל-אביב?!

דבריו אלה של סבנקין, המרמזים על כיוון בגדוד להגשמת הקומונה על חשבון "ההתיישובות", נאמר דר בשנת 1924, ואין זה מקרה. או ההלו מנסבות בגדוד רוחות היסוליסיוציה. על רקע זה גם מוב' עם דבריו סבנקין בדבר "המרות הסוליסית" על דעות החברים הקיימת בגדוד, אך כל הדברים הללו, שטוענים לבני שנת 1924, אינם תופסים לבני התקופה של לפני פילוג עיית, אלא אסיכן ייצאאו העדות חדשות להוכחתם.

אשר לשאיפה ליהתיישובות קבוצתית המאחדת הקלאות ומלאכה וכו', אינו מכירה יש כאן למ' סרות הגדוד, כפי שהוכרחו, וכפי ששאפו אליהן חבריו, סקיימ הקבוצה הגדולה הלכה למעשה? התי. ס. (בעמ' 115) מיעד לבני אלקינז ויחשו להסתדרות, על סמך ציטטה מליזן ג'ו (תורש"ד) של "פחייני", שאלקינז הוריש את היסוד "המסעדי" המלחמתי בהסתדרות חוך התעלמות מן היסוד הגדוד ישרותי-קונסטרקטיבי, הסקפה המעידה שטרם הגיע להגנת דרכה המיוחדת של תנועת הפועלים בארץ. האמת הוא, שהוא כבר עלה על הדרך מהקונסטרקטיביזם לעבר הגשמת יסודות פוליסטיים-עמיתיים — ולא יסרם הנצי"י, אך נימוק זה אינו נימוק בוטס לפילוג עיית: בימי המאבק מכוב בעיית עיית איש

החתיקים כבודו. הן באה"ע, אלא על עמך הוא בכל כוח השפעתו כבודו ומחוצה לו מאחורי לביא, ספק אם הייתה התפתחות כפי שהיה. חלקו של י. סבנקין במרשה זו אינו מוריד מחלקו של לביא בה, כפי שמיחס לו, משום מה, מגילי. ידוע לי על סימוצ'יה רומה, שאירעה בקיבוץ צי"ח כמה שנים מאוחר יותר, ולמרות עמדתו הודעתה של לביא כנודון — לא נחשלו הקיבוץ המאוחד, ולביא טלך לקבל את הדין. בהקשר עם הפולמוס הנזכר בע"ח ב'1926, אמר י. סבנקין בדפדפה החמישית של אה"ע את הדברים הבאים: "ההצעה להוציא את המסק הקיבוץ אומרת לאנשי הקיבוץ לצאת מה ספק, לשום סיפוס אין זכויות כאלי (ההצעה החמישית של אה"ע, עמ' 120). הלאו הברים אלה מתאימים לסימוצ'יה שהייתה בע"ח שלוש שנים קודם לכן כשי. סבנקין עמד אז לצד המיפוס ז התגבול בין מחבר הבקורת וכינוי הוא בעיטתו השונה למלגנות ופילוג. אני מקבלת את גישתו של לביא. אותה הוא מצטט בעמ' 117 של מאמרו: "... אסון החלוקה — אומר עליה כי הצילה את שתי העקרות. בתוך גודו העבודה היה יסוד זה למורו. הן הברות-פיכולוגיות בדמותם של היהתיקים, לסוכה המסק — היוני היה המלוג. אין זה חשוב, בהקשר זה, כיצד הוא השפיע אח"כ על התפתחות הגדולה. גם אין זה חשוב שהבעיה הקונקרטית עליה בא הפילוג לא הצדיקה פילוג. נראה לי, שהפילוג היה בלתי-מנע, ואין כאן מקום ל"האשמות".

זכותו של מיפוס בתנועה הפועלים, המסוכנע בצדקה דרכו ובאמת המניסית שלו — לסרב, כמסק ריש שהדבר נוגע בעיפור-המסק, לקבל את מרות הרוב — ולהתלבט. אינני רואה כל פסול בפילוג מתוך ניסוקים עקרוניים, לסוכה הנין. ההיסטורית של תנועת הפועלים בעולם רצופה פילוגים ואיחודים, שמה תופעות אוטומיות לגוף פוליטי חן. המיד קיימת השאיפה לאחדות חסר-מטרות — ואחדות, לרוב, המאחד מדור כפיים ובר-לבב יותר מן המסגל ולחי סך. "מלגנות" איננה מילת נגא. כשיצחק סבנקין, כפלאו הלהט המדוכני שלו, מטיל את משקלו לצד הפילוג, אין איש חושד בו שהוא עושה זאת מטעם מוס אנזכיים, אלא מתוך כוונתו גמור בצדקה הרבו, מתוך צידיאלים חסר-מטרות — ואחדות, לרוב, פירושה פשרה. אליהו גולומב, בדפדפה החמישית של אה"ע, אומר בהקשר לסענות מתגנדי סבנקין מבין אנשי הקיבוץ המאוחד וחבר הקבוצות את המשטט הבא: "כל רעיון חלוצי הוא גם מאחד וגם מפלג. כי הוא אינו משתף את אלה שלא הגיעו ציוני, אבל, ש"לובי זה יש בו ברובה, כי הוא צוא המקום לכסוף את הכלל כולו" (עמ' 72). נראה לי שזוהי הגישה הנכונה לאיחוד או פילוג של תנועת הפועלים. לאור השקפה זו, יורשה לי להעיר,

לסיום, הקיצוניות בענין יחסו לציונות הסור ציאלוסיסית. כזכור כתבתי בסיום המאמר: "שורש הבעיה הוא בהתנגשות של האידיאלים הנפלאים עם המציאות האמורה של שנות הימם (או שנות ה'40 או שנות ה'50) ובדואליזם האימפנטטי של התנועה הציונית-סוציאלוסיסית". כותב בענין זה היה ס. (עמ' 120): "מלים אלה בלשון בני-אדם פשוטה, מירושן שניות מניסית של שני יסודות המתחים אחד את השני, בחינת שני המכים בנרשא אחד. ומספיק הני מגילי ואמר, שבמובן אין הני שפירא מחדשת מנאמה — זוהי הגישה של "דבר סינקי ומרעיר, הרועה בכינוי "סעסנטי", או של הלניטיסטיס הקומוניסטיס למינויגם, כפי שזוכה משיחה סימית בין לנין ומ. יאריבילום. אותה מצטט הני ס. (יחיד: לאן משתייכת אנישה שפירא — לרביזיוניסטיס או לקומוניסטיס?).

אחיחם בתחילה למגנין: בימים אלה, של ממשלת הליכוד התנועה אי-השלמה, אין זה נאה לחי ס. לפסול את הרביזיוניסטיס בנושא "רביזיוניסקי ומר ציוני, תחת אשר תחתה דעתנו על הרביזיוניזם. שנית — המתודה: העובדה שהקומוניסטיס וה"רביזיוניסטיס גרשו או גורמים השקפה פלוגית, אינה

שחונתו הנזכרת של הני סבנקין עוברת כחוש השני בחייו, גם בשנות ה'40 וה'50, ואין הוא נרצפת כחוש השערה מכבודו ומזכויותיו. את שלושת העמודים האחרונים של מאמרו הארוך (15 עמודים), מקדיש הני מגילי למניית "האשמות" הגדולים ביותר: מסתבר שאני שוללת (יש לי, כל-שונה, ואנטי-ספירית) את מפלגת אה"ע, את הגדולה את הציונות הסוציאלוסיסית, שלא להזכיר, כמובן, את אנשי הקבוצה. מה מזור: אני מרגישה כאותו הנוי במחוזו של מוליד, שלפניו נילה שכל יסור הוא מדבר מרובה — והוא לא ידע...

לא יסילתי במאמרי במפלגת אה"ע, אלא בענין יחסה לגדוד העבודה — ובענין זה יש מקום לביקורת. אין זה אומר כלל ועיקר, שדעתה היא שמפלגת אה"ע הייתה תופעה שלילית מבחינה היסטורית, או שאינני מעריכה כראוי לה מפלגה זו, שנשאה בעקבותיה יותר מכל מפלגה אחרת את נטל ההגשמה הציונית — והוציאה מקרבה את מיסב מנהיגי הדור. אשר לגדוד העבודה, שאני, כביכול מנהיגה אותו (עמ' 120), מן הראוי היה לשאול את חברי הגדוד, מ"ספאל" ומ"מיפוס" לדעתם בענין זה. לא נתרשמתי מתגובותיהם למאמרי, שאכן זוהי דעתם בנושא. רביזיוניזם: הני מגילי! לא יצאתי "לזכות" או "לנגות" את הגדוד, (והדבר נכון גם ביחס לאה"ע) — אלא משום לתאר — כמיסב יכולתי והכנתו. ענין "מינוי" או "יטבח" אין לו מקום במחקר היסטורי.

הפרדה בין המסורת הציונית והמסורת הסוציאליסטית... אין עוד צבת בצבת עשויה. יש אמנם אפי שרות ששתי המסורות תלכנה יד ביד, אך יש גם מקרים בהם עלול להיווצר ניגוד בין שתי המסורות. ברור שלא אמרתי, כטענת החי מגולי, שציונות וסוציאליזם הם תורתיות אחת. אמרתי שהשקפת עולם דואליסטית מסבקה שהיא מניעה יותר בחיי לופי עמים וניתנת יותר לזעזועים מהשקפת עולם סוציאליסטית, ועל כן, כדברי ברל בצללסון (ביולטיין סמא"י, אוגוסט 1934) "בשעה שתנועת הפועלים נכנסת לתוך מצבים קשים ומבוכות, מוצאים בה רגשנים ומסומדנים, יואל נא החי מגולי להראות לי מנין העלה שאני מכורה. שמחנות אחרים היו נא מנים יותר לצינות מהמחנה הציוני-סוציאליסטי, ומה בכלל הקשר של ציונות אחרת לכאן, אינני מחלקת ציונים כהגשמה ציונית לורסים או לתנו צוה, ואין הציונות הסוציאליסטית זקוקה להחלצת ישר".

לא אתחם כאן להקרתו של החי מ- המופתת לפערכת "ברוך".

מוטלת מראש את ההשקפה, והיא זכאית לחקירה וכדיקה ככל השקפה אחרת, של חוגים "ישרים" לדעת המחבר.

שלישית — לצעם הענין: החי מגולי שם בני דברים, אשר לא אמרתי אותם. קבעתי, שההשקפה הציונית-סוציאליסטית היא השקפה דואליסטית. האם אין זו השקפה דואליסטית? יבוא המבקר וילמדני, אך ניתן להסביר את הציונות הסוציאליסטית כי השקפה עולם סוציאליסטית. דוגמת הקומוניזם. אין זה אומר, שזוהי "שינוי פנימית של שני יסודות הכות" רים אחד את השני", כדברי החי מ. אם כי גם זה יתכן ע"פ הדיאלקטיקה — אחדות הגיבורים. כפי ש 57 ב"ברוך" נ/ו, אני כותבת: "מאן ראשיתו של הגוד, עת מסרת הגודד הוגורה כבנין הארץ ע"י יצירת קוטגה כללית של העובדים העבריים בא"י, קיימת היתה סינתזה מלאה בין הציונות והסוציאליזם כמסורת הגודד. היתה זאת השקפת עולם ציונית-סוציאליסטית שבה אין להפריד בין שני המרכיבים. להשקפה זו שותף גם ב. בצללסון אלא שקם שינוי הנוכח, ושחנתה גם הנושמה החלה

* א. סגולי

התמיהות בעינו עומדות

הגובה למאמר תגובה

לשייך אותו לאחד "הנושאים המסתעפים מן הנושא" אלא יש לראותו כחלק אינטגרלי של הנושא עצמו. אחת משתי אלה: או שפרשת ההלוקה" של מסק תל-יוסף—ע"י-הירוד נסקרת ונחקרת בצמידות לפרשת המילוב בגודד על שני צדדיה או שאינה נחקרת כלל. לאיכל-סכן כאשר ה"מינוט" במחקר שלפנינו לא די שהוא מוטק, ודבריו אינם נשמעים, אלא שעל יסוד השתקה זו הוא גם... מואשם — ולא דוקא כולו, וללא תוכחה כלשהי — כבלגנת וכז.

הצדקה מונעת א.ש. שלא קראה "חומר נוסף שנחבר לאחר הפרשה" ומעמה ונימוקה עמה. אילו באמת לא קראה שום חומר שנחבר לאחר הפרשה — אפשר היה לקבל נימוק זה. אולם מן החיבור שלה ומההערות המצורפות אליו מתברר, שהיא דוקא כן קראה "חומר נוסף". הן כל העוויות הר שומות ב"הערות" וכן אלה הלקוחות ממקורות "חקר היהדות בת זמננו" שעליהן מתבססת המסורת הרבה בקביעותיה. הן עדינות שנבנו זמן רב לא חרר התרחשות המאורעות. שעליהן מדובר כע

א

אחת מן "הנקודות" בהן טיפלתו במאמרי "מחקר היסטורי המעורר תמיהות" ("מבנים", ל"ב/2—1 אכ"כ תשל"ו) בהתייחסות למאמרה של א. שירא "האלום ושכרו" ("ברוך" חוב' ב' 1968 וחוב' ד' 1969) היתה התר-צדויות כשימוש בחומר, בעדינות ובמקורות של "צד הרוב" כפרשת המילוב הראשון של הגודד ובאי הודקקות לחומר משל "צד המר עושי". אין לחזור על הרברים שכבר נאמרו להוכחת "נחמה" זו. רציתי רק להודיש בזה "ישרי" את דבריו שהוא עיקרי במשפטי על המחקר. טענתי נגד מחקר זה הוא לא שאין בו ציון כלל המקורות הק שורים באותה פרשה אלא על שום השימוש במקור רות הר-צדויות. כלומר, הבאת דברים משל צד אחד בלבד, בו בזמן שבפרשה עצמה, מעצם טבעה, מעור רבים לפחות שני צדדים, אם לא יותר. אינני רואה את הדו השני כדמות הקיבוץ המאוחד דוקא, כפי שפחתה לי א.ש. — אני מתכוון, ונקודה זו הובלטה במאמרי, לצד המיועט של הגודד בפרשה זו, שאין

אכן, קשה לקבוע בהדואות לאחר מעשה את אופן התנהגותם של אנשים בחייהם הציבוריים והפוליטיים אילו צידוף המסכות היה אחר, ואיננו מוכן להתייחס כגם ליהרפתקה¹ מפני זה. אפשר כמובן, להעריך, להניח, לשער, לתאר, לרמזין וכדומה, אבל בהדואות בלתי מוחלטות. ואם להעריך, אזיכל גם אני להעריך, ובמידה רבה של מסירות, דוקא את ההיפך מהנחתה של א.ש. שהרי אליקנדו הוא שיטת ביכולת המורח²: הוא היה חבר הענין הפועל של "אחרות העבודה" וזו ישבת ביכולת המורח³ של הוצעהם של החסי תדרות כמות הקובע בהסתדרות... שכן חילוקי-דעות, מחלוקת ואף הטרדות-דרכים קרו וקרו גם בין אנשים שישבו יחד ביכולת המורח⁴, וכבר היו דבי רים מעולם. וכי אין בהיסטוריה הרחוקה והקרובה מקרים של אנשים ומנהיגים, גם של אנשי מגולה, שלאחר ישיבת יחד ביכולת המורח⁵ נפרדו דרכי הם? וגם להופך? וכי אין מנישת-דרכים, התקרבות, ואף הנהרות, בין יושבי יכולת המורח⁶ לבין יושבי "המסמלים האחרונים"? וכי בהכרח מוכרחים להי קלע יושבי היסמלים השונים בתנועה אחת לחוך מצב של יריבות, מחלוקת והפרדות?

איננו רוצה להניח בזה, שאין מניעים אישיים או פסיכולוגיים פועלים בדרכי התנהגותם של אנשים ומנהיגים בחייהם הציבוריים והפוליטיים. השאלה היא: מניעים אישיים — לטעם מה? מהו אותו מניע אישי או פסיכולוגי המסתתר מאחורי המאבק הציבורי של אנשי-תנועה ומנהיגים?

לצורך הבירור הקונקרטי אפשר להסתפק בשני סוגי "מניעים": האחד נקרא לו "חיוכני" והוא מה כמא בכך, שהאדם מזהה את כוילו עם רעיונותיו, עם האידיאות שלו — ואלה נכשים לחלק מאישיותו, בבחינת הוא רעיונותיו — חד הם, במקרה זה קשה מאד להבדיל בין הענין כשלעצמו, שעליו נאבק האדם ובין הענין האישי או הפסיכולוגי הכלול בו מאבק זה. שהרי הדברים כרוכים יחדיו. מנהיג מסוג זה נראה נאבק לא להגשמו הפרטית ולא ליוקרתי האישי אלא לדרכו, לרעיונותיו. אבל במידת הב שפת רעיונותיו הוא מוצא גם את סיפוקו האישי. סוג זה של מנהיגים אולי נדיר הוא אבל ישנו. ומב הניס כאלה אינם דוחקים את עצמם אל "כוחל המורח" דוקא.

* בהקשר זה יצויין כאן קטע ממכתב פרטי של ב. כצנפון לאשתו המובא בספר אגרותיו, שראה אור זה מקרוב: "בדבר אחר הצלחתי בקונגרס: לא נבחרתי. יהיה לי סכנה גדולה לעמוד במקום בוד לים, ונצלתי. עכשיו איננו אפילו באקציונס קרפוסית. השתולתי שלא להיבחר וקשרתי בזה את תקותי הפרטית. אולי תאזן זה התבולה טובה, אפשר שלא רצעו היום, שגם ממסודותינו יעלה לי להתחסק.

דויות. מדוע, אם כן, צדויות אלה הן כשרות, אף על-פי שהן יחומר שנתחבר לאחר הפרשה? מדוע צדויות שנמסרה כעל-פה (גם בפרשת הפילוג) צדויות שנים לא הר התרחשות כשרה וצדויות שכתובה בספר "מנילתי בעין-חודר", שנכתב זמן קצר יחסית לאחר ההתרחשות, מסולה? את "צד הנודר" ראינו המחברת משום "סוה הדבר הכבני לעשותו כשעוסי קים בפרשת הנודר", אבל טוב, בענין הפילוג גם "צד המיעוט" הוא חלק אורגני בפרשת הנודר, ולו רק מן הכנס האלמנטרי שאין פילוג (ואין איחוד) אלא אם מעורבים בו לפחות שני צדדים, ואכן, זו השאלה: על שום מה נמצאו ראויים לראיון, תקווה וענין רק תפודות וצדויות משל "צד אחר" בלבד? על שאלה זו אין א.ש. עונה תשובה מברירה לא בחר בורה ולא במאמר-תגובה המתמסרם לעיל. ופעם זה יש בו כדי למסול את אפיו האיובי-קייובי, הימצעי של כל המחקר.

ב

נסיה מיוחדת היא לחוקרים מסוימים לחסם כל מחלוקת שבין גרשים ואידיאות אל יריבות "במישור האישי" או "במישור החשבונית הפוליטיים". ואמנם אחת מן המסגרות שלי, שהעליתי במאמרי הקודם, היתה על נסיה זאת, שאף המחברת שלנו נאספה לה. כתבתי שם:

"יותר מדי רחוקות הפעולות וההתנגדות האנושית המפורשת באיבור למניעים אישיים ולמניעים של הזמן הזה שהמחברת הלישה אותם באופן שריר רותו על הימים ההם."

א.ש. אינה מפריכה תמיהה זו שלי. היא הוותה ומנישה: "המתחכים היו ככל האדם — ולא פעם נתבשרו מונח יריבות אישית ופוליטית". אין הענין מחייב בהכרח להיכנס לדיון "פילוסופי" על הקשר ועל יחסי הגומלין שבין צדויות ואידיאות לבין מניעים אישיים. השאלה שלפנינו היא: מהו הכוונה הקונקרטית החבויה באותה "יריבות אישית ופוליטית", "מלבישה" על המחלוקת הזו? כלומר, מהו הענין האישי והפוליטי אשר ביריבות שנתגלעה? אילו היתה הכוונה לגורמים פסיכולוגיים-אישיים, שמפעלו ביחסים ההדדיים כתוצאה מ"שני המוצא, הצבר והמנטאליות שבין שני הצדדים — לא היתה מתיחה "נקודה" זו, שכן, ודאי שגור מים אלה פעלו את פעולתם, אלא כנראה שלא רק לכך מתכוונת המחברת, שהרי היא שואלת: "האם מוכן החבר מגולי לומר בהדואות, שאלקנדו היה זה? לך בדרך שהלך אילו היה יושב בכוחל המורח של הענין הפועל של ההסתדרות?" מכאן יש ללמוד שה-ענין האישי הוא "כוחל המורח" שאילו אלקנדו היה יושב בו לא היה קורה מה שקרה ואלקנדו לא היה הולך בדרך שהלך...

יכוח זה רק בישי חצוננו לייכות יותר עמוק ביחס למקומה והפקדה של ההתיישבות בניגון הארץ ובתי נוצת הפועלים.

א.ש. אינה מקבלת דעה זו. היא גורסת, שבנקודה זו לא היה הבול בין הרוב ליעוט בגודל. כמוכן, א.ש. מתכוונת שאינן כרוכה לדברי החלטה מטעם ההתאחדות הרוב בגודל או מובאת חרימתי מעית משל דברי ראשיו על התנגדותם להתיישבות — הרי שעלי לומר ברורות, שלא נתקלתי בהחלטה או מובאת מעין זאת וסבורני שאף אין לסגוד ובי ריש כאלה בכתובים. אם סחוף להוכחות בצורת המלחמה מנוסחת, ייתכן גם הערכה היסטורית על יסוד החומר הכללי, בדיקת עדויות פרופורקוליים, ניתוח חילוקי דעות וכו'. את המובאות מצדו י. מנצקין, שהבאתם כמאמרי הקודם אין א.ש. מקבלת כהוכחה משום שהם "מתקופה שלאחר הפילוג" ואין הם "מתקופת הפילוסוף עצמו". אבל אף אילו הייתי מכיר מובאות מעין אלה "מתקופת הפילוג עצמו" לא הווי יכולים אלה להיות מפי דוברי הרוב שבגודל, שכן אנשי הרוב לא טענו באופן מפורש, לא בתקופת הפילוסוף ולא לאחריו, שהם "מתנגדים להתיישבות". הקביעה, שאלקינו וחבריו, שעמדו בראש הרוב בגודל, לא העריכו את ההתיישבות כחוכן ולא ראו בה את הפקדה המרכזי של תנועת הפר עלים בניגון הארץ — היא הערכה המתבססת על ניתוח החיכוח העיקרי שהתנהל בדבר היחס שבין הקוטה המשותפת ובין התקציב ההתיישבותי, שטענ לבנין המשק. הרוב בגודל ראה את המרכז של הקר מונה ב.ה.ס.פ.ק.ה ואת הקוטה הכללית כמכשיר עז קרי להגשמת רעיון זה, ואילו היערוט ראה את המרכז בניגון המשק ובהגשמה הלכה ולטעשה. של דרך הקבוצה הגדולה. ואכן, ייכות זה, במחווה ובי תוכנו, היה על מרכזיותה או אירמרכזיותה של ה התיישבות בגודל ובתנועת הפועלים.

לביטוס דברי אביא בזה כלשונם כמה קטעים מדברי-חברים בימים ההם.

באסיפה הכללית של קיבוץ עין-חרוד, שהתקיימה כבי שש תרפ"ג, הציגתה לאחר הפילוג, נשמעו הדברים הבאים, המעידים על תכנו של החיכוח :

"ברשון אוסטרובסקי: — — — אני סענתי בגודל, שאסור להוציא מהמשק כל זמן שלא נענה, אף מרשה, למרות זה שלא התנגדתי לגודל בכלל. — — — החיכוח היה רק אם המשק צריך להיות במרכז עיניי הגודל או לא! — — — אנתו הרגשנו בתקנותינו (תקנון קיבוץ עין חרוד — המעמיק) שהקיבוץ הוא קיבוץ מתישב ובוה ההבול בינינו ובין הגודל.

"ציוליני: — — — לא טענו שהכנית העבר זה של הגודל היא רעה, רק שהקוטה המרכזית של הגודל עישה רע בזה שהיא מצלת את ה:

הרעליכן, עלישי רוח התקופה ומפגינה בימים ההם, (שעריים מהם עוד נותרו גם כיום בחלקים מסוימים של התנועה) נחשבו ליושבי יכוחל המד רחי, בעיני עצמם ובעיני אחרים, דוקא אלה שנצבו כאלו, "מפגזרי הכותל" — הולוצים כובשי העבר זה והמתיישבים, המוללים והבוטוס. לא היתה, לדי עתי, כל סיבה לאלקינו, שעמד בראש גודל העבודה, הנחף הולוצי והכיבושי הראשון במעלה בימים ההם, לראות את עצמו ואת הגודל כולו סחוף ליכוחל המורחי" של תנועת הפועלים הארצישראלית — הן אלקינו היה מסוידי הגודל וההסתדרות ומראשיהם הנתחיים. ומה, שכל התמיסה הנו של א.ש. התולה הליכותו של אלקינו "בדרך שהלך" משום שלא ישב ביכוחל המורחי, היא תמימה מדי ולוקה בחוסר ראה והספורות. ביהלבושתי (שוב אותה האשמה!) מושנים שגורים בחינים מסוימים של חוקרי-פגנו על הגזעות והקופות, שהאידאות והרעיונות שלהן — שהיו מעוגנים ומשולבים במציאות שלהן — היה להן הפקיד מכריע בעיבוד דרכן.

ישנם כמוכן גם מניעים אישיים או מסיכולוגיים. סנקרא להם "שיליים". הרי אלו הם אותם המניעים שסקורם — אם להגודל כמלה אחת — השלמוניות. שלטון לשם שלטון, לשם הגנה אישית, לשם עצם הישיבה ביכוחל המורחי. גם אם מניעים אלה עמד פיה, לעיתים, בעניסות של כחנות ליראנה לכללי וכדומה, יסודם שיללי. מניעים כאלו נמצא גם בקר רומיה של תנועת הפועלים הישראלית, בימינו. אולם אין להכליל ולומר, כי יהו זה, כי זה המניע העיקרי והדומיננטי במעולתם של מנהיגי תנועה וסדריכות. לא היכרותו את אלקינו אישית, ולא אוכל לאפיין את אישיותו לפי התרסמותיה הכלתי-אמצעית. אולם עלישוד החומר הרוקונטמרי ובעיקר עלישוד הערכת קורות התקופה והכרת כללית של מקורות התנועה ואנשיה, ולימוד מרשיות מאבקה — אני מרשה לעצמי לומר, שענין "הישיבה ככוחל המד רחי" לא הוא ששילא הפקיד מכריע בהשתלשלות התנינים בגודל העבודה.

2

חרדת ונשאלת השאלה העיקרית : על מה ולמה נתפלג הגודל את פילוגו הראשון? במאמרי הקודם כתבתי בין השאר בניגון : "החיכוח מבחינת ביטויי החיצוני היה כראשיתו ביחס לאבסטרומיה הכספית של המשק, כיווד לגבי השימוש בתקציב ההתיישבותי שטענ לבנינו. — — — אך כאמרי, היה

ולא רק מפני שאני רוצה בחיים אחרים. נחוצים גם אנשים אחרים. אני ואבוי לתנועת פועלים שאנחנו מנוגזתיה. (אגודת ב. כנצלסון — תרע"ט—תרפ"ב, עמ' 299.)

מסק. לולא זה לא היו החיובים בגודל ולא היו יוצאים את הגודל...*

משום קוצר המצד הובא קטעים מדברי שני חברים בלבד. אך גם המשתתפים האחרים באותה אסיפה — א. פרידמן, שולמית, א. תרשיש, ססיה ליברמן, ש. סבוראי, י. סמנון (קצת מדבריו הובא במאמרי הקודם) — דיברו ברוב זר.

אחרון פרידמן, מראשוני הגדוד ומחבריו הפעילים של המיפוע העין-חרודי, שהיה מעורב בכל הפולמוס הזה מיד ואמר:

"— הביקורת החדשה הזאת ברמה לייחוב יסודי במשק על תפקידי הגדוד בהתיישבות, ועל תפקידי ההתיישבות בתנועת הפועלים בארץ. הייחוב הזה היה גם הכרחי בתוך היציבור החדש, אשר היה אמנם מסור לעבודה אבל בלי מושגים ברורים על שאיפותיה, רעיונותיה ודרכה של תנועת הפועלים בארץ. — חלק מחברי המיפוע ראה את המטרה והפעולה המרכזית של הייחוב בהתיישבות. — הרעיונות האלה נתקבלו בגודל כחותיהם החת קיומו, כאופייה של רומנטיקה בני העליה השנייה" (קובץ הקיבוץ המאוחד, תרצ"ב עמ' 228).

הנה מה שמעיר ד. הורביץ חברו הקרוב של אלקינד ומסנהינו המרכזיים של הגדוד, בספרו: "קצת שאנשי אמות העבודה ראו בקיבוץ הגדול צורה עצמאית ומושלמת של התיישבות חלוצית ראו בו אנשי גודל העבודה רק חוליה בשרשרת תאים חברתיים כלכליים הפזורים בעיר ובכפר, כחלק מקיומה כללית של פועלי ארץ ישראל המיושבת על עקרונות של שיתוף מוחלט, תנאי אחיד, קופה אחת והנהגה ריכוזית".

"האחראים שלי, הרי שוקן תשיל" עמ' 139). כל המובאות האלו לא באו אלא כדי להעיד על ראייתם של אנשי המיפוע העין-חרודי את מרכזיותה של ההתיישבות, את עדיפותה על פני תפקידים אחרים. מרכזיות — ועדיפות אינן בהכרח ניגוד לתפקידים אחרים. אלא שיביטם ההם, בתנאי היכוש של א, כאשר התיישבות הנמשק עמדה במרכז מאוהיה ומסעליה של התנועה כולה; כאשר תכנית נועזת וחרשה של התיישבות עמדה למבחן ההגשמה; כאשר המשקים האחרים שנשכרו בה התקדמו בניין משקם כעוד שהמשק המשותף עין-חרוד—תליוסף סיגד בהתפתחותו, טבעי היה כי ענין הצלחתה של דרך ההתיישבות הקיבוצית, כפי שהתגלמה בתכנית הקבוצה הגדולה, יצמד בי

* "מבטנים" (שיכפול) גל' ה', שבס' הרפ"ב שיכפול חוזר בתשכ"ח, בהוצאת הסכון הביבליו-גרפאי של הקיבוץ המאוחד וארכיון העבודה בתל-אביב, עמ' 57—69.

מרכז ודגת עדיפותו תורה מבררת. כאן המסוק להעיר בנוגע לקביעתה של א.ש. בדבר יחסו של הגדוד ליישוב מלאכה, חרושת וחקלאות בישוב אחר, שאמנם שילוב זה בישוב האחד — לא היה מעיקרי הגודל. מבלי להאריך בכך, יבוא בזה קצת מדברי אלקינד בו נאמר:

"— בקונצפציה של הגדוד — לא היתה השאיפה ליצור את כל הצרכים הדרושים בשיביל האנשים החיים בקבוצה טריטוריאלי יודעה, דואק במקום הזה. היא נתנה מקום בתוכה גם לקבוצה הקטנה והתרגונית, במובן המקצועי-המשקי, המאחדות בהספקה קומונלית עם הגוף הכלכלי הארצי של הגודל" (י"על עניני עין-חרודי עמ' 104).

עם זאת יש להעיר, שאותה פסיקה שצוינה בספר מרי הקודם, כי "אלה שעמדו בראשו של הגדוד כזמן הפילוג ואשר אלקינד היה מבטאם העיקרי, ההתיישבות לא היתה בראש מעיניהם" (עמ' 114) — במידה שפסקה זו עשויה להתפרש כחלה על כל אנשי הרוב — היא לוקה בכללות יתרה. אפשר להניח שראש שבתוך הרוב הזה, שאלקינד עמד בראשו, נמצאו יסודות שונים מביחית היחס להתיישבות ולייחוב. אלא שבלהט המחלוקת שוטטשו האחרים אצרות השונות שבתוך הרוב הזה ועל-פני השטח נדחק אלקינד ודעותיו בעוד שקולט של אחרים לא נשמע. לא פסג יקרה, שביחיות בין זרמים ופלטנים נשמעות ברמה הרעיונית הרוטונטיות שכלל צד כש' הן מבוטאות על-ידי נציגו הרשמיים היחוקקים, ואילו האחראציות השונות, המצויות באותו רוב עצמו — נבלעות או משטטטטט. ויש לכך ודאי סיבות רבות — חברתיות, פסיכולוגיות ואחרות. במקרים אלה נשקלת משמעותו האובייקטיבית של הביטוי היצבורי הכללי ולאירודקא הכוונות הסובייקטיביות של פרט זה או אחר בתוך אותו ציבור. יתכן אפוא, שבתוך הרוב שבגודל, שברוך כלל, כפי שאנו יודעים מתוך הכתוב, אלקינד היה מוצגו, חיו גם בעלי דעות אחרות, בעיקר לגבי היחס לתתי-ישובים, שמשותפים לא הניעו לביטוי, או שביטוי זה פרט נתגלה לטעמיים במקורות ודבר זה אמנם בא לידי התגלות מאוחר יותר, עם ההשמאלה של קבוצת אלקינד.

ואשר להתנגדותם של אנשי "השומר", שנמנו עם הרוב ב"גודל" ואשר אין להחשיב אותם ביחס "ישר" להתיישבות, יש לקחת בחשבון גורמים נוספים שהשפיעו על התנגדותם. פרשת היחסים של אנשי "השומר" עם הנהגת ההסתדרות ואחרות העבודה היא פרשה מכונה ומסומלת וקשורה בוויכוחים בי עניני התנהגות יחסים אלה, כמסתבר, פעלו לא במעט כביטוי של הצטרפות חברים מ"השומר" אל אותו חלק בגודל שהתחיל להתבלט כאופוזיציה להתנהגות

ליתות ולביקורת, לחיוב או לשלילה. אינו מוכן מסיבות שונות רבות, לקפוץ ל"טוב האריות" של הכירור הזה — לגופם של האשמים בפילוג הראשון בגודו, אני מוכן להגיה, שניתן היה למנוע אותו פילוג, שהרי מצד אחד, בשלב מסוים של הפרשה, המסים הגדוד לקבל עליו את מסקנות הצעד הפועל של ההסתדרות ומצד שני, עובדה היא, שבזמן קיום המחלוקת על האוטונומיה המספית של המסך התי' קיימה אוטונומיה זו בכפר-בלעזי, משק שהשתחך אף הוא לגודו ואוטונומיה זאת נתקיימה גם בתל-יזוף מיד לאחר החלוקה, עם זאת אני חוזר ומזעזע שהמחברת במאמרה ב"בדרך" הגדישה את המאה בק" ביצועיה המסקניות, בהתמכרות על סקורות מסוי' מקים מבוזבה מדעית כמו י"ש פועז'ש וכדומה, בדבר מה שהיא סכנה "סקורות הפלגות" וכו'. אמנם, במאמרת-גנובה למאמרי ישנה נטייה בולשת מן המסקנות האמת. יתכן מאוד, שלו כתבה ברוח זו ביחס לפילוג גם במאמרה ב"בדרך", לא היה מקום לביקורת ענין זה, כפי שהובאה במאמרי הקודם.

ובסוגריים ייאמר: ענין הרוב והמיעוט בגודו ביחס לפרשה זו — אינו בליכך מסוים ופורמאלי כמו ש"א.ש. רואה אותו. עיקר א' בחקנון גודו הע' בודה אמר: "ארטון החברים בקיבוצים בעלי מש' סעת הנמצאים ברשות ההסתדרות הכללית לכל עניני העבודה וההגנה". לאמור: הגודו ראה את עצמו כחלק ארגוני של ההסתדרות, שליחה ומכ' שים דרכה, לוחם מלהמתה, הלוצה הנאמן. כן גם ראתה ההסתדרות את הגודו. המסך המשותף הלי-יוסף—עין-חרוד והיה נסיון ראשון להגשים דרך חדשה בהתישבות שאחרי-העבודה וההסתדרות נאבקו עליה ופעלו למענה. הצלחתה או אי הצלחתה של דרך זו עשויה היחה לקבוע את יחסה של תנועת הפועלים ואף של ההסתדרות הציונית — לצורת ההתישבות הזאת. בתנאים אלה, כאשר המחלוקת היחה נטושה על שאלה שבסחרונה תלוי היה עצם קיומה של צורת ההתישבות החדשה, ועל רקע התי' מיסה המרחיבה שהיחה קיימת אנו, של התנועה על כל חלקיה, — שאלה גדולה היא איזה הוא הרוב ה' קובע: הרוב של ההסתדרות או הרוב של הגודו ?

ההסתדרות ואחדות העבודה. סבוכה היא הפרשה והרבה נכתב עליה בספרות על "השומר" ואף ב' ספרו החוש של ד. הרובין: "האחמול שלי".

ד

ופחה הגענו לפרשת "הפלגות". תיחי לה לא.ש. על התנצלותה בגודו. ההודאה שלה, כי "הניסוח אינו זהיר ומנומס כראוי" יריש משום יופרשת בהכללת השקפה כוללת על דרך תנועת הפועלים בארץ" ראויה לציון. אולם הענין אינו במידה הוגי' רות והטמוס שבניסוח. הענין הוא יסודי יותר — במיטה הנקושה בידי המחברת להערכת אנשים ר' עובדות.

במאמרה הקודם מביאה א.ש. לעדות את הייש טועני' בדבר "סקור הפלגות בתנועת העבודה בארץ" ("בדרך" חוב' ג', עמ' 46) ומאשימה את אחדות העבודה שינתנה גיבוי מלא לקבוצת חברים, אשר מאז היוו במיט לפילוגים למיניהם ("בדרך" חוב' ד', עמ' 50). דומה, שאין מקום למערת שבני סוח זה ישנן שתי קבוצות ערכיות: א) הכתמת עצם הפלגות כפעולה שלילית. ב) האשמה קבוצה מסוימת כפעולה שלילית זו. שתי הקבוצות הללו הן בדרך כלל לגיטימיות אלא שמחובת המחקר, ה' מחומר להיות מדעי, להובי' אתן בעובדות ומיכאות, בדוקוסטפטיה ועדויות וכי', אך המחברת שלנו מסתפקת בעדותם של הייש טוענים' בו בזמן שאותם "טוענים" עצמם היו "צד" מעורב בנזיחה בגודו. עכשיו באה המחברת במאמרת-גנובה וס' ענת לשתי קבוצות חושות. א) אין הפלגות בכלל פעולה שלילית ("פלגות אינה מלה נגדית"). ב) מי עזט שאינו מקבל את דעת הרוב הוא האשם בפילוג. מסתבר, שמכאן הקביעה על "סקור הפלגות" וכו', אשר לקביעה הראשונה — דומה שאין מקום לטעות. המושג "פלגות" הוא מושג שלילי גם מבחינת השימוש הטגור בשפת יומיום של בני' אדם וגם מבחינת סירושו במלון העברי. מי שרואה המחלוקת נוף אחד לשניים או יותר כעובדה ניית-ראית, אובייקטיבית, ללא כל התיחסות אליה, לא יודקק למלה "פלגות". לכל היותר ישמש ביצון עובדה ההתפלגות או הפילוג כעובדה אובייקטיבית. לא כן המושג "פלגות" משמעותו סובייקטיבית והוא קשור המיד עם אנשים או גופים הנשאים אותו ועדושים אותו מסוים שדרכם או רצונם בכך. וכל שייעין בערך "פלגות" במלוננו של אבן-שושן, למשל, ימצא אישור לדברי.

ואשר "לקביעה" השינה הקובעת בכלל, שכל מי עזט שאינו מקבל את דין הרוב הוא הגורם לפילוג, נראית לי כקביעה כוללת ומפשטת מדי, שאינה יפה לכל המקרים. כל פילוג הוא קונקרטי, נושא לכשעצמו, נתון במסגרת תקומתו, גורמי ומסיביו תיו וכו', כגור שכזה, ורק בתור כזה הוא נושא

ה ועוד הערה א.ש. מנסה להפריך את המוכן, כפי שאני הפשתיו, של דבריה על הידואליזם-דאיטנטי של התנועה הציונית סוציאליסטית. אני הבנתיו כפשוטו וכפי שמקובל בלשון בני-אדם, ויסולח לי אם שוב אבקש, לשם הבהרת המושג לעיין במלון, ולעצם הענין: אכן, המושגים ציונית וסודי-אליום כמושגים פושטטיים-כלליים, הם נפרדים, נבי-דלים, שהרי ישנם סוציאליסטים בעולם שאינם, ואינם מוכרחים להיות, ציונים וכן להיפך. אולם אצל

ניסיון ולתורתם בתחום הסוציאלי והכלכלי; רבים ושלמים שכבר עשו את הירביביות בכיוון של שינוי התעודה את דרך הרביביותם בעבר; רבים ושלמים, שהבשירו מומן את אציל ואת לחי ואת שיסות פעולתם בעבר הלא רחוק יחסית — דוקא מהם יש שמתנגדים לממשלת הליכוד הלאומי ולעיתים קרובות תוך שימוש בנימוקים של "יגודי ורכים היסודיות" וכו'.

ולסיכום: התמיהות שהובעו במאמרי הקודם — בענין עוסדות, ולא עוד אלא שנוספו עליהן תמיהות חדשות. עובדת הדיברותיו של המחקר — לא הופי רבה. אובייקטיביות המדעית נשארה מסוקספת כש"היתה. ואף אם התגלה המחברת פה ושם על "ניסוח בלתי נזיר ומנומס" וכדומה — אין התנגדות זו, הראויה כשלעצמה לציון, מכפרת על המגם היסודי במחקר, שעיקרו, בפרשה הגדולה, בהעדר אובייקטיביות מדעית, בראשיות הדיברות בלתי מדי כחות; בשימוש שרירותי בתוארי הכתמה לבני אישים וגופים ציבוריים רבי מעש והגות; במודרניזציה אקסמואלית בלתי-רלוואנטית של השקפות ומדי שנים בני תקופתם והתאמתם המלאכותית אל מושגי זמננו וכיו"ב במפורש במאמרי הקודם.

ואין אלא לתורר ולומר:

"פרשת נורד העבודה על הישגיו ואכידותיו, על נצחנותו וכשלונותיו, על גילותו ותעיותיו, ראויה שתחקר כראוי לה, ועדיין היא סחכה למחקר יסודי אובייקטיבי ומדעי באמת".

[סקא]

נרשאה, אצל אלה שהם גם ציונים וגם סוציאליסטים, אין הציונות והסוציאליזם ניתנים להפרדה. בנוסף ובנוסף קיימת הציונות הסוציאליסטית כי אידאה וכהשקפת עולם אחת. אכן ידעתי, אין אותות דעות בפירוש זה. ישנם כאלה שאצלם האידאות הללו הן נפרדות כשה החיבור סחברת ביניהן; ציונות וסוציאליזם. וכוחה של א.ש. אף הוא להחזיק בהפרדה זו ולהשוב שייש סקרים בזמ עולל להי"דצר ניגוד בין שתי המטרות. דומה, שהתפיסה הציונית הסוציאליסטית המסורתית, המעוננת בתורת משה הם ונחמן סירקין, ב. ברנבוב, ית. ברנר וב. כצנלסון, י. סבוקין ואחרים אינה גורמת כלל "שתי מטרות" נפרדות. אם קיים כאן ניגוד הרי איננו בין שתי המטרות כשהן לעצמן אלא בין המטרה האחת לבין מי שמתכחש לה.

1

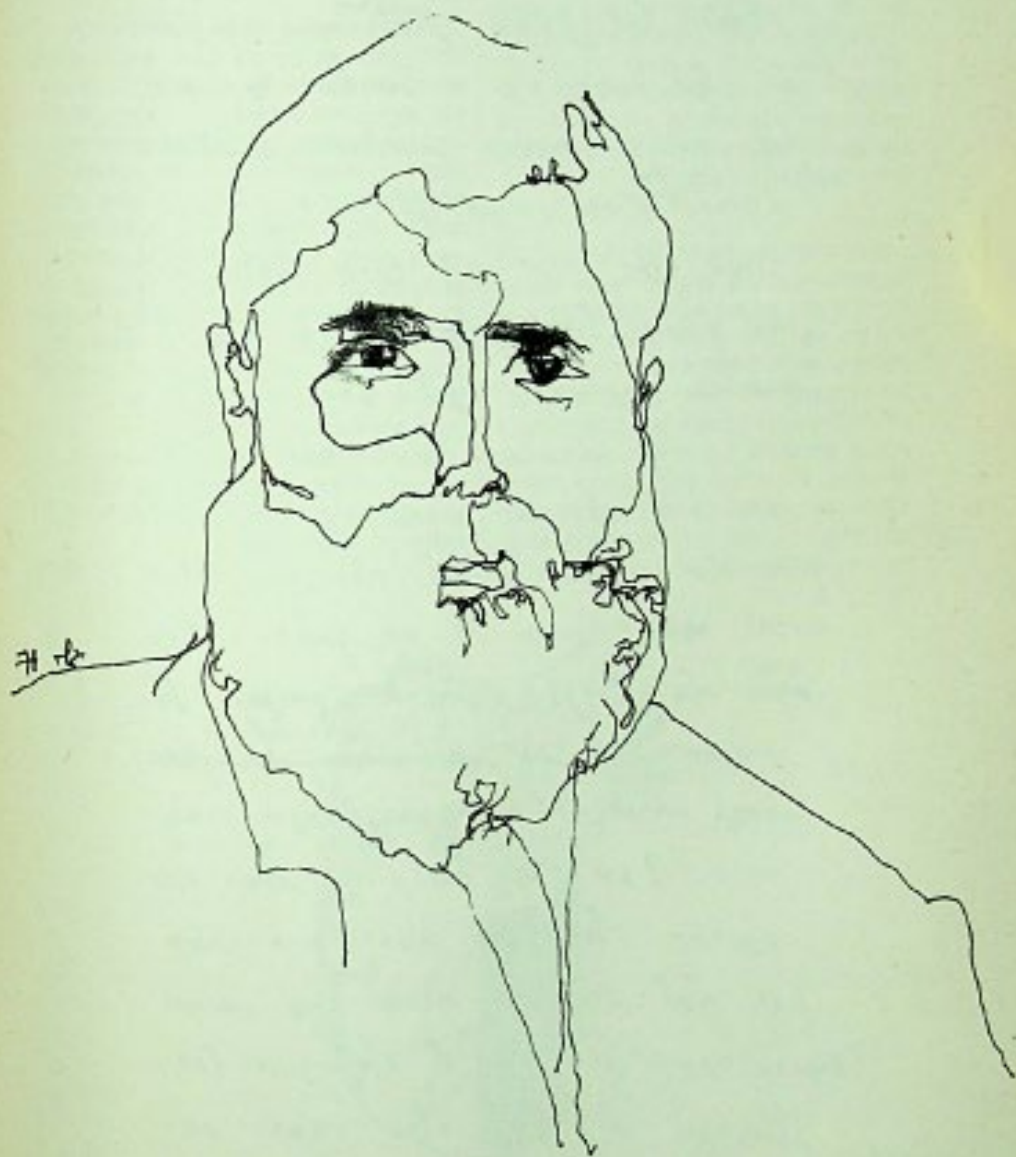
מזדה ביותר היא ההנחה ברבר יחסי המוסל את הרביביותם "בימים אלה של ממשלת הליכוד" וכו'. מזדה מאד, מה ענין שמישה אצל הר סיני? וכי קואליציה אינו שהיא מבטלת מאליה הילוקידצות והשקפות, ויכוחים ומאבקים רעיוניים? וכי קואליציה ממשלתית מתייבט מעצם מהותה רביבית רעיונית ושינוי בהערכה היסודית של התנועה היריבה? הרביבית התיסודית היא לגיטימית אם היא באה מצד עצמה לאור גילויים חדשים, מקורות ותעודות וכדומה. אולם על שום מה החייב אותה דוקא ממ שלת הליכוד? בהקשר לכך ראוי להעלות תמיהה אחת: דוקא רבים ושלמים מן הקרובים לרביביות-

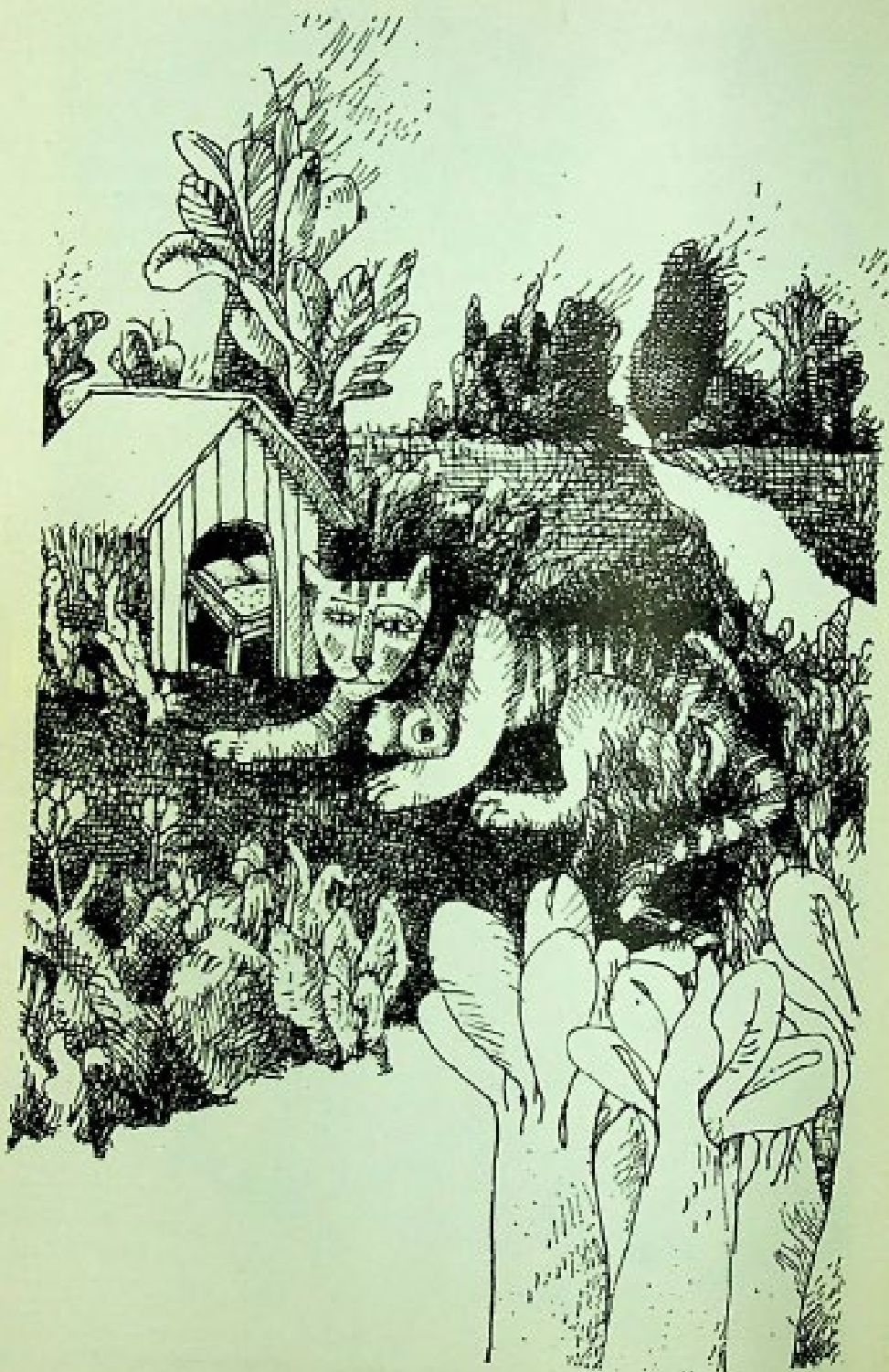

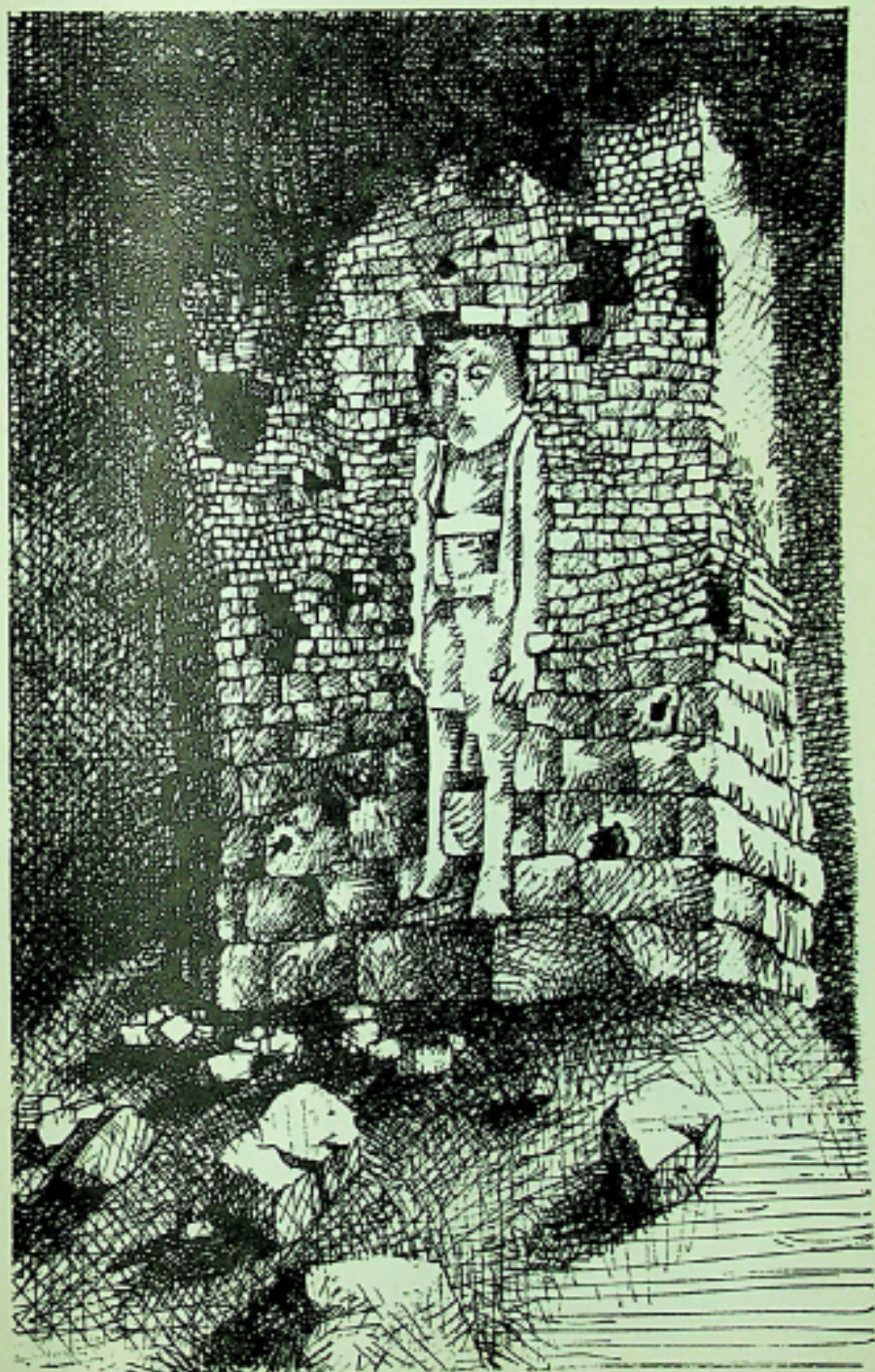
הנצח היה נצח ^{למאן} ~~נצח~~ כדברי רוח, בנצח-
 אמת ^{למאן} אמתו. לא מולת, אבל רוח עמל בלתי
 ושל ^{למאן} עם המספרות הקולות אשר מסוד.
 התורה ^{למאן} ~~התורה~~ (התלכן) הוסיפו; הכל הבלטמם
 במהרה, כל המבואות - היו ~~התורה~~ ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן}
~~התורה~~ ^{למאן} התבואות הוסיפה. התורה התה
 הקורם התיי. אבל תרומת ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן}
 גם תרומת הרבה הונו, אשר בתוך מיוו,
 נהסכה כדבר אמתיה נשבו אמתים, למאן,
 בן ה"ע, אשר אהבתי אמתות ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן}
 בולגים ושנה יעני מבורג.

הנצח מאן. הונו נבנו קרית בוח
 דמבו, ואלו יציה אהליפני דמתי. אוולו הסדוק
 נעשה. התמן שד זל הישיבה אשר אהביו
 זל התקונים. התבנים יצו לו, שאלו ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן}
~~התורה~~ ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן}
 שהיו זכרה מעשה חלה חקרה, קדמה
 או סגות מן - אלה יקשה אצ? העי
 הלת-תיף חזא את השאלה התייפה
 הנוג, פרו שחור בני-ישיבה, לפני זכרו.
 אבל אמנו אנה או אה זה: איכפכו אמתיה!
 אמ תקשה חלה קדמה או חקרה,
 יהמו קולו ידוע זה אמתיה ואלמו ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן}
 הרי יקש ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן} ~~התורה~~ ^{למאן}

לדוע?

מכתב מימי ההסתדרות הראשונים *

נסעי שלום.

אף כי אינך כותב אלי, כי יודע אני לך בתור חבר לא הרוץ — תקבל ממני גם כן הפעם מכתב קטנטן. אתה כבר יודע מהוועידה הכל מה"קונטרס"¹. אבל זה רק רמז קל. ההסתדרות הכללית נוסדה הודות להתאמצות שלנו; ואפי של תקנותיה ניתן עליידי החלוצים החדשים. אופי פעולתה תלוי יהיה מחריצות העסקנים בה. בוועידה גופא היה צדינגעניש². אנחנו בעד המקסימום של קוטפטנציה. הפועל הצעיר בעד המינימום. הכריעו החלוצים. בני ברית היו. הפועל הצעיר עם המ.פ.ס.³ אחדות העבודה נשארה להתקיים⁴. בהכרח קיומה להלאה בטוחים כולנו. אבל המצב הכספי ושל הכוחות האנשיים הוא קשה עד מאד. נכנסו אלינו צעירי-ציון⁵. זה חשוב. אבל ערך הדבר תלוי במידה רבה בזה שברית פועלי-ציון, תמסוך אליה את צעירי-ציון מפולניה (וזה אומר גם מרוסיה הקומוניסטית) ולא שניתן כל כוחותינו להפליג את המפלגה של פועלי-ציון בפולניה⁶. חובת הברית לכוא ביחסים עם צעירי-ציון על כניסתם.

טמכתבך וגם ממעשיך יש לנו נחמה רבה. אבל הקשר בין שאר חברינו — ולמן, רחל⁷ — אתנו הוא יותר מדי חלש. עד היום לא קיבלנו אף פתקה משניהם. המחלקה "בעולם"⁸ ב"קונטרס" ריקה בזמן שיש לנו ולמן⁹ בווינה. בן-גוריון¹⁰ בלונדון וכך הלאה. בן-גוריון, לכל הפחות, כותב אלינו הרבה. בוועד הפועל אין רואים צורת מטבע. העניות נוראה ומת-פירה, אבל בפנים יש שלום בית רב. ההכנה בין החברים גדלה.

הכביש שלנו¹¹ הצליח מאד. ומה תקוות רבות. הצלחנו בעבודה בעצמה, היא משמשת גאנה לעבודה העברית, אין כביש כזה בארץ; הצלחנו בסידור החיצוני והפנימי; גם במובן הכספי. הכבישים של הפועל הצעיר היו מפלה גדולה גם בשבילם וגם בשבילנו. כמובן, ששוב שכל העבודה הזאת תתרכז כעת בידיים משותפות. חינוכנו אנשינו שלא יוכלנו לשער: רב הוצ¹², הברב¹³, נתן חרוב¹⁴, טומשוב¹⁵, גרפינקל¹⁶ ועוד. גם חרשים. בית-הבראה הצליח ומצליח וגם היים ארצי-ישראל¹⁷ עבד עבודה טובה. בכל זאת אני הולם על זה שהוא יעבור ל"המשביר". כי שם רע — חסר כסף וחסרים אנשים.

המטבח ובית הלינה בירושלים הם מוסדות חשובים. המטבח הכי טוב בארץ. נקי. אוכל טוב, בוזל (וברוח!). בית לינה מצוי. כל זה פרי עבודתו. עובדים אמריקניים: גולדמן אלקיש¹⁸, גם בוגדובסקי¹⁹.

ה"קונטרס" טובל נוראות מחוסר כסף. רמז²⁰ העורך צריך למלא עוד מאות עבודות. עובדי ה"קונטרס" אינם מקבלים כסף. עזרה מבחוץ אין. כל המשלוח לחוץ-לארץ לא משתלם — אף בפרוטת. — — —

בהסתדרות הכללית הכל רק מתחיל. אתה זוכר הימים הראשונים של אחדות העבודה? כך כעת בוועד הפועל ומועצת ההסתדרות הכללית. אבל סוף-כל-סוף — טוב. 5000 פועלים עברים מאוחדים — זה כוח מרבה כוח. וכוח הפועלים כוחנו הוא. המ.פ.ס. מויק בארץ. רבוצקי²¹, הרבולוציונר וחלדי²², דיקסון, ושומרוני²³ ועוד. אתה מכיר אותם. הגונים — גרשון ר²⁴. ויאשאי²⁵. אבל אינם מבינים, ורים ובטח עוד הרבה זמן ישארו כאלה. טוב שהם

* המכתב המובא כזה — אל נסע הרס 10 — אין תאריך כתיבתו רשום בו. מתכנו מסתבר, כי נכתב ע"י י' טבנקין מדי לאחר ייסוד ההסתדרות בחורף 1921. אנו מכיאים אותו כלשונו. (המכתב שטור בארכיון "בית נסעי בפתח-תקופה). כל ההערות (בסוף המכתב) — נכתבו ע"י א. פאלקוב, המלכה-יד.

בהסתדרות הכללית. זה מתוך, אם אני אומר לך כי מוקים זהו רק במובן אחד: חוסר האחריות. כך בזמן השביתה³² וכך בזמן הדמונסטרציה³³ ועוד כאלה. על השביתות שניהלנו קראת. הן אתה יודע, כי רק אחוז למאה מענינים אלה מגיע לעתונות. השביתות היו מאורע בחיי הציבור וניהלנו אותן בתבונה רבה ובכבוד. אבל על זה הרבה לדבר, ולא כרגע. מה עושה שמואליק?³⁴ חושב אני — וכולנו חושבים — את עבודתכם לחשובה מאוד. ובטה בקרוב נבוא לעזרתכם.

אני חושב כי ההסתדרות הכללית תציא את כל עבודת העליה מידיים מפלגתיות ותכניס אותה לידי כל הציבור האידי³⁵.

יש מחשבות על שליחת איש לאמריקה. חושבים על ברל³⁶.

בנק הפועלים נוסד.

מצב הקפא³⁷ רע מאד. הצלה היא שכעת לשכות העבודה תתיינה על חשבון כל ההסתדרות. בלומנפלד³⁸ מתמסר להסתדרות הכללית. בעיקר הוא נכנס למשרד המרכזי לעליה והספקת עבודה. הולשכות תתיינה תחת יד המשרד הזה. וכעת, אם אתם תשלחו לנו עזרה — עבודתנו תהיה פוריה פריכמה.

כעת עוסקים הפועלים בעיקר בעבודות הממשלה. הנציב הוא יהודי חשוב³⁹ ועושה את שלו. הציוניות איננה⁴⁰. כיום עובדים בכבישים כ-1200 איש. רבים הדישים. לפני יומיים קבלנו עבודה (כבר במשרד המשותף) לעוד 300 איש: העלה על יד יבנה. התקנה הקרובה היא עבודה של רוטנברג⁴¹. לא צריך להפסיק את העליה. וואס מעהר און וואס שנעלער⁴². כך הרגשת כולנו. אבל חומר אנושי הידע מה לפניו, כי בארץ מוראטוריום⁴³. נחוצים באמת חלוצים.

העוסק אתה בעניני "החלוצין"? זה חשוב לא פחות משאר העבודות. ויש להכין אנשים לסבל — וגם כדאי לאדם להתעכב ולהתכונן בעבודה ובשפה. הרואה אתה את תנועת הפועלים הכללית? אל תשכח, שעליך לא רק לעבוד, כי אם גם להתכונן לשוב לארץ. ותנועת הפועלים הסוציאליסטית האוסטרית היא חשובה וקרובה. קבלתי פעם ממך את העתון — Arbeiter Zeitung. תודה לך. לפי דעתי עליך להתענין במפלגה ובמוסדותיה. לפעם הזאת יספיק לך. אם תכתוב גם אתה, בטח אוסיף לכתוב לך.

על האנשים העובדים במקומות בטח תתענין בפרטים: הצלחנו מאוד בנתיבי⁴⁴ ביפו. הוא תרוץ, נבון וקריר⁴⁵. מסור ועובד הרבה. גם שמחוני⁴⁶ עובד טוב. בחיפה נחמיה⁴⁷ הא מריקני. אתה זוכר אותו? עבד בזמן "ההגנה". בטכריה — משה שפירא⁴⁸ מצטיין. פיני⁴⁹ שטיין⁵⁰ עובד באילת-השחר, בקפוצה, ועובד גם עבודתנו טוב. חיים קמנצקי⁵¹ הצטיין בכביש בסידור המטבח (ל-350 איש) לוויצקי⁵² עובד טוב בכביש. שרה לישנסקי⁵³ ביפו בקופת-חולים וגם בסניף היא חברה חשובה לנו ועוזרת הרבה. הנג הכל. בן-צבי⁵⁴ בוועד הלאומי, במרעזה⁵⁵, גם ב"קונגרס". הפעולה במרעזה ועל יד הממשלה עזרה הרבה מאד גם בשביתה⁵⁶.

שלום — יצחק ט.
עוד כמה מילים על המשפחה. את חוזה⁵⁷ ראיתי פעמים אחדות. בפעם האחרונה לפני איוה ימים. היא בריאה אף כי חלטה. גרשון קרוב⁵⁸ עובד, כנראה, עבודת ההסתדרות שלהם. אשתו דוקא קרובה אלינו, עובדת במרחבת.

אותיות⁵⁹ עובדת בכנרת, בקפוצה.

נו, בזה גמרתי.

שלום לקליר⁶⁰ ולכל חולי א"י.

המכתב רק לך!

יצחק טבנקין

הערות

1. נטע הרמן (גילברט) (1970/1990) מראשוני פועליציון במולין (וארשה) - עלה לארץ ב-1908. מכובשי העבודה העברית במרשבה. מייסדי אגודת השחר. לאחר ייסוד מפלגת אחדות העבודה יצא בי שלוחות לאירופה ועל שם בארגון הנוצרת יהוד לוחי העלמה החלוצית. עם שובו לארץ המשיך לפי צול כחבר המרכז ההקלאי ומרכז מחלקת המושבות בו. על שמו "בית נטע" במחתיקה. י. שנקין יחד עם דוד בלוך-בלומנפלד ויוסף שפרונצק היוו את מוציאות העדע הפועל של ההסתדרות.
2. ועידת היסוד של ההסתדרות הכללית. שנת קיסלה בחנוכה תרפ"א (דצמבר 1920) בחיפה.
3. "קונגרס" - שבועונה של מפלגת "אחדות העבודה" בשנות 1919-1929. עורכו הראשוני של הקונגרס - ב. כנולסון.
4. לקראת ועידת היסוד של ההסתדרות נתי אגדה העלמה החלוצית החזקה בראשיה נפרדה בשם "רשימת הפועלים החרישיים" שכללה את דוד העבודה, הסומר הצעיר, "החלוקי", צעירי ציון ועוד די כריש עמולה נפרדה. נציגי רשימה זו מילאו כי ועידת הפקיד מפישי בין הפעילות המנוגדות שיוצנו בעיקר עיי נציגי אחדות העבודה והפועלי הצעיר. כיוצ, נועדה הטענה רבה לקראתו של י. מרובי הלוח, במסך שעלה תלמי, להקמת ההסתדרות הכללית. בדרך כלל היתה סיעת "הפועלים החרישיים" קרובה מאד לאחדות העבודה בהסוטה את החסי הדרות.
5. ג'ודונעניש (יודיש) - מיקוח.
6. לכא הכוח המרכזיים של שלוש הסיעות - אחדות העבודה, הפועלי הצעיר ורשימת "הפועלים החרישיים" - ניתנה הזכות להשתתף בוועידה בזכות דעה מיעוצת ולסיעת מ.ס.ס. (ראה העי 7) לא ניתנה זכות זו בזמנקה מטעם הוועדה המסדרת, שמפלגת מ.ס.ס. אינן אנו יודעים עדיין את סיבה מה יחסה להסתדרות ושהופיעה בהוציא לארץ והכריזה (על עצמה) כמפלגה יהודית מצרית וכרי. נציגי מ.ס.ס. מוחו כנגד זה בוועידה, וטענו שאף הם בעד "עבודה אקטיבית בארץ ישראל" ושהתאשמות עליהן הן נטולות יסוד. בהמשך התייכות בענין זה הועדה סיעת הפועלי הצעיר לקבל את הסיועון של סיעת מ.ס.ס. ולתת למרכזם זכות השתתפות בוועידה כלומר הסיועון. סיעת "הפועלים החרישיים" הציעה וזכהה שפסדה, שלמטעה הסאורה את המצב הקיים בוועידה. לפי תוצאות ההצבעה מסתבר שעירוי אוד וזה העבודה הגטרפו להצעת "הפועלים החרישיים" אילו צייט מ.ס.ס. הציבינו יחד עם סיעת הפועל הצעיר.
7. מ.ס.ס. - ראשו תיבות : מפלגת פועלים סוציאליסטים. ראשיתה בקבוצת הבריים של פועלי

ציון שלא נטרפה לאחדות העבודה עם ייסודה בוועידת מחתיקה ב-1919. לאחר זמן נתגלגלה ל"מ.ס.ס." (המפלגה הקומוניסטית הפלשתיאית) והיתה יודעה כבינויה "מראקציה".

8. מפלגת אחדות העבודה בראשיתה לא התכוונה להיות מפלגה בטווח המקובל. לפי הסקפתה היתה צריכה להתקיים התאחדות פועלים שתקוף את כל עניני הפועלים המקצועיים, הקואופרטיביים, החרישיים, הפוליטיים והתרבותיים. וכנות, אמנם, התי כחה להיות אחדות העבודה - עם יסוד ההסתדרות, שהיתה להסתדרות כללית ומקיסה את "כל הענינים היסודיים, הכלכליים והתרבותיים של המעמד הי עובד בארץ" ובכך כאילו מצמצמה את היקפה וחכמה של אחדות העבודה, היו "הימים באחדות העבודה שי" סברו שעל המפלגה להתחיל. דעה זו לא נתקבלה על דעת הרוב המכריע של החברים וראה המשיכה להתקיים כהתאחדות ציונית סוציאליט של פועלי ארץ ישראל, אחדות העבודה. ב. כנולסון מספר בנושא זה:

" - - - אנו כולנו ידענו והרגשנו, כי יש עוד ליאחדות העבודהי הרבה לעשות. יש עוד לפעול הפקידים גדולים של עבודה והיונך סוציאליסטים, של פעולה פוליטית, של המסך המלהמה על אחדות בארץ ישראל וגם מסביב לארץ ישראל, ואנור לנו לחתר על כל אלה בשל הצלול הגאה שבהתפרקות מתוך פסירות נפש, וגם לא בשל הקסיים אשר יסבאונו בורכמו בעתיד. כדעיות אחדות העבודה, מיד לאחר ועידת חיפה, היה איתנו יוסף חיים ברנר, והוא הסביר לנו לפי דרכו כמה ערכנו ולמה אנו מצויים להוסיף להתקיים ולהמשיך. (כתבו ב. כנולסון, כרך ב' עמ' 285).

9. צעירי ציון - הנועה של נוער ציוני עממי ברוסיה, בראשה המאה העשרים. חלק מחברי התנועה שעלה לארץ עם העלמה השנייה, הניח את היסוד למפלגת הפועלי הצעיר. בשנות המהמבה (1917) גדלה מאוד ברוסיה ובמולין. ב-1920 נתפלגה לשני זרמים - לזרם סוציאליסטי שהקים את מפלגת צ.ס. וזו התאחדה ב-1925 עם פועלי ציון (יסד), ולזרם שהיה קשור רעיונית עם הפועלי הצעיר בארץ ויהוד הקרוב את מפלגת העבודה הציונית העולמית "התאחדות", שלאחר מכן, בשנות 1932 התאחדה עם פועלי ציון צ.ס. בקמת אגודת צעירי ציון ואגודת צ.ס. ופועלי ציון (יסד) בשנות העשרים, היו מציי סרשים כבואם לארץ לאחדות העבודה.

10. הברית העולמית של פועלי ציון התפלגה כי שנת 1920 על רקע חילוקי דעות בחובה בשאלות ההשתייכות להסתדרות הציונית, ההשתתפות בקוני גרם הציוני, היחס לאינטרנציונל השלישי ועוד. כמקביל להחלטות זו נתחלטה גם הנוצרת פועלי-

קום המדינה — מבקר החשבונות של משרד הכספים.

22. גולדמן ואלקוויץ — מאנשי הגדוד העברי הימריני. נחום אלקוויץ היה מאנשי העליה השנייה. עם רישות התורכים בשנות המלחמה יצא לארצות הברית עם הגדוד העברי האמריקני. נמסר ב-1953.

23. בוגנובסקי (כיום — שלי) מאיר, בשנות השבע — שליח לאחרי-סוכן, 13 שנה, כמזכיר כללי. עם קום המדינה — שר התחבורה בממשלה הזמנית, שר החינוך והתרבות — בממשלה הראשונה.

25. רבוצקי אברהם (1889—1946), מפעילי סועלי ציון ברוסיה. ב-1917 שימש כשר לעניני היהודים בממשלת אוקראינה הנצטאית. ב-1920 עלה לארץ ישראל, הצטרף ל.מ.ס. והיה ציר מטעמה לישיבת הייסוד של ההסתדרות. גורש מן הארץ ע"י ממשלת המנדט. מת בארצות הברית.

26. הלוי מרדכי — ציר ל.מ.ס. לישיבת הייסוד של ההסתדרות. עזב את הארץ בשנת 1921. חזר לרוסיה.

27. שומרוני ש. — איש העליה השנייה, מאנשי אגודת העבודה וממשתתפיו הראשונים של היקוב סרסי, שנצטרף אחרי-כך ל.מ.ס.

28. גרסון וואה ארמוני (1892—1948), מאנשי האגף השמאלי של סועלי-ציון בפולין. היה ציר ל.מ.ס. ביוזמת הייסוד של ההסתדרות. עזב את הארץ והצטרף בפולין למפלגה הקומוניסטית.

29. אישה סיקודר, שמו האמיתי — יעקב רודיק. איש האגף השמאלי של סועלי-ציון ברוסיה. היה ציר מטעם ל.מ.ס. ביוזמת הייסוד של ההסתדרות. ירד לברית המועצות ולפי עדותו של יוסף ברזילי חוסל בתקופת הסהיור והאימים בשנות השלושים.

30. כאותו זמן החקיקו כמה שכירות של סועלי-ציון. אחת מהן היתה של סועלי היקב בראשון לציון שי. סנקוב. ונ. פלר טישלוב, מטעם ההסת. ל.מ.ס.

31. הכונה, כנראה, להפגנות שארגנו אנשי ל.מ.ס. לכבוד ה"ד" טובמכר — יום שהפכת אוקספורד. כ" הוצאה מהפגנות אלה פתחה המשטרה הבריטית בחקירות, בחיפושים ובמאסרים.

32. שמואליק הסטר — (1897—1963), מייסדי "השומר". מאנשי "גדוד העבודה" ומראשוני משק חליוסף וחבר בו עד יום מותו, בשנים 21—1920 עשה בשליחות אגודת-העבודה בפולין ובאוסטריה,

ציון בפולין לייסוד "לייטנאלי", מפלגת סועלי ציון (יסוד) בפולין, שהיתה קשורה עם אגודת העבודה בארץ ונתונה להשפעתה, התאחדה ב-1925 עם צ.פ. (ראה הערה לעיל).

11. זלמן רובשוב (שור) רחל כגולסון עשו כי אותו זמן בוניה, ויחד עם יצחק זאז וביל לוקר היוו אתח משתי המחלקות במסגרות האירופית של "ברית סועלי-ציון העולמית" (יסוד). המחלקה השנייה היתה כלוגדון כראשותם של ז. בן-גוריון וש. קפי לנסקי.

12. הכונה למודר "בעולם" שבקינטורסי, שבו היו מתורגמנים מכתבים, כתבות ורישיות ב"עניני העולם".

13. זלמן רובשוב (שור).

14. ראה הערה מס' 11.

15. בתקופה שבין יצירת אגודת-העבודה לבין ייסוד ההסתדרות העובדים הכללית, היתה תנועת הסועלים בארץ מפולגת לשתי רשויות המודר רוחנית ובלתי גם בתחום הסקציוני. שתי המפלגות — אגודת-העבודה והסועלי-הצעיר — קיימו כל אחת לעצמה, מוסדות נפרדים לקבלת עבודה, לקליטת עליה וכו'. גם העבודות הציבוריות שרובן היו במלילה כבישים, כרצו באחריותם ובניהולם של המוסדות הנפרדים של המפלגות. כך, למשל, נסלל כביש ספריה—צמח באחריותם ובפיקוחם של מוסדות אגודת-העבודה, ואילו כביש חיפה—נידה ע"י מוסדות הסועלי-הצעיר. עם ייסוד ההסתדרות נתאחדו גם המוסדות הנפרדים ועברו לרשותה של ההסתדרות.

16. רוב הדו (1894—1940), מבוגרי המחזור הראשון של גימנסית "הרצליה". מראשי "הגנה" וההסתדרות. נספה בתאונת-רכיבים יחד עם אשתו רבקה (שרתוק) ובתו הרצה. על שם הקיבוץ "רדוות".

17. בהרב יקותיאל — מבוגרי המחזור הראשון של גימנסית "הרצליה". מראשוני אגודת-העבודה ומפעיליה.

18. נתן הרובי — (1892—1963), ציר ביוזמת הייסוד של אגודת-העבודה. ממארגני סליחת הבייש סכריה-צמח. מפעילי הייסוד לעבודות ציבוריות שהפך לאחרי-סוכן ל"סולל-בוניה". מייסדי שכונת ברזוב.

19. טומשובא, — מפעילי הייסוד לעבודות ציבוריות שקדם ל"סולל-בוניה".

20. יוסף בורשינקל — מפעילי הייסוד לעבודות ציבוריות. מראשוני שכונת ברזוב. נעלם מן הארץ ועקבותיו לא נודעו.

21. חיים ארץ-ישראלי — הוא חיים גבריאלי. איש העליה השנייה. פעיל במרכז החקלאי ולאחר מכן, במשך שנים רבות, מזכיר קוסי-חולות. עם

44. נחמיה רבין, עלה לארץ מאסריקה ב־1918 עם הגדוד העברי. ציר מטעם אחרות העבודה למערי זה היסוד של ההסתדרות, פעיל ביהונתן, במסך שנים חבר הוועד הפועל של ההסתדרות ובית מ. תלאביב, אביהם של יצחק ורחל רבין.

45. סמך ספירא (1896—1948), ציר אחרות העבודה להעידת היסוד של ההסתדרות, מפעילי "המסדר לעבודות ציבוריות", ריסול-בוניה.

46. מיינשטיין (ספר) זאב, (1891—1964), סמך נדבי הגדוד העברי, ב־1920 הגטרף לקבוצת אילת השחר, שבו היה חבר כל ימיו. שימש בתפקידים ציבוריים שונים בהסתדרות, במפלגת, ביהונתן, ב־ קיבוץ המלאח ובמאהוד הקבוצות והקיבוצים.

47. חיים קמנצקי (סלעס), מראשוני אחרות העבודה זה, ניהל את המסכה הציבורי בכביש סכריה-צפת. חבר בגדוד העבודה והיה בין העולים הראשונים על אדמת עין-הרדו.

48. לויצקי מרדכי, איש העליה השנייה, ממיסדי אילת-השחר, טבע בזאדי ליד אילת-השחר (1924).

49. שרה ליסנסקי, (1884—1924), אחרת של רחל יגאלית בן צבי והמסלה בחיה ליסנסקי, אחת המובי שות הראשונות של קופת-הולים, יסדה את המר פאה הראשונה של קופת-הולים בתלאביב. ציר מטעם אחרות העבודה להעידת היסוד של ההסת, יצחק בן צבי, (1884—1963), ממיסדי אחרות העבודה וההסתדרות, משנת 1931 ועד קום המדינה — יזיר הוועד הלאומי לכנסת ישראל, נשיאה השני של מדינת ישראל.

51. ליה הנציב העליון הראשון פעלה מועצה מיי צנת בעניני ארץ-ישראל בשם "המועצה הארצישראלית הכללית", שמנתה 21 חברים ובכללם הנציב העליון, 10 מחברי המועצה היו מפקדי המחלקות היסודיות שבממשלת המנדט ר־10 — נציגים של חוסי כר הארץ, מהם שלושה יהודים, אחד פן השלושה — י. בן צבי.

52. ראה הערה 30.

53. הודיעה — היא היה מורה-הרשו, עלתה לארץ יחד עם אחיה נסע ב־1908 ועבדה כמפעלת חקלאית במושבות שונות.

54. גרשון דואה אדמוני — ראה הערה 28.

55. נמלקה טבנקין, עלתה עם העליה השלייה שית-מ 1923 חברת עין-הרדו, מהמחנכות הראשויות בחינוך המשותף.

56. אהרן קליר, איש המרכז החקלאי, מצידר אחר דות העבודה להעידת ההסתדרות השנייה, עשה או בחינה.

בעניני העליה החלוצית וברכישת נסך למען יה הנגה בארץ.

33. ראה הערה 15.

34. המסלחת הראשונה של ההסתדרות לאסריקה יצאה בקיץ 1922 ובה השתתפו כול כצנלסון, מניה שמש ויטף ברץ.

35. קפאיי — קוסת פועלי ארץ-ישראל — קרן פועלים צנמאח שהוקמה עיי הברית העולמית פועלי ציון בימי העליה השנייה, לעזרת העליה והפעולה של הפועלים בארץ, בשנת 1925 עברה קפאיי לרשות ההסתדרות.

36. בלומפנלד אסרים — הוא דוד בלוך (1884—1947), מראשוני פועלי ציון בארשת, ציר מטעם אחרות העבודה להעידת היסוד של ההסתדרות, יחד עם סבנקין וספרינגק — פעל כמוכירות הראשונה של הוועד הפועל של ההסתדרות, בשנים 25—1927 היה ראש עיריית תלאביב.

37. הלוד הרברט סמואל (1870—1963), הנציב העליון הראשון בארץ-ישראל מטעם ממשלת המנדט הבריטית, בחמש שנות נציבותו בארץ-ישראל 1920—1925 ביצע בנאמנות את המדיניות הבריטית לגבי הבית הלאומי.

38. ההסתדרות הציונית טרם התנגדה או לפעולה מעשית ממשית בארץ, בויון בישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות לקראת הוועידה השנייה של ההסת, רוח אחר ר. בן גוריון: "מהו מרכז כל הענינים? הנשמת הציונית, עד עכשיו חשבנו שהציוניזם שדרכו התגשם הציונות הוא ההסתדרות הציונית, ולפי זה כישנו את כל פעולותינו, רעיון זה הולך ומתבדה, עלינו להמציא כלי אחר להנשמת הציונות, לדעתו הכלי אחר: זוהי ההסתדרות הפועלים בארץ" (יפנסק המסדרות העובדים, הוברה ר, סבת, תרשיג, עמוד 265).

39. העבודה כהקמת מפעל החשמל על הירדן שפעדה או על הפרק, יוחסה ומנהלה היה פנחס רוטנברג, המפעל נהרס על-ידי הלמיון הערבי כמסלחת השחרור.

40. הרבה יותר ומהר יותר.

41. מוראסוריום — הכונה לקפאון כלכלי ומדיני.

42. נחבי סמואל (1894—1971), ציר מטעם אחר דות העבודה להעידת היסוד של ההסתדרות, סמך נדבי הגדוד העברי, פעיל במסורות כלכליים של ההסתדרות.

43. שמווני דוד — איש העליה השנייה, סמך נדבי הגדוד העברי, חבר בגדוד העבודה ומראשוני עין-הרדו, שבו הוא חבר עד היום.

מפעלו החינוכי של הקיבוץ

בתמורות הזמן

ד"ר יפה בן הדרות

רצון להודיש. לעתים אני חרד, שהצעירים הגדלים עכשיו בקיבוץ, שלא כצעירים שגדלו בו לפני שנים לא רבות, פוגשים אי-תנו. המבוגרים, פחות מעוזים, פחות בטוחים בדרכם; על כן נוטים הם, לא פעם, וגם אנחנו חנו להסתמך מדושייה זה פנים אל פנים, ואנו חיים זה ליד זה ולא זה עם זה.

מערכת החינוך של הקיבוץ המאוחד, כחלק משרות החינוך של כלל התנועה הקיבוצית, ציית בזהה — בהזדמנות כלי-ביטוי לאנשים, שי בחייהם בקיבוץ מצאו טעם וערך, שראוי להודיש אותם לדור הבא; אנשים הרואים בהיות הייתה אופק אנושי חדש לחיי האדם בעולם וליחסי הברה; הרואים בעצמם התחילת ליד של הקמת ביתם הקיבוצי — שליחות, בתוך התהליך המהפכני הגדול העובר על העם היהודי; אנשים, המבקשים להבטיח את חיי הצעירי של בני-עמם עליידי שינוי אורחות חיות הימים הקודמים, בגולה; אנשים שמפאנם אותם הפתוחים שמה שהם עושים באופן אישי, יש להם ערך בנטימיותם של הדברים שהם הלמו עליהם; ועצם הייהם, שאמנם יש בהם גם משום ויתור, אך הסיחה תנותנים להם את "המימוש העצמי" האישי ויש בהם בייטוי לבטחונם, כי אלה הם חיים-שלי-טעם, ולא רק חיים-של-הזדמנות.

דרכנו החינוכית היתה ביטוי להכרה הזאת, לדושייה זה בין הדורות. אין אני חורש שב שרק הכלים החינוכיים שעיצב הקיבוץ קבעו את העובדה, שכיום הקיבוץ הוא יותר מהכל פרי הגידול של עצמו, כאשר החוליה

הדיוני שלנו בשאלות החינוך הוא חינוכי לנו מאד, שכן, יש בנו דעות, שיש בווינו, בהיותנו, משהו חשוב ויקר, הראוי להימסר כישורות לדור הצעיר הגדל בתוכנו.

עבודתנו החינוכית יש בה טעם כל עוד היא נעשית מתוך הכרה והיא מעשה-שליחות מוטעם הציבור, שהיא ביטוי לאמונתנו בערכות חיינו הקיבוציים ובטעם החיים הריאלים. לעתים נדמה, שאנו, אנשי החינוך בקיבוץ, מוצאים עצמנו כאוחזי שליו-ציבור הריאלי בני לפני ההיבנה ואינו הש, כי קהל המתפללים עומד מאחורינו, והוא באמת שליחות של הציבור הזה.

אמנם, מתנכיים-מאמינים יכולים להיות גם מתנכיים כפיייתיים — הכופים על הניכיהם את אמונתם. נדמה, שאין זאת סכנה אקטוראלית העלולה "לאיים" כיום על הניכיהנו ביישובי הקיבוץ המאוחד. אני חרד לסכנה אחרת, הנשקפת לבנינו מאתנו — כמתנכיים, כחורים וחברים — לסכנת הנשקפת דו-השיחה שבין הדורות. אני מאמינה שכל פנישה בין הדורות, בין הציבור הקיבוצי בכלל לבין אלה הצומחים וגדלים לקראת היותם "גדולי-יום" ושותפים, היא פנישה של דושייה, ויש בכך מצפייית-פנישה ומדחייית-פנישה בעת-וי-בעונה אחת. האנשים הצעירים נפגשים עם המבוגרים לדושייה מתוך הרצון לרשת ואי-לי אף למרוד בירושה; והמבוגרים — מתוך

* בעקבות מתיחה לדיון במועצת הקיבוץ המאוחד

בעיקר-חרד (4-6.2.71)

איחוד התנועה הקיבוצית לאלתר?

דעה בוויכוח

בשורת מאפרים, ראיונות וסימפוזיונים נהדרשה עלינו התיבוע לאיחוד של התנועה הקיבוצית. בהצלחתם את בעיות הקיבוץ כמגנו, מניעים מחייבי האיחוד הקיבוצי לידי המסקנה בהכרחיותו ואפשרות הגשמתו לאלתר.

שאלת איחוד של התנועה הקיבוצית — ימיה כימי קיומם של הזרמים הקיבוציים היום רבים, גם עניינתה של השאלה בצרכים האקטואליים של התקופה — אינה חרושה. שאלת האיחוד הקיבוצי התקשרה תמיד בפני מחייביו בבעיות הזמן ובצרכיו. אך עם זה ניתן לומר שגם הבעיות והקשיים הכרוכים בהגשמת האיחוד הקיבוצי, גם הם לא היו כעבר, ואינם כיום, מחץ לזמן העתיד.

פתחות; אילו כך, באמת, היו פני הדברים — שום ספיקות, קשיים ולבטים, הכרוכים בכך, לא היה בכוחם להצדיק את דחיית הגי' שמתה.

אכן, יש המאמינים בכך. אמונה אינה זקוקה להוכחה. המאמין יש שהוא רואה צל של הרים שאינם קיימים כלל. וגם להיפך: יש שאינו רואה הרים קיימים. היכול מישהו ל' הצביע לפחות על מגון אנשים שהסיבה היי' הידה לאי הצטרפותם לחיי קיבוץ היא משום קיומם של זרמים קיבוציים? ועוד: היכול מי שהוא לבוא ולהעיד על לפחות מגון עוזבי קיבוץ שהסיבה לעזיבתם היתה משום שהת' נוצה הקיבוצית אינה מאוחדת?

מרביתם לדבר על בעיות דור ההמשך, שהוא מן המורכבות ביותר בקיבוץ ויש שמביאים אותה כ'תנא דמסייע' להנמקת אקטואליות האיחוד הקיבוצי. בוודאי שבעיות דור ההמשך, בעיית הבנים, היא הבעיה המרכזית של הקיבוץ. אך כמה היא קשורה עם הקיום הי' ארגוני הנפרד של הזרמים הקיבוציים? מה ענין שמישהו אצל הר סיני? האם בן או בת שאינם מוצאים את מקומם או את סיפוקם בקיבוץ והם עוזבים אותו, האם משום חוסר איחוד קיבוצי כללי הם עושים זאת? וגרעין גים בישובים ועיריים שמתפוררים, האם הקי' יום העצמאי הנפרד של קיבוצים ארציים הוא שגורם לכך? וסיבת אי הצטרפותם של רבים

מבין מחייבי האיחוד הקיבוצי לאלתר יש שמביאים לעזרתם את העובדה המתמיהת, שהנה בו בזמן שהקיבוץ נערץ ומחולל מחוצה לו בארץ ובהייל, מקננות בחוטו פניי' מה הרגשות משבר, חולשה וביקורת עצמית חריפה. פער זה שבין תרמיתו של הקיבוץ בי' עיני החוץ ובין תחושת המשבר שקנתה לה שביחה בפנים הקיבוץ אפשר שהיה מתבטל עם עלייתה והחזקה של התנועה הקיבוצית, שלפי אמונתם של מחייבי האיחוד, היו באים עם האיחוד הקיבוצי.

אילו באמת ניתן היה להאמין בכך, היה האיחוד הקיבוצי מחוייב להתגשם לאלתר! אילו אפשר היה להאמין שעם איחודה של התנועה הקיבוצית יבואו ויצטרפו אליה ב' פועל ממש צעירים וצעירות במספר גדול והור' לך; אילו אפשר היה לחזות שאיחוד זה יעלה את יכולתה של התנועה הקיבוצית להרבות ישובים קיבוציים חדשים בשטחי הארץ הפ' נויים לחתישבות; אילו היה יסוד לתקנה שעובדת קיומה של תנועה קיבוצית מאוחדת, היא כשלעצמה, תחוה גורם ממשי למשיכת חלקים נכבדים מן העליה אל הקיבוץ; אילו ניתן לצפות שעם האיחוד תתחשל, או לפחות תופחת בממדים ניכרים, העבודה השכירה בי' שובים הקיבוציים; באחת: אילו ניתן היה להאמין, שאיחודה של התנועה הקיבוצית יבוא להתעוררותה לקראת מרחבי גידול והת'

תהליכים אלה. שכן, לא תמיד כל מי שמק-
דים, זוכה.

בית-הספר האזורי והישוב הוולך לבית
הספר האזורי, יעמדו בפני מבחן נוסף והוא
מבחן הקליטה. מדיניות העבודה שירד משקל
משקינו ככוח קולט של ילדים ובגיי נוער.
הקליטה בבתי-הספר שלנו הייתה מן המר-
כיבים הלא מבוטלים בבניית ישובינו. רבים
היו בארץ, שראו בחינוך בנייהם בקיבוץ פת-
רון לבעיותיהם המציקות. עליית אפשרויות
הגיוון החינוכי בחוץ אינה מזרימה חניכים
רבים אלינו כבתחילה. ומאידך: נצטברה בי
קרבונו עייפות מקליטה החובעת חינוך, והי
מגמות הסלקציוניות המשתררות והולכות,
ודאי עוד יחריפו את הבעיה בבתי-הספר הי-
אזוריים. עלינו לחרוד מירידת משקלו של
בית-הספר הקיבוצי כקולט בני-נוער מבחוץ.
יש לכך משמעות מיוחדת נוכח השינויים
הדמוגרפיים בעתיד הקרוב, ביישובינו. אפי-
שר התמורות ברכי החינוך שלנו ובכללם
"הפשרות" שהבטנו גם לתחום חינוכנו, יז-
רצו אלינו בניס ובנות משכבות אוכלוסייה,
שלא הגיעו מתוכן לבתי-הספר שלנו עד
היום. אולם גם לשם כך עלינו לא לתקדים
את גיל המעבר מבית-הספר המקומי לבית
הספר האזורי. ענין זה דורש שנקדיש לו הרי-
בה מחשבה וחיוש-שידור. אסור לנו לשקוט
למראה חוסר הפרספקטיבה של גידול בתי-
הספר שלנו!

להגברת השיתוף הבין-קיבוצי בחינוך

אנו נמצאים בתהליך הולך וגובר של שי-
תוף במעשים — והמעשה החינוכי בכללם
— בתנועה הקיבוצית. אין לי ספק, שתהליך
זה מרמז על אופק חדש למיבנה התנועה
הקיבוצית ודאי, לא מערכת החינוך לכדה
תקבע בכך. אך דוקא בתחום החינוך ניתן
לעשות הרבה במשותף והדבר, לדעתך, לא
רק רצוי אלא הוא, הכרחי. יותר מזה: אם לא

נעצב במשותף כלים יעילים יותר, יאבדו
בתי הספר הקיבוציים את הקשר התנועתי
ואת המשמעת התנועתית-הקיבוצית. שכן,
ישנה סכנה שגם התנועה הקיבוצית כולה,
שהיא עתה גורם-יסוד מעצב בחינוך בבית,
תיחפר לגורם "מוניציפלי-אדמיניסטרטי-
בי" בלבד.

במדינת ישראל קיימת גישה צנטרליסטית
לחינוך. לא נבוא בזה לנתח ולהעריך סיבות
הדבר. אולם יש לציין, כי תכנית הלימודים
של בית-הספר שלנו נעשית דומה יותר ויותר
לתכנית המקובלת בארץ. אכן, קיימות מע-
רכות פיקוח ובחינות-בגרות מצד אחד, ומן
הצד האחר — ישנה אפשרות ריאלית לע-
לייתם של גופים מנהלים בתחומי בתי-הספר
האזוריים, גופים יוזמים ואוטונומיים, אשר
מידת הקשר בינם לבין הישובים לא תהיה
חדקה ומשמעותית במובן של הכוונה ער-
כית. המציאות מראה דוגמאות לא מעטות,
שאפשרות זאת תהיה ריאלית.

נסיון השנים האחרונות לימד אותנו שח-
שובים הביורוקרטיים המשותפים של המתכנים
מכל הזרמים הקיבוציים. ואמנם מצאנו עצ-
נו, מנו, חבורת מתכנים מכל התנועות, בדיון
משותף ללא חציצה, בדברים הקובעים כיום
מהות חינוכנו במלוא הכבוד למסורת השוני,
אבל ביכולת של פתיחות והבנה הדדית בלי-
תי מסייגים. אני בטוח, שהאינטרס של כו-
לנו הוא לראות את עצמנו ב"כלים שלובים",
במעשה חינוכי מאוחד ומאחד. אני קורא בזה
לכל הזרמים הקיבוציים להגביר את השו-
תפות והשיתוף במפעל החינוכי ולהשתלב
יחד במעשים גדולים למען חישול כוח היחד.
הזמן מתאים לכך. הצרכים תובעים זאת. ה-
עתיד הצפוי מצווה עלינו, אין אנו צריכים
להיות אחידים כדי להיות מאוחדים
יותר. נעלה משלב לשלב בשותפות המעשה,
למען בצר את המפעל המשותף, הקובע את
גורל התנועה הקיבוצית כולה.

[ע"ש]

כל ההתקרבות, נשאר עדיין קווים מיוחדים ובלוטים, שהאיחוד המוחל לא יוכל לבטלם ואפילו לא לטשטשם. לשומת זה עלול האירודי-שלא-כשל עדיין, להכניס את התנועה לסככים רעיוניים והברתיים מכבדים, ולעורר את זה, לא יפגור למעשה שום בעיה מן הכי-ציות שבהן מתלבטת התנועה הקיבוצית.

השוני הקיבוצי ומקורותיו

היווצרותם וקיומם של הורמים הקיבוציים באו מכוח נסיבות היסטוריות ומכוח השוני כמוצא הגיאוגרפי, התרבותי והחינוכי של זרמי העליה השונים וככל שאלה מגוונים לזרם אל הארץ, כך לא יפחית השוני שבגורם נים הקיבוציים, את סיכויי ההצטרפות אל הקיבוצ. אדרבא, שוני זה אפשר שהוא מרבה את הנוהים אל הקיבוצ, ולו רק משום אפשרות הבחירה וההתאמה מבוזנה הברתית, פור ליטית, דתית וכדו'. ובולטת הדוגמה של הקיבוצ הדתי: האם איחודו של הקיבוצ הדתי עם הזרמים הקיבוציים החילוניים ירבה את מספר הנוהים אחרי הקיבוצ, בין דתי ובין חילוני, או יפחיתם? בתוקף עובדת היותו של העם היהודי מפורד ומסורד בין עמים, ארצות והתרבויות שונות, הוא גם במקביל לכך מפורד ומסורד בין השקפות חברתיות, נטיות פוליטיות, נוהגים דתיים, אורחות חיים וכדומה. ואם מיוזג גלויות חב"רותי הוא רצוי וטוב ואפשרי, מורכב הדבר לגבי דעות ואמונות, השקפות ואידיאולוגיות. ארגון קיבוצי ארצי, שיכלול במסגרתו יסודיים קיבוציים דתיים וחילוניים ביחד, יוכל להתקיים, אם מראש יכון על אחת משתי אלה: או שלא יהיה ארגון ארצי מאוחד באמת, נושא מגמה מאחדת של צורות ותכני חיים בתוכו, או שייצור לו אורחות-חיים, דרכי-הגשמה ונוהגים פורשים, המבוססים על זרמים מצטוננים ותרבותיים מרחיקי לכת, שבתור כאלה עשויים רק להרחיק מצטרפים פוטנציאליים אל הקיבוצ. בשני המקרים לא יהיה זה למעשה ארגון קיבוצי ארצי מאוחד באמת, אלא ברית הכוללת בתוכה ארגונים

לקיבוצ, האם משום שאינם יודעים לאיזה זרם קיבוצי להצטרף? דומה שהמחשבת ש-איחוד התנועה הקיבוצית יקדם את הקיבוצ, יגדיל את מספר חבריו, יחזק את כוח משיכו, כחו, ימנע עויבות בנים, ירבה התישבות קיימת חדשה וכדו' אינה אלא אונאה עצמית שכמה כאשליה מרדית, באשר היא משהי-רת את מחויקה מן המעקב ומן החיפושים אחרי הסיבות האמיתיות למשברה של התנועה הקיבוצית ואחרי הדרכים והאמצעים להתגברות על משבר זה.

ודאי, אין להתעלם מן העובדה הכוללת, שקיים תהליך מתמיד של התקרבות מת-רחבת והולכת בין הזרמים הקיבוציים. משי-תיע הדבר, שאותו תהליך מקיף גם את הת-חום הרגיש ביותר, אותו תחום שבעבר שיי-מש זירת התמודדות עיקרית בין הזרמים ה-קיבוציים ואשר מסביבו התמקדה נקודת מח-לוקת עיקרית במעשה הפילוג של הקיבוצ המאוחד. מי מילל ומי פילל לפני מספר ש-נים לא רב, שישובים שהתפלגו, ואשר משי-קל רב להתפלגות זו ניתן לבעיית החינוך, ישובו ויאחדו את בית-ספרים על בסיס הכי-נית ליסודיים משותפת? ואף כי הסיבה העי-קרית שהצמיחה ומגדלת את תהליך האחדות החינוכית-לימודית היא בודדאי המצוקה ה-מספרית של הישובים הקיבוציים, אין משום-כן לבטל את משמעות האובייקטיבית של תהליך זה, המטנה בהתמדה את ויחוד ה-איכותי של כל זרם קיבוצי. תהליך זה כשלי-עצמו, אף אם הוא אטי, הוא בעל משמעות רבה בשאלת איחודה של התנועה הקיבוצית. וקיימים תחומי פעולה משותפים נוספים, וכדודאי בעיות משותפות. המפעלים האזוריים, הפעולות המשותפות בכלכלה, בחינוך, בתרבות וכדו', במסגרת ברית התנועה הקיבוצית; הבעיות הקיימות בתחומי הצריכה, ה-השכלה, החינוך המשותף ועוד. ודאי, יש ב-עובדות אלה משום משקל רב בקידום התנו-עות הקיבוציות לקראת התקרבות רבה-ודדאי שברית התנועה הקיבוצית עשויה לה-יות מסגרת מתאימה לכך. אך בינתיים, עם

היא בשוני המותני שבין קבוצות מטיפוסים שונים. הקיבוץ הדתי והקבוצה הליבראלית אינדיבידואליסטית מטיפוס קבוצת "שעל" שבכרמאל הן אך דוגמאות בולטות לבעיית תזונה של שאלת האיחוד הקיבוצי, לא רק כשהיא נוגעת בזרמים קיבוציים רחוקים זה מזה, אלא אף כשהיא נוגעת בשלושת הזרמים הקיבוציים הגדולים, שאף אותם עדיין מייחדים ומפרידים השקפות רעיוניות והברתיות שונות.

הפלוראליזם בצורות ההתישבות בארץ, ואף בצורות הקיבוציות אינו מקרה או תוצאה של שרירות לב של ראשונים. מקורו ב"פלוראליזם של העליות השונות, של התקופות השונות ושל התפקידים השונים. פלוראליזם זה עדיין נמשך, ולא עוד, אלא שהוא מקיף ועשוי להרחיב היקפו על-פני גלויות ותרבויות חדשות. לא הרי העולים מארצות-הברית כעולים מיהדות ברית-המועצות, ולא אלה ואלה כעולים מארצות-התרבות הערבית המוסלמית. שוני המוצא, התרבות, החינוך הוא אשר משווה תגובה שונה ויחס שונה לתופעות החיים בארץ ובקיבוץ, שהרבי-גוניות ההתישבותית והקיבוצית מתאימה להם יותר מאשר האחידות ההתישבותית והקיבוצית. דוקא האחידות הקיבוצית עשויה לצמצם את מרחב הבחירה של עולים חדשים וגם של נוער. עובדה היא, ששיעור גדולה וכוחה של התנועה הקיבוצית לא הושפע מעולם מקיומם של זרמים כגון אלה התקיימו תמיד. היתמחדדות הרעיונית בתוכה לא הקטינה חשיבותה על חוגי נוער ומבוגרים בארץ ובחו"ל לבוא בשעריה ולשורותיה.

הרבי-גוניות המחשבתית והרעיונית האופיינית לחברת בני האדם עשויה למצוא לה את ביטוייה בחיים החברתיים והפוליטיים בצורות ארגון שונות. המחשבה החברתית מדינית הכלתית הלוצית די לה במפלגה הפוליטית המתאימה לה, אך המחשבה החברתית

שונים בצורת חייהם ובדרכי הנשמתם. והרי לא על כך מדובר, שכן ברית התנועה הקיבוצית כבר קיימת.

הקושי בקיום ארגון קיבוצי ארצי, שיכלול חברים וישובים רחוקים ולא דתיים משום שהשוני שבאורח-חיים ובהשקפת-עולם, קושי מסוג זה עלול לצרף אף בארגון קיבוצי ארצי שכולל ישובים חילוניים שונים בהשקפת עולם ובמגמות חברתיות ופוליטיות כלליות, שהן מצידן יש להן השלכות מסוימות על ההשקפות הקיבוציות הספציפיות ביחס לצורת רות ואורחות חיים בקיבוץ. התגברותו של האינדיבידואליזם בחברה הישראלית, בתנועת הפועלים הארץ ישראלית ובצורה מיוחדת גם בחברה הקיבוצית, אינה מזוץ להשפעתה של ההתרופפות הרעיונית הסוציאליסטית בתנועה ובקיבוץ. ואף בתוך התנועה הקיבוצית פנימה, האם אין כל שוני בשיעור, באינטנסיביות וברמת החינוך הרעיוני ה"סוציאליסטי"?

הנה הופיעה לעינינו צורת חיים קיבוצית מטיפוס חדש, הלא היא קבוצת "שעל" שבכרמאל, קבוצה עירונית, אקדמאית לפי הרכב המקצועי של חבריה, ללא משק עצמי כלשהו, ללא יסודות הקלאיים כלשהם, כמעט אף ללא עבודה גופנית בתמורה, טיפוס חדש שהמיוחד שבה הוא עצם השיחוף שעליו היא מבוססת. אין ספק שמנקודת השקפה ציונית-סוציאליסטית וקיבוצית, צורת חיים קיבוצית זו, אף אם אינה מושלמת ולוקה בחיסור, עדיפה על פני צורת החיים האינדיבידואלית לחלוטין. אף בתור כזאת היא זכאית לכל האהדה והעזרה מצד כלל התנועה הקיבוצית. אך כיצד תשתבץ במסגרת של תנועה קיבוצית מאוחדת, מגובשת יחסית בדרכה הרעיונית, החברתית, המשקית, החינוכית? אין שאלה זו מוצגת כדי להוכיח את האפשרות הטכנית או הפורמלית לכלול קבוצה כזו או בדומה לה במסגרת תנועה קיבוצית מאוחדת. מבחינה טכנית, פורמלית-חיצונית אפשר למצוא דרך ונוסחה מתאימה. אולם האם בכך מתמצית הבעיה? הבעיה

היא המפלגה. התובעים את איחודה של התנועה הקיבוצית מענגים את הביעתם. בין היתר, גם בעובדת השינויים שחלו במפה הפוליטית של תנועת הפועלים בארץ לקראת אחדותה הגוברת והולכת. האיחוד שבין אחיזת העבודה, שרובם המכריע של חברי הקיר בוץ המאוחד היה קטור בה, ובין מפא"י, ש"חלקים מכריעים מבין איחוד הקבוצות והקיר בוצים היו קטורים בה; הקמת המערך שבין מפלגת העבודה ובין מפלגת הפועלים המאוחדת, הקשורה כולה עם הקירבוץ הארצי של השומר הצעיר — עובדות אלה, אליכא דמי חייבי האיחוד הקיבוצי לאלתר, הופכים את הבעיה הפוליטית למשנית, ועל-כך פנים, לבלתי מפריעה להגשמת האיחוד הקיבוצי. אלא שהסוגנים כך רואים רק את הצד האחד של הבעיה, את צד ההתקרבות, ומתעלמים מן הצד השני, מן השוני שבין הור"מ, שעדיין שריר וקיים ופועל פעולתו דוקא באותו תחום שבו חלה ההתקרבות, התחום הרעיוני הפוליטי. התפיסה על הקשר או על יחסי הגומלין שבין הקיבוץ ובין המפלגה הפוליטית היא בעלת אופי מהותי שונה בזרמים השונים של התנועה הקיבוצית. לא הרי תורת "הקולקטיביות הרעיונית" מסודר של הקיבוץ הארצי השומר הצעיר כהרי "ה" ליכוד הרעיוני" הנקוט בקיבוץ המאוחד, ולא הרי המקום והערך שתופסים היסודות הרעיוניים והאידיאולוגיים בשני הקיבוצים הארציים הנ"ל כמקום שתופסים אלה באיחוד ה"קבוצות והקיבוצים".*

השיגרה המקובלת ש"אין הבדלים" ושהכל הוא רק "סימנטיקה" אינה טורחת להיכנס

המדינית-חלוצית, זו הקושרת עצמה עם תג"שמה אישית, מחפשת לה צורת חיים אשר בה תוכל להתממש הלכה למעשה. הפלוראליזם המתשבתי והרעיוני, שהוא עצמו מקורו בשוני ההווה האישית והחברתית, האינטר-סימ, האופי, החינוך, הסביבה וכדומה, מדרך הטבע שיתקשר עם הוויכוחים אחריו דרכי הגשמה וצורות חיים מתאימות לו, שהן ביחירה שונות.

גבולות הופש הקיום והבחירה של צורות חיים שונות הם אותם הגבולות הקיימים לגבי התופש בכלל: אי גרימת נזק לזולת. במידה שקיימת הכרה בלגיטימיות השוני — הכרה שהוא יסוד מוסד בחברה הדימוקראטית ו"ואסר נאבקה לזכות קיומה גם בארצות הגוש הקומוניסטי — באותה מידה אין כלל צורך ב"מערכת צידוקים, הסברים וביסוסים אקטוראליים שיצדקו, יסבירו ויבססו שוני זה. דיינו בהסבר ההיסטורי ובעובדת קיומו של רצון אנושי לקיים צורת חיים זו או אחרת. סיבות היסטוריות פלוס רצון אנושי, פלוס אייגרימנט נזק לזולת — עשויות להיות ה"נוסחה המתאימה, שאף באין נוסחאות הוכחה אחרות, עשויות היא להיות מספיקה לצידוק קיום של צורת חיים וארגון ארצי תואמים לה, ועל אחת כמה וכמה שקיימות גם קיימות הוכחות והנמקות נוספות.

הקיבוץ והאידיאולוגיה הכללית

אחד הדברים המסבכים את בעיית איחודה של התנועה הקיבוצית הוא השוני שהנהו גם ניגוד, בתפיסה הקשר שבין הקיבוץ ובין ה"אידיאולוגיה הכללית, שהביטוי הארגוני שלה

* בהקשר לכך ראויים לציון כמה מספרים מן החקירה האחרונה:

אחוז המצביעים	הצביעו לזעזע מפלגת העבודה (דצמבר 1970)	אחוז המתפקדים	התפקוד כחברים במפלגת העבודה (ראשית הש"ל)	מך הכל חברים ופועלים (סוף תשכ"ט)	הקיבוץ המאוחד
76.9	9572	87.8	12442	14141	
63.2	6505	55.0	10298	18703	איחוד הקבוצות והקיבוצים

ל"פרטים", שהם במקרה זה, דוקא השונים וקובעים. יסוד הקולקטיביות הרעיונית ש"קיים בקיבוץ הארצי מקדמת דנא שדכן ל"אתרוגה בהדגשה יתר על חובה ההסתייטת הקולקטיבית של הקיבוץ השומרי אל מפלגת הפועלים המאוחדת (מפ"ם).

בוועידת הקיבוץ הארצי הריא שהתקיימה בפברואר 1969 בתחשה ביהר תוקף ההלכה המקיימת בקיבוץ הארצי מאז ייסודו. ההד לטה אומרת: "הקיבוץ השומרי, כיחידה הב"רתית לוחמת, רואה במפ"ם את המפלגה א"ליה הוא משתייך ככלל" וגו'.

משתמע מכאן בצורה הכרורה ביותר, שה"קיבוץ הארצי מודהה רעיונית ופוליטית עם מפ"ם. משמע שהחלטותיה ומדיניותה של מפ"ם מהיבטים אוטומטיים את הקיבוץ הארצי. במציאות זו, כיצד תתקיים תנועה קיבוץית מאוחדת (עם הקיבוץ הארצי, כמובן, שהרי בלעדיו אין זו תנועה מאוחדת) כאשר חלק ממנה, הקיבוץ הארצי, ישאר מובדל מן האחרים ומאוחד בתוכו על יסוד של קולקטיביות רעיונית ומדינית, הקשורה באורה בלעדיו עם מפ"ם, עמדותיה ומדיניותה? במה תהיה זאת תנועה קיבוץית מאוחדת, אם ב"תוכה ימצא גוף נפרד הכפוף רעיונית, מדינית וארגונית למפלגה שהחלטותיה מחייבות אותה הלכה למעשה?

אין אלה שאלות היפותטיות, שרירותיות, מנותקות מן המציאות. גם אין אלו שאלות שבתחום הפוליטי הבלעדי, שכאלו אינן ש"יכות לתחום הקיבוץי. דוקא המציאות המ"משית העכשווית מזמנת לנו בעיות קונקרטיות אקטואליות שהן קיבוץיות ופוליטיות כאחת. ולדוגמה: בעיית ההתיישבות בשט"חים. בעוד התשובה לבעיה זו חוצה את ה"תנועה הקיבוץית ככלל, הרי כל זרם לעצמו, על-פי החלטותיו המוצהרות, מאוחד בנושא זה. הקיבוץ המאוחד ואיחוד הקבוצות והקיבוצים מחייבים עקרונות ומעשית את ההתיישבות בשטחים, בעוד שהקיבוץ הארצי שוי ללא אותה. בהקשר לכך תצוין העובדה שהקי-

בוץ הארצי העלה להיאחזות בשטחים שמתוץ לגבולות המנדאט גרעין אחד בלבד והוא נחיליגשור ברמת-הגולן. עליית הקיבוץ ה"ארצי להיאחזות נחילי-שניר צפונית מזרחית לעמק החולה, נומקה בשעתה בעובדה שהמ"קום בו נאחזה היאחזות זו הוא בתוך גבולות המנדאט ואף לפי הסכם שביתת הנשק של 1949 הוא שייך לישראל. לא בבקעת-הירדן, לא בסנין, ואף לא בגוש עציון, שבו היה קיים ישוב של הקיבוץ הארצי לפני מלחמת השת"ר — לא נאחו הקיבוץ הארצי, ובוודאי מטעמים אידאולוגיים-מדיניים. תצוין עובד"דה נוספת: בהחלטות הוועידה ה"11 של ה"קיבוץ הארצי שהתקיימה בפברואר 1969 אין כלל התייחסות לבעיית ההתיישבות בשטחים. אף שתי היאחזויות הג"ל, לא נזכרו ולא נסקרו בהחלטות ועידה זו. תנועה קיבוץית מאוחדת — כיצד עליה לנהוג בתחום זה? האם יוכל הארגון הקיבוץי המאוחד להחליט ולהיב בהחלטותיו את המיעוט? היוכל המ"עוט, במקרה זה הקיבוץ הארצי, לקיים את ההחלטה מבלי להתכחש לעצמו ולמפלגה ה"פוליטית אשר אליה הוא קשור בצורה קולקטיבית? החלטת מי מחייבת אותו — החל"טות הארגון הקיבוץי המאוחד או החלטות המפלגה הפוליטית? אין אלו שאלות פורמא"ליות. השאלה היא מהותית ביסודה: כיצד בכלל תוכל לפעול תנועה קיבוץית מאוחדת כאשר בתחומים רגישים ושנויים בוויכוחים היא תהיה מפלגת ומפורדת ושרויה במח"לוקת חמורה?

כין קולקטיביות רעיונית לבין ליכוד רעיוני לעומת הקולקטיביות הרעיונית המקובלת בקיבוץ הארצי גורס הקיבוץ המאוחד את ה"ליכוד הרעיוני, אנשי הקיבוץ הארצי, לעי"תים, ברצותם להוכיח לעצמם את היוגיוותו ואקטואליותו של יסוד הקולקטיביות הרעיו"נית מצביעים לעבר הקיבוץ המאוחד שבק"בלתו את יסוד הליכוד הרעיוני הוא הולך באותה דרך, ללמדך שהקולקטיביות הרעיו"נית והליכוד הרעיוני הם היוגיוותך ורק הב"

שהמפלגה, מטבע ברייתה, מסתפקת בהבעת דעות, בקבלת החלטות, בהתוויית דרך מדינית ולכל היותר — בהספת להגשמת משימות ותפקידים. ואילו הקיבוץ הוא גוף מגייש למעשה של אותם משימות ותפקידים שהמפלגה, אם משום חולשה ואם משום אופורטוניזם או סיבות אחרות, אפילו לא מטייפה להם.

ישתי דוגמאות, האחת מן ההווה והאחת מן העבר, ימחישו את הדבר.

מן ההווה: ההתיישבות בשטחים. כידוע, גורם הקיבוץ המאוחד, על-פי החלטת ועד-הו"כ כי "ארץ ישראל בגבולותיה הטבעיים היא מולדתו ההיסטורית של העם היהודי והמרחב לעליה, להתיישבות ולהתגשמותה מפעל הציוני". על-פי עיקר זה, שהגשמתו מתחייבת ביתר שאת משום נימוקים בטחוניים ומדיניים, חזר והחליט הקיבוץ המאוחד בשלוש פועצותיו שלאחר מלחמת ששת הימים בדבר הצורך להתיישב היאחזויות והתיישבות בשטחים. ואמנם עשה ועושה הקיבוץ כמידת יכולתו בתחום זה. ועובדה היא שהוא היה הראשון גם בהחלטה על כך במועצת רמת-הנביש, הודש ימים לאחר המלחמה וגם במעשה ההתיישבות עצמה (העליה לרמת הנגלן, שהיתה הראשונה להתיישבות בשטחים). דומה שהמפלגה, מפלגת העבודה, הגיעה לנוסחה המתחייבת התנחלות בשטחים רק במצע הבחירות לקראת הכנסת השביעית שבשלהי 1969, וגם זאת משום הלחץ שבעצם הצורך בנקיטת עמדה לקראת בחירות. הצריך היה הקיבוץ, מתוך הודעות עם מפלגת העבודה, להכות במעשי התיאחזות והתיישבות שלו עד להתחלפות המפלגה? האם לא חייב היה לעשות, כפי שאמנם עשה, ובעצם מעשהו להוביל גם את המפלגה להתיישבות ובעקבותיה לעשייה בתחום זה?

יתרה מזו: תיאורטית אפשר לתאר חוסר כל החלטה מתחייבת בתחום זה במפלגת העבודה משום הדעות הסותרות הקיימות בתוכה בנדון. הצריך הקיבוץ, היכול היה הקיבוץ ל-

דלי מלים ביניהם. האמנם כך הוא הדבר? הבדל יסודי ומהותי שבין שני אלה הוא בתחום הטיפסת הקשר או התלות שבין הקיבוץ ובין המפלגה הפוליטית. כבר נאמר לעיל שהקיבוץ הארצי, על-פי החלטותיו, קשור ארגונית וקולקטיבית אל המפלגה (מפ"ם). מן הקשר הארגוני והקולקטיבי הזה מתחייבת התפיסת הפורמאלית והעובדתית כאחת בדיבר הזהות האוטונומית-מראש שבין העמדות הרעיוניות והמדיניות של המפלגה ושל הקיבוץ הארצי. את תוכנה של הקולקטיביות הרעיונית בקיבוץ הארצי מהווים, אי-פוא, העיקרים האידיאולוגיים והפוליטיים של מפ"ם. לא כך הוא הדבר בקיבוץ המאוחד (גם לא באיחוד הקבוצות והקיבוצים). הקיבוץ המאוחד אינו קשור ארגונית וקולקטיבית עם המפלגה הפוליטית. בתחום הרעיוני והפוליטי אין קיימת זהות אוטונומית וקולקטיבית בין הקיבוץ המאוחד ובין מפלגת העבודה. ואם אפילו בעיני יוד לא יבין עלולה היתה זהות כזו להיות ראות בעבר, בימי קיומה העצמאי של מפלגת "אחדות-העבודה פועלי-ציון", שהברי הקיבוץ המאוחד היוו בה כוח מרכזי, הרי כי יום, בימי מפלגת העבודה המאוחדת אין זהות כזו עשויה אפילו להיראות. משתמע מכאן להלכה ולמעשה: התוכן הרעיוני או העיקרי האידיאולוגיים של מפלגת העבודה, במידה שיש לה כאלה, אין הם באופן אוטונומי וממילא (הם גם לא מספיקים מצד עצמם) גם של הקיבוץ המאוחד. אין זאת אומרת שהם מנוגדים, מחולקים או סותרים אחדרי. הם לא סותרים, אך גם לא זהים, ומשום כך עלולים להיות לעתים גם שורשים. הלימוד הרעיוני של הקיבוץ המאוחד הוא מסביב לעיקרים אידיאולוגיים שלו עצמו, שהחליט עליהם באופן עצמאי וריבוני בודעותיו ובמוסדותיו. אין הוא מזדהה קולקטיבית ואוטונומית עם עמדותיה הרעיוניות של המפלגה ואין הוא מחייב את חבריו בהתאם לעמדות המפלגה. הקיבוץ המאוחד לא הודהה עם מפלגה כלשהי, ולו רק משום

היגדר אחרי המפלגה בהחלטותיו ובמעשיו בתחום ההתיישבות?

והוגמה אחת מן העבר:

זכור התייכות על העבודה השכירה בקיבוץ צים. לפני 15—20 שנה היה הדבר, היה זה בן-גוריון שיצא בריש גלי בחבישה, שהקיבוצים יעסיקו פועלים שכירים. לא שמענו שמפא"י כמפלגה, שהיתה כוננת או עיי בן-גוריון, התקוטמה בצורה כלשהי כנגד ה-ביצה אנטי קיבוצית ואנטי הסתדרותית זו. לא ברור אם היו החלטות רשמיות מוסמכות במפא"י שהייבו העסקת עבודה שכירה בקיבוצים, אך למעלה מכל ספק הוא שמוסדו היה של מפא"י נחו אחרי בן-גוריון בחבישה זו והצדיקות כשם שנהו אחריו או והצדיקו הו בכל יתר מעשיו. יתר-עליבן: איחוד הקבוצות והקיבוצים, שעקרונות שלל את ה-עבודה השכירה בקיבוץ, או כעתה, נסחף עם הזרם שנאה במפא"י. אין ספק, שהגידול הרב והמהיר של מספר העובדים השכירים בישי-בי ה"איחוד", היה מוספע מהלך הרוח ופן האווירה ששררה אז במפא"י, אווירה שי עקבותיה ניכרים בישובי ה"איחוד" עד היום הזה. תיאורטית, נקל לתאר תפיסה מפלגתית שמחייבת מסיבות כלסוגן הכנסת עבודה שי כירה לקיבוצים. האם יכולה תפיסה מעין זו לחייב, ולו אפילו מוסרית, את הקיבוץ?

דוגמאות אלה הן מעט מהרבה, והן מ-כיחות שאין התייכן הרעיוני והמדיני של מפלגה יכול להיות אוטומטית ומראש — התייכן הרעיוני של הקיבוץ, אף אם חברי מולם או ברובם הם חברים לאותה מפלגה. ובוחדאי שאין תוכן זה מספיק לחייב של קי-בוץ ולהגשמתו. על אהה כמה וכמה שלא ייתכן הדבר בקיבוץ הקשור בצורה זו או א-חרת במפלגה רחבה כמפלגת העבודה, המא-ירת בתוכה לפי קווים אידיאולוגיים כלליים ביותר ואשר רב בה השוני והמבדיל בין ו-רים וגוונים הכלולים בה יחדיו. מכאן, שהלי-טר הרעיוני היחיד האפשרי, במידה שהוא אפשרי, הוא זה, שנתקבל בתוך הקיבוץ פנימה, עיי עצמו ולמען עצמו בלבד, על-פי

ועדתו והחלטות מוסדותיו הנבחרים.

אין מכוונת הדברים האלה לומר שמערכת העיקרים האידיאולוגיים של הקיבוץ ה-י מאוחד הם שונים או סותרים את מערכת העיקרים האידיאולוגיים של המפלגה ה-ציו-נית-סוציאליסטית. לא זאת. הקיבוץ הדגיש תמיד את ייחודו בהגשמת האידיאולוגיה ה-ציונית-הסוציאליסטית הכללית שבדרך-כלל כאידיאולוגיה כללית, היא משותפת לו ולי-מפלגה הציונית-סוציאליסטית. בתקנות ה-קיבוץ הנאוחד שנתקבלו במועצת היסוד שלו (אוגוסט 1927) נוסחה "השקפת העו-לם" של הקיבוץ בהציי-שורה, שכללה את המש המלים הבאות: "היגוד ציוני סו-ציאליסטי של החברים". אמנם יסודות הליכוד הרעיוני שנתקבלו בוועידת הקיבוץ ב-1955 כוללים עיקרים אידיאולוגיים מקי-ים יותר, אולם גם בהם, אין משום יי-חוד אידיאולוגי מסוג זה המיוחד מפלגה סו-ציאלית עם השקפת עולם, סעיפים פרוגרמ-יים, תכנית מדינית וכדומה. הם כוללים בי-עיקר אותם יסודות אידיאולוגיים אשר הקי-בוץ בקיבוץ — מגשים אותם בחייו ואשר השקידה על הגשמתם המתמדת וחנמשכת מחייבת את טיפוח הויקה אליהם והעמקתם במודע על-ידי היגוד, לימוד וטיפול מתמי-דים — משמע — עיקרים אידיאולוגיים, שי עובדת יישומם במעשה, מחייב היזוקם לתל-כך, בחינת הלכה ומעשה חד הם. אולם שוב: אותם עיקרים אידיאולוגיים, הבהוויים את יסודות הליכוד הרעיוני של הקיבוץ הם משל הקיבוץ עצמו, שעליהם החליט הוא לבדו כקיבוץ מגשים ולא משום סחבריו הם חברים במפלגה פוליטית מסוימת.

הקיבוץ והמפלגה.

מן השוני הזה שבין אופי הקולקטיביות הרעיונית בקיבוץ הארצי המזדהה בתוכנה גם בתחום האידיאולוגי-פוליטי עם המפלגה ובין אופי הליכוד הרעיוני בקיבוץ המאוחד, המזדהה בתוכנו עם עצמו בלבד, נובעת צו-רת ההשתייכות השונה שבין הארגונים הקי-

אופי התלות שבין הקיבוץ הארצי ובין מפ"ם בהחליטה כי "הקיבוץ השומרי רואה במפ"ם את המפלגה אליה הוא מוסיף ככללי". מס' חבר, אישור, כי הקולקטיביות הרעיונית ה- מבוססת על הפרוגרמה של מפ"ם מתחשלת וגוברת, והרי זו עובדה שאף היא לבדה דיה לערם זררי קשיים בדרך איחודה של התנו- עה הקיבוצית.

בהקשר לכך תצוין הופעה פאראדוקסלית: הקיבוץ הארצי, שנראה כלפי חוץ כמונוליטי ואחיד בשלילתו את האיחוד הקיבוצי — דוקא ממנו בוקעים בזמן האחרון קולות הו- קים למען איחודה של התנועה הקיבוצית, באין הסבך הפוליטי המפלגתי נחשב כלל בעיניהם. לפעמים מתקבל אפילו הרושם — ויש שמבטאים זאת מפורשות — שהאיחוד הקיבוצי הכללי נועד לשמש אמצעי התגב- רות על משבר הקולקטיביות הרעיונית, שפ- קד את הקיבוץ הארצי. נאלה בולטים שניים המייצגים בדרך כלל בקיבוץ הארצי קצוות מנוגדים ונפגשים יחד ב"נקודה" של האיחוד. יוסף שמיר, שהעלה את רעיון האיחוד הקיבוצי בשורה של מאמרים ב"דבר" (פבר- רואר 1970) כמשימת חובה לאלתר, מקדיש לכעיה זו מקום רב. הוא מנסה לשכנע אותנו כי אפשר להתגבר על הבעיה הזאת: א) מ- שום ההתקרבות הפוליטית ההולכת וגוברת בין חלקי תנועת הפועלים בארץ; ב) משום ריבוי הנוזמים הפוליטיים גם בתוך כל זרם פוליטי וקיבוצי כשלעצמו; ג) משום שהאי- חוד הקיבוצי עצמו יקדם את התנועה לקראת יתר אחדות במילוי משימות וכו'. כל הגימו- קים האלה מבוססים על התפיסה השוללת את הקולקטיביות הרעיונית בקיבוץ הארצי, אם משום ההנחה שהוא ממילא לא קיימת, ואם משום הדעה, שבמצואות הנוכחית היא בלתי אפשרית ובגלל כך גם בלתי רצויה, ועדות לכך — הזרמים הפוליטיים השונים והמנוגדים הקיימים ומתנגשים בפנים הקי- בוצ הארצי (ברית השטאל, שי"ת ועוד).

מן הקצה השני ובמפורש יותר נגע בבעיה זו אהרון כהן. אף הוא מחייב את האיחוד

בוצים הארציים אל המפלגה. הקיבוץ האר- צי כולו, כקולקטיב ולא חבריו כפרטים, מ- ש- תיך אירגונים אל מפ"ם. ויהידים בתוכו, ה- משתייכים למפלגות אחרות "נסבלים", אף אם המפלגות הללו, בדרך האידאולוגית ו- הפוליטית, אינן במתירה לדרך חייו של הקי- בוצ הארצי. לטענת זה אין הקיבוץ המאוחד כקולקטיב קשור אירגוני אל מפלגה כלשהי, גם לא ל"אחדות העבודה פועלי ציון" לש- עבר. רק התברים הרוצים בכך, משתייכים כפרטים. מכאן העובדה הכוללת שהקב"מ נשא בתוכו במרבית שנות קיומו קבוצות מפ- לגתיות שונות, אף לאחר שני הפילוגים המפ- לגתיים הגדולים, של מפא"י ושל מפ"ם, עת הקיבוץ המאוחד היתה גרעין מרכזי לייסודה ולקיומה של מפלגת פועלים עצמאית, היו קבוצות ניכרות של חברים אנשי מפלגות אחרות שראו אפשרות לעצמם להישאר בקי- בוצ המאוחד, מבלי השש להיפגע בתחום השתייכותם ופעילותם הפוליטית-מפלגתית. החלטות הקיבוץ המאוחד שוללות השתייכות ל"ארגונים מפלגתיים פוליטיים הנוגדים את היסודות הציונים-סוציאליסטיים של הקיבוץ המאוחד" ומסייגות "התארגנות מפלגתית ב- מניפים מפלגים" בתחום הקיבוצי ובשאלות הקיבוץ הישירות ואין הן נוגעות כלל בפע- לות הפוליטיות המפלגתיות שאינה קשורה י- שירות עם הקיבוץ, ואינה נוגדת את יסודותיו. אחרת המצב בקיבוץ הארצי. דוקא כני- סתה של מפ"ם לברית המערך עם מפלגת העבודה הישראלית משמשת בקיבוץ הארצי גורם להתגבשות יתרה של הקולקטיביות ה- רעיונית המבוססת על דרכה של מפ"ם והס- תייגות גוברת לגבי אלה בקיבוץ הארצי ש- אינם מודעים בשלמות עם דרך זו. הנה כך החליטה הוועידה האחרונה של הקיבוץ ה- ארצי, השומר הצעיר:

"הכרעתה של מפ"ם בענין המערך עם מפלגת העבודה מחייבת להדגיש את חשי- בותו של התחום הרעיוני-פוליטי בחיי הקי- בוצ והתנועה ואת זיקתנו למפ"ם — — " ועידה זו גם קבעה דברים ברורים לגבי

הקיבוץ אינו מסתגר כלל וכלל. ישובי ה-
קיבוץ משולבים, קרובים ונוגעים ממש ביי-
שובים הבלתי קיבוציים סביבם. חברי ה-
קיבוץ בתוך עמם יושבים ומעורבים בחיי,
בעיסוקיו, בבדוריו ובבילוייו. שערי הקיבוץ
פתוחים לקבלת חברים קבועים וזמניים, ללא
הגבלה וללא בחירה כמעט. מתגברים מן ה-
ארץ ומחוץ לארץ באים בשעריו ברבים,
וגפשים עם חברי הקיבוץ בעבודה ומחוצה
לה, משפיעים ומושפעים. בימי שבת ומועד
וזמנים שבילי הקיבוץ ממבקרים ואורחים ל-
רוב. מבין הקיבוץ לא מעטים מגויסים ב-
הפקדים ציבוריים במפלגות, בהסתדרות
ובמדינה. מבין חבריו ובניו הולך רוב מספר
הלומדים באוניברסיטאות ובבתי האולפנה
האחרים למיניהם. בניו ובנותיו מפוזרים ומ-
עורבים ביחידות השונות של הצבא בכל
רחבי הארץ, וכו' וכו'. לא! מצד עצמו אין
הקיבוץ מסתגר אלא ש"החוצץ" "סגור" את
עצמו מלבוא ולהצטרף אל חיי הקיבוץ.

אכן, התנועה הקיבוצית שרויה במשבר
קשה שעיקרו במצוקת המחסור בכוח אנושי
בהתאם לצרכי הארץ וליכולת ההתפתחות
הקליטה של הקיבוץ. דומה שמעולם לא היה
שרוי הקיבוץ במצוקת מחסור כאנשים כפי
שהוא שרוי במרביתה של התקופה שלאחר
הקמת המדינה. ישובים "צעירים" בני 20
וטעלה מתמידים להיות זעירים ואין בכוח
הנוער הישראלי ותעליה מחוץ לארץ לתגדל
אותם כדי אפשרות קיום כלכלי וחברתי עצ-
מאי. מספר הישובים הקיבוציים החדשים ש-
נוסדו בשנים האחרונות אינו עומד בשום
יחס סביר לא לצרכי ההתישבות ולא לפוטנ-
ציאל בני הנוער, הניכסי הארץ. סיבותיו של
משבר זה הן פחות מכל געושות בתנועה ה-
קיבוצית עצמה, שהרי היא עצמה מוקפת
הצרכה, שירות ותשבחות והלל רב. הקיבוץ
עצמו עשה ועשה תרבה, אולי יותר מכל
גוף ציבורי אחר בארץ, להתאמת עצמו אל
העידן הטכנולוגי והמדעי שבימינו. לא רק
בחקלאות אלא גם בתעשייה, כפי שמוכיחים
מחקרים ועדויות של מומחים, אין הקיבוץ

הקיבוצי והעיקרי שבניסוקיו הוא — הקו-
לקטיביות הרעיונית. אליבא דאהרון כהן מד-
פריעה הקולקטיביות הרעיונית לחיים פולי-
טיים הפשיים בקיבוץ ואילו איתור התנועה
הקיבוצית, שבהכרח יביא לביטולה, יפתור
את בעיית הקדם החפשי והליגיטימי של זר-
מים פוליטיים שונים. כך הוא כותב בנדון:
" — — — עתה ניתן וצורך הוא להוציא
מתוך מעו בכיוון איחודה של התנועה הקי-
בוצית. — — — במסגרת המורחבת והרבי-
גונית יותר מבחינת הפסיס הרעיוני עשוי
להימצא ביתר קלות גם פתרון לבעיית הקי-
בוץ כצורת חיים והירות האדם וכזכות הא-
דם בה. — — — זו בעיה דחופה ששידוד
המערכות הפוליטי מעלה אותה בתוקף גובר".
("השבע בקיבוץ הארצי", מס' 884, 1969).
מסתבר שאיחודה של התנועה הקיבוצית
אינו אפשרי ואינו רצוי גם אליבא דמחייבו
מבין הקיבוץ הארצי אלא עם ביטולה של ה-
קולקטיביות הרעיונית, מעשה שהרוב המכ-
ריע בקיבוץ הארצי מתנגד לו בכל תוקף.
אדרבא: דומה, שדוקא נוכח הבקעים הרצי-
ניים שנתגלו לאחרונה בחומת הקולקטיביות
הרעיונית עושה התנתה הקיבוץ הארצי ככל
יכולתה לבצר חומה זו, ועדות לכך גם התח-
לשות של ועידת הקיבוץ הארצי האחרונה
שהובאו לעיל.

מהו מקור המשבר?

יש רואים את חולשתו של הקיבוץ כיי-
צור, לא זה שאחרים שמו עליו, אלא בזה ש-
הוא שם, כביכול, על עצמו, בהתבדלותו, בהס-
תגרותו, בהתייחסותו עם עצמו, בהסתייגותו מן
הציבור הרחב שמחוצה לו. אלה טוענים ש-
ככל שיהיה הקיבוץ פתוח יותר לרוחות מב-
חוץ, ככל שיספוג לתוכו ערכים, רעיונות,
נוהגים ואורחות-חיים מן החוץ הבלתי-קיי-
מוצי; ככל שייסחף בזרם החיים הכללי —
כן יוחלש ה"מצור" עליו, ירבה משיכה אליו,
יגדל ויתחזק. אך האמת היא שאם קיים "מ-
צור" כזה על הקיבוץ, הוא בא מצד "החוצץ"
ולא מבפנים.

של החברה הישראלית. אין הקיבוץ בחינת צנח נדיר, אם יש כמותו, שאינו תלוי בגיי דולו ובהתפתחותו במצב, כתבאים, באווירה ובאקלים שמסביבו. אכן, הקיבוץ הוא, כפי שידוע לכל, פרי המציאות הארץ-ישרא-אלית המיוחדת, אך גם גידולו, התפתחותו ואף עצם קיומו מצויכים מציאות מסוימת אשר בהווייתה, באווירתה, במושגיה ובחיי-נוכח תעודד, תקל, תהיר ותגביר את גיי-דולו והתפתחותו.

האם כנאת היא המציאות הישראלית ? כדי להשיב על כך נדרש דיון מיוחד.

[סק]

מפגן אחרי חלקים אחרים בארץ. נתפוך הוא: ההקלאות הישראלית, ובעיקר זו שבמסגרת הקיבוצית — היא מן המפותחות והמתקדמות בעולם והתעשייה הקיבוצית אף היא כבר מור-כיתה את יעילותה על פני התעשייה הלא-קיבוצית, הדומה לה — בארגונה, בהתקדמו-תה, ברווחיותה, בניהולה וביחסי האנוש ש-בתוכה. גם התינוך הקיבוצי לא הכויב. מעי-דים על כך תוצאות של מחקרים שונים ובי-עיקר הנוער הקיבוצי עצמו, שכוונתו מצטיי-נים בכל תחומי החיים בהם הם נתונים בקי-בוץ ומחוצה לו. מזה אישוא מקור המסבר בתנועה הקיבוצית ? מקור המסבר הוא בהווייתה ובאווירתה

* דוד אתר

שירותים קהילתיים בקיבוץ

על בעיות בריאות וטיפול בחברים קשישים

מלבין, נמסרו עליידי מוסדות מוסמכים של התני-נות הארציות או עליידי ועדות הבריאות בישובים. בדיקה נוספת של החומר לא נעשתה וייתכנו כמה אידיויזמים. מסקר חלקי זה מתקבלת המוזה על מצב הבריאות בישובים ועל הצורך הרוחק באישפוז חבי-רב קשישים במסודות-היוץ. לפי הסיכוסים המתי-בלים, ניתן גם לעמוד על צרכי הבריאות כתוך הישובים עצמם ואף להבין דיון על מדיניות קהילתית בריאותית עם הוודקוה שכבה רחבה של חברים בתנועה הקיבוצית.

הסקר נערך ב-6 מקיבוצי הקיבוץ הארצי : בית-אלמא, בית-ירע, מורע, מרחביה, משמר-העמק וש-רוד ; ב-9 מישובי הקיבוץ המאוחד : אשדות-יעקב, בית-חשיתה, נחא, המציבה ועין-הרוד ; וב-11 מיו-שובי איחוד הקבוצות והקיבוצים : אגיקים, אשדות-עקב, נכף, בנינר, דגניה א', דגניה ב', ישעת, כנרת, עין-הרוד, רמת-הרוד ותל-יוסף. החלוקה לפי הורמים היתה מקרית, לפי האזורים בהם נערך הסקר, ואין להוציא מכך מסקנות הנרעיות כלליות. הסקר מקיף את אוכלוסיית 22 הישובים מגיל 50 ומעלה — בסה"כ 3121 חברים והורים : בקיבוץ המאוחד — 576 ; בקיבוץ הארצי — 799 ; ובאיחודי —

בשנת 1960 ערכו מלבין וועדת הבריאות הבינקי-בוצית סקר על הסייתים הקהילתיים-מוציאליים בקיבוץ עסקי-ירעאל, עסקי-בית-שאן ועסקי-הירדן. סקר זה הנו חלק מסקר כללי יותר שנערך בכל הי-אוכלוסיה הכפרית באותם אזורים. מסרתו של הסקר — ריכזו נתונים של הצרכים הבריאותיים כהכנה להקמת מרכז לאישפוז קשישים בכציבת בית-החיי-לים כעפולה כשכול שבע מועצות מזוריות. לפי התבנית התינה במרכז זה 100 מיטות, שמהן 50 מיועדות לצרכי ההתישבות הועבדת. המרכז מתוכנן לעוזות מרבית ולפרסיות של יושביו. יהיו כוונתי-רים לזוגות, לבודדים וחורים להולים כרוניים במסך עבודתו בקיבוץ נתוני הסקר ליוזמה אותו-הרעשה של הדישות בחיפוש פתרון לבשרת חברים הקשישים. הדבר בא לביטוי בהקדשה מקום נרחב להלק הדמוגראפי שבסקר. מסרת חובר — להביא לתודעת חברינו את הבערה, כי לפניות הבריאות יש לגשת כראיה מוספסקיבית-ישראלית. אחרת, יכשל במטרותיו שבקש.

הפרטים המובאים ברשימה זו מבוססים על 22 שאלונים מישובים קהילתיים המסוגנים כוחיקים : קיבוצים שנוסדו עד-שנת 1930 ובהם שכבה ניכרת של חברים קשישים. הפרטים בשאלונים ששיגרו

טבלה 1: כל האוכלוסיה הקבועה (חברים ומועמדים, ילדים והורים) ב־22 משקים, הורים

הורים	תאריך הספירה	אוכלוסיה קבועה	חברים ומועמדים	ילדים	הורים
60	1048	2076	3184	31.12.69	הקיבוץ המאוחד
80	1251	2379	3710	30. 9.69	הקיבוץ הארצי
127	1926	4407	6460	30. 9.69	האיחוד

סך הכל 267 4225 8862 13354
 בתמונה דימוגרפית זו לא נכללו חושבים זמניים, כגון, תלמידי אולפנים, קבוצות נוצר, ג'וניי נחיל ועוד.

טבלה 2: התפלגות אוכלוסיית הקשישים לגילאים לפי הזרמים (חברים והורים מגיל 50).

הזרם	54-50	50-55	64-60	69-65	74-70	75+	סה"כ
הקיבוץ המאוחד	168	125	150	74	52	27	576
הקיבוץ הארצי	80	228	260	154	39	33	779
האיחוד	287	553	371	282	151	102	1746

סה"כ 913 1321 1321 חברים מבוגרים והורים — שהם 23.3% מן האוכלוסיה הקבועה.

טבלה 3: התפלגות אוכלוסיית הקשישים לפי גילאים באחוזים מן האוכלוסיה הקבועה.

הזרם	54-50	50-55	64-60	69-65	74-70	75+	+65
הקיבוץ המאוחד	4.6	3.9	4.7	2.3	1.6	0.8	4.8
הקיבוץ הארצי	2.3	4.1	7.0	4.1	1.0	0.8	5.9
האיחוד	4.4	8.5	5.7	4.3	2.3	1.5	8.1
כל הזרמים	3.9	4.7	5.8	3.8	1.8	1.2	6.8

השכבה הגילאית הגבוהה של החברים מתקרבת לכל 70 ויש לצפות לגידול המספר המוחלט של המזדקנים בשנים הבאות וכנראה גם לעליית האחוז הכללי של הגילאים שמעל 65. משמעות מיוחדת יש לדבר זה כאשר מנסים לחשב את צירי הבריאות ואת שיעורי הבריאות של אוכלוסיה בגיל גבוה. (האחוז המקביל באוכלוסיה הישראלית בישראל, לפי השנתון הסטטיסטי לישראל 1969 מביע גם הוא ל־6.8%).

לפי נתוני טבלה 3 קיימת נטיה ל־סקעי ומ־גראפי בגילאים הצעירים. 3.9% בגילאי 50-54 בכל הזרמים. בישונוי הקיבוץ הארצי עולה התפלגות בגילאי 60-64 (7.0%) בישובים אלה תורגם ההד וקנות בשנים הקרובות ביתר שאת. מגמה התפתחות דימוגרפית לא שנתה על־ידי קליטת הורים שצברו בדרך־כלל, את גיל ה־50: בקיבוץ המאוחד נקלטו הורים המהווים 1.8% מן האוכלוסיה הקבועה; בקיבוץ הארצי נקלטו הורים המהווים 2.1%; ובאיחוד — 1.9%.

טבלה 4: מצבם המשפחתי של הקשישים — חברים והורים (גברים מעל 65, נשים מעל 60).

גברים	סה"כ	רווקים	אלמנים	נרשמים	נרשמים סה"כ	בודדים באחוזים
613	41	52	6	99	16.0%	
נשים	סה"כ	רווקות	אלמנות	נרשמות	נרשמות סה"כ	בודדות באחוזים
766	46	170	36	252	32.8%	
1379	87	222	42	351	25.0%	

דברי יצחק טבנקין, 1919—1970 (תרע"ט—תש"ל)

הקדמה

ביבליוגראפיה זו כוללת את דברי יצחק טבנקין שהתפרסמו בדפוס בשנים 1919—1970, בעברית וביידיש. מדבריו שנתפרסמו בשכפול היא כוללת רק את אלה שראו אור לאחר מכן בדפוס, בספר או בכתבי־עת.

רובם המכריע של המאמרים הם דברים שנאמרו מעל במות ציבוריות, ופורסמו אחר־כך בעיתונים יומיים או בכתבי־עת. לא כולם היו לעיני טבנקין לפני פרסומם בדפוס.

רבים מן המאמרים ראו אור בדפוס יותר מפעם אחת ותחת כותרות שונות, שברובן לא צוינו כאן במפורש. על פי רוב ניתנת ביבליוגראפיה הזו כותרתו הראשונה של המאמר, ולשם מציאתו במקומות פרסומו לאחר מכן צוין מספר העמוד בספר שבו ראה אור. במקרים מיוחדים ניתנה גם כותרת שנייה של אותו מאמר. מספר העמוד (הראשון) ניתן בדרך כלל רק לגבי ספרים, וכתבי־עת שהופיעו ברווחי זמן מחודש ומעלה.

הרבה מן המאמרים שבביבליוגראפיה זו הם מדברי טבנקין במסיבות ציבוריות (ישיבות, כינוסים וכו') שהשתתפו בהן גם אחרים, אשר פורסמו בלי שום כותרת מיוחדת. אלה צוינו כאן בשם הכולל דברים, בתוספת ציון בסוגריים מרובעים על תוכן הדברים.

אם הכותרת הכללית של מאמר כללית מדי, ואינה מפרשת את נושאו, ניתנה בסוגריים מרובעים כותרת משנה. מפרשת.

במקומות רבים צוינה בסוגריים עגולים המסיבה הציבורית שבה נאמרו הדברים, דבר העשוי לסייע ביהיוי נושא המאמר.

סדר רישום הדברים ברשימה ביבליוגראפית זו הוא כרונולוגי, לפי זמן פרסומם הראשון, תאריך אמירת הדברים לא צוין, אלא אם כן הם פורסמו בדפוס זמן רב מאוד לאחר אמירתם (10 שנים ומעלה).

הפרטים הביבליוגראפיים לשלושת ספרי טבנקין שהופיעו עד עתה צוינו רק פעם אחת, בראש הרשימה.

כל החומר נרשם מבלי ראשון, לפי מראה עיניים.

עבודה רבה הושקעה בחיפוש דברי טבנקין בעיתונות, בספרים ובכתבי־העת השונים, אחרי הכול — אין ודאות שלא נשארו דברים מחוץ לרשימה זו. כל מי שידוע פרטים על דברים שלא הוכנסו ברשימה זו, או שהוכנסו כאן לא במדויק, יסיב לעשות אם יעיר על כך, ולעת מצוא יתוקנו הדברים.

יצוינו בתודה ובהערכה יארכיון העבודה בתל-אביב וארכיון הקיבוץ המאוחד בעין-חרוד, שעובדיהם סיפקו ברצון ובנדיבות לכ את כל החומר שהיה דרוש לחיבור רשימה ביבליוגרפית זו.

כדי למנוע חזרות ניתנת להלן רשימה קצרה לזיהוי כתבי-עת, הנזכרים בגוף הביבליוגרפיה. ניתנים כאן פרטים הנוגעים לכתביהעת בזמן פרסום דברי טבנקין, ולא פרטים על תולדותיו, גלגוליו וכו'. הרשימה היא לפי סדר האלף-בית.

בסוף הביבליוגרפיה מובאת גם רשימה של דברי הערכה על טבנקין ושלושת ספריו שהופיעו עד כה.
לזיהוי כתבי-עת:

- 'אונדזער וועג' — שבועון אחדות העבודה-פועלי ציון באמריקה, ניו-יורק.
- 'ארבעטער צייטונג', הוצא על-ידי פועלי ציון שמאל בפולין, לודז'—ורשה 1945.
- 'באפריונג'—ארבעטער שטימע' — שבועון פועלי ציון (צ.ס.) בפולין, ורשה.
- 'במבחה' — בטאון תנועת המחנות העולים בארץ ישראל.
- 'במעלה' — בטאון הסתדרות הנוער העובד בארץ ישראל (מ' 1931 — דו-שבועון).
- 'בקיבוץ' — שבועון פנימי של הקיבוץ המאוחד.
- 'בשעה' — ירחון של מפ"ם.
- 'דאס וואָרט', 'אונזער וואָרט' — עיתון יומי של תנועת ארץ ישראל העובדת בפולין, ורשה.
- 'הדים' — רבעון הקיבוץ הארצי השומר הצעיר.
- 'החלוץ הצעיר' — בטאון הסתדרות 'החלוץ הצעיר' בפולין, ורשה.
- 'העתיד' — בטאון תנועת 'החלוץ' העולמית, ורשה.
- 'הפועל הצעיר' — שבועון מפלגת פועלי ארץ ישראל, ולאחר מכן — של מפלגת העבודה.
- 'זאת הארץ' — בטאון ארץ ישראל השלמה.
- 'ידיעות' (יידיש) — בטאון הסתדרות 'החלוץ' בפולין, ורשה.
- 'יהודי' — בטאון חסיבת בני הקיבוץ המאוחד.
- 'לאחדות העבודה' — הוצא ע"י התנועה לאחדות העבודה (סיעה ב), ולאחר מכן — אחדות העבודה פועלי-ציון.
- 'למרחבי' — דו-שבועון אחדות העבודה-פועלי ציון, ולאחר מכן — עיתון יומי.
- 'מבפנים' (עין-חרוד) — בטאון קיבוץ עין-חרוד.
- 'מבפנים' — רבעון הקיבוץ המאוחד.
- 'גיב הקבוצה' — רבעון חבר הקבוצות, ולאחר מכן — איחוד הקבוצות והקיבוצים.
- 'גיי וועלט' — שבועון אחדות העבודה-פועלי ציון, בארץ ישראל.
- 'פאלקס-בלאט' — שבועון אחדות העבודה-פועלי ציון בישראל.
- 'פרייהייט' — בטאון הסתדרות 'פרייהייט' בפולין, ורשה.
- 'צרוך מכתבים', לשאלת החינוך המשותף — פרסום של הקיבוץ המאוחד.
- 'קונטרס' — שבועון התאחדות ציונית-סוציאלית 'אחדות העבודה'.

א. ספרים

1. 'דברים', כרך א (1918—1934) — כולל דברים במשך 16 שנה; מקצתם ראו אור בזמנם בבמות ספרותיות שונות, ומקצתם דברים המתפרסמים לראשונה, בספר ארבעה מדורים: א. דרך תנועת הפועלים; ב. הקיבוץ ככנינו; ג. בהגנה ובמאבק המדיני; ד. התנועה בגולה. ה'נספחות' כוללים דברי מילואים, תעו"זות, החלטות חשובות, הערות הסבר כלליות, רשימת שמות, מפתחות של עניינים, שמות ומקורות, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1967, 552 עמ'. 'דברים', כרך ב, נמצא בהכנה, ויכלול את דברי טבנקין בשנים 1935—1939.
2. 'דרכי השליחות' — סבחר דברים בשאלות ההסתדרות ותנועת הפועלים, בספר המישה מדורים: א. ייחודה של תנועת הפועלים הארץ-ישראלית; ב. חברת העובדים; ג. במערכות חוץ ופנים; ד. הקיבוץ והתנועה; ה. אישים. רשימת שמות, הוצאת 'תרבות וחינוך' שע"י המרכז לחינוך ולהרבות של ההסתדרות, 1969, 448 עמ'.
3. 'לקח מלחמת ששת הימים — ישובה של ארץ בלתי מחולקת', קובץ דברים שנתפרסמו בשנים 1967—1969 בשאלות הזמן, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1970, 180 עמ'.

ב. חוברות

1. 'שאלות ההסתדרות', הוצאת מפלגת פועלי ארץ ישראל, 1941.
2. 'להתניסות ולהגנה', הוצאת הקיבוץ המאוחד, מאי 1942.
3. 'כתוך המערכה', בהוצאת התנועה לאחדות העבודה (סיעה ב), 1944.
4. 'המדינה העברית והדרך אליה', הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ד (1944).
5. 'ועגן און אומוועגן' [הציונות ומתנגדיה], הוצ' דרור החלוץ הצעיר, פריז 1948.
6. 'דער קיבוץ אין דער מלחמה', הוצאת ועדת הקשר למגויסים, יוני 1948.
7. 'שאלות המפלגה' [מפלגת הפועלים המאוחדת], בהוצאת תומכי מצע גלילי, ליבשיץ, כר"הודו, 1951.
8. 'החברה הקיבוצית', בהוצאת הקיבוץ המאוחד, 1953.
9. 'שאלות ויכוח בהסתדרות', בהוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ו (1955).
10. 'אין לאן לסגת', בהוצאת למרחב, 1967.

ג. סאמרים

1919 (תרע"ט—תר"ף)

1. דברים [על אחדות פועלים כוללת] [בוועידת הסתדרות הפועלים החק-לאים, פברואר 1919, בפתח-תקוה], 'קובץ אחדות העבודה', הוצאת אחדות העבודה, תרע"ט, עמ' 95, 103. 'דברים', א, עמ' 473.
2. דברים [בוועידת היסוד של 'אחדות העבודה', פברואר 1919, בפתח-תקוה],

- 'קובץ אחדות העבודה' עמ' 113, 123. 'ילקוט אחדות העבודה' (כשם: 'התכנית'), א. הוצאת אחדות העבודה, תל-אביב, תרפ"ט. עמ' 21, 28. 'דברים', א. עמ' 9. 'בדרכי השליחות', עמ' 63.
3. 'מהגליל' [על הביטחון בגליל], 'קונטרס', א. חוב' ט, תמוז תרע"ט; חתום: י.ב.מ. [יצחק בן משה]. 'דברים', א. עמ' 337. 'ילקוט אחדות העבודה', א. הוצאת אחדות העבודה, תרפ"ט. עמ' 200.
4. 'למצב בעבודה', 'קונטרס', א. חוב' יד, תשרי תר"ף. 'דברים', א. עמ' 16.
5. 'סך הכל' [על מצבה של הפועלת החקלאית], 'קונטרס', א. חוב' טו, חשון תר"ף. 'מסלה', הוצאת ועדת התרבות של הסתדרות העובדים הכללית, תרפ"ד. עמ' 128 (בשם 'קבוצות הפועלות'). חתום: י"ן. 'דברים', א. עמ' 21.

1920 (תר"ף—תרס"א)

6. 'בגליל' [על הביטחון], 'קונטרס', א. חוב' כג, שבט תר"ף; חתום: י.ב.מ. [יצחק בן משה]. 'דברים', א. עמ' 339.
7. 'בגבול הצפון' [על הביטחון], 'קונטרס', א. חוב' כד, שבט תר"ף; חתום: י.ב.מ. [יצחק בן משה]. 'דברים', א. עמ' 340.
8. 'בגליל' [על הביטחון], 'קונטרס', א. חוב' כו, אדר תר"ף. 'דברים', א. עמ' 341. 'ילקוט תל-חי', הוצאת 'המרכז לטעור', תרצ"ד. עמ' 35. קטעים ב'מורשת תל-חי', הוצאת 'מערכות', תש"ה. עמ' 64.
9. 'עת פעולה' [על מאורעות ירושלים 1920], 'אגרת' (= 'קונטרס', השם שונה מטעמי צנזורה), ב. חוב' לט, סיון תר"ף; חתום: י.ב.מ. [יצחק בן משה]. 'ילקוט אחדות העבודה', א. הוצאת אחדות העבודה, תרפ"ט. עמ' 237. 'דברים', א. עמ' 348.
10. 'גם זהו כח', 'אגרת' (= 'קונטרס'), ב. חוב' לט, סיון תר"ף. 'ילקוט אחדות העבודה', א. הוצאת אחדות העבודה, תרפ"ט. עמ' 236. 'דברים', א. עמ' 345.
11. 'דברים' [על הפעולה התרבותית] (בוועידת אחדות העבודה בכנרת), 'קונטרס', ב. חוב' מה, אב תר"ף.
12. 'דברים' [על קרקע לאומית והתיישבות עובדת] (בוועידה תציונית בלונדון), 'קונטרס', ב. חוב' מז, אב תר"ף. 'דברים', א. עמ' 477.
13. 'דברים' [בעניין פעילות ארץ ישראלית] (בוועידה העולמית החמישית של פועלי ציון בווינה), 'קונטרס', ב. חוב' ג, אלול תר"ף. 'דברים', א. עמ' 339.

1921 (תרס"א—תרס"ב)

14. 'ישאלה' [על מאורעות מאי 1921], 'קונטרס', ד. חוב' בשם 'אגרת ב' אייר תרס"א'. 'ילקוט אחדות העבודה', א. הוצאת אחדות העבודה, תרפ"ט. עמ' 245. 'דברים', א. עמ' 351.

1922 (תרפ"ב—תרפ"ג)

15. דברים [בשאלות עלייה ועבודה] (כמועצת ההסתדרות), 'קונטרס', ה, חוב' קד, שבט תרפ"ב, עמ' 4, 12.
16. 'לקראת מועצת גדוד העבודה', 'מחינו' (שכפול), גיל' ל, יולי 1922. 'דברים', א, עמ' 182.

1923 (תרפ"ג—תרפ"ד)

17. "אחדות העבודה וההסתדרות הכללית" (בוועידה השלישית של אחדות העבודה (דה), 'קונטרס', ו, חוב' קיט, שבט תרפ"ג, עמ' 7, 22. 'ילקוט אחדות-העבודה', הוצאת אחדות-העבודה, תרפ"ט, עמ' 103. 'דברים', א, עמ' 43.
18. 'דרכי התיישבותנו', 'קונטרס', ו, חוב' קיט, שבט תרפ"ג. 'דברים', א, עמ' 39.
19. 'דברי סיכום' (בוועידה השלישית של אחת"ע), 'קונטרס', ה, חוב' קיט, שבט תרפ"ג. 'דברים', א, עמ' 46.
20. דברים [על השוואת מחירים בעבודת הבניין] (בוועידת פועלי הבניין), 'פנקס ההסתדרות הכללית', א, שבט תרפ"ג, עמ' 228. 'דברים', א, עמ' 48. 'בדרכי השליחות', עמ' 95.
21. דברים [על חברת העובדים ועל שוויון בתנאי החיים] (בוועידה השנייה של ההסתדרות), 'פנקס ההסתדרות הכללית', ב, ניסן תרפ"ג, עמ' 48. 'דברים', א, עמ' 50. 'בדרכי השליחות', עמ' 98.

1924 (תרפ"ד—תרפ"ה)

22. "על דרכי עין-חרוד" (מתוך שיחת חברים), 'מבנים', גיל' ה, שבט תרפ"ד, עמ' 61. משה ברסלבסקי, 'הנועת הפועלים הארץ-ישראלית', ב, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשי"ו, עמ' 326. 'דברים', א, עמ' 190.
23. דברים [על התיישבות ושכונת עובדים] (כמועצת השלישית של ההסתדרות), 'פנקס ההסתדרות הכללית', ב, חוב' י, שבט תרפ"ד, עמ' 279.
24. דברים [בעניני עבודה] (כמועצת השלישית של ההסתדרות), 'פנקס ההסתדרות הכללית', ב, חוב' יא, אדר א, תרפ"ד, עמ' 313.
25. דברים [על מועצת ההסתדרות השלישית], 'מבנים' (עין-חרוד), גיל' ד, יא שבט תרפ"ד, עמ' 55.
26. דברים [על עין-חרוד לאחר החלוקה], 'מבנים' (עין-חרוד), גיל' ה, ל שבט תרפ"ד, עמ' 67. 'דברים', א, עמ' 187.
27. "הקבוצה בכפר ובעיר" (בוועידה הרביעית של אחדות-העבודה), 'קונטרס', ט, חוב' קעב, סיון תרפ"ד. 'ספר דין וחשבון הוועידה הרביעית', הוצאת אחדות העבודה, תרפ"ו, עמ' 56. 'הקיבוץ המאוחד' — ילקוט מקורות, הוצאת הקיבוץ

- המאחד, תשכ"א, עמ' 31. 'דברים', א. עמ' 54. 'בדרכי השליחות', עמ' 249.
- 'נתיבי הקבוצה והקיבוץ', א. הוצאת עם עובד, תשי"ח, עמ' 416.
- 28. 'תשובה למתוכחים' [קיבוץ ומושב, משק פתוח ומשק סגור], 'קונטרס', ט, חוב' קעב, סיון תרפ"ד. 'ספר דריח הועידה הרביעית', הוצאת אחדות העבודה, תרפ"ו, עמ' 100. 'דברים', א. עמ' 59.
- 29. 'מהויכוח המדיני' (בוועידה הרביעית של אחדות העבודה), 'קונטרס', ט, חוב' קעג, סיון תרפ"ד. 'ספר דריח הועידה הרביעית', הוצאת אחדות העבודה, תרפ"ו, עמ' 40. 'דברים', א. עמ' 352.
- 30. דברים [על ייסוד בית-ספר מרכזי לילדי העמק] (באספה כללית של קיבוץ עין-חרוד), 'מבפנים' (עין-חרוד), גיל' ט, ה אב תרפ"ד, עמ' 149.
- 31. דברים [דריח על המצב בקיבוץ עין-חרוד] (בישיבת הנהלת קיבוץ עין-חרוד), 'מבפנים' (עין-חרוד), גיל' ט, ה אב תרפ"ד, עמ' 151.
- 32. 'דרכי הקבוץ' (במועצת קיבוץ עין-חרוד, אלול תרפ"ד), 'מבפנים' (עין-חרוד), גיל' י, חשון תרפ"ה, עמ' 165. 'דברים', א. עמ' 193.

1925 (תרפ"ה—תרפ"ו)

- 33. 'באות כוח' [על נציגות פועלים במוסדות הלאומיים], 'קונטרס', י, חוב' רה, שבט תרפ"ה. 'ילקוט אחדות העבודה', ב, תרצ"ב, עמ' 130. 'דברים', א. עמ' 358. 'בדרכי השליחות', עמ' 203.
- 34. דברים [על אחדות ציונית-סוציאליסטית בגולה] (בוועידה השביעית של פועלי ציון), 'קונטרס', יא, חוב' רל, אלול תרפ"ה. 'דברים', א. עמ' 401.
- 35. דברים [לשאלות הקונגרס הציוני הי"ד] (בוועידה השביעית של פועלי ציון), 'קונטרס', יא, חוב' רלא, אלול תרפ"ה. 'ילקוט אחדות העבודה', ב, תרצ"ב, עמ' 180. 'דברים', א. עמ' 361.
- 36. דברים בסעוף 'לשאלות החינוך והטיפול בילדים המשותפים', 'הקבוצה', הוצאת ועדת התרבות, תרפ"ה, עמ' 36. 'דברים', א. עמ' 183.
- 37. דברים [על משבר הקבוצה] (במועצת ועדת הקבוצות), 'הקבוצה', הוצאת ועדת התרבות, תרפ"ה, עמ' 47. 'דברים', א. עמ' 186.

1926 (תרפ"ו—תרפ"ז)

- 38. 'דרכי 'החלוץ' וחובותיו' (בוועידה העולמית השלישית של 'החלוץ'), 'העתיד', גיל' 35, מארס 1926. 'דברים', א. עמ' 404. קטעים מזה ביספורו של קיבוץ הכשרה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ל, עמ' 9.
- 39. 'דברי ברכה' (בשם אחדות העבודה) (בוועידת פועלי-ציון [צ.ס.] בפולין), 'באפריז' — ארבעטער שטימע, גיל' 35, ספטמבר 1926.
- 40. 'על המצב בארץ ישראל' (בוועידת פועלי-ציון בפולין), 'באפריז' — ארבע-

- טער שטימע, גיל' 38, ספטמבר 1926.
41. 'על ההתישבות ועל המצב המדיני בארץ' (בוועידה החמישית של אחדות-העבודה), 'דבר', 2.11.1926. 'ספר דריח הועידה', תל-אביב, תרפ"ז, עמ' 81. 'דברים', א, עמ' 70.
42. 'הנועתנו בחוץ לארץ' (בוועידה החמישית של אחדות-העבודה), 'קונטרס', יד, חוב' רצט, חשון תרפ"ד. 'ספר דריח הועידה', תל-אביב, תרפ"ז, עמ' 188. 'ספר החלוקה', הוצאת הסוכנות היהודית, ירושלים ת"ש, עמ' 211. 'דברים', א, עמ' 410.

1927 (תרפ"ז—תרפ"ח)

43. 'בשאלות ההסתדרות' (בוועידה החמישית של אחדות-העבודה), 'ספר דריח הועידה', תל-אביב, תרפ"ז, עמ' 176. 'דברים', א, עמ' 73.
44. 'לשאלות התנועה הקבוצתית', 'קונטרס', יד, חוב' רצה, אדר א תרפ"ז. 'דברים', א, עמ' 205.
45. 'על ההתישבות והמצב בארץ' (בוועידה השלישית של ההסתדרות), 'דבר', 10 ו-18 ביולי 1927. 'דברים', א, עמ' 79. 'בדרכי השליחות', עמ' 103.
46. 'דברים' [על המצב בקיבוץ עין-חרוד] (בישיבת מועצת הקיבוץ ברחובות), 'מבנים' (עין-חרוד), ב, גיל' כח, אב תרפ"ז, עמ' 625. 'דברים', א, עמ' 211.

1928 (תרפ"ח—תרפ"ט)

47. 'דברים' [בשאלות פנימיות של הקיבוץ המאוחד] (במועצת הקיבוץ הקבועה בינור), 'מבנים' (שכפול), ג, גיל' לב, פברואר 1928. 'דברים', א, עמ' 219 (כשם: 'הקיבוץ — במאבק לקיומו').
48. 'י"א באדר', 'מבנים' (שכפול), ג, גיל' לג, מארס 1928. 'העתיד' (הוצאה מיוחדת ביידיש), תרפ"ח. 'דברים', א, עמ' 364. 'בדרכי השליחות', עמ' 311. 'חלוצים אין פוילן', א, הוצאת המכון לחקר תנועת הפועלים הציונית, ניו-יארק, 1959, עמ' 119 (כשם: 'טרומפפלדארס סערזענליכקייט').
49. 'דברים' (במועצת ההסתדרות, 20 במארס 1928), 'דבר', 28.3.1928. 'דברים', א, עמ' 86.
50. 'יסודות ושאלות החינוך המשותף', 'מבנים' (שכפול), גיל' לד, מאי 1928. 'דבר', 14.5.1928. 'דברים', א, עמ' 226.
51. 'להערכת עצמנו' (במועצת אחדות-העבודה), 'קונטרס', יד, חוב' שגא, תשרי תרפ"ט. 'דברים', א, עמ' 88.
52. 'דברים' [על המצב במפלגת פועלי-ציון] (בוועידת מפלגת פועלי-ציון, 1909 בווינה), יידישער ארבעטער פנקס, הוצאת ניי קולטור, ורשה, 1928, עמ' 187. (חתום: יצחק ט.)

53. דברים [להכוננת התגירה היהודית], שם, עמ' 216, 219.
54. דברים [על ההשתתפות בקונגרס הציוני], שם, עמ' 251, 255.

1929 (תרפ"ט—תר"ץ)

55. 'לקראת העליה' [החמישית]: 'מבפנים' (שכפול), גיל' לת, ינואר 1929 (חתום: יצחק גזול), 'דברים', א, עמ' 327.
56. 'חנוכה 1903—1928' [מן העלייה השנייה ועד החמישית], 'מבפנים' (שכפול), גיל' לת, ינואר 1929 (חתום: יצחק גזול), 'העתיד', גיל' 94, מאי 1930. 'פרייהיים', גיל' 5, ורשה, מאי 1929. 'דברים', א, עמ' 239. 'ספר החלוץ', הוצאת הסוכנות היהודית, ירושלים, תיש, עמ' 300.
57. דברים [על המצב בעבודה ובעלייה] (במועצת ההסתדרות הכ"א), דו"ח מועצת ההסתדרות (שכפול), הוצאת הוועד הפועל, 1929. 'דברים', א, עמ' 108.
58. דברים [בוויכוח על הגנת תליחי] (בישיבת הוועד הומני, בני אדר תר"ף, בתל-אביב), 'דבר', 22.3.1929. 'ילקוט תליחי', הוצאת המרכז לנוער, תרצ"ד, עמ' 51. דאס ווארט, 25.2.1934. 'מורשת תליחי', הוצאת מערכות, תש"ח, עמ' 81. 'דברים', א, עמ' 343.
59. דברים [להערכת מאורעות אב תרפ"ט] (במועצת ההסתדרות הכ"ב), דו"ח מועצת ההסתדרות (שכפול), הוצאת הוועד הפועל, 1929. 'דברים', א, עמ' 367.
60. 'לשאלות הגנתנו', 'מבפנים' (שכפול), גיל' מז, דצמבר 1929 (חתום: יצחק גזול), 'דברים', א, עמ' 368.

1930 (תר"ץ—תרצ"א)

61. 'אחריות לעתיד' (בוועידה השישית של אחדות-העבודה), 'הפועל הצעיר', כד, גיל' 1, ינואר 1930. 'דברים', א, עמ' 109.
62. דברים [על האופי החלוצי של התנועה] (בוועידת הייסוד של מפלגת פועלי ארץ ישראל), 'דבר', 9.1.1930. 'העתיד', גיל' 87—88, פברואר 1930. 'דברים', א, עמ' 114.
63. 'סענות' [בין ותיקים וחדשים], 'מבפנים' (שכפול), גיל' 46, מארס 1930 (חתום: יצחק גזול), 'דבר', 27.3.1930. 'דברים', א, עמ' 251.
64. 'עוד לאותה השאלה' [שאלת ההגנה], 'מבפנים' (שכפול), גיל' 46, מארס 1930 (חתום: יצחק גזול), 'החלוץ הצעיר', מס' 27, פברואר 1937. 'דברים', א, עמ' 369.
65. 'החלוץ והעליה' (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'העתיד', גיל' 92—93, אפריל 1930. 'הפועל הצעיר', כד, גיל' 9, מארס 1930. 'קיבוץ הקיבוץ המאוחד', הוצאת 'חברה', תרצ"ב, עמ' 169. 'דברים', א, עמ' 248.
66. 'תפקידי התנועה החלוצית' (בוועידה העולמית הרביעית של 'החלוץ'), 'העתיד',

- גיל' 5—104, נובמבר 1930. 'דברים', א. עמ' 416. 'ספר החלוץ', הוצאת הסוכנות היהודית, ירושלים ת"ש, עמ' 324.
67. 'התרבות בחיי העובד בארץ ישראל', 'החלוץ הצעיר', חוב' ה, דצמבר 1930. 'דברים', א. עמ' 120.

1931 (תרצ"א—תרצ"ב)

68. דברים [על ההכשרה החלוצית] (בישיבת מרכז 'החלוץ' בפולין), 'העיתיד', גיל' 114—115, מארס 1931. 'דברים', א. עמ' 419.
69. 'דברי ברכה' (בוועידת 'החלוץ הצעיר' בפולין), 'ספר דו"ח הוועידה', ורשה 1931. 'דברים', א. עמ' 421.
70. 'הדרך החינוכית של תנועתנו' (בוועידת 'החלוץ הצעיר' בפולין), 'החלוץ הצעיר', חוב' יא ריב, יוני, אוקטובר 1931. 'ספר דו"ח הוועידה', ורשה 1931. 'מאסף החלוץ הצעיר', הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1944. עמ' 145. 'דברים', א. עמ' 423.
71. 'דגל העבודה', 'החלוץ הצעיר', חוב' יא, יוני 1931. 'מאסף החלוץ הצעיר', הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1944. עמ' 159. 'דברים', א. עמ' 434.
72. 'על העבודה העברית במושב' (בוועידת הסתדרות החקלאית), 'דבר', 19.6.1931. 'עבודה עברית', הוצאת הסתדרות העובדים הכללית, תל-אביב. תרצ"ה, עמ' 71. 'דברים', א. עמ' 123. 'בדרכי השליחות', עמ' 112.
73. דברים [בשאלות פנימיות של הקיבוץ] (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד, 1931), 'דברים', א. עמ' 254.
74. 'בי' החלוץ' (החלוץ וקיבוץ ההכשרה הקבוע), 'מבנים' (שכפול), גיל' 51, ספטמבר 1931. 'דברים', א. עמ' 435.
75. 'לדרכה של הסתדרות הנוער העובד', 'במעלה', גיל' 16, אוקטובר 1931. 'דברים', א. עמ' 439. 'בדרכי השליחות', עמ' 194.
76. 'מסגרת ותוכן', 'מבנים', נובמבר 1931. עמ' 6. 'דברים', א. עמ' 257.
77. 'המשק והקיבוץ', 'מבנים', נובמבר 1931. עמ' 7. 'דברים', א. עמ' 258.
78. 'הקיבוץ בעיר', 'מבנים', נובמבר 1931. עמ' 8. 'דברים', א. עמ' 259.
79. 'השנאה ושיתוף בקיבוץ', קבלת חברים, 'מבנים', נובמבר 1931. עמ' 9. 'דברים', א. עמ' 260.
80. 'על התרבות בחינוך', 'מבנים', נובמבר 1931. עמ' 12. 'דברים', א. עמ' 263.
81. 'על דרכי פעולתנו במושב' [כיבוש עבודה במושב], (בישיבת מרכז מפא"י, דצמבר 1931), 'דברים', א. עמ' 129.
82. 'דברי נעילה' (בקונגרס למען ארץ-ישראל העובדת), 'ספר הדו"ח של הקונגרס' (יידיש), הוצאת וועלט ליגע פארן ארבעטנדן א"י, תל אביב 1931. עמ' 233. 'דברים', א. עמ' 118.

1932 (תרצ"ב—תרצ"ג)

83. דרך תנועת הפועלים בארץ, 'קובץ הקיבוץ המאוחד', הוצאת "חברה", תרצ"ב, עמ' 9. 'דברים', א. עמ' 92. 'בררכי השליחות', עמ' 23. קטעים מזה בימאסיף ההסתדרות, הוצאת הוועד הפועל, מחלקת החלוצ, תל-אביב 1946, עמ' 32.
84. דברים [על המצב בקיבוץ עין-חרוד לאחר החלוקה] (באסיפה הכללית הראשונה, שבת תרפ"ד), 'קובץ הקיבוץ המאוחד', עמ' 97. 'דברים', א. עמ' 187.
85. "דורח מהנהלת הקיבוץ" [עין-חרוד] (במועצה הרחבה השנייה, אלול תרפ"ד), 'קובץ הקיבוץ המאוחד', עמ' 99. 'דברים', א. עמ' 195.
86. "המקדי הקיבוץ" (במועצה הרחבה השלישית, איר תרפ"ה), 'קובץ הקיבוץ המאוחד', עמ' 105. 'דברים', א. עמ' 198.
87. "על פעולתנו בגולה" (במועצה הרחבה הרביעית, אוקטובר 1926), 'קובץ הקיבוץ המאוחד', עמ' 120. 'דברים', א. עמ' 408.
88. "על שאלות אקטואליות" [בקיבוץ] (במועצה הרחבה הרביעית, אוקטובר 1926), 'קובץ הקיבוץ המאוחד', עמ' 126. 'דברים', א. עמ' 201.
89. "שאלות חברתיות" [בקיבוץ] (במועצה הקבועה ברחובות, ביוני 1927), 'קובץ הקיבוץ המאוחד', עמ' 133. 'דברים', א. עמ' 211.
90. "על האיחוד וההתאחדות" [עם ייסוד הקיבוץ המאוחד] (במועצת איחוד הקיבוצים, אוגוסט 1927), 'קובץ הקיבוץ המאוחד', עמ' 140, 144. 'דברים', א. עמ' 215. 'למרחב', 10.1.1967.
91. "על הפנים" [על תופעות שליליות בקיבוץ] (במועצת הקיבוץ המאוחד, אוקטובר 1928), 'קובץ הקיבוץ המאוחד', עמ' 150. 'דברים', א. עמ' 235.
92. "שאלות פעולתנו בהלוצ ובנוער" [על ערכו העצמי של הקיבוץ וערכו החינוכי] (במועצת פתח תקוה השנייה, יולי 1929), 'קובץ הקיבוץ המאוחד', עמ' 155. 'דברים', א. עמ' 342.
93. דברים [על האיחוד עם "הגודו"] (במועצת האיחוד עם גודו העבודה, דצמבר 1929), 'קובץ הקיבוץ המאוחד', עמ' 162. 'דברים', א. עמ' 247.
94. "על תנועת החלוצ והנוער" (במועצת האיחוד עם גודו העבודה), 'קובץ הקיבוץ המאוחד', עמ' 169. "ספר החלוצ, הוצאת הסוכנות היהודית, ירושלים ת"ש, עמ' 319. 'דברים', א. עמ' 248.
95. "בשאלת העבודה כמושבות" [כיבוש עבודה והתיישבות] (במועצת הקיבוץ, דצמבר 1927), 'קובץ הקיבוץ המאוחד', עמ' 174. 'דברים', א. עמ' 245.
96. "דברי פתיחה" (במועצת הקיבוץ המאוחד, דצמבר 1931), 'מבפנים', ינואר 1932, עמ' 1. 'דברים', א. עמ' 265.
97. "דרכנו בהתיישבות" (במועצת הקיבוץ המאוחד, דצמבר 1931), 'מבפנים', ינואר 1932, עמ' 18. 'דברים', א. עמ' 268.
98. "פעולתנו בהלוצ ובנוער" (במועצת הקיבוץ המאוחד, דצמבר 1931), 'מבפנים',

- 199
 ינואר 1932, עמ' 38. 'דברים', א. עמ' 270.
 99. 'לעבודתנו בעיר' (במועצת הקיבוץ המאוחד, דצמבר 1931), 'מבנים', ינואר 1931), 'מבנים', ינואר 1932, עמ' 43. 'דברים', א. עמ' 273.
 100. 'שאלות ארנון' [שיתוף ושוויון, כסף פרטי] (במועצת הקיבוץ המאוחד, דצמבר 1931), 'מבנים', ינואר 1932, עמ' 43. 'דברים', א. עמ' 273.
 101. 'שאלות ארנון' [דברי תשובה] (במועצת הקיבוץ המאוחד, דצמבר 1931), 'מבנים', ינואר 1932, עמ' 51. 'דברים', א. עמ' 275.
 102. 'לאחר ועידת הפועלות', 'מבנים', מרץ 1932, עמ' 6. 'דברים', א. עמ' 131.
 103. 'לכתינת מצבנו' (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד), 'מבנים', אפריל 1932, עמ' 5. 'דברים', א. עמ' 277.
 104. 'נוכח סכנות', 'מבנים', ספטמבר 1932, עמ' 1. 'דברים', א. עמ' 282.
 'ידיעות', גיל' 8. נובמבר 1932. 'חלוצים אין סוילן', א. הוצאת המכון לחקר תנועת הפועלים הציונית. ניו יארק, 1959, עמ' 441.

1933 (תרצ"ג—תרצ"ד)

105. דברים [בשאלת העלייה] (במועצת מפא"י), 'הפועל הצעיר', כו. גיל' 17—18. פברואר 1933. 'דברים', א. עמ' 136.
 106. דברים [בשאלות עלייה ועבודה], 'ספר הדריח של הועידה הרביעית של ההסתדרות', הוצאת הוועד הפועל, תרצ"ג, עמ' 132. 'דברים', א. עמ' 143.
 107. 'מארכס הסמל', 'מבנים', אפריל 1933, עמ' 27. 'דברים', א. עמ' 148.
 108. 'על מקום הקיבוץ בתנועה', 'מבנים', אפריל 1933, עמ' 5 (חתום: י.ח.). 'דברים', א. עמ' 285. 'בדרכי השליחות', עמ' 256.
 109. 'עשור ליגור', 'מבנים', אפריל 1933, עמ' 49. 'דברים', א. עמ' 330. 'בדרכי השליחות', עמ' 276.
 110. דברים [על היחסים עם נציח; על איחוד פלוגת חיפה-יגור עם משק יגור] (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד, אפריל 1933), דין וחשבון בשכפול, 1933. 'דברים', א. עמ' 291.
 111. 'לאור המאורעות בנרמניה' [עם עליית הנאצים], 'במעלה', מאי 1933, גיל' 9. 'דברים', א. עמ' 371.
 112. דברים [על בניין החברה הקיבוצית; על דרך הפעולה המשקית] (בכינוס פלוגת השרון), 'מבנים', יוני 1933, עמ' 72. 'דברים', א. עמ' 299.
 113. דברים [לאיחוד משק יגור עם פלוגת חיפה-יגור] (פרק זה גם ב'ספר הקיבוץ המאוחד — ילקוט מקורות', הוצ' הקב"מ"א, תשכ"א, עמ' 55); לגיונה של הפעילות הכלכלית; על הפעולה הרעיונית-תרבותית; לטיפוח תרבות חיים; שאלת השומר הצעיר-נציח בקיבוץ המאוחד, פרוטוקול של מועצת הקיבוץ המאוחד ביגור (שכפול), יולי 1933. 'דברים', א. עמ' 301.
 114. 'דברי פתיחה' [על רצח ארלחורוב] (במועצת הקיבוץ המאוחד), פרוטוקול

- מועצת הקיבוץ ביגור (שכפול), יולי 1933. 'דברים', א. עמ' 373. 'בדרכי השליחות', עמ' 322.
115. 'צייט-געבאט' [על חלוציות והכשרה] (במועצת הקיבוצים של הגוש הכללי בפולין), 'דאס וואָרט', 15.10.1933.
116. 'כלפי פנים' [על היחסים החברתיים בקיבוצי ההכשרה], 'העתיד', גיל' 146, נובמבר 1933. 'דברים', א. עמ' 445.
117. 'במתיהות השעה', 'מבפנים', דצמבר 1933, עמ' 1. 'דאס וואָרט', 31.12.1933 ו'1.1.1934. 'דברים', א. עמ' 378.
118. 'בין החלוצ הצעיר לבין נציח רפרייהייט', חוברת פרוטוקול, בהוצאת מוזי-רות הקיבוץ המאוחד, 1933. 'דברים', א. עמ' 443.
119. 'קולטור אין קיבוץ', 'דאס וואָרט', 10.12.1933.

1934 (תרצ"ד—תרצ"ה)

120. 'דברים' [בשאלות ההסתדרות] (בוועידה הרביעית של ההסתדרות, מוסב שני), דו"ח הוועידה, הוצאת הוועד הפועל, 1934, עמ' 68.
121. 'די הויפט פראגע פון אונזער באוועגונג' [עליה חלוצית], 'דאס וואָרט', 26.1.1934.
122. 'דברים' [לקראת ישיבת הוועד הפועל הציוני] (כשיבת מרכז מפא"י), 'הפועל הצעיר', כז (1934), גיל' 23. 'דברים', א. עמ' 387.
123. 'עם יונה' [על התקוממות פועלי אוסטרליה], 'מבפנים', אפריל 1934, עמ' 58. מ. ברסלבסקי, 'תנועת הפועלים הארץ-ישראלית', ב. הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשי"ו, עמ' 400. 'דברים', א. עמ' 153. קטעים מזה, 'במבחק', פברואר 1944. 'בקיבוץ', סז (1964), גיל' 654. 'ידיעות' (ורשה), יולי 1934.
124. 'עשור בשילוב עהיד תנועתנו' [עשר שנים לקלוסובה וליהחלוצ הצעיר], 'מבפנים', אפריל 1934, עמ' 15. 'במעלה', גיל' 9, מאי 1934. 'דברים', א. עמ' 449. 'ידיעות' (ורשה), ספטמבר 1934.
125. 'חינוך לרמות האדם והפועל', 'מבפנים', אפריל 1934, עמ' 6. קטעים ב'החלוצ ליובל העשרים', הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1938, עמ' 59. 'ספר החלוצ', הוצאת הסוכנות היהודית, ירושלים ת"ש, עמ' 222. 'מאסף החלוצ הצעיר', הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1944, עמ' 234. מ. ברסלבסקי, 'תנועת הפועלים הארץ-ישראלית', ב. הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשי"ו, עמ' 393. 'דברים', א. עמ' 453. 'למרחב', 18.1.1968. 'ידיעות' (ורשה), ספטמבר 1934. קטע מזה ב'בקיבוץ', גיל' 593, דצמבר 1962, וב'ספורו של קיבוץ הכשרה', הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ל, עמ' 200.
126. 'דברים' [על ההתיישבות כיסוד למדיניות] (במושב הוועד הפועל הציוני), ספר הדו"ח של מושב הוועד הציוני, הוצאת ההנהלה הציונית, ירושלים 1934, עמ' 98. 'דברים', א. עמ' 388.

127. "לנוכחות חלוצית", 'מבנים', אוקטובר 1934, עמ' 1. 'דברים', א. עמ' 323.
 128. "למה לא הסכם ז' [על הסכם העבודה עם הרביוניסטים], 'מבנים', נובמבר 1934, עמ' 1. 'דברים', א. עמ' 166.
 129. "לשאלת בית הספר המשותף" [לעין-חרוד ולתל-יוסף], 'מבנים', נובמבר 1934, עמ' 33. 'דברים', א. עמ' 330.
 130. "על ההסכם", 'הפועל הצעיר', כח (1934), גיל' 9. 'דברים', א. עמ' 161. 'ברוכי השליחות', עמ' 207.
 131. "מכתב למערכת" [על הסכם העבודה] (משותף עם בנקובד), 'הפועל הצעיר', כח (1934), גיל' 9.

1935 (תרגום—תרג"ו)

132. "להכרעה כולנו" [על הסכם העבודה], 'מבנים', ינואר 1935, עמ' 1. 'הפועל הצעיר', כח (1935), גיל' 19—20. 'דברים', א. עמ' 172.
 133. "לקראת הסמינריון" [של הקיבוץ המאוחד], 'מבנים', ינואר 1935, עמ' 99.
 134. "חגיגת נוער אחידה", 'במעלה', גיל' 3, פברואר 1935.
 135. "לבחינת הדרך" (בישיבת המחלקה לעולי גרמניה בקיבוץ), 'מבנים', אפריל 1935, עמ' 27.
 136. "איש העם בתנועתנו" [הרשל פינסקי], 'מבנים', אפריל 1935, עמ' 67. 'גבת' — מקורות וקורות, הוצאת גבת, 1937, עמ' 300. 'ספר החלוצי', הוצאת הסוכנות היהודית, ירושלים ת"ש, עמ' 556. 'ברוכי השליחות', עמ' 324.
 137. "דער קריקסעריום פון דער עליה", 'ידיעות' (ורשה), מס' 7, מאי 1935. אותו מאמר בעברית בשם "אמת המדה בעליה", 'ספר החלוצי', הוצאת הסוכנות היהודית, ירושלים ת"ש, עמ' 418.
 138. "לגיבוש הכוח", 'מבנים', יולי 1935, עמ' 1.
 139. "נוכחות להגשמה ולהתלכדות", 'במעלה', גיל' 15, אוגוסט 1935.

1936 (תרגום—תרג"ו)

140. "לחינוך חבר פעילים" (בישיבת מזכירות הקיבוץ המורחבת), 'מבנים', אפריל 1936, עמ' 57.
 141. "עם אחד במאי זה" (נאום בעין-חרוד), 'מבנים', אפריל 1936, עמ' 111. 'ידיעות' (ורשה), מס' 63, מאי 1936.
 142. "לנו אורב המדבר" (במעמד גילוי הסכמה לחללי יגור, תרג"ו), 'החלוצי הצעיר', מס' 21, מאי 1936.
 143. "להגברת עצמאותנו" (בישיבת מזכירות הקיבוץ כפלונת הים), 'מבנים', יוני 1936, עמ' 1.
 144. "נהיה לכוח עולה" (במועצת הנוער העובד בתל-אביב), 'במעלה', גיל' 12,

198

- יולי 1936. 'ידיעות' (ורשה), גיל' 65, אוגוסט 1936.
145. 'לשאלת התקרה בקיבוץ' (כנינוס לשאלת החברה בנבעת השלשה), 'צורר מכתבים', א. מס' 2, אוגוסט 1936.
146. 'עם פלוגת הים' (בידיית אבן הפינה לבית ראשון), 'צורר מכתבים', א. מס' 5, ספטמבר 1936.
147. ד ב ר ים (בשאלות ארגון בקיבוץ), 'צורר מכתבים', א. מס' 5, ספטמבר 1936, עמ' 12.
148. 'ביומה של עין-חרוד' (בחג העלייה על הקרקע): 'צורר מכתבים', א. מס' 6, ספטמבר 1936.
149. 'לקראת מועצת הקיבוץ' (באסיפה בפלוגת גדרה), 'צורר מכתבים', א. מס' 10, ספטמבר 1936.
150. 'על הקמת ברית התנועה הקיבוצית' (בפנישת באי כוח הזרמים הקיבוציים, נובמבר 1936), 'פנישות היסוד', א. הוצאת ברית התנועה הקיבוצית, 1936.
- 'צורר מכתבים', א. חוב' 16, דצמבר 1936. 'הקיבוץ והקבוצה', הוצאת הוועד הפועל של ההסתדרות, ת"ש, עמ' 161.
151. ד ב ר ים (בשאלות ארגון) (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד בפלוגת "השדה"), 'צורר מכתבים', א. דצמבר 1936, עמ' 11.
152. 'במערכה' (על משה בילינסון), 'צורר מכתבים', א. חוב' 18, דצמבר 1936.
- 'דבר' (בשם "הדבר"), 9.11.1937.
153. 'לקראת ייסודה של ברית התנועה הקיבוצית' (בפנישת באי כוח הזרמים הקיבוציים), 'פנישות היסוד', א. הוצאת ברית התנועה הקיבוצית, 1936.
- 'בקיבוץ', טו (1963), גיל' 629. 'הקיבוץ והקבוצה', הוצאת הוועד הפועל של ההסתדרות, ת"ש, עמ' 184.

1937 (תרצ"ז—תרצ"ח)

154. ד ב ר ים [על הכשרת הועד הקובד בקיבוץ] (בישיבת מזכירות הקיבוץ הרחבה ברמת רחל), 'צורר מכתבים', א. חוב' 20, ינואר 1937, עמ' 15.
155. ד ב ר ים [בשאלות קרן הקיבוץ] (בישיבת המזכירות הפעילה), 'צורר מכתבים', א. חוב' 19, ינואר 1937, עמ' 12, 13.
156. ד ב ר ים [על המצב הסדיני] (במועצת מפא"י בחיפה), 'הפועל הצעיר', ל (תרצ"ז), גיל' 23—24.
157. 'על הדגל', 'במעלה', גיל' 8, אפריל 1937. 'בדרכי השליחות', עמ' 92.
158. 'דברי פתיחה' (במועצת הקיבוץ המאוחד ביגור), 'ספר המועצה', עין-חרוד 1937, עמ' 4.
159. 'בבנין כוחה של התנועה' (במועצת הקיבוץ המאוחד ביגור), 'מכתבים', יוני 1937, עמ' 35. 'ספר המועצה', עין-חרוד 1937, עמ' 171. חלק מזה ב'הקיבוץ והקבוצה', הוצאת הוועד הפועל של ההסתדרות, ת"ש, עמ' 109.

160. "בשאלות הגנה ובטחון" (במועצת הקיבוץ המאוחד ביגור), 'ספר המועצה', עין-חרוד, 1937, עמ' 130.
161. "לכללה, התישבות וכיבוש" (במועצת הקיבוץ המאוחד ביגור), שם, עמ' 47.
162. דברים בסעיף "על המצב בקיבוץ" (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד בגבעת-ברנר), 'צורר מכתבים', ב, חוב' 25, אפריל 1937, עמ' 30. 'הפועל הצעיר', ל (תרצ"ז), גיל' 33—34.
163. דברים [על המצב המדיני] (במועצת ההסתדרות לה), 'פנקס ההסתדרות', הוצאת הוועד הפועל, ניסן-אייר תרצ"ז.
164. "לכחינת דרכי התנועה" [בשאלת חלוקת הארץ], 'צורר מכתבים', ב, חוב' 27, מאי 1937, 'דבר', 15.2.1937, 'במעלה', גיל' 12, ניסן-אייר תרצ"ז, 'במבחק', גיל' כז, פברואר 1946.
165. 'ספר די אנקומנדע דורות', 'ידיעות' (ורשה), גיל' 74, יוני 1937.
166. 'נוכח מתינו' [על יוסף אהרונוביץ], 'מבנים', יוני 1937, עמ' 1. 'הפועל הצעיר', ל (תרצ"ז), גיל' 27, 'בדרכי השליחות', עמ' 328.
167. 'דברים לבירור' [בשאלת חלוקת הארץ], 'מבנים', יולי 1937, עמ' 5. 'הפועל הצעיר', לא (תרצ"ז), גיל' 44—45.
168. 'להארת הדרך' [שלמות הארץ] (במזכירות הקיבוץ הרחבה), 'מבנים', ספטמבר 1937, עמ' 2. 'הפועל הצעיר', לא (תרצ"ה), גיל' 6—7, חלקים מזה ביצור מכתבים, ב, חוב' 29, אוגוסט 1937.
169. 'בשעה זו' (בשאלת חלוקת הארץ), 'מבנים', ספטמבר 1937, עמ' 1.
170. דברים [בשאלת החלוקה] (בקונגרס הציוני ה-20), 'הקונגרס הציוני הב' והמושב החמישי של מועצת הסוכנות היהודית בציריך 1937', הוצאת ההנהלה הציונית, ירושלים, תרצ"ח, עמ' 158.
171. 'אתשעה באב', 'מבנים', יולי 1937, עמ' 119 (התום: י.ט.), 'לאחדות העבודה', גיל' 8, יולי 1944, 'במעלה', גיל' 15, אוגוסט 1948.
172. 'לחשבונה של תקופה', 'מבנים', דצמבר 1937, עמ' 1.

1938 (תרצ"ח—תרצ"ט)

173. 'על דרכי מדיניותנו' (בשאלת חלוקת הארץ), בספר בשם זה, הוצאת המשדד המרכזי של איחוד פועלי ציון (צ.ס.), התאחדות, חל-אביב 1938, עמ' 181; הערות בודדות גם בעמ' 213, 214, 216, 217, 218. גם בידידי בשם: 'די וועגן פון אונזער פאליטיק', שם, עמ' 268.
174. 'על מנתנו האחדותית וההתישבותית', 'מבנים', ה, חוב' א, פברואר 1938, עמ' 1.
175. 'לקראת הרחבה' (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד בפלוגת נס-ציונה), 'צורר מכתבים', ב, חוב' 38, פברואר 1938.
176. 'דער וועג פון דער חלוצישער עליה', 'ידיעות' (ורשה), מס' 82, אפריל 1938.

אריה פאלקוב

177. "למקורות העליה השנייה", מבפנים, ה' חוב' ב, אפריל 1938, עמ' 122. 'ספר העליה השנייה', עם עובד, תש"ו, עמ' 23. 'בדרכי השליחות', עמ' 45. 'למרחב', 24.12.1954 (בשם: "כיכד נחשיל איש העליה השנייה"), 'דבר', 28.12.1954. קטע מזה ב'ביקובין', ו (1954), גיל' 223. משה ברסלבסקי, 'תנועת הפועלים הארץ-ישראלית', א, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ה, עמ' 315. 'פרקי עיון לתכנית ההשתלטות הרעיונית-פוליטית', הוצאת הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, 1953, עמ' 25. 'ניו העלם', מס' 37, 31.12.1954. 'אונדזער וועג', מס' 3, מערץ 1955.
178. 'לקראת כיבושי קרקע נוספים' (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד בנען), 'צורר מכתבים', ג' חוב' 44, יוני 1938.
179. דברים [על חלוקת הארץ] (כמועצת ההסתדרות לו), 'פנקס ההסתדרות', הוצאת הוועד הפועל של ההסתדרות, תמוז תרצ"ח.
180. 'לשאלת התנועה הקיבוצית' [איחוד התנועה הקיבוצית], 'מבפנים', ה' חוב' ג'ד, יוני-אוגוסט 1938, עמ' 245. חלקים מזה ב'הקיבוץ והקבוצה', הוצאת הוועד הפועל של ההסתדרות, ת"ש, עמ' 229, 262.
181. 'הערה' [בשאלות איתר התנועה הקיבוצית], 'מבפנים', ה' חוב' ג'ד, יוני-אוגוסט 1938, עמ' 371.
182. 'דמת הכובש בהתאבקותה' (בישיבת מזכירות הקיבוץ ברמת הכובש), 'צורר מכתבים', ג' חוב' 47, אוגוסט 1938. 'ימי רמה', הוצאת "מערכות", 1964, עמ' 125.
183. 'בימי שואה' [על השליחות ועל יהודי פולין ערב מלחמת העולם השנייה], 'מבפנים', ה' חוב' ה', אוקטובר-דצמבר 1938, עמ' 371. 'ספר החלוץ', הוצאת הסיכנות היהודית, ירושלים ת"ש, עמ' 519 (בשם: "בדרך ההגשמה"). חלק מזה ב'החלוץ הצעיר', גיל' 36, פברואר 1939. קטע ב'ספר המעטילים', הוצאת ההסתדרות הציונית, תש"ו, עמ' 31, וב'ספרו של קיבוץ הכשרה', הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ל, עמ' 304 (בשם: "בדרך ההגשמה"). 'חלוצים אין פולין', א, הוצאת המכון לחקר תנועת הפועלים הציונית, ניו-יארק, 1959, עמ' 595 (בשם: "מיט אלע וועגן").
184. 'אל הנוער' (בוועידת איחוד החלוץ הצעיר — פרייהייט בפולין), 'אונדזער פרייהייט', גיל' ט, אוקטובר 1938. בעברית ב'החלוץ הצעיר', הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1944, עמ' 329. 'דרור', הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1947, עמ' 194.
185. 'על 'החלוץ' בפולין', 'צורר מכתבים', ג' חוב' 49, ספטמבר 1938.
186. 'אונדזער עיקרדיקע פראגע', 'ידיעות' (ורשה), גיל' 85, נובמבר 1938.

1939 (תרצ"ט—ת"ש)

187. 'לשעה הזאת', 'מבפנים', ה' חוב' א"ב, ינואר 1939, עמ' 1.
188. 'בדרך ההתגוננות והכיבוש' (כיום פעילים באשרות יעקב), 'מבפנים', ה'

- חוב' א"ב, מרץ 1939, עמ' 7, 'ידיעות' (ורשה), גיל' 89, מאי 1939 (בסס),
 "זוי אזוי וועלן מיר זיך שיצן".
189. דברים [להתיישבות וכיבוש], 'צדור מכתבים', ג, חוב' 56, פברואר 1939,
 עמ' 10.
190. 'בהתיחדות עם דמותם' [על גפסרים, הצקביץ, אברהם גראבוב, אליהו
 אברמוביץ, דן ליבן, מנשה דכינגר] (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד
 בפלוגת היס), 'מכתבים', ו, חוב' א"ב, מארס 1939, עמ' 105.
191. 'גאולה שרתוק', 'מכתבים', ו, חוב' א"ב, מארס 1939, עמ' 111.
192. 'להמשך דרכנו' [לדרנו של הקיבוץ המאוחד], 'מכתבים', ו, חוב' ד, יוני 1939,
 עמ' 163. חלק מהה' הקיבוץ והקבוצה, הוצאת הוועד הפועל של ההסתדרות,
 ת"ש, עמ' 365.
193. 'דברי פתיחה' (במועצת הקיבוץ המאוחד בנען, יולי 1939), ספר הדו"ח של
 המועצה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1939, 'צדור מכתבים', ד, חוב' 62, אוגוסט
 1939.
194. 'בשאלת איחוד התנועה הקיבוצית' (במועצת חבר הקבוצות), בספר מועצת
 הקיבוץ המאוחד בנען, 1939, עמ' 353, 'ניב הקבוצה', חוב' המועצה בדגניה,
 חשון ת"ש, עמ' 127.
195. 'על כיבוש הדייני' (בכינוס דיינים), 'צדור מכתבים', ג, חוב' 60, יולי 1939,
 עמ' 24, 'כישורי דיינים', הוצאת ההסתדרות הפועלים החקלאית, תש"ד, עמ' 41
 (בסס), 'העובד החפשי ביסוד כיבושינו'.
196. 'פעולתנו הכיבושית וההתיישבותית' (במועצת הקיבוץ בנען, יולי 1939), ספר
 המועצה, 1939, עמ' 121.
197. 'לשאלת התנועה הקיבוצית' [שאלת האיחוד], עמ' 176, 309.
198. דברים [בשאלות הדרגה בנען], 'צדור מכתבים', ד, חוב' 62, אוגוסט 1939.
199. דברים [עם פרוץ המלחמה] (במועצת הקיבוץ, אוקטובר 1939, בנבעת-
 השלושה), 'צדור מכתבים', ד, חוב' 67, עמ' 10.
200. 'חמש עשרה שנות הנוער העובד' (בישיבת מרכז הנוער העובד בנען),
 'במעלה', ספי' 24, נובמבר 1939, 'הנוער העובד', הוצאת 'במעלה', תשי"א,
 עמ' 116.
201. דברים בסעיף 'לדרכי הפעולה בעתיד' [בשאלות החינוך המשותף], 'צדור
 מכתבים', ד, חוב' 68, דצמבר 1939, עמ' 5.
202. 'על צפון ים המלח', 'צדור מכתבים', ד, חוב' 69, דצמבר 1939, עמ' 7.

1940 (ת"ש—תש"א)

203. דברים [על איחוד התנועה הקיבוצית] (בפנישת נציגי הקיבוץ המאוחד וחבר
 הקבוצות, יולי 1938), 'הקיבוץ והקבוצה', הוצאת הוועד הפועל של ההסתדרות,
 ת"ש, עמ' 299.

- 204. "לקליטת הרבים" (בשאלות קליטת עלייה) (במועצת הקיבוץ בשפיים, מארס 1940), 'צורר מכתבים', ד, חוב' 78, מאי 1940, עמ' 1.
- 205. 'עם קבלת קבוצת הנוער העובד 'נשר' לקיבוץ', 'צורר מכתבים', ד, חוב' 78, מאי 1940, עמ' 8.
- 206. 'איך נעמד' (עם פרוץ מלחמת העולם), 'מבפנים', ג, חוב' ה, אוגוסט 1940, עמ' 1. 'ספר הפלמ"ח, א, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1953, עמ' 67. 'בקיבוץ', יב, גיל' 517, מאי 1961 (כשם: 'במדים ובלי מדיס').
- 207. 'עם פרידה' (עם יציאת מגויסים לצבא), 'מבפנים', ג, חוב' ה, אוגוסט 1940, עמ' 100 (חתום: צח).
- 208. 'הערות לבחינה דרכים' (בסוציאליזם) (כנינוס המחנות העולים בירושלים, תוכה ת"ש), 'מבפנים', י, חוב' ה, אוגוסט 1940, עמ' 154.
- 209. 'חיים שטורמן' [שנתיים למותו], 'צורר מכתבים', ה, חוב' 89, אוקטובר 1940, 'צורר מכתבים', יג, חוב' 208, אוקטובר 1949, 'בדרכי השליחות', עמ' 331.

1941 (תש"א—תש"ב)

- 210. 'דרך לממשיכים' (20 שנה לגדוד העבודה), 'מבפנים', ז, חוב' א, פברואר 1941, עמ' 7. חלק מזה, על יוסף טרומפלדור (כשם: 'איש המהפכה, התנגה והקומונה') ב'לאחדות העבודה', מס' 34, פברואר 1945, 'צורר מכתבים', ט, חוב' 168, ספטמבר 1945, 'בדרכי השליחות', עמ' 264.
- 211. 'לישוב פועלים ימי' (באסיפה בפלוגת הים), 'צורר מכתבים', ה, חוב' 98, פברואר 1941, עמ' 3.
- 212. 'בימי מבחן', 'מבפנים', ג, חוב' ב, אפריל-מאי 1941, עמ' 1.
- 213. 'לשאלות ההסתדרות', 'מבפנים', ז, חוב' ב, אפריל-מאי 1941, עמ' 83. 'מעשים ומגמות', 'עם עובד', תש"ב, עמ' 308. 'בדרכי השליחות' (כשם: 'בעיות פנים בהסתדרות'), עמ' 130. חלקים מזה: 'במעלה', מס' 22-23, דצמבר 1943. 'ספר ההסתדרות' (מאסף), הוצאת ההסתדרות, 1946, עמ' 117. 'שאלות ויכוח בהסתדרות', הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשט"ו.
- 214. 'לקראת העתיד' [לקראת הוועידה הי"ג של הקהמ"א ועם כניסת רוסיה למלחמה], 'צורר מכתבים', י, חוב' 108, ספטמבר 1941, עמ' 8.
- 215. 'דמוקראטיה כלכלית וחברתית בהסתדרות', 'מבפנים', ז, חוב' ג, ספטמבר 1941, עמ' 40. 'לשאלות ההסתדרות', הוצאת מפא"י, 1941. 'לאחדות העבודה', מס' 30, ינואר 1945. 'בדרכי השליחות', עמ' 118. קטעים מזה ב'שאלות ויכוח בהסתדרות', הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשט"ו. 'הסתדרות העובדים, ג ("חברת העובדים"), הוצאת 'תרבות וחינוך', 1969, עמ' 226.
- 216. 'אוטו רוזנבאום', 'צורר מכתבים', ה, חוב' 107, ספטמבר 1941.
- 217. 'באבל אוסישקין', ספר הוועידה הי"ג של הקיבוץ המאוחד, הוצאת הקיבוץ המאוחד, אוקטובר 1941, עמ' 4.

218. "דברי פתיחה" [על המלחמה והיהודים בתוכה], שם, עמ' 9. גם בשם: "לגיוס הכוח", "מבפנים", ה, חוב' א, ינואר 1942, עמ' 1.
219. "התנוונותנו ועמידתנו בארץ בתקופת זר", ספר הוועידה הי"ג של הקיבוץ המאוחד, עמ' 132.
220. "בצאת המגויסים" [מגויסי הקיבוץ ליחידות יהודיות בצבא הבריטי], שם, עמ' 148. "צורך מכתבים", ה, חוב' 126, אוקטובר 1942, עמ' 14 (בשם: "בשליחות התנועה").
221. "דברי סיום", ספר הוועידה הי"ג של הקיבוץ המאוחד, עמ' 198.

1942 (תש"ב—תש"ג)

222. "עם הימים" [בשיחה עם מתגייסים לצבא], 'הנף', הוצאת סמא"י, חיפה חש"ב, 1942.
223. דבריו [נוכח סכנת הפלישה הגרמנית] [בוועידה החמישית של ההסתדרות], 'שקס הוועידה', מוסף ל'דבר', 23.4.1942. "מבפנים", ה, חוב' ג, יולי 1942, עמ' 1. ספר דריח הוועידה, הוצאת הוועד הפועל, 1942, עמ' 115. "להתגייסות ולהגנה", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1942.
224. "אל מיל האימה" (במועצת הקיבוץ בגבעת-ברנר), 'צורך מכתבים', ה, חוב' 118, אפריל 1942. "במכתב", מאי 1942.
225. "תפקידנו המלחמתי" [להתגייסות ולהגנה], "מבפנים", ה, חוב' ג, יולי 1942, עמ' 1.
226. "אחדותנו הגורלית" [על השומר הצעיר], שם, עמ' 6. 'בדרכי השליחות', עמ' 213. "להתגייסות ולהגנה", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1942.
227. "התנוונותנו ברשות עצמנו", "מבפנים", ה, חוב' ג, יולי 1942, עמ' 13. "להתגייסות ולהגנה", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1942.
228. "לפועלי תל-אביב" (1 במאי 1942), "מבפנים", ה, חוב' ג, יולי 1942, עמ' 26. "להתגייסות ולהגנה", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1942.
229. "משלב אל שלב" [למשטר של הגנה ולעמידה נוכח סכנת הפלישה הגרמנית] (במועצת הקיבוץ בעין-הרוד), 'צורך מכתבים', ה, חוב' 122, יולי 1942, עמ' 1.
230. "בית הספר והמלחמה" (ככינוס מורים ומספלות ביגור), "מבפנים", ה, חוב' ד, נובמבר 1942, עמ' 7.
231. "בכל היכולת" [להתגייסות כללית כאנשים ובאמצעים להחזקת הפלמ"ח] (במועצת הקיבוץ המאוחד בנען, אוגוסט 1942), 'צורך מכתבים', ה, חוב' 124, אוגוסט 1942, עמ' 1.
232. "לרבבות מגויסים" (ככינוס חברי פלמ"ח), 'צורך מכתבים', ה, חוב' 128, נובמבר 1942. "ספר הפלמ"ח", א, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשי"ג, עמ' 167.
233. "לאפיקי הצלה" [עם הידיעות על השואה] (במועצת ההסתדרות מח), 'צורך

מכתבים', ז. חוב' 129, דצמבר 1942. דו"ח המועצה. הוצאת הוועד הפועל של ההסתדרות, תש"ג.

234. 'לפרשת בית-אלפא' (בישיבה משותפת של מרכז מפא"י והוועד הפועל של הקיבוץ הארצי במאוס 1938), 'פרשת בית-אלפא', הוצאת רמת יוחנן, תש"ב.

1943 (תש"ג—תש"ד)

235. 'במרי הבדירות' [על השואה] (במועצת הקיבוץ ברמת-הכובש), 'צדור מכ' תבים', ז. חוב' 131, ינואר 1943. 'במעלה', גיל' 3, פברואר 1943.

236. 'הנוער נוכח שואת הגולה' (בכינוס נוער, חתום: י.ט.), בתוך חוברת בשם זה (בלי ציון הוצאה מטעמי צנזורה או מחתרת), ינואר 1943, עמ' 39.

237. 'בשאלות העבודה והתעשייה בקיבוץ' (במועצת הקיבוץ המאוחד), תוספת ל'צדור מכתבים', ז. חוב' 135, אפריל 1943.

238. 'בחיותנו' (במועצת הקיבוץ המאוחד בגבעת-השלשה), 'מבנים', ט. חוב' א, מרץ 1943, עמ' 7.

239. 'ידיר ארתור רופין' (דברי אוכרה במועצת הקיבוץ המאוחד), 'מבנים', ט. חוב' א, מרץ 1943, עמ' 50. 'דרכי השליחות', עמ' 334.

240. 'על ברוכוב' (בעצרת ברוכוב בתל-אביב), 'מבנים', ט. חוב' א, מרץ 1943, עמ' 82. 'למרחב', 10.4.66 ו'17.2.67. 'ב. ברוכוב — קטעים ממשנתו', הוצאת אחדות העבודה-סועלי ציון, 1957.

241. 'ביום מסקד' [על אחד במאין], 'מבנים', ט. חוב' ב, יוני 1943, עמ' 225. קטע בשם זה ב'מבחק', גיל' ה, אפריל 1944.

242. 'כלי הסברה בהסתדרות' (בישיבת המרכז לתרבות), 'פנקס לפעילי ההסתדרות', הוצאת הוועד הפועל של ההסתדרות, יוני 1943, עמ' 32.

243. 'החלוק בפולין עמד במבחן' (בכינוס ארצי של הנוער העובד), 'במעלה', מס' 12, יוני 1943.

244. 'כבוד ישראל' (בכינוס הנוער העובד לזכר חללי הגולה), 'צדור מכתבים', ז. חוב' 141, אוגוסט 1943. 'במעלה', מס' 17-18, ספטמבר 1943. 'מאסף ההסתדרות', הוצאת הוועד הפועל, מחלקת החלוק, 1946, עמ' 76. 'ספורו של קיבוץ הבשרה', הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ל, עמ' 335. קטע מזה בשם 'הממשיכים' ביספר המפעילים, הוצאת ההסתדרות הציונית, תש"ז, עמ' 336.

245. 'ביום גנוב מליל' (היהודים במלחמה) (במועצת הקיבוץ המאוחד בכפר-גלעדי), 'צדור מכתבים', ז. חוב' 142, ספטמבר 1943, עמ' 417.

246. דברים [על 'גני וועלס'] (בוועד הפועל של ההסתדרות), 'פנקס לפעילי ההסתדרות', הוצאת הוועד הפועל של ההסתדרות, ספטמבר 1943, עמ' 16.

247. 'על החרושת ההסתדרותית', שם, עמ' 30.

248. 'שליחותנו והפקודיה' [על שליחות ההסתדרות ל'החלוק' בגולה], 'מחיינו' [= 'מבנים'], נובמבר 1943, עמ' 1.

249. "לעצמאות עברית", 'צורך מכתבים', ה, חוב' 143, אוקטובר 1943, עמ' 17.
 250. "רמת הכובש" [לאחר חיפושי הנשק עליידי הצבא הבריטי], 'מחיינו' [= 'מבפנים'], נובמבר 1943, עמ' 231 (ללא חתימה). 'רמת הכובש' [= 'צורך מכתבים', ה, חוב' 145], דצמבר 1943 (חתום: י.ט.). קטעים מזה ב'בקיבוץ', ט, חוב' 634, נובמבר 1963. 'ימי רמה', הוצאת "מערכות" 1964, עמ' 142.

1944 (תש"ד—תש"ה)

251. "דברי פתיחה" (בוועידת הקיבוץ המאוחד הי"ד), ספר דו"ח הוועידה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1944.
 252. "לחלוציות התישבותית, מדינית וסוציאליסטית" (בוועידת הקיבוץ המאוחד הי"ד, 'מבפנים', יוני 1944, עמ' 1. דו"ח הוועידה הי"ד של הקיבוץ המאוחד, 1944, עמ' 156.
 253. "עם הגולה החרבה" (בוועידה הי"ד של הקיבוץ המאוחד), דו"ח הוועידה, עמ' 212.
 254. "דברי סיכום" [על הקיבוץ ועל השליחות] (בוועידה הנ"ל), שם, עמ' 228.
 255. "אחדות פועלים ומדיניות ציונית" (במועצת מפלגת פועלי ארץ-ישראל), 'מבפנים', יוני 1944, עמ' 37. קטעים מזה ב'דבר', 9.1.1944.
 256. דברים [על המשלחת לקונגרס האיגודים המקצועיים] (במזכירות הוועד הפועל), 'בהסתדרות', א, הוצאת הוועד הפועל, ניסן תש"ד.
 257. דברים [על המשלחת לקונגרס האיגודים המקצועיים] (בישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות), 'בהסתדרות', ב, הוצאת הוועד הפועל, ניסן תש"ד.
 258. דברים [בשאלות כלכליות] (במועצת ההסתדרות נא), ספר דו"ח המועצה, הוצאת הוועד הפועל, מארס—אפריל 1944, עמ' 100; [בשאלות מדיניות], עמ' 258, וב'דבר', 9.4.1944.
 259. "במערכה" (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'צורך מכתבים', ה, חוב' 151, מאי 1944.
 260. "בתוך המערכה" (בכינוס הארצי של התנועה לאחדות העבודה), 'דבר', 8.6.44.
 חוברת בהוצאת "התנועה לאחדות העבודה" (סיפה ב), יוני 1944.
 261. "שיתוף או שלטון" (באסיפת פועלים בחיפה), 'לאחדות העבודה', מס' 4, יוני 1944. 'בדרכי השליחות', עמ' 222.
 262. "להתישבות ולהגנה" (בכינוס הכשרות של הנוער העובד), 'במעלה', 11-12, יוני 1944. 'בדרכי השליחות', עמ' 222.
 263. "נשבור את השתיקה" (במועצת התנועה לאחדות העבודה), 'לאחדות העבודה', מס' 8, יולי 1944.
 264. "בעינים פקוחות" [לפני הבחירות לוועידת ההסתדרות], 'לאחדות העבודה', מס' 9, אוגוסט 1944.
 265. "עמיתי עול ואחריות" [להערכת הבחירות להסתדרות] (בישיבת המזכירות של התנועה לאחדות העבודה), 'לאחדות העבודה', מס' 12, אוגוסט 1944.

266. "לבנין ההסתדרות" (במועצה הארצית השלישית של "לאחדות העבודה"),
 "לאחדות העבודה", מס' 13, ספטמבר 1944. 'בדרכי השליחות', עמ' 156
 (בשם: "שליחותה של ההסתדרות").
267. 'כאן [בית-אורן] יקום ישוב גדול' (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד), 'צרוך
 מכתבים', ט, מס' 158, אוקטובר 1944.
268. דברים [על קדמה] (באסיפה כללית בקיבוץ קדמה), 'צרוך מכתבים', ט,
 חוב' 158, אוקטובר 1944, עמ' 69.
269. 'מופת חיים' [ברל כצנלסון] (דברי אזכרה במועצת הקיבוץ המאוחד), 'מכתבים',
 נובמבר 1944, עמ' 1. 'מכתבים', כו, חוב' ד, אוגוסט 1964, עמ' 255. 'בדרכי
 השליחות', עמ' 342. חלקים מזה ב'למרחב', 31.7.1964. 'פאלקס בלאט', מס'
 36, 3.9.1959; מס' 17, 5.8.1964.
270. 'לעתידו של בית הספר הקיבוצי', 'מכתבים', נובמבר 1944, עמ' 179.
271. דברים [על העובד הדתי בהסתדרות] (בישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות),
 'בהסתדרות', הוצאת הוועד הפועל, כסליו תשי"ה, עמ' 40. 'בדרכי השליחות',
 עמ' 181.
272. 'מל האקטיביות הסטרויסטי' [של אצ"ל ולח"י] (במועצת התנועה לאחדות
 העבודה), 'לאחדות העבודה', מס' 22, דצמבר 1944.
273. 'לבהינתן הדרך' (בפנישת פעילי החלוץ הצעיר בנבעת השלושה, נובמבר
 1937), 'מאסף החלוץ הצעיר', הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1944, עמ' 308.

1945 (תש"ה—תש"ו)

274. 'הפנים לכפר' (במועצת התנועה לאחדות העבודה), 'לאחדות העבודה', מס'
 38 ו-39, אפריל 1945. 'בדרכי השליחות', עמ' 169.
275. 'בימי פקודה' [1 במאי 1945], 'לאחדות העבודה', מס' 42, מאי 1945.
276. — [עם הנצחון על גרמניה], 'מכתבים', יוני 1945, עמ' 1.
277. "שליחותנו" [בגולה] (בפתיחת סמינר לשליחים), שם, עמ' 2.
278. 'משאלת חיינו: עבודה' (ביום עיון בנען), שם, עמ' 113.
279. 'למותו של משה פלמן' (דברים על קברו), 'במעלה', מס' 11-12, יוני 1945.
 'צרוך מכתבים', ט, חוב' 166, ספטמבר 1945. בחוברת לזכרו בהוצאת קיבוץ
 נען, תשי"ו. 'בדרכי השליחות', עמ' 370.
280. 'על המשמר' [עם נמר המלחמה ולקראת הבאות] (במועצת הקיבוץ המאוחד),
 'מכתבים', יא, חוב' ב, ספטמבר 1945, עמ' 172 (חתום: י.ט.).
281. 'ללא מדים' [על אליהו גולומב] (בישיבת אבל בוועד הפועל של ההסתדרות),
 'לאחדות העבודה', מס' 51, יולי 1945. 'בהסתדרות', מס' 5, הוצאת הוועד
 הפועל, תמוז-אב תשי"ה. 'בדרכי השליחות', עמ' 359.
282. 'אל מקור כוחנו' (בפנישה עם שליחים ופדויי שבוי), 'צרוך מכתבים', ט,
 חוב' 167, אוגוסט 1945, עמ' 503.

283. "על רמת הייצור בתעשייה", בהסתדרות, מס' 22, אלול תש"ה.
284. "כוחנו כי רב..." [נגד הספר הלבן] (בוועידת ההסתדרות השישית, מושב שלישי), 'לאחדות העבודה', מס' 65, אוקטובר 1945. 'אנווער ווארט', מס' 1, לודז—ורשה, מארס 1946.
285. "בסימן המפנה" [למאבק נגד הספר הלבן] (במועצת התנועה לאחדות העבודה), 'לאחדות העבודה', מס' 66, אוקטובר 1945.
286. דברים (בסיום סמינר לציירים ופסלים), 'צרוך מכתבים', י, חוב' 171, נובמבר 1945, עמ' 17.
287. "תשובה ראשונה" [תגובה על הכרזת בוויין], 'לאחדות העבודה', מס' 69, נובמבר 1945 (חתום: י.—?).
288. "לאחר המועצה בכפר גלעדי" [על הכרזת המאבק] (בנעילת מועצת הקיבוץ המאוחד), 'צרוך מכתבים', י, חוב' 170, נובמבר 1945. קטע מזה ב'לאחדות העבודה', מס' 68, נובמבר 1945 (כשם: "ערות ויזמה", (חתום: י.ט.), "ספר המעפילים", הוצאת ההסתדרות הציונית, ירושלים, תש"ה, עמ' 409 (כשם "המאבק"), 'חלוצים אין פוילן', ג, הוצאת המכון לחקר תנועת הפועלים הציונית, ניו יארק, 1959, עמ' 301.
289. דברים [עם הצטרפות חמש קבוצות אל הקיבוץ המאוחד] (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'צרוך מכתבים', י, חוב' 170, נובמבר 1945, עמ' 74.
290. "מקץ עשרים וחמש שנה" [להסתדרות] (במועצת ההסתדרות נז), 'לאחדות העבודה', מס' 71, דצמבר 1945. 'בדרכי השליחות', עמ' 76.

1946 (תש"ו—תש"ז)

291. "לא נכנע" [למשטר הספר הלבן] (בפגישת שליחי הנוער העובד, 'במעלה', מס' 21, ינואר 1946.
292. "לידי החללים" [חללי ההתקפה הבריטית בעמק חפר], 'מבפנים', יא, חוב' ג, ינואר 1946, עמ' 317. קטעים מזה ב'לאחדות העבודה', מס' 74, דצמבר 1945, מס' 99, יוני 1946, ומס' 122, דצמבר 1946. 'גבעת חיים' (בעריכת שלמה דרך), הוצאת גבעת חיים, תש"ח, עמ' 97.
293. "חיים סירני" (באזכרה ביום השנה למותו), 'מבפנים', יא, חוב' ג, ינואר 1946, עמ' 449. 'בדרכי השליחות', עמ' 361.
294. "די וועגן פון יידישן קאמף", 'לאחדות העבודה' (יידיש), בהוצאת מרכז אחדות העבודה, פברואר 1946.
295. "למדינה עברית ממשית", 'לאחדות העבודה', מס' 81, פברואר 1946.
296. "חגג" [על האחד במאין], 'לאחדות העבודה', מס' 92, אפריל 1946.
297. "השליחות", 'מבפנים', יא, חוב' ד, מאי 1946, עמ' 542.
298. "מאיחוד לאיחוד" (בוועידת האיחוד של אחדות העבודה—פועלי ציון), 'דבר', 27.12.1946.

266. "לבנין ההסתדרות" (במועצה הארצית השלישית של "לאחדות העבודה"),
 "לאחדות העבודה", מס' 13, ספטמבר 1944. 'בדרכי השליחות', עמ' 156
 (בשם: "שליחותה של ההסתדרות").
267. 'כאן [בית-אורן] יקום ישוב גדול' (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד), 'צרו
 מכתבים', ט, מס' 158, אוקטובר 1944.
268. דברים [על קדמה] (באסיפה כללית בקיבוץ קדמה), 'צרו מכתבים', ט,
 חוב' 158, אוקטובר 1944, עמ' 69.
269. "מופת חיים" (ברל כצנלסון) [דברי אוכרה במועצת הקיבוץ המאוחד], 'מבפנים',
 נובמבר 1944, עמ' 1. 'מבפנים', כה, חוב' ד, אוגוסט 1964, עמ' 255. 'בדרכי
 השליחות', עמ' 342. חלקים מזה ב'למרחב', 31.7.1964. 'פאלקס בלאט', מס'
 36, 3.9.1959; מס' 17, 5.8.1964.
270. 'לעתידי של בית הספר הקיבוצי', 'מבפנים', נובמבר 1944, עמ' 179.
271. דברים [על העיבוד הדתי בהסתדרות] (בישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות),
 'בהסתדרות', הוצאת הוועד הפועל, כסליו תשי"ה, עמ' 40. 'בדרכי השליחות',
 עמ' 181.
272. 'מול האקטיביות הסטרויסטית' [של אצ"ל ולח"י] (כמועצת התנועה לאחדות
 העבודה), 'לאחדות העבודה', מס' 22, דצמבר 1944.
273. 'לבהינתן הדרך' (כפגישה פעילי החלוץ הצעיר בגבעת השלושה, נובמבר
 1937), 'מאסף החלוץ הצעיר', הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1944, עמ' 308.
- 1945 (תש"ה—תש"ו)
274. 'הפנים לכפר' (כמועצת התנועה לאחדות העבודה), 'לאחדות העבודה', מס'
 38 ו-39, אפריל 1945. 'בדרכי השליחות', עמ' 169.
275. 'כימי סקודה' [1 במאי 1945], 'לאחדות העבודה', מס' 42, מאי 1945.
276. — [עם הנצחון על גרמניה], 'מבפנים', יוני 1945, עמ' 1.
277. 'שליחותנו' [בגולה] (כפתיחת סמינר לשליחים), שם, עמ' 2.
278. 'משאלת חיינו: עבודה' (ביום עיון בנעון), שם, עמ' 113.
279. 'למותו של משה פלמן' (דברים על קברו), 'במעלה', מס' 11-12, יוני 1945.
 'צרו מכתבים', ט, חוב' 166, ספטמבר 1945. בחוברת לזכרו בהוצאת קיבוץ
 נעון, תשי"ז. 'בדרכי השליחות', עמ' 370.
280. 'על המשמר' [עם נמר המלחמה ולקראת הבאות] (כמועצת הקיבוץ המאוחד),
 'מבפנים', יא, חוב' ב, ספטמבר 1945, עמ' 172 (חתום: י.ט.).
281. 'ללא מדים' [על אליהו גולומב] (בישיבת אבל בוועד הפועל של ההסתדרות),
 'לאחדות העבודה', מס' 51, יולי 1945. 'בהסתדרות', מס' 5, הוצאת הוועד
 הפועל, תמוז-אב תשי"ה. 'בדרכי השליחות', עמ' 359.
282. 'אל מקור כוחנו' (כפגישה עם שליחים ופדויי שבי), 'צרו מכתבים', ט,
 חוב' 167, אוגוסט 1945, עמ' 503.

283. 'על רמת הדיבור בתעשייה', בהסתדרות, מס' 22, אלול תש"ה.
284. 'כוחנו כי רב...' [נגד הספר הלבן] (בוועידת ההסתדרות השישית, מושב שלישי), 'לאחדות העבודה', מס' 65, אוקטובר 1945. 'אונוער ווארט', מס' 1, לדו—ורשה, מארס 1946.
285. 'בסיסן המפנה' [למאבק נגד הספר הלבן] (במועצת התנועה לאחדות העבודה), 'לאחדות העבודה', מס' 66, אוקטובר 1945.
286. דברים (בסיום סמינר לציירים ופסלים), 'צורר מכתבים', י, חוב' 171, נובמבר 1945, עמ' 17.
287. 'חשובה ראשונה' [תנובה על הכרזת בוויין], 'לאחדות העבודה', מס' 69, נובמבר 1945 (חתום: י.—ן).
288. 'לאחר המועצה בכפר גלעדי' [על הכרזת המאבק] (בנעילת מועצת הקיבוץ המאוחד), 'צורר מכתבים', י, חוב' 170, נובמבר 1945. קטע מזה ב'לאחדות העבודה', מס' 68, נובמבר 1945 (בשם: 'ערות וזמנה', (חתום: י.ס.), 'ספר המפעילים', הוצאת ההסתדרות הציונית, ירושלים, תש"ו, עמ' 409 (בשם 'המאבק'), 'הלוצים אין פוילן', ג, הוצאת המכון לחקר תנועת הפועלים הציונית, ניו יארק, 1959, עמ' 301.
289. דברים [עם הצטרפות חמש קבוצות אל הקיבוץ המאוחד] (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'צורר מכתבים', י, חוב' 170, נובמבר 1945, עמ' 74.
290. 'מקץ עשרים וחמש שנה' [להסתדרות] (במועצת ההסתדרות נז), 'לאחדות העבודה', מס' 71, דצמבר 1945. 'בדרכי השליחות', עמ' 76.

1946 (תש"ו—תש"ז)

291. 'לא נבנע' [למשטר הספר הלבן] (בפנישת שליחי הנוער העובד), 'במעלה', מס' 12, ינואר 1946.
292. 'ליד החללים' [חללי ההתקפה הבריטית בעמק חפר], 'מבנים', יא, חוב' ג, ינואר 1946, עמ' 317. קטעים מזה ב'לאחדות העבודה', מס' 74, דצמבר 1945, מס' 99, יוני 1946, ומס' 122, דצמבר 1946. 'גבעת חיים' (בעריכת שלמה דרך), הוצאת גבעת חיים, תש"ה, עמ' 97.
293. 'חיים סירני' (באזכרה ביום השנה למוות), 'מבנים', יא, חוב' ג, ינואר 1946, עמ' 449. 'בדרכי השליחות', עמ' 361.
294. 'די וועגן פון יידישן קאמף', 'לאחדות העבודה' (יידיש), בהוצאת מרכז אחדות העבודה, פברואר 1946.
295. 'למדינה עברית ממשית', 'לאחדות העבודה', מס' 81, פברואר 1946.
296. 'זהני' [על אחד במאי], 'לאחדות העבודה', מס' 92, אפריל 1946.
297. 'השליחות', 'מבנים', יא, חוב' ד, מאי 1946, עמ' 542.
298. 'מאחד לאחד' (בוועידת האיחוד של אחדות העבודה—פועלי ציון), 'דבר', 27.12.1946.

299. דברים (בהנחת אבן הפינה לבית-ספר לפעילי ההסתדרות), 'בהסתדרות', ניסן-אייר תשי"ז, עמ' 37.
300. "בת שבע חייקין" (דברים על קברה), 'דבר', 30.4.1946, 'מבנים', יא. חוב' ד, מאי 1946, עמ' 712. 'לאחדות העבודה', מס' 95, מאי 1946 (בשם: "מקור כוחה"), 'בת-שבע חייקין', הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ה, עמ' 199. 'בדרכי השליחות', עמ' 367.
301. 'על בת שבע חייקין' (באזכרה בוועד הפועל של ההסתדרות), 'בהסתדרות', ניסן-אייר תשי"ז, 'בת-שבע חייקין', עמ' 238.
302. 'בכוח הקומונה העברית' (25 שנה לגאולת עמק יזרעאל), 'לאחדות העבודה', מס' 109-110, ספטמבר 1946.
303. 'דברי פתיחה' (בוועידה הסיו של הקיבוץ המאוחד), ספר דו"ח הוועידה, 1946, עמ' 7.
304. 'עם העדות' [עדותה של צביה לובטקין על השואה והמרד] (בוועידת הקיבוץ המאוחד), 'מבנים', יב. חוב' א, נובמבר 1946, עמ' 1 (חתום: י.), בספר הוועידה הסיו של הקיבוץ המאוחד, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1946, עמ' 59.
305. 'במערכה' [על הכרותו האנטי-ציונית של בוויין בוועידת הליבור], שם, עמ' 279.
306. 'דברי נעילה בוועידה', שם, עמ' 293.
307. 'קונגרס למאבק ולעליה' [הקונגרס הכ"ב], 'לאחדות העבודה', מס' 118, נובמבר 1946.
308. דברים (בקונגרס הציוני הכ"ב), 'דבר', 27.12.1946, ספר הקונגרס הציוני הכ"ב, הוצאת ההנהלה הציונית, 1946, עמ' 113. 'ניי וועלט', מס' 1, ינואר 1947. 'ארבעטער צייטונג', מס' 1, ינואר 1947.

1947 (תש"ז—תש"ח)

309. דברים (להגנת חכנית היישוב הגדול בעין-חרוד) (במועצת אחדות העבודה בירושלים, דצמבר 1921), 'אספות', א. חוב' ב, תשי"ז, דברים', א. עמ' 181.
310. 'מאז ועד עתה' (בכינוס פעילי דרור בקיבוץ, 1936), 'ספר דרור', הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1947, עמ' 26.
311. 'משמרת לתנועתנו' (ביום פעילים של דרור בלודו, פולין), 'לאחדות העבודה', מס' 151, מאי 1947.
312. 'על השליחות לגולה', 'צדור סבתים', יא. חוב' 184, ינואר 1947, עמ' 183.
313. דברים [על עבודת ועדת חוץ לארץ], שם, עמ' 186.
314. 'במלוא כוחנו' (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'מבנים', יב. חוב' ד, אוקטובר 1947, עמ' 593 (חתום: י.ט.).
315. 'בשעה נבוכה וסוערת' (בוועידה העולמית של 'דרור'), שם, עמ' 601.

207

1948 (תש"ח—תש"ט)

316. 'בכוח עמידתנו', 'לאחדות העבודה' מס' 175, ינואר 1948.
317. 'מהות איהודנו' (בוועידת האיחוד של לאחדות העבודה-סועלי ציון עם מפלגת סועלים 'השומר הצעיר' — ייסוד מפ"ם), 'ספר ועידת האיחוד', הוצאת מפ"ם, 1948, עמ' 25. 'על המשמר', 25 בינואר 1948 (בשם: 'שליחו-הנו הלאומית והאנושית').
318. 'למלחמה על קיומנו' (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'מבפנים', יג, חוב' א, מארס 1948, עמ' 11.
319. 'בכוח הרוח', 'על המשמר', 16.4.1948.
320. 'ייחודו של הקיבוץ', 'מבפנים', יג, חוב' א, מארס 1948, עמ' 78. קטעים מזה ב'הקיבוץ המאוחד' — ילקוט מקורות, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"א, עמ' 103. בתוך 'החברה הקיבוצית', הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1953.
321. 'עצמאות הגנתנו' [קטעי דברים על הפלמ"ח], 'צירוף מכתבים', חוב' 202, מאי 1948, עמ' 242.
322. 'באור מדינת ישראל' (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'מבפנים', יג, חוב' ב, אוגוסט 1948, עמ' 177. קטעים מזה ב'במעלה', מס' 13, יולי 1948, וב'בקיבוץ', טו, גיל' 650, אפריל 1964. 'פאלקס בלאט', מס' 20, 13.5.1959.
323. 'אדם בחברה', 'מבפנים', יג, חוב' ג, נובמבר 1948, עמ' 477. בתוך 'החברה הקיבוצית', הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1953. 'הקיבוץ המאוחד' — ילקוט מקורות, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"א, עמ' 107.
324. 'המדינה למען רוב העם — ולא ליישוב הקיים בלבד' (במועצת מפלגת הפועלים המאוחדת), 'על המשמר', 6.7.1948.
325. 'מותו של ית. ברנר' (בסמינר 'דרור' בגרמניה), 'מבפנים', יג, חוב' ב, אוגוסט 1948, עמ' 273. 'למרחב', 30.4.1961, 'בדרכי השליחות', עמ' 315.
326. דברים [על התזרת הילדים המפונים במלחמת השחרור] (בישיבת המזכירות המרכזת של הקיבוץ המאוחד), 'צירוף מכתבים', יב, חוב' 207, ספטמבר 1948, עמ' 655.
327. 'לאור התמורות' [עם הקמת המדינה], 'לאחדות העבודה' (הוצאת מפ"ם), א, חוב' ג'ד, ספטמבר-אוקטובר 1948.
328. דברים [על המצב ברמת-החובש] (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד), 'צירוף מכתבים', יג, חוב' 211, פברואר 1949.
329. 'חג המלחמה וחג היצירה' [על האחד במאי], 'במעלה', מס' 8-9, אפריל 1949.
330. 'על פרשת דרכים', 'מבפנים', יג, חוב' ד, אפריל 1949, עמ' 545.
331. 'ארחות החברה הקיבוצית' (בסמינר ליישוכים צעירים), 'מבפנים', יג, חוב' ד, אפריל 1949, עמ' 689. בתוך 'החברה הקיבוצית', הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1953. קטעים מזה ב'הקיבוץ המאוחד' — ילקוט מקורות, הוצאת הקיבוץ

- המאחד, תשכ"א, עמ' 114. 'נחיבי הקבוצה והקיבוץ', ג, הוצאת עיינות, תשכ"ז, עמ' 66.
 332. ד ב ר י ם [על הוצאת הספרים של הקיבוץ המאוחד] (בישיבת מזכירות הקיבוץ), 'צדור מכתבים', יג, חוב' 212, אפריל 1949, עמ' 313.
 333. 'במבחן העצמאות' (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'צדור מכתבים', יג, חוב' 213, מאי 1949, עמ' 368.

1949 (תש"ט—תש"י)

334. 'הגט שבחיים אלה' [על יהושע גלוצרמן], בספר לזכרו, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ט, עמ' 168. 'בדרכי השליחות', עמ' 371.
 335. 'התוספת כוח — תביעה לכוח' (עם קבלת 13 גופים חדשים לקיבוץ), 'צדור מכתבים', יג, חוב' 213, מאי 1949, עמ' 374.
 336. ד ב ר י ם [על קליטת עלייה לאחר קום המדינה], 'צדור מכתבים', יג, חוב' 214, יוני 1949, עמ' 468.
 337. 'יהודה הלחמי' (בשבעה למותו), שם, עמ' 475.
 338. 'בפני התמורות', 'מבפנים', יד, חוב' א, אוגוסט 1949, עמ' 14.
 339. 'אמן הלוח' (בכנס ציירים ופסלים), 'צדור מכתבים', יד, חוב' 216, ספטמבר 1949, עמ' 55.
 340. 'דברי פתיחה' (בוועידה הטיז של הקיבוץ המאוחד), 'צדור מכתבים', יד, חוב' 217, נובמבר 1949, עמ' 66.
 341. ד ב ר י ם [על ההשתתפות בממשלה] (במועצת מפ"ם), 'דבר', 27.11.1949.
 342. 'על הפעולה הסמינריונית של הקיבוץ' (בישיבת מזכירות הקיבוץ), 'צדור מכתבים', יד, חוב' 218, דצמבר 1949, עמ' 128.

1950 (תש"י—תשי"א)

343. 'הקיבוץ בימי תמורה' (בוועידה הטיז של הקיבוץ המאוחד), 'מבפנים', יד, חוב' ב'ג, ינואר 1950, עמ' 241. 'בדרכי השליחות', עמ' 291.
 344. 'על בעיות קליטה בקיבוץ' (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד), 'צדור מכתבים', יד, חוב' 219, ינואר 1950, עמ' 269.
 345. 'ימי מועד' (במסיבת פורים בסמינר 'דרורה-הלוח הצעיר' באיטליה), 'מבפנים', יד, חוב' ב'ג, ינואר 1950, עמ' 460. 'למרחב', 6.4.1955 (בשם: 'תרבות העם — קרקע לטורש ולצמיחה'). 'בקיבוץ', יד, גיל' 583, אוקטובר 1962. 'במבחן', גיל' מט, תשרי תשכ"ו. 'ניי וועלט', מס' 51, 12.4.1955.
 346. 'הקומונה — דרך לרבות' (בחג הכייה של גבעת-השלושה), 'צדור מכתבים', יד, חוב' 221, מרץ 1950, עמ' 301. קטע מזה ב'בקיבוץ', יד, מס' 681, מאי 1965. 'למרחב', 30.4.1965.

347. "מתוך החרבות — יקום האדם" (בעצרת השואה והמרד), 'צורר מכתבים', שם, עמ' 306.
348. 'לקראת ההפלגה הגדולה' (בפתחת הסמינריון הרעיוני של הקיבוץ באפעל), 'צורר מכתבים', יד, חוב' 220, מארס 1950, עמ' 234.
349. דברים [על מטרות קרן הקיבוץ] (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד), שם, עמ' 279.
350. דברים [על תקציב אישי] (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד), שם, עמ' 284.
351. 'דברים בשאלות אשדות-יעקב' (בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד), 'בקיבוץ', א, גיל' 13, יוני 1950.
352. 'עם קבלת קבוצת חדשות לקיבוץ' (במועצת הקיבוץ), 'צורר מכתבים', יד, חוב' 222, יולי 1950, עמ' 410.
353. 'תכנון הישוב כיצד?', 'בקיבוץ', א, גיל' 17, יולי 1950.
354. 'לבהינתן היסודות', 'מבפנים', יד, חוב' ד, אוגוסט 1950, עמ' 517.
355. 'על הספר 'בין קירות נופלים', לטוביה בוד'יקובסקי', 'צורר מכתבים', יד, חוב' 223, ספטמבר 1950, עמ' 497.
356. 'יום זכרון — יום דין' (לקח פאטרייה"), 'על המשמר', 1.12.1950.

1951 (תשי"א—תשי"ב)

357. 'לראות את הקיבוץ במרספקטיבה', 'בקיבוץ', ב, גיל' 39, ינואר 1951.
358. דברים [בדיון על המצב בקיבוץ], 'בקיבוץ', ב, גיל' 41 (תוספת), ינואר 1951.
359. 'לשעה זו' (על ספרו של א. ישראלי, 'הקיבוץ המאוחד — תכנית למודים'), 'מבפנים', טו, חוב' א, פברואר 1951, עמ' 4.
360. 'דברי פתיחה בסמינר הרעיוני באפעל', שם, עמ' 7.
361. 'לבעיות הבניה בקיבוץ', שם, עמ' 48.
362. 'המשק הקיבוצי אינו ניתן להלוקה', 'בקיבוץ', ב, גיל' 46, פברואר 1951.
363. 'בשאלות המפלגה' [מפלגת הפועלים המאוחדת — לקראת ועידתה השנייה], 'על המשמר', 13.4.51, בהוך 'כשאלות המפלגה', בהוצאת תומכי מצע גלילי—ליבשיץ—ברייהודה, 1951.
364. 'ביום דין' [על דוד רמז ועל המצב בקיבוץ המאוחד לאחר פילוגו], 'על המשמר', 25.5.1951, 'ניי וועלט', מס' 70, 29.6.51.
365. 'אינני נוהג נט כריתות לא ליחוד היהודי ולא לאיחוד הפועלי' (בוועידת מס'ים השנייה), 'דבר', 3.6.1951 (קטעים), 'על המשמר', 2.6.1951 (קטעים), 'ניי וועלט', מס' 62, 7.6.1951.
366. דברים [על המצב בקיבוץ], 'בקיבוץ', ב, גיל' 58 (תוספת), מאי 1951.
367. 'יו הדרך' (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'מבפנים', טו, חוב' ב, אוגוסט 1951, עמ' 207. 'אונדזער וועג', מס' 11, אוגוסט 1951.

368. יליד ערשה של אחדות העבודה, 'מבפנים', טו, חוב' ב, אוגוסט 1951, עמ' 279 (חתום: י.ט.), קטע מזה בספר 'מועד', הוצאת 'תרבות וחינוך', 1960, עמ' 345.
369. 'לפיד הקומונה' (שלושים שנה לעין-חרוד), 'בקיבוץ', ב, גיל' 77, ספטמבר 1951.
370. 'טובים החיים האלה', 'בקיבוץ', ג, גיל' 86, נובמבר 1951. 'המשק הקיבוצי', הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשי"ג, עמ' 5 (בשם: 'הקיבוץ המאוחד — מהו זה?'). 'למרחב' (מוסף), 31.3.1961. 'הקיבוץ המאוחד — ילקוט מקורות', הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"א, עמ' 7. 'נתיבי הקבוצה והקיבוץ', ב, הוצאת עיינות, תשכ"ז, עמ' 225, חלק מזה ב'הסתדרות העובדים, ג ('החברת העובדים'), הוצאת 'תרבות וחינוך', 1969, עמ' 283.

1952 (תשי"ב—תשי"ג)

371. 'ביתו של אדם' (בפנישת מחזור בנים), 'בקיבוץ', ג, גיל' 94, ינואר 1952.
372. 'מסעור למרחב' [על קיבוץ גלויות ועל הפעולה הרפיונית], 'מבפנים', טו, חוב' ג"ד, ינואר 1952, עמ' 405.
373. 'לזכור ולהחיות' [בעצרת לזכר השואה והמרד], 'על המשטר', 25.4.1952.
374. 'בשליחות הקיבוץ' (עם בנים מגויסים), 'בקיבוץ', ג, גיל' 108, מאי 1952.
375. 'עם המועצה' [מועצת הקיבוץ המאוחד], 'בקיבוץ', ג, גיל' 115, יולי 1952.
376. 'זהו דרכנו נאמנה', 'בקיבוץ', ג, גיל' 119, יולי 1952.
377. 'אנו מקבלים אתכם אל דגלנו' [עם ייסוד חטיבת חברות הנוער], 'בקיבוץ', ד, גיל' 128, ספטמבר 1952.
378. 'ביגודים שאינם טראגיים', 'מבפנים', טו, חוב' א, אוגוסט 1952, עמ' 69. 'אונדזער וועג', מס' 2, פברואר 1953.
379. ד ב ר י ם [בכינוס אמני הקיבוץ], 'בקיבוץ', ד, גיל' 129, אוקטובר 1952.

1953 (תשי"ג—תשי"ד)

380. 'אחדות של עבודה', 'בקיבוץ', ד, גיל' 146, פברואר 1953.
381. 'בעמידה על הנפש' [על משפטי פראג], 'מבפנים', טו, חוב' ב"ג, פברואר 1953, עמ' 195. פרק ג של מאמר זה התפרסם גם בחוברת 'אל סול הדין' (דיוני מועצת הקיבוץ המאוחד בעקבות משפט פראג), הוצאת 'בקיבוץ', 1952.
382. 'אדם ואמן בקיבוץ' [על חיים אחר], 'מבפנים', טו, חוב' ד, יולי 1953, עמ' 564 (חתום: י.ט.).
383. 'דורך לדורך יביע אומר' (בעצרת מחנה חטיבת בני הקיבוץ), 'בקיבוץ', ד, גיל' 170, אוגוסט 1953.

384. "קח נא את אביך..." (במחנה הברות הנוער), 'בקיבוץ', ה' גיל' 176. ספטמבר 1953.
385. "האור הגנוז" (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'בקיבוץ', ה' גיל' 188. דצמבר 1953.

1954 (תשי"ד—תשמ"ו)

386. "הברה זו של חוגי הנוער", 'בקיבוץ', ה' גיל' 192. ינואר 1954.
387. "לבחירת שליחתנו" (הנחות רעיוניות) (בימי עיון), 'מבנים', יו' חוב' ג. פברואר 1954. עמ' 231. חלק מזה כילמרחב' (דוֹר־שבוֹעוֹן), מס' 1. יוני 1954. עמ' 3 (בשם "ארץ-ישראל עברית").
388. "אזעקה" (בשאלות ביטחון), 'מבנים', יו' חוב' ג. פברואר 1954. עמ' 431.
389. "מדוע נזקקנו" [למצב הביטחון], 'על המשמר', 23.4.1954.
390. "עם מורשת האהריות", 'למרחב' (דוֹר־שבוֹעוֹן), מס' 2. יוני 1954. עמ' 19.
391. "הקיבוץ לא יהיה אילם" (במועצת הקיבוץ), 'בקיבוץ', ה' גיל' 213. יולי 1954.
392. "כבוד לצנחן היהודי", 'למרחב' (דוֹר־שבוֹעוֹן), מס' 4. אוגוסט 1954. עמ' 76.
393. "אחדות תרבותית חברתית" (בכינוס פעילי ההרבות), 'בקיבוץ', ה' גיל' 224. ספטמבר 1954.
394. "לכינוס הכוח", 'למרחב' (דוֹר־שבוֹעוֹן), מס' 7. ספטמבר 1954. עמ' 139. 'ניי וועלט', מס' 25. 24.9.1954.
395. "השבועי לנובמבר", 'בקיבוץ', ה' גיל' 228. נובמבר 1954.
396. "אסיק לאהריות ולפעילות פוליטית", שם.
397. "ביובל העליה השנייה", 'בקיבוץ', ה' גיל' 233. דצמבר 1954.
398. "דגל במלחמה ובהנשמה" (בעצרת ברזוב), 'למרחב', 16.12.1954. 'דבר', 3.4.1963.
399. "50 שנה לעליה השנייה" (במועצת ההסתדרות סת), בספר דו"ח המועצה. הוצאת הוועד הפועל, 1954. 'בדרכי השליחות', עמ' 60 (בשם "לוח ערכים של העליה השנייה").

1955 (תשמ"ו—תשמ"ז)

400. "הדגל שהעלינו" [על העליה השנייה — דמיונות וערכים], 'למרחב', 11.1.1955.
401. "מוקף אחבה עד יומו האחרון" (על בנדור), 'בקיבוץ', ה' גיל' 235. ינואר 1955. 'בדרכי השליחות', עמ' 378. ובחוברת לזכרו בהוצאת גבעתי-השלושה, 1955.
402. "בשיחה על הלוציות וליכוד", 'למרחב', 21.1.1955.
403. "לחיית בקיבוץ בכל המאור", 'בקיבוץ', ה' גיל' 237. ינואר 1955.
404. "קולנו לא נשמע" [על זיוגה של גרמניה], 'למרחב', 28.1.1955. 'ניי וועלט', עמ' 42. 4.2.1955.

- 405. יחידושו ערכי ההסתדרות, 'למרחב', 11.2.1955. 'בדרכי השליחות', עמ' 82 (בשם 'לחידוש ערכי ההסתדרות'). בישראלות ויכוח בהסתדרות, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשט"ו. 'ניו וועלט', מס' 16, 17, 28.7.1965 ו' 11.8.1965.
- 406. 'לשורות השליחות והחוק' (בוועידה הי"ז של הקיבוץ המאוחד), 'למרחב', 27.2.1955.
- 407. 'מהגמוניה של פועלים לאחוזות של פועלים' (בוועידה הי"ז של הקיבוץ המאוחד), 'למרחב', 18.3.1955. 'ניו וועלט', מס' 49, 25.3.1955. 'אונדזער וועג', מס' 5, מאי 1955.
- 408. 'אלא לשוא דברה אמנותנו' [לאחר בחירות לוועידת ההסתדרות], 'למרחב', 13.5.1955. 'אונדזער וועג', מס' 6, יוני 1955.
- 409. 'אתנו' (עם חידוש קיומה של אחדות העבודה — פועלי ציון), 'בקיבוץ', ה' גיל' 251, מאי 1955.
- 410. 'ממשנב עם עד אילת' (עם ייסוד פלוגת הקיבוץ באילת), 'בקיבוץ', ה' גיל' 258, יוני 1955.
- 411. 'דרך העצמאות ודרך החסות', 'למרחב', 22.7.1955.
- 412. 'עזים ונאמנים' [מותם של הצנחנים באסון 'מעגן'], 'בקיבוץ', ה' גיל' 262, יולי 1955.
- 413. 'אפשרויות וסכנות', 'למרחב', 5.8.1955. 'ניו וועלט', מס' 31, 12.8.1955.
- 414. 'לשמירת מקורות גידולנו' (בישיבת מרכז הקיבוץ המאוחד), 'בקיבוץ', ה' גיל' 266, אוגוסט 1955.
- 415. 'הצלת העם היהודי קודמת לכל חשבון' (כתבה מישיבת הוועד הפועל הציוני), 'למרחב', 25.8.1955.
- 416. 'להבטחת הגידול וההמשך' (בישיבת מרכז הקיבוץ), בתוספת ל'בקיבוץ', ה' גיל' 270, ספטמבר 1955.
- 417. 'אל תלכו לצבא רק מתוך הברח החובה', 'יחידו', ג' מס' 24, אוקטובר 1955.
- 418. 'לדרך הקיבוץ המאוחד', 'מבפנים', יח' חוב' ב"ג, נובמבר 1955, עמ' 223.
- 'הקיבוץ המאוחד — ילקוט מקורות', הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"א, עמ' 228.
- 419. 'עם חללי עזה' (בוועידה הי"ז של הקיבוץ המאוחד), 'מבפנים', יח' חוב' ב"ג, נובמבר 1955, עמ' 256.
- 420. 'בעל כרחנו נהיה חוקים' (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'למרחב', 13.11.1955.
- 421. 'שליחות לנוכח הסכנה' [על הביטחון וגיוס הבגנים לשנה שלישית] (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'בקיבוץ', ה' גיל' 278, נובמבר 1955.
- 422. 'שליחות לעם' (בכנס מרכזי קליטה), 'בקיבוץ', ה' גיל' 284, דצמבר 1955.

1956 (תשט"ו—תשי"ז)

- 423. 'פה אחר' [על מצב הביטחון ועל מענקי הנשק הציכי למצרים], 'בקיבוץ', ה' גיל' 288, ינואר 1956.

- 219
 424. "על דניאל לוי" (ליד קברו), 'בקיבוץ', ז. גיל' 290, פברואר 1956. 'למרחב', 4.3.1956. בספר על דניאל לוי, הוצאת הקיבוץ המאוחד ועין-כרמל, תשי"ז, עמ' 149.
425. "הא הכוח הגנוז ערוך ליעודו" (בוועידת ההסתדרות השמינית), 'למרחב', 23.3.1956. בספר דו"ח הוועידה, הוצאת הוועד הפועל, 1956, עמ' 8.
426. "השיקול התנועתי יכריע" [בשאלות בנייה בקיבוץ], 'בקיבוץ', ז. גיל' 313, אוגוסט 1956.
427. דברים [באויכוח המדיני הכללי בקונגרס הציוני הכ"ד], 'ספר הקונגרס', הוצאת ההנהלה הציונית, תשי"ז, עמ' 91.
428. "הערובה לקיומנו הכלכלי והפוליטי" (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'למרחב', 6.7.1956.
429. "מול מחסום" [על הלאמת הסואץ וכו'], 'מבפנים', יט, חוב' א, אוגוסט 1956, עמ' 3. 'למרחב', 5.9.1956.
430. "במלוא כוחנו" [על מערכת סיני], 'בקיבוץ', ז. גיל' 321, נובמבר 1956.
431. "במבחן הדרך והמטרה" [כנ"ל], 'בקיבוץ', ז. גיל' 325, נובמבר 1956.
432. "לא הגיעה שעת הארגעה" [לאחר מבצע סיני], 'למרחב', 16.11.1956.
433. "במצפון טהור ובמחשבה בהירה" (כיום עיון באפעל), 'למרחב', 23.11.1956. 'אונדוור וועג', מס' 2, פברואר 1957.
434. דברים [על פעולות ההנהלה הציונית] (בישיבת הוועד הפועל הציוני), ספר מוסב הוועד הפועל הציוני, הוצאת ההנהלה הציונית, ירושלים 1956, עמ' 51.

1957 (תשי"ז—תשי"ח)

435. "לעיצוב דמותו של הדור הצעיר" (מתוך שיחות עם מורים), 'מבפנים', יט, חוב' 2-3, יוני 1957, עמ' 14.
436. "זאף על פי כן..." (במסיבה לגיל השבעים), 'בקיבוץ', ת. מס' 331, ינואר 1957. 'במבחן', גיל' כ, טבת-שבט תשי"ז.
437. — [על מערכת סיני], 'בקיבוץ', ת. גיל' 334, פברואר 1957.
438. "נעמדו" (במועצת הקיבוץ המאוחד), 'בקיבוץ', ת. גיל' 335, פברואר 1957.
439. "שותפות להגנת עצמאות ישראל" [לאחר הנסיגה מסיני ועל שותפות בממ"שלה], 'למרחב', 29.3.1957, גיל' 340, מרץ 1957.
440. "כוחה של התישבות" [ההתישבות והקיבוץ במדינה], 'בקיבוץ', ת. גיל' 339, מרץ 1957.
441. "תיקונים למאמר שותפות להגנת ישראל" ('בקיבוץ', גיל' 340), 'בקיבוץ', ת. גיל' 341, מרץ 1957.
442. "שכנות בשלום" [על היחסים עם הערבים], 'בקיבוץ', ת. גיל' 343, אפריל 1957.
443. "למדיניות של עצמאות ושלום" [על דוקטרינת איזנאוואר, על דו-קיום בשלום], 'למרחב', 17.5.1957.

- 444. 'יהודים של 'פעקלאך' — לעצמאות יוצרת' (בכנס מרכזי קליטה), 'בקיבוץ', ח, גיל' 335, יולי 1957.
- 445. 'לבחירת בעיות הציונות הגולה' (בכנס עיוני בירושלים), 'למרחב', 23.8.1957.
- 446. 'דער דריטער מיליון' (בישיבת הוועד הפועל הציוני), 'אונדזער וועג', מס' 8, אוגוסט 1957.
- 447. 'ערב ראש השנה — תשי"ח', 'בקיבוץ', ט, גיל' 364-5, ספטמבר 1957.
- 448. 'בשעה של אינחת' (מתוך שיחה בסוכרות הקיבוץ המאוחד), 'מבפנים', כ, חוב' 2, ספטמבר 1957, עמ' 11.
- 449. 'הספרות החיים' (בכינוס סופרי הקיבוץ), שם, עמ' 67. חוברת כינוס סופרי הקיבוץ ברמת-הכובש, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשי"ח, עמ' 36.
- 450. 'ברית שלום בין כל העמים, עליה והתישבות — בסיס מדיניותנו' (בכנסת השלישית), 'למרחב', 5.11.1957.
- 451. 'ברוכוב ותורתו' [40 שנה למותו], 'בקיבוץ', ט, גיל' 377, דצמבר 1957.

1958 (תשי"ח—תשי"ט)

- 452. 'המשבר — מקורו וגורמיו' [בעקבות המשבר הממשלה בעניין השליחות לגרמניה], 'למרחב', 3.1.1958.
- 453. 'זכור את אשר עשה לך עמלק' [היחס לגרמניה], 'מבפנים', יט, חוב' 3, ינואר 1958.
- 454. 'העצמאות — מקור כוחנו' [דרכים ושגיאות בסוציאליזם, היחס לגרמניה, הקנות ותקנון בקיבוץ], 'למרחב' 31.1.1958.
- 455. 'תיקון החוליה החלשה בשרשרת' (בכנס מגויסים לעזרת היישובים הצעירים), 'בקיבוץ', ט, גיל' 383, פברואר 1958 (חתום: ט).
- 456. 'עם ועידת מפלגת אחדות העבודה-פועלי ציון', 'בקיבוץ', ט, גיל' 387, מרץ 1958.
- 457. 'רציפות והמורות במשני הסוציאליזם' [הנחות לקראת ועידת תשי"ח של אחדות העבודה-פועלי ציון], 'למרחב', 21.2.1958.
- 458. 'בל ירפה המתח' [עשור להקמת המדינה], 'למרחב', 23.4.1958.
- 459. 'עשור למדינת ישראל' (בכינוס מורים ובסמינריון העבודה), 'מבפנים', כ, חוב' 4, מאי 1958, עמ' 434. 'למרחב', 16.5.1958 (בשם 'לא בהתעלמות מערכים יגבר כוחנו').
- 460. 'דברים [בפגישה עם מפ"ם]', 'בקיבוץ', ט, גיל' 397, יוני 1958.
- 461. 'דברים (במועצה הארצית התשיעית של הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, 'הדים', חוב' 58, יולי 1958.
- 462. 'על האמנות הפלסטית בקיבוץ', 'בקיבוץ', ט, גיל' 400, אוגוסט 1958.
- 463. 'מה לימדה אותנו כנרת' (בכנס הויבל לחות כנרת), 'למרחב', 1.8.1958.
- 'בדרכי השליחות', עמ' 284.

464. "במאבק על אורח חיים ודמות אדם" [על בעיות החינוך לקיבוץ] (במועצה העולמית של דרוור — מחנות העולים), 'למרחב', 15.8.1958. 'אונדזער וועג', מס' 9, ספטמבר 1958.
465. "כיצד נחנך" (בשיחה עם מורים), 'מבפנים', כא, חוב' 1, ספטמבר 1958. עמ' 39.
466. "ישוע הנגב — יצמיח כנפיים לנוער", 'למרחב', 12.12.1958.

1959 (תשי"ט—תש"ך)

467. "להקמת ההתיישבות החדשה ולחידוש פני ההתיישבות הוותיקה", 'מבפנים', כא, חוב' 2-3, ינואר 1959, עמ' 165.
468. "צוואתו של יוסף שמרינצקי" (דברי אזכרה במועצה המסתדרות), 'למרחב', 13.2.1959. "ברוכי השליחות", עמ' 380 (בסם "סדרן העבודה").
469. "יעל יוסף שמרינצקי", 'בקיבוץ', י, גיל' 410, פברואר 1959 (חתום: י.ס.).
470. "שליחות הבנים — שלב גבוה יותר", 'בקיבוץ', י, גיל' 419, אפריל 1959.
471. "דמויות הפלמיח" (במסיבה להופעה אלכום הפלמיח), 'מבפנים', כא, חוב' 4, מאי 1959, עמ' 373.
472. "בעין של אמת ציונית" (בישיבת הוועד הפועל הציוני), 'למרחב', 5.6.1959. 'אונדזער וועג', מס' 7, יולי 1959.
473. "פעל הבחירות לכנסת" (בשיחת סיכום של פעילי בחירות), 'בקיבוץ', י, גיל' 426, יוני 1959.
474. "כתם על ההיסטוריה היהודית" [גרמניה, "אורינטאציה" גרמנית], 'למרחב', 3.7.1959.
475. "האחריות על הקיבוץ כולו" [על הפלוגה באילת], 'בקיבוץ', י, גיל' 433, יולי 1959.
476. "גרמניה מחוייבת — סכנה לעולם ולעם היהודי", 'למרחב', 17.7.1959. 'מבפנים', כב, חוב' 1, אוקטובר 1959, עמ' 6.
477. "כיון הפרט והכללי" (בירח לימודים), 'מבפנים', כב, חוב' 1, אוקטובר 1959, עמ' 49.
478. "המציאות היהודית והעולמית — רקע למאבקנו", 'למרחב', 9.10.1959.
479. "ההכרעה בין שתי דרכים" [לקראת בחירות לכנסת], 'למרחב', 2.11.1959.
480. "הילופי מכתבים בין י. סבנקין וד. בן-גוריון", 'למרחב', 13.11.1959; 20.11.1959. 'פאלקס בלאט', מס' 47, 10.11.1959.

1960 (תש"ך—תשכ"א)

481. "הציונות שאנו וקקים לה" (בישיבת הוועד הפועל הציוני), 'למרחב', 1.1.60. 'מבפנים', כב, חוב' 2-3, ינואר 1960, עמ' 167. 'פאלקס בלאט', מס' 1, 7.1.1960. 'אונדזער וועג', מס' 2, מארס 1960.

אריה פאלקוב

- 482. 'תעודת זהות', 'בקיבוץ', יא. גיל' 444. 'ספר יגור', הוצאת משק יגור, 1965, עמ' 6.
- 483. 'מפוקחים מאשליות ועומסים שליחות', 'למרחב', 5.2.1960.
- 484. 'תנועה של בנין ומאבק' (בכנס הדור השני), 'בקיבוץ', יא. גיל' 473. מאי 1960.
- 485. 'סוגיות לדיון' (לקראת ועידת הקיבוץ המאוחד), 'מבפנים', כג. חוב' 4. יוני 1960, עמ' 328.
- 486. 'הקיבוץ במערכות הומך' (בוועידת הקיבוץ המאוחד בעין-חרוד, יולי 1960), ספר דריח הוועידה הי"ח, הוצאת הקיבוץ המאוחד, עמ' 25. 'למרחב', 17.7.1960.
- (בשם: 'במקום פולחן הידע' — יצירה חלוצית), 'מבפנים', כג. חוב' 1.2. אוקטובר 1960, עמ' 14.
- 487. 'דור שני של מהישיבים' (בוועידה הי"ח של הקיבוץ המאוחד), 'בקיבוץ', יא. גיל' 482, יולי 1960. בספר דריח הוועידה הי"ח, עמ' 218. 'ספר יגור', הוצאת משק יגור, 1965, עמ' 460.
- 488. 'מאבק ההכרעה' (בוועידה הי"ח של הקיבוץ המאוחד), 'למרחב', 15.7.1960.
- 489. 'פטיש אל הסלע' [יצחק שדה], 'למרחב', 19.8.1960. 'בדרכי השליחות', עמ' 382.
- 490. 'יש אמת בשמחה הזאת' [לציון יובל דגניה], 'למרחב', 28.10.1960. 'בדרכי השליחות', עמ' 286.
- 491. 'השורש, המעיין, הרגלי' [ליובל דגניה], 'בקיבוץ', יב. גיל' 494. נובמבר 1960.

1961 (תש"א—תשכ"ב)

- 492. 'חשבון העתיד' (ליובל הסתדרות הפועלים החקלאיים), 'למרחב', 31.3.1961.
- 493. 'מקומו של ברנר בחינוך בנינו' (בכינוס מורים), 'מבפנים', כג. חוב' 3, מרץ 1961, עמ' 262. קטעים מזה ב'בקיבוץ', יב. גיל' 516. אפריל 1961.
- 494. 'כוחה של העלייה', 'מבפנים', כד. חוב' 1, נובמבר 1961, עמ' 18.

1962 (תשכ"ב—תשכ"ג)

- 495. 'בעקבות משפט אייכמן', 'מבפנים', כד. חוב' 2-3, אפריל 1962, עמ' 164. 'למרחב', 18.4.1962.
- 496. 'לכל רע יש להתנגד בכוח' [על השואה והמרד], 'בקיבוץ', יג. גיל' 565, מאי 1962.
- 497. 'ידו קיום בטרם הברעה' [עם ועידת אחדות העבודה-פועלי ציון], 'למרחב', 7.9.1962. 'מבפנים', כד. חוב' 4, ספטמבר 1962, עמ' 360.
- 498. 'אחדות הכוח — למען ההגשמה', 'למרחב', 9.9.1962.
- 499. 'מה צופן המחר' (בוועידת אחדות העבודה-פועלי ציון), 'בקיבוץ', יג. גיל' 582, ספטמבר 1962.

500. ירוך לעצמאות ישראל" (בוועידת אחה"ע-פוע"צ), 'למרחבי', 16.9.1962.
 501. "זכור" [על אבלות], 'בקיבוץ', יד, גיל' 591, דצמבר 1962.
 502. "עלינו לאילות" (בטקס העלייה על הקרקע), 'בקיבוץ', יד, גיל' 592, דצמבר 1962.

1963 (תשכ"ג—תשכ"ד)

503. "בנינו ראשונים לשאת במשימה", 'למרחבי', 13.1.1963.
 504. "לגידול ולאחריות כוללת", 'בקיבוץ', יד, גיל' 596, ינואר 1963.
 505. "אות לזה ואזהרה לעתיד" (בעצרת השואה הזמרת), 'למרחבי', 26.4.1963.
 'מבפנים', כה, חוב' 2-3, יוני 1963, עמ' 153.
 506. "עם בוא ארנו של ברוכב לארץ", 'בקיבוץ', יד, גיל' 606, אפריל 1963.
 507. "ציונות-סוציאליסטית" (קטע), 'בקיבוץ', יד, גיל' 608, אפריל 1963.
 508. "נשיא מן השורה" (יצחק בן-צבי), 'בקיבוץ', יד, גיל' 609, מאי 1963.
 'מבפנים', כה, חוב' 2-3, יוני 1963, עמ' 151. 'בדרכי השליחות', עמ' 394.
 509. "על חומה חיות" (ליד מצבת קברה, ביום השנה למסירתה), 'בקיבוץ', יד (תוספת לשבועון הבין-קיבוצי), גיל' 613, יוני 1963. בספר 'חומה חיות', תוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ג, עמ' 316.
 510. "בהכרה ורעיון למלוא קומתנו" (בכנס רכזי תרבות), 'בקיבוץ', יד (תוספת לשבועון הבין-קיבוצי), גיל' 613, יוני 1963.
 511. "אין הדברים תואמים את האמת" [תגובה על מכתב בן-גוריון], 'מעריב', 23.8.1963, 'למרחבי', 25.8.1963, 'דבר', 25.8.63.
 512. דברים [על הצמדת יישובים צעירים לזחתיקים וגיוס משפחות], 'בקיבוץ', סו, גיל' 625, ספטמבר 1963.
 513. "העבודה השכירה — המכשול במסק העובדים", 'למרחבי', 1.10.1963, 'בדרכי השליחות', עמ' 184.
 514. "על פעולתנו התרבותית", 'בקיבוץ', סו, גיל' 630, אוקטובר 1963.
 515. "מבנה של ברית" [על ברית התנועה הקיבוצית], 'למרחבי', 8.11.1963. 'בדרכי השליחות', עמ' 306, 'בקיבוץ', סו, גיל' 631, נובמבר 1963. 'פאלקס בלאט', מס' 23, 14.11.1963.
 516. "עם מבחר שירת יידיש למשה סבוקי", 'מבפנים', כה, חוב' 4, נובמבר 1963.
 517. "מכתב אל ד. בן-גוריון" [תשובה לדרבריו על עויבת מפקדים. חברי הקיבוץ המאוחד, את הצבא], 'מבפנים', כה, חוב' 4, נובמבר 1963, עמ' 488.

1964 (תשכ"ד—תשכ"ה)

518. "על נחום בנארי" (על קברו), 'בקיבוץ', סו, גיל' 639, ינואר 1964.
 519. "דמותו היתה דמות הדור" [על א. צוילינג], 'למרחבי', 17.1.1964, 'בקיבוץ',

- טו, גיל' 641, ינואר 1964. 'בדרכי השליחות', עמ' 398. 'פאלקס בלאט', מס' 2, 23.1.1964.
520. 'עו מחשבה ועו ביטוי' [על א. ציולינג], 'בקיבוץ', טו, גיל' 645, פברואר 1964.
521. 'אילת בת שנה' (בחג העלייה על הקרקע), 'יחידו', ה, חוב' 83, פברואר 1964.
522. 'בית התנועה', 'בקיבוץ', טו, גיל' 648, מרץ 1964.
523. 'התנועה אינה בנסיגה', 'למרחב', 30.4.1964, 'דבר', 5.5.1964. 'בדרכי השליחות', עמ' 88 (בשם 'במשא השליחות'), בספר דו"ח טועצת ההסתדרות עו, ינואר 1965, עמ' 128. 'פאלקס בלאט', מס' 11, 14.5.1964. 'אונדזער וועג', מס' 9, אוגוסט-ספטמבר 1964.
524. 'אשליות ארבעה', 'בקיבוץ', טו, גיל' 649, אפריל 1964.
525. 'על הספר 'בין החיים ובין המהים' ליונת ואלכסנדר סנדל', 'מבפנים', כו, חוב' 2, אפריל 1964, עמ' 166.
526. 'בבוא היחד' (בסיום קורס ג למדעי התורה), שם, עמ' 44.
527. 'הקיבוץ והעצמאות', 'בקיבוץ', טו, גיל' 651, אפריל 1964.
528. 'ליכוד פנימי למען עשייה משותפת' [ליובל כנרת] (בוועידת איחוד הקבוצות והקיבוצים), 'למרחב', 26.6.1964, 'ניב הקבוצה', יג, חוב' ב, יולי 1964, עמ' 321. 'מבפנים', כו, חוב' 4, דצמבר 1964, עמ' 328 (בשם 'דרך של מאבק').
529. 'ריכוז כוחות למעשה משחרר' [במועצת הקיבוץ הארצי השו"צ], 'מבפנים', כו, חוב' 4, דצמבר 1964, עמ' 324. 'הדים', חוב' 78, ספטמבר 1964, עמ' 116.
530. 'אנשים ונופים בראשית כנרת', 'בקיבוץ', טו, גיל' 658, יוני 1964.
531. 'ביום חשבון' (על ב. כצנלסון), 'למרחב', 7.8.1964.
532. 'הסיון וההתישבות כערך וכמשיר', 'מבפנים', כו, חוב' 3, אוגוסט 1964, עמ' 217.
533. 'אחדות אמת — לא סערך זוגי', 'למרחב', 9.10.1964; 7.3.1965. 'פאלקס בלאט', מס' 23, 22.10.1964.
534. 'חליפת מכתבים בין סבנקין ללוי אשכול', 'למרחב', 4.11.64; 27.11.1964. 'דבר', 27.11.1964.

1965 (תשכ"ה—תשכ"ו)

535. 'הדרך המבטיחה את קיום העם' (בקונגרס הציוני הכ"ז), 'למרחב', 15.1.1965.
- בספר דו"ח הקונגרס הציוני הכ"ז, הוצאת הנהלת ההסתדרות הציונית, 1966.
- עמ' 88. 'פאלקס בלאט', מס' 2, 14.1.1965. 'אונדזער וועג', מס' 2, ינואר-פברואר 1965.
536. 'מתוך אחריות על העתיד' [על היחסים עם גרמניה], 'למרחב', 26.3.1965.
- 'במבחן', גיל' מה, איד תשכ"ה, 'פאלקס בלאט', מס' 8, 9-14.4.1965. 'אונדזער וועג', מס' 5, מאי 1965.

537. "אל נסכן את ליכודנו ועצמאותנו" [לפני הקמת המערך], 'מבפנים', כו, חוב' 2, יוני 1965, עמ' 20.
538. "להמשך הדרך", שם, עמ' 28.
539. "פיוט וגיוס" [לאחר הקמת המערך], 'מבפנים', כו, חוב' 3, ספטמבר 1965, עמ' 98.
540. "א קאטף קעגן קולטן" (באסיפת המערך בירושלים), 'פאלקס בלאט', מס' 21-22, 22.9.1965.

1966 (תשכ"ו—תשכ"ז)

541. "עם ארבעים וחמש שנה להסתדרות" (בוועידה העשירית של ההסתדרות), 'דבר', 6.1.1966. 'למרחב', 7.1.1966. בספר דריה הוועידה ה'10 של ההסתדרות, עמ' 186. 'פאלקס בלאט', מס' 2, 19.1.1966.
542. "היאוריה ומעש — מקומם בדרכה של תנועה מהפכנית" [על ברוכוב], 'למרחב', 10.4.1966. 'פאלקס בלאט', מס' 8, 27.4.66. 'אונדזער וועג', מס' 5, מאי 1966.
543. "אלטרנאטיבה עובדת" (לקראת ועידת הקיבוץ המאוחד), 'מבפנים', כו, חוב' 2, מאי 1966, עמ' 16. 'למרחב', 29.7.1966.
544. "משק והתישבות" (בוועידה ה'15 של הקיבוץ המאוחד), ספר הוועידה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1966, עמ' 117.
545. "מופת למשטר-זרים חדש" (בוועידה ה'15), 'מבפנים', כו, חוב' 2, פברואר 1967, עמ' 7. ספר הוועידה, עמ' 239 (בספרק "פעולתנו הרעיונית וההשכלתית").
546. "זכיה שנים לפלמ"ח" (בוועידה ה'15), ספר הוועידה, עמ' 245; 'פאלקס בלאט', מס' 17, 22.9.1966.
547. "בין אחמול למחר" (בשיחה עם חברים מחו"ל), 'מבפנים', כו, חוב' 4, נובמבר 1966, עמ' 236.

1967 (תשכ"ז—תשכ"ח)

548. "על המצב המדיני הכלכלי של ארץ-ישראל" (בפני משלחת פועלי ציון, מארס 1920), 'דברים', א, עמ' 28.
549. "להסתדרות כוללת ומאחדת" (בוועידת היסוד של ההסתדרות), 'דברים', א, עמ' 36.
550. "כל נתגל ללוחמים בנו" (במועצת ההסתדרות כ), 'דברים', א, עמ' 86.
551. "הרחבת העליה וההתישבות במושבות" (במועצת ההסתדרות כא), 'דברים', א, עמ' 108.
552. "על המצב המשקי והארגוני בהסתדרות" (במועצת ההסתדרות כו), 'דברים', א, עמ' 126.
553. "על זרם העובדים בחינוך" (כנ"ל), 'דברים', א, עמ' 127.

554. "על כיבוש העבודה במושבה", 'דברים', א. עמ' 129.
555. 'רסיון בהגשמה' [בשאלות ההסתדרות] (בוועידה השנייה של מפא"י), 'דברים', א. עמ' 134. 'דבר', דצמבר 1932.
556. 'חזיון העיובה' (במועצת הקיבוץ המאוחד, אפריל 1928), 'דברים', א. עמ' 233.
557. 'על קליטת עליה בקיבוץ' (בישיבת מזכירות הקיבוץ, דצמבר 1932), 'דברים', א. עמ' 280.
558. 'לאחר מאורעות מאי 1921' (בישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות), 'דברים', א. עמ' 350.
559. 'על דרכי המאבק עם הרביוניזם' (בישיבת מרכז מפא"י, פברואר 1934), 'דברים', א. עמ' 383.
560. 'המאבק על נפש העם' (במועצת מפא"י, אוגוסט 1934), 'דברים', א. עמ' 391.
561. 'למקור המשבר ולדרכי פתרונו' [על המיתון בכלכלה], 'למרחב', 20.1.1967.
- 'דרכי השליחות', עמ' 187. 'פאלקס בלאט', מס' 3, 2.2.1967; מס' 4, 16.2.1967.
562. 'דרך המאמינה באדם', 'בקיבוץ', יט, גיל' 707, ינואר 1967.
563. 'הקיבוץ בסיס להמשך התפתחות הארץ', 'מבפנים', כט, חוב' 3, יולי 1967, עמ' 187.
564. 'שלום של ממש', 'מבפנים', כט, חוב' 3, יולי 1967. 'למרחב', 16.6.1967.
- 'פאלקס בלאט', מס' 14, 19.7.1967. 'ביאין לאן לסגת', הוצאת 'למרחב', 1967.
565. 'ירק התישבות ככל השטחים תביא את השלום', 'למרחב', 14.7.1967. 'ביאין לאן לסגת', הוצאת 'למרחב', 1967.
566. 'לקח המלחמה — ללא אשליות', 'למרחב', 11.8.1967. 'ביאין לאן לסגת', הוצאת 'למרחב', 1967.
567. 'בל באתר את המועד', 'למרחב', 25.8.1967. 'פאלקס בלאט', מס' 17-18, 7.9.1967. 'ביאין לאן לסגת', הוצאת 'למרחב', 1967.
568. 'אין לעקוף את הכרה העליה והתישבות', 'דבר', 15.9.1967.
569. 'המעשה הקובע', 'למרחב', 4.10.1967.
570. 'המעשים הקוראים לנו', 'מבפנים', כט, חוב' 4, אוקטובר 1967, עמ' 313.
571. 'המעשה הנגזר מתוצאות המלחמה', 'בקיבוץ', כ, מס' 729, נובמבר 1967.
572. 'דברים' (בנעילת מועצת הקיבוץ המאוחד בדפנה), 'בקיבוץ', כ, מס' 730, נובמבר 1967.
573. 'הכרה היסטורית ופעולה ליצירת עובדות', [על ב. ברוכוב, 50 שנה למותו], 'למרחב', 17.12.1967.
574. 'כורח המציאות וצדק היסטורי', 'על המשמר', 22.12.1967. 'מבפנים', ל, חוב' 2, פברואר 1968, עמ' 18.

* רוב הדברים שנחפרטו בעקבות מלחמת ששת הימים מרוכזים בספר לקח ששת הימים - שובה של ארץ בלתי מחולקת, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ל.

575. 'להגשמת זכותנו המוסרית ליישוב הארץ', דבר', 22.12.1967. 'מבפנים', ל' חוב' 1, 2, פברואר 1968, עמ' 21.

1968 (תשכ"ח—תשכ"ט)

576. 'שעה אפשרויות גדולות וסכנות חמורות', למרחב', 30.4.1968.
577. 'כוחנו העצמאי משענתה של המערכה הדיפלומטית', דבר', 3.5.1968.
578. 'סכנות וסיכויים', 'מבפנים', ל' חוב' 3, יולי 1968, עמ' 181. פרקים מה בדבר', 30.4.1968 ו-3.5.1968, וביצאת הארץ', גיל' 11, 22.9.1968.
579. 'אנחנו אחראים לגורלנו', 'הפועל הצעיר', גיל' 29-30, אפריל 1968. 'בקיבוץ', כ' גיל' 735, פברואר 1968.
580. 'להבטחת הקיום מול סכנה מתחדשת', למרחב', 22.9.1968.
581. 'השלטונות אבי כל חטאת' [על מאורעות צ'כוסלובקיה], למרחב', 6.10.1968.
582. 'לקחים מפרשת צ'כוסלובקיה', דבר', 6.10.1968. 'מבפנים', ל' חוב' 4, דצמבר 1968, עמ' 358.
583. 'כורח המלחמה וחובת המעשה', למרחב', 12.12.1968, דבר', 29.12.1968.

1969 (תשכ"ט—תש"ל)

584. 'כל גבול המבחר את הארץ — תופך לגבול דמים', ידיעות אחרונות', 10.1.1969.
585. 'יהודים דווקים על דלת הארץ', דבר', 24.2.1969.
586. 'מן העבודה לראשות הממשלה' [על ל' אשכול], למרחב', 29.3.1969. 'בדרכי השליחות', עמ' 402.
587. 'יישובה של הארץ — כורח קיום ליהודים', למרחב', 25.4.1969. פרק מה ב'בקיבוץ', כא, גיל' 756, אפריל 1969. 'זאת הארץ', גיל' 2, 2.5.1969.
588. 'בוער וי', 'מעריב', 13.6.1969.
589. 'על תנאי המאבק המקצועי', 'בשעה', יולי 1969. 'בדרכי השליחות', עמ' 241.
590. 'בתוך המלחמה הנמשכת', 'מבפנים', לא, חוב' 2, אוגוסט 1969, עמ' 149. 'למרחב', 12.9.1969. 'זאת הארץ', גיל' 37, 10.10.1969.
591. 'לדמותה של תנועת הפועלים בארץ ישראל', למרחב', 9.12.1969. 'בדרכי השליחות', עמ' 11.
592. 'השגנו את ניצוצות הגאונות היהודית' (בוועידה ה-11 של ההסתדרות), דבר', 11.12.1969.
593. 'חברת העובדים השלמה לפיתוח הארץ כולה', למרחב', 19.12.1969.
594. 'משק הפועלים וחברת העובדים', 'בדרכי השליחות', עמ' 191.
595. 'עלית הכוח — באחדות' (בוועידת היסוד של מפלגת העבודה), 'בדרכי השליחות', עמ' 239.

596. "בהגנה על ערכי מושב העובדים", 'בדרכי השליחות', עמ' 243.
597. "בכוח ההעזה המשותפת" [שלושים שנות מרחביה], 'בדרכי השליחות', עמ' 280.
598. "איש התנועה — סאמן דרכה" [דוד רמון], 'בדרכי השליחות', עמ' 374.
599. "אישיות מהפכנית, יוזמת ומגשימה" [מניה שוחט], 'בדרכי השליחות', עמ' 384.
600. "שליחה של תנועת העבודה" [ש. יבנאלי], 'בדרכי השליחות', עמ' 393.
601. "איש ההגשמה והמאבק" [ישראל בר-יהודה], 'בדרכי השליחות', עמ' 399.
- דברים [על המצב הבטחוני והמדיני ותביעה להתיישבות בכל שטחי ארץ ישראל] (בקונגרס הציוני הכ"ז) [דין וחשבון של הקונגרס הכ"ז, הוצאת הנהלת ההסתדרות הציונית, תשכ"ט, עמ' 57].
603. "פרומסקה" [אורובסקה — אשד] [דברים על קברה], בחוברת לזכרה, הוצאת עין-חרוד, הקיבוץ המאוחד, תש"ל.

1970 (תש"ל)

604. "אין שלום בנסיגה", 'למרחב', 15.5.1970.
605. "סוגיות בחינוכנו" [על החינוך המשותף בקיבוץ], 'דרכים בחינוך המשותף', הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ל, עמ' 135.
606. דברים [על התנועה החלוצית ותפקידה בחינוך] (קטעים נבחרים מדברים, א), 'ספורו של קיבוץ הכשרה', הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ל, עמ' 32.
607. "דרך בתוך המבוכה" [הקיבוץ כמציאות שלאחר מלחמת ששת הימים], 'מבפנים', לב, חוב' 3, אוגוסט 1970, עמ' 171.
608. "הפסקה אש — ושפת העובדות", 'למרחב', 14.8.1970.
609. "בראשית הדרך" [בחג יובל ההסתדרות בחיפה], 'למרחב', 25.12.1970.

על יצחק טבנקין ועל שלושת ספריו

1. ארון מנחם, "תורה חיה", מבפנים, ל' חוב' 1, 2, פברואר 1968, עמ' 55.
2. אנציקלופדיה עברית, "טבנקין יצחק", הוצאת מסדה, ית' עמ' 296.
3. אשר יעקב, "דרך חיים מתוחה כמיתר", למרחב, 18.1.1957.
4. בסוק משה, "דתוֹשבה", למרחב, 18.1.1957. גם בספר "נופי ספרות", הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ה, עמ' 166.
5. בסוק משה, "עם הפרח ביד", "בקיבוץ", ת' גיל' 330, ינואר 1957; גם בספר "נופי ספרות", עמ' 170.
6. בסוק משה, "על פנקסו ועל חזונו", "נופי ספרות", הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ה, עמ' 167.
7. בסוק משה, "פנישות", ספ' עמ' 171.
8. בקר אהרן, [על טבנקין ועל ידרכי השליחות], "בדרכי השליחות", עמ' א"ה.
9. ברסלבסקי משה, "ציוני דרך", "דבר", 25.1.1957. גם בספר "בהיאבקות על הדמות", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1967, עמ' 134.
10. בת דוד חמר, "ספר ציוני לחם", ידיעות אחרונות, 22.5.1970.
11. גרינבוים יצחק, "הלמיד שוכח לאלפי תלמידים", למרחב, 18.1.1957.
12. "דברים ל", טבנקין, "שדמות", גיל' ל' קיץ תשכ"ה, עמ' 137.
13. "דברים ל", טבנקין, "ניב קבוצה", ית' חוב' א"ב, מאי 1968, עמ' 226.
14. דין שמואל, "בהשראה", "דבר", 18.1.1967.
15. דן חיים, "חסד פנישה ראשונה", "דבר", 18.1.1967. גם בספרו "במעלה ההר", הוצאת "תרבות והינוך", 1970, עמ' 31.
16. סוכבי י', "יזכות ובכורה", למרחב, 5.6.1970.
17. כרמל משה, "ראשון בין שוים", למרחב, 18.1.1957 (חתום "אסיר עברי").
18. לויטה ל' וד' בן-נחום, "טבנקין יצחק", בתוך ב' ברוכוב, "כהבים", ב' הוצאת הקיבוץ המאוחד וספריית פועלים, 1958, עמ' 644.
19. מאור יצחק, "אני מאמין לכל איש קבוצה", "דבר", 18.1.1957.
20. מגד אהרן, "בן שבעים", "משא" (מוסף למרחב), 18.1.1957.
21. ניר נחום, "עם יצחק טבנקין לפני יובל שנים", למרחב, 25.1.1957.
22. סטלי א., "ספר מאיר דרך", מבפנים, ל' חוב' 1, 2, פברואר 1968, עמ' 57.
23. סטלי א., "שליחות ודרך", למרחב, 5.12.1969.

על יצחק טבנקין ועל שלושת ספריו

24. סלוצקין א.מ., "עם יצחק טבנקין מילדות", 'מבפנים', ל, חוב' 4, דצמבר 1968, עמ' 412.
25. קאסיק אברהם, [על בית אביו של יצחק טבנקין], 'דאס לעבן פון אידישן אינטעליגענט', הוצאת סויבענשלאג, ניו-יאָרק, 1925, עמ' 200—207.
26. קרסל ג., 'טבנקין יצחק', 'לכסיקון הספרות העברית', ב, הוצאת ספריית פועלים, תשכ"ו, עמ' 4.
27. רודנר דוד, 'תורה במבחן ההגשמה', 'למרחב', 29.12.1967.
28. תרשיש אברהם, "בסער המיד", 'למרחב', 18.1.1957 (חתום א.ת.).
29. לוי יצחק הירושלמי, 'הטבנקינים מעין-חרוד — שלושה דורות', 'מעריב', מוסף שבועי, 11 בדצמבר 1970.

מגמת האחדות במשנתו של טבנקין

עיתים הצטער צער רב על שאין כוחו בכתיבה להזים עלילות ולהעמיד דברים על אמינותם ועל דיוקם.

כאמור, פרשת האיחודים הפילוגים בתנועת הפועלים הארץ-ישראלית — פרשה גדולה ורחבה היא ואין הכוונה בזה לסקר בה לכל רחבה ועומקה. הדברים הבאים אינם אלא ציוני דרך מעטים, כפי שהועלו מדבריו הרבים של טבנקין, כאלה שראו אור בדפוס ומאלה שטרם ראו אור.

מזיכות עם ברוכוב

לא היה כוחו של טבנקין בכתיבת דברים שהגה ואמר — נכתבו בידי אחרים, וגם זאת רק בחלקם ולא תמיד בכל ההקפדה והדיוק... ויכות גדולה היה לטבנקין עם ברוכוב בנושאים שהם מכבשונו של הצינונת הסוציאליסטית ורק מעט-מועיר נשאר ממנו בכתב, הודות לברוכוב עצמו, שבמעצמה אחת של "פועלי ציון" שהתקיימה בווינה ב-1909 רשם את דברי טבנקין. הגה מספר לנו בן גוריון ("יד-בר" 16 ביולי 1971) על ויכוח שהיה לו, לבן גוריון, עם טבנקין על מהות הקשרים של הייחודים לארץ-ישראל במעצת היסוד של "פועלי ציון" ב-1905. מה אנו יודעים בפירוש על מהותו של הוויכוח הזה? השנאה כל-שהי בין מה שסיפר טבנקין (בהרצאותיו) על תוכן הוויכוח שלו עם ברוכוב ושהדים ממנו

דבריו ההערכה הרבים שהושמעו לזכרו של יצחק טבנקין לאחר מותו, הועלתה תרומתו הגדולה לסלילת הרכה של תנועת הפועלים הארץ-ישראלית ולטיפוח ערכיה היסודיים: ההתיישבות, העליה, התבונה, השוויון והעזרה ההדדית, הקיבוץ. אולם לגבי ערך אחד שאף הוא מערכי היסוד המיוחדים את תנועת הפועלים הארץ-ישראלית, הלא הוא האחדות הייחודית, חלוקות ההפרכות ביחס לטבנקין. היו אפילו כאלה מבין המעריכים שאף ביום שהמת היה מוטל לפנייהם לא חסכו את שבט זעפם מהצלחיק דברי זעם ותוכחה כנגדו על ש"פילגו את המפלגה" וכו'. מבין המטיחים ברוח זו יש שעושים זאת מתוך תום-לב אם משום הרגל שנתפסו אליו בתוקף "היסטוריוגרפיה" מסוימת ש"טובים ושלמים" שקיזו להשתייח בציבור ואם משום היגרוות עיוורת אחרי דברים של בעלי סמכות רשמיים פרק האיחודים והפילוגים בין פועלי ארץ-ישראל רב בו עדיין הסתום על המפורש, המעורפל על המבורר, ההשערות-לתיאכון על-פני הידיעה המבוקרת, שדה שעלו בו קוצים ועשבים שוטים לרוב ועדיין מחכה ליחקר הבלתי משהוד, שיעזור, ינכש ויעלה בעבודתו השקדנה את האמת ההיסטורית. טבנקין עצמו התיסר רבות בכך ולפעמים אף השיח את מרי-שיחו על עלילות שטופלים עליה. לעיתים עבר על כך לסדר היום ול-

נשאו בכתובים ובין מה שסיפר בן גוריון על כך במאמר ה"ל מתמיהה מאד.

ובכן, בין שלוש ארבע הסוגיות שהיו שני יות בוויכוח בין טבנקין ובין ברוכוב (וכי לן ראויית לציון מפורט בכתב) אהת היא הנ"געת לענינו. אותם דברי טבנקין שנרשמו, כאמור, בידי ברוכוב ראו אור לאחר שנים רבות בקובץ "דער יידישער ארבעטער פנקס" שנערך בידי יעקב זרובבל חוצא ב־שנת 1927 בווארשה. על דברים אלה שראו אור בקובץ הנ"ל העיר טבנקין שאין הם מ־דויקים. לדבריו — כמה הגדרות המיוחסות לו אינן מתאימות לדעותיו בתקופה ההיא כ־פי שהוא זוכרן. אולם בדרך כלל — תאמים הדברים את דעותיו אן.

ניגע הפעם בשאלת אחדותה של תנועת ה־פועלים היהודית בגולה על רקע המציאות של הימים ההם. טבנקין תבע אז את אחדותה של תנועת הפועלים היהודית. הוא אמר:

"תאסמה בפיוצלו של הפרולטריון היהודי מוטלת על אותה קבוצת פעילים סופרים ש־היותה את הוועד המרכזי של היבונד. היא שהוציאה משורות תנועת הפועלים את הח"גים הסוציאליסטיים החושבים אחרת. היא שאילצה אותם להקים לעצמם מפלגות נבד־לות חדשות. מרכז היבונד הוא שהנהיג ב־חוב היהודי את הנותג להקים מפלגות נבדלות בגלל כל סנסוך מפלגתי. עתה התעורר רצון עז בקרב התמוגים להתאחד. יבנו להם חתי־אורטיקאים את מבצריהם העיוניים כאנת נפשם, אולם בחיים מהווה הפרולטאריון מחנה מאוחד, מלוכד. תהיה לנו מפלגת לוחמת אחת ולא קבוצות ספרותיות מת־קוטטות בינתן לבין עצמן." "דער יידישער ארבעטער פנקס", עמ' 188).

בבדיקת המציאות הקונקרטיה של תנועת הפועלים היהודית בגולה בימים ההם — יש בדברים אלה מן ההעזה המפתיעה. תנועת הפועלים היהודית היתה אז מפוצלת ושטועה. מצד אחד ה"יבונד" שבהווייתו איחד את הפ־עולה הפוליטית עם הפעולה המקצועית, כל־מר: גוף ציבורי שהיה גם מפלגה פוליטית

וגם הסתדרות מקצועית ובו בזמן שולל, מת־נגד חריף במלחמתו כנגד כל פתרון טרי־טוריאלי של הבעיה היהודית. מצד שני — אותו חלק בתנועת הפועלים היהודית שחייב פתרון טריטוריאלי של הבעיה היהודית אף־הוא היה מפוצל לסיעותיו ולורמיו: מפלגת "פועלי ציון" המחייבת את הפתרון הציוני, הארץ־ישראלי; הטריטוריאליסטים המחיי־בים פתרון טריטוריאלי ולא־דוקא בארץ־ישראל; הסיימאים שחייבו את הפתרון הט־ריטוריאלי להלכה ולאחר זמן, ובניתיים ריכ־זו את עיקר מבטחם בפעילות יהודית בגולה בצורת "סיים" וכי. במציאות זו היה משום העזה רבה בהרמת נס האחדות בתנועת הפו־עלים היהודית שהתגשמותה בתנאים האלה היה עשוי להראות כמעשה שעלול להוביל לתחלולות של "פועלי ציון" כמפלגה עצ־מאית אוטונומית. ואכן במועצה זו היו אג־ים, וברוכוב בתוכם, שבדבריהם האשימו את טבנקין שבהגשמת הצעתו טמונה סכנת חיסול של "פועלי ציון". לעומת חשש זה טען טבנקין:

" — — — כציונים המבנים את הצורך בפעולה התישבותית תכניתית בארץ־ישראל עלינו להשתתף בקונגרס הציוני, ויחד עם זה, כסוציאלי־דמוקראטים עלינו להתאחד במס־לגה אחת של כלל הפרולטאריון היהודי. — — — זהו הדרך היחידה לעשות ב־פעל את אשר אליו אנו שואפים כציונים ר־כסוציאלי־דמוקראטים. ללכת יחד עם ה־'יבונד', עם כל הפרולטאריון היהודי במס־לגה אחת — האם לכך ייקרא חיסול?" ("דער יידישער ארבעטער פנקס" עמ' 252). הדברים האלה, ככל שהם מפתיעים, הם מביעים אמונה באפשרות האחדות הארגונית בין הפעולה המקצועית והכלכלית של הפועל היהודי בגולה, וכל זמן שהוא בגולה, לבין הפעילות הציונית כשהם דרים בכפיפה אחת, ללא חשש של התגברות השפעת הלא־ציונות והאנטר־ציונות שבמסגרת המאוחדת. הוא האמין באינטרסים וברצונים של הפועל הי־הודי שיתגברו וייכבשו אל הענין הציוני. אך

תלות של הפועלים בארץ ביחס לשימוש בכספי קפא"י. הוויכוח הזה חזר ונשנה בוועידה העולמית השלישית של ברית "פועלי ציון" שהתקיימה בווינה באוגוסט 1911 בין נציגי ה"ברית" ובין צירי "פועלי ציון" מארץ-ישראל בן-גוריון ובן-צבי. טבנקין שהיה ציר בוועידה זו מטעם "פועלי ציון" ברוסיה הצטרף בענין זה לדעתם של צירי ארץ-ישראל ויחד אתם נלחם לעצמאותה ולאי תלות של קפא"י בברית העולמית. בסיכום נתקבלה בוועידה הצעת נציגי הברית העולמית בניגוד לדעתם של צירי ארץ-ישראל. בשלהי 1912 התחילה קפא"י בפעולתה בארץ עם פתיחת "משרד העבודה" של "פועלי ציון" שמטולו היה דוד בלוך שנשלח במיוחד לשם כך ע"י הברית העולמית. טבנקין גם בבואו לארץ המשיך לתבוע את עצמאותה ואי תלותה של קפא"י במוסדות ה"ברית". סיפור זה שסופר בפירוט יתר באחת מהרצאותיו של טבנקין, שטרם ראו אור מסתיים ב"משפטים אלה: — — — בתוך כל הסכסוך כיום האלה נעלמתי מתוך שורות 'פועלי ציון'. היו אומרים עלי שאני חבר בברית העולמית של 'פועלי ציון' ואילו בארץ אינני חבר במפלגה. גם אותי הכניסו בכת של ה'זבלתי-מפלגתיים' משום שאת רעיון הא' פטרופוסות על הפועלים בארץ לא כל כך עשיתי יחד עם פועלי ציון".

מלבד בנושא זה היו נושאים נוספים שבהם היו הדעות חלוקות גם בתוך "פועלי ציון" בארץ והעיקרי שבהם ביחס לסמכותן ולהיקף פעולתן של ההסתדרויות החקלאיות, שקמו אז ביהודה, בשומרון ובגליל. טבנקין ואחיו ד. בן-גוריון ויצחק בן-צבי תבעו את הרחבת סמכותן ופעולתן של ההסתדרויות החקלאיות על חשבון צמצום הסמכות והפעולה של המפלגות ואילו חברים אחרים בשתי המפלגות ("פועלי ציון" ו"הפועל ה' צעיר") התנגדו להרחבה זו תוך חשש לצמצום סמכותן והיקף פעולתן של המפלגות. בענין זה אומר טבנקין באחת מהרצאותיו (מן הסטנוגרמה):

גם אם לא ייכבשו, ועד שייכבשו — ענין ה' אחדות הפועלית הוא ערך כשלעצמו, שזכות קיומו טבוע בו בעצמו, אך מעצם מהותו תנאי לו — חופש הדעה, חופש הביטוי וחופש הפ' עילות האישית והציבורית במסגרת המאור' הוות, שכן באין חופש זה אין תיים ואין אויר לנשימתה. תפיסה זו את האחדות הפועלית — דומה שבעיקרה נשארה תפיסתו של טבנ' קין לאורך כל השנים הבאות גם בארץ.

פועלי ציון והקפא"י

הגירסה המקובלת, הכמעט רשמית, בהיס' טרויגרפיה של תנועת הפועלים הארץ-ישר' אלית היא שטבנקין, בבואו לארץ לא הצטרף למפלגת "פועלי ציון" שבה היה חבר בחו"ל. בן-גוריון במאמרו הנ"ל מעיד שטבנקין ב' בואו לארץ "נכנס כמובן ל'פועלי ציון'. כאחת האספות הוא הציע הצעה שלא נתקבלה על דעת התברים והוא עזב את המפלגה ונצטרף לבלתי מפלגתיים... ("דבר" ה'16 ביולי 1971) מדברים אלה אין אנוחנו יודעים מהי ההצעה שהציע טבנקין ולא נתקבלה, מתי ו' איפה ועל מה דנה אותה אספה וכדומה פר' טים שכדאי היה לדעתם ולו רק למען תיווק אמינותם... סיפורו של טבנקין בפרשה זו הוא קצת אחר. משום קוצר היריעה הכרוזי ל' קצר את המסופר באריכות בהרצאותיו של טבנקין. ומעשה שהיה, בקיצורו, כך היה: "קופת פועלי ארץ ישראל" (קפא"י) היתה קרן פועלים עצמאית שנוצרה ע"י הברית העולמית של "פועלי ציון" לעזרת הפועלים היהודים בארץ ישראל. על אופי פעולתה של הקרן ועל היחסים שבינה לבין הפועלים ב' ארץ התגלעו חילוקי דעות בתוך "פועלי ציון". אנשי הברית העולמית של "פועלי ציון", ברוכוב, קפלנסקי ואחרים, היו בדעה שתכנית פעולתה ותקציבה של קפא"י צרי' כיום להיקבע ע"י הברית העולמית של "פועלי ציון" בהתחשבות עם חוות דעתם של מוסדות "פועלי ציון" בארץ ואילו נציגי "פועלי ציון" שבארץ תבעו אוטונומיה ואי-

ראשון, הכרחי שיש בוה יותר מציונות בלבד, יותר מסוציאליזם בלבד, תנאי שבכוחו יוכל מעמד העובדים העברי להיות ברבות הימים לעם עובד." ("דברים" כרך א' עמ' 10).

מן הדברים האלה ומן הדברים שהשמיע טבנקין לאחר מכן מסתבר שאותה אחדות המדגשת בדברי טבנקין הרבה פנים לה, וְ מן הראוי לעמוד על כל אחד מהם.

הפן האחד הוא בתחום הסוציאלי. משמע — אותו ערך עליון שישנו לאחדות מותנה בתוכן הסוציאלי ובתפקידים אשר ביסודו. במלים אחרות: האחדות הרעיונית או הפור־ליטית יש לה צידוק אם היא מתבססת על אחדות שבחיים, כתנאי חיים, באורח חיים, אם היא מושתתת על יסודות העבודה, הוון שוויון האדם ושוויון תנאי חייו, משמע — אחדות מעמדית. עוד בוועידת היסוד של "אחדות העבודה" מפרש טבנקין את מושג "אחדות העבודה" כ"אחדות על יסוד העבודה ועבודה כיסוד של אחדות". תפיסה כזאת של המושג אחדות, אחדות הנובעת מעובדת האחדות שבחיים ועבודה לה — היתה נחלתה של "אחדות העבודה" המקורית מראשיתו, וממנה הונחלה גם להסתדרות העור־בדים וגם למפלגות הפועליות שלאחר מכן עד היום הזה.

גם ברל כצנלסון העמיד את רעיון האיחוד על בסיס האחדות שבחיים. באותה ועידת היסוד של "אחדות העבודה" אמר:

"הרצון לאחדות העבודה בסיודו — מקורו באחדות שבחיים, באחדות העבודה המור־חשת, האמיתית שבטבע הדברים. בחיים, ב"אמת־החיים, בכאבם, בעצירתם ובקשיים, בנחמתם — הגנו חטיבה אחת: הפועל העברי בארץ." (כתבים כרך א' עמ' 105).

גם אותו נחוג או החלטות, המגדירות את ההסתדרות, ואת המפלגות הפועליות שבתחומה, כארגונים הכוללים בתוכה אנשים עובדים "החיים על יגיעם מבלי לנצל עבודת זולתם", נובעות מאותו מקור האחדות הסוציאלית הטבעית בבסיסה של תנועת הפועלים ומן התפקידים שבפניהם הועמדה.

" — — — אני מעולם לא יצאתי ממפלגת פועלי ציון. מ־1903 עד היום הייתי חבר במפלגת פועלי ציון ולמפלגות שהמשיכו אותה. אבל לא נכנסתי לחוגים אלה שהיה להם יחס מגביל את מסגרת ההסתדרות (ה"חלקאית) ותפקידיה, אותו יחס שהובא עוד מהגולה..."

מסתבר שטבנקין "צורף" אל היבלתי־מפלגתיים גם משום החדותו אתם במלחמתם להרחבת הסמכות ומסגרת הפעולה של ההסתדרות החלקאית שלא הצטמצם בפעולה המקצועית בלבד אלא שתקף בפעולתה את כל התפקידים והפעולות של הפועלים בתור שאלה שהם: עבודה, הגנה, בריאות, קליטת עליה, תרבות, עזרה הדדית וכו'. זאת — מול המצמצמים של מרבית נציגי המפלגות. דעתו בתחום זה ניתנת לסיכום תמציתי בדברי בוועידת ההסתדרות הפועלים החלקאיים בסברדאר 1919 בתחתיתקה:

" — — — מסרתנו אחת: עם עובד עברי, בהתאם למטרה זו בונים אנו עתה את כל עבודתנו: המקצועית, ההתיישבותית, המדינית והתרבותית ואין אנו יודעים איזו מהן עדיפות. ההסתדרות המקצועית שמאחדת את כל פועלי המקצוע, כאשר הם פועלים, היא היותה לכל עבודתנו הציבורית ואין לשים גבול לעבודתה. בשום שטח של פעולה ציבורית אין עליה שום מרות אחרת מלבד המוסרית עליון האחד המאחד את כל ענפי העבודה בארץ. (קובץ "אחדות העבודה", תרע"ט; "דברים" כרך א' עמ' 476).

אחדות פועלים ומסמכות

טבנקין היה אחד מהשישה שחתמו על מצע האיחוד שעל יסודה קמה "אחדות העבודה". בוועידת היסוד של "אחדות העבודה" נשא טבנקין את המשא הפרוגרמטי של התאחדות מעמד העובדים בארץ ישראל — "אחדות העבודה". בהרצאה זו העלה טבנקין את ה"אחדות הפועלית לערך עליון: "אחדות מעמד הפועלים בארץ הוא תנאי

מול בה חלק. הוא קרא :

"אני מדבר ביניכם כאחד מאנשי התנועה השואף זה ארבעים שנה לדבר אחד : למח פועלי יהודי. וחושש אני שמא יזנבה כל ה' סת החדש הזה להתמודדותי הנות ביניכם ובינינו. — — — העם, הארץ, תנועת הפועלים זקוקים לכם. אולם איפה הם זקוקים לכם ? במפלגה האחת, הנאבדת, הנלחמת ב" תוכת, בפנים. — — — אני מאמין באמונה שלמה, שתכרחי הוא האיחוד בין השתיים ובין מפלגת פועלי ארץ ישראל. הוא היה אפשרי, הוא אפשרי גם כיום והוא מוכרח לקום". (בדרכי השליחות" עמ' 217—220).

סבנקין התמיד באמונתו באפשרות האירוד הפוליטי עם השתיים ובהכרחיותו במשך כל השנים. גם האיחוד עם מפלגת השתיים עם יסודה של "מפלגת הפועלים המאוחדת" ב"1948 לא היה לשם יצירת "אלטרנטיבה" שמעולם לא חייב אותה ולא האמין בה, אלא כשלב לאיחוד הכולל.

התנגדותו בתקופה מסוימת להקמת המע"ך בין "אחדות העבודה" ובין מפא"י היתה בעיקרה משום שמלכתחילה נבנה המערך כ"מע"ך זוגי" ולא כמע"ך כולל. על כן תבע, תמיד ועודד הקמת המערך של מפלגת העבודה עם מפ"ם והמשיך לתבוע מהם את האיחוד הכולל השלם.

— שיתוף או שלמה —

מן הפנ השני, קשור אליו ונובע ממנו באר"ן טבעי, הפנ השלישי שענינו הוא אחדות רעיונית פוליטית ולא אחידות רעיונית פוליטית. אחדות שכזאת אינה מחייבת בהכרח "שפה אחת ודברים אחדים". עצם סיכו של האיחוד, בהיותו כולל ורמזים בני מוצא, חינוך ומגוון שונים מחייב את חופש ההתבטאות בכל צורותיה ואת העיסות החופשי בין כל הגוונים. אחדות אליבא דסבנקין אינה אומרת מרות שלטונית של דעה אחת על פני הדעות האחרות אלא חתימה מתמדת למיצוי המשותף שקיים בעין ושיתוף ממשי באחדות ובמעשה על יסוד המשותף החד.

אחדות כוללת

מן שני — אחדות כוללת שמקיפה את כל המחוזות והגופים שבמסגרת הציונית-הסוציאליסטית. סבנקין השלים עם אחדות הליקוה רק בלתי-ברירה אך חייב תמיד את ה"אחדות הכוללת" בדיונים שהתקיימו בסוף שנות העשרים על איחודה של "אחדות העבודה" עם "הפועל הצעיר" תוך סבנקין על הפיסוה משכבר הימים בדיונים ב"הפועל" של "אחדות העבודה" בשאלה זו אמר :

" — — — צריך שהמשא ומתן (על האיחוד) יהיה להיות רק עם "הפועל הצעיר" — — — האיחוד עם "הפועל הצעיר" אינו פסול, אבל לא רק אתו. צריך להעביר את הרבר לציבור (הפועלים)". (מתוך פרשורי סול, ללא תאריך, שפור בארכיון העבודה). תפיסת האחדות הכוללת נתגבשה ונתמקמה והרחיבה תחומיה בתקופה יותר מאוחרת לגבי "השומר הצעיר" עם עליותיו כי סח פוליטי, ולגבי "פועלי-ציון שמאל" לא"ר הצטרפותם להסתדרות הציונית ולכל ה"ר ששתמע מכך. בכל הוויכוחים וחילוקי התפ"ר סת בשאלות שונות ראה סבנקין את "השומר הצעיר" על כל התפוכותיו וטלפוליו כחלק אורגני הקשור ב"אחדות גורלית" של תנועה אחת, תנועת פועלי ארץ-ישראל, ורק ניסוחיה והגדרותיה, משום מה, אחרים. היה משתתף קבוע בכל כינוסיה ומעוצותיה של תנועת "השומר הצעיר" במסגרתה הקיבוץ צית הפוליטית ותמיד עמל לשכנע אותה בהכרת "אחדות גורלית" זו. תצוין במיוחד מועצה אחת של הקיבוץ הארצי שנתקיימה במשמר-השקם באפריל 1942, אותה מועצה שעמדה להכריע בדבר יסודה של "מפלגת פועלים — השומר הצעיר" לשם "התמודדות" (מטבע לשון שהיה שגור במועצה ובי" המשתתפים בדיון) פנימית בתוך תנועת הפועלים. סבנקין ראה סכנה גדולה ב"התחדדות" מעין זו ואף על פי שבמפא"י של אז כבר ניבעו בקיעים רעיוניים שלאחר שני חיים הביאו לפילוג, עדיין קיווה סבנקין להתבררת פנימית שאף השתיים עשו ל"ר

24 נציגי מפא"י בוועד הפועל נגד 21, שכללו גם את נציגי סיעה ב' נתקבלה הצעת הרוב. השאלה הועברה להכרעת מועצת ההסתדרות נ"א שהתקיימה במאראס-אפריל 1944. הגנה במעצמה זו, שנערכה בסך הכל חודש אחד לאחר החלטת הוועה"מ, נתקבלה הת-לטה שונה מזו שנתקבלה בוועד הפועל — שונה, אבל לא מנוגדת, לא לדעת הרוב של מפא"י ולא לדעת המיעוט שבה, אלא מוסכמת על שני חלקי מפא"י דאג אותה החלטה ייפחה את כוחה של משלחת ההסתדרות בקונגרס הפועלים הבינ-לאומי לתבוע את תמיכת הקונגרס ב"דרישות המדיניות של התנועה הציונית" שכללו בין היתר את הדר-ישה להגשמת "תכנית בילטמור" מבלי ל-וותר על התביעה מתנועת הפועלים הבינ-לאומית את תמיכתה ב"מלחמה נגד כל המ-גמות של חלוקה וקיצוץ בשטחה של הארץ והצרת גבולותיה".

פרשה זו מבליטה בתכלית את ההבדל היר-סודי שבין אחדות על יסוד מרות שלטונית ובין אחדות על יסוד של שיתוף ורצון טוב. בישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות ניצחה האחדות מסוג המרות השלטונית, נצחון ש-פילג באופן הפגנתי את מפא"י לשני מחנות יריבים ומנוגדים, פילוג שבוודאי תרם משמו להתרפת היחסים שהיו אז מתזחים בלאור הכי, ואילו במועצת ההסתדרות גברת, לפ-חות בסעיף המדיני, האחדות שביסודה המ-שותף והרצון הטוב, ומפא"י כולה התאחדה בהצבעתה על החלטה אחת, החלטה שביטאה את הרצון המשותף של התנועה: גם מדינה יהודית אבל גם נגד חלוקת הארץ.

סבנקין לא השתתף בוועידת כפר ויתקין שסימנה את הדרך לפילוגה של מפא"י. ב-דיונים פנימיים שלפני ועידה זו נשארו ב-סטנוגרמה דברי הנמקחו לאי-השתתפותו בוועידה זו. הוא אמר:

" — — — פירוד הוא טירוף דעת. מי עושה את הפירוד? כולנו עושים את הפירוד. אנו רוצים בכוח יהודי, האם נשיג את זה ע"י כך שנחיה מפלגת שמאל? אנו רוצים בה-

אחד מנאומיו של סבנקין שראו אור בד-סוס בצורת מאמר, הרכתר בשם "שיתוף או שלטון" — כותרת סמלית שבאה לציין שתי דרכים מנוגדות למימוש האחדות הפועלית. שתי דוגמאות מתולדותיה של תנועת הפו-עלים הארץ ישראלית ימחישו את הדבר:

א. ידוע הוויכוח הגדול על הצעת הוועדה המלכותית הבריטית בשנת 1937 לחלוקת הארץ. בתוך תנועת הפועלים בארץ, וגם ב-מפא"י היו חלוקי דעות בין הסידים נלהבים של ההצעה לבין מתנגדים קיצוניים. הווי-כוח הפנימי היה טר, אולם בסופו של דבר השכילה מפא"י דאג להגיע לידי נוסחה מסו-תפת מתפשרת, שאיפשרה את המשך הקיום המשותף והפעולה המשותפת. החתירה למי-צוי המשותף באה אז על שכרה בצורה כפ-לה ומכושלת: גם שלמות התנועה נשמרה, גם צדקת ההחלטה עצמה הוכחה תוך זמן קצר. סבנקין עצמו שהיה מראשי השוללים את תכנית החלוקה, אך גם מן החותרים הבלתי נלאים להחלטה משותפת ולהמשך פעולה משותפת אמנם "זכה" למנה הגונה של בקר-רת על "פשרנות" רייתוריים וכדומה אך בסופו של דבר — דרך השיתוף הזאת הוכחה כנכונה.

ב. אותו ויכוח בצורה שונה חזר ונסנה ב-1944. אך תוצאותיו היו שונות בתוך רי-ות זמן קצר ביחס. היה זה הוויכוח במפא"י שלפני פילוגה מסביב ל"תכנית בילטמור". וי-כוח זה צץ בוועד הפועל של ההסתדרות (פברואר 1944) לרגל קונגרס בין-לאומי של האיגודים המקצועיים מארצות המערב ומברית המועצות שעמד להתקיים בלונדון לשם ייסוד אינטרנציונל מקצועי מאוחד. בדיון על הרכב המשלחת התפתח ויכוח ב-בר הוטרואות שיינתנו למשלחת בקשר להו-פעחה ותביעותיה מאת הקונגרס. חברי סיעה ב' שעדיין היו אז בתוך מפא"י, לחמו להו-פעחה משותפת ומלוכדת של כל חלקי ההס-תדרות על יסוד מוסכם, ואילו הרוב במפא"י דרש להורות למשלחת להעלות בפני הקונ-גרס את "תכנית בילטמור". ברוב קטן של

אחת ועתים האחרת. אין ספק שהשפעות איר-שיות אף הן תורמות את תרומתן לכיוון זה או אחר. ויש להוסיף ולהדגיש: אף האיחוד החדש (מפלגת העבודה) מידת הצלחתו תהיה תלויה, בין היתר, במידת התגברותה של אסכולת האחדות, שביסודה השי"תוף, על פני אסכולת האידיות, שביסודה ה-מרות השלטונית.

וכאשר פרץ פילוגה של מפלגת פועלי א-רץ ישראל ב-1944 אמר טבנקין באחד מנ-אומיו:

" — — — המסגרות המפלגתיות הק-יימות התפקעו, לא מסיבות ארגוניות אלא מתוך התלבטות גדולה בין שיתוף ושלטון, בין הכרעת ימין ושמאל ואיחוד. אותו ההר-כב של הארגון הפוליטי המפלגתי שהיה — איננו ולא יהיה עוד. בתקופת המעבר לאי-חד ציוני-סוציאליסטי, פוליטי מפלגתי אחד, שאנו מאמינים בו ושואפים אליו אין דרך חזרה לצורות מפלגתיות שלא יוכלו לאחד בתוכם את הפעילים ולא יוכלו להפעיל בתו-כן את המוני הבלתי פעילים ולהעלות את התנועה כולה לשליחותה." ("בדרכי השלי-חות" עמ' 168).

היו אלה דברי שאיפה ואמונה כאחד. האם קם המערך ואחר כך האיחוד שבמפלגת הע-בודה על-פי ההחלטות הצנטרליסטיות של ועידת כפר ויתקין? היכול היה לקום על י-סוד החלטות אלה?

המערך בין מפא"י ו"אחדות העבודה" שב-עקבותיו בא האיחוד המשולש שבמסגרת מפלגת העבודה ולאחר מכן המערך שבין מפלגת העבודה עם מפ"ם, הוא מהלך חדש בדרך שאינה "חזרה לצורות מפלגתיות שלא יוכלו לאחד בתוכם" וכר וגר, מהלך שאלי-ש אף ולו קיווה טבנקין. אולם גם מהלך זה טרם הגיע לשלמותו המלאה גם משום ש-מפ"ם וחלקים מרפ"י ("הרשימה הממלכ-תית") טרם השתלבו בו להליכה לקראת איר-חד מלא וגם משום שעדיין אין בטחון שאמ-נם צועדת התנועה בדרך לשליחותה.

אליבא דטבנקין, כל איחוד מסגרות דורש

עולה — — הגנה עצמית, קיבוץ פתוח, קואופרציה שרכושה נתון לכל עובדיה, איר-גוד מקצועי המעלה את הפועל הפשוט, איר-דיאות אלו יש להן סיכוי לקבל רוב בין פועלי ארץ ישראל. האם ע"י פירוד נגיע לכך? מרכז שמאלי שמחוץ לו ברל כצנלסון, בן-גוריון, דגניה וגבע, הקואופרטיבים, האם הוא מקרב את ההגמוניה הארץ-ישראלית הפועלית על אלה שיבואו? — — האם בפירוד יש תקוה להגמוניה? אני צריך לה-ית מסורף להשתתף בזה. אני אומר: לא השתתפות ברע. בפילוג המפלגה אינני מר-כן להשתתף. הכרחית מלחמה פרינציפיאלית על מפלגה אחת הפתוחה לזרמים ולדעות שע"י דיון מתמיד לגופן של שאלות תגיע לאחדות."

"סירוף דעת" זה שבפילוג — כיצד הגיעו אליו?

הגירסה הרשמית השגורה ואשר טופחה בשקידה בעבר ובחוגים מסוימים מטופחת עד היום והדיה נשמעים גם לאחר מותו של טבנקין מטילה בפסקנות את כל האשמה על צד אחד. אך טרם נכתב המחקר האובייקטיבי הבלתי משוחד בנושא אחדות ופילוג בתגור-עת הפועלים הארץ ישראלית בכלל ובפילוג זה של שנות ה-40 בפרט. אמנם קשה להניח שאף מחקר כזה יגיע לאובייקטיביות מוח-לטת אבל לפחות היה ממתן קצת את הפסק-נות הפזיזה השגורה בנושא זה.

שתי אסכולות מתנצחות

אם להמשיך בפרשה זו, לא היה מוגזם לומר שאף פילוגה של מפא"י ב-1944 והי-איחוד מחדש ב-1968 יסודם באותו הבעל-ל-גבי פירוש משוג האחדות. הרצון להשלים את האחדות בכוח המרות השלטונית היה אחד מגורמי הפילוג הראשיים ב-1944 ואילו הרצון לאחדות פוליטית על יסוד שיתוף פעולה ורצון טוב היה אחד מגורמי האיחוד הראשיים בשנת 1968. שתי אסכולות הן-נאבקות ומתנצחות ביניהן, עתים גוברת ה-

24 נציגי מפא"י בוועד הפועל נגד 21, שכללו גם את נציגי סיעה ב' נתקבלה הצעת הרוב. השאלה הרעברת להכרעת מועצת ההסתדרות נ"א שהתקיימה במאראס-אפריל 1944. והנה במועצה זו, שנערכה בסך הכל חודש אחד לאחר החלטת הוועה"פ, נתקבלה החלטה שונה מזו שנתקבלה בוועד הפועל — שונה, אבל לא מנוגדת, לא לדעת הרוב של מפא"י ולא לדעת המיעוט שבה, אלא מוסכמת על שני חלקי מפא"י דאז. אותה החלטה ייפתה את כוחה של משלחת ההסתדרות בקונגרס הפועלים הבין-לאומי לתבוע את תמיכת הקונגרס ב"דרישות המדיניות של התנועה הציונית" שכללו בין היתר את הדרישה להגשמת "תכנית בילטמור" מבלי להוחר על התביעה מתנועת הפועלים הבין-לאומית את תמיכתה ב"מלחמה נגד כל המגמות של חלוקה וקיצוץ בשטחה של הארץ הצרפת גבולותיה".

פרישה זו מבליטה בתכלית את ההבדל היסודי שבין אחדות על יסוד מרות שלטונית ובין אחדות על יסוד של שיתוף ורצון טוב. בישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות ניצחה האחדות מסוג המרות השלטונית, נצחון שפילג באופן הפגנתי את מפא"י לשני מתנות יריבים ומנוגדים, פילוג שבוודאי תרם משהו להחרפת היחסים שהיו אז מתוחים בלאור הכי, ואילו במועצת ההסתדרות גברת, לפחות בסעיף המדיני, האחדות שביסודה המשותף והרצון הטוב, ומפא"י כולה התאחדה בהצבעתה על החלטה אחת, החלטה שביטאה את הרצון המשותף של התנועה: גם מדינה יהודית אבל גם נגד חלוקת הארץ.

טבנקין לא השתתף בוועידת כפר ויתקין שסימנה את הדרך לפילוגה של מפא"י. בדיונים פנימיים שלפני ועידה זו נשאר ב"סטנוגרמה דברי הנמקתו לאי-השתתפותו בוועידה זו. הוא אמר:

" — — — פירוד הוא סירוף דעת. מי עושה את הפירוד? כולנו עושים את הפירוד. אנו רוצים בכוח יהודי, האם נשיג את זה ע"י כך שנוזח מפלגת שמאל? אנו רוצים בה-

אחד מנאומיו של טבנקין שראו אור ב"פוסט בצורת סאמר, הוכתר בשם "שיתוף או שלטון" — כותרת סמלית שבאה לציין שתי דרכים מנוגדות למושג האחדות הפועלית. שתי דוגמאות מתולדותיה של תנועת הפועלים הארץ ישראלית ימחישו את הדבר:

א. ידוע הוויכוח הגדול על הצעת הוועדה המלכותית הבריטית בשנת 1937 לחלוקת הארץ. בתוך תנועת הפועלים בארץ, וגם ב"מפא"י היו חלוקי דעות בין חסידים נלהבים של ההצעה לבין מתנגדים קיצוניים. הוויכוח הפנימי היה מר, אולם בסופו של דבר השכיחה מפא"י דאז להביע לידי נוסחה משותפת מהפשרה, שאיפשרה את המשך הקיום המשותף והפעולה המשותפת החתירה למיציאת המשותף באה אז על שכרה בצורה כפורה לה ומסופלת: גם שלמות התנועה נשמרה, גם צדקת החלטה עצמה הוכחה תוך זמן קצר. טבנקין עצמו שהיה מראשי השוללים את תכנית החלוקה, אך גם מן החותרים הבלתי נלאים להחלטה משותפת ולהמשך פעולה משותפת אמנם "זכה" למנה הגונה של בקורת על "פשרנות" ריוותרים" וכדומה אך בסופו של דבר — דרך השיתוף הזאת הוכחה כנכונה.

ב. אותו ויכוח בצורה שונה חזר ונשנה ב"1944. אך תוצאותיו היו שונות בתוך ריבוי וזמן קצר ביחס. היה זה הוויכוח במפא"י שלפני פילוגה מסביב ל"תכנית בילטמור". ויכוח זה צץ בוועד הפועל של ההסתדרות (פברואר 1944) לרגל קונגרס בין-לאומי של האיגודים המקצועיים מארצות המערב ומברית המועצות שעמד להתקיים בלונדון לשם ייסוד אינטרנציונל מקצועי מאוחד. בדיון על הרכב המשלחת התפתח ויכוח בדבר התוראות שיינתנו למשלחת בקשר לחיפוש פתעה ותביעותיה מאת הקונגרס. חברי סיעה ב' שעדיין היו אז בתוך מפא"י, לחצו להצעה משותפת ומלוכדת של כל חלקי ההסתדרות על יסוד מוסכם, ואילו הרוב במפא"י דרש להורות למשלחת להעלות בפני הקונגרס את "תכנית בילטמור". ברוב קטן של

אחת ועתים האחרת. אין ספק שהשפעות אי-שיות אף הן תורמות את תרומתן לכיוון זה או אחר. ויש להוסיף ולהדגיש: אף האיחוד החדש (מפלגת העבודה) מידת הצלחתו תהיה תלויה, בין היתר, במידת התגברותה של אסכולת האחדות, שביסודה ה"ש"ית, על פני אסכולת האחדות, שביסודה ה"מרות השלטונית".

וכאשר פרץ פילוגה של מפלגת פועלי א"רץ ישראל ב"1944 אמר טבנקין באחד מנ"אומיו:

" — — — המסגרות המפלגתיות הקיימות התפקעו, לא מסיבות ארגוניות אלא מתוך התלבטות גדולה בין שיתוף ושלטון, בין הכרעת ימין ושמאל ואיחוד. אותו הור"כב של הארגון הפוליטי המפלגתי שהיה — איננו ולא יהיה עוד. בתקופת המעבר לאיחוד ציוני-סוציאליסטי, פוליטי מפלגתי אח"שאנו מאמינים בו ושואפים אליו אין דו"חזרה לצורות מפלגתיות שלא יוכלו לא"בתוכן את הפעילים ולא יוכלו להפעיל בתו"כן את המוני הבלתי פעילים ולהעלות את התנועה כולה לשליחתה". ("בדרכי השלי"חות" עמ' 168).

היו אלה דברי שאיפה ואמונה כאחד. האם קם המערך ואחר כך האיחוד שבמפלגת הע"בודה על-פי ההחלטות הצנטרליסטיות של ועידת כפר ויתקין? היכול היה לקום על י"סוד החלטות אלה?

המערך בין מפא"י ואחדות העבודה" שב"עקבותיו בא האיחוד המשולש שבמסגרת מפלגת העבודה ולאחר מכן המערך שבין מפלגת העבודה עם מפ"ם, הוא מהלך חדש בדרך שאינה "חזרה לצורות מפלגתיות שלא יכלו לאחד בתוכן" וכ"ו וגר, מהלך שאליו שאף ולו קיווה טבנקין. אולם גם מהלך זה טרם הגיע לשלמותו המלאה גם משום ש"מפ"ם וחלקים מרפ"י" ("הרשימה הממלכ"תית") טרם השתלבו בו להליכה לקראת אי"חוד מלא וגם משום שעדיין אין בטחון שאמ"גם צועדת התנועה בדרך לשליחותה.

אליבא דטבנקין, כל איחוד מסגרות דורש

עולה — — הגנה עצמית, קיבוץ פתוח, קואופרציה שרכושה נתון לכל עובדיה, אי"גוד מקצועי המעלה את הפועל הפשוט, אי"דיאות אלו יש להן סיכוי לקבל רוב בין פועלי ארץ ישראל. האם ע"י פירוד גביע לכך? מרכז שמאלי שמחוץ לו ברל כצנלסון, בן"גוריון, דגניה ונבע, הקואופרטיבים, האם הוא מקרב את ההגמוניה הארץ-ישראלית הפועלית על אלה שיבואו? — — האם בפירוד יש תקוה להגמוניה? אני צריך לה"יות מטורף להשתתף בזה. אני אומר: לא השתתפות ברע. בפילוג המפלגה אינני מו"כן להשתתף. הכרחית מלחמה פרינציפיונית על מפלגה אחת הפתוחה לזרמים ולרעות שע"י דיון מתמיד לגופן של שאלות תגיע לאחדות".

"סירוף דעת" זה שבפילוג — כיצד הגיעו אליו?

הגירסה הרשמית השגורה ואשר טופחה בשקידה בעבר ובחוגים מסוימים מטופחת עד היום והדוה נשמעים גם לאחר מותו של טבנקין מטילה בפסקנות את כל האשמה על צד אחד. אך טרם נכתב המחקר האובייקטיבי הבלתי משוחד בנושא אחדות ופילוג בתנו"עת הפועלים הארץ ישראלית בכלל ובפילוג זה של שנת ה"40 בפרט. אמנם קשה להניח שאף מחקר כזה יגיע לאובייקטיביות מוח"לטת אבל לפחות היה ממתן קצת את הפסק"נות הפזיזה השגורה בנושא זה.

שתי אסכולות מתנצחות

אם להמשיך בפרשת זו, לא יהיה מוגזם לומר שאף פילוגה של מפא"י ב"1944 ה"איחוד מחדש ב"1968 יסודם באותו הבדל ל"גבי פירוש מושג האחדות. הרצון להשליט את האחדות בכוח המרות השלטונית היה אחד מגורמי הפילוג הראשיים ב"1944 ואילו הרצון לאחדות פוליטית על יסוד שיתוף פעולה ורצון טוב היה אחד מגורמי האיחוד הראשיים בשנת 1968. שתי אסכולות הן נאבקות ומתנצחות ביניהן, עתים גוברת ה"

2229

אחר מלחמת ששת הימים — כדברי טבנקין
כמועצת הקיבוץ ברמת-הקובש ביולי 1967
— "לשם מימוש האפשרויות העצומות, ש"
נחשפו לפנינו עם החזרת הארץ לשלמותה
הטבעית בגבולותיה שלפני החלוקה".

[קא]

לאומי במשמעותו המקובלת של מושג זה:
כלומר, יחידת כוח-קניה מוכרת ומקובלת על
הכל ללא יוצא מן הכלל, מנוהלת ע"י גוף
מרכזי בעל סמכות חוקית, הדואג להספקת
המטבע בכמויות הנחוצות הנגזרות מצרכי
הפעילות הכלכלית הנורמלית, תוך הימנע
עות מן המצבים הבלתי רצויים של אבטלה
מזה ושל אינפלציה מזה.

בכל אחת מן הארצות אשר הפכו למדיי
נות לאומיות סוברניות התפתחה במאות ה'
שנים האחרונות מערכת מטבע אחידה ובע'
לת תוקף בגבולות הלאומיים. המטבע הלאר'
מי משמש אחד מסמני התיכר של הסוב'
רניות הממלכתית של המדינה הלאומית ה'
מדרגית, הרואה עצמה אחראית במידה זו או
אחרת למהלך התקין של התיים הכלכליים.
המטבע הבינלאומי, לעומת זאת, אינו גוף
קיים הנישא ע"י סמכות כלכלית עולמית
ואינו אל הסך-הכל של ההסדרים והיחסים
בין המדינות הסוברניות בתחומי המגעים
הכלכליים שביניהן.

התפתחות המטבע הלאומי ובעיות הסחר הבינלאומי
במאה ה'19

המטבע המתכתי שבו נטבעים כחותם יי'
חדי ומוכר כך וכך גראמים זהב או כסף ונת'
שבים כיוחדת המטבע הרשמית, בעסקאות

השלמתו בטיפוח ערכים משותפים מלכדים,
ובעיקר במעשים חלוציים משותפים. גם ה'
אחד המשולש שעל בסיסו קמה מפלגת
העבודה המאוחדת ושאת הקמתה עודד ובי'
רד, היה נחוץ והכרחי במציאות החדשה של-

* אפרים צור

משבר הדולר וערעור מערכת המטבע הבין-לאומי

מראשית שנות ה'60 צפה ועלתה ההרגשה
בקרב הגורמים השונים הקשורים לבעיות
המטבע והמסחר הבינלאומי שמערכת ההס'
דרים והכללים לפיהם נוהגים המטבעות ה'
שונים בעולם זה לגבי זה חייבת להשתנות
כיון שאינה יכולה יותר למלא את התפקוד
דים שמילאה בעבר, והמשך קיומה ללא שי'
נויים עשוי לערער את יחסי המסחר הבין-'
לאומי ואת הצמיחה הכלכלית המבורכת שזכו
לה רוב מדינות העולם ב'20 השנה האחרונות.
המשברים שפקדו בשנות ה'60 מטבעות
בעלי משקל בינלאומי, (השטרלינג למשל),
גלי הספסרות של הבריחה ממטבע אחד ל'
מטבע אחר, (כגון החיסורים על המארק וה-'
חיסוף הצפוי בערכו), העליות הפתאומיות
במחירי הזהב, (בשוקי הזהב של לונדון ושל
ציריך), מחזורי הפיחותים והתיסופים שה'
יינו עדים להם בשנים האחרונות הודעת
ניכסון על ניתוק זמני של הקשר בין הדולאר
הזהב — הבליסו ביתר שאת, שההסדרים ה'
קיימים בתחומי המטבע הבינלאומי הם לקר'
יים. על רקע זה עולות על הפרק הצעות לר-'
פורמות מתונות ופתרונות רדיקאליים יותר
במערכת המטבע הבינלאומי.

ראשית, אין לשכוח שהדיבור על מערכת
המטבע הבינלאומי מסתיר את העובדה הב'
סיסית שלא קיים עדיין בעולמנו מטבע בין

עם טבנקין בעריכת כתביו

הערך המוגש לו, אגב הכנסת שינויים או תיקונים קלים לכאורה, אך המיד משה מעותיים. כך נהג לגבי דברים שטרם ראו אור, ואילו לגבי דברים שכבר נתפרסמו בדפוס — והמדובר בעיקר במאמרים ש" מיועדים היו להיכלל בספריו — נותג היה זהירות מרובה בשינויים ותיקונים, אם משום יחס הכבוד למלה שנאמרה בעבר והפכה להיות אלמנט היסטורי ואם משום "מה יאמרו" הבאים להשוות נוסח חדש עם נוסח ישן. אך אף עם לא שינה סבב קץ ולא תיקן באופן משמעותי את דברי שנאמרו משכבר הימים היה מודה, ביחוד לאחר מלחמת ששת הימים, בטעויות שהיו לו בהערכות מסוימות שהעריך בשעתו ושלא נראו לו עכשיו.

שינוי זה ניכר במיוחד בהערכתו הכ"לית את ברית המועצות. לפעמים, בהגות דברים שהיתה בהם הערכה חיובית יתרה לברית המועצות, היה מפסיק פת"אום את הקריאה, שוקע בהרהורים ולבסוף מפטיר דברים של ספקות לגבי מה שאמר פעם בנדון. יש והיה נאנח ואומר, בערך כך: הרי מדינותה של ברית המועצות עתה כמות כמדינות המעצמות האימפריאליסטיות... והמבוכה והצער היו גלויים לעין, כשקרא מחדש את דברי הפולמוס שלו עם אלה שהגדירו בשנות השלושים את מפעל הבניה של ברית המועצות כ"פירמידות של מצרים" העיר בערך כך: התוכחתי בשעתו עם ההערכות האלה אבל עכשיו יש ואני תוהה וחושב שאולי היה הרבה צדק בהן.

לגבי יחסם של הסובייטים ליהודים

בביבליוגרפיה לדברי יצחק טבנקין ב"עברית ובידיש", שראתה אור בשנה האחרונה לחייו, נימנו 609 יחידות, פרי רוחו — דברים שאמרם במסיבות ציבוריות שונות ונרשמו מפיו בידי אנשים, לנד מאות הרצאות בסמינרים, דברים ש"ראו אור בתקופות שונות, בכתבי-עת שונים. מכללם — רק רשימות בודדות נכתבו בידי טבנקין עצמו, ועל כך, על אי-היותו ערוך להעלאת דברי הגותו על הכתב, כמו ידיו, לא פעם היה מיצר מאוד. דבריו שנרשמו מפיו בידי אחרים, ונערכו והותקנו על-ידי עורכים שונים לדפוס, לא תמיד היו מוגשים לו לבדיקה ולהגהה, לא יישלא אישוא, אם בדברי טבנקין שראו אור, ימצא המעיין המכיר את דרך דיבורו של טבנקין מלים וביטויים שייראו בעיניו זרים למדי להלך מחשבתו ולאו-רח ניסוחיו של בעל הדברים.

גם מדבריו הערוכים לדפוס, לרוב לא היה מרוצה. בקראו אותם היה נדמה לו, שאין הם מבטאים די הצורך את מה ש"רצה לבטא ואת מה שאכן ביטא; אך היה מתקשה לתקן את הדברים הכתובים וה"ערוכים. מעדיף היה להרצות מחדש אותו נושא. ואין ספק, אילו היתה הרצאתו מחדש נרשמת — גם ניסוחה לא היה מגיח את דעתו. היה משלים, אישוא, עם הנוסח

* דברי יצחק טבנקין, 1919—1970, ביספר הצינונים, מאסף לתולדות התנועה הציונית והישוב היהודי בא"י, כרך ב', בהוצאת המכון לחקר הצינונות באוניברסיטת תל-אביב והוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"לא, עמ' 301—342.

מת בשיחה עמו כגורם. במרכזה עמדו ה' עם, הישוב, עתיד התנועה, הקיבוץ. שייחתנו האחרונה הקרינה אוטומטית בלתי מסויגת. כלט הדבר, כי אף ברגעיו האחרונים הוא ביקש לחגך, להוסיף בטחון, לנטוע הכרה עמוק-עמוק בלבנו, שעל אף כל הסכנות והקשיים מבחוץ יהיו גורל העם ועתידו בישראל תלויים בראש וראשונה בעם עצמו, ושכסופו-של-חשבון הוא לא יאכזב. אמונתו בעליה הסוגית מברית המעצמות היתה עצומה. "חראת, הם יבואו לאלפים ולרבבות. ואנחנו חייבים להיות מוכנים לבואם". "אלפיים שנה היה עמנו ציוני ללא קרקע מתחת לרגלינו והקשר שלו לציונות היה הרקיע מעל לראשו. כעת שניהם לנו — הקרקע והרקיב. אל נבזבו אותם! ארץ-ישראל היא לא רק ארץ היהדות אלא היא גם ארץ היהודים, והם יבואו, כי בנכר נכוננו להם משברים ללא גשוא. יבואו אלה שחיים בברית המעצמות ויבואו אלה שיושבים באמריקה הצפונית ובאירופה המערבית..."

לא אשכח לעולם את אחד המשפטים האחרונים של יצחק טבנקין: "אין זמן. אם לא נעשה מה שמוטל עלינו כעת, ישלמו ילדינו מס-דמים במשך דורות. כעת וכאן עלינו לעשות הכל כדי לרכוש את רוב העם היהודי בארץ כולה, כדי ליישב אותה, כדי להשתרש בה ו' מאין לקח את הכוח הרוחני הגדול הזה להאמין אמונה תמה כזאת כאשר גופו נחלש והלך במאבקו עם המחלה האכזרית? — אין לי תשובה לכך כרופא ש-טיפל בו, אך אולי יש לי מקצת מהתשורה כהלמחר: "

במסופה היהודית הדתית אין מתווד בין אלהים והעם — על כן העם כולו מתפלל ליד שב במרומים בקול רם. אך לפעמים, כשיש להבקיע שחקים ולקרוע גזרי הדין, העם משתתק ושם את הפילתו בפי "שליח-ציבור", שעליו מוטל לבטא את כל תוקף הציפיה והערגה לגאולה ואת האמונה והבטחון, שסוף הגאולה לבוא. כזה היה יצחק טבנקין.

...מבחינה לאומית אין הצדקה למיעוט האוכלוסין באזורי הספר ובאזור הסכנה. יש הכרח לעשות להגברת האוכלוס באזורי הספר ובמרחבים שמעבר לקוים שקוטנו למחצת ששת הימים. אין לשאת את הרגילות של האוכלוסיה עם! זה דרוש מטעמים חוקיים, ישראלים, ציוניים ובסחוניים. מזור מאד אם נמצאים חלוצים, אנשי התיישות שפעלם היה מבורך בחוום ההתיישבות, והם מורחים להסביר לנו, שההתיישבות היא נטולת צורך בעידן הצבאות המודרניים וכלי הנשק רחוקי המוח — בעוד שמצביאים ואופנים משלעבר ומדיוס יודעים כמה נכפלת שבע מונים קוצמתו של איש הצבא, וקוצמתה של היחידה הצבאית אם בקירבת עמדותיה מנצנים אורות של ישוב החי וניכר על אומתו!

(סדורים כמוצעת מערך טיכאל)

י. גלילי

בלתי-מעוררות, לא תמיד קיבל את "הכתוב" כאמת שאין לערער עליה. על הטענה: ש"כך כתוב בספר", היה מגיב בתרעומת: "גם אני ספר — גם אני מקור! ולא-כל-שכן, שבכל ספר, כתוב אחרת..."

דעתו לא היתה נוחה מן העריכה של דבריו, המנסהת ניסוחים מדויקים עד כדי הצטמקות "יבשה" של הנאמר, ובוודאי שלא השלים עם "קיצוצים" — מטעמים של "מניעת חזרות" וכדומה. בכל "חזרה" היה לידו משהו נוסף ומוסיף שאין לגרוע ממנו. תיקונים של סגנון — לא תמיד נחשבו בעיניו כחוקים בלי-עברו. אם ה"מלה או המשפט מבטאים באופן קולע את הכוונה ומוכנים, הרי הם מותרים בשי"ט, גם אם יש בהם חריגה כלשהי מכ"ל. ללי הסגנון המדוקדק, אין להגיד שכלל זה היה נקוט תמיד בידיו, ובוודאי שאין ל"הגיד שהעורכים של דבריו אמנם נהגו לפי."

רתיעתו, שלא גבר עליה, מפני העלאת מאמריו על הכתב כמו ידיו — הציקה לו מאוד. היה רואה זאת כחסרון ומונה אור תו בין החסרונות האישיים שהציקו לו וציערו אותו מאוד בהיותו הצורך להגיב, הסער הפנימי המתפרץ, ועמידת התמיד בשער — תבעו ממנו ביטוי ותגובה בר"בים ולא תמיד ניתן להסתפק בהשמעת דברים בעל-פה בלבד ואף לא תמיד היו תנאים לכך. זכורני, לעת סיום מחזור ב' של הקורס למדעי החברה באפעל, נת"פרסמו בעתונות מאמרים אחדים של טו"ב נבי על העם היהודי. סבנקין היה נסער כולו מצורך התגובה על מאמרים אלה בטויל אתי, באחד מערבי הפרדיה מן ה"קורס — הירבה לשפוך תוכחתו על טו"ב נבי זה, המסלף ומעוות את דמות העם היהודי. "אילו יכולתי לענות לו במאמר כתוב" — היה חורז ואומר מפעם לפעם. "הרי לא ייתכן שעל דברי הבלע האלה לא תבוא תגובה הולמת!" ואפשר שסבנקין,

ככלל ולמדינת ישראל בפרט, היה פסימי מאוד: "הם, הרוסים" — היה אומר — "מסוגלים כיום לעשות ליהודים בכל מקום ומקום את הרע ביותר, וזאת משום ההתי-עוררות הלאומית של היהודים בברית-המועצות, שהיא לצנינים בעיניהם. הם, הרוסים, מסוכנים לנו יותר מן הערבים. אך אין זאת אומרת שעלינו לשים מבטי חנו באמריקנים. גם האמריקנים עלולים לבגוד. תמיד עלינו לסמוך על עצמנו. זה העיקר. לא לתת שירמז אותנו". כשסיים לקרוא את ספר זכרונות כרושצ'וב העיר: "הספר הזה הוכיח לי הוכחה נוספת כמה מסוגלים הרוסים לעשות רע בעולם!" עם זה לא השתמע מדבריו רמו כל ש"הוא למחיקה, לשינויים או לתיקונים מש"מעתיים בנושא זה בדבריו שנתפרסמו בדפוס.

נושא שני, שהיה תההה לעתים קרובות על ניסוחו במאמריו משנות השלושים היה — הרביזיוניזם. לא על הערכתו את הר"ביוניזם בכללו ואת האידיאולוגיה הסר-ציאלית והציונית שלו במיוחד, עירער, אלא על אישיונו "כפאשיזם יהודי". בכל מקום שהרביזיוניזם הוגדר והוכתר בתור אר תזה, היה מעיר ואומר, שכיום הוא רואה את ההגדרה הזאת לגבי הרביזיוניזם "כלא תופשת". כיום, לאחר כל מה שעור"לל הפאשיזם ובעלי-בריותו ליהודים ולעור"לם, לא היה נוקט לגבי הרביזיוניסטים בתואר הזה. פעם וטיף והעיר: אנתנו מעולם לא רצינו שהרביזיוניסטים היו מחוץ להסתדרות הציונית או מחוץ להס"תדרות העובדים. להיפך, הגדרנו אותם כפורשים תוך גינוי פרישתם, וזאת — משום שלא רצינו שיפרשו.

אך אם בדרך כלל לא גרס שינויים ותיקונים משמעתיים בדבריו, שראו אור בעבר — היה יחסו אחר לחלוטין לגבי דברים והערכות שראו אור בפרסומים של אחרים בספרי זכרונות או בספרי היסטורי"יה בתי-זמננו. גם לגבי עובדות שנחשבו

אמנם, השמיע דברים בעיבור בנידון זה, הם עוד יתגלו כאחת מן ההרצאות הר- שומות.

צערנו על אי היותו איש-כתיבה היה מתגלה בעיקר לעת צורך בתגובה על סר- לופים בדבריו וברעותיו. לפעמים סולפו דבריו בעתונות בלא-יודעין, ללא כוונה מכוונת, משום הקושי לרשום את דבריו כרוחם למו שלא היה קרוב להלך-מחשבי- הו ולסגנון דיבורו.

טבנקין, שהיה מאנשי-התנוה וממורי- הדרך המרכזיים של תנועת הפועלים בא- רץ מראשיתה ועד סוף ימיו — מצא את עצמו "פתאום", מאז סוף שנות השלו- שים ואילך — עם התרפת חילוקי הדעות והיחסים בתוך מפא"י — מותקף על-ידי עמיתיו — בהתקפה ישירה ועקיפה: בסרי- לופים, בנניח, בעיות דעות. יקצר המצע

לפרט את ההתקפות הישירות והעקיפות הללו. נואמים וכתבנים מן "היושבים רא- שונה" כשררה ועד ליושבי "הספסלים ה- אחוריים" שינגו, וחזרו ושינגו, באוני שר- מעתם וקוראיהם, שטבנקין הוא "שפו- לג את התנועה" וכי, אותו פומון שגור, שטרם גרם... על כגון דא, אין לענות כי-

מכתב-הכחשה קצר, או בהעמדת עובדות על אמיתו, בלבד. הנושא "אחדות ופילוג בתנועת הפועלים הארץ ישראלית", הוא רחב כים ודורש עיין יסודי, מחקר רב, התחקות מפורטת אחר ההפתחות התנועה — נושא שעודנו מחכה לחוקריו האובייק- טיביים. אך בינתיים... בינתיים עשתה ה-

היסטוריוגרפיה הרשמית בניצוחם של "מרי- רי הוראה" מסוימים את שלה. טבנקין הוכתר כאיש-הפלגנות. הדבר הזה ציער אותו ביותר. ההאשמה ב"פלגנות" כל-כך העמיקה בהכרת רבים, עד שייחסו לסבני-

קן מעשה פלגנות גם במקרים שבהם היה גם על-פי עדותם של הנוגעים בדבר, מעו- רב פחות מאחרים. דוגמה לכך שימש פי- לוגו הראשון של "גדוד העבודה" (חלו- קת עין-חרוד — תל-יוסף). בפילוג הוא

שימש שלמה לביא כבחזינת "הכינור הרא- שון" (ראה ספרו: "מגילתי בעין-חרוד"). לביא עשה מה שעשה (כתיבת המכתב למרכז החקלאי, שהיה המעשה ששימש עילה למחלוקת שגרסה לפילוג) במפורש על דעת עצמו בלבד, ללא ידיעתו של טבנקין ולמורת-רוחו, לאחר שנודע לו הדבר. ובכל זאת, בעבודת-מחקר המתיי- מרת להיות אובייקטיבית על "גדוד הע- בודה", שהופיעה בחסותה של אוניברסי- טת תל-אביב בשנת תשל"ל — מואשם טבנקין ב"פלגנות": אך לא רק בעבודת זאת. טבנקין סיפר, שבעת הכנת כתבי אלי- הו גולומב לדפוס ("חביון עוז", ב' חלקים) הגיעה אליו הידיעה שבספר הזה יתפרסמו מכתבים של אליהו גולומב שבאחד מהם, בתאריך 12.2.22 כתב גולומב:

"...שבתי היום מעין-חרוד. ביליתי שלו- שה ימים קשים מאוד. המצב בגדוד קשה... הדברים יצאו מכלל חיכוכים ועברו למל- חמה פנימית ממש. לבקוביץ (לביא — המלבה"ד) וגם טבנקין מאשימים את הג- דוד בחוסר אחריות בהנהלת המשק... ביני- תיים הספיק לבקוביץ להשתמש במבטאים מעליבים שונים, ובתוך המריבה כתב מכ- תב למרכז החקלאי, שיעכב את כספי הג- דוד עד שיתבררו הדברים... טבנקין, אשר נלחם עד עתה שכסם אחד עם לבקוביץ, לקח על עצמו גם את האחריות בעד כל המעשים האלה..." ("חביון עוז", חלק א', עמ' 293).

טבנקין, שראה כמשפטים המיוחסים לו במכתב זה אי-דיק מסוים, ביקש שתיני- תן בשולי מכתב זה הערה, שתכלול את עדותו של לבקוביץ-לביא במרשה זו, כפי שפורסמה בספרו "מגילתי בעין-חרוד", בה נאמר בין השאר:

"...עם בוקר, כשאך יכולתי להגיע מתל- יוסף לעין-חרוד, באתי לפני טבנקין ומ- סרתי לו את כל מה שעשיתי ודיברתי (כתיבת המכתב למרכז החקלאי שבו מסיר לבקוביץ מעצמו את האחריות בעד

שלם עם הקו הרשמי של היהדות — אינו מוציא עצמו מן הכלל היהודי, כן אין הוא יכול להוציא את עצמו מן התנועה שמי-תוכה צמח.

יחסו של טבנקין להקמת המדינה היה תודית הסתלף מאוד בהיסטוריוגרפיה הרשמית. עד היום חזורת ההאשמה כי התנגד, ואתו חברים אחרים בקיבוץ המאור, חד, להקמת המדינה. זהו סילוף במתכוון, שרבים נתפסו לו מתוך הסימיות וחוסר-דיעה. ההתנגדות היתה לחלוקת הארץ ולהקמת המדינה הערבית הכרוכה עמה. אך במידה שהמדובר היה על הקמת המדינה, בזמן ובתנאים שאינם גוררים אתם חלוקת הארץ וכל הקשור בכך — היה טבנקין וחבריו מן הלוחמים לכך. כמובן גם פרשה זו אין די לה בקביעת עובדות בלבד והיא דורשת הוכחה ע"י מחקר מדויק, אובייקטיבי שוחאי עוד ייעשה.

וזכורה ההאשמה, שיש חוזרים עליה עד היום, בדבר עצמו של טבנקין למפקד דים בכירים בצה"ל, חברי הקיבוץ המאור, חד ואנשי "אהדות העבודה" ואחרים — לאחר מלחמת-השחרור — להתפטר מן הציבא. טבנקין הכחיש ענין זה במכתב חד-משמעי בתזונות — אך ללא הועיל. ה"האשמה" חוזרת וגשנית.

מלבד סילופים נקטה לגבי ההיסטוריון גרפיה הרשמית גם בדרך של גניחה. לא אחת התעלמו עורכים ומכנסים של קבוצים היסטוריים, מתרומתו והנגותיות והתנועותיות לדוגמא: בשני כרכי "העליה השלישית" (הוצאת "עם עובד"), לא הוזכר גם משל דברי טבנקין ולא כלום, כאילו אין לו חלק במפעליה של עליה זו, בתנועה החלוצית שהפעילה אותה, במפעלו של "גדוד העבודה" וכדומה.

מורכב ביותר היה יחסו לבני-פלוגתא שלו בתנועת הפועלים בכלל ובמפא"י, בפרט. בעיקר לא פשוט היה היחס אל ברל כצנלסון ובן-גוריון מזה ואל תנועת "השומר הצעיר", מזה. עם כל הביקורת

כספי המשק — המעתיק). טבנקין לא קיבל לא את הפעולה ולא את ההסברה. את דבר כתיבת המכתב ראה כאיחולת, ומה שלא באתי להתיעץ תחילה — ראה ככז לא-חברי ולא-חברתי. הנויפה היתה די חמורה... ("מגילתי בעין-חרוד", עמ' 185). תובטח לו לטבנקין כי ההערה, כבקשתו תינתן בשולי המכתב "בתכיוון עוז", אולם הדבר לא נעשה. עובדה זו, כעובד-דעת חממת אחרות, עוררה בלבו תמידיות והעציבה אותו.

בפרשת הפילוגים היה חזר טבנקין ומדגיש, שמעולם לא רצה בהם — לא במפא"י, לא במפ"ם, ולא בקיבוץ המאוחד. עשה את כל מה שבכוונו למנוע אותם. אמר גם, היה מוסיף ומעיר, שהיו כאלה בקיבוץ שרצו בפילוגה של מפא"י. אך הוא לא נמנה עמיהם. ועם זה, במידה שהפילוגים פרצו — היה ברור לו לצד מי יתייצב. מעולם לא עזב את המפלגה, שום מפלגה שהיה חבר בה, אלא אם כן התפלגה. גר הדעה השגורה האומרת שבבואו לארץ עזב את מפלגת "פועלי-ציון" — אינה נכונה. בעלות טבנקין לארץ, המשיך כאן בוויכוח יחד עם בן-גוריון ובן-צבי, ויכוח שראשיתו היה עוד בגולה עם חברים ב"פועלי-ציון", בשאלת התנהלה השימוש בכספי קופת פועלי ארץ-ישראל (קפא"י). הדעה המקובלת ב"פועלי-ציון" היתה, שקפא"י, הקרן הכספית של מפלגת "פועלי-ציון" לפעולות קונסטרוקטיביות בארץ תגוהל ותופעל ע"י הנהלה מפלגתית בתור"ל. על דעה זו חלקו טבנקין, בן-גוריון ובן-צבי. כשנתקבלה החלטה ברוח זו ב"מוסדות" "פועלי-ציון" בגולה — המשיך טבנקין גם בארץ להיאבק ולעמד על דעתו, שעל קפא"י לעמד לרשות פועלי ארץ-ישראל כולם ובהנהלתם. משום כך ראו אותו בחוגי מפלגת "פועלי-ציון" ב"ארץ כאיש שמתחזק למפלגה. שייכותו לתנועה היתה עבורו מעבר לכל ספק. הוא היה אומר: כשם שיהודי, אף אם אינו

עיר" עלינו לדון לפי מעשיו ההתישברי-
תיים והחלוציים...

מכלל דבריו של טבנקין מאז עלה לא-
רץ נרשמו ונשארו בכתובים דברים שאמר
וכתב החל משנות 1918—1919, מימי ערב
ייסודה של "אחדות-העבודה" ואילך. מד-
בריו שנאמרו לפני כן — נותרו רק "עקי-
בות דברים" בזכרונותיהם ובכתביהם של
אנשים בני-דורו. תצוין כאן במיוחד עדי-
תה של רחל כצנלסון על הופעתו של טבנ-
קין בוועידת פועלי הגליל ב-1915. וכך
כותבת רחל כצנלסון-שור :

"...הוועידה היתה משפס, כור-אש. לא
תיארת לי כי אמצא גובה כזה... הרגשתי
את עצמי כנשואה על גלים, שהרימוני אל-
על והשליכוני מטה. הנה י. (יצחק טבנקין
— המעתיק) נדמה היה לי לעתים שבכל
הוועידה צילצל רק קולו. וכשאחרים דיב-
רו, דומה היה כאילו קולם רק מפסיק או-
תו. היה מרחב בדבריו שהאחרים לא יד-
עוהו. והמרחב שלו כאילו הטיל צל על
כל מה שמסביבו. לי היה אז רצון לגשת
אליו ולהגיד לו: הוזהר, בימים אלה אתה
מאוס יותר מדי, הגורל אורב לך. בכל
דבריו היתה חביעת חופש לאדם, חופש
גם להתגלות הרע שבאדם. יתגלה הרע
ויתעורר הטוב. י. יוכל לחנך אותנו, אם
יהיה ראוי לכך מבחינות אחרות". (מסות
ורשימות, עמ' 247).

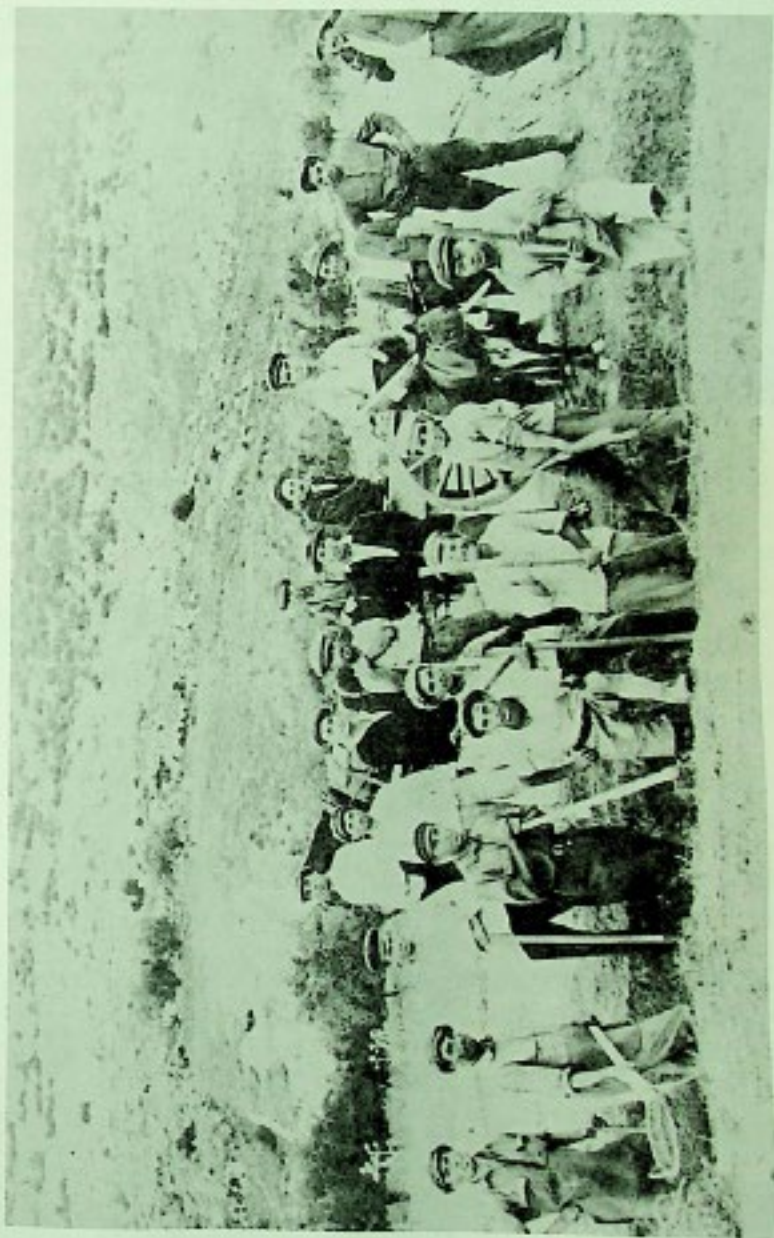
רק עכשיו, עם הסתלקותו, מתגלים בעז-
בונו דברים שבכתב, שלא היו ידועים לנו
ומהם תעודות שודאי ישפכו אור נוסף
על כמה וכמה פרשיות בעברה של הגו-
עת הפועלים. אין לנו אלא לצפות שתי-
עשה העבודה הרוושה בחשיפת התומר
החדש ובפירסומו, למען הוסף דעת בדב-
רי-ימי תנועת הפועלים הארץ-ישראלית
הגותה ובהכרת דמותם הרוחנית של אי-
שיה ומוריה...

שהירשה טבנקין לעצמו להשמיע כלפיהם,
התקומם המיד כנגד כל קיטרונים עליהם,
שנשמעו מפי אחרים. כך לגבי בן-גוריון
ולא-כל-שכן, לגבי ברל כצנלסון, כאן היה
יהסו מורכב ביותר. היה חוזר, לעתים
קרובות, לדבר בברל. ראה בו המיד חבר
קרוב ובר-פולגתא כאחד.

טבנקין היה כידוע גם בר-פולגתא של
"השומר-הצעיר" בתחום הרעיוני-המדיני,
ובעיקר לאחר מלחמת ששת הימים. עם
זה, לימד עליו זכות הכריעה אצלו ברית
התגשמה החלוצית עם הקיבוץ הארצי בי-
התישבות, כעבודה, בהגנה, במאבק לעי-
צוב החברה הקיבוצית וכף — ברית שי-
היא עדיפה והטובה בעיניו משוני בניסוי-
חיים ונוסחאות. פעם, בהגהת הרצאה אחת
שלו, שנעשה בראשית ההתישבות של מר-
הבית, העיר: "הנה גם במרחביה, ברא-
שיתה, לא קיבלו הערבים את המתיישבים
היהודים ברצון. בהתנגשות עם הערבים
הרג השומר יגאל ערבי, שאם לא כן, היה
והערבי הורג אותו. גם במשמר-העמק לא
קיבלו הערבים ברצון את המתיישבים.
בכל מקום שהשומר הצעיר התישב —
לא קדם לכך הסכם עם הערבים". ובהר-
גשה: למעשה, עולה השומר הצעיר להת-
ישבות בכל חלקי הארץ. מה ער, אישוא,
לדבריהם כנגד שלמות הארץ?.

הערתי, שביחס לעבר הדברים נכונים:
"השומר הצעיר" אמנם הלך להתישבות
לכל חלקי הארץ, אבל אין הדבר נכון
בהוות, שהרי בינתיים אין הם מתיישבים
לא בבקעת הירדן, לא בסיני, אף לא חזור
להתיישב בגוש-עציון, וברמת-הגולן הם
"הצדיקו" בשעתו את התישבותם כנחלי-
שניר משום שהשטח הוא בגבולות המג-
דאט הבריטי... והרי זו הפעם הראשונה
בתולדות "השומר-הצעיר" שהוא שולל
התישבות בחלקים מסוימים של הארץ ואף
מקים החלטתו זו. טבנקין לא קיבל את
סיעוני המשך בשלו: על "השומר-הצ-

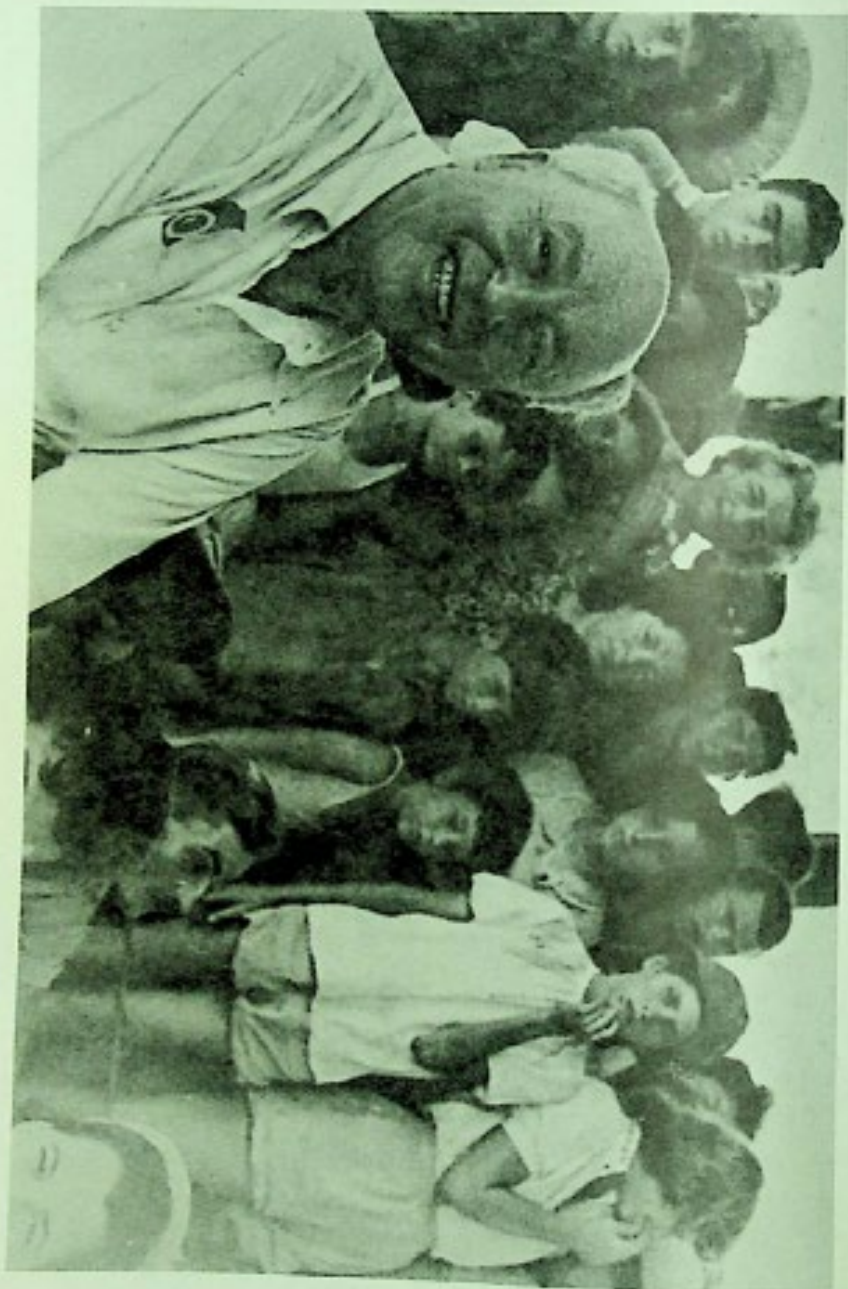

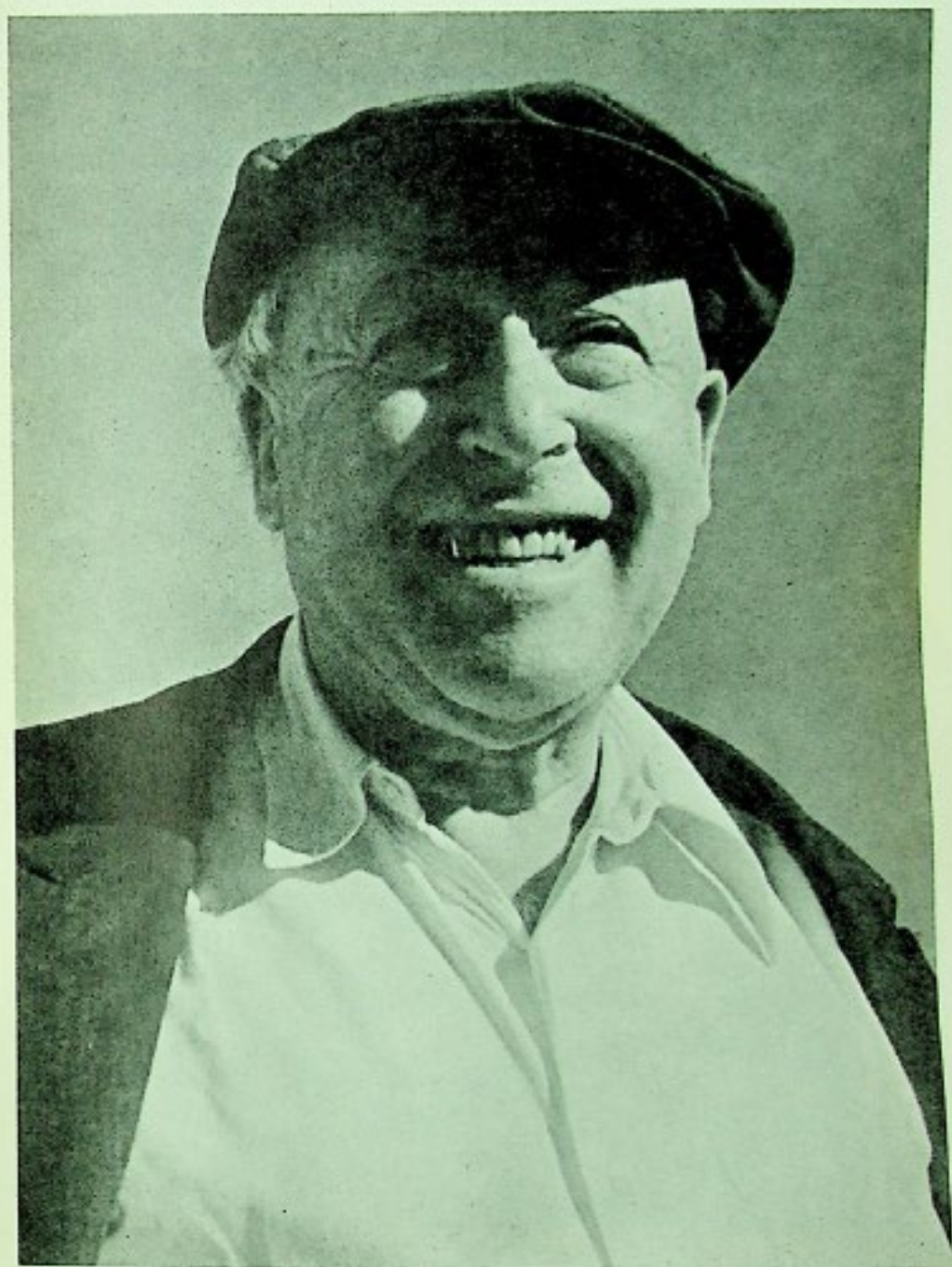
טנקין בבית חמה—יולי 1933

אלי — ראשון מימין

בעמוד

1951
עשרת האחרונה של בני הקיבוץ המאוחד 1951

ישובים חדשים מאז מלחמת ששת הימים •

תאריך העליה	השתייכות תנועתית	צורת הישוב	שם הישוב
רמת-הגולן			
27.12.71	העובד הציוני	קיבוץ	1. רמת שלום
26.9.67	הקיבוץ הארצי	קיבוץ	2. שניר
9.11.71	הקיבוץ המאוחד	קיבוץ	3. אלרום
15.7.67	הקיבוץ המאוחד	קיבוץ	4. מרום גולן
23.1.68	הקיבוץ המאוחד	קיבוץ	5. עין זיון
8.4.68	הקיבוץ הארצי	קיבוץ	6. נחל גשור
5.7.68	מושבי הפועל המזרחי	מושב שיתופי	7. רמת מגשימים
17.12.67	איחוד הקבוצות והקיבוצים	קיבוץ	8. נחל גולן
21.1.68	תנועת המושבים	מושב	9. נחל על
10.9.68	העובד הציוני	מושב שיתופי	10. נאות גולן
22.1.68	איחוד הקבוצות והקיבוצים	קיבוץ	11. מבוא חמה
13.3.68	תנועת המושבים	מושב	12. גבעת יואב
			13. מרכז בני יהודה
9.5.71	הפועל המזרחי	קואופרטיב תעסיתי	14. גנת
5.5.69	תנועת המושבים	מושב	15. רמות
יהודה ושומרון			
6.2.68	מושבי הפועל המזרחי	מושב שיתופי	1. מחולה
20.11.68	חרות — ביתר	מושב שיתופי	2. ארגמן
5.5.71	תאיחוד החקלאי	מושב שיתופי	3. חמרה (עסרות)
1.1.70			4. נחל משואה
7.12.70	תנועת המושבים	מושב	5. מעלה אפרים
15.1.70	הקיבוץ המאוחד	קיבוץ	6. נחל גלגל
24.12.70	הקיבוץ המאוחד	קיבוץ	7. נחל נערן
1.2.68	איחוד הקבוצות והקיבוצים	קיבוץ	8. נחל קליה
17.12.70	איחוד הקבוצות והקיבוצים	קיבוץ	9. מצפה שלם
25.9.67	הקיבוץ הדתי	קיבוץ	10. כפר עציון
30.7.69	הקיבוץ הדתי	קיבוץ	11. ראש צורים
30.7.69			12. מרכז אלון שבות
30.12.69	פרעלי אגודת ישראל	קיבוץ	13. מבוא חורון
30.12.69	פרעלי אגודת ישראל		14. קרית ארבע
רצועת עזה וסיני			
29.2.72	העובד הציוני	מושב שיתופי	12. נחל נצרים
11.10.70			2. נחל כפר דרום
3.1.71	תנועת המושבים	מושב	3. רפיח א'
3.7.69	חרות — ביתר	מושב שיתופי	4. דיקלה
15.12.67	איחוד הקבוצות והקיבוצים	קיבוץ	5. נחל סיני
8.10.67	הקיבוץ המאוחד		6. נחל ים
7.6.70	תאיחוד החקלאי	מושב שיתופי	7. גאת הכינר
	תאיחוד החקלאי	מושב שיתופי	8. עין חצבה
3.9.68	הקיבוץ הארצי	קיבוץ	9. נחל צופר
15.12.70	איחוד הקבוצות והקיבוצים	קיבוץ	10. נחל קטורת
10.2.71	תנועת המושבים	מושב	11. נביעות
1.10.71	העובד הציוני	מושב שיתופי	12. דייחב
			13. אוסירה (שארם-א-שייך)

* ישיבת הכנסת לזכר יצחק טבנקין *

יום שלישי, כחמור תש"א 13 יולי 1971

היורר ראובן ברקת:

הכנסת חולקת כבוד לזכרו של אדם ויהודי גדול, שהיה ממבצרי המסד ומבני הטפחות למלכות ישראל.

יצחק טבנקין היה מאנשי הכנסת הראשונה.

אך הוא לא נשא כל תואר ולא היה מעדו איש מטרה ושררה. פשטות הופעתו החיצונית איפיינה את פשטות הליכותיו ואורח-חייו. ועם זאת — תמיד היה במרכז.

הוא היה אחד מאנשי בראשית, והואם הראשונות היה טובע בכל מה שהגה ועשה, בדרך חייו הארוכה, שהייתה כולה קודש לחזון תקומת ישראל ובניין חברת-אדם חדשה במולדת ובעולם.

הוא היה איש העליה השניה ואחד מקובעי דעותה. קדמו לה, לעליה מופלאת זו, חלוצים ואנשי מופת רבים, מימי בליו, פתח-תקוה, זכרון-יעקב, ראשון-לציון ויסודי-המעלה. אך העליה השניה הייתה התופעה המרכזית בחיי העם בדורות האחרונים, היא אשר חיללה את המהפכה היהודית הגדולה, בידעה למזג בתוכה בלהט מתפרץ את הנאמנות לחזון הגדול עם חובת ההגשמה יום-יום.

לא "קראים" ולא "שלוחים" — כך היו בעיני טבנקין אנשי העליה השניה.

אכן, לא חובה ולא מצווה שהוטלו מבחוץ הן אשר הביאו אותו ארצה עם העליה השניה. הקריאה פוצה מן הלב, והשליחות צמחה מתוך הכרת האחריות האישית לגורל העם ועתידו.

בבואו לציין את חג יובל החמישים של העליה השניה, ביקש לקבוע את לוח הערכים של עליה זאת, והוא מעלה בו כערך ראשון את העבודה, שעל אף המרחק האידיאי שבינו לבין א. ד. גורדון, ראה אותה, כמוהו, לא רק כאמצעי להגשמה, כי אם כמטרה בפני עצמה. לשניהם הייתה משותפת ההפיסה של העבודה כאידיאה הגואלת את האדם, מעלה את ערכו ומעשירה את תוכן חייו בערכי מוסר ורוח.

בין הערכים האחרים הוא מונה את המלחמה לעברית, ללשון ולתרבות. לאחר מכן את ההתיישבות כבסיס לצבירת כוח לפריצת החומים, את ההגנה ואת קיבוץ הגלויות, את השוויון בין אדם לאדם, בין חבר לחברה, את החינוך ברוח התנ"ך, את ההגשמה העצמית ואת קליטת העולים.

מי שתוהה על לוח ערכים זה ודאי יכול לומר, כי הוא נשחמר בכל חשיבותו הקובעת עד היום הזה. ואשרי מי שעמדה לו הזכות הגדולה לקיים, הלכה למעשה, עיקרים אלה עוד לפני קרוב לשבעים שנה.

במרכז חייו של יצחק טבנקין התמקדו שלוש אהבות גדולות. אהבת ישראל, אהבת האדם ואהבת הארץ.

שום אהבה ואהבה לא באה לו מן ההפקר. מכור לבו חצב אותן. כל אחת מהן נתלוותה באכזבות רבות וביסורים קשים, כי הוא לא התעלם מן הפגמים ומן הליקויים שבאהבר תיו, אך איש האהבה המשושלת יקדה בלבו והאירה כל דרך חייו.

הוא היה יהודי גאה, חלוץ ומגשים, סוציאליסט לוחם, נאמן לחזון נאולת האדם, ולא ראה כל סתירה בין התכונה האחת לתחרות.

לא היה "רביזיוניסטי", כשראה את "השומר" ופעליו, התוכחה אתנו ואמר: "אנשים מת-
דברים לפעולות הגנה — זוהי אוטופיה, אנו צריכים צבא". גם אנו אומרים "צבא" אבל
זו עם צבא: העם העובד הוא העם הלוחם.

הדרך שבה נבנה הקיבוץ המאוחד ובה הלך כל השנים היתה הדרך ההתיישבותית, המ-
קיסה "עובדות" של ישובים יוצרים, על כוחם הלוחם והמגן. "עובדות" אלה, יחד עם כוחנו
הצבאי הלוחם, קבועות ביסוד כוחנו המדיני. האם "החלוקה" העובדתית היתה דומה במשחו
למשא ומתן על "החלוקה"? האם חולקה הארץ בתאם להגיונה של "ועדת פיל"? היא
חולקה לפי העובדות הריאליות והכלילה ב"מדינה היהודית" את המקומות בהם ישבו
באותו זמן יהודים, וגולה מאתנו את חלקי הארץ שלא ישבנו בהם. ואכן, במ"מ מדיני
ובדיפלומטיה לא השגנו יותר מאשר אישור עובדות המעשה שלנו!

יש קשר אורגני בין ההליך ההתיישבותי ובין התעצמות כוח ה"הגנה" עד היותו לצבא
הגנה לישראל. אין ליישב ארץ ולהבטיח שלום תושביה ולהשיג עצמאות מדינית שלא
על-ידי עובדות-של-משא — מעשי יצירה התיישבותיים, לדיונים על השלום יש ערך
כשהם מתבססים על מעשי היצירה האלה ועל כוח הגנה ולחימה, המוכן להילחם למען
השלום. אין משיגים את השלום עם כוחות מתנגדים בדיבורים בלבד. רק ע"י עובדות-
חיים שנקים וכוסר התגוננות עולה — נשיג את השלום. זאת צריך ללמד גם את בנינו.
עם שאיננו נבנה על מתיישב-מתגונן אלא רק על כוח צבאי, השולט על בני עם אחר —
לא יוכל לקיים עצמאות. גם המחשבה, שע"י משא ומתן של דיפלומטיה ודיבורים חכמים
ונבונים נשמור על עצמאותנו — אין לה אחיזה במציאות ובנסיחון-חינו. רק בחיזוק ישובי
הגג, חיזוק הגבולות על-ידי הקמת ישובים נוספים לאורכם — "נשכנע" את האמרישילד,
נאצר וכל האחרים ואז יהיה לכך גם ערך דיפלומטי ומדיני.

הנושא שאני מדבר עליו שייך לאבני היסוד של חינוכנו. המטרה החינוכית שלנו היא —
ישובים בכל שטחי הארץ, ישובים מתגוננים. צה"ל ללא ישובים מתגוננים — לא יהיה
לו כוח-עמידה. עיקרו של צה"ל הוא יכולתו להגיש בכל רגע למקום התורשה. אולם תמיד
הוא נשען בהסתערותו על ישובי הספר העומדים איתו מול הסכנה.
כל נער ונערה צריכים לדעת את הסכנות האורבות למדינה בגבולות הקיימים. משום
כך — בסיוע החיים, בסיוען עצמי לשם הבטחת שלום העם והארץ וקיום עצמאותנו,
להמשך חיינו ליד החזית ובתוך החזית — ערך חינוכנו. ובהגנת החיים — ערכה של
הנערה אינו נופל מערכו של הנער. כזה צריך להיות כיוון חינוכנו.

תנועתנו צריכה ללמד כל יהודי ויהודי, שגורלנו הוא לתקן על השלום בכוננותנו הלוחמת
והיא דורשת הגשמת הדבר מכל אחד ואחד, איש ואשה, ללא הבדל. דרך החינוך שלנו
צריכה לנבוע מהכרת המציאות הריאלית של הארץ המדינה תוך הקניית ערכי חיים
היסודיים — התיישבות והתגוננות ועצמאות יהודית. הכרחי שארץ יעלו עוד ועוד יהודים,
ואין היחס לעליה יחס "פיסקלי" — כיצד תשפיע על המטבע ועל רמת החיים... מה
לי מטבע ומה לי רמת-חיים כאשר החיים עצמם הם בסכנה?!

ארץ-ישראל כמדינה יהודית עצמאית עוד היא בבחינת חזון, כי שטחיה ברובם עדיין
בלתי-מיושבים ורוב היהודים — עדיין בגולה. אני מאמין בהשקפה האומרת, שכל עולה
מגדיל את אפשרויות ההתפתחות של הארץ ומחזק את בטחוננו; וכל איש-עיר יכול להיות
איש-כפר וספר ולתגביר את כוח ההגנה שלנו, את התעצמותנו ועצמאותנו.

* ישיבת הכנסת לזכר יצחק טבנקין *

יום שלישי, כ'תמוז תשל"א 13 יולי 1971

הירר ראובן ברקת:

הכנסת חולקת כבוד לזכרו של אדם ויהודי גדול, שהיה ממבצרי המסד ומבוגרי הספחות למלכות ישראל.

יצחק טבנקין היה מאנשי הכנסת הראשונה.

אך הוא לא נשא כל תואר ולא היה מעודו איש משרה ושררה. פשטות הופעתו החיצונית איפיינה את פשטות הליכותיו ואורח-חייו. ועם זאת — תמיד היה במרכז.

הוא היה אחד מאנשי בראשית, וזוהם הראשונות היה טבוע בכל מה שהגה ועשה, בדרך חייו הארוכה, שהותה כולה קודש לחזון תקומת ישראל ובניין חברת-אדם חדשה במולדת ובעולם.

הוא היה איש העליה השניה ואחד מקובעי דמותה. קדמו לה, לעליה מופלאה זו, תלוצים ואנשי מופת רבים, מימי בל"ט, סתת-תקוה, זכרון-יעקב, ראשון-לציון ויסודי-המעלה. אך העליה השניה הייתה התופעה המרכזית בחיי העם בדורות האחרונים, היא אשר חוללה את המהפכה היהודית הגדולה, בידעה למונח בתוכה כלהט מתפרץ את הנאמנות לחזון הגדול עם חובת ההגשמה יום-יום.

לא "קראים" ולא "שלוחים" — כך היו בעיני טבנקין אנשי העליה השניה.

אכן, לא הובה ולא מצוה שהוטלו מבחוץ הן אשר הביאו אותו ארצה עם העליה השניה. הקריאה פוצה מן הלב, והשלחות צמחה מתוך הכרת האחריות האישית לגורל העם ועתידו.

בבואו לציון את תג יובל החמישים של העליה השניה, ביקש לקבוע את לוח הערכים של עליה זאת, והוא מעלה בו כערך ראשון את העבודה, שעל אף המרחק האידיאי שבינו לבין א. ד. גורדון, ראה אותה, כמוהו, לא רק כאמצעי להגשמה, כי אם כמטרה בפני עצמה. לשניהם הייתה משותפת ההפיסה של העבודה כאידיאה הגואלת את האדם, מעלה את ערכו ומעשירה את תוכן חייו בערכי מוסר ורוח.

בין הערכים האחרים הוא מונה את המלחמה לעברית, ללשון ולתרבות. לאחר מכן את ההתישבות כבסיס לצבירת כוח לפריצת תחומים, את ההגנה ואת קיבוץ הגלויות, את השוויון בין אדם לאדם, בין חבר לחברה, את החינוך ברוח התנ"ך, את ההגשמה העצמית ואת קליטת העולים.

מי שתוהה על לוח ערכים זה ודאי יכול לומר, כי הוא נשחמר בכל חשיבותו הקובעת עד היום הזה. ואשרי מי שעמדה לו הזכות הגדולה לקיים, הלכה למעשה, עיקרים אלה עוד לפני קרוב לשבעים שנה.

במרכז חייו של יצחק טבנקין התמקדו שלוש אהבות גדולות. אהבת ישראל, אהבת האדם ואהבת הארץ.

שום אהבה ואהבה לא באה לו מן ההפקר. מכור לבו חשב אותה. כל אחת מהן נתלוותה באכזבות רבות וביסורים קשים, כי הוא לא התעלם מן הפגמים ומן הליקויים שבאהבו-תיו, אך איש האהבה המסולשת יקדה בלבו והאירה כל דרך חייו.

הוא היה יהודי גאה, הלוחץ ומגשים, סוציאליסט לוחם, נאמן לחזון גאולת האדם, ולא ראה כל סתירה בין התכונה האחת לחברתה.

לא זה דבריו... כשראה את השופר ועליו התחבב אצלו ואמר: "אנשים פה רבים לשפלות הגנה - זהו איטופיה, אנו צריכים צבאי, גם אנו אנשים "צבאי" אבל זהו ש"צבא: הגם נעבוד ורא העם הלוחם.

הדוד שבה נבנה הקיבוץ המאוחד ובה הלך כל השנים הייתה הדרך הלינינית, הם קימה "עבודות" של יעושים יוצרים, על כולם הלוחם והמגן. "עבודות" אלה, יחד עם כוחנו הצבאי הלוחם, קבועות ביסוד כוחנו המדיני. האם היחלוקתי העובדות? הייתה היתה במסגרת למטה ומתן על היחלוקתי? האם חולקה הארץ בהתאם להגוינה של "דעות שלי"? היא חולקה לפי העובדות הישוליות והכלילת ביסודיה התודעתית את הסקוטות בהם יצבו באותו זמן יהודים, ונולה פאנח את חלקי הארץ שלא ייכבד בהם, ואכן, במדים מדיני (ובדלומטיה) לא השגנו יותר מאשר אישור עובדות המעשה שלה!

יש קשר אורגני בין החלק התעשייתי ובין התעשמות כוח היגועה" עד היחיה לצבא הגנה לישראל. אין ליישב ארץ ולהבטיח שלום ויציבה ליהודי צבאות מדינית שלא על-ידי עבודות-שליטה - כשהי יצירה התעשייתיים לדיננים על השלום יש ערך כשהם מתבססים על מוצק היצירה האלה ועל כוח הגנה ולחמה, המוכן להילחם למען השלום. אין משיגים את השלום עם כוחות מתגברים בייצורים בלבד. רק ע"י עובדות היים שקיים וכוסד התגובות עולה - נשיג את השלום. ואת צריך ללמד גם את בנינו. עם זאת נבנה על מחייב-התמוגן אלא רק על דת צבאי, השולט על בני עם אחר - לא יכול לקיים עובדות. גם המתחבב, ע"י כשה ומתן של דיפלומטיה ודיבורים חכמים דנבנים נשמר על עצמאותנו - אין לה אחיזה במציאות ובמציאות חיינו. רק בחיזוק יסודי הגג, חיזוק העובדות על-ידי חקמה יערכים נשפים מארסם - "ישכנע" את האמריקאלי. באצור וכל האחרים ואז יהיה לך גם ערך דיפלומטי ומדיני.

הטעם שאני מדבר עליו הייך לאכזרי היסוד של חיטובנו. המסרת החינוכית שלנו היא - יסודים בכל שמור הארץ, יעושים מתגובים. צדל ללא יעושים מתגובים - לא יהיה לו מתעבדות. עיקרו של צדל הוא יסודות לוגיים בכל רגע למקום התורפת. אולם המוד הוא נשקן בהסתעפותו על יעושי המסר המוכרים איתו פול האכזר.

כל נער ונערה צריכים לדעת את המטרת האורבנית למדינה במבולות הקיימים. מטרה כך - בסיסן החיים, בסיסן עשירי לסם הבטחת שלום העם הארץ וקיום עצמאותנו. להשקד חיינו ליד החיות והתוך החיות - ערך חיטובנו. והתגבת החיים - שרבה של הנקדה אינו נושא משיכו של הנשק. כוח צריך להיות כוחו העשכנני.

העמדתו צריכה ללמד כל ישרי וישרי, שנורלט הוא לתקן על השלום במבולותו הלוחמת והיא דורשת הבטחת הדבר בכל ארץ וארץ, איש ואשה, ללא הבדל. דרך החינוך שלנו צריכה לבנות מאצרת המציאות הישראלית של הארץ המסודרת תוך הקניית ערכי חיים היסודיים - התעשיית והתגובות ועצמאות יהודית. הכרחי שלארץ יהלו עוד ועוד יהודים, ואין ויחם לעלות יחם "סיסקלי" - כיווד השפיע על המבצע ועל רמת החיים... מה לי מבטק ומה לי ופת"יים כאשר החיים עומק הם במבנה !!

ארץ-ישראל מדינית יהודית עצמאית עוד היא בביטנת הפת, כי שפוחה ברובם עדיין בלתי-יעשבים ורוב יהודים - עדיין בעולת. אני מאמין בהתקפת האופרת, שכל עולה מצדל את אמריקאית המתפתחת של הארץ ומחזק את כוחותנו; וכל איש-יעוד יכול להיות איש-כפ"ר וספר ולקבוצ את כוח התגבת שלנו, את התעשבותנו ועצמאותנו.

* ישיבת הכנסת לזכר יצחק טבנקין *

יום שלישי, כחמזו תשל"א 13 יולי 1971

הי"ר ראובן ברקת:

הכנסת חולקת כבוד ליזמיו של אדם ויהודי גדול, שהיה ממבצרי המסד ומבוני הטמחות למלכות ישראל.

יצחק טבנקין היה מאנשי הכנסת הראשונה.

אך הוא לא נשא כל תואר ולא היה מעודו איש משרה ושררה. פשטות הופעתו החיצונית איפיינה את פשטות הליכותיו ואורח-חיייו. ועם זאת — תמיד היה במרכז. הוא היה אחד מאנשי בראשיתו, והותם הראשוניות היה טובע בכל מה שהגה ועשה, בדרך חייו הארוכה, שהיתה כולה קדוש לתווך הקוננת ישראל ובניין חברת-אדם חדשה במולדת ובעולם.

הוא היה איש העליה השניה ואחד מקובעי דמותה. קדמו לה, לעליה מופלאה זו, חלוצים ואנשי מופת רבים, מימי ביל"ו, פתח-הקנה, זכרון-יעקב, ראשון-לציון ויסודי-המעלה. אך העליה השניה היתה התופעה המרכזית בחיי העם בדורות האחרונים, היא אשר חיללה את המהפכה היהודית הגדולה, בידיעה למזג בתוכה בלהט מתפרץ את הגאמנות לחזון הגדול עם חובת ההגשמה יום-יום.

לא "קראים" ולא "שלוחים" — כך היו בעיני טבנקין אנשי העליה השניה. אכן, לא חובה ולא מצווה שהוטלו מבחוץ הן אשר הביאו אותה ארצה עם העליה השניה. הקריאה פוצה מן הלב, והשלחות צמחה מתוך הכרת האחריות האישית לגורל העם ועתידו.

בבואו לציין את חג יובל החמישים של העליה השניה, ביקש לקבוע את לוח הערכים של עליה זאת, והוא מעלה בו כערך ראשון את העבודה, שעל אף המרחק האידיאי שבינו לבין א. ד. גורדון, ראה אותה, כמורה, לא רק כאמצעי להגשמה, כי אם כמטרה בפני עצמה. לשניהם היתה משותפת ההפיסה של העבודה כאידיאה הגואלת את האדם, מעלה את ערכו ומעשירה את תוכן חייו בערכי מוסר ורוח.

בין הערכים האחרים הוא מונה את המלחמה לעברית, ללשון ולתרבות. לאחר מכן את ההתיישבות כבסיס לצבירת כוח לפריצת תחומים, את ההגנה ואת קיבוץ הגלויות, את השוויון בין אדם לאדם, בין חבר לחברה, את החינוך ברוח התנ"ך, את ההגשמה העצמית ואת קליטת העולים.

מי שתהה על לוח ערכים זה ודאי יוכל לומר, כי הוא נשתמר בכל השיבותו הקובעת עד היום הזה. ואשרי מי שעמדה לו הזכות הגדולה לקיים, הלכה למעשה, עיקרים אלה עוד לפני קרוב לשבעים שנה.

במרכזו חייו של יצחק טבנקין התמקדו שלוש אהבות גדולות. אהבת ישראל, אהבת האדם ואהבת הארץ.

שום אהבה ואהבה לא באה לו מן ההפקר. מכור לבו חשב אותן. כל אחת מהן נתלוותה באכזבות רבות וביסורים קשים, כי הוא לא התעלם מן הפגמים ומן הליקוים שבאהבר-תיו, אך אש האהבה המסולשת יקדה בלבו והאירה כל דרך חייו.

הוא היה יהודי גאון, חלוץ ומגשים, סוציאליסט לוחם, נאמן לחזון גאולת האדם, ולא ראה כל סתירה בין התכונה האחת לחברתה.

לא היה "רביזניזם", כשראה את "השומר" ופעליו, התוכח אתנו ואמר: "אנשים מתגבים לפעולות הנגה — והיו אוטופיה, אנו צריכים צבא". גם אנו אומרים "צבא" אבל זה ע"צבא: העם העובד הוא העם הלוחם.

הדרך שבה נבנה הקיבוץ המאוחד ובה הלך כל השנים היתה הדרך ההתיישבותית, המ"קמה "עובדות" של ישובים יוצרים, על כוחם הלוחם והמגן. "עובדות" אלה, יחד עם כוחנו הצבאי הלוחם, קבועות ביסוד כוחנו המדיני. האם ה"חלוקה" העובדתית היתה דומה במשהו למשא ומתן על ה"חלוקה"? האם חלוקה הארץ בהתאם להגזנה של "ועדת פיל"? היא חלוקה לפי העובדות הריאליות והכלילה ב"מדינה היהודית" את המקומות בהם ישבו באותו זמן יהודים, וגולה מאתנו את חלקי הארץ שלא ישבנו בהם. ואכן, במז"מ מדיני ודיפלומטיה לא השגנו יותר מאשר אישור עובדות המעשה שלנו!

יש קשר אורגני בין תהליך ההתיישבות ובין התעצמות כוח ה"הגנה" עד היותו לצבא הנגה לישראל. אין ליישב ארץ ולהבטיח שלום תושביה ולהשיג עצמאות מדינית שלא על-ידי עובדות-של-מש — מעשי יצירה התיישבותיים לדיונים על השלום יש ערך כשהם מתבססים על מעשי היצירה האלה ועל כוח הנגה ולחימה, המוכן להילחם למען השלום. אך משיגים את השלום עם כוחות מתנגדים בדיבורים בלבד. רק ע"י עובדות-חיים שנקיים וכוסר התגוננות עולה — נשיג את השלום. זאת צריך ללמד גם את בנינו. עם שאיננו נבנה על מתיישב-מתגונן אלא רק על מלח צבאי, השולט על בני עם אחר — לא יוכל לקיים עצמאות. גם המחשבה, שע"י משא ומתן של דיפלומטיה ודיבורים חכמים ונבונים נשמור על עצמאותנו — אין לה אחיזה במציאות ובנסיון-חיינו. רק בחיזוק יסובי הנגה, חיזוק הגבולות על-ידי הקמת ישובים נוספים לאורכם — "נשכנע" את האמרישילד, נאצר וכל האחרים ואז יהיה לכך גם ערך דיפלומטי ומדיני.

הנושא שאני מדבר עליו שייך לאבני היסוד של חינוכנו. המטרה החינוכית שלנו היא — ישובים בכל שטחי הארץ, ישובים מתגוננים. זה"ל ללא ישובים מתגוננים — לא יהיה לו כוח-עמידה. עיקרו של זה"ל הוא יכולתו לתגייס בכל רגע למקום התורפה. אולם חמיד הוא נשען בהסתערותו על ישובי הספר העומדים איתן מול הסכנה.

כל נער ונערה צריכים לדעת את הסכנות האורכות למדינה בגבולות הקיימים. משום כך — בסיכון החיים, בסיכון עצמי לשם הבטחת שלום העם והארץ וקיום עצמאותנו, להמשיך חיינו ליד התזית ובתוך התזית — ערך חינוכנו. ובהגנת החיים — ערכה של הגערה אינו נוטל מערכו של הנער. כזה צריך להיות כיוון חינוכנו.

תנועתנו צריכה ללמד כל יהודי ויהודי, שגורלנו הוא להגן על השלום בכוננותנו הלוחמת והיא דורשת הנשמת הדבר מכל אחד ואחד, איש ואשת, ללא הבדל. דרך החינוך שלנו צריכה לנבוע מתחרת המציאות הריאלית של הארץ המדינה תוך הקניית ערכי חיים היסודיים — התיישבות והתגוננות ועצמאות יהודית. הכרחי שלא רק יעלו עוד ועוד יהודים, ואין היחס לעליית יחס "פיסקלי" — כיצד תשפיע על המטבע ועל רמת החיים... מה לי מטבע ומה לי רמת-חיים כאשר החיים עצמם הם בסכנה?!

ארץ-ישראל כמדינה יהודית עצמאית עוד היא בבחינת חזון, כי שטחיה ברובם עדיין בלתי-מיושבים ורוב היהודים — עדיין בגולה. אני מאמין בהשקפה האומרת, שכל עולה מגדיל את אפשרויות ההתפתחות של הארץ ומחזק את בטחוננו; וכל איש-עיר יכול להיות איש-כפר-וספר ולהגביר את כוח ההגנה שלנו, את התעצמותנו ועצמאותנו.

דפים מעזבונו של טבנקין •

לאחר מאורעות מאי 1921

רדיפות עד כדי שליחת אנשים לחריג — הראו לנו את הממשלה "הליברלית" ¹⁸ בתור ממשלה אנטי-יהודית ואנטי-פרול-טארית.

והוועד הלאומי הראה בימים אלה הל-
שה ורפיון רצון ¹⁹. מכה — ולא פירסם
את המחאה. הוא שופך את זעמו בתדרי-
חדרים, מציע הצעות של אי-אמון ומלחמת
בישיבות סגורות וגומר בראיון אצל הנ-
ציב, הוכחות והבעת אימון ב"יהדות של
הנציב". על רפיון הוועד הלאומי ידעו ה-
קהל והצינות בגולה ופנו לצד אימון ב-
נציב ומחאות "פלאטוניות" נגד הפרעות.
ה"פועל הצעיר" ²⁰ והד"ר טהון ²¹ נזכרים
ברגע של פרעות ב"חובות אינטרנציונל-
יות" ומתמלאים הבנה לתנועה הלאומית
של הפוגרוטים; "חרפו" את צירציל ו-
היללו את הנציב, את הליברלים, השכל
המדיני והיהדות שלו. כך הוכרחנו לנהל
מלחמתנו בעד האמת על המצב בארץ —
תפקיד הנציב בו ועניני הצינות המדי-
נית — כמעט בודדים. חלק הישוב —
שבאי-כוח שלו הם דיונונוף ²² וקלוואריס-
קי ²³ — ברגע זה התחילו לדבר על חט-
אי תנועת הפועלים המסדרת שביתות ²⁴,
מפחידה את "העליה" של בעלי ההון וב-
זה שוללת את האפשרות של עליית ה-
פועלים "המתפרנסים על-ידי בעלי הב-
תים"; הם הראו סימנים של ויתור על
העליה החפשית, תקוות ליחסים וקשרים
עם סרסורים ערביים; התחילו לחפש דר-
כים לשלום עם הרוצחים, אימון לנציב —
ובגידה בצינות. על הצעתנו שחברי ה-
מועצה הממשלתית ²⁵ יתפטרו, כי לא נכ-
חרו על-ידי היהודים אלא נתמנו על ידי
הנציב, כי אי אפשר להם לשחק במסד
מדיני זה — המועצה הממשלתית — על
המצב בארץ ואין תועלת ²⁶ [בהשתתפ-
תם בו].

המצב בארץ שהובלט על-ידי הפוגרום
ביפו ואחריו דרש מאתנו התאמצות כו-
חות והתרכוזות פעילה בתוך ההסתדרות
וה"הגנה", ב"קונטרס" ובפעולה מדינית
ע"י הוועד הלאומי של [אין המשך —
המלבה"ד].

הקשרים של הוועד הפועל ² עם המני-
נים ע"י מכתב-חזרו נפסקו על-ידי המ-
צב בארץ, שהתבלט בפוגרום ביפו ואח-
רי. ע"י ה"קונטרס" ³ האגרות והחברות
השתדלנו לברר את יחסנו למאורעות ול-
השפיע על הציבור הארצישראלי לפעול
פעולה אמיצה. במשך הזמן הזה, מיום ל-
יום נזכרנו כי היהדות של הנציב העליון ⁴
מכסה על התוכן האנטי-יהודי והאנטי-
ציוני של פעולות הממשלה הפוגרום ⁵, ה-
התנפלויות ⁶, החקירה ⁷, המשפט ⁸, איסור
העליה ⁹, היחסים להתישבות החיילים ה-
משתחררים ¹⁰, לקונצסיות, שחשבו היהו-
דים לקבל על הירקון ועל הירדן ¹¹, ה-
יחס למסערה התוסאת ¹², הצעות של מש-
טרה יותר גדולה ערבית ¹³, ולבסוף היהו-
דעה של ה"צ ליוני — העושה את הליק-
ווידעיה של כל הבטחות אנגליה ¹⁴ — הו-
כיתו לנו שאין שום תקווה לצרכינו המ-
דיניים תחת שלטון שיטת הנציב העליון.
הממשלה הכריזה מלחמה על הצינות וה-
יהודים. תומכת בגלוי בתנועה שונאה ואר-
יבת לנו, מעמידה אותנו כתלויים וקשורים
ביחסו של הקונגרס החיפאי ¹⁵ אלינו, הו-
רסת כל בטחון של עבודה ישובית. הצנ-
זורה, הליבראליזם ביחס לעתונות ולמספ-
לגות המורדות של הערבים הלאומיים, ור-
דיפת העתונות של היהודים ¹⁶, משפטים
ארמיניסטרטיביים לחשודים בבולשביזם,
שהוא כאילו האסם ב"בילבוליס" בארץ ¹⁷.

• המביא לכתיבתו נדפס בלוחית הערות — א.
מאלקוב

שם הייר (לה) את הממשלה מכל האשמות והטילה את האחריות למאורעות על היהודים, משום פחדם של הערבים מפני הצפת הארץ ע"י סוגרים חדשים, נישולם מן הקרקע וכו'.

8. במשך שבועות והודשים לא נאסרו הם סינים לפרעות והסורעים לא הועמדו למשפט. רק כעבור השעה הרשום הובאו לריון המישה מבין שלוסים ערבים שואסמו ברצח ברנר וחי בריו — וחזבו ("בגלל חוסר הכוחות"), אשכזי היתה עדות מספיקה כדי להיכנס בדיון. על מוד את באיכות הישוב היהודי בפני הנציב העליון נגד מדיניות פייס זו השיב הנציב:

"את המדיניות שלי לא אשנה מחמת הפחד אות שלכם. היא מבוססת על יסודות שאי אפשר לי לזוז מהם. אבל אם תביעו בלוי את אי אמונכם בי, אצטוב תיכף ויחד את כוונתי. תוד שבו איתוא על הוצאת הצעד הזה. הנציב החדש שיבוא במקומו יהיה או חוכב ערבים מיבהק, או איש שיודע רק לעניו אנגליה." ("מבלסור דד בחיך", ילקוט "פועלי ציון" ה') 9. לאחר הפרעות כיסו גור הנציב העליון איסור על העליה היהודית. עולים שהגיעו באר תו זמן לתופי ארץ ישראל הוחזרו ברשעות מן החוף לגולה. עולים שעמדו להסליג מנמלי המר צא עוכבו.

10. חלק מאנשי "הגוד העברי" האמריקני, ששנו או בארץ רצה להישאר ולהתישב בארץ. ממשלת המנדטאט שהיתה חייבת לעזור להם בכך, כהילים משוחררים — לא מילאה חובתה. גם יועד הצירים הציוני לא מילא הבטחותיו כלפיהם. לאחר תלאות ולבטים קשים עזבו ברר כם את הארץ וחזרו לאמריקה.

11. ב"1921 קיבל מנחס רוטנברג — שחיכ נן אחר כך את מפעל החשמל בנהריים וייסד את חברת החשמל הארץ ישראלית — שני זכיר גות ממשלת המנדטאט הבריטית. לעיצול מקר רות המים של הארץ לצרכי הסקה ויצירת כוח חשמל: זכיון הירקון וזכיון הירדן. הזכיונות נתקבלו לאחר עיכובים ומעצורים רבים מצד מוד שלת המנדטאט.

12. שטירים יהודים, וכן מספר יהודים שי השתתפו בהגנה בימי פרעות יפו, נאסרו ע"י שלטונות המנדטאט על"י האשמות לא בווקות של ערבים.

13. לרגל מאורעות מאי (פרעות יפו) נסחב גה מנה ברורה בקרב שלטונות המנדטאט להפ חית את משקל היהודים בכוחות הבטחון של הארץ. "הגוד העברי" הארץ ישראלית פורק וחי יליו נתפורו. הרעלת הכנית של "מסדרה מער להי שתורכב מן "המעולים בתושבי הארץ":

הערות

1. הרברים הבאים נמצאו כתובים על 2 דפים, ללא סיום, וענינם — המצב בארץ לאחר מאר רעות מאי 1921 או כפי שנקראו אז — "פרעות יפו". פרעות אלה פרצו באזור כמאי 1921 תחר לה כיתו — הלאביב ולאחר מכן באזורים אחר רים של הארץ (פתח תקוה, חדרה, רחובות ועוד). באותו היום נרצחו ונמצעו יהודים בשכונות ה" מקורבות, הערביות והיהודיות של יפו וכן אלה שנמצאו באותו זמן בשכונות מרוחקות ועולים הרשים שרק ירדו בחוף ושוכנו בבית העולים כיפו הערבית. למחרת היום, ב"2 במאי, נרצחו 1. ת ברנר, צבי שך והברייה. שגור בשכונה ה" ערבית "סלמה", בלב פודסים. הפרעות נמשכו שלושה ימים. 43 יהודים נהרגו וכמא 2 נמצעו. 2. לא ברור אם הכוונה לחעד הפועל של ההסתדרות או להנהלה הראשית של מלגלת "אח דות העבודה" שאף היא כונתה "הועד הפועלי". 3. "קונטרסי" — השבועון של מלגלת "אח דות העבודה" (1919—1920). עורכו הראשון — ברל כנלסון, עשו כעריכתו בוגנים שונים: דוד רמז, מרדכי קוטנר, נחום בנארי ויצחק יצוב.
4. הנציב העליון הראשון בארץ ישראל, מי סעם ממשלת המנדטאט הבריטית, היה הרברס ספואל. התמנתו של ספואל, שהיה יהודי ונח שכ לעיונ, לנציב עליון עזרה תחילה תקות גדולות בישוב היהודי בארץ אולם עד מהרה באה האכזבה. בחמש שנות נציבותו בארץ י"ס ראל (1920—1925) ביצע בנאמנות את המ" וינות הבריטית העוינת לנבי הבית הלאומי: הסקת העליה אחרי פרעות יפו ב"1921; כ"י צוע החחלמה של הממשלה הבריטית על קרר על עבר הירדן המזרחי מהשטח המיועד לבית הלאומי, מינוי האני אמון אל חסיני, מראשי הנזורים של הציונות והיהודים, למנפתי ירוש" לים.
5. הכוונה לפרעות יפו כמאי 1921.
6. בתקופה שבין מאורעות ירושלים באפריל 1920 לבין פרעות יפו כמאי 1921 אירעו כמה הפרעות שוד ורצח של ערבים ביהודים בער קר באזורים כפריים.
7. כל האספרות דמים של ערבים היתה גור ות אחריה צעדי פייס מצד ממשלת המנדטאט כלפי התוקפים, במספטי רוצחים ואנשי "הגנה" נאחד — לשם ייחוי משקלי, בחצרות הקירה, שלמפשה לא הועילו כלום. גם לאחר פרעות יפו מינה הנציב העליון ועדת חקירה כדי לת קר את סיבות המאורעות. בדיון וחשבון שלה ילקטה הועדה, שנקראה "ועדת הייקראסט" (על

18. באותן השנים (1918—1922) שלטה בארץ גליה קואליציה ליבראלית-ספרדית ובראשה התייבאל לוידינובו. גם הנציב העליון לארץ-ישראל, הרברט סמואל, היה מראשי המפלגה הליבראלית הבריטית.
19. הועד הלאומי — המוסד המוציא לפועל של אסיפת הנבחרים לכנסת ישראל בתקופת הרי מאנאס הבריטי. אסיפת הנבחרים הייתה אז הרי מוסד המחוקק העליון של הישוב העברי.
20. "היפועל הצעירי" — מפלגת פועלים צירי ניה באיי בשנים 1905—1930. בין מייסדיה ואיי שיה המרכזי — יוסף אהרונוביץ, יוסף שפי רינג, א. ד. גורדון, יוסף ויהקין ואחרים. נתי אחזה ב1930 עם "אחוזה העבודה" עם ייסוד מפלגת פועלי ארץ-ישראל (מפא"י).
21. שחר, יעקב יוחנן (1880—1950) — יליד גאליציה. עלה לארץ ב1907. מיסדה ומנהלה של "חברת הכשרת הישובי" בשנים 1919—1930 חבר הנשיאות של הועד הלאומי ותפקדה — יורי הועד.
22. דרנגוף מאיר (1861—1936) — מראשי המיסודים של שכונת "אחוזה בית", שהתפתחה והייתה לתל אביב. יורי המוצצה הראשונה של תל-אביב וראש העירייה שלה בהתקפה של שנות 1925—1928) עד יום מותו. בשנים 1927—1929 — חבר ההנהלה הציונית מטעם הציונים הכלליים.
23. קאלוארסקי חיים (1867—1947) — מר גואלי אגרות הגליל, יליד פולין. מראשוני התי-בברציון, עלה לארץ ב1895. מראשי הדוגלים בשיתוף יהודי-ערבי. מייסדי "יכרית שלום".
24. בתקופה הזאת התקיימו כמה שבותות של פועלים: אחת בבית החרושת לסוכריות של הירושלים ליינשטיין-פולמן בתל-אביב, שנטשכה כמה שבועות, הייתה מלווה בהבאת מפיידי-שכר תה והכאת הפועלים שעמדו במשמרת ומאסרם. כן התקיימה שבותה של פועלי היקב בראשון לציון. המעבידים ומיניהם בישוב היו, כאן וכי המדי, מנגים את הפועלים ומאשימים אותם ב"התערבות לעניני כלל האומה וכו'.
25. המוצצה הממשלתית היא "המוצצה הארץ-ישראלית" — מוצצה מיוצרת ליד הממשלה, שהוקמה באוקטובר 1920 עיי הנציב בהרכב של 10 פקידים ממשלה ונוסף להם — הנציב העליון ועשרה נציגי ציבור ממונים: 4 ערבים מוס' למס, 3 ערבים נוצרים, 3 יהודים. יחזק בן צבי, שהיה אחד משלושת היהודים הממונים ב"מוצצה הארץ-ישראלית" — התמסר מפנה כמי שהא נגד מדיניות שלטונות המאנאס.
26. כאן נמסק כתבדוד.

- שליש יהודים היתור ערבים וצורקים.
14. ב-3 ליוני 1921 מיסדס הנציב העליון הצהרה מדינית שאינכנה קשות את הישוב הרי הודי בארץ. יתקרה של ההצהרה — מיסד הערבים תוך הבטחה מפורשת להגביל את העליה היהודית כעתה ובתנאים להמסיקה. אחז מפסר קי ההצהרה מפרש ואומר: "יצרן להכיר בדי רור כי תמאי פלשתנית הנם תנאים כאלה שאינם מפרשים הגירה בתוסף. ועוד: "מעתה תוצא העליה לארץ מפרשות ההסחורות הציונית והרי מסר לידו הקונסולים הבריטיים וממשלת פלשתינה, בתגובה להצהרה זו כתב ב. כאלמן: "הנה (ההצהרה — המלברית) אינה רואה לפניה לא ישוב יהודי בארץ ולא עם צברי בער" לב. הוא מתעלמת מוסו השפון, אינה יודעת את אכלו, אינה רואה את סכנת החורבן האורי" כת לו כל עוד מבטיחילון זה יישאר. ההצהרה רואה לפניה רק את פמנת המוצצים, את מי הגיהומשטיקה, רואה אותם כשלישימחור, לפי ניהם הוא מפורסם, מום הוא מבקשת לה ארבה.
- סודי-לב, הנכנה מבוהלה, התנצלות ופיה, התרפפות לפני צורדים מפורעים — אלה הם קוית היסודיים של ההצהרה החושפית. (כתבי ב. כאלמן, סך ראשון, עמ' 274).
15. הכוונה לפעודה הערבית המלשתמאית הרי שלישית שנתכנסה בחיפה בדצמבר 1920. בתי-ציה זו נבחר לראשונה מיסד מנהל ערבי קבוע — הוא הועד הפועל הערבי, שהיה לו חלק רב בהכשרת הקרקע והכסתה לפרעות מאי 1921. בהתלמות העירייה הובעה התנגדות נמרצת למפי על הציוני, ורישה להמסק העלית, שלמן צב פי וכדומה.
16. בו כוסן שהתחזות הערבית המסיתה המשיכה להופיע ללא הפרעות מצד השלטונות — הוטלה צנזורה חמורה על כל הידיעות שנשלחו לחוץ-לארץ. עתונים יהודים שהגיעו לבקר את מועסי הממשלה — הוחרמו. עוד לאחר פרעות ירושלים (אפריל 1920) נאסרה הוצאת היקוני-סרטי בגלל עמדתו החריפה כלפי השלטונות ברירושלים. גם לאחר פרעות יפו הוספו היקוני-סרטי ויהודי-הצירי בשמות מוסמים.
17. הערבים נאחזו בטענה שהיהודים מסיצים את סכנת הבולשביזם בארץ. השלטונות נמסרו לעלילה זו ובידין והסכון ועדת החקירה של מהרמות מאי 1921 פוסקים מחבריו: "בגלל סיגים בלתי מסיקים הורשו לעלות עולים כך לי נסיות בולשביזם, האנשים הללו החליטו לי-הכניס מלחמה סוציאלית ואישקט כלכלי בארץ ולהסיף לחוררת בולשביזם".

הקיבוץ המאוחד
המוכרות

1935

אישור מכתב
המפלגה הקומוניסטית

אשר על כל צדדי הסכם הצדקה צדק להאמין
 לאחריות - על חברי ההסתדרות, שאם רק
 מחינה מקור, גם מחינה מאסר, אפילו
 הדיון העד והמלא באספה המפלגה, בזמן,
 בצד הפואליטי שמחץ המפלגה הכולל כי הצד
 בשאלה של שקול, ואין לומר להכרזה מחייב
 רק בין חברי המפלגה, נכון והיה לפי צדדי ההווה
 פיקוד האחריות הן הן, על רכשן צדדים
 על חברי ההסתדרות. הוצעה באספה
 המפלגה צדדים, במחירי 2-אג, וצדדים
 זמן-צד בחיפה, מצד הצד, האספה אשר או
 צדדי ההסכם ארבעת צדדים אפני ארבע
 המפלגה - גם אישור המרכב שמדון א הצד
 על 2/2 גיוון. אין ספק שהמפלגה
 נשך קד המפלגה מאז, שאנני המצאה חלקי
 הצדדי המלאה במפלגה, אמנם המפלגה אפני
 הפואליטי המאוחד, הכרה מלאה המכרז
 צדדי יצחק טבנקין

הצעתי זאת באסיפות המפלגה ב"1.12.34 ב"מוגרבי" בתל-אביב, וב"8.12.34 ב"יעין" דור" בחיפה. מצרף הצעה זו — למסור אישור או דחיית ההסכם לרפרנדום בהסדר תדרות לפני ועידת המפלגה; גם לשיבת המרכז שתדון על הצעה זו של בן-גוריון. אני סובר, שבהחלטה זו נמשך קו המפלגה מאז, נאמנים למציאות חילוקי הדעות המתגלות במפלגה, למסור את ההחלטה לכלל הפועלים המאורגן בתכרת מרות המכרעת.

בב"ח

יצחק טבנקין

16.12.1934

אישור או דחיית ההסכם העבודה צריך להימסר לאחריית כל חברי ההסתדרות לא רק מבחינה חוקית, גם מבחינה מוסרית ופוליטית. תדיון הער והמתוח באסיפות המפלגה, בעתון, בציבור הפועלים שמי חוץ למפלגה הוכיח, כי הדעות בשאלה זו שקולות ואינן ניתנות להכרעה מחייבת רק בין חברי המפלגה. נכון יהיה לפי דעתי להרחיב היקף האחראים על החלטה זו עד רפרנדום בין כל חברי ההסתדרות.

2.12.34

הערות

הוכרז שביתה אם יודוש נאת המיעוט השייך להסתדרות השנייה, בלי שתוצע בוררות למען ביה. טבנקין, ואתו חברי הקיבוץ המאוחד ברוב עם המכריע, היו בין המתנגדים החריפים לאיד שור ההסכם. לאחר בירורים ודיונים רבים בעל-פה ובכתב בקרב ציבור הפועלים, הוחלט בחצרי דת מפא"י שהתקיימה בהדרה במאסר 1935 להביע דבר עיי משאל כללי של פועלי ארץ ישראל, חברי ההסתדרות. במשאל שהתקיים ב-טאס 1935 נדחה ההסכם ברוב של 16.474 נגד 11.522 חברי ההסתדרות. מן המכתב הזה מסתבר שההצעה ברוב המשאל הוצעה לראשונה עיי טבנקין. מאסיד-מאסריו של טבנקין בשאלת ההסכם ראו אז אור בעתונות המפלגתית והקרוביות (הפועל הצעיר ו"מבטנים") ומהם ה"חוקו למסור "דברים" כך א' (עמ' 161-178).

1. מכתב זה נמצא בעזבונו של טבנקין וצנעו — הצעה למרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל לקיים משאל-עם בהסתדרות ביחס ל"הסכם העבודה". ההסכם העבודה נחתם בלונדון בראשי חודש באוקטובר 1934 בין ד" בן-גוריון כנציג ההסתדרות העובדים ובין ז' זיבוסינסקי, כנציג "ההסתדרות העובדים הלאומית" (הרכיזיוניסטית) בשאלות יחסי העבודה בארץ. ההסכם צורר חרי לוקי דעות המורים בציבור הפועלים, שנחלק למחייבים ולשוללים. ביחוד החריף הדיכוח ביחס לסניף י"א שהצעת ההסכם, שדן בנכות הש"ביתם של הפועלים. סניף זה גרס: "במקום עבודה שמספרי החברים של ההסתדרות השנייה מגיע עד... אחוז מפועלי המקום (שיפור האחוז מרם נקבע סופית. בן-גוריון הציע 25%, לא

דפי שיר ורישומים

* זרבבל גלעד

טבנקין קורא שירים

ישב מכנס בצצמו ועיניו עצומות.

רק סרסס הקסטים מתחמקן

קסטים וסוער תליפות

והספר — לשקיו.

פתאום פקח עיניו

והנף.

רגע שעה כהונה וסיד

הקשיף ואמר:

במה טבנקין לדעתך יש?

פה. בגלגלה שלי — אשנה!

כל אהר מושך בכנף בגדו של השני.

זה אומר — בלי שלי וזה צועק: שלי!

וקל אחד עומד על דעתו שלו — ולך

וקבע דעתו של מי היא דעתי

שלי...

ונק בשאני קורא שיר

כלם משתתקים — וטבנקין

אחד ויחיד מול

קולו של ארם יחיד.

טובע מלב אל לב.

בוא, תששב אתי לצער הנח.

לנחמים כאובים של נפש פתוחה

מול שמים וארץ ופלע

המדברים אליך. אליך.

בקול אנושי קליק וחס:

-אכן בין אבנים — אינני יודעת

מה צתיקים חיי

ומי נבוא עוד

וידעתי ברקל

ואתגלגל בסדרון..."

בשתייני נצר. בורשה דברתי

לראשונה בחיי באסתרעם

והנה נרסה לי אז מעל הבמה

לרגע אחד. כי אני — הם והם — אני...

וקשספרתי לאקא שלי. זכרונה לכרחה.

על אותה אספה אסרה:

-אבל אל תשכח בני אף פעם

שקל אחד ואחד מהם

הוא אהר. ועוד אהר ועוד

אהר..."

במה חקמים היו דבריה של אקא

הבנתי יותר ויותר. משנה

לשנה.

[עידודור]

* פתח סוד על ירושלים של לאה גולדברג.

תמונת אבן (במחיצה) : תמונת אבן

תמונת אבן
תמונת אבן
תמונת אבן

תמונת אבן

א. ש. ש. ש.

המחבר: ד"ר א. ש. ש.

א. ש. ש.

א. ש. ש. : ראשון של סבבון

וכשהגיע לשדה

וכשהגיע לשדה
הקיפוהו עשנה
הוא לא שוע ולא סרר
ולא זעק וזקה קרה

ולא נשא קולו בבכי
כששפטו את בתגלו
ולא שסח פיו בתהנה
כשלבדו זרקו אותו —

רק תקה: מה סוברים
ברכי האלהים.
כמה בודד יכול להיות
אדם
בין עשנה אחים.

[שורותים]

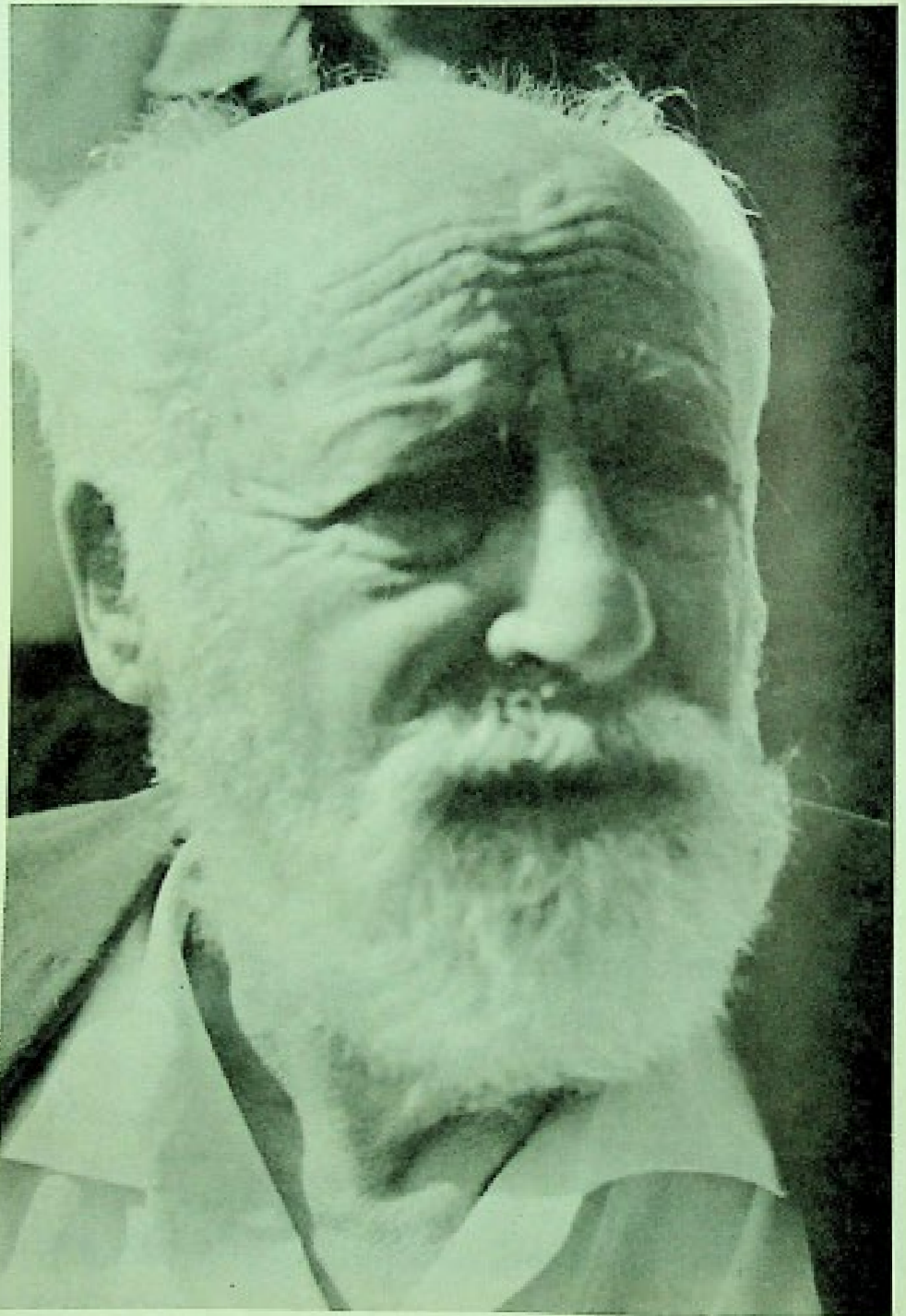
* בתיה קמר

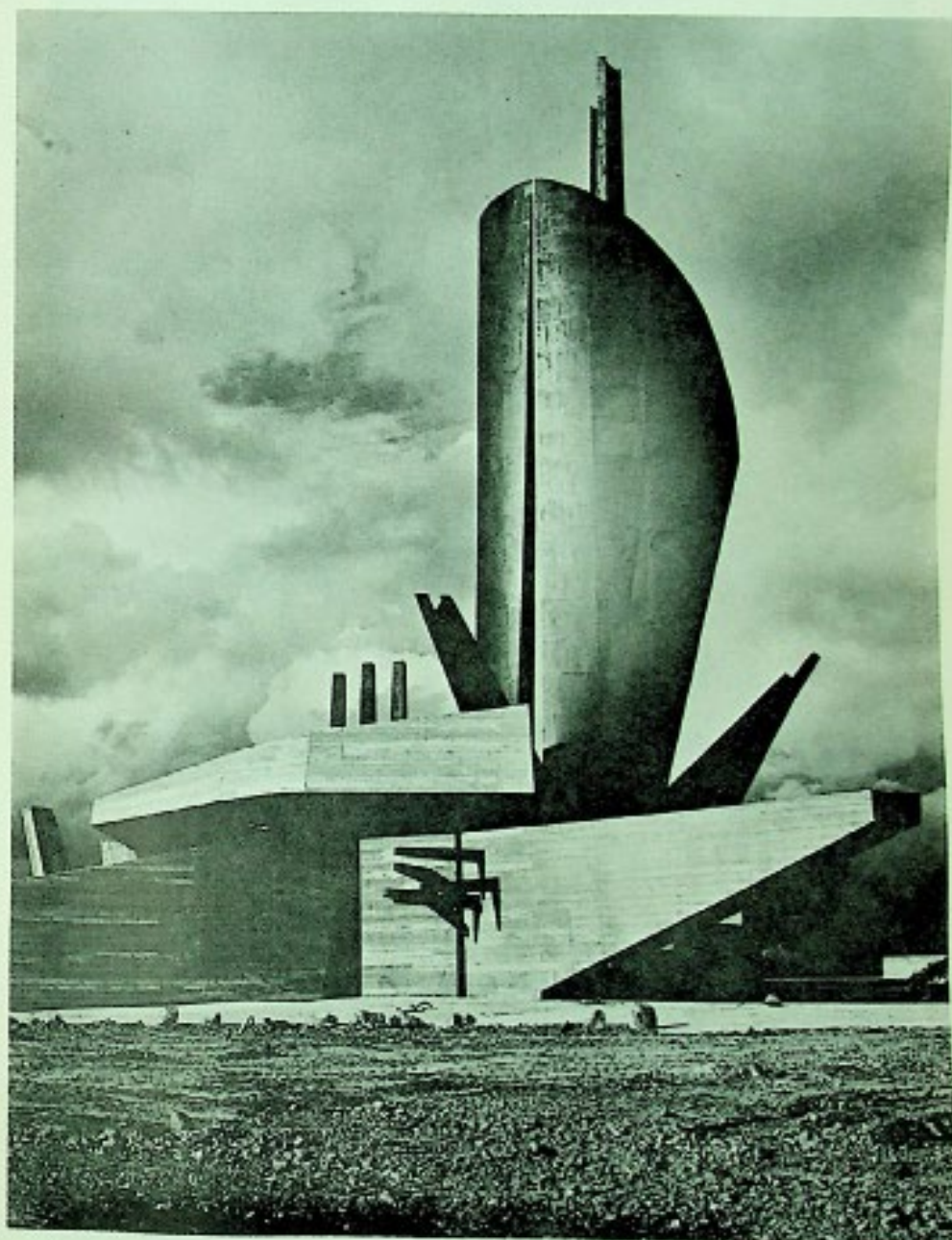
יום אחד

יום אחד אצלם נשיקתי
שלום ואהבה
שקית ערנה. טובעת מהוקות
כרו בהרורית זהב לוספת.
סביבי המון צינים נוספות
על שקיות התנומה הנכות.
מלמעלה יורדים לאט המוררים
על יפי מלמלתי.

למה תושיט כף יד אלמח
לעבר ענני המודד מרחוק
הד שירת מצולות לי קורא.

[יגור]

יחיאל שמי

אנדרטה לחסיבה 8

B. Henner

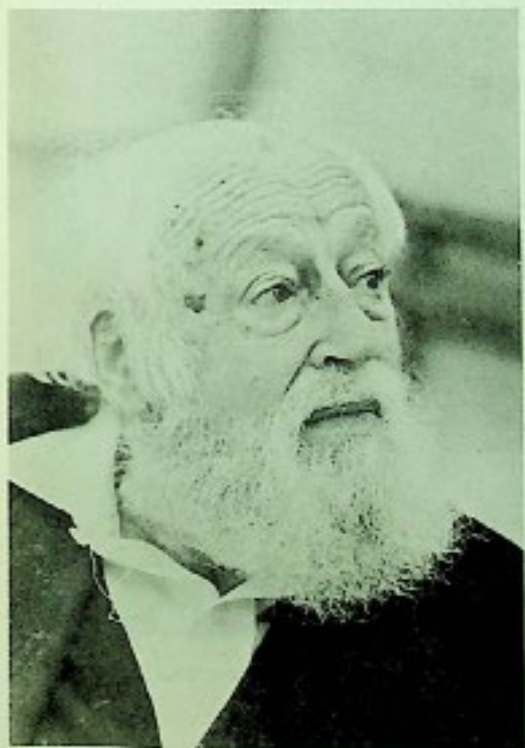
LES KRÓL, MADW FOTOGRAF

KRAKÓW
SZEWSKA 27.

גימנויסט ב-1901

240
12/3/5

לא אלה יחזק סובנקין, ולא אלוה אנטון, ששפחו השני במזרח, דמיאפי יראה אור בחיינו.
שלושה חודשים לפני מותו נסער הספר לדפוס, והוא שמח לכך וביקש להודיע את התוצאת
לספר לכל האספר, באילו ציבא לו לבו כי שומרו קשובת.
הנה הספר לסיפור, זה שלמות שמה למוחי.

דביאפי סוד ב', הוא אסופת דביא יחזק סובנקין בתקופת השנים 1918-1920, והסך
הוא המסכו של הכרך הראשון (1918-1920), שראה אור ב"הלאו. הדברים נאסרו בשנתם
במסגרת ציבוריות שונות, כביטויים המודרניים, קיבוצים המפלגתיים, ב"המלוכי"
המסוגלת הקיפו בארץ ובגולה. רובם ראו אור בספריו זה שנים ומיוזמים היום או
לראשונה בשפר זה. מהמבטאותיו במסגרת המרכז של הקיבוץ המאוחד, שהתקיים כעדידורה
בקיץ 1920 הוכנסו לספר זה רק אותן הרצאות בודדות שראו אור בדפוס בשנתם.

הקופת השנים 1920-1922 היתה תקופה סוערת בארץ, נודתה מאבקים, בין השאר,
אך גם רבת תלאה וירק. בתקופה זו פיתו מהרשעוהרסנים, על הדרך והסבל החסידים
סך אך גם חשלה התחננות הפעילה תועמו דפוסי הגנה החדשים, כן ה"דיאה כן
הגורי דרך הציור, איליגוריים, סלענות-הלילה המיוזמות ועד החדים; התרחבה
ההיסטוריה והמודיע עם הקטנה של גישות ישרי, גופה ומגדלי; נאסרו תמונות וציורים
של השילה הלינגולית והמורשה התפלה הילוזית; נכבשו אסדותיסוד באבודות חים.
דינו ומפלים; התרחבה העבודה במניבות ים המלח, ובפצונו וקום ישוב יהודי קיבוני
הארץ. בתקופה זו התקיי המאבק המדיני, והקופת החדה המלבונית, והדפוס שלה הובאה
המפלגה לחלוקת הארץ — מבנית שגודרה ויכוח שומר ביסוד ובתנועה. המודיעים הנוצרים
גילה המפגשו שלוחות; האנשים הקיבונית הירחבה המסוגלת המיוזמת על איחודם
ספר במחנותיה, ועל הכל — יודו צילת של מלחמת השילה השנית, עם התמסרות קיבונית
של האנשים באיחודם, של כל הציורה שגסן עמו לחלום, להפגנת המפלים והראש
והאסנת — למסגרת יומיים. את כל ההתרחשויות האלו חי סובנקין בגל שירת ופשו,
עמו במרכז המטרות המדיניות, האנטיים הדיבוריים, והוא פעיל ומפיל. דבריו הנוצקו
הפכו כעשים, ועם שנאסרו לשפתם, היה בהם כדי ליצב עקרונות שגשגו ולהחנות
אל התנועה הלכה למעשה, מאז ועד הנה.

שתי סוגיות עיקריות השעירו בתקופה זו את הציבוריות הפעילה והקייבנית: הגנת
החלוקה של הארץ ופצלת איחודם של התנועה הקיבונית בשתי אלה מילאנה התנועה
לשלה עמו ונבר כח המאבק אשר, דומה, שקבוצתו, במסגרתן התקשורתיות לא נכחו
עד היום.

אך סוד זה, קדומה, מוזלג למדעים שכלל אוד מום נישא סרסדי אוד, ובו נייגום
דברים לפי המוד המודולוני, הציבור הם המודיים בספר: א. תנועת המפלים הארץ-
ישוראלית, ב. הקיבוץ — בעיות המאבקים, ג. המאבק המדיני, ד. לוחמי המפלים.
ה. עם אלה ששלו.

241
1236

דברי סבנקין בכללם, וגם בספר זה, אינם יודעים תחומים מדויקים ויש אשר מספר נושאים משתלבים זה בזה. הדברים מונגו איפוא במדורים על פי נושאם המרכזי. דברים שנאמרו במסיבה אחת (ועידה, מועצה וכד'), אף אם דנים בנושאים שונים לפי סעיפים מוגדרים ניתנו בספר, למען שלמות הופעתם, ברציפות.

כ, דברים כרך א', כולל גם כרך זה מדור של נספחות וכו' מילואים, הערות, הערות כלליות, מפתחות, רשימת השמות המקורות. ב, מילואים ראויים לציון במיוחד דברי סבנקין במועצה, פועלי-ציון הרוסים שנתקיימה בווינה בספטמבר 1909, שהם סך הדברים והיחידים של סבנקין שנשארו בכתובים מן התקופה שלפני עלייתו לארץ, והם מבטאים את דעתו הייחודית בבחיית האחדות של תנועת הפועלים בגולה הפעילות הציונית הארץ-ישראלית, בניגוד לדעות שהיו מקובלות אז ב, פועלי-ציון הרוסים, עם בר ברוכוב ראשם.

מן התעודות נבחרו אלה שהן בעלות ערך היסטורי מיוחד שביסא את מנסות התנועה בכללה, הקיבוץ המאוחד בפרט.

התערות בספר הן משני סוגים: א. בנוף הספר בשולי העמודים, להבהרת ענינים ומשנים לנופם של דברים. ב. הערות כלליות בסוף הכרך על ארגונים, מוסדות, אירועים וכו', שבהלקט, לפחות, אינם ידועים לקורא של ימינו, וביחוד לקורא הצעיר. ברשימת השמות כלולים כל השמות הנזכרים בספר, כמאתיים וחמישים, מלווים הערות ופרטים ביוגרפיים אופייניים. בסופה של כל הערה מסומן העמוד בו מופיע השם. אין הרשימה כוללת את השמות שבהערות השוליים ובהערות הכלליות.

ספתה הענינים (לפי סדר אי"ב) כולל את הענינים שבנוף הספר, בהערות השוליים ובהערות הכלליות. ברשימת המקורות צוינו ת, אכטניות בהן ראו את הדברים. בעריכת הספר נשתמשנו בדברים שהגיש משה ברסלבסקי ז"ל שטרה בשעתו בהתקנת קובץ מדברי סבנקין ולא נשתיע הדבר בידו.

א. פ י א ל ק ו ב כינס ומיין את הדברים, חיבר את ההערות לסוגיהן, את רשימת השמות ואת המפתחות והתקין את הספר לדפוס. ש. א. בן-שושן סייע בהבאה לבית הדפוס. א. י ש ר א ל י עזר בהגות. כל הדברים שבטכסט, למעט ההערות לסוגיהן, היו לפני סבנקין לפני מסירתם לדפוס.

כניוס הדברים והחיבור ההערות היה לנו לעזר רב החומר שהעמידו לרשותנו ארכיון העבודה בתל-אביב וארכיון הקיבוץ המאוחד בעין-חרוד ועל כך נתונה תודתנו. הספר רואה אור בסיועו של מוסד יד סבנקין.

א. ב.

החברה הישראלית, תנועת הפועלים והקיבוץ

חובה בלתי נעימה להודות שבמאבק האיכרים המתחולל בחברה הישראלית בין כוחות הלוציים, שוויזניים, סוציאליסטיים לבין כוחות בעל-ביתיים, זעיר-בורגניים, ספק רב אם ידם של הראשונים היא על העליונה. ואל ייראה הדבר כפאראדוקס נוכח העובדה שהמדינה מונתה ע"י כוחות שבעיקרם וברובם, במגן ובבנין, הם נציגי תנועת הפועלים. ואכן, זו תופעה שראוי להפוך בה: השלטון במדינה הוא בידי תנועת הפועלים, ואילו אורח החיים, מערכת הערכים והמוסגים, האידיאות המנהלכות ברחבי הציבור, הולכים ומתרחקים יותר ויותר מאותו שולם הערכים האידיאות שאישינו ויחדו את תנועת הפועלים הארץ-ישראלית.

לתנועת הפועלים הארץ-ישראלית מראשיתה, ובמשך שנים רבות, היו קווי אושי מיוחדים. היא לא היתה בולטביסטית ולא רפורמיסטית, אלא מהפכנית וקונסטרוקטיבית כזאת על-פי דרכה שלה, שהיתה גזורה מן המציאות היהודית והארץ-ישראלית. היא העלתה את העבודה מאשפתות ועשתה אותה ראש פינה בחיי היחיד הכללי; התתישבות, כלומר — יצירת ישובים תוך גילוי מקורות פרנסה שהיה בהם מן הקשר אל האדמה ואל הטבע ומן ההתעלות האנושית והחברתית — היתה בראש מאווייה ופעלה; היא נאבקה להעלות מתמדת של רמת החיים של הפועלים, לזקפת קומתם ולשוויון מורבי בינם לבין עצמם; החלוציות וההגשמה העצמית — היו לטרמות חיים ולערכים חינוכיים עליונים; מוסדות ומפעלים שהוקמו ופותחו לסיפוק צרכי הקיום והעבודה של עולים ופועלים נועדו גם להיות גרעינים לצורות חיים של עזרה ועדיית ושיתוף בחברת העובדים העתידה. המטרה המופגנת שהועמדה בראש כל המצעים והפרוגרמות היתה עם עובד. המסגרת — חברת העובדים.

במערכת זו של אידיאות ומפעלים לא היו תקבוצה והקיבוץ, הציטב ושכונת העובדים העצמאית — צורות חיים יוצאות-דופן. נהפך הוא: הם היו התגלמותן של האידיאות הכלליות בדרגות הגשמה שונות. במערכת זו השתלב הקיבוץ כצורת חיים שיש בה משום מיצוי מירבי אפשרי של אותן אידיאות בנסיון להגשימן הלכה למעשה. מכאן נבעה התפיסה שבין הארגון הכללי של הפועלים שהוא ציוני-סוציאליסטי ובין הקיבוץ — אין, לא צריך ולא יכול להיות אנטגוניזם מהותי, לא אנטגוניזם של אינטרסים ולא אנטגוניזם רעיוני. ההבדלים בין צורות החיים והארגון השונות נחשבו כתבדלי דרגה באיכות והגשמה, מבחינה מסוימת אפשר היה לרמות את תנועת הפועלים, עם הקיבוץ בתוכה, לפירמידה בנויה אבני בנין בצורת ארגונים, מוסדות ומפעלים כשהקיבוץ הוא בשיאה, משולב בתוכה כחלק אורגני. באין פירמידה — אין שיא, ובאין שיא — נמצאת הפירמידה פגומה. הקשר בין הקיבוץ והתנועה הכללית הוא, אישוא, אורגאני וכל נסיון להפריד

בין הרבקים מקורו בקוצר השגה, בזרות לדרך התנועה או בהתנגדות מודעת לקיבוץ דוקא משום היותו צורת חיים חלוצית ומתקדמת.

תפיסה זו את הקשר שבין התנועה ובין הקיבוץ — אינה מאפשרת לבחון את מצבו של הקיבוץ כשהוא לעצמו, בנפרד, ללא קשר למצבה של תנועת הפועלים, דרכה וערכיה בתקופתנו ובמצביאותנו. לתנועה בכללה ולקיבוץ נודעת השפעה הדדית, אך משום חיות התנועה הכללית גדולה ומקיפה במנינה ובבנינה — השפעתה מכרעת יותר משל התנועה הקיבוצית, שהיא קטנה יחסית ומקיפה רק חלק מוצר מתוך התנועה הכללית. כאמור לעיל, נתייחודה תנועת הפועלים הארץ-ישראלית בקווי אופי מקוריים ששיוו לה את צבינה המיוחד ואת כוחה הסגולי בתוך תנועת הפועלים העולמית. קווי אופי אלה נמצאים כעת בתהליך של דהיה וטשטוש הריפים ומאן נובע גם משברת של התנועה הקיבוצית. המחפש דרך לתקנתה ולחיזוקה של התנועה הקיבוצית — מן ההכרח שישלב אותה בדרך המאבק, החינוך והפעולה לתחייתה של תנועת הפועלים ושל החברה הישראלית בכללה.

א. העבודה

יהיה זה טבעי, מבחינת מסורתה ודרכה של תנועת הפועלים, אם הדיון בסוגיה זו יפתח בדיון על מעמדה של העבודה בחברה הישראלית ובתנועת הפועלים. מגדלי מורס-ספרים בפתחת "ספר הקבצים" מתאר שני יהודים, מגדלי ואלתר יקנה"ו, שניהם סוחרים בימשכירי בכיה", כלומר — ב"קינות וסליחות ומיני תחינות... וכיצא באלה שיפס לשפרכת דמועות", שבחומו של יום קץ לוחט, בצום שבעה-עשר בתמוז, נפגשו בעגלותיהם בדרך שבין כסלון ובטלון ובחיות שפתוחיהם דובבות מפסוקי דיוטא ומהרהרים כל מיני "הרהורים רעים" על "עולמו של הקדוש ברוך הוא" ועל צרות ישראל — נרדטו על דוכנם. הסתבכה עגלה בחברתה ושתיקן שקעו בבוץ דרכים לבלי זוו ימינה או שמאלה... ועד שהם שוקלים וטרם ביניהם בענייני דיומא, בעסקי פרנסה ובחיפוש עצה כיצד להיחלץ מן הבוץ הטובעני — השיגה אותם תבורת איכרים "שלא מבני ישראל" ותוך כדי חיפושים וגידופים על אותם "יהודים מצויצים" שחטמו את הדרך, הסריתו עצמם, במחילה, ונרתמו בגופם וכידיהם לחלץ את העגלות מן הבוץ. ואמנם, מספר מגדלי בגוף ראשון:

" — — — בוכות דחפיתם החזקה יצאו עגלונינו מן אמת-המים בשלום. ואלמלא הם, מי יודע... שהרי באמת מה אנו ומה כוחנו? אבל בכוח ידיהם של בני עשוי המלאכה נעשית יפה. הם היו דוחפים כדבעי, ומדחיפתם ניכר שהידיים די עשיו. אבל אנו, להבדיל, אין כוחנו אלא בפה — הקול קול יעקב, וכשהיו דוחפים, היינו אומרים: דחפו היטב, היטב דחפו מפני שהקול יפה לדחיפה — ואנו בעצמנו היינו גונחים ומפרפרים בכל אברי גופנו ונראים כדוחפים..." (כל כתבי מגדלי, עמ"ב).

תנה כך. די עשיו הן שחילצו את העגלות מן הבוץ ואילו יעקב — אין כוחו אלא בפה. במאמר הידוע "הערכת עצמנו בשלושת הכרכים" מעריך ברנר את התמונה הזו כ"מחרידה" והוא אומר:

" — — — אם כל כוחנו בזירון קולני, והדוחפים האמיתיים הגם הם, הערלים, אם אנו רק גונחים ומפרפרים ונראים כדוחפים — איך לא ימלא שחוק פיהם ולשונם לעג ובוז? אחרי זה כלום אפשר לנו שלא לקבל עלינו את גור דינם של המולולים בנו? נקלים אנו..." (כל כתבי ברנר, כרך ג').

יהודי ארץ-ישראל החדשה, ובייחוד פעלי ארץ-ישראל — מהפכה גדולה חוללו

בחינם ובחיי העם. הם בדרך-כלל — לא נראו כדוחפים. הם דחפו בעצמם, כמו גופם ובמו ידיהם, ובוזה הסירו קלון מן העם. העבודה היתה יסוד מוסד בתהיית העם, בבנין הארץ ובתהתחדשות האדם היהודי. מאות אלפי יהודים מאורגנים בהסתדרות העובדים ועם משפחותיהם הרי הם ממונים כ־70 אחוז מן האוכלוסיה היהודית. הרי זו עובדה אובייקטיבית גרידא. העבודה, בהשקפת עולמה של התנועה, אף כשהופיע אצל חלקים מתוכה ואצל יחידים רבים כהכרח הקיום וכ"אין ברירה", התגשאה כערך עליון, לאומי, סוציאלי, מוסרי, הלוצי, אנושי ואישי, מרוסם ומבורך וזוקף קומתו של הנושא אותו בנופו וברוחו. איפה אנהנו עכשיו בתחום זה?

עובדה היא שקיימת דה-פרוליסריוזיה אקטיבית בארץ. מחקרים, סקרים וראיונות שונים שנעשו בתקופה האחרונה מוכיחים שהמוני פועלים, אף שהם עצמם נבצר מהם להשתחרר מן העבודה, הרי הם עושים כל שביכולתם, ובמידת התאמצות גבוהה, כדי שבניהם אחריהם לא יהיו פועלים. מחקרים חלקיים מוכיחים (ראה ספר "החברה הישראלית" לש"י אייזנשטאדט עמ' 206) שאף הורים המודעים עם תנועת הפועלים וארגוניה, מעדיפים ברובם שבניהם יעסקו בעתיד במקצועות אקדמיים עירוניים. אשר לציפיות של בנים ביחס לעצמם דיה הסתכלות בלתי אמצעית בדור הצעיר וגדל לעינינו, בעיקר בערים, כדי לדעת את מה שגם המחקרים מאשרים, שהחלקים גדולים של הנוער העירוני, ובעיקר הנוער שמוצאו מבית הורים יוצאי אירופה ואמריקה — אין פניו לעבודה. כבודה של העבודה ירד פלאים בעיקר בעיני הדור הצעיר. מחקר שנעשה לפני שנים אחדות ע"י הד"ר ליסק לבדיקת הערכתו ודרגת כיבודו של הדור הצעיר את הפעיסוקים השונים המתהלכים בחברה הישראלית, מגלה שאתו הצעירים המכבדים את העבודה הוא ירד ביותר. במחקר זה, שחלק מנתוניו וממצאיו הופרסמו גם בספר הנזכר "החברה הישראלית" מרמזים המקצועות ההפשיים ושאר פעיסוקים "אינטליגנטיים" אל הדרגה הגבוהה ביותר, ואילו "מקצועות" אלה כמו קיבוץ, מושב והתישבות בכללה, כלומר — "מקצועות" שהעבודה הנפשית והחקלאות במיוחד, עדיין תופסות בהם מקום מטובד ביותר — אלה תודו אל הדרגה הנמוכה ביותר. המחקר, אף שנעשה בקרב נוער סתם ולא-ידווקא ממוצא פועלי, הרי באין חינוך מיוחד כלשהו לבני פועלים ונוכח המציאות החברתית המשותפת לכל הנוער, מוכיח שיחסם של בני פועלים לעבודה אינו שונה מזה הקיים אל העבודה בחברה הישראלית בכללה.

הקביעה בדבר פיהות ערכה של העבודה בחברה הישראלית, בתנועת הפועלים ובנוער, ספק אם יימצא מישהו שיוכל להפריך אותה. זו עובדה נחרצת מצהרת ומופגנת בראש כל הוצות. אלא שמצויים רבים, טובים ושלמים, ואף בין המוצגים את תנועת הפועלים מעל במות ציבוריות כלליות ופעוליות אשר כלל לא רואים את העובדה האמורה כשלילית. יתר על כן: לגבי רבים מהם האידיאלוגיה של העבודה — היא מיושנת, אנאכרוניסטית, שריד עלוב מימי העליה השניה והשלישית וכל שוחזר מדע ומחדרניזציה ירחק ממנה. כיום, טוענים אלה, קיימות מכונות, קיימת טכנולוגיה ואלה יענו על הכל. ומשום מה לתחזק בתורות שפבר זמנן, שפג כוחן וכי וכי?

הטכנולוגיה — ירום הודה! מי הוא זה ואיזהו אשר יעזו לדבר בגנותה ולא יתחייב בנפשו? מי הוא זה אשר יפסול את השימוש בה? מי זה אשר יולול בערכה לציביליזציה ולתרבות האנושית? דומה שאותה דעה שבצבצה לפנים פה ושם בתוך תנועת הפועלים, שיש להעדיף עבודת ימים על-פני השימוש במכונות משום נימוקי קליטת עליה, העסקת אנשים, חסכון במטבע וכו' — אין לה זכר ושריד היום. הדרך לשכלול העבודה ולהעלות פרינה בתקלאות ובתעשייה באמצעים טכניים משוכללים ובעזרת הטכנולוגיה

המדרגית היא הדרך שבה נוקטים בראש ובראשונה דוקא אלה שהעבודה הגופנית עדיין דומיננטית בחברתם — החברה הקיבוצית. מסתבר, איפוא, שהטכנולוגיה והעבודה הגופנית אינם בסתירה אחת לשניה אלא שהן שלובות. יותר מדויק: אין השימוש בטכנולוגיה אפשרי כלל בלי שהאדם הוא יפעיל את כוחו ואת רוחו בתפעולה, בהכוונתה ובפיקוח עליה. המכונה המשוכללת ביותר לא תפעל בלי האדם החי. כחומר ביד היצור כן גם המכונה בידי האדם היצור. ברצונו היא עובדת וברצונו — שובתת. בשום משטר ובשום דרגת התפתחות טכנולוגית גבוהה ביותר — עדיין לא התגלה הפלא של התגברות על שכינת פועלים בעזרת הטכנולוגיה.

אך מעיקרא דדינא פירכה: האומנם באמת נגמרה תקופת העבודה הגופנית? אף אם נתאר לעצמנו מצב אידיאלי שבלחיצת כפתור תבוצע כל עבודת אנוש ויסופקו כל צרכיו — הרי בינתיים אנו רחוקים מאד ממצב אידיאלי כזה, וכלל לא חשוב להתדיין אם בכלל בר-ביצוע והבר או לא. בינתיים, בלי עבודה אין קיום, אין יצירה ואין חיים. אך אם אמנם קשה להפריד עובדה זו — היא איננה משמשת נרמסה חינוכית מוסרית מחייבת ברוב מנייה ובנינה של החברה הישראלית. הנער העירוני היאשכנוני אשר בתלכו המסריע קיבל חינוך תיכוני, אינו פונה אל העבודה. הסקטור היהודי שבו בניס "אשכנזים" בעלי הטכילה התיכונית ואף בעלי הטכילה גבוהה פונים אל העבודה הוא סקטור ההתיישבות העובדת. אבל מספרם של אלה הוא, כידוע, מצער כשיצור מספרם הכללי של האנשים החיים בהתיישבות שהיא קטן יחסית בקרב האוכלוסיה היהודית בארץ.

יש שתולים את קולר פחות ערכה של העבודה בחברה הישראלית בעובדת מציאותם של ערבים מן השטחים שמשום הצורך ביהיים משותפים" אתם, כפי ביטוי של שר הבטחון, הכרוז להעסיקם, עובדה ששפתחה ממילא את ערכה של העבודה העברית. עובדה זו עצמה משמשת נימוק אצל אלה המצדידים בניסגה מלאה או חלקית מן השטחים, להוכיח צדקת טענתם גם מבחינה זו. אולם האמת היא שתהליך נטישת העבודה ופיתוח ערכה פעל הרבה זמן לפני מלחמת ששת הימים. לא מציאותם של ערבים היא הסיבה להעסקתם במסגרים גדלים והולכים אלא להיפך: פיתוח ערכה של העבודה בחברה היהודית ישראלית היא אחת מן הסיבות לריבוי העבודה הערבית בישראל, עובדה היא שלא פעם הוצע כבר להביא פועלים מארצות חוץ ועם "פרוץ" השלום סביר להניח שבמציאות החברתית הנוכחית שהשתררה בארץ תהייה הארצות הערביות הסמוכות רזרבוואר "טבעי" להספקת פועלים לישראל. מסתבר איפוא, שהעבודה הערבית לא היא שמתקפחת לא במציאות ולא בתודעה הישראלית. סיסמת העבודה העברית המלאה, כפי שנתגבשה בצורתה ובהכנה בימי המנדט לא יכירנה מקומה, ובצדק, במציאות הישראלית החדשה אולם התקפחותה של העבודה העברית היא הבעיה, שכן ערכה היא פוחת והולך במציאות ובתודעה היהודית הישראלית, על כל הסכנות הכלכליות, הבטחוניות והחברתיות הכרוכות בהתקפחות זו במציאות הנוכחית של היחסים היהודיים-ערביים. ראויה לציון גם העובדה שהמחייבים אינטגרציה מלאה של האוכלוסיה הערבית בארץ-ישראל אונם נצרמת מן התיכיה לעבודה עברית במציאות הנוכחית ואין היא נצרמת מן העבודה הבולטת שתוך תהליך התגשמותה של "אינטגרציה" זו מסתמנת מגמה שלמעשה מפרידה בין היהודים והערבים בתחום הרגיש ביותר, בתחום הפרנסות והעיסוקים, שכן הראשונים נושטים יותר ויותר את העבודה הגופנית ומתרכזים בפרנסות "נקיחות וקלות" ואילו האחרונים נדחקים כעיקר אל העבודה הגופנית הפשוטה, אשר כפי שמסתבר, טרם עבר זמנה. בתגובה למצב זה כבר שמענו, כפי שהתפרסם בעתונות, מפי נציגות ערבית כי "הערבים משמשים משרתים לישראל" ואין אימרה זו אלא רמז קל לסכנות הצפויות מהתחדדות

יחד של הניגודים הקיימים כתוצאה מהתגשמותה של "אינטגראציה" מסוג זה ובצורה זו. פיתוחו של ערך העבודה בחברה הישראלית, באין מאבק פעיל, אינטלקטואלי, חינוכי ומעשי כנגד מצב זה נרשא בחובו סכנות לשלמותה, לכוחה ולעמידה של תנועת הפרעלים והחברה הישראלית בכלל — אך בינתיים וראש לכל מכרסם וזא בגופה, ברוחה ובמסורה של התנועה הקיבוצית, אשר העבודה העצמית הגופנית הוא יסודה.

ב. ההשכלה הגבוהה

זה לעומת זה.

לעומת פחות הערך של העבודה עולה ותופחת כבודה ויוקרתה של ההשכלה הגבוהה. בשכר הימים דן המשורר ברותחין את אותו אורח החיים ואת השקפת העולם אשר גרסה:

כל עם הארץ מקטנם ועד גדולם
 ילמדו דברי ספר תורה ותעודה
 ולא תנצא איכר, איש חי רב פעלים,
 בעלי מלאכה יהיו נבונים ושפלים.
 איש ואיש יאמר: לא אחרש, ולא אדוש
 כי בן ממלכת כוהנים אני וגוי קדוש.
 היחי גוי כזה תחת שמים?
 כי יהיה — היעמד יום או ימים?
 מי יניח נידו, מי יוציא לו לחם
 וביום צר ומצוקה מי לו ילחם?

(מתוך "צדקיהו בבית הפקודות" ליל"ג)

ובימינו — נזרקה הסיסמה: "עם עובד אקדמאי". למה התכוון בעל הסיסמה? האם לא לעם שהוא גם משכיל וגם עובד? הן כה אמר האומר:

" — עלינו לתת לדור הגדול בארץ, לכולם ללא יוצא מן הכלל, לכל צעיר וצעיר הש" כלה אוניברסיטאית, לעקור את הפער הרוחני שבינינו, לא לבוא בטענות על פער שבשכר אלא כל סנדלר, כל מנקה רחובות יהיה חניך אוניברסיטה, יקבל השכלה כמו פרופסור באוניברסיטה, אבל מנקה רחובות יקבל שכר גבוה יותר מפני שהוא עובד יותר קשה. — לאחר 10—12 שנה כל נער ונערה יקבלו השכלה אוניברסיטאית, עיונית ומקצועית גם יחד ואז — לא יצליחו למצוא לא-אקדמאי בארץ, כי זה יהיה עם אקדמאי". (ד. בן גוריון, "דבר" 1.8.62)

אכן, מטרה נשגבה: עם עובד אקדמאי. אחדות העבודה וההשכלה הגבוהה, האמנם לכך חותרת למעשה המדיניות החינוכית וההשכלתית של המדינה ושל החברה הישראלית? שני אלה, העבודה הגופנית וההשכלה הגבוהה, האמנם אינם צועדים כשהם נפרדים ומנוגדים לחלוטין? הנה עברו כבר אותן 10 שנים שעליהן דובר לעיל, האמנם התקדמו לקראת אותו מצב תזו? האם אין ערך העבודה פוחת והולך ולעומתו ערך ההשכלה האקדמית — גובר ועולה?

על פי דיווח של שר החינוך שנחפרסם ב"דבר" (11.11.71) "מספרם של הסטודנטים באוניברסיטאות גדל השנה (תשל"ב) לעומת אשתקד ב-9000 והגיע ל-54 אלף בקירוב. מבחינה זו צועדת ישראל בראש בהתאם לגודל אוכלוסייתה לפני צרפת, אנגליה וגרמניה המערבית". גם בארצות אירופה האחרות כמו בשבדיה, דנמרק וכו', שהן לכל הדעות מפותחות, עשירות וחזקות יותר מישראל, אחוז הסטודנטים בהן נמוך מאשר בישראל. רק ארצות חברית וקנדה מקדימות בתחום זה את ישראל.

נתונים סטטיסטיים רשמיים מראים לנו, כי בני עדות המזרח בחינוך הגבוה מהווים 13% מכלל הסטודנטים, ואילו בין המסיימים "ב.א." הם אינם אלא 7% ובין תלמידי תארים גבוהים יותר הם רק 2%, וזאת בו בזמן שהלקם של יוצאי אסיה ואפריקה בגיל הלימודים מהווה, על-פי נתונים רשמיים, כ-60% מכלל גיל זה באוכלוסייה היהודית. מבאן שראוי למנות את מספר מקבלי ההשכלה האקדמאית בישראל לא ביחס לאוכלוסייה כולה, אלא רק ביחס ל"מחצית העליונה" (לפי ביטוי של סגן שר החינוך והתרבות בראיון ב"דבר השבוע" 2.6.72), ועל-פי זה הרי צועדת ישראל בראש מקבלי ההשכלה בעולם, כשהיא משאירה מאחוריה אפילו את ארצות הברית.

אם לדון בשאלה מבחינת חלוקת תקציב החינוך, ייראה הדבר מעוות עוד יותר. על 5—6 אחוזים של לומדים (סטודנטים) מוציאה המדינה 26%—25 מתקציב החינוך שלה. אחוז ההוצאות לחינוך גבוה בישראל, בהשוואה למדינות מפותחות אחרות, הוא הגבוה ביותר. גם בהשוואת אחוז ההוצאה להשכלה גבוהה ביחס למטרות חינוכיות אחרות (גנריליים, בתריסר חינוכיים וכו') צועדת ישראל בראש המדינות המפותחות בעולם כולו.

ישאל השואל: ומה רע בדבר? מה רע שמדינה קטנה משקיעה כליכך הרבה ממש"א בניה בחינוך הגבוה שהוא בודאי לתועלתה ולטובתה? — אולם יש לראות את המטבע גם מצדו השני. בו בזמן שהחינוך הגבוה בישראל תופח ועולה, עדיין נמצא מצב החינוך של בני שכבות רחבות באוכלוסייה היהודית בשפל המדרגה. בחטיבת הגיל 14—18 מצויים כיום בישראל רבבות בני נוער שאינם לומדים ואינם עובדים ואינם שייכים לשום מסגרת חינוכית. כל שנה נוספים 10 אלפים נערים ונערות חדשים שקליטתם המקצועית, החברתית, התרבותית והמסורתית בחברה היהודית היא בעייתית ביותר. אין ספק שכל אותן תופעות אנטי חברתיות כמו עבריינות, שיטטות, פשע, "פנתרות" וכו' מקורן בעובדה זו. האם לא מוטב היה לבריאותה של החברה הישראלית ולטובתה של המדינה להפנות יותר משאבים אנושיים ואמצעים כספיים לטיפול בחלק זה של האוכלוסייה על חשבון ההשקעות המרובות באנשים ובאמצעים בחינוך הגבוה? האם החלק המזונוג והמקופח בנוער הישראלי אינו צריך לעמוד בראש דאגותיה של המדינה בתחום החינוך? האם לא עדיפה החובה להקים מוסדות לילדים בגיל גמור (פנימיות לילדי עוני, גנריליים וכו') בקרב השכבות המקורחות ביותר?

ועוד: גידול מספרם של האקדמאים במדינה מגדיל בהכרח את מספר העובדים בעלי "הצווארון הלבן" ומפחית את מספר העובדים בעבודה גופנית. מספרים מעודכנים מעידים כי חלקם של עובדי ה"צווארון הלבן" מגיע בישראל ל-54% מכלל העובדים ושיעור זה גדל הולך ומהווה כבר עתה שיא עולמי. מאידך, על-פי סקרים ונתונים סטטיסטיים מעודכנים, מסתמן עורף ניכר של אקדמאים בישראל, בייחוד בתחום מדעי הרוח והחברה. הקושי במציאת עבודה של אקדמאים מסוג זה עלול להביא ומביא אותם להרגשות תסכול ולנטיה לרדת מן הארץ. ואכן, מחקרים חלקיים מוכיחים כי שיעור היורדים מן הארץ לארצות אחרות, ובייחוד לאמריקה, גדול מקרב האקדמאים מאשר מכל שכבה אחרת באוכלוסייה היהודית.

יש אומרים שסטודנטים רבים בתקופת לימודיהם מקדישים הרבה מזמנם לעבודה ממש וכזה תורמים הם את תרומתם לגידול כוח העבודה בארץ. אבל מחקרים חלקיים שנעשו בתחום זה מפריכים גם הנחה זו. לפי פרסומי השנתון הסטטיסטי של אוניברסיטת תל-אביב (מעודכן עד אפריל 1972), שבה לומדים למעלה מ-15 אלף סטודנטים — 77% מתלמידי החידשים בתשל"ב הצהירו בראשית שנת הלימודים כי לא יעבדו במשך השנה

(תאריך 9.6.72). אין יסוד לתבוא שבאנטיביוטיקאות אחרות המצב הוא אחר. יש מניחים כי הירידה הגבוהה למכסימום אנשים תורם רבות לעוצמתה הרדודת והאינדי סלקטואלית של המדינה ולעליית התוצרת הצבאית על-פני המדינות הערביות בעתה מלחמת העזה זו בודאי נכונה בזמן להכרזתה של ההשכלה החישובית לכלל העורף וההשכלה גבוהה לגבי חלק, קצת יחסית, העוסק בתחום המחקר והפיתוח הצבאי, ואולי גם לגבי חלק שבמדינות השיעד הגבוהות ביותר. אולם האם יש יתרון זהו בתחום הצבאי לבעלי ההשכלה הגבוהה בחילות הקונטנטיננטליות שבהם פורחים מרבית החיילים והלוחמים? שמה הוא שהיסיים, הצנחנים, הצוללנים, המיריים וכו', כלומר המני הלוחמים בקרב מניחים בגיל 18, מקבלים את אימוניהם והשכלתם המקצועית הצבאית והם לוחמים בשלה הצורך במסר קיבול השכלה גבוהה. אדרבה! הריש המכריע של המסדונים באים ללמודים האקדמיים. לאחר השירות הצבאי שהם עוברים רבות צבאית למיניהן גורם קיבול חינוך אקדמאי. אין כל הוספה שהיילים בעלי השכלה אקדמית פשוטים בקרב במידה יתרה כלשהי על-פני חיילים אחרים. מהקרים צבאיים שנעשו מוסחים שוקק בני קיבוצים — יתרון להם בצבא על-פני שכבות נוסף אחרות, אם נשוח את התרומה הצבאית הפלחמית של בני הקיבוצים הבאים מתוך שכבת אנשים של כמיה 35% מן האוכלוסייה היהודית לתרומה הצבאית הפלחמית של המסדונים אשר באים ממשפחות של האוכלוסייה היהודית, יובח לעין כל לצד מי היתרון, מלחמת ששת הימים והסחה זאת.

ייתאמר בירחות: אין הכונה בדברים אלה להפחית מעצם הערך העובד של לומדים גבוהים, אם כשהם הרוח ואם כשהוא העוסק. אדרבה! העסק המפואר והמפואר, החברת המדענית, פיתוח הארץ, מסיכות החינוך וכו' גם הוליד העבודה כשלישית — פחיתים הפחות אנשים ברמה גבוהה, התפתחות הכלכלית והטכנולוגית מחייבים ריבוי אנשים ששכלים בעלי השכלה פשוט והמבוססות, עם זה מתאחדות שאלות רבות: האם אין המספר הרב הזה של התקדמות, האנטיביוטיקאות מכותות לנו, טעל לצרכיה של המדינה, והעבר ליכולות? האם הלימודים הגבוהים שבהם שוקק רוב מנינו הריש בנינו של העורף העירוני היישובי מכוונים ותואמים באמת את צרכי העם, המדינה והחברה בישראל? האם יש בין הלומדים רבים שיתרם לסמך, למצן ורחבת האישים והשגרות העם, להכשרת עצמם להני עבודה שאינם מצדברים לקריירה? והאם הרוח העוסבת באנטיביוטיקאות מכותות את לומדיהן לקראת החלוצות למשימות הלוציות המתחייבות בתקופה זו של קיבוץ, גלילות ויישוב הארץ? מה הקשר בין האנטיביוטיקאות ובין העבודה והשגרות? מה חלקן במיחם המוסר הציבורי והאישי במדינה? מה הרומתן להשגחה ולסיקנות של החברה הישראלית? מה הצדק ומה הצורך במיסדה "עלית" מנופחת במספרה, אנוכית בחיובותה מעבר לכל מידה פשוטה מבחינת הצרכים והאפשרויות של המדינה והחברה בארץ?

העיסות העבודה היהודית, בתנאים, בהשקעה, בחקרת, על-פני העבודה הגבוהית הוא אחר מסיפיה הכוללים של החברה הבורגנית העל-בייתית כפי שנתגבשה במערב אירופה ובאמריקה הפטיליסטית. סיפן היסר אתר של חברה זו היא ההפרדה הרחוקה בין העבודה היהודית והייצורטואלית, שבה עוסקים בעלי הארשים והעבודות ובין העבודה המפוצת בשדה, במיתחוררשת, בנינו וכו', שבה עוסקים פשוטי עם, הסרי השכלת או בעלי השכלה גבוהה. המושלים בארץ, טראפיק בראם, הלכו לעבודה אם מרצון ואם מהכרח, ועם זאת לא ראו עצמם מנותקים מעולמות הרוח וההשכלה. ייתאמר המסר יתנו כרוכים יחד בתנועת העבודה הארץ-ישראלית. האם נמידה הוא שוק אנשי

נתונים סטטיסטיים רשמיים מראים לנו, כי בני עדות המזרח בחינוך הגבוה מהווים 13% מכלל הסטודנטים, ואילו בין המסיימים "ב.א." הם אינם אלא 7% ובין תלמידי תארים גבוהים יותר הם רק 2%, וזאת בו בזמן שהלקם של יוצאי אסיה ואפריקה בגיל הלימודים מהווה, על-פי נתונים רשמיים, כ-60% מכלל גיל זה באוכלוסיה היהודית. מבאן שראוי למנות את מספר מקבלי ההשכלה האקדמאית בישראל לא ביחס לאוכלוסיה כולה, אלא רק ביחס ל"מחצית העליונה" (לפי ביטוי של סגן שר החינוך והתרבות בראיון ב"דבר השבועי" 2.6.72), ועל-פי זה הרי צועדת ישראל בראש מקבלי ההשכלה בעולם, כשהיא משאירה מאחוריה אפילו את ארצות הברית.

אם לדון בשאלה מבחינת חלוקת תקציב החינוך, ייראה הדבר מעוות עוד יותר. על 5—6 אחוזים של לומדים (סטודנטים) מוציאה המדינה 25—26% מתקציב החינוך שלה. אחוז ההוצאות לחינוך גבוה בישראל, בהשוואה למדינות מפותחות אחרות, הוא הגבוה ביותר. גם בהשוואת אחוז ההוצאה להשכלה גבוהה ביחס למטרות חינוכיות אחרות (גניילדים, בתי-ספר חינוכיים וכו') צועדת ישראל בראש המדינות המפותחות בעולם כולו.

ישאל השואל: ומה רע בדבר? מה רע שמדינה קטנה משקיעה כליכך הרבה ממש" אביה בחינוך הגבוה, שהוא בודאי לתועלתה ולטובתה? — אולם יש לראות את המטבע גם מצדו השני. בו בזמן שהחינוך הגבוה בישראל תופח ועולה, עדיין נמצא מצב החינוך של בני שכבות רחבות באוכלוסיה היהודית בשפל המדרגה. בחטיבת הגיל 14—18 מצויים כיום בישראל רבבות בני נוער שאינם לומדים ואינם עובדים ואינם שייכים לשום מסגרת חינוכית. כל שנה נוספים 10 אלפים נערים ונערות חדשים שקליטתם המקצועית, החברתית, התרבותית והמוסרית בחברה היהודית היא בעייתית ביותר. אין ספק שכל אותן תופעות אנטי חברתיות כמו עבריינות, שוטטות, פשע, "פנתרות" וכו' מקורן בעובדה זו. האם לא מוטב היה לבריאותה של החברה הישראלית ולטובתה של המדינה להפנות יותר משאבים אנושיים ואמצעים כספיים לטיפול בחלק זה של האוכלוסיה על חשבון ההשקעות המרובות באנשים ובאמצעים בחינוך הגבוה? האם החלק המזוהה והמקופח בנוער הישראלי אינו צריך לעמוד בראש דאגותיה של המדינה בתחום החינוך? האם לא עדיפה החובה להקים מוסדות לילדים בגיל נמוך (פנימיות לילדי עוני, גניילדים וכו') בקרב השכבות המקור פחות ביותר?

ועוד: גידול מספרם של האקדמאים במדינה מגדיל בהכרח את מספר העובדים בעלי "הצווארון הלבן" ומפחית את מספר העובדים בעבודה גופנית. מספרים מעודכנים מעידים כי חלקם של עובדי ה"צווארון הלבן" מגיע בישראל ל-54% מכלל העובדים ושיעור זה גדל הולך ומתוזה כבר עתה שיא עולמי. מאידך, על-פי סקרים ונתונים סטטיסטיים מעודכנים, מסתמן עורף ניכר של אקדמאים בישראל, בייחוד בתחום מדעי הרוח והתמורה, הקושי במציאת עבודה של אקדמאים מסוג זה עלול להביא ומביא אותם להרגשות תסכול ולנטיה לרדת מן הארץ. ואכן, מחקרים חלקיים מוכיחים כי שיעור היורדים מן הארץ לארצות אחרות, ובייחוד לאמריקה, גדול מקרב האקדמאים מאשר מכל שכבה אחרת באוכלוסיה היהודית.

יש אומרים שסטודנטים רבים בתקופת לימודיהם מקדישים הרבה מומנם לעבודה ממש ובוה תורמים הם את תרומתם לגידול כוח העבודה בארץ. אבל מחקרים חלקיים שנעשו בתחום זה מפרכים גם הנחה זו. לפי פרסומי השנתון הסטטיסטי של אוניברסיטת תל-אביב (מעודכן עד אפריל 1972), שבה לומדים למעלה מ-15 אלף סטודנטים — 77% מהתלמידים החדשים בתשל"ב הצהירו בראשית שנת הלימודים כי לא יעבדו במשך השנה

(יארץ" 9.6.72). אין יסוד להניח שבאוניברסיטאות אחרות המצב הוא אחר. יש מניחים כי החינוך הגבוה למכסימום אנשים תורם רבות לעוצמתה הרוחנית האינדי-טלקטואלית של המדינה ולעליזותה הצבאית על-פני המדינות הערביות בעתות מלחמה. הנה זו בודאי נכונה ביחס להכרזותיה של ההשכלה התיכונית לכלל הנער ולהשכלה גבוהה לגבי חלק, קטן יחסית, עוסק בתחום המחקר והפיתוח הצבאי, ואולי גם לגבי החלק שבדרגות הפיקוד הגבוהות ביותר. אולם האם יש יתרון ומשו בתחום הצבאי לבעלי ההשכלה הגבוהה בחילות הקוננוציונאליים שבהם מרוכזים מרבית החיילים והלוחמים? עובדה היא שהטייסים, הצנחנים, הצוללנים, הסיירים וכו', כלומר המוני הלוחמים בקרב מתיישים בגיל 18, מקבלים את אימוניהם והשכלתם המקצועית הצבאית ואף לוחמים בשעת הצורך כטרם קיבלו השכלה גבוהה. אדרבא! הרוב המכריע של הסטודנטים באים ללימודיהם האקדמאיים לאחר השירות הצבאי כשהם עטורים דרגות צבאיות למיניהן כטרם קיבלו חינוך אקדמאי. אין כל הוכחה שהיילים בעלי השכלה אקדמית מצטיינים בקרב במידה יתרה כלשהי על-פני חיילים אחרים. מחקרים צבאיים שנעשו מצביחים שדוקא בני קיבוצים — יתרון להם כצבא על-פני שכבות נוער אחרות. אם נשווה את התרומה הצבאית המלחמתית של בני הקיבוצים הבאים מתוך שכבת אנשים של בסי"ה 3.5% מן האוכלוסיה היהודית לתרומה הצבאית המלחמתית של הסטודנטים אשר באים ממצביתה של האוכלוסיה היהודית, יוכח לעין כל לצד מי היתרון. מלחמת ששת הימים הוכיחה זאת.

ויאמר ברורות: אין הכוונה בדברים אלה להפחית מעצם הערך והצורך של לימודים גבוהים, אם בשדה הרוח ואם בתחומי החומר. אדרבא! המשק המפותח והמגוון, החברה המודרנית, פיתוח הארץ, משימות החינוך וכו' וגם תהליך העבודה כשלעצמה — מחייבים הכשרת אנשים ברמה גבוהה. ההתפתחות הכלכלית והטכנולוגית מחייבים ריבוי אנשים משכילים בעלי השכלה טכנית והומניסטית. עם זה מתעוררות שאלות רבות: האם אין המספר הרב הזה של האקדמאים, שהאוניברסיטאות מניעות לנו, מעל לצרכיה של המדינה, ומעבר ליכולתה? האם הלימודים הגבוהים שבהם שקוע רוב בנינו ורוב בנינו של הנוער העירוני ה"אשכנזי" מכוונים ותואמים באמת את צרכי העם, המדינה והחברה בישראל? האם יש בין הלימודים רבים שתורתם לשמה, למען הרחבת האופקים והעשרת הנפש, להכשרת עצמם לחיי עבודה שאינם משועבדים לקרייריזם? האם הרוח הנושבת באוניברסיטאות מכוונת את לומדיהן לקראת היחלצות למשימות חלוציות המתחייבות בתקופה זו של קיבוץ גלויות ויישוב הארץ? מה הקשר בין האוניברסיטאות ובין העבודה ונשואיה? מה חלקן בהרמת המוסר הציבורי והאישני במדינה? מהו תרומתן להעלאתה ולתיקונה של החברה הישראלית? מה הצדק ומה הצורך בטיפוח "עלית" מנופחת במספרה, אנוכית בתביעותיה מעבר לכל מידה סבירה מבחינת הצרכים והאפשרויות של המדינה והחברה בארץ?

העדות העבודה הרוחנית, בתנאים, בהערכה, ביוקרה, על-פני העבודה הגופנית הוא אחד מסימניה הבולטים של החברה הבורגנית, הבעל-ביתית כפי שנתגבשה במערב אירופה ובאמריקה הקפיטליסטית. סימן היכר אחר של חברה זו היא ההפרדה החריפה בין העבודה ה"רוחנית" האינטלקטואלית, שבה עוסקים בעלי תארים ותעודות ובין העבודה הגופנית בשדה, בבית-החרושת, בבנין וכו', שבה עמלים פשוטי עם, חסרי השכלה או בעלי השכלה נמוכה. הפועלים בארץ, מראשית בואם, הלכו לעבודה אם מצדן ואם מתכרת, ועם זאת לא ראו עצמם מנותקים מעולמות הרוח וההשכלה. "המעדר והספר ירדו מרוכים יחד בתנועת העבודה הארץ-ישראלית". האם גזירה היא שקו אנפי

זה שיחד את תנועת הפועלים הארץ-ישראלית יסוּסֵשׁ וימחק? האם כזה היה אצלנו היעם העובד האקדמאי? כשהלקו האחד האקדמאי מעדף בהשכלה, בתגמולים וברמת חיים וחלקו השני, העובד — מפלה לרעה בכל אלה?

אמנם עם התפתחות הטכנולוגיה החדשה, עולים ורבים התחומים בהם מתקיים ההבדלים התרופים בין העיסוקים הגופניים ובין העיסוקים הרוחניים. ישנן עבודות בהן עבודת הידיים ועבודת המוח מתאחדות ואין להבחין חלקו של מי גדול יותר בתחלק זה. אבל צריך להודות שעבודות מסוג זה עדיין מעטות הן, יחסית. למעשה עדיין קיימת בממדים גדולים החלוקה בין עובדים שעיקר פעילותם היא בגופם ובכידהם ובין עובדים שעיקר פעילותם היא במוחם, ברוחם. אך גם במצב זה, בטרם הגענו אל האחדות הנכספת והשוויה בין העבודה הגופנית והרוחנית ניתן להקנות בהרבה את ההבדלים בין שני הסקטורים ועל-ידי מדיניות מכוונת ופעילה לקרב אלה לאלה לטובתם של הכלל והפרט גם יחד. האם אין ההתפתחות הטכנית מחייבת עליית רמתם ההשכלתית והמקצועית גם של הפועלים, עובדי הכפיים, על סוגם, איופא, לא תמצא הדרך הנאותה להשתלבותם בלימודים על חשבון המדינה כדומה לסטודנטים שחלק מכריע מהוצאות לימודיהם הוא על חשבון המדינה? ומאידך, אנשים העוסקים בעבודות רות, כולל סטודנטים בתקופת לימודיהם, על סוגם מה לא יתנו ידיהם מזמן לזמן, ובעיקר בעונות בווערות במשק הישראלי, על-פי תכנית ערוכה מראש, בעבודה כמש? עובדת אופיינית היא שבישי המחזור בפועלים בעונת הקטיף נקראו להתגייס לעבודה הקטיף דוקא תלמידי התיכון ולא הסטודנטים! אכן, במציאותה של מדינת ישראל, במציאות של מחסור בעובדים, של עודף בסוג מסוים של אקדמאים, של קיפוח שכבות נחשלות רבות, של קיום שכבות נוער וילדים עורכים ומדווחים וכו', יש ויש מקום לערעור על המצב הקיים בתחום זה ולמאבק לשינוי, אך בינתיים, במציאות הקיימת בתחום ההשכלה הגבוהה, כמו בתחום העבודה, באין מאבק ובאין סיכוי קרוב לשינוי פני הרברים, משפיעה ולוחצת מציאות זו רבות לפחיתות ערכו של הקיבוץ בעיני החברה הישראלית וגם בעיני בני הקיבוץ עצמם.

ג. התיישבות

ההתיישבות נמנתה עם הערכים המרכזיים בתנועת העבודה הארץ-ישראלית. מקומה המרכזי בתנועה נגזר בתוקף הערכים החינוכיים ביותר של העם והארץ. היא הונחה כיסוד בתחיית העם, בבנין הארץ, בכטחון המדינה, במשק הלאומי ובכלכלה, בחינוך הנוער. האם פחתה חשיבותה בתנאים החדשים שלאחר הקמת המדינה או לאחר מלחמת ששת הימים? הרי המציאות המדינית, הבטחונית, הכלכלית והחברתית בתקופה הנזכרת מוכיחה בפעם המאה אחת כי התיישבות, או בלישון המודרנית — ההתנחלות — היא עדיין בראש דאגותיה ומשימותיה של התנועה, אך האמנם היא תופסת, כבימים עברו, את מקומה המרכזי, כמחוז הפץ, כמטרה חינוכית, כיעד להגשמה להמני צעירים ובני נוער? האם כל-כך טכנית ומובנת היא התופעה, מבחינת מסורתה ויעדיה של תנועת העבודה, כי הנוער הישראלי, על כל פנים בחלקו הגדול, בנים ובנות לפועלים, חברי ההסתדרות, אינו מכון את עצמו להתיישבות?

במעמדים חניגיים רגילים להעלות על גס את נקודות התיישבות החדשות שהוקמו מאז קום המדינה על-ידי בוגרי תנועות הנוער החלוציות במסגרת הנו"ל. אכן, נוסדו וקיימים עשרות ישובים חדשים ו-43 מהם, ישוּבֵי קבע והיאחזויות — הוקמו לאחר מלחמת ששת הימים. אולם מבלי למעט מערכה של עובדה זו, מזדקרות השאלות: היש במספר זה של ישובים חדשים כדי היענות מספקת לצרכים, לאפשרויות ולדחישות הרבר? האם ישובים

אלה שדוקאו וקיימים הם גם מאוימים במספר ספיק של מתייבשות כדי הבנות קופס והתפתחותם :

שדות נקודות תרופות פתן שדוקאו בשנים הראשונות להקמת המדינה ופתן שדוקאו לאחי מלחמת ששת הימים, נאכזרה במשך כל הזנים האלה על צמח קומס, רבות פתן לא הבליתו עדיין להציע למספר ספיק של חברים שאפשר לון קום כלכלי וחברות. רבות פתן נעדרות על ידי שירות הקרדי ישנת שליטת — ולמסעה רכושית — של בני הקהילות החוקים או על ידי קבוצות קבוצות של בני מקום שהחזיקו מוסמס ספיקו המם שלהם אל הישוב הקיבוצי החדש. עמר מצב שהתחייבות החוקית, שהוא עצמה שדות במצוקה של שחזור כמות אדם, השכה בהכרח כמות מצמד להתייבשות החדשה, כעולו היתה תוא, התחייבות, פתן עסק פרטי שלה עצמה ועליה בלבד האחריות לקיימה ולהשתתפותה. חוסה שהחברה הישראלית ואחה תעשה האופלים, המוחה את חובת הסכירות של חברה זו, פאמצות למעשה את השיטה שהיתה מקובלת בחוגים רחבים של היחידים בגולה, כאשר גם בתחום העיסוק והמקצוע תלכו בנים בדרתי הודים: בנים לגורים עובדים היו אף הם לעובדים ובנים להודי בעלי מקצועות "אינטליגנטיים" היו אף הם ל"אינטליגנטיים". בארץ מתמסן תוליד חוסה: בני עיר ימשיכו להיות בני עיר ובני ספר, לא סלם, יישארו בכפר. בנים להורים בעלי מקצועות "אינטליגנטיים" ולכו במקצועות הודים וכל כל בנים — לא יהיו למעולים. אותו קו שאימין את תברות המועלות הארץ-ישראלית שעליו היתה גאוחת, בניגוד לתברות סובלים אחרות, קו החליטה יפן החד אל הכפרי — הולך היתה ליעוטו, הולך ופישטשש ללא חבר. הגיעו הודים עד כדי כך, שבאין רוצים לישובי הספר, מסיכנות תביעה שעל ישובי הספר למסך לעצמם ומאיים מולחם (תבריה אשר לפשעמה לניחוסות בתחילת), כאילו פתן זה של ישובי ספר הוא ענינם הבלבדי ולא דאגתה של המדינה כולה.

סוחת ערכה של התחייבות — סוכה על-ידי פקרים טובים ומחקרים חלקיים שנעשו בתקופה האחרונה בינם לציפיותיו ובסחתיו של הנוער הישראלי. פחות זה מובלט פחות בשנים האחרונות עם התרשנות הבלתי מסופקה של הנוער לאתגור התחייבות התנהלות בשתיים הנפיים לכך אתר מלחמת ששת הימים, לא פתם נקסמה האזהרה על-ידי רבי המדינה כי התנהלות עלולה להתעכב בגלל המסחר כמות אדם מצויים. הקיבוץ, שכל-כך הרבה מתודדים זו, בעיקר כלפי חוץ; הקיבוץ שרבים והלמות, חקרים ואנשי מדע שחורים לפתחו; שבוצעים ומסקנים, כמאס שאין להם מה להציע פן המחדד והאמיתי במציאות הישראלית פרט לקיבוץ; הקיבוץ שמרוסם והסולל הוא בפי כל כצורת התגשמה הסוביאליסטית למדת — מה פקסו הסמטי בחינוך ובחלונותה אליו, קודם-כל מצד המעולים והמסבחים עצמם? חוסה שכל-כך התרגלה החברות הישראלית ליחס הודי-מסבחים, כעמט הודי-פירחור אל הקיבוץ, עד שאין כמעט הפתחה בעובדת, מפי שהוא מוכחה על-ידי פתריכים של תעושת הטרט ומחקרים שונים, שחורים, שרבים והלמים מעודדים את כונסם להשתמש לתועות הטרט החלוצית כל זמן שהם ילדים קטנים ואילו כשהם מתגברים ומגדלים לגיל "המסוכני" של הגשמה, עושים אותם חורים כל אשר לאל ידם כדי להוציאם משם. אותו מחקר של דוד לייסק שדוקאו לעיל (ראה בספר "החברות הישראלית" עמ' 200) מוכיח שרק 1,7% פן הודים, שבנחם נחפרו בתחום זה, נקיים שבנים יספרו לקיבוץ. עובדה תוא שערעונו נחיל בתחילת התארגנותם גדולים במספר חבריהם — נחלים במשך הונג, קטנים ואף מתפוררים לעת הקופה התגשמה. כשעודה מענינה זו אסמה האמידה בחברה הישראלית, בית הודים, כתי" הספר שאינו וזאת מענינו ומתפקידו לחיובק כעודה עובדת רבה פשעושת תיא שבני

זה שייחד את תנועת הפועלים הארץ-ישראלית יטושטש ויימחק? האם כזה יהיה אצלנו היעם העובד האקדמאי כשחלקו האחד האקדמאי מועדף בהשכלה, בתגמולים וברמת תיים וחלקו השני, העובד — מושלה לרעה בכל אלה?

אמנם עם התפתחות הטכנולוגיה החדשה עלים ורבים התחומים בהם מתקנים וההבדלים התרופים בין העיסוקים הגופניים ובין העיסוקים הרוחניים. ישנן עבודות בהן עבודת הידיים ועבודת המוח מתאחדות ואין להבחין חלקו של מי גדול יותר בתהליך זה. אבל צריך להודות שעבודות מסוג זה עדיין מעטות הן, יחסית, למעשה עדיין קיימת בממדים גדולים החלוקה בין עובדים שעיקר פעילותם היא בגופם ובדיהם ובין עובדים שעיקר פעילותם היא במחם, ברוחם. אך גם כמצב זה, בטרם תגענו אל האחדות הנכספת התזויה בין העבודה הגופנית והרוחנית ניתן להקשות בהרבה את ההבדלים בין שני הסקטורים ועל-ידי מדיניות מכוונת ופעילה לקרב אלה לאלה לטובתם של הכלל והפרט גם יחד. האם אין ההתפתחות הטכנית מחייבת עליית רמתם ההשכלתית והמקצועית גם של הפועלים, עובדי הכפיים, על שום מה, איפוא, לא תימצא הדרך הנאותה להשתלבותם בלימודים על חשבון המדינה כדומה לסטודנטים שחלק מבריע מהוצאות לימודיהם הוא על חשבון המדינה? ומאידך, אנשים העוסקים בעבודות רוח, כולל סטודנטים בתקופת לימודיהם, על שום מה לא יתנו ידיהם מומן לומן, ובעיקר בעונות בווערות במשק הישראלי, על-פי הבניית ערוכה מראש, בעבודה ממש? עובדה אופיינית היא שבימי המחזור בפועלים בעונת הקטיף נקראו להתגייס לעבודה הקטיף דוקא תלמידי התיכון ולא הסטודנטים? אכן, במציאותה של מדינת ישראל, במציאות של מחסור בעובדים, של עודף בסוג מסוים של אקדמאים, של קיפוח שכבות נחשלות רבות, של קיום שכבות נוער וילדים עוזבים ומזנוחים וכו', יש ויש מקום לערעור על המצב הקיים בתחום זה ולמאבק לשינוי, אך בינתיים, במציאות הקיימת בתחום ההשכלה הגבוהה, כמו בתחום העבודה, באין מאבק ובאין סיכוי קרוב לשינוי פני הרברים, משפיעה ולוחצת מציאות זו רבות לפחיתות ערכו של הקיבוץ בעיני התורה הישראלית וגם בעיני בני הקיבוץ עצמם.

ג. התיישבות

ההתיישבות נמנתה עם הערכים המרכזיים כתנועת העבודה הארץ-ישראלית. מקומה המרכזי בתנועה נגזר בתוקף הצרכים החיניים ביותר של העם הארץ. היא הונחה כיסוד בתחיית העם, בבנין הארץ, בכטחון המדינה, במשק הלאומי ובכלכלה, בחינוך הנוער. האם פחתה חשיבותה בתנאים החדשים שלאחר הקמת המדינה או לאחר מלחמת ששת הימים? הרי המציאות המדינית, הבטחונית, הכלכלית והחברתית בתקופה הנוכחית מוכיחה בפעם המאה ואחת כי התיישבות, או בלשון המודרנית — ההתנחלות — היא עדיין בראש דאגותיה ומשימותיה של התנועה, אך האמנם היא תופסת כבימים עברו, את מקומה המרכזי, כמחוז חפץ, כמטרה חינוכית, כיעד להגשמה להמוני צעירים ובני נוער? האם כליכך סביעית ומרבנת היא התועפה, מבחינת מסורתה ויעדיה של תנועת העבודה, כי הנוער הישראלי, על כל פנים בחלקו הגדול, בניס ובנות לפועלים, חברי ההסתדרות, אינו מכוון את עצמו להתיישבות?

במעמדים תניניים רגילים להעלות על גם את נקודות והתיישבות החדשות שהוקמו מאז קום המדינה על-ידי בוגרי תנועות הנוער החלוציות במסגרת הנחיל. אכן, נוסדו וקיימים צטרות ישובים חדשים ו-43 מהם, ישובי קבע והיאחזויות — הוקמו לאחר מלחמת ששת הימים. אולם מבלי למעט מערכה של עובדה זו, מודקרות השאלות: היש במספר זה של ישובים חדשים כדי היענות מספקת לצרכים, לאפשרויות ולדחישות הרבר? האם ישובים

אלה שהוקמו וקיימים הם גם מאוישים במספר מספיק של מתיישבים כדי הבטחת קיומם והתפתחותם?

עשרות נקודות חדשות, מהן שהוקמו בשנים הראשונות להקמת המדינה ומהן שהוקמו לאחר מלחמת ששת הימים, נאבקות במשך כל השנים ואלה על עצמ קיומן. רבות מהן לא הצליחו עדיין להגיע למספר סביר של חברים שיאפשר להן קיום כלכלי וחברתי.

רבות מהן נעזרות על-ידי שירות הקרוי "שנה שלישית" — ולמעשה רביעית — של בני הקיבוצים הוותיקים או על-ידי קבוצות קבועות של בני משקים שהעתיקו מושבם מקיבוץ הגם שלהם אל הישוב הקיבוצי החדש. נוצר מצב שההתיישבות הוותיקה, שהיא עצמה שרויה במצוקה של מחסור בכוח אדם, הפכה בהכרח כמין מאגר להתיישבות החדשה, כאילו היתה היא, ההתיישבות, מעין עסק פרטי שלה עצמה ועליה בלבד האחריות לקיומה ולהתפתחותה. דומה שהחברה הישראלית ואתה תנועת הפועלים, המהווה את רובה המכריע של חברה זו, מאמצת למעשה את השיטה שהיתה מקובלת בחוגים רחבים של היהודים בגולה, כאשר גם בתחום העיסוק והמקצוע הלכו בנים בדרכי הוריהם: בנים להורים עובדים היו אף הם לעובדים ובנים להורי בעלי מקצועות "אינטליגנטיים" היו אף הם "אינטליגנטיים". בארץ מסתמן תהליך דומה: בני עיר ימישכו להיות בני עיר ובני ספר, לא כולם, יישארו בכפר. בנים להורים בעלי מקצועות "אינטליגנטיים" ילכו בעקבות הוריהם ועל כל פנים — לא יחיו לפועלים. אותו קו שאיטיין את תנועת הפועלים הארץ-ישראלית שעליו היתה גאוותה, בניגוד לתנועות פועלים אחרות, קו התליכה "מן העיר אל הכפר" — הולך ודוהה לעינינו, הולך ומיטשטש ללא חזרה. הגיעו הדברים עד כדי כך, שבאין רופאים לישובי הספר, מושמעת תביעה שעל ישובי הספר לספק לעצמם רופאים משלהם (תביעה אשר לכשעצמה גיטימית בהחלט), כאילו ענין זה של ישובי ספר הוא עניינם הבלבדי ולא דאגתה של המדינה כולה.

פירות ערכה של ההתיישבות — מוכה על-פי סקרים שונים ומחקרים חלקיים שנעשו בתקופה האחרונה ביחס לציפיותיו ונטייתיו של הנוער הישראלי. פירות זה מובלט ביותר בשנים האחרונות עם ההיענות הבלתי מספקיה של הנוער לאתגרי ההתיישבות וההתנחלות בשטחים הפנייים לכך אחר מלחמת ששת הימים. לא פעם נשמעה האזהרה על-ידי רבי המדינה כי ההתנחלות עלולה להתעכב בגלל המחסור בכוח אדם מגשים. הקיבוץ, שכל-כך הרבה מתחדדים בו, בעיקר כלפי חוץ; הקיבוץ שרבים ושלמים, חוקרים ואנשי מדע שוחרים לפתחו; שמנהיגים ועסקנים, כמעט שאין להם מה להציג מן המיוחד האופייני במציאות הישראלית פרט לקיבוץ; הקיבוץ שמרוסם ומחולל הוא בפי כל כצורת ההגשמה הסוציאליסטית למטפת — מה מקומו הממשי בתיווך ובהכוונה אלו, קודם-כל מצד המהללים והמשבחים עצמם? דומה שכל-כך התרגלה החברה הישראלית ליחס הדו-משמעותי, כמעט הדו-פרצופי אל הקיבוץ, עד שאין כמעט הפתעה בעובדה, כפי שהיא מובאת על-ידי מדריכים של תנועות הנוער ומחקרים שונים, שהורים טובים ושלמים מעודדים את בניהם להסתפח לתנועות הנוער התלוצצות כל זמן שהם ילדים קטנים ואילו כשהם מתבגרים ומגיעים לגיל "המסוכן" של הגשמה, עושים אותם הורים כל אשר לגל ידם כדי להוציאם משם. אותו מחקר של ד"ר ליסק שהוזכר לעיל (ראה בספר "החברה הישראלית" עמ' 206) מוכיח שרק 1,7% מן ההורים, שבניהם נחקרו בתחום זה, נוטים שבניהם יצטרפו לקיבוץ. עובדה היא שגרעיני נח"ל בתחילת התארגנותם גדולים במספר חבריהם — נחלשים בהמשך הזמן, קטנים ואף מתפוררים לעת תקופת ההגשמה. בעובדה מעציבה זו אשמה האווירת בחברה הישראלית, בית ההורים, בית-הספר שאינו רואה מענינו ומתפקידו לחיאבק כנגדה. עובדה רבת משמעות היא שבני

מנהיגים ועסקנים, מזכירים ופעילים, שרוממות ערכית של תנועת הפועלים בגרונם, אין הליכתם להתישבות במספרים גדולים יותר מאשר בני פשוטי העם. לא פחות עגומה היא העובדה שאף אותם צעירים הקשורים בדרך כלשהי לתנועת העבודה ומגלים פעילות מסוימת בתוכה ומסכיבה — מרכזים את מיטב פעילותם בתחום העסקנות העירונית המפלגתית המילולית ואינם מגלים כל גטיה וכל כוח רצון להגשמה אישית עצמית בתתישבות ובעבודה ממש, כאילו הפעילות המפלגתית המילולית היא היא העיקר והמרכז בדרכה ובמסורתה של תנועת הפועלים הישראלית ולא ההגשמה האישית בהתישבות ובעבודה יוצרת לכל סוגיה.

שיעור כוחה של תנועת הפועלים בישוב ובמדינה היה כשיעור כוחה בהתישבות. ההתישבות העובדת, התנועה הקיבוצית והמושבות, היא בעיקר אשר שיוותה לתנועה את אופיה החלוצי, את איכותה המגולית ואת כוחה הפנימי. עם גבור ההתישבות — גדל ורב כוחה של התנועה כולה. עם החלשתה — נחלשת התנועה כולה וחולשה זו מתנקשת קודם-כל בקיבוץ.

ידידת ערכה של ההתישבות בתנועת הפועלים מסיטה את הקיבוץ אחורה גם בעיני חבריו ובעיקר בעיני בניו, חבריו הצעירים. ועל בעיות השוויון והפער, התינוך והדור הצעיר — בפרק הבא.

[אמק]

~~להגברת ההתישבות!~~

~~... וזוהו אין לנו מאבק עם גורם זה על זכות ההתישבות טוב אין לנו זקוקים למאבק מדיני על זכותנו להתיישב בארץ. יש לנו מאבק אידיאולוגי, מאבק ציבורי עם הנוער, עם בית-הספר, עם הוגי-דעות בחברה, שאינם מכינים את התישבות הקבועה, המת" מרת של ההתישבות העובדת בנושאת אהרן של העבודה העצמית ובראש וראשונה — התנועה הקיבוצית. המבקשת להגשים הלכה לעשה ערכים חברתיים ומוסריים. וכל אלה בנוסף להתישבות המדינית והבטחנית של הנצחיות היהודית. ... משקלה של ההתישבות היהודית באותם חלקי-ארץ שאנחנו מחליטים ליישם, ובאותם מפרים וקצב שאנו רוצים בהם — היתה ונשארה מכשיר אינר במאבק המדיני הצמחי לנו על גבולות המדינה בעתיד.~~

~~יגאל אלון~~

~~(מדברים במרכז הקיבוץ בשפיים ב-30.8.72)~~

252

החברה הישראלית, תנועת הפועלים והקיבוץ (ב)

א. סגולי

ד. שוויץ ועמ'ו

המגמה השוויצית היתה מסיימי ההיכר הבולטים של תנועת הפועלים הארץ-ישראלית. המאבק והמעשה להגשמת טגמה זו הסתעפו לכיוונים שונים בהתאם לתנאים ובהתאם לרובי הציבור השונים שלמענם הופעלו. בתנועה החלוצית ובתנועת הנוער הציונית-סוציאליסטיות-חלוציות היתה דומיננטית המגמה שהינכה לערכי שוויץ, שיתוף ועזרה הדדית בהדגשה עדיפותו של הקיבוץ כצורת חיים המאפשרת במידה מירבית את יישומם של ערכים אלה. בשכבות פועלים, שמחוץ להתיישבות העובדת, ניתן עידוד רב, חסרי ומסרי, ליצירתם, טיפוחם וגידולם של מפעלי חברת העובדים המינהליים והקואופרטיביים, שיסודות של שיתוף ועזרה הדדית בדרגות שונות השתלבו בהווייתם וביצירתם.

ממקורותיה וממהותה של התנועה, כתנועת פועלים ציונית סוציאליסטית ינקה והופרצה המגמה להעלאת רמת החיים של הפועלים כדי צמצום גובר והולך של הפער ברמת החיים בין הפועלים לבין שכבות אחרות בישוב ובמדינה ובין הפועלים בינם לבין עצמם. הפרשי השכר אצל הפועלים השכירים אמנם התחילה בולטת כעובדה עוד בימי העליה השלישית, כמבישים ובבנין, עם תופעת הדישרנציאציה המקצועית וההשכלתית וכו', אבל אז היא נסבלה כהכרח, שאף אם לא יבונה גם לא ישראל וירומם. אדובא, העלו על גס והיו למופת אותם חלקים בתנועת הפועלים שקיימו בתוכם פקסימום של שוויץ ועזרה הדדית. מלבד התיישבות העובדת שהנשימה בתוכה, בדרגות שונות, מנפות של שוויץ ועזרה הדדית, התנסו בכך גם עובדי מוסדות ההסתדרות שמשכורתם לא היתה לפי רמת מומחיותם, דרגת השכלתם ומצמדם אלא על-פי צרכי משפחתם. לא אחת החפארה התנועה במנהיגיה שמשכורתם היתה נמוכה יותר ממשכורתו של השוער או השמש בבית הוועד הפועל, בעל המשפחה הגדולה. היתה לעובדה זו, אם לא ערך מעשי גדול, שכן מספר עובדי ההסתדרות בימים תמם לא היה רב ביותר, אלא ערך סמלי מסרי וחינוכי המשפיע על התנועה כולה.

לעובדת ביטולה של דרגת המשכורת המשפחתית בומגה, אף אם היתה בה משום פגיעה ברקמתה של התנועה — לא נתלוחתה אידיאולוגיה של פער. הרבר נראה כהשלמה עם מציאות ולא כעקרון מחייב, בדומה לעקרונות אחרים שיישומם הלכה למעשה נתקל בקשיים שבמציאות רבת הניגודים. לעומת זה — השינוי שחל בשנים האחרונות הוא שינוי עקרוני, מהותי. מגמת השוויון כתנועה נתערערה מיסודה. סכאן ואילך — אין הפער תופעה שולית ושלילית שהתנועה נאבקת כנגדה, אלא תופעה נסבלת, ובעיני רבים ושלמים אף צודקת ורצויה וראויה למאבק למען התרחבותה והתמשטותה. שכן בלעדית, לפי תפיסתם של אלה, אין פיתוח, אין גידול, אין חיים. מעתה אין די לסוגים מסוימים בשירותי המדינה וההסתדרות במשכורות הוגנות התואמות למציאות הארץ-ישראלית, אלא שמשכורתם של סוגים מסוימים אלה, מן ההכרח שתהיה תמיד, ברציפות ובאופן עקרוני, גבוהה מן המשכורות שמקבלות שכבות אחרות במדינה. משמע — כל אימת שעולה שכרם

* חלקו הראשון של המאמר ב"מבנים" כרך ל"ד חוב' 4 עמ' 325.

פראגמאטית וסתגלנית, "מתבשלת" בתוך חוג של עסקנה מסודית וקבוצות-לחק, ללא השראה ודד. זו מערכת המקצצת בשרשי עצמה והיא משאירה אחריה "אדמה הרוכה" בחודעה הציבורית. זו קרקע נוחה לעשבי באשה, העלולים להתפשט גם אל חצרו של קיבוץ, ולשבש שדות מגיבי ברכת.

בפורום אחד לכירור בעיות הקיבוץ בימינו הירבו חברי קיבוצים לטעון להתאמת הקיבוץ לשנות ה-70, ליתר פתיחות וגמישות לגבי מה שנראה להם כתביעותיו של העידן החדש. סוציולוגית אחת, שנטלה חלק באותו כירור, ועל אף שאינה עוד חברת-קיבוץ אין להטיל ספק בכנות יחסה לפעלו ולחזרתה הנאמנה למקומו בחברה הישראלית — ביקשה להציג שאלה. בהחיות ובטאקט, כרוששת שמא שאלחה תתפרש שלא כהלכת, היא שאלה בערך כך: אני מרשה לעצמי לשאול אתכם, נאמני הקיבוץ המבקשים להעלות את כושר עמידתה של החברה הקיבוצית בדרך סיגולה אל החברה הסובבת אותה — היודעים אתם להגדיר לעצמכם מוז הגבול של אותה הסתגלות, אשר מעבר לו "החברה האחרת" הדלה להיות אחרת?.. כאמור, השאלה נשאלה ברוח טובה ומתוך כוונה טובה, והיא שאלה של טעם. טוב שתהא מטרידה את מחשבתנו. לא שאני סובר שאנו אמנם הגענו כבר לגבול הזה, אולם שאלה-אזוהה זאת מן הדין שתהא דורכת את ערוותנו לערכי חיינו ולמערכות אשר לפנינו.

כוחות חיות רבים גלומים בקיבוץ — אלה שביסודות המוצקים של בסיסו ומבנהו המשקי והחברתי ואלה שבסגולות הנושא האנושי שלו, על כל רכדיו ודורותיו. המפעל הקיבוצי שרשיו עמוקים ומסועפים בארץ הזאת, הוא מן התופעות המרכזיות בנופה, הוא בעיצומם של צמיחתו ושגשוגו, ומפכים בו מעיינות יצירה בלתי נדלים.

הפרובלמטיקה המורכבת שלו אף היא מסימני מקוריותו והדינאמיות היוצרת של הוויתו. הקיבוץ בשנות ה-70 — על אף כל המגבלות והסכנות האורבות — אינו עוד פעלם של יחידים "אנשי בראשית", לא עדת-חסידים סגורה, לא כת ולא "עילית" של אנשי מגולה ואף לא נחשול חולף — הוא אפיק-חיים לציבור גדול ומגוון בארץ, מאבני-היסוד של הסטרוקטורה הכלכלית והחברתית שלה, אתגר לצעירים ועולים. התנועה הקיבוצית עמוסת בעיות ומשימות, ואין היא במצב של תהייה על עצם קיומה וטעמה. היא שואלת לגתיבות גידולה, התעצמותה, הסתערותה והאדרת עצמיתה הערכית וערה (גם אם לא תמיד במידה מספקת) לסכנות האורבות לה.

כל אשר סביבנו — בארץ, בעם, בעולם — רחוק מציביות ובטחון, מיטלטל בין סתירות, משברים ועיזותים, בין תקוות וחרדות, צפוי לתמורות. ימים סתם, מעושי נחת ורבי גיעה, ואין מקום לאשליות, לשאננות והשלמה. השוחים עם הורם אין יודע לאן תישא אותם הרוח. עוד נכוננו עמידות לשוחים נגד הזרם, דרוכי רצון, היודעים תכלית חתירתם ופישרה. —

[עקיף-חודר]

ועולה רמת חייהם של עובדים רגילים, הכרחי שבאופן מקביל ואוטומטי, יעלה שכרם של בעלי הנחשורות הגבוהות שהגיעו כבר מזמן אל רמת חיים סבירה.

ו"יראה הדבר מוזר ביותר, אך עובדה היא כי אידיאולוגיה של הפער שוכנת לה, אצל שי-כבות מסוימות, בכפיפה אחת עם השפה לצדק ולשוויון, לביטול קישורים של שכבות עוני, להעלאה רמת חייהם בכלכלה, בשיכון, בחינוך וכי' ומבלי להשוש כלל כנראה שהסתירה המתמטית שבין שתי התורות האלה תדקר לעין כל. אצל שכבות מסוימות מדקרת סתירה זו במהופך: הם מתרעמים ורוגזים ומזוהים נגד שכיחות של פועלים מקופחים בשכרם ובתנאי חייהם, ובו בזמן תובעים לצמצם העלאות שכר והטבות אחרות ואף שובתים למען השבתם, אף כי שכרם ורמת חייהם גבוהה בהרבה משל אותם פועלים שכנגדם הם מתקוממים. סתירה כפולה ומשולשת זו, שכנראה אינה כלל סתירה בעיניהם, בולטת במיוחד אצל הליברלים הישראלי המפועל לפניו: גהיל, הליברלים העצמאיים, אנשי "הארץ", חוגים אוניברסיטאיים וכי' כל אלה, בצורות שונות ובתחפושות מגוונות — הפער בכיסם, ובגרונם — הצדק והשוויון, הקמפואיס, למשל, אשר לא מעט מן הנואמים, המראיינים, המסיפים והמפגינים למען הצדק והשוויון יוצאים מהצרותהם, אינם חדלים, בו בזמן לתבוע לשיכניהם גם בניני פאר, גם משכורות פער וגם תשלומי שכר לימוד מועריים אך שווים לכל, גם לזה שבא אל הקמפואיס במכוניתו הפרטית (מחקר בנושא זה גילה כי 22% מהסטודנטים הם בעלי רכב פרטי משלהם) וגם לזה שבא אליו באוטובוס. סיפורו הקצר של שופמן "ילד זר" שנכתב לפני שנים רבות, נשאר אקטואלי כאז כן עתה: אפשר להסיק אל המרום והשגב ועם זה לא להיפנות לרגע לעורתו של ילד בוכה משום שהוא זר...

"פילוסופיה" זו שתורת הפער וניגודה שוכנים בה תבוקים במידה שהיא קונה לה שביחה בתוך התנועה ומתפשטת ללא מאבק נגדה — מכרסמת בדרגים, במציאות זו — בני שכבות עובדות נחשלות ופועלים ששכרם נמוך, שתנועת הפועלים מעצם טבעה ומתורתה חייבת להיאבק לשיפור מצבם ומעמדם — אמנתם וקשריהם אל תנועת הפועלים עלולים להתרופף במידה גדולה והולכת.

על עצם קיומו של פער גדול בהכנסות וברמת חיים — דומה שאין צורך להכביר מלים. המחקרים, הראיונות, כלי התקשורת לסוגיהם דשים ודשים בנושא זה.

באורח פאראדוקסאלי, עם התרופפות הרגישות לגבי השוויונות והצדק הסוציאלי הפנימי בתנועה, גברה הרגישות לגבי האחדות הפוליטית החיצונית. אנו עדים בשנים האחרונות לתהליך מנגוד במשמעותו: אחדות פוליטית פועלית נוכרת והולכת ושוויונות סוציאליית מתרופפת והולכת. האחד הפועלי, כפי שהוא מתחייב מדרגה וממחמתה של תנועת הפועלים, עיקרו הוא, יותר מאשר בתחום הארגוני המפלגתי הפורמאלי, דוקא בתחום הסוציאלי * החברתי. הכמיתה לאחדות פועלים מקורה בהכרת ההווה הסוציאליית האחת

* מחקרים של משרד החינוך שנתפרסמו בכתנות ("הארץ", "פער", 15-16 באוקטובר 1972) מוכיחים כי 91% מן הסטודנטים הם בני משפחה של המעמד הבינוני ולמעלה ממנו. עובדה המפריכה את הדיעה הנשפעת מה רשם כי באוניברסיטאות לומדים גם בני פועלים באחוזים גבוהים. עובדה זו מתחזקת ע"י מחקר אחר על הרכב הסוציאלי של משפחות הורי הסטודנטים. מוכח כי רובם המכריע של הסטודנטים הם בנים לאבות שאפשר להגדירם כיבעלי צווארון לבן כמו מנהלים, בעלי מקצועות חסיים, סקידים, מתורגמנים וכדומה. 16% מבין הנחקרים הם בני עובדי התכורה, הרושת ושירותים. לעומת 4.9% שהם בני פועלים משפחים.

ובקיום ערכים וחזון משותפים. האחדות הסוציאלית והאחדות הפוליטית מן הראוי שייצאו בהשפעה הדדית. האחת היא בסיסה של האחרת כשם שהאחרת פועלת לקיומה ולטיפוחה של האחת. פער גדל ומתרחב בין אחדות מפלגתית ארגונית מוכרזת לבין אחדות סוציאלית מהותית אי אפשר שיהיה בר קיום במשך זמן רב בתוך תנועה אחת. בסופו של דבר יגבר האחד על השני. או שהתנועה תחתור ותפעל על-פי ערכי השוויון והשיתוף שבמחנות, או שמציאות הפער הסוציאלי הקיים בה, תאמץ לה אידיאולוגיה מתאימה, ובמקרה זה יתקוממו כנגדה המקופחים ובעלי ההכרה הסוציאליסטית. דומה שעל רקע זה החלה את קיומה סיעה בי בשנות השלושים, במפא"י. בילינסון, שניתח בשעתו את תבוסתה של תנועת הפועלים הגרמנית ואת עלייתו של הנאציזם בגרמניה במאסרו "בעקבות התבוסה בגרמניה" ("דבר", נובמבר 1933) ראה את "אחד השרשים העיקריים של הכשלון הגדול" ב"פירוד במחנה העובדים" והוא מפרש:

"כוונתי אינה לפירוד המפלגתי, החיצוני, הסוציאליסטים והקומוניסטים, חשיבותם במקומם מנחה — אולם חשוב יותר בעיני הוא פירוד אחר שאינו אידיאולוגי תכסיסי ושאינו מתבטא בפנקסי חבר שונים — אני מתכוון לפירוד חיוני, נוקב המשחק באורח חיים, במצב נפש, בדאגות יום יום ובתקוות מחר".

אכן, הפירוד הזה שעליו מצביע בילינסון הוא הקשה ביותר ואם הוא קיים בהסתדרות מעמדית אחת ובמפלגה סוציאליסטית אחת, ושובה עוד משתרבת ללא קושי מיוחד אידיאולוגיה מפנינה ולוחמת להמשך קיומו של פירוד-פער זה בשם הפיתוח, הקידמה והמודרניזציה — אין הוא מבשר טובות...

קיומו של פער סוציאלי מחריף והולך בחברה הישראלית, כשהוא מלווה מלל רב על צדק ושוויון וכו', ואינו מלווה פעולה ומאבק רעיוניים ומעשיים כנגד המציאות של הפער — מציאות כזאת אין בה כדי לעודד את התנועה הקיבוצית, אשר העויה השוויונית והאידיאולוגיה התואמת אותה הם עיקר ויסוד בה. מציאות כזאת — כוחה רב לערער אמונה, להרפות מתח ולעמעם את ההכרה הקיבוצית, קודם-כל בקרב הבניי-התחברים של הקיבוץ.

ה. החינוך והדור הצעיר

תנועת הפועלים הארץ-ישראלית אינה רק ארגון, מסגרת, נכסים חמריים, מפעלים מסקיים וכדומה. היא גם ימות רוחנית, גם אורח חיים, גם תורה הווקת לימוד. בדומה לתורה במסורת היהודית שמשמעותה גם לימודית, גם התנהגותית-מעשית, כן גם תורתה של תנועת הפועלים: היא מורה דרך לחיים ונושא לימודי כאחד. אין להפריד בין הדברים. שניהם תלויים זה בזה ושניהם מחייבים זה את זה. היא בבחינת תורה לא רק לשמה, לא רק לשם ידיעה אלא לסם חינוך האדם לאורח חיים תואם לה ומנשים אותה. אין חידוש בקביעה שיסוד החינוך, מרכזיותו וערכו בתנועת הפועלים נדחק בתקופה האחרונה לקרן זווית איד קרה הדבר שציבור גדול זה, ציבור הפועלים שמקיף כ-70% מכלל האוכלוסיה היהודית בארץ, ציבור בעל חזון ונכסים חמריים, איד קרה שתחומי החינוך והרוח במדינה הם כמעט מחוץ להשפעתו הממשית?

כאן ישאל השואל ויתמה: האמנם מחוץ להשפעתו? הן הכל במדינה הזאת נתון לשלי-תחם של הפועלים, ארגוניהם ומוסדותיהם! בכל-זאת קשה להפריך את העובדה כי כל אשר בתחום הרוח — החינוך לכל דרגותיו, כלי התקשורת למיניהם וכו', כל אשר מעצב את תודעתו של האדם הוא למעשה מחוץ להשפעתה הממשית של תנועת הפועלים, ערכית, מסורתית ודרכית.

מכה קשה הוכחה התנועה עם ביטולו של זרם העובדים בחינוך. לא לחינם לחמו התונים הבעל-ביתיים, ה"כלליים" למיניהם כנגד זרם העובדים, ולא לשוא אין הם חזלים להתפאר בהישג הגדול שנחלו בזמננו. דומה שכלל שמתרחקים מתקופת קיומו של זרם זה — מרגישים בהיעדרו יותר ויותר ומודים בכך במישרין ובעקיפין גם רבים מאלה שבזמנו נתנו את ידם ליזמתו של ד. בן גוריון לביטול ה"זרם". מעשהו זה של בן גוריון, שבצדק מיחסים אותו אישית לו, יש שרואים בו עד היום את אחד מהישגיו הגדולים, אך לאמיתו של דבר, זהו אחד מכשלונותיה הגדולים של תנועת הפועלים, כשלונו שתוצאותיו הפטליות להחלשתה הרוחנית והמוסרית מוכחות יותר ויותר עם הזמן החולף. עוד בוועידה התשיעית של מפא"י, ב-1963, קבלו מרה גם ז. ארן גם לוי אשכול על ידידת הרוח החלוצית בחברה הישראלית ומבין הדברים השתמעו הרהורי תשובה וחיפושי דרך לחיקון המצב בתחום החינוך.

מי שזוכר את אהרו הכוללים להתישבות מבין חניכי בתי-החינוך של זרם העובדים בשעתו, בהשוואה לאהרו אלה מבין בוגרי בתי-הספר הכלליים (יש על כך מחקר של ד"ר ת. אורמאן שראה אור ב-1954 בספרו "הגטיה המקצועית של ילדי בתי-החינוך"); מי שישווה את הנוער שבהתישבות העובדת שעדיין נהוץ במידה רבה להשראתו ולהשפעתו של החינוך הממשיך את זרם העובדים, אל הנוער בערים המתחנך בבתי-הספר שהתרוקנו ברובם מן הערכים החלוציים-הפועליים — יראה בעין איזו אבדה גדולה אבדה לתנועת הפועלים עם היסול זרם העובדים.

אמנם, מאפשר "חוק החינוך הממלכתי" הרשמי, שבא לאחר ביטול זרם העובדים, להקציט במסגרתו מקום נכבד לחינוך חלוצי. סעיף ב' בחוק זה מדבר על חינוך להכשרה חלוצית על עבודה חקלאית, על שויון, עזרה הדדית ואהבת הבריות. ולא עוד, אלא שהחוק מאפשר כי 20% מתכנית הלימודים ניתנים לשינויים. ספק רב אם כל האפשרויות האלה נוצלו, אף-על-פי שמשדד החינוך היה כל הזמן בהנהלתם ובאחריותם של נציגי תנועת העבודה. בשעתו הובטח קבל עם ועדה כי אותם הערכים הגדולים, היסודיים, שייחדו את זרם העובדים בחינוך, לא יאבדו לריק, אלא ינחלו לחינוך ה"כלל ממלכתי" האחד, שיהיה חינוך חלוצי, אשר יקפח את כל הנוער בארץ. האם הוגשם דבר מכל אלה? האם לא תגיע הזמן למיפנה יסודי בתחום זה?

במועצת הקיבוץ המאוחד (פברואר 1971) עמד שר החינוך והתרבות על זכותה של התנועה הקיבוצית לחנך את ילדיה על-פי דרכה ורוחה. אך, דומה, שכלל לא זאת היא הבעיה. זכותו של הקיבוץ לחנך וללמד, בסגרת תכנית הלימודים הכללית, על-פי רוחו ובשיטה הרצויה לו — מעולם לא עמדה בספק. שר החינוך השווה אז את זכותה של התנועה הקיבוצית לחנך על-פי דרכה לזכותה של החברה הישראלית לחנך על פי דרכה היא:

"כשם שהחברה הישראלית, באמצעות מוסדותיה הנבחרים מבקשים לחנך את הדור הצעיר על-פי השקפת עולם, תכנית לימודים ומגמות חינוכיות אשר תשרתנה את האזרח הבודד ואת האינטרסים של החברה והמדינה — כך רשאית תנועה חברתית לתנועתנו לחבוע לעצמה, בדיו, את זכותה לחנך על פי דרכה." ("בקיבוץ", 785.סס)

מכאן משתמע שאותם ערכים חינוכיים המנוחים ביסודו של החינוך הקיבוצי אינם מעניגו של החינוך הממלכתי כלל. למה? וכי החינוך החלוצי, החינוך לעבודה, להתיישבות, למשימות וכר הוא מעניגה של התנועה הקיבוצית בלבד? האם אין הוא מתחייב מתוך מציאותו של העם ותבאי הארץ לגבי כל הנוער היהודי בארץ? כלום אין החינוך החלוצי-התישבותי די ציוני, די לאומי, די ממלכתי כדי שיהיה ראוי לבית-הספר הממלכתי-

כללי לעסוק בו ?

אגב, "דבר" (16.271) נבהל מאד מדבריו של השר ובמאמר הראשי הגיב כרוגזה כנגד "זרם לימודי נוסף" שבנוטו, כביכול, דיבר השר, כאילו דוקא הווינד הקיבוצי "הנפרד" הוא הוא שהכיזב, כפי שמזכירים, כידוע, בני הווינד הזה בצבא, בעבודה, בהתישבות וכו'. שהרי, יש להודות, באווירה הקיימת בארץ, גם אם יסופח הווינד התלוצי ההתישבותי, אין כל ודאות שיוכל לעמוד מול הרוחות המנגדות לו בחוץ וכי יוכל להגיב את התוצאות המיוחלות. אך היא הנותנת: דוקא הקושי מחייב יתר מאמץ. במציאות זו אין די בתנועות הנוער, ובייחוד כאשר היקפה, יכולתה ואמצעיה — הגם די מוגבלים. הכרחית הכשרת קרקע מוקדמת, בהיקף ובעומק בגיל הרך. ויורשה כאן ציטוט משל יעקב גיר, סופר ומחנך, מראשי זרם העובדים בחינוך בשעתו:

" — הילד בן העתיד, לא יגיע מאליו בחינוך הרגיל והמקובל אל תכני היסוד האלה (המדובר בתכנים הלוציים התישבותיים חברתיים), אלא אם כן יוכון מימיו הראשון נים בחינוך, לראות בהם אמיתות חיים. עם ראייה זו עלתה מאליה בעיית החינוך המכוון התואם לתכלית זו". (עיונים כרך א', 1968 עמ' 45)

כאן יבואו הסופרים וישענו: מה הרעש? במה פחות הנוער של ימינו, "תוצר" החינוך הממלכתי הכללי מן הנוער שבחקופת הקמת המדינה ולפניה? כמוהו, כנוער של אז, כנוער הפלמ"ח. והראיה — כושר לחימתו, התנדבותו למשימות צבאיות, וכו'. אולם ספק אם אפשר למקד את ההערכה על הנוער של ימינו בתחום הצבאי בלבד. אין בהערכה הצבאית הבלעדית כל האמת וכבר עמדו על כך חוקרים ומומחים לדבר. אותו נוער אשר מערה את נפשו בהגנה על הארץ עד כלות — אינו עוצר כוח להתישב עליה ולעבודה. חלקים ממנו אף יורדים מהארץ. בהקשר זה הצוין התבטאותם של דוברי משלחת מיצגת של הלומדי טיניז שחופיעה ביוני 1972 לפני ועדת החינוך והתרבות של הכנסת. לפי דיווח אמרו דוברי המשלחת: "אנו דור המחפש את התועלת מפני שאנו חיים בחברה שבה הכדאיות משמשת נקודת מוצא לכל דבר. לכן אנו גם אדישים לבעיות החברה והאזרחות". תגובה דומה לזו אפשר לשמוע גם בהודמנויות אחרות מפי הנוער בערים, ואין הוא אלא מעידה על התלישות והחמרנות של חלקי נוער נכבדים. יש בו חלקים שפגומה בהם גם הרגשת השייכות הוודאית שלהם אל הארץ ושל הארץ אליהם. הופעה זו של ספקות ומבוכה שמוצאים להם ביטוי בכתב ובעל פה, בספרות ובאמנות ביחס לזכות ולשייכות של היהודים אל הארץ — היא הופעה חדשה שלא ניכרה אצל צעירי תקופת המדינה ולפניה. בשנים האחרונות ניכשו פריצים גם ביחס של חלקים נכבדים בחברה ובנוער אל העליה. אפשר לומר שהיחס לארץ ולעליה אצל אלה הוא דו-ערכי וזאת — לגבי ערכים שהיו כלליים ומקובלים על הכל ולא כל שכן לגבי ערכים אחרים שהם שנויים במחלוקת ובהערכה בין זרמים ותנועות בארץ.

ומכאן, לכלי התקשורת: הרדיו, הטלביזיה, העיתונות וכו'. אין צורך להרבות דברים על ההשפעה העצומה שיש להם על נפשם, מחשבותיהם והשקפותיהם של הבריות, ובייחוד של הנוער והילדים. אך קרה הדבר שבמדינה שרובה פועלים, שתנועת הפועלים המאוחדת, גנת, המקיפה כ-70% מן האוכלוסייה היהודית ואשר לה הכוח המכריע בהנהגת העם והמדינה, אך קרה שכלי התקשורת הממונים — הרדיו והטלביזיה, שהם ברשות המדינה והעיתונות ברובה, נמצאים למעשה בידי אנשים שבהלםם הגדול רחוקים וזרים ומהם אף עוברים לערכיה, מושגיה ופעוליה של תנועת הפועלים ?

יקצר המצע להבאת הוכחות. הן מצויות בשפע וכל מי שער לנשוא זה יוכל להעיד עליהן כחנה וכהנה. דיה דוגמת הצנתו של האחד כמאי השנה ברדיו ובטלביזיה, שהיתה

משותף, סגולת ומולדת באמתו, שבה וסמלו של ציבור מאורגן, שהיא הגדול ביותר במדינה. אירועים שונים של התמודדות ופילוחות, הניעות, פועלות ופי פתוחים לעיתים בתוכנם ובצורתם כדי המלכיות, סוף תורם הבנת, בין הציור שבום ובין המל, הרוי והשלי — דבר שבסיבום מעות ומסלף את המות ומעלה של תרומה המעלים, אך קרה הדבר ?

השוב ישנו השופ: הרי על כלי התקשורת חלפה רשות השידור, שבה תופסים נציגי המות העבודה מקום די נכבד ובמות, אישך, לכון את הדברים לשי רוחם, אלא שבאן גודת התרומה, ישנם מעלים מעשים ואירועים שיותר מסקובת בהם התנהגה העלילה קובצים בהם האנשים העישים בשפת, אלה המבצעים למעשה את המלאכה במסגרת אלה אפשר למנות את המורים בבתי-הספר, הכלכלנים במשרדי הממשלה השונים, מחברי המצוות, העלמים והסכואים ופי שפרשות הרדו המלכיות וכדומה — אנשים המתיאיים לפועל את העבודה הם, כפי שמסתבר, קובצים יותר מהמלכיים למעלה מסך שבציות כוח האדם המבצע, רמתו, איכותו, השקפת עולמו, ויא הבניה הרואית במעלה הארץ מלאה אנשים מוכשרים ורבי יכולת, אך האם יש לה גם די כוח-אדם שיחד קריבו גם יכולת מקצועית וגם שאי רוח קרבו בבדי שיכול למלא את התפקיד שהוא קובע בעיצוב המותם של היחיד ושל החברת בישראל ? מבחינה זו אין להנח המלכיות המפורזות ויהא יכולה לסנות את המצב ביחודו, שכן באין אנשים מוכשרים ותחאיים לתפקידם — אין לעשות דבר, דומה שאת הסיבות להיעדר אנשים כאלה ויא שאין בארץ מוסדות וכלים להבנתם, להרעם ולהכשרתם. ולמרות הצער והמלאכה — אין גם לתנועת המעלים בארץ מוסדות מסלה ברות, עליפי ערשה וכרמה אוניברסיטאית שיתנו וכשיודו צעירים לתפקידים אלה. האוניברסיטאות הייטות בארץ, מסך רב אן ציחה המתחלפת מן בהוראה ובמחקר, הן עשויות להכשיר אנשים במספר ובאיכות הרדוקים לתפקידים אלה. נאמנו עלינו עזרו של ידיר הכנסת המנות, התי ראובן ביקת שאמר:

"אנו עדים למשלח הגדול של תרומה המעלים בתחום ההשכלה הגבוהה. ברל דובר על יתר ומקן, על העבודה שהופר ביניהם גדל הולך משנה לשנה. הפרודוסורים מסתיימים לסטראליציה רעיונית הם תוכי תנועה העבודה מסך קפול שחוקם עיי התמודדות חינוך חוד כלכלנים אנטי-אידיאיים, יבית שפריוצקני שהחיסר להיות פרמו הסרוא, אינו מסלא שום התפקיד, חד לנו שיות מבוישות עם אנשי אוניברסיטאות. בתקלבו בניה של רות ואיבת יש לנו מסין ברזש עם תחנן ללימודי העבודה בתל-אביב. אני חושש שאם לא נקים אוניברסיטה תנועתית נייגע לוח המטראליסטית, הגודלית-טית הקרידוסטית, (עיר "עיתונות" כרך ד עמ' 136).

אין גם לצפות לכות אדם כזה, שיספקי לנו האוניברסיטאות בתורל. אלה דואי לא שיחו בתלמידים, בין אם הם ישראלים שיודו לשחר למתחתו, ובין אם הם ילדי ארצות חרן, את הערבים העלובים הרדוקים לתפקיד ות העבודה שאוניברסיטאות רבות בתורל. המכו להיות מוכים או מדגרות לחונם הקרואים "שמאל" ישן או חדש, עדין אין בה כדי לתמיד שצעירים אלה הם באמת מהמכונים במשפחות ארץ-ישראלית, מלופר שהם עצמם מוכים ומחננים לחיים ולתובים ומחנכיים באמת צעירים אלה, ברובם, עד עכשיו לא תוכחו אלא שמתכונתם היא מילולית-קולנית גרידא, ואין בה דבר מן המסכנות האמיתיות, כפי שנתגבשה במסורתה ובמסויגיה של תנועת המעלים הארץ-ישראלית.

השחטע מכאן תצודר בהקמת אוניברסיטה של תנועת העבודה או של התנועה הקיבוצית.

צית שתהנך ותכשיר אנשים ברוחה ולצרכיה המיוחדים. וכאן ישאל השואל: מה לאוניברסיטה נוספת במצב של עודף סטודנטים כפי שהוכח לעיל? אכן, כך הדבר! גם עודף וגם חוסר. בדרך כלל יש עודף סטודנטים, אך לתנועת העבודה חסר כוח אדם אקדמי מתאים לצרכיה היא. שורת ההגיון והישר מחייבת, אפוא, כי תוקם אוניברסיטה נוספת אבל במסגרת התקציבית הקיימת ועל-חשבון הגדלת השתתפותם הכספית המתאימה של בעלי היכולת מקרב הסטודנטים באוניברסיטאות הקיימות.

1. סיכום וסיכוי

עם כל האמור לעיל ביחס לחלקה הגדל והולך של החברה הישראלית, באווירתה, באורח חייה, בכלכלתה, בתרבותה, בחינוך ובכלי התקשורת שלה — בהשפעתה המכרימה והסוחפת בקיבוץ ובערכיו — אין להסיק שאין תועלת ואין ערך לפעולה עצמית של הקיבוץ להתגבשותו, להתחשלותו ולהעלאתו מול הרוחות הרעות המתהלכות מסביבו. עם היות הקיבוץ צורך אובייקטיבי של הארץ — לישובה, לבטחונה, לכלכלתה ולתרבותה — אין הוא עצמו גורם מבוטל במאבק כנגד הרוחות הרעות האלה. אדרבא: המצב הקיים בחברה הישראלית מחייב אותו להתאזרות יתר כדי התגוננות התקפה גם יחד. בהתגוננות-התקפה זו אין לפעול ללא אמונה עצמית, ובראש וראשונה — הערכה עצמית. כל חברה ייחודית שהיא במיעוט כמותי בתוך החברה הסובבת — אין בכוחה להתקיים ולהתקדם אלא אם היא חיה בהרגשת ערך עצמי, ייחודי ועולה לגבי סביבתה. ייתכן, שהחברה הגדולה המולדת משום עליונותה המספרית וגם משום נחיתותה הערכית תנסה להתגונן ותטיל בחברה הייחודית, המיעוטית, את האשמה הכבדה של התנשאות. וכבר היו דברים מעולם. גם כיום אנו שומעים לא מעט מפי דובריה השונים של החברה הישראלית הכללית ובעיקר מבין חוגי האינטליגנציה את האשמה הכבדה על הקיבוץ, שהוא "אריסטוקרטיה", "אצולה חדשה" וכדומה. אין האשמות אלה מעידות אלא על קנאות ונחיתותם של חוגים אלה כלפי אותו מיעוט זעיר, שאין הם עוצרים כוח להניע לרמתו ולמעמדו הפנולי, הייחודי, ייחוד שיותר משיש בו הנאה חמרית ותגמולים חמריים, יש בו שלמות-יתר והגשמת-יתר של ערכים ומשימות. שהם עצמם, אינטלקטואלים ואינטליגנטים "למופת" רק מרבים לכתוב, לדקלם ולהטיף אליהם.

אפשר להשוות את מצבו של המיעוט הקיבוצי בחברה הישראלית הגדולה למצבו של המיעוט היהודי בגולה בקרב הגויים הרבים והעצומים שמסביבו. בכוח הערכות העצמית, הייחודית כלפי סביבתו, עצר כוחו של היהודי הדתי. להחזיק מעמד ולשמור על ייחודו בסביבה המתגברת. בעוד שבעיני הגויים לא נחשב היהודי אלא ככלכלי-חוצות, ראה הוא את עצמו כבן "אתה בחרתנו" עולה ונישא עליהם. עם כל הביקורת כלפי ה"אתה בחרתנו" היהודי — בעיקר משום שלעתים לא היה לו כסוי — אין להכחיש את חלקו וערכו בשמירת הייחוד היהודי בקרב הגויים. "אל תבכי לי, אמא, שאיני דוקטור או יוריסט — חלקי גדול משלהם", כתב צבי שץ לאמו שבגולה, ובכך ביטא את הרגשת ערכו וייחודו שבכוחה גבר על הקשיים ועל הניכור שבסביבתו. הקיבוץ וחבר הקיבוץ, במידה שתסופח בהם גאנות הייחוד הערכי, ייחוד שאינו תובע לעצמו יתר-זכויות אלא יתר-חובות, כן תעלה ותתעדן הרגשתם וייתב להם. במאמרו "הרהורים על הקבוצה בזמן הזה" כתב הפרופסור רוטנשטרייך:

"במציאות החדשה על הקבוצה לבנות עצמה לא על-ידי התקרבות לתהליכי החברה הסובבת אותה אלא על-ידי התגוננות מהם, רוצה לומר על-ידי ביקורת רעיונית חמורה שהיא תיצג מתוך ועל רקע מציאותה ועל-ידי סדרי חיים שהיו שונים מן החברה הסובבת

לא רק בארגונם החיצוני, אלא בממשותם היסודי-זמית, כולל ממשותם הרגשית-התגובתית וממשותם במישור של הערכה עצמית. — הקבוצה או שתהא המסכה המרוכז של החברה הכוללת כמות שהיתה בדור הקודם או שהיא התגברות על החברה הכוללת כמות שהיא קרויה להיות עתה". (ספר בוסל, עמ' 58.)

דוק ותמצא: המדובר כאן בהתגברות מ"ת הליכי (הרגשה שלי) החברה הסובבת, ולא מן החברה הסובבת עצמה. שכן, כידוע, התנועה הקיבוצית מעולם לא התגברה מן החברה הסובבת, ממאבקה ונפתוליה. נהפוך הוא: תמיד ראתה עצמה כחלק בלתי-נפרד של תנועת הפועלים הארץ-ישראלית ובתור כזאת היתה מעורבת באופן פעיל, וברובה אף היתה נושאת עיקרית של מאבקים ציבוריים, חברתיים ופוליטיים, בתוך החברה הכללית. כך היה בעבר ומעצם מהותו של הקיבוץ ולמען קידומו — הכרח שכך יהיה גם בעתיד. כאמור לעיל, הערכים שעליהם מבוסס הקיבוץ אינם נפרדים ומיוחדים רק לו עצמו. הם ערכים כלליים של תנועת הפועלים הארץ-ישראלית שהקיבוץ מגשימם במסך-ניות המורכבת האפשרית. מכאן רגישות היתר של הקיבוץ לעיוותים לאומיים וסוציאליים שהחברה הסובבת, ומכאן גם הכרח התערבותו האקטיבית במאבק לתקנתה ולהעלאתה של החברה הישראלית כולה, שהוא באותו זמן גם מאבק להעלאתו ולקידומו של הקיבוץ עצמו.

מכל האמור לעיל מסתברות המסקנות הבאות:

- א. מאבק ופעולה להידוש הרוח החלוצית, חוון השוויון והצדק הסוציאלי בחברה הישראלית, ובראש וראשונה — בתנועת הפועלים.
- ב. חינוך חלוצי והתיישבותי בכל רשת החינוך במדינת.
- ג. הרמת קרנה של התנועה הקיבוצית על-ידי טיפוח ייחודה האנושי הרוחני קודם כל בעיני חבריה-היא עצמה.
- ד. הקמת אוניברסיטה של תנועת העבודה, שבה התכנים, האווירה, הכלים, השיטות וכ"י יהיו ברוחה ובהנהגתה של תנועת העבודה, ושבה תתפוס התנועה הקיבוצית את מקומה הראוי לה.

הדברים שלובים ותלויים זה בזה. למען ההצלחה — ראוי שיעשו במשולב ובמאוחד, ואם ייעשו — יש סיכוי למוצא מן המיצר. ויפה שעה אחת קודם.

[אפק]

מתור "דבר אל בני הקבוצה"

... התגשמה היא המבחן, מבחן האדם התנועה. איש הקבוצה צומד במבחן זה כל ימי חייו. כאן הקושי... הקושי הוא סובייקטיבי: קטנה הכוח של התעלות מתמדת... משמתחילה נושבת רוח ספקנית קרה — נחלשת האמונה ונחלש מתח התגשמה. ואן אנו אומרים, שהימים ימי משבר. ימינו הם ימי משבר... יש כפירה בקבוצה, מתוצה לה ובתוכה היא. יש עויבה ממש ויש עויבה נפשית. הסיכוי לעלייתה לנקודת הגובה, תלוי בגורמים שונים ובראש וראשונה בכוחו הרוחני והנפשי, ביכולתו ובנכונותו להיערך למערכה מתודשת על נפש הדור הצעיר בארץ.

... עתיד הקבוצה תלוי במידה רבה בבני הקבוצה. כדי לקיים את התנועה הקיבוצית כעובדה היסטורית מתמדת המטביעה חותמה על חיי המדינה ועל התפתחותה, דרושים ראיה מעמיקה, כוחות-נפש, אמונה, מאמצים גדולים לכיבושים תנועתיים. צריך לרצות בסוציאליזם, צריך לרצות בקבוצה. הבנים רשאים לטפוט את הראשונים כאשר ישפטו, אך את המקום הראוי בהיסטוריה הפשו הבנים רק אם ירצו בקידום ותגשמה הציונים והסוצי-אליסטיים ואת רצונם זה יגלשו במאבק וביצירה.

טריש לוו

(מחבר "אבני דרך")

העבודה וה"השטחים"

לא מציאותם של ערבים היא הסיבה העיקרית להעסקתם במסגרת גדלים והולכים, אלא ליחס: פחיתות הערך של העבודה בחברה הישראלית בארץ היא אחת הסיבות לירידת העבודת הערבית בישראל. משום מה פועלות ההגמוניות במצב שנתהוות על "השטחים" בעוד שלאמיתו של דבר צריך להסנות את הביקורת אל עצמנו, אל החברה הישראלית, אל תנועת הפועלים עצמה, שאינה עוצרת כוח להתמודד עם תהליך פיתוחה של העבודה. הביקורת העצמית הפנימית הייתה ודאי יותר נאמנה לרוחו של ברנר (אם כבר להשתמש בבריו כנושא זה, כפי שעשה "ארץ") מאשר זו, המופנית כלפי גורמים ומסכים חיצוניים.

מחד דרבה, אבל עובדה היא: דווקא אלה שבצורה זו או אחרת מסמלים נכונות "למסור" את השטחים, עם תיקונים כל שהם או בלי תיקונים, דווקא שהם יוצאת היאוריה, שהי

עבודה זו שברנו כתב עליה ברישיתו הי נזכרת - עברה שעה. כיום, פועלים הם, העבור הטכנולוגי, אך גם עם הטכנולוגיה באמצעותה ובצורתה, עדיין צריך לתרום לזרוע, לקודר ולקסוף, לסלול ולבנות וכו', האם החברה היהודית, לרבות חלקים נבדלים בתנועת הפועלים הצרפתי-ישראלית, על אזהרות חיה, שאסוריה, מוטות, מיטות, תרבותה כי מקדמת את עצמה במסלול זה דווקא? הרי "הפיראטיות היהודית המסובלת, פועלים, חיות יפה לשעה, ואילו כיום דווקא הפגיעות היהודית שבנולה, במערב האירופי והאמריקני ובמזרח התיכון, כאתר, דווקא היא היא "פיראטיות" נורמאלית למחזור, כיום אנשי רוח, אינטלקטואלים ו"אינטליגנטיים" למיניהם הם יהיו כמים הפיראטיות, שהיו כונת היא הפגיעות היהודית בנולה, שאין לפנותה אין יונת הדשה, היא מפורשת כנאומו ידבר סינטי (ובכתוב), שהסוף לת לפני ארבעים חמישים שנה, ובימינו היא מופיעה כחדשה הדישה (עין בכפר "ארץ הצבי" עמ' 346 ואילך). זו תורה שנקלטה דווקא יפה בקרקע שהוכשרה לכך במשך אלפים שנה, מה שלא אסא, שירד ערך העבודה בישראל - שאין קטף יהודי וכו' מה כי תרבת התלווה על "הנאים" ומסכים חיצוניים גוריא?

אחד ממאמריו של ברנר בעניין זה מוכח בשם "על הניק" שאיננו, והוא מאמר אף כואלי בתחלם.

אריה סגולי, 194

29.3.73. אלת 99

ביאותי עלי פסי 99 הובלטה בהודעה מסוים גרה מובאה סרבוו ברנר על "עבודה ערבית" ציונות הכותנה על הארץ" - קטעים ממאמריו של ברנר ב"המשורר" ב-1966, הרבנים סרבוו בעד עצמם, במרישיחו מעורר ברנר את בעית העבודה היהודית בארץ-ישראל, שהיא בעיית העיקרית: "אם בין מאות ערביאים לא יימצא אף יהודי אחד לעבודה - לא תחיה הארץ ליהודים".

לשם מה הובלטה במסגרת מודגשת מובאה זו?

ללמדך, כפי שמסתבר, לפי ציונות דתית, שי תהא אנו שרויים לוקה במצב דומה על כל הסכנות הכרוכות בו, הערבים הודיים לכל ענפי העבודה, היהודים מעסיקים אותם ועושים רווחים, משום כבישי העלייה השנייה, שעליהם מתרוע ברנר, ומדוע אנו שרויים דווקא עכשוו במצב כזה? הכל יודעים, כך מסתבר: משום שנוספו המוני ערבים מן השטחים, מבקשי עבודה, וזהו נוסף להעסיקם, המסקנה מתבקשת אפוא מאלה: הבה ניפטר מן "השטחים" ויחד איתם מן הערבים שבהם, ואז... או יהודים יעטפו, יחלפו, יורשו, יצרו, יעדרו, יסללו, יבנו ויעשו בכל מלאכה קשה בקלה, בזויה למסובדת, והכל על מקומו יבוא כסולם, אכן, מצב אידיאלי - אך האם גם אמיתי? האסנם הולכת העבודה (זו העבודה שעליה כתב ברנר כמובאה העיל) ונדווקא כשה ענפי עבודה היוונים במשק היהודי רק משום שיטענו בוק ערבים מן "השטחים" וכל אסור לתאר מצב, שלא יהיו ערבים בארץ ובמסביב? הרי?

הבה נחאר לנו מצב אידיאלי של יחסים בין יהודים לערבים, בין מדינת ישראל ובין הארצות השכנות - מצב של שלום כזה, שי שורר, לפסול, בין מדינות שכנות באירופה, הרי במצב כזה כולנו רוצים, כולנו שואפים לה, איך מתארים לעצמם אלה, הרואים כי "שטחים" את מקור כל הרעה - האם אז אייאפשר יהיה להעסיק ערבים? איך זכמה אסור יהיה למוע פרופן יהודי או קבלו

הנ"ל אה הנסיך זרביק מן
השטחים? מה שיקרא
המצב? המלחמה או אצות

יורן, או כל שם שהוא?
דא, השוחא המצב בשעה העבודה בין הקופתנו ובין הקופת העלייה השנייה לוקה במשכנות, מיסנת העבודה העברית המלאה, כפי שגורסה בתקופת העלייה השנייה, לא יכירוה מקומה במדינת ישראל ובמציאות הי הדישה, אבל עם זה נראה שמכונה אחת המצב דומה: בעיית העבודה העצמית היהודית היא עדיין, כאו כן עתה, גם בעיית היהודית פנימית.

מחשבותי

בעלי-הגפן האדוקים.
 מספרות ירית-ציד.
 ארנבות מחשבותי.
 שורות שורות.
 פחותים להם.
 סתמי-השדות החוסים.
 הפוערים תלמים.
 לרית סתו.

מפני הרוח

אתה אתה הן נתלשות.
 כשצרות מפני הרוח.
 מחשבותי.
 והסלים טובות
 באוקיינוסים של זכרונות.
 בחוף העצב.
 בין השכחות.
 ובכנייה אליך.
 לאניה ופה.
 סקמה זרק של צעירים
 גענים.
 מרחקת ועובדת
 על פני נסים רבים.

*

יש לי פנאי היום.
 להצריך אל הנמל השקוף.
 להסליג עם האניות הלבנות
 אל תוך שירת לבי.
 להקשיב לנשימת סבונים.
 כנבשה המתפללת.
 עם נקישת דוואורים.
 יש לי פנאי היום
 להושיט יד למסיקה.
 להזכיר לעולם שעה אתה של
 אתה.

ה ד י ם

שלושה קולות

אריה סגולי

שלושה מצעירי הקיבוץ המאוחד השמיעו קולם בגליון "שדמות" האחרון. (מיט, חורף תשל"ג) בעיניים המטרידים את היגנו. האחד טראיון-סאמר, השניה בקובלנה, השלישית — בשאלות.

א. פיתוח העבודה העברית

קול ראשון: יריב בן-אקרן, בן גבעתיים, מהו אימר?

אומר הוא דברים נכוחים על מצבה הנחות והפחות של העבודה העצמית, העברית בישראל אלא שמשתמע מדבריו שהסיבה לכך היא גם, או בעיקר משום שייש רושם שמתהווה בארץ אחרי מלחמת ששת הימים, מחויר אותנו אחורה, לנקודה שבה התחילה העליה השניה במאבקה נגד הסתאכות המרשבות וניווטה של העליה הראשונה. זהלא: "אם היתה תקווה שהמדינה והכלים הממלכתיים יגוננו לא רק על הקיום הפיזי של היהודים, אלא גם יאפשרו את התנאים לגיבוש חברה יהודית, הרי מלחמת ששת הימים העמידה כמבחן חמור את האפשרות להמשיך ולקיים את ההכנים שראשיתם בעליה השניה."

משתמע מכאן שאותו מצב ירוד ונחות של העבודה בחברה היהודית הישראלית וריבוייה הנגדל של העבודה הערבית במשק היהודי בא לנו כתוצאה ממלחמת ששת הימים, כלומר כתוצאה מהתחוספותה של אוכלוסייה ערבית, שהיא היא אשר הורידה את העבודה העצמית, העברית, מכסימלכותה. האומנם כך הוא הדבר?

דומה שאותו תהליך של פיתוח ערבה ומקומה של העבודה בחברה היהודית בישראל, מונע עלי ידי כוחות אחרים. לא העבודה הערבית דוחקת את העבודה העצמית העברית אלא להיפך: פיתוחה של העבודה העברית הוא אחת הסיבות העיקריות לריבוייה ולגידולה של העבודה הערבית. כי הנה גניח שבינינו ובין שכנינו הערבים השתררה מערכת יחסים דומה לזו שבין ארצות שכנות באירופה, כלומר מערכת יחסי שלום ושכנות טובה, מצב שאליו אנו מפללים וחותרים — האם לא היה דומה המצב אז למצב הנוכחי, כלומר מצביאותם של הפוגי ערבים בשכנותנו, בחישגיה, בנקיפת אצבע

ובצלול שלפון, לעבודה במשק היהודי וזכי לא עבדו ערבים במספר גדל והולך, בחקלאות ובבנין, במשק היהודי לפני מלחמת ששת הימים?

דאי, לא דומה המצב של עכשיו למצב שבימי העליה השנייה, גם היחס לעבודה ערבית במשק היהודי לא יכול להיות דומה ליחס של א.ו. אבל נדמה שמבחינה אחת, לפחות, המצב דומה: העבודה העצמית, העברית, כאז כן עתה, היא אידיאה הנאבקת על נפשה. אך אם בימי העליה השנייה היה המאבק מופנה הן כלפי חוץ, כלפי האיכרים והפרדסנים, והן כלפי פנים, כיבוש עצמי לעבודה — הרי עכשיו המאבק הוא בעיקרו כלפי פנים, האדם כלפי עצמו, התחרה והתודיה כלפי עצמה, כולל תנועת הפועלים, אשר שריתה, שאיפותיה, חינוכה, תרבותה, בידודה מתרחקים והולכים מן הערכים והאידיאות שייחדו את תנועת הפועלים הארץ-ישראלית — והתהליך החל הרבה זמן לפני מלחמת ששת הימים.

ובהקשר זה:

מעשה בבני-קיבוץ שנקלע הצירה והוך שיחה בשאל על-ידי בתי-החור: והצעירים אצלכם במשק, מה, למשל, הם יוצרים? שנה בן הקיבוץ — הם יוצרים להם!
— להם? — השתוממה בתי-החור — וכי לכך אתה קורא יצירה? כלום יצירה יש בארץ, ארצה, קציר וכדומה?

ומכאן בחזרה אל "העיקר שאיננו", אותו מאמר של ברנר שסמנו הרבאו הקטנים בשיחה של יריב. ברנר דן שם בפואימה אחת של איבסן. גיבור הפואימה, בראנד, מסריו — "הכל או לא כלום", הוא מוכיה, הוא מתנבא, הוא נאה דורש ואף מקיים על-פי דרכו; איש ללא פשרות וחיתורים; עקביות, ראדיקאליזם. אך אין כל זה מעורר את התפעלותו של ברנר. הוא, ברנר, לבו מצוי דוקא עם "ההמון החורר לציד דגים מאשר עם בראנד הצולה לבדו אל הים וכל דבריו מאפה!"
הוא ממשיך:

"הנה, בכל אופן, יש בציד דגים לא רק תועלת מוחשית, אוכל לבני אדם, שגם היא חשובה לאין-ערך מ"גנבואה" אלא גם יותר יצירה, יותר יסוד רליגיוזי, אם אתם רוצים, יותר סוד עמיק מאשר בדברי הגנבואה של בראנד ודכוותיה. על הלחם לבדו ועל רכישת הלחם בעמל ובזיעה תחיה נפש האדם יותר מאשר על כל מוצא דברי פי הגבאים יהודי!"

(כתבי ברנר, כרך ב' ע' 43).

יצירת להם, ציד דגים... זו הבעיה שהיתה וקיימת.

ב. ה ה ת י ש ב ו ת ו ה " ה ז ו ה "

קול שני: אייל כספני, בת מעוז-חיים, על מה היא קובלת?
קובלת היא על מזכיר הקיבוץ המאוחד שבדבריו לא ראה יכולת "לבקש סליחה" במקרה של הונת אוהלים או ביקחות לעת התיישבות יהודית.
יתכן שהדברים בנוסח שצוטט מ"אות" לא ביטאו בדיוק את הכוונה הרצויה לאומרים, ויתכן גם שהדברים לא נרשמו לדיוקם. כך או כך — קובלנתה של אייל כספני מתמיהה לדידי יותר מאשר הדברים שהיא קובלת עליהם.

הן סוף-סוף, השאלה העיקרית בנושא זה איננה "בקשת סליחה", אם אמנם "הזוה" כלשהי של האחד לטובת הכולל היא עוול וחטא ופושע — האם "בקשת סליחה" תכפר על כך? "האומר אחסא ואשוב, אין יום הביפורים מכפר" — כלל שתיק הוא ביהדות.

השאלה העיקרית היא: האם בכל מקרה ובכל התנאים אמורה "הזוה"?

העובדה הכתוצת היא: עם תחלת התיישבות היהודית מנתה האוכלוסיה הכללית בארץ-ישראל כ-450 אלף נפש ובהם כ-25 אלף יהודים. ב-1930, כאשר מספר הערבים בארץ היו כ-800 אלף ויהודים כ-170 אלף, פסק הוסי-סימסון, שליח אנגלי שחקר את בעיות ארץ-ישראל וסיכוייה, בקליטה ובהתיישבות, כי "אין בארץ מקום אף לחתול אחד נוסף". והנה מאז ועד לכינון המדינה נוסף ובארץ-ישראל המערבית צולת יותר מיתחול אחד — זאת אף לפי הדריחות של ועדות החקירה האנגליות השונות — ללא גירושים מן הארץ וללא גישול מן הקרקע ומקורות קיום והבנסה. אלא מאי? צריך להודות שאף אם גישול לא היה כאן יתכן שהיתה פה ועם "הזוה" כלשהי ממקום

אחד למשנהו — הוזה, שאילו לא היתה היו תוצאותיה הרבה פחות אנושיות, הרבה פחות צודקות לא רק מבחינה יהודית-לאומית אלא גם מבחינה אנושית וסוציאלית כללית.

בדשדוש המתמיד הנמשך בשאלה זו, היה מי שהמשיל את הדבר לזה שמשתרש על ספסל ארוך ודגב ואינו נותן מקום ישיבה לאדם העיף שעומד על ידו. ב"השתרעותי" מעין זו יש משום מידו גדושה של חוסר יחס אנושי מינימאלי, שאין הדעת טובלת.

ודאי, אילו המדובר היה בעם טריטוריאלי ככל העמים, יושב על "ספסליו", לא היתה כל הצדקה אנושית ב"הוזה" כלשהי של הוולת. כמו־כן לא היה מוציל כלום אילו ה"ספסל" היה מיושב כולו עד אפס מקום. למולנו היה המצב כך: ה"ספסל" לא היה מיושב כולו ולידו נמצא אדם עיף וקוק למקום ישיבה ובמקרה שלפנינו — אדם שיש לו זכות, זיקה וקשר למקום הזה דוקא. על שום מה לא הצדק "הוזה" כלשהי בכדי לפנות מקום לישוב נוסף?

באופן מהסוד, עם ההתקדמות הטכנולוגית, הולכת ומצטמצמת חירות הקרקע הנחוצה לפרנסתה של משפחה חקלאית, ועם זה פוחת תולך מספר החקלאים ההכרחי לתנונת האוכלוסיה. לא דומה מצבו של העם היהודי, מחוסר הקרקע והחקלאות, למצב השרבים בארץ, ואחוז הגבוה שעסק אצלם בחקלאות העיד על הפיגור הרב שמהתפתחותם הכלכלית והחברתית. מבחינה אנושית וסוציאליסטית אין כל עוול ופסע ב"סראנפורמאציה" מסוימת, בדרכים נאותות, בין היהודים והשרבים בארץ בתחום זה. כל רפרמה חקלאית צודקת הופכת סדרי קרקע קיימים וקובעת חדשים לטובת האוכלוסיה כולה.

בשטחי קרקע מסוימים שניקבו עליידי היהודים מידי אפנדים עתירי־נכסים (עמק יזרעאל, עמק חפר, עמק זבולון וכו') השתרעו על פני שטחים גדולים בירואים מעטים יחסית כשהם נעים ונדים עם צדיהם, או ארסיים שרבים שעיבדו חלקות אדמה קטנות פה ושם מתקופה לתקופה בתחום אותו שטח גופא. מצב זה הפך שטחי אדמה פוריים מטבעם לשממה מצמיהה קוצים ועשבים שוטים. מה הצדקה יש בהשחרעות על פני שטחים גדולים כאשר אותו מספר "משחרעים" יכול למצוא את מחייתו על פני שטח קטן מעובד אינטנסיבית? בהחליך זה, ה"כרתית" "הוזה" — מה עוול יש בה? ואם אפילו חלק מן הימזוים ימצאו פרנסתם שלא מן החקלאות — מה רע בזה? וכי לא קיים תהליך זה בכל העולם המתקדם?

אייל כפכפי דאי יודעת את היספורים על אדמת השממה והחול, בסרם התיישבות יהודית, בעמקים, בשפלה וכו'. ודאי היא יודעת היטב על מצבו של שטח האדמה עליו התיישב קיבוצה מעוז חיים, שטחי אדמה גדולים בעמק בית־שאן ובעמק הירדן הדרומי (תגיספיליק) נמסרו לערבים, בתקופת המאנדאט ואלה מצאו את דרכם לאפנדים, ההתיישבות היהודית גאלה את האדמה מן השממה העזובה הבזוכה המשוע, ונתנה לה חיים ופריחה ממש כמסופר בספורי הקרן־הקיימת מנירסא דינקותא, שאייל כפכפי, כמו כולנו, קראה ושמעה.

ובסוף קובעת אייל, בצורה די־מזורה כי "כשהיוזו — לאו דוקא ביקתות ואוהלים היוזו, אלא גם בתי־אבן". מאי משמע "לאו דוקא"? משתמע מכאן ש לא היוזו "ביקתות ואוהלים" אלא בתי־אבן, ועל "הוזה" זו היא קובלת! לאילו בתי־אבן היא מתכוונת? לבית־אבן של המופתי, עבד אל־קאדד חוסייני, אחמד שוקירי וכל הגלויים אליהם? האם את קיפוחם של שוכני בתי־אבן אלה היא באה לחבוט? ראוי לא לשכוח מה היה גורל כולנו, אילו בתי האבן של הגיל היו עומדים בתפארתם!

ג. שאלות ומשמעות

קול שלישי: עירית מסינגוון, בת נען. היא אינה אומרת, היא אינה קובלת, היא רק שואלת שאלות, ואגב כך — גם בועטת.

לשאל שאלות — דבר יפה הוא. ואם השאלות הן גם שוכבניות, פיליטוניות, שמקורן בהלך־רצח ובמצבי־נפש, בוודאי שהן מעוררות יחס־מה, ואף תיוד קל.

ובכן — עירית יודעת שיש עמים, לשונות, אמונות, ושואלת: "מה כלי־כך קודש כאן?", "על מה אהנך עצמי וכי"?

מי שרואה בעצם הקיום של עמים את הסיבה למלחמות ביניהם, יכול באותו הגיון להגיע אל הרעיון שעצם הקיום של בני־אדם אף הוא סיבה למלחמות. ואם אפשר להקשות סתם על קיומם של עמים, על שום מה, למשל, לא להקשות גם מין קשיא שכונאת: על שום מה נבזר עלינו להיות בני אדם

כשעה שיכולנו להישאר קופים ? מי יודע, אולי טוב יותר לקופים שלפחות אינם נלחמים ביניהם בכלי משחית מתחכמים כבני אדם. אולי, באמת ?

מסתבר מדבריהם שאלותיה של צירית שהיא מספקת בשך קיומם של עמים בכלל, כולל, כמובן, קיומו של העם היהודי. אין זה רעיון חדש. קוסמופוליטיזם בלעיו. דא עקא שאין בשלילתם משום שגישה כלשהי בעצם קיומו של עם כלשהו. כל עם, נגיה האנגלי, הרוסי, — ממשיך להתקיים, לעבוד, ליצור בארצו, בשפתו, בתרבותו. ואילו שלילת קיומו של העם היהודי — משמעותה לא ארץ, לא שפה, לא עבודה, לא תרבות, אלא ניוון, טמיעה, כליה פיסית ורוחנית.

ואפשר, אם כבר נתנה רשות למקשן, להוסיף ולשאל: ומה בכך אם לא יהיו יהודים ? ואם לא יהודים, ובכן, מה נהיה ? אנגלים, רוסיים, שרבים ? כמה טובים הם מן היהודים ? ואיך "פתאום" נחיים יהודים ללא יהודים ? ואם גם נגיה שביטינו אטימית ואפסרית התבוללותם של רבים מן היהודים במערב ובמזרח כאחד — מה טובה הצמח מעובדה זו לגבי אותו חלק מן היהודים שברצונו או בעל-כרחו יישאר ביהדותו ? והתבסלות הצמצית, חוסר הכבוד העצמי הכרוכים בעובדה ההתבוללות — אין בהם כדי לעורר סימני שאלה ? ומאיך — אם חשוב הקיום היהודי — לפה דווקא הוא, ויק הוא, ללא-מולדת ? ואם כן מולדה — האפשר בלי ויקה אליה ? ואם לא ויקה — לפה כן ויקה — לקוסמוס, לירח, למולות ?

הנה כך, אם בשאלות עסקינן — אפשר להוסיף ולהרבות כהנה וכהנה, שההיגיה לא פחות סבירה ורלבאנטיות מאלה של צירית.

רות דיון, בפרק מספרת "ואולי", ביטעריב" 19.1.73, מביאה קטע מרשימה, "האקדה", שכתב אחד מן הלוחמים שנפלו במלחמת השחרור, עמוס סיין, דור שלישי בנחלל :

"אתה נבל, אני שונא אותך, שונא מאוד. אבוש לשאתך, אך מוכנה אני לשאת אותך לכן אצטינך מתחה לבנדי למען לא יראוני בקלוני. אך יבוא יום אשר בו לא יבקש איש נפש רשעו וגלי מסחון יורמו מסביב ולא עוד אבקש בטחון ועזר מסך, השוכן על מותני. או אקחך בידי ואנפצך."

אמך

דברים גלויים אליהו שטרן

השיטתה הקיסרות המושמעים באחרונה כלפי התנועה הקיבוצית אמך שיטתו את דעתנו מחובת חשבון נפש וההאזנה לעולות של משבר, המסריו על קיומו בהבדלים היוצאים מן הלב. הקטבת לאלה היא לא פחות חשובה מאתיחסות למעשים ראוותניים שבהתום פוליטי. ומה עוד, שהדווישה מאפשר השמשה הדדית וסילוק אי-הבנות ותעיה בדרך.

צירית מוסינזון, בת נען, מההגרת בקול רם (שדמות מ"ט). היא תוהה על הכוונה ועל ההצדקה "להחזיק מעמד באיזור עייון זה" — ההורר המובן אצל בת דור שכמעט כל היוו עברו עליו במלחמות ושהומשל ליצחק הצעק.

ההרהור של צירית ניוון מהמסמיתה על עצם הקיום היהודי. הריהו תוצאה של שרשרת התפתחויות שליליות: "מדוע שאני..." אמצא טעם בטיפוח הרגשתי-הרגשתנו הלאומית היהודית ? משום שדדוטנו. הקיאנו והסריתו אותנו לזכור שוניותנו ? "שוניות זו" — כלומר הייחוד היהודי הגורל היהודי — אינה אלא אחת הנוצאות של "הבדלי תרבויות שהם פרי תנאים היסטוריים מקריים". רצון הקיום

התנודי נראה לפעמים "נתינות או גאווה" או "אי יכולת להשתלב בחברה הסובבת או אי רצון מתוך תחושת היבדלות ועליונות".

כך או אחרת — המשך הקיום היהודי, שאינו אלא תוצאה של כפייה חיצונית או של תגות מחשבתית, נושא אתו סכנות מרובות לא רק ליהודים, אלא גם לסביבתם, היותו, ומקידוש המבדל והשוני ועד נזענות ותודות גזע — מה המרחק?!

לכן אין להיות מופתע מהמסקנה: "לא רוצה להמשיך במשחק שאינו מבינה משמעותו... ושאת תוצאותיו אני שונאת וכואבת".

אמנם, למסקנה אחרת אין לצפות מהלך-מחשבה כמו זה של עירית.

עירית מצידה על עצמה שצרה-הוריה ומפקותיה באו לה בתוקף "הבסיס המארכסיסטי שהוענק לי בשפעי". אין המארכסיזם חייב להביא למסקנות של חילוק לאומי-יהודי. יתר על כן: מחנכיה של עירית התכוונו בעזרתו לתת תוקף למעשה ההיסטורי של ישוב הארץ ושל ההתיישבות הקיבוצית. אולם אין להכחיש שמתוך המארכסיזם מתחייבת תהיה על עצם הקיום היהודי ועל הצדקתו, וככל שקיום זה נעשה כאוב ורבי-מחירות יותר, גוברים התהווה והרצון להפסי פתרון אחר למצוקה האישית והחברתית.

ואמנם היפוש פתרון במגמה בלתי או אנטי-ציונית, בהשראת הפילוסופיה המארכסיסטית, יטיהם כימי התנועה הקיבוצית. אחד הגדולים שבתם בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל, הגיף את הסיסמה: "נצח לאומים — שקרו" וקרא להצטרף למחנה הבינלאומי המהפכני הנרשא בשורת גאולה אנטישית.

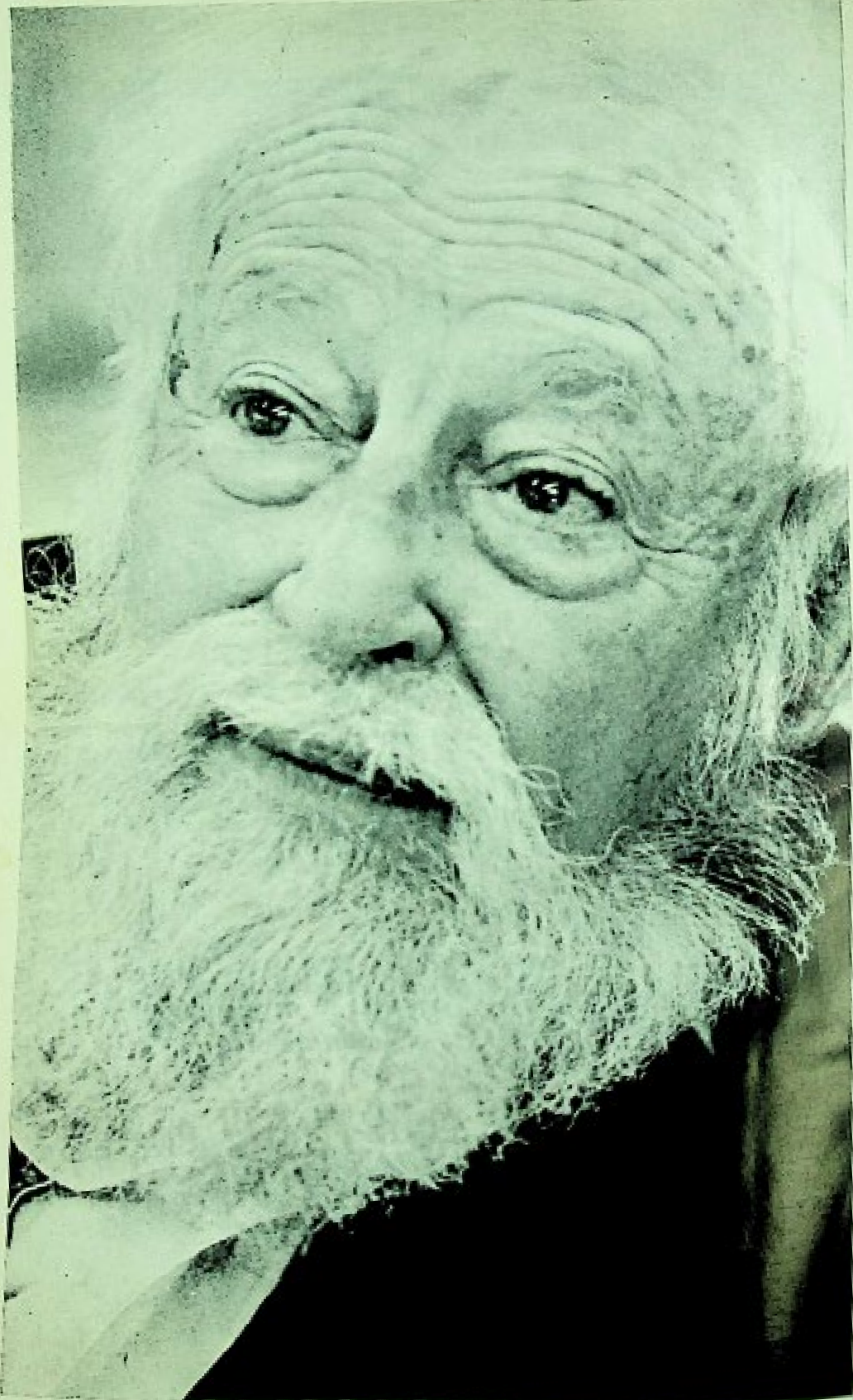
רכים וטובים נעשו אז לקריאה זו. עברו שנים עד שנפקו עיניהם לראות באיזו מידה שימש דגלם החדש אמצעי וכסות למגמות כובשניות של מעצמה אדירה. בשם הדיאלקטיקה המארכסיסטית גזרה מעצמה זו סמיכה על קבוצות מיזם לאומיות, שקיומן אינו הולם את "הקידמה". בשמה של אחת דיאלקטיקה עודדה המעצמה הקומוניסטית הלכירוח לאומנים, לרבות שנאה ישראל, כאשר האינטרס השלטוני שלה המתייש על-ידי כך.

עתה, תוך יסורי קיומה של המדינה היהודית, גורם "הבסיס המארכסיסטי" — כלומר, המאמץ להפסיד את הקיום והיחוד היהודי על-ידי ניתוח ברוח המארכסיזם הקלאסי הבורוכוביזם — לגילויים של ניהיליזם לאומי. מה שנודע בשעתו לשמש ככלי שרת במלחמת קיומו של העם היהודי, מפנה את נשקו נגדנו. הגולם קם על יצריו.

האם אפשר להניח שקיימים גילויים של תלישות לאומית בתוך התנועה הקיבוצית ובקרב הניכיה? הרי הוסייזם סותרים סכנה זו. אולם ניהיליזם לאומי עלול להתפתח כדרך של מחשבה ותחושה. היסודות לכך ישנם בעין.

ואין להשוות המרתה של תופעה זו בתחום התנועה הקיבוצית או תנועות הנוער שבהשראתה, לתלישות לאומית הרווחת בעיר-כתוצאה מחינוך נטול ערכים ואחירה חוכרנית. זו עשויה להתבטא בעיקר בלבנטיניות או בירידה מהארץ. הניהיליזם הלאומי שעלול להתפתח בקיבוץ נושא אתו חומא נפץ עצום: הוא איננו ומשרשש בחשקפת עולם מהסכנית, בעלת יומרה מדעית, החותרת לנאולד

שלושים לפטירתו של י. טבנקין זכרונו לברכה

